תנ״ך · אחרונים

אהבת יהונתן

רבי יהונתן אייבשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אהבת יהונתן

רבי יהונתן אייבשיץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אהבת-יהונתן/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרשת בראשית 5
הפטרת בראשית 13
הפטרת נח 17
פרשת לך לך 17
הפטרת לך לך 22
הפטרת וירא 24
הפטרת חיי שרה 29
הפטרת תולדות 36
הפטרת ויצא 45
הפטרת וישלח 53
הפטרת וישב 60
הפטרת מקץ ושבת חנוכה 64
הפטרת ויגש 72
הפטרת ויחי 80
הפטרת שמות 88
הפטרת וארא 96
הפטרת בא 102
הפטרת בשלח 105
הפטרת יתרו 112
הפטרת שקלים 116
הפטרת תרומה 120
הפטרת זכור 127
הפטרת פרה 141
הפטרת החדש 149
הפטרת מחר חדש 154
הפטרת ויקרא 158
הפטרת שבת וראש חדש 164
הפטרת שמיני 176
הפטרת תזריע מצורע 179
הפטרת אחרי קדושים 183
הפטרת אמור 188
הפטרת בהר בחקתי 193
הפטרת במדבר 201
הפטרת נשא 210
הפטרת בהעלותך 216
הפטרת שלח 216
הפטרת קרח 227
הפטרת חקת 237
הפטרת בלק 242
הפטרת פנחס 254
הפטרת מטות ומסעי 264
הפטרת דברים 278
הפטרת ואתחנן 290
הפטרת עקב 302
הפטרת ראה 317
הפטרת שופטים 322
הפטרת תצא 335
הפטרת תבא 343
הפטרת נצבים 357
הפטרת יום א' דראש השנה 368
הפטרת שבת שובה 381
הפטרת האזינו 383
הפטרת יום א' של סוכות 384
הפטרת יום א' של פסח 399
הפטרת יום ב' של פסח 402
הפטרת שביעי של פסח 411
הפטרת אחרון של פסח 426
הפטרת יום ב' של שבועות 434

הקדמה

אמר המר והנמהר. בלב נשבר הוא מדבר. ולבו בקרבו משתבר. מה אומר ומה אדבר. או מה חיילים אגבר. צועק לשעבר. נחלה על שבר. כי אני הגבר. ראה עני במצות ותורה ולא גמר וסבר. ואנכי מה תולעה ורימה. חרס את חרסי האדמה. מלא חלחלה ורתת. ושיעורו כתותי מכתת. ידעתי מועט ערכי. שפל ברכי. וקוצר דרכי ידעתי גם ידעתי. מה אמצא כי יגעתי. דיי שעתי. ואני אמרתי לריק יגעתי. לתוהו והבל כחי כליתי. והלואי תהא יציאתי כביאתי. לא יצאתי ידי חובתי. יצאו חנם אלו ימי הנעורים. וכל חסדי כציץ השדה אשר לא אדע להזהר שלא לערב בהם מחשבות אחרים. לא ידעתי נפשי אם כמתכוין אם כמערים. ובמה אתרצה אל אדוני. ובמה אתכסה קלוני. אם לא בחסד ואמת יכופר עוני. אמרתי אל לבי אשר יחול בקרבי. זה חסדי אשר אעשה חסד של אמת במועצת לב מזימות. לזכות את הרבים. ולמלאות נפשות רעבים. זה מתת אל אשר חנני. אולי אכפרה פניו במנחת עני. ראה ה' את עניי ויגיע כפי. ויהי לרצון אמרי פי:

דבר אין בפי ובלשוני מלה. הן ידעתי כולה. מעלת כבוד הגאון האמיתי. אין למעלה ממנו. רוח השם דובר בו ומלתו על לשונו וייעף בגדלו. רבן של כל בני הגולה. מנורת זהב ועל ראשה גולה. המאיר באור תורתו. אין ערוך תהלתו. מוה' יהונתן זצוקלה"ה בעהמ"ח ס' כו"פ ואו"ת ויערות הדבש וספר בני אהובה. ועד שלא שקעה שמשו חיבר עוד הגאון ספר **אהבת יהונתן** על הפטורות דכולי שתא. למועדים ולרגלים (גם בתוכו רצוף אהבה ביאור על איכה הנקרא בשמו הנאה לו אלון בכות וכבר ת"ל הבאתיו לבית הדפוס עם הלקוטים השייכים לו ונתנו ה' לחן וחסד בעיני הרואים. וירויון ממנו נפשות הצמאים) ביאור נחמד על כל פסוק ופסוק הפלא ופלא. מתוקים מדבש ונופת צופים. ואין צריך להאריך מאליו הוא נותן טעם לשבח כטעם קנדוטין. וכצלוחית של פלייטין. כאשר משבח אותו החבור המחבר בעצמו בהקדמתו לספר כרתי ופלתי. והנה נדפס פעם ראשון תיכף אחרי פטירת הגאון זצוק"ל בק"ק האמבורג. והם עודם בכפם נבלעו רק במדינת אשכנז כמבואר בהקדמה של המדפיס הראשון ה"ה התורני והרבני מוה' דוד בהרבני מוהר"ר יוסף מאודבורג. ולמדינות זולתיות לא באו מהם רק ספרי מספר אחד במדינה. וינהו כל בית ישראל אחריו להדפיסו שנית, ולא נמצא איש שם על לב לרוות צמאון תשוקת אחב"י. ומן אז חדלנו את מתקו ואת תנובתו הטובה. עד העיר ה' רוחי הנכאה והערוני רעיוני להדפיסו עם תוספת לקוטים. מאירים ומזהירים שנונים ומחודדים. מגאוני מחברי קדמונים. הלא המה מס' בינה לעתים וספר פרשת דרכים בעל משנה למלך על הרמב"ם ומס' הפלאה ומס' המקנה ומשאר ספרים. במקום אשר

תלו זייוניהם הגאונים הנ"ל על ההפטורות. מכל אלה קטפתי מלילות ושבולין שבלי הזהב מלא צנא פלפלתא. קרובים למרכז האמת. מעשיהו כמעשה הראשון. שפת פרח שושן. והוא מרומים ישכון:

ולהפיק רצוני ותשוקתי. הקרה ה' לקראתי וזבדני ה' זבד טוב. ובא מדפיס ונשתתף עמי ויבז בעיניו פרשת כסף הדפסתו להדפיסו על צד היותר טוב האפשרי ולהמציאו למבקשיו ורוה נפש לומדי תורה דשן. ועמינו ב"י טובו ישבעו וזכות הרבים יהא תלוי בו. ובפרט זכות הגאון המחבר וזכות שאר הגאונים אשר על שמם העלתי צבר דבר. ישמרהו ה' ויצרנהו כאישון עינו. כנשר יעיר קנו. יכלה ימיו ושנותיו בנעימות. ויהא מנוטלי שני עולמות. ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר לזכרון. ויסיר ממנו כל אף וחרון. עדי ישמע במחנה העברים. קול מדלג על ההרים מקבץ הנפזרים. עת יעמוד הכהן לאורים. ויזרח שמש אור לישרים. וישב ה' לבצרון. כלבני מרון. כהנים בעבודתם ולוים בשיר ורון. והבית בהבנותו לה' למעון. אשר נקרא גאון. ויאמר ישראל אך עשיתי מצאתי לי און. ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותו. כל בכור אדם בבניך תפדה אותו. והנני נותן הודאה על העבר. אשר ממכון שבתו השגיח. לעשות לרבינו המחבר נחת רוח. ושארי הגאונים ישישו כי ימצאו גרונם בקבר פתוח. לבטא בשפתים. כי עודנם חיים. ואני אל אל אתחנן בימין צדקו יסמכני. ובמעגלי צדק ינחני. ויתן לי לב רחב ונפש טהורה. ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל התורה. ותמלא כל הארץ דעה כמים לים מכסים. ויהפוך כל העמים לעבדו שכם אחד ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. כ"ד המדבר לכבוד המחבר זעירא מן חבריא המתאבק בעפר רגלי חכמים. הלומדים תורה לשמה באמת ובתמים. אשר קטנם עבה ממתני הבא עה"ח:

נאום אברהם אבלי בא"א הרבני המופלג מוה' נפתלי נ"י מו"צ דק"ק קיאב בהרב הגאון המנוח מוה' מנחם נחום זלל"ה שהי' אב"ד דק"ק לאדיזין ושם מ"כ. חתן הרב המאה"ג החסיד שבכהונה המנוח מוה' מרדכי הכהן זצללה"ה שהי' אב"ד דק"ק באלטא ודק"ק חערסאן.

פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. הנה אמרו בראשית לשון מחשבה. והוכרחו לומר כן היות דאי' במדרש דבערב הרהר הקדוש ברוך הוא וביום דבר וכתיב ויהי ערב ויהי בקר שערב קדמה לבוקר ואם כן היתה המחשבה קודמת למעשה ואלו היה בראשית דבור וכתיב את השמים ואת הארץ משמע דהשמים קודמים בבריאה

לארץ ואחר כך אמר והארץ היתה תוהו ובוהו משמע דהארץ היתה כבר נבראת דא"א לומר דהארץ היתה קדמון חס ושלום ומוכרח לומר דקדמה בבריאה לשמים ואם כן נסתר הכתוב לכן הוכרחו לומר בראשית לשון מחשבה. והיינו דידוע דתחלת המחשבה הוא סוף המעשה והעד הקליפה היא קודמת למעשה הפרי. אבל במחשבה ודאי תחלת מחשבתו הוא על הפרי כמובן. ולכך עשו קודם למעשה בלידה ויעקב במחשבה. וזהו בראשית במחשבה היתה הבריאה בשמים תחלה ואחר כך הארץ שהם קודמים ומעולים מהארץ. אבל במעשה קליפה קודמת והארץ היתה כבר וקדמה לשמים במעשה כי תחלת המחשבה הוא סוף המעשה והבן:

והארץ היתה תוהו ובוהו. איתא במד' בשעת הבריאה ראה הקדוש ברוך הוא בהמ"ק חרב. והרצון בזה היות דהתורה היתה ראויה להתחיל באות האל"ף כי היא אות ראשונה באלפא ביתא ויש מקום ופתחון פה חס ושלום לומר כי חומר קדום ובהחומר שהוא מתחיל אות האל"ף. ולכך לבל יטעו בזה כתבו אלהים ברא בראשית להיותו פותח באות א'. אמנם באמת האל"ף ניתנו למלאכי מעלה אלף אלפים ישמשוניה ולכן מתחיל התורה בבי"ת. וידוע קו' הגמ' כתיב אין מספר לגדודיו וכתיב אלף אלפים ישמשוניה ומשני קודם החורבן אין מספר ולאחר החורבן אלף אלפים ישמשוניה. וזהו כוונת המד' בשעת בריאה ראה הקדוש ברוך הוא בהמ"ק חרב ואז אלף אלפים ישמשוניה וניתנה האל"ף למלאכי מעלה ולכן מתחיל התורה בבי"ת והבן:

וחושך על פני תהום. הרצון כי בתחלה נברא העולם במדה"ד וזהו תוהו ובוהו וכמאמרם הדין נוקב ויורד עד התהום וזהו וחושך ע"פ תהום. ובאמת התהום ביקש לשטוף העולם אמנם אבן שתיה ובו שם המפורש נתון עליו והוא מפסיקו וזהו ורוח אלהים מרחפת על פני המים לבל יצוף וישטוף העולם:

ויאמר אלהים יהי אור. היינו שראה שאין העולם מתקיים בדין שיתפו במדת הרחמים וזהו אור וז"ש ויאמר אלהים יהי אור. ובזה תבין קו' המדרש מהיכן נברא האור ומשני הקדוש ברוך הוא כביכול נתעטף בטליתו וכו' דידוע דהבריאה היתה במדה"ד והדין נותן קצבה וגבול כי לרחמים אין סוף ולכך כל הברואים בגבול ומזה היה הכל במדה"ד ולכך שם שדי פירושו שהוא תקיף ובעל יכולת ושאמר לעולמו די כי כך הוא נתהוו ממדה"ד. ואם כן מקשה שפיר מהיכן נברא האור שהוא חסד ורחמים דבדין לא יבא רחמים והבריאה היתה במדה"ד דברחמים א"א דאין לה קץ וגבול. וע"ז משני בתחלת דין קודם שבא לידי גמר דין גמור נבראו האציל הרחמים והיה לרחמים ג"כ קץ ממדה"ד. וזה נרמז באומרו כביכול נתעטף בטליתו היינו כמו ששנינו מאימתי התחלת הדין משיתעטפו

הדיינים. וכביכול קודם שבא הדין על בוריו אז תיכף האציל הרחמים והדברים ברורים למבין:

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים וכו'. דע כי הטוב לא יוכר באם אין הרע למולו ומתוך הרע יוכר הטוב ולכך החושך הוא המגביל האור ויוכר טובו וזולתו אין מכיר. וכל זה לנבראים. אמנם הקב"ה יכיר הטוב אף שאין דבר מנגדתו אפ"ה רואה הטוב. וזהו וירא אלהים את האור כי טוב קודם שהיה הבדלה. ויבדל אלהים וכו' ליתן הכרה לנבראים בין האור ובין החושך ואז הוכר הטוב ונכון. ומה שדרשו במדרש יהי אור זו מעשיהן של צדיקים דהיינו בעלי תשובה שהיה תחלה חשך ואח"כ ואור. וכתיב ויהי אור איתא בזוהר אור שהיה כבר היינו צדיקים גמורים אשר מנעורם לא טעמו טעם חטא. וירא אלהים את האור כי טוב מי שהוא טוב מנעוריו ויבדל וכו' כי במקום צדיקים גמורים אין באים בעלי תשובה דהקדוש ברוך הוא חותר חתירה לבעל תשובה והיינו כי ישת חשך סתרו ששם אפי' מלאכי השרת אינם משיגים כי הוא חושך ושם יסתר לבל יקטרגו מלאכי השרת וזהו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה לא לבעלי תשובה רק לרשעים שעומדים ברשעם להם קרא לילה ולא לבעלי תשובה:

ויהי ערב ויהי בקר. כי אמרו דאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הרעה והיינו דהל"ל ולהקדים ערב לבקר ולומר ויקרא לחושך לילה ולאור יום אלא דא"כ היה צריך לומר ויקרא אלהים לחושך לילה ואין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הרעה. וגם אין לו לומר ויקרא לחושך לילה ולאור קרא אלהים יום דהוי משמע חס ושלום שתי רשויות וזהו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד פירש"י אחד יחיד ומיוחד וא"כ א"א לכתוב הקרא להיפוך כמובן:

יהי רקיע בתוך המים. זהו רקיע היה מתחלה רק מים וכטבע מים יכול להתפשט ונגלד בגלוד. והיינו דידוע כי מי אוקייאנוס מלוחים הם רק ממתקים בעבים והוא כי ה' נתן כח ברקיע גלוד הזה כח מושך למשוך לעצמו המלח ונמתקו המים והיה מתוקה וערבה. ומ"מ ניכר מטר השמים כי המה מתוקים בעצם. ובזה נולד הפרש בין נהרות למים כי בעצם הנהרות מקורם מים רק ע"י מתוקים הנ"ל מובדלים הנהרות מן מימי אוקייאנוס ושארי ימים כי ע"י מטר מתגדלים הנהרות כדאמרו מטרא במערבא סהדא רבה פרת וזהו יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים אין הכוונה בין מים עליונים למים התחתונים כי זהו נאמר אח"כ אבל כאן מיירי במים התחתונים בעצם שיש ע"י רקיע הבדל כמ"ש. וההבדל הזה נתהוה ע"י מטר ומטר לא היה רק לאחר בריאת האדם

כדכתיב כי לא המטיר ה' וכו' ואם כן אז לא יצא ההבדל לפועל ולכך לא נאמר ויהי כן על הבדלה ראשונה כי זהו לא היה רק לאחר זמן והבן:

ויעש אלהים. כל מקום שנאמר ויעש הוא מורה על חומר ונפש שקראוהו הפלסופים צורה והאמת כי יש לרקיע נפש והם מנהיגי הרקיע שהם צורתם של הרקיע והנפש ההיא מאש כדכתיב משרתיו אש לוהט והם נקראים משרתים מנהיגי רקיע וזהו ויעש ולכך במאורות שיש להם ג"כ נפש מושכלת כמ"ש הרמב"ם וכן בחית הארץ נאמר ויעש והבן:

ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע. אין הכוונה הבדלת מקום דזהו ידוע אם יש ביניהם דבר המפסיק פשיטא שיש הבדלה. אבל הכוונה הבדלה בטבע ואיכות. כי מים שלמטה מכבים האש ולמעלה אש מכלה המים כי האש שירד בימי אליהו בהר הכרמל לחכה המים. וכן טבע המים שלמטה לירד ואש לעלות ולמעלה להיפוך כי נהר דינור נגיד ונפיק ומים עומדים למעלה ואינם יורדים וזהו עושה שלום במרומיו דייקא כי האף למטה בכל היסודות אש ומים אמנם הם מוכרחים אבל טבעם לא ישנו ומזה נולד התנגדות והתהפכות המזגים ורע הטבע ורע החלי. אבל למעלה הם בשלימות וזה קונה טבעו של זה והם לאחדים ולכך הם שבים מבלי הפסד וגירעון וזהו כי הגוף מים והנפש אש והם שלמים והיו לאחד גוף ונפש ולא כן למטה ולכך נאמר ויבדל בין המים וכו' הבדלה טבעית ואיכות ולכך ויקרא אלהים לרקיע שמים אש ומים כי היו לעצם אחד ומקשה אחד ולא יתפרדו ולכך קרא אותן שמים כנ"ל והבן:

יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה. אין הכוונה כפשוטו דזהו יובן ממילא אם יקוו המים אל מקום א' פשיטא דבמקום אחר יש יבשה. והנה חז"ל כוונו לתנאי שהתנה הקב"ה על קריעת ים סוף וזהו ותראה היבשה בזמן שנקרע הים. וטעם התנאי כאלו ח"ו אין שינוי בברואיו עד שהתנה בתחלת הבריאה הוא דאל"ה שלא התנה היה נכוי לישראל מזכיותיהם ע"י הים הנעשה להם ולכן מיאנו הרבה מישראל מבלי לילך תוך המים כי היו יכולין לסבב הים כנודע והיה טעמם שלא יהיה ניכוי מזכותן. אכן אם זהו היה מתנאי הבריאה אין זה שינוי סדרי בראשית ולא ינוכה מזכותם כלום ולכן התנה הקדוש ברוך הוא בתחלת הבריאה ונכון. ויובן ג"כ על איי הים שהם עיקר גבורות הבורא ב"ה שבתוך הים יהיה יבשה וזהו נקרא שברי ים כי הם כשבר בתוך הים ולכך נאמר משברי ים אדיר במרום ה' וזהו ותראה היבשה הכוונה שבתוך הים יהיה יבשה והם הם איי הים והבן:

ויקרא אלהים ליבשה ארץ. דרשו במדרש למה נקראת ארץ על שרצה לעשות רצון קונה. והיינו כי הארץ חשבה אם לא יחטא האדם ולא ימות ואשה תלד בכל יום כמו שיהיה

לעתיד תקטן כדור הארץ להכיל יושביה ולכך רצה ארץ להיות מתרחב והולך עד שגער בה הקב"ה כי כך נימוסו להיות מועט מחזיק המרובה. ומופת על זה למקוה המים מכל העולם קרא ימים והוא מועט מחזיק המרובה כמו שדרשו במדרש ויובן:

תדשא הארץ דשא וכו' עץ פרי ודרשו חז"ל שאף העץ טעמו כטעם הפרי ונאמר ויהי כן ולא כן עשתה הארץ כשהוציאה הוציאה עץ עושה פרי ולא עץ פרי. ויש להתפלא מדוע שינתה כאן הארץ דהלא אמרו שרצה לעשות רצון קונה כנ"ל. ולמה נאמר ויהי כן אחר שלא היה כן. ונראה דבאמת בגן עדן מקום מושב הצדיקים קודם חטא הוציאה כן כדדרשינן בעץ הדעת שהיה טעם עצו כטעם פריו וזהו היה ביום השלישי. כי שאר מקומות לא יצאו חוץ לקרקע עד שהתפלל אדם. אבל בג"ע כבר היה מקדם ובזה הוציאה כרצון קונה ולכן נאמר ויהי כן. אבל בשאר מקימות מקום מושב הרשעים הוציאה רק עץ עושה פרי ולא עץ פרי ובזו לא שייך ויהי כן דלא היה אז. בבריאה ולכך לא נתקללה האדמה תיכף כי באמת אלו לא חטא אדם היה מושבו בגן עדן ולא היה חסרון מפאת הארץ. אבל כשחטא אדה"ר וגורש מג"ע אז תושבו בשאר ארצות והוכר שינוי הארץ ומניעת. וגירעון תועלת הבריאה אז נתקללה האדמה ונפקד עליה עונה כי אז ניכר קלקולה והבן:

ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים וכו'. הנה מארת חסר והיינו דידוע דבשמים נראה כדור הלבנה חומר ומקשה כמו כדור הארץ דאין לה אור בעצמה זולתי מהשמש. רק לבני העולם נראה כמו שני מאורות ולכן בשמים אינו רק מאור אחד ולכך נאמר מארת חסר. אכן כשאמר והיו למאורות וכו' להאיר על הארץ נאמר מאורות מלא כי למטה בארץ נראה שני מאורות ולכך נאמר מלא. ורש"י פי' דלכך מארת חסר דע"י מאורות נפלה אסכרה בתינוקות. וטעם הדבר נראה כי על ידי שנתמעט הלבנה נתהווה החושך בלילה כי אלו היתה מאורה כחמה לא היה חושך בלילה ולכך לעתיד לבא ב"ב שיהיה אור הלבנה כאור החמה נאמר והי' ביום ההוא וכו' יהיה יום ולא לילה. וידוע דבעון חותרי מחתרת בלילה מתים ילדים קטנים כדכתיב כי גם בכנפיך נמצא דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים הא במחתרת מצאתים מתים. דהוא מדה כנגד מדה כי הם גונבי לילה וילדים קטנים נבראו עוללים לא ראו אור כי אור שלימות המדע לא נוגע עליהם עדיין. ואם כן כל הסיבה של גרם המיתה הלזו הוא על ידי מיעוט הלבנה ולכך מארת הסר והבן:

להבדיל בין היום ובין הלילה. ולא שם אותם להאיר בשמים כי מה שמשים המאורות בשמים שם אור לעולם ולא לשמים ואמרו במדרש מנין היה משה יודע למעלה אימת יום

ואימת לילה וקאמר כשראה אמה משתחוה לשכינה במערב ידע שהוא לילה וכשהיה זורחת במזרח ידע שהוא יום ואם כן משמשים ברקיע לא להאיר רק להבדיל בין יום ובין הלילה.

והיו לאותות כי מאורות השמים כולל הכל אפי' כל הכוכבים כי כולם מאירות. וקאמר י"ב מזלות הם לאותות כי אותות השמים מהם שינוי בשפלים כדכתיב מאותות השמים אל תחתו. ולמועדים הם חמה ולבנה שבהם שינוי הזמנים קיץ וחורף. וז' כוכבי לכת הם לימים ולכך הם ז' ימים במספר כנגד ז' כוכבי לכת וכן בשנים כי חשבון התורה הכל בז' כשמיטה תמיד ז' שנים וז' פעמים ז' הרי מ"ט יובל והכל נגד שבעה כוכבי לכת בפרטיהם ובכלליהם זה כולל מזה ולכך נאמר לימים ולשנים והבן:

ויעש אלהים את שני המאורות וכו' כבר נאמר ויהי כן אבל למעלה נאמר להאיר אבל לא נזכר שיש להם הממשלה בארץ להיות משטרם ומשלם בארץ כאשר אמרו אין לך דבר מלמטה שאין לו כוכב למעלה וכאשר האריכו בעלי התולדות כי הם מנהיגים ומושלים בארץ וכל המתהווה הוא על ידם ולכך נאמר לא זו בלבד להאיר אלא אף גם ויעש ה' אותם למשול שמם לשרים על הארץ וחמה תמשול ביום ולבנה בלילה כנודע בחכמי התולדות וזהו ויעש וכו' לממשלת היום וכו' וסיים ואת הכוכבים הם י"ב מזלות וז' כוכבי לכת ולכך קאמר ויתן אותם מוסב על הכוכבים שלא נזכרו למעלה בפרטות הוסיף ואמר שנתן אותם להאיר על הארץ כי גם אור כוכבים מאיר וגם הם עיקר המושלים כי כל הנהגת העולם לפי מלומדי התולדה הכל על ידי שבטי ומצב כוכבי שמים וכפי מערכתן וסיבן לכתן וקיבוצם אם לרעה אם לטובה בכל היסודות ומחצבי ארץ ובני האדם והם המושלים ביום ובלילה וזהו נאמר כאן ולמשול ביום ובלילה כי החמה ולבנה הם נחלקים זה מושל ביום וזה מושל בלילה ולא כן הכוכבים משטרם כל כ"ד שעות גם סימני לילה לא תליא בשקיעת החמה לתחת רק בזריחת כוכבים וכן בעלות השחר ולכך נאמר עליהם להבדיל בין האור ובין החשך והבן:

ויאמר אלהים ישרצו המים. היות המים קודמים ליבשה כדאי' בפירש"י בפסוק בראשית ולכן החל יצירת ב"ח בים קודם יצירת בעלי חיים ביבשה וא"ש:

ועוף יעופף וכו' לפי פשוטו קאמר הכתוב דבר זה לחידוש כי כל מה שיש ביבשה יש בים ואפי' עופות שדרכם להגביה אבר ולפרוח ואם כן איך המה בים הלא יפרחו למעלה מ"מ קאמר התורה שהבורא יתברך חקק בהם הטבע בעופות שבים ששמה יהיו מבלי עלות. אבל באמת אמרו חז"ל שנבראו מן הרקק והיות כל דבר חומד לשרשו והעופות

שהם נבראו מן המים ואוירם זכים וזהו רקק לשון רקות ודקות ולכך יעופפו בשמים כי שם באויר יסודי מים דקים ואוירם רכים וקלים למאוד והם מתאוים ליסודם וזה אמת: **ויברא אלהים את התנינם וכו'**. כי בים הם טהורים התנינים כי כל מה שיש ביבשה טמא בים הוא טהור להודיע כי הכל אחד ומי יתן טהור מטמא לא אחד. ולכך במרכבה אריה ונשר כי המרכבה כולל ים ויבשה ולכך יש אריה ונשר בים והם טהורים. ולכך אין כישוף בים כי כל כישוף בא מכחו של נחש ולכך נקרא נחש לשון ניחוש ובים הנחש טהור ולכך אין כחם בים וזהו את התנינים וכו'. וחז"ל דרשו על לויתן. והענין הוא שצריך להיות בהכרח מה שביבשה טמא בים טהור לפי שכל הברואים הם מתוקנים על ידי אכילת אדם שעל ידי כן יעלו מעלה מעלה בסוד קרבן כנודע כי אכילת צדיק בסוד קרבן וא"צ לאכול כולם רק אכילת המין מתקן כל המין. ואיך אפשר לאכול מין טמא ולכך מין ההוא בים טהור ואוכלו ובזה מתוקן המין. ואלי היה הזמן עכשיו לאכול הלויתן היה הנחש מתוקן אבל נמלח לעתיד לבא ואז יתוקן באמת הנחש. ולכך הנחש חשבה שיאכל אדם הראשון מהדג לויתן ותהיה מתוקנת. אבל כאשר ראתה כי מלאכי השרת צולין לו בשר ואין נותנים לו דגים מלוחים נתקנאה בו כאמר חז"ל. והענין זה הוא מרמז לשני יצר הרע כי יצר הרע דע"ז נקבה אשה זונה הנאמרת במשלי לית בי' מגרמי' פי' אין לו דכר ולכך נהרג אבל יצר הרע דעריות הוא זכר זה כר מלא חמדת ותאות הזמן ולכך לא הרגוהו כי צורך עולם בו רק צננו אותו כמאמר חז"ל דנקרוהו לעיניה. והנה הצדיקים מצערים כי אלו קיים ומ"מ לא שמעו בקולו היה שכרם רב. וזהו מאמרם וספדה העם וכו' על יצר הרע שנהרג. אבל הקדוש ברוך הוא מצרף מחשבותם כי גלוי לפניו שאף שהיה מסיתם לא היו שומעין לו ונותן להם שכר כאלו נעשה מחשבותם וזהו מאמרם ומלחן לצדיקים לעתיד לבא. והיה זה ג"כ בסיבת מיעוט הלבנה כי עי"ז גם החמה נתמעטה על דרך כל שחבירו נענש על ידו ולכך נקבה כחה מלבנה נהרגת כי לית לה מגרמי'. וזכר כחו מחמה נצטנן כי נתמעט אורו וחומו. אבל לעתיד יהיה אור הלבנה כאור החמה ויחדיו המקבל והזכר יקבלו בזכותם וזהו הפי' מלחן לצדיקים לע"ל:

ויברך וכו' כי ידוע מי שטבעו קר אינו עלול להוליד ומכ"ש להרבות זרע ולכך דגים שהם בטבעם קר למאוד לא היה בטבע בהם הזיווג וריבוי ולכך ברכם בברכה מיוחדת שיולידו וירבו חוץ לטבע ולכך דגים אין עין הרע שולט בהם כי במקום שהזיווג ע"י חימום ויצר הרע יש כח לעין הרע לשלוט אבל הם פרים ורבים בלי חימום רק מברכת ה' אין מקום לעין הרע שהוא בסטרא דיצה"ר לשלוט והבן:

וחיתו ארץ. אולי רמזו על חוה ידוע שהיא קשורה בחבל בארץ וממש יונקת מהארץ וזהו וחיתו ארץ:

נעשה אדם פירש רש"י זהו ענותנותו של הקב"ה לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים פן יתקנאו בו לכך נמלך בהם. וצריך ביאור מה היא הענוה שנמלך בהם הא הוא בעל העצה ואף שהיה שלא יקנאו בו גם בזה קשה מאי נ"מ לבורא עולם אם הם יקנאו בו הלא הוא בעל הרצון. אכן יש לומר דלגודל ענותנותו שאינו חפץ שיקנאו בו ויצטרך לשמור האדם נגד רצון המלאכים נמלך בהם ואם כן באמת הכל חדא וזהו אמת הענין. אבל הפשוט כאומרם בתחלה ברא השם ברוך הוא את העולם במדת הדין ולבסוף שיתפו ברחמים וכל הברואים הכל היו בשם אלהים במדת הדין ואלהים בגי' הטבע כנודע כי בכולם נוהג הטבע. אבל האדם הוא נברא משניהם שהוא לפעמים הנהגתו למעלה מהטבע ולכך כתיב ויצר ה' אלהים את האדם הרי בב' שמות מדת הדין ומדה"ר נוצר האדם וזהו נעשה בשני מדות דין ורחמים. גם כמו שהקב"ה משפיע לאותם המקבלים השפע כן היה הקדוש ברוך הוא בצירוף עולמו בראם וזהו בצלמינו כדמותינו משפיע ומקבל השפע והיינו זכר ונקבה זכר משפיע ונקבה מקבל ולכך נאמר עליו זכר ונקבה ברא אותם דייקא. או יאמר כי התורה היא כלי אומנתו של הקדוש ברוך הוא כדכתיב במשלי ואמנם בכל הברואים היה מעיין בתורה ומתוכה בראם כמבואר במדרש ואפי' ביצירת האדם התורה סייעה כדי שתהיה סניגוריא על האדם ולכך נאמר נעשה הקב"ה כביכול עם התורה. והתורה היא רמ"ח עשה הוא צלם כי נר מצוה מגין וזה צלם מהפך אתוון מצל. ולא תעשה שס"ה הוא דמות ובם כלולים ארבע מיתות בית דין וזהו ד' מו"ת. וכן האדם הוא רמ"ח איברים ושס"ה גידין וזהו בצלמינו כדמותינו. ולהיות כי אשה אין לה רמ"ח מצות עשה כי היא פטורה ממ"ע שהזמן גרמא וגם אין איבריה שלה הם רמ"ח ולכך נאמר בצלם אלהים ברא אותו דייקא:

וירדו בדגת הים כי ניתן להם ממשלה מה' כמו שכתוב צדיק מושל וכו' וזהו בצלמנו כמו שאנו מושלים כך הוא ימשל. רק ביבשה אפילו רשעים שאינן בתואר אדם יכולין הם למשול בכישוף אמנם בדגת הים אין הכישוף שולט בהם ומ"מ ישלטו הם וזהו דבאמת ניתן להם הממשלה מיוצר הכל:

ויברך אותם אלהים הטעם כמש"ל כי אז לא היה היצה"ר עדיין שולט באדם והוצרך לזווגם לפ"ו:

ויאמר אלהים הנה נתתי לכם וכו' ולכל חית הארץ וכו' כי אין אדם ובהמה אוכלים באבוס אחד ולכך אז. לא הותר לבהמה רק לאכול את כל ירק עשב ולאדם מפרי עץ.

אמנם במבול פרץ היונה והנה עלה זית טרף בפיה לכך הותר לב"נ הבשר. והיינו כי אדם בעבודתו האדמה היו צומחים עשבים ופירות ולכך הותר לו לאכלם דיגיע כפיך כי תאכל. אבל בתיבה שהציל נח את כל הבהמות וב"ח. באמת גם הם אחר כך הותרו לו לאכול דהוי כאלו הם יגיע כפיו והם שלו:

ויכולו השמים. אי' בתרגום אשתכלילו והיינו דידוע כי קיום תכלית שמים וארץ הוא תלוי בתורה כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ולכך נאמר יום הששי והיינו ששי הידוע דהוא קאי על ששי בסיון שבו ניתנה התורה לישראל ובזאת אשתכלל עלמא. וידוע מ"ד במד' כשנתן הקדוש ברוך הוא התורה לישראל היתה התורה צווחת ואומרת רבש"ע זה פונה לזיתו וזה פונה לכרמו תורה מה תהא עליה כי אין להם פנאי ללמוד והקדוש ברוך הוא השיב יום שבת דאין להם עסק כלל ילמדו וא"כ תכלית שמים וארץ הוא ביום ז' דאז ילמדו תורה ובשביל התורה אשתכלל ואתקיים עלמא. ושפיר ויכולו ביום השביעי. והנה קודם זה העולם הקדוש ברוך הוא בנה עולמות ומחריבן. והיום קודם שנברא העולם הזה היה החורבן עולם הראשון והיה ביום השבת כי שבתאי באמת הוא מורה רק על חורבן. אבל בזה העולם התיקון שבת תמיד ביום הז' לתקן. ומזה הטעם אותן בני נח שהם מקדם נבראו היינו מעולם התוהו ולכך בני נח ששבת בזמן הבית בשבת היה חייב מיתה וזהו ויכל אלהים ביום השביעי ומתרגם ושיצי כי החריב העולם ביום השביעי. וישבות ביום הז' בזה העולם הבנוי והבן:

ויקדש אותו. ושמא תאמר אין הקדושה מפאת יום השבת רק כל המלאכה נשבת וזה יתכן בשאר ימים גם כן ולזה קאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כי היה לו עוד לעשות רק שבת וינפש ממלאכתו וזהו מופת על קדושת. השבת והבן:

הפטרת בראשית

ראשון לציון בשם הגאון בעל המחבר מספרו יערת דבש חלק א' דף ס"ג.

בג' דגיטין נ"ח ע"א **מעשה בתינוק שנשבה ברומי עמד ריב"ח על פתח בית האסורין ואמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים. ענה אותו תינוק ואמר. הלא ה' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלוך וכו'. אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל. העבודה שאיני זז מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו לא זז משם עד שפדאו בממון הרבה**:

והדבר תמוה דהתינוק לא חידש בזה דבר רק הוא אמר תחלת הפסוק. והתינוק סוף פסוק. וכי בשביל זה הי' הבטחתו שיורה הוראה והפריז לפדות אותו בכל ממון שבעולם.

ובדרך פשוט אמרתי לפי מה דק"ל אין פודין את השבוים יותר מכדי דמיהן שהשובים. לא ירבו לשבות ממנו שבי. ופסקו הפוסקים מהדין אינו מחויב לפדות יותר מכדי דמיהן אבל לפנים משורת הדין אם רצה להחמיר יחמיר. ואמרינן לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דבריהם על ד"ת ולא הלכו לפנים מש"ה. ועיקר דיש לילך לפמש"ה הוא משום דכתיב והלכת בדרכיו מה הקב"ה מתנהג לפמש"ה אף אנו מחוייבים. כי ח"ו אם יצא הקב"ה במשפט עם הבריות מי יזכה לפניו בדין. ולכך גלו בשביל שלא הלכו לפמש"ה. וא"כ יובן הנ"ל דריב"ח. עמד בפתח בית האסורים להתנצל שלא יפדה אותו ואמר כי יש בו תיקון עולם כי מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים. כל אחד ירבה בפדיון יבוזו רבים מישראל בשביל דמי פדיונם. ובזה הרגיש התינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו לא אבו בדרכיו לא הלוך הלכו לפמש"ה כדרכי ה' ולכך נחרב הבית. וא"כ אם תלך לפי הדין גם אתה תעשה כדרכם וחובה עליך לילך לפמש"ה ולפדות אותי אפילו יותר מדמי ובזה הרגיש ריב"ח כי דבר גדול דיבר. ובזה היה בטוח כי יהיה לאילן רב ופדה אותו לפמש"ה וא"ש וזהו מה שנראה בדרך פשוט. אבל יש בו ענין קרוב למרכז האמתי והנכון. והוא דיש שני מיני פורעניות. אחד הבא מאת ה' והוא לפי הנראה רע אבל יש בו הטוב המוחלט. ותחלתו קשה וסופו למתוק כי הוא למרק עונות כי מפי עליון לא תצא רעות כלל. וזהו שאמרו חז"ל כי המה יסורין של אהבה ואת אשר יאהב ה' יוכיח. אבל מין שני הוא שהקב"ה מסלק ממנו השגחתו ומסרו לפגעים שוטרי זמן וכסילי השמים ומקרי טבע. ואז ישבע רעות רבות והוא רע המוחלט. כי ה' סר מעליו ואינו יסורים של אהבה כי באו במקרה. וזו רבים העונשים בעוה"ר הבאים על ישראל אשר אמר הכתוב ואם תלכו עמי בקרי אף אני אלך עמכם בקרי. והוא שכאשר יגיע להם דבר עונש אין תולים כי מאת ה' הוא להזהירם על עונותם למען ישובו רק תולים שמפאת מקרי הזמן וכוכבי שמים בא להם כך. ואף ה' הולך עמם בקרי לסלק מאתם השגחה פרטית שהוא כדרך למעלה מטבע. ומניח אותם תחת הנהגת הטבע ויפגעו בם פגעי הזמן. והמה שלא בכוונת עונש רק לפי המקרה והוא הכל רע בתכליתו. ובפרט ישראל אשר מפאת גזירת חוקת השמים ומסילת הככבים עלולים לירידה ואבדן ח"ו כי צאצאי אברהם לא הסכימה המזל שיולדו רק הקב"ה אמר לו צא מאצטגנונית שלך. ואם כן לפי משפט להולכי גזירת הככבים אין לתולדות קדושים הללו קיים בעולם. ולכך אם נמסרו ישראל למזל מצאוהו צרות רבות ורעות. וזהו החלי והמרי בעו"ה אצלינו כאשר יקרה שום סיבה ודבר לאיש לא יהי' מייחס אותו לה' אשר לו נתכנו עלילות ישראלי. כ"א יאמר הטבע פעל כך וישכח ישראל עושהו כי הכל מעונש פרטי מה'. ולמול זה אף

ה' הולך עמם בקרי. וזהו שאמרו מאן דקפיד לדקדק בפגעי זמן קפדינין בהדי' כי נמסר למזל וה' סר מעליו להצילו בדרך ניסי אשר זהו מעמד ומצב ישראלי ממש להיות על פני האדמה בדרך ניסי:

והנה. שני אופנים הללו יש לפרשו בקרא. מי נתן למשיסה וגו' הלא ה'. וכאן באמת יש אתנחת' על זה להורות. כי הלא ה' מוסב למעלה. שהוא ה' הנותן יעקב וישראל לבוזזים ומאתו השגחה בא. ונתן הטעם למה עשה כן. ה' זו חטאנו לו. ופי' רד"ק מילת זו כמו אשר חטאנו בדרכיו מבלי הלוך וכו'. אך יש לפרש באופן השני מי נתן למשיסה יעקב וגו' ובא התשובה. הלא ה' זו חטאנו לו מבלי הלוך בדרכיו כי אם הלכנו בקרי עמו. ואף הוא הולך בקרי עמנו ונמסרנו לממשלת המזל ובסבה זו באנו לבוז ומשיסה. וא"כ הלא ה' מוסב למטה לזו חטאנו לו וגומ' אבל לא שהוא נתן למשיסה וגו'. והנ"מ בין ב' פירושים כי אם מה' הי' אין לנו להתחכם ולפדות השבוי' יותר מכדי דמיהן כי הלא רצון ה' הוא למוסרן ביד השוטים להרוס ואינו לבנות הלא צורם מכרם וה' הסגירם ואפילו שאלו (א"ה עי' בבא בתרא יוד ע"א) אם ה' גזר על העניים להיות חסרי לחם. איך נפרנס אותן רק שם בני חיי ומזוני במזלא תליא. אבל אם ה' שינה הטבע ונתן ישראל לשבי אין לנו להתאמץ יותר מכפי דמי הענים כי זה רצון ה'. אבל אם לא הי' זה רק במקרה כי נמסרו בידי מזל. פשיטא דחובה עלינו לעשות רצון ה' הנשגב ממזל ולעשות מול המזל. להודיע כי תורתינו למעלה מטבע המזל וזהו שריב"ח אמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזי' והפסיק במאמר ולא סיים הלא ה' כי אף שראוי להפסיק במקום שיש אתנחתא. אך הוא בכוון הפסוק מקדם למען שמוע איך יקרא התינוק הפסוק. והתינוק החכם הזה השכיל במלתו. ולא קרא הלא ה' להפסיק מאמר להיות שייך לראש הפסוק רק קרא הלא ה' זו חטאנו וגו' כאלו שייך למטה שחטאנו לה'. ולא שה' פעל אותנו הרעה הזאת. וא"כ הרגיש ריב"ח בגודל חכמתו של התינוק שיודע שאין ליחס לה' הרעה זו כי אם לפאת המזל. ולא הי' רק סילוק השגחת' מהם. ועל ידי כן חיוב להתאמץ בפדיון שבוים ולרפאות מחצי פגעי הזמן וליתן ארוכה למה שמחצנו. לכך אמר מובטח אני שיהיה איש חיל בתורה ולא אשקוט עד אפדה אותו. וא"ש עכ"ד. ועי' בבינה לעתים דף חמשי' מ"ש ג"כ על אגדה זו:

א"ה הנה רז"ל דרשו בריש פ"ק דע"ז לעתיד לבא מביא הקדוש ברוך הוא ס"ת ומניחה בחיקו ואמר מי שעסק בה יבא ליטול שכרו שנאמר כל הגוים נקבצו יחדיו וגו'. אמר הקב"ה כלום יש בכם מגיד זאת ואין זאת אלא תורה. שנאמר וזאת התורה אשר שם משה וכו'. אומרי' לפניו רבש"ע כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוהו כמו שעשית

לישראל דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר וכו' מלמד שכפה הקב"ה הר כגיגית על ישראל כו'. מיד אומר להם הקב"ה הראשונות ישמיענו שנאמר וראשונות ישמיענו. שבע מצות שקבלתם היכן קיימת'. ומנלן דלא קיימים. דתני רב יוסף עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים מאי ראה ראה ז' מצות שקבלו עליהם בני נח ולא קיימי' וכו'. וכבר תמהו המפרשים על אגדה זו עכ"פ קשה למה לא כפה עליהם הר כגיגית. גם על הז' מצות ועל כל התורה. ולי נראה ע"פ האלשיך הק' דפירש על פסוק אהיה כטל ישראל יפרח כשושנה. דלעיל אמר ארפא. משובתו ר"ל שהש"י ירפא אות' ויכריח לתשובה אך לכאורה מאי מהני התשובה בעל כרחך כיון שאינו ברצון. לז"א אהיה כטל וכו'. ויובן עפ"י הרמב"ם דכתב בסוף פרק ב' מהלכות גירושין דלהכי מהני גט מעושה שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. מפני שבאמת כי טבע כל ישראל וטוהר נפשו הוא לקיים מצות ה' והנשמה שבישראל רוצה בוודאי לקיים דברי חכמים. אך היצר הוא שבא לתקוף אותו. האריא דרביע עליו. וכשמכין את יצרו ושב ואומר רוצה אני. הוא פועל טביע ומגלה טוהר לבו. כן הדבר בשב מרעתו. כי נפשו בקרבו גם בהעוותו מטוהרה הוא אלא שכפות לבו תחת יצרו. ועל כן בשובו מגלה טוהר לבו כי יקרנו כשושנה שכל העלין כפותין תוך הקליפין ירוקין. וברדת הטל עליו מיד היא נפתחת ומתגלית פריחות כל עלין מגולין ונותנת ריח. ואז ניכר למפרע מה שהי' טמון תוך הקליפין ההם. כן איש הישראלי נפשו ולבו נכון להפריח מעשים טובים. אך הוא בכח כמוש תוך קליפת יצרו ואשמותיו שנעשו כחות טומאה מחפין ומבדילין. ואינו יכול מעצמו לגלות טוב לבו עד יערה עליו רוח קדושה ממרום. ואז נפתח מה שבקרבו כי יודחו כחות החצונים ויפרחו תשובה ומעשים טובים בפועל לעיני הכל. וזהו יפרח כשושנה ברדת הטל עליו כו' עד כאן לשונו הצרוף. וזהו דוקא לישראל שיש להם שורש קדושה מה שאין כן לעכו"ם. וכמו שכתוב האלשיך ז"ל מה שאין כן העכו"ם כי הם טומאה ושותים טומאה ואיך ישפיע הוא יתברך עליהם ריח טהרה כטל. וגם לא יתערב רוח טהרה שישפע בהם עם שורשם הטמא כי מה לתבן את הבר עכ"ל:

ועתה נמתקו דברי הנ' דהאומות טוענין למה לא כפית עלינו ההר כגיגית או שאין הקבלה זו כלום דע"י הכרחיות הוא. וזה השיב להם השם יתברך הראשונות ישמיענו. רצה לומר בשלמא ישראל שקיימו שבע מצות מקודם והיה להם ניצוץ הקדוש בשורשם. והיה מהני להם לכופם על ידי ההר דנתגלה רצון שלהם כו'. מה שאין כן אתם שלא קיימתן שבע מצות ולא היה לכם שורש ניצוץ הקדוש ואם כן מאי מהני הכפיה בעל כרחם. ודוק היטב כי נכון הוא:

ובזה נ"ל לבאר ילקוט איכה וזה לשונו אני הגבר וכו'. א"ר יהושע בן לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא אנא הוא דילפי כל מה דאת בעי אית עלי משל למטרונה שכעס עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין מה עשתה הלכה וצמצמה (פי' כסתה פניה) ועמדה לאחורי העמוד כשהמלך עבר אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה לי שלא קבלה אותך אשה אלא אני אמר לה המלך לאו. אלא אני פסלתי את כל הנשים בשבילך אמרה לו לאו. אלא הם שלא קבלו אותך מפני מה הלכת להר שעיר וכו' שנאמר ה' מסיני בא וגו' כמה טובות עשיתי לפניך. קדשתי שמך על הים. אמרתי שירה לפניך קבלתי תורתך בשמחה. מה שלא קבלו האומות ואחר כל השבח הזה אני הגבר ראה עני עכ"ל הילקוט. ויש לתמוה טובא. מה השיב הקדוש ברוך הוא אני היא שפסלתי האומות הא לכאורה האמת עם כנסת ישראל שהחזיר הקדוש ברוך הוא על כל אומה ולשון ולא קבלוה:

ונ"ל טעמו של דבר דהנה אף שכבר כתבנו דלא היה יכול לכופם בעל כרחם דאין להם שורש קדושה. על כל פנים היה להם עוד תקנה ליתן להם התורה. ובעבור זה יתן להם ארץ ישראל והוי כמו תולה וזבין דהוי זבוני זבוני. אך מה עשה הקב"ה עמד והתיר ממונן לישראל. דנמצא מה שקנה עבד קנה רבו ואין להם כלום ולא הוי תולה וזבין רק דזה עשה הקב"ה מצד אהבת ישראל אבל אי לאו דהתיר ממונן היה להם תקנה על ידי כפיית ההר כגיגית על ידי ארץ ישראל ושפיר אמר הקדוש ברוך הוא אני הוא שפסלתי להאומות ונכון ודו"ק:

הפטרת נח

הלא היא הפטרת ראה וכי תצא יע"ש

פרשת לך לך

היה דבר ה' אל אברם במחזה וכו'. איתא במדרש שהיה אברהם מצער אולי יבא אחר ויסגל יותר במצות וכו' והיינו לפי שראה כי רדף עד דן ולא יותר מחמת עגל בדן וא"כ ראה שהיו צאצאיו עע"ז פחד אולי יחליפם ה' באומ' אחרת ולכך אמר לו אנכי מגן לך ואי' במדרש צדיקים שיגינו כמגן הנה ביחזקיה מצינו דאמר חזיא דנפקין מיני בנין דלא מעלי וכו' אמר הב לי ברתך דילמא זכותי וזכותא דידך גרמי דיהוו צדיקים הרי זכות רב מזכה אף דעלול לחטא ולזה קאמר הקב"ה לאברם שכרך הרבה מאד כי רב זכותך ישנה אף שהם עלולים לחטא מ"מ יהיו צדיקים. וידוע דצדיק ורשע לא קאמר אבל התוס'

כתבו ביחזקיהו דאמר חזיא דנפקי מיני בנין דלא מעלי. בנבואה קאמר. והיינו כמו שכתבתי במקום אחר דיש נבואה שהדבור בא אליו ויש נבואה שהוא רואה במראות אלהים ומשם הוא מסיב סדר המציאות מבעל המציאות. ולומר לנביא צדיק ורשע ודאי לא דא"כ יהיה גזירה אבל לראות הוא רואה ולכך אמר חזקיה חזיא דנפקין מיני וכו' חזיא דייקא וכן לאברהם שבא ההבטחה שיהיו בניו צדיקים לא נאמר לו זה בנבואת הדבור כי צדיק ורשע לא קאמר רק במחזה ומראה הנבואה וזהו דבר ה' אל אברם במחזה וכו'. ועוד דרשו כי היה אברהם מתייירא על שקרה לו נס שניצול ממלחמות המלכים ופחד שינוכה לו מזכותו ולכך א"ל הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך מגן לשון חנם כי בחנם בלי ניכוי קרה לך נס זה. והטעם כי הקרן קיימת לעה"ב והפרי הוא בעולם הזה ואם הקרן מרובה הפירות מספיקים שיקרה נס ולא נוכה מהקרן לעולם הבא אבל אם הקרן מועט אין הפירות מספיקים לנס וצריך לניכוי הקרן ולכך נאמר לו שכרך כרבה מאד שהקרן מרובה ואינך צריך לניכוי כלל והבן:

ויאמר אברם וכו' ואנכי הולך ערירי וכו' והוא דמשק אליעזר ודרשו חכמינו ז"ל שהוא דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. ודאי אברהם לא נסתפק במאמר השם פעמים ושלש שיהא לו זרע אבל כבר אמרו חכמינו ז"ל דאברהם ראה צדק במערב והקב"ה הבטיחו שיהיה במזרח. והרצון בזה כי אברהם ראה צדק שהוא הגורם לידת אברהם כי צדק אמר יברא ותכלית הבריאה אברהם וזרעו רק ראהו במערב והיינו סוף ימיו שיוליד סמוך למיתתו ולא יהא סיפוק בידו להוריש החכמה לבניו אבל הקב"ה הבטיחו שיהדריה למזרח הכוונה שיוליד זמן מה קודם מיתתו כי באמת חי אחרי יצחק ע"ה שנה. ועיקר ירושת אברהם לבניו לא היה ירושת ממון רק ירושת החכמה והתורה והמדע וזהו שעמדה לו להוליד צדיקים כדכתיב משה מורשה התורה לנו בירושה ועיין ברית מנוחה שכל רזי חכמה נמסרו מאבות זה לזה. וזהו מאמר אברהם מה תתן לי שיהיו צדיקים הלא אנכי הולך ערירי שכל ימי חלדי לא היה לי זרע ובן משק ביתי הוא יורש כל גנזי החכמה ואי אפשר להוריש לבני וזהו אמרו הוא דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורתו לאחרים ויאכלו זרים חילי ומבני לא יהיה לי ע' בתורה. ואם כן איפוא איך יהיו מגינים ועומדים לנס עמים. ויאמר הן לי לא נתת זרע וכו' בא אמירה שנייה כי זהו טענה על מה שהבטיחו שנית שלא יהיה לו ניכוי כי שכרו הרבה מאד ועל זה טען כי בלאו הכי קרה לו נס הן מצד המזל והטבע לא נתת לי זרע והנה בן ביתי יורש אותי כי כך המזל שעבד יורש. ואם כן על ידי שינוי המזל יהיה לי בנים ואין לך נס גדול מזה ואף שלא ינוכה זכותי ואיך אפשר שיקרה לי עוד נס בלי ניכוי וזהו מאמר יעקב קטנתי מכל החסדים כי ברוב

ניסים אי אפשר שלא יתקטן הזכות ושכר העבודה. ועל זה השיבו השם ברוך הוא על ראשון לא יירשך זה כי תוליד בעודך חי שנים רבות ולא תמסור מעייני החכמה לזר רק היוצא ממעיך הוא ירשך. ולכך לתת למזל קיום במקצת התחיל להגלות משנולד יצחק שהוא היה קצת בבחינת עבד. ועל טענה שנייה הוציא אותו החוצה ויאמר וכו' ר"ל כי אין מזל לישראל כי כך מתחלה בעת הבריאה הוקמו כל הבריאים תחת המזל והטבע זולתי ישראל ואם כן אין כאן נס ושינוי סדרי בראשית כי כך חוקי ונתיבות עולם שאין ישראל תחת המזל. ויאמר לו כה יהיה זרעך. דהנה הכוכבים קיימים בגלגול השמיני והוא עב ויש שני כוכבים בעובי הרקיע זה למעלה מזה זה גדול וזה קטן והגדול משפיע ומבהיק אורו לקטן אמנם ברוב ימים ישנו מצבם וינועו עד שיתרחקו זה מזה ואז כל א' בפ"ע וכן הם ישראל כי זה למעלה מזה גדול משפיע לקטן כאשר משה השפיע לע' זקנים ושבעים זקנים לשאר ראשי ישראל והם לשופטים אשר תחתיהם וברוב הימים הצעיר והקטן גדול יהיה ויחשוב בפ"ע ולכך נאמר כה יהיה זרעך. ובימי משה רצו ישראל להיות כולם שוים כקטן כגדול ולקבל השפע ממשה בשוה גדול וקטן שם הוא ולכך אמר איכה אשא לבדי טרחכם הכוונה אי כה איה הבטחת כה יהיה זרעך שיהיו גדולים משפיעים לקטנים ולכן הבו לכם אנשים וכו' ואשימם בראשיכם והגדול ישפיע לקטן ויקויים הבטחת אברהם. הבחינה השנית בכוכבים כי הם שטים באויר ומכל מקום אין נוגעים זה בזה ושומרים מצבם וסידור סבובם והולכיו פעם כה ופעם כה בגובה ובשפל ולא יטו לארץ מנל' ולא יפגשו זה בזה ושומרים גדרם ובגבולם ונתיבות'. וכן ראוי לבני ישראל לילך בדרך הישר כפי חוק התורה ונימוס אלהים בחקים ישרים לא ישנו מהלכם חוץ להנהגה ישרה איש אל עבר פניו בתורה ילכו. וידוע העובר חוק נקרא בפסוק בלכון זונה כמו אז תזנה הארץ. ובימי ישעיה עברו ישראל חוק התורה וע"ז צווח איכה היתה לזונה הכוונה איכה איה הבטחת כה יהיה זרעך כי כה מורה שיהיו שומרים גדר' והם שינוי ארח' ועקלו נתיבותם ויפגעו בשל חבריהם והיו לזונה למעול מעל בחוק' וליטול של חבירו כאמרו כספך היה לסיגי':

הבחינה השלישית בכוכבים דהנה כתיב המונה במספר צבאם כי הכוכבים הם ממונים על סדר העולם כל כוכב ממונה על כח מכחות העולם ויסודתו והרכבתו וכמאמר' אין לך עשב מלמטה וכו" וכללו של דבר אלו יחסר כוכב א' היה העולם חסר ולא היה בשלימות כי כל כוכב ממונה על דבר אחד והם בכללם קיום העולם. ומזה תדע כי לא ברא הקב"ה כוכבים יתירים נוספים על הצורך אף שאין חקר לגדולתו דכמו שיש בפועל חכם חסרון אם יברא דבר בלתי שלם וחסר כן יש חסרון אם יברא דבר העודף ונוסף

על הצורך ולכך נאמר המונה במספר צבאם. וכן ישראל הם במנין וכ"א צריך לקיום העולם התחתון והעליון כל איש ואיש על משמרתו ועבודתו עבודת הקודש ולכך אמרו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון כי כל אחד יש לו דבר א' לתקן זה בכה וזה בכה. ועכ"פ הם מיוחדים במנין ובמספר מכוון ולכך אמרו כל המקיים נפש א' מישראל כאלו קיים עולם מלא ובימי ירמיה עת הגלות בעו"ה היו ישראל נהרגים ונשחטים ונשארו מתי מעט והיה העולם שמם ותלוי ברפיון ולכך צווח ירמיה איכה ישבה בדד איכה איה הבטחת כה יהיה זרעך דהנה עתה ישבה בדד העיר רבתי עם במספר מכוון לקיום העולם ועתה ישבה בדד במתי מעט והבן. והאמין בה' שישנה הבחירה ויהיה בעזרו לסעדו שילך בדרך תמים ולפי זה אין לו שכר כלל כיון שהוא בעזר השם. ולבל ישוב חס ושלום הבטחתו לאברהם ריקם דמכל מקום יטול שכרו משלם לזה ויחשבה לו צדקה ומתנת חנם כי בעל כרחך יהיה עזר אלוה לשמרו מחטא:

אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ. כי כל מלאכי מעלה בקשו באמת להלוך כדי להציל לאברהם ולא הניחן השם וירד הוא בעצמו והטעם הוא דעל ידי זה זכה אברהם לא"י וא"י אינו כולל תחת ממשלת המלאך רס תחת השם ברוך הוא ולבדו ולכן גם הצלת אור כשדים שבשבילו זכה לארץ ישראל לא היה על ידי מלאך רק ע"י הקדוש ברוך הוא בעצמו וזהו אני ה' אשר הוצאתיך בעצמי מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ויובן. וגם ממצות בני נח באמת לא היה לאברהם להפיל את עצמו לכבשן האש כי ב"נ אינו מצווה כלל על קדושת שמו הגדול. רק ידוע מ"ד בגמ' דאברהם קיי' כל התורה כולה ועיקר מצות התורה תלוי בא"י כידוע ולכך היה הצלה מאור כשדים בשביל ירושת א"י שבזה באמת תלויה קיום התורה והמצות ובאמת נכון עשה אברהם שמסר את עצמו על קדושת שמו הגדול והבן:

במה אדע כי אירשנה. נראה לבאר פירושו דהנה הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם שהוא בעצמו יירש א"י ובאמת לא הגיע לו אפי' מקום קבורה כשרצה לקבור את שרה אשתו והוצרך לקנות שדה עפרון בכסף מלא ומכל שכן שארי דברים היה צריך לקנות כאורח בעלמא ולא הגיע לו תועלת כלל ממה שירש עפ"י ה' הארץ. וזה באמת היה א' מיו"ד נסיונות שלא הרהר כלל אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא ואם כן יש נפלא לאיזה צורך הודיעו השם שיירש הארץ כיון שלא הגיע לו תועלת כלל בשום דבר והוא רק פ"פ להרהר ח"ו אחרי מדותיו וכבר אחז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך ויתפלל האדם תמיד שלא יבא לידי ניסיון וכן אברהם הודיעו הקב"ה שהוא יירש הארץ ולא היה נהנה ממנה כלל ואם כן הרי כאן מקום חס ושלום להרהר אחר מדותיו. וזהו היה שאלתו

במה אדע כי אירשנה כלומר לאיזה צורך אדע. במה משמע כאלו הוא אומר למה וזהו שכיח במקרא. והרצון כיון שאין לי תועלת בארץ ההיא כלל למה הודעתני ואדרבה הוא מביא עצמי לידי נסיון והבן. והשיבו הקדוש ברוך הוא שיעבוד מלכיות כדדרשינן קח לך וכו' שהם תשעה קרנות של האו"ה ותור וגוזל הם ישראל. כי ישראל תורים נקראים כי תרי"ג מצות הם וז' מצות באמת נצטוו גם הב"נ ואם כן נשאר לישראל תו"ר מצות. וגרים וערב רב הם גוזל כי בגזילה מאו"ה ושפיר מרומז דהוא קאי על ישראל. ויבחר אות' וכו' ואת הצבור לא בתר והיינו כמבואר בגמרא דלכך אין האו"ה יכולין לשלוט בישראל כי המה מפוזרים בין האו"ה ואם כן כל א' אומר לא אהיה מלכותא קטיעא. הרי במה דבתר אותם הוא שלא יהיה אחד מולך בכיפה כי אז יכלה ח"ו מין הישראלי. אבל כאשר בתר אותם שיהא נחלקים למלכות רבות בזה באמת את הצפור לא בתר שלא יקרא ח"ו כליון לישראל. וירד העיט זה דוד וחזקיהו שהם היו ראוים למשיח ולגאול לישראל אבל כבר מבואר בזוהר דמכח תפלת אברהם שהשתטח לפני הקדוש ברוך הוא לו ישמעאל יחיה לפניך בעו"ה נתארך ממשלת ישמעאל ונתאחר הגאולה וזהו הפירוש וישב אותם אברהם כי על ידי תפלתו לא היה כלל בכוחם לגאול ועדיין כחו של ישמעאל חזק בעו"ה.

ויהי השמש לבוא כבר אמרו במדרש כי הקדוש ברוך הוא נתן הבחירה לאברהם לבחור הגלות ושיעבוד מלכיות או שירשו גיהנם והקדוש ברוך הוא יעצו לבחור בגלות. והיינו כי אברהם היה נבוך אולי מרוב שיעבוד הגלות והצרות ישתקעו ח"ו בין הגוים ללכת אחרי אלקים אחרים ואם כן ירתו תרתי גהינם ובאר שחת ולכך באמת יצעו ה' לבחור רק בגלות כי גלוי וידוע לפניו שישראל ודאי לא יבגדו בה' וכל התלאות שיעברו עליהם מכל מקום לא יעזבו את ה'. וזהו כי הגלות הוא מורה הלילה ושקיעת השמש ולכך כתיב ויהי השמש לבא כי עדיין לא בא הגלות ושקעה השמש רק תהיה תלוי בבחירת אברהם והיא היתה עומדת לשקוע והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו כי לא היה יודע מה לבחור כי היה לו אימה גדולה לבחור בגלות פן ישתקעו ח"ו ישראל בטומאה ולכך הבטיחו הקדוש ברוך הוא שלא יפחד כי יהיו בגלות מצרים מקום אבי אבות הטומאה ומכל מקום יצאו ברכוש גדול והיינו לאו רכוש ממון אלא פי' שילקטו כל ניצוצות הקדושות ויסגלו מצות פסח ומילה וכדומה ויקבלו התורה חמדת כל. וגם זה הבטיח לו שהרשעים שיהיו בתוך בני ישראל עדת חבל נחלתו גם הם ימותו במצרים שלא יהיו לישראל כלל בדרך למכשול ולאבן נגף להטעותם אחרי הזנונים ולכך נאמר וגם את הגוי לרבות במלת וגם רשעי ישראל שנתדבקו בגוי גם הם ידון הקדוש ברוך הוא. וגם הבטיחו שלא ישתקעו

בטומאה ולכך הוצרך להתחיל הגלות מלידת יצחק כי אלו התחיל אחר כך היתה נתאחר הגאולה וידוע דאלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים היינו אם שהו אפי' רגע אחת עוד במצרים הרי אנו ובנינו וכו' משועבדים היינו וכו' והיינו שח"ו נשתקעו בטומאה כאשר היה זה באמת פחד אברהם. ולהיות כי הגלות באמת התחיל מלידת יצחק ופחד אברהם דאז יחיה עדיין חמשה ושבעים שנים ויהיה הוא בגולה לכן הבטיחו השס ואתה תבוא אל אבותיך בשלום רצה לומר על זאת אינך צריך לדאוג כלל ובשיבה טובה תקבר. רק עדיין הקו' במ"ע הלא באמת התחיל הגלות אבל הוא הדבר אשר דברנו שאמר לו השם שיירש את א"י ומכל מקום לא הגיע לו כלום מא"י ואפילו פירות הי' צריך לקנות והיה גר ממש ואם כן היש לך גלות יותר מזה שישב בארץ אשר לו ולא יגיע לו תועלת כלום ממנו וזו גלות גמור. והתחיל ירושתו משעה שנימול כי אז זכה לא"י כי לא ירשוהו ערלים והיינו בשעה שנולד יצחק והתחיל הגלות אף לאברהם וזהו באמת התשובה על שאלת אברהם לאיזה צורך הודיעו ירושת א"י. היות כדי שתהא נחשבת לו לגלות ולא יצטרך לסבול היותר קשה ויבא בשלום אל הקבר מנוחתו כבוד. וכאשר שמע זאת אברהם באמת בחר לו הגלות והנה השמש בא כי בא הגלות. ולכך באמת חשבינן ת' שנים כי מאז כבר התחיל הגלות כאשר קיבל אברהם על עצמו כמו שנא' מיום אשר נתת אל לבך וכו':

והנה תנור ולפיד אש הוא הגיהנ' אשר עבר בין הגזרי' האלה הם בתרי' אשר ביתר והם בתרי העכו"ם. ותור וגוזל לא עבר עליהם אש כי באמת מניקים הם מגיהנם:

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית כי על ידי הגלות באמת זכו לא"י ונרמז הגלות בנחל מצרים ונחל פרת שהיה גלות בשניהם. ונחל מצרים הוא נחל פישון פה שונה ולכך ממצרים זכו לתורה והלא כה דברי כאש וכו' והוא יסוד אש. ונהר פרת באמת הוא יסוד מים ואמרו באנו באש ובמים ודי למבין:

הפטרת לך לך

בשם הבינה לעתים דף מ"ג

למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלקי משפטי יעבור. הלא ידעת אם לא שמעת אלקי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו. כי הנה התכלית העצמי בין שאר התכלית ביום תת ה' תורתו שתתעלה. היה להציב עמודים על יסודות בריאים וחזקים נמנעי הנפילה ורחוקים מן ההתמוטטות. והוא מה שנודע כי החכמות אשר הן נשענות על התחלת החקירה הן מסוכנות. ובלאי מאומתות הקיום

והחוזק כי השכל האנושי מוגבל קצר וחלש הוא מעותד ליפול בקלות במכשול הטעות והעדר השגת האמת על מתכונתה. אמנם הדברים אשר יעידון עליהם החושי' והנסיון הם מאומתים לא יפול בהם שום ספק או חשש טעות. והשגה זאת היא ידיעה קיימת אשר עליו אמר החכם בקהלת כל זה נסיתי בחכמה והיא רחוקה ממני יאמר כאשר כל ההתווכחות אשר עשיתי ואמרתי עד עכשיו. היה בהשגת הנסיון אשר השיגתני הבחנה נסיונית בעניני החכמה. ואז אני בטוח ואומר בלי ספק שאחכ' ואדע הדברים על אמתתם. אבל והיא היא מצד עצמה. במה שהיא חכמה מחקרית מופשטת ומשוללת מהנסיון החושיי. ודאי היא רחוקה ממני. כי לא אוכל להשיג אמתת הדברים על בוריין. ועל כן ראתה חכמתו יתברך. שלא תהא תורתינו הק' מקובלת אצל האומה הישראלית כדרך השגת חכמה בעיון ומחקר וכיוצא אלא שתגיע הידיעה אצלינו בדברים מוחשי' ומורגשים ע"י ראי' ושמיעה כי בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו דברות קדשו מלהבות אש. מודיע ומלמד לנו תורתו. וע"ז היה מתרע' הנביא ע"ה באומרו למה תאמר יעקב וכו'. הלא ידעת וגו' אין חקר לתבונתו כי הנה היתה מרשעת חטאי הדור ההוא לאמר שהיה נעלם ונסתר מהם אופן השגה הדרך ילכו בה. ושבא להם העלם זה מסבתו יתברך שהטילו הדבר עלינו ולהשגת שכלינו בהיותו קצר ובלתי משיג על מתכונתו ועל זה אמר הנביא איך תאמר דבר כזה שנסתרה דרכך ממך ושהיה זה מצדו יתברך. ומחמת האלוה ברוך הוא עבר משפטיך ממך ונעלם מנגד עיניך. לפי שלא הודיעך הדברים באופן שתוכל להשיגה כי הלא תענה ותגיד לי ידעת אם לא שמעת. ידעת שום דבר מן התורה מצד ידיעתך אם לא מה ששמעת מפיו יתב'. כי הוא. השמיעך את קולו. שלא תקצר ידו וכחו העצו' על ככה. כי אם הוא בורא קצות הארץ והמציא הכל יש מאין מבלי שום עמל ויגיעה. כל שכן שיעצים כח להשמיעך דברות קדשו ולהכינך לכך ושקר הוא שהניח לך השגת ידיעת התורה לחקירת שכלך כי אין חקר לתבונתו. אין תבונות התורה הנתונה ממנו יתברך מושגת על ידי החקירה כי הכל עשה יפה על ידיי השמיעה החושיית הרחוקה הרחק מכל מין סכנה וזה היה עיקר התכלית באותו הפירסו' הנורא. עכ"ל הזהב.

א"ה ומכאן תוכחה מגולה להכות על קדקדן לאותן המתחכמים נגד דברי רז"ל. אשר כל דבריהם מקובלי' איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה מסיני. ועליהם צוה הנביא היו חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבוני'. וראוי לכל אדם לקחת מוסר משלמה המע"ה שהיה ארז בלבנון אשר עליו נאמר ויחכ' מכל האדם. ואחר כ"ז אמר והיא ר"ל החכמה עצמה רחוקה ממני ומה יענו אזובי קיר שוכני בתי חומר בחומר הגשמי להבין דברי מפלאות

תמי' דעי' אין לנו אלא דברי רז"ל והם המעתיקים ומקובלים מדור לדור עד למ"מ וזולת זה את כולם ישא רוח ועיין מ"ש ע"פ. זה עוד בזה באלון בכות:

הפטרת וירא

ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. איתא במד' דאשה זו היתה אשת עובדיה ועובדיה לוה מן יהורם בן אחאב כדי למצוא טרף למאה נביאים אשר החביאם במערה כאשר הרגה איזבל כל נביאי ה' וכאשר נתבקש עובדיה בישיבה של מעלה בא הנושה לקחת את בניה ובאתה האשה לדון עם יהורם אל אלישע. ונראה ליתן טעם למה באתה אל אלישא דווקא. ונראה דקיימא לן כל האומר ב"פ מלך מלך מותר בו ובפרשת מלך כתיב ואת בניך יקח לו לעבדים ואם כן אף בלא הלואה יכול ליקח המלך את בניה. ואולם תוס' מקשה אם כן למה נענש אחאב על כרם נבות ומסיק תוס' דוקא מלכות בית דוד מותרים דלא יסור שבט מיהודה אבל מלכי ישראל אסורין. ואיתא בפסוק כאשר פשע מואב מתחת יד ישראל נתיעצו יהור' מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה להכות באגרוף רשע ויצמא העם בדרך למים ודרשו את ה' על ידי אלישע ואמר אלישע לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אראה פניך דאסור להסתכל בפני רשע. ואולם קיימא לן חולקין כבוד למלכות דמשה אב הנביאים חלק כבוד לפרעה וצריך לומר דוקא מי שנשתמש בשרביטו של מלך. אבל יהורם לא היה מלך כלל. ולכך באתה אל אלישע להוציא מתלעות עול דאית ליה דיהורם אין לו דין מלכות כלל ומאיכות הממון אין ראוי שיעבוד מין הישראלי וא"ש:

עבדך הי' ירא את ה' כו' . נראה טעם על דמנעה את עצמה ליתן בניה לעבדים למלך שלא כמנהג הפחות והסגנים דיתנו בניהם למלך כלמוד חוק המלכות. מפני דאי' מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים וכן זה סיבה ליצר האדם באם סביב רשעים יתהלכון יבחור במעשה תעתועים וכמו דאתמר הרבה שכנים רעים עושים. וז"ש ועבדך היה ירא את ה' ובן מעין אב ומתייחס אליו ואיך יחלל זרע קודש בנים היקרים ומה שאמרה ירא את ה' נראה מפני דענין היראה באדם הוא על שני אופנים דיש מי שמתייירא מעונש יום הדין הגדול והנורא וזהו הנקרא ירא אלהים דאלהים הוא מדה"ד כידוע. ומדרגה שנייה הוא החרדים מאהבת הקדוש ברוך הוא אשר האציל מחכמתו לברואיו ונתן להם כלי חמדה והן הנקראין יראי ה' הכוונה שם העצם וזהו שאמרה ועבדך הי' ירא את ה' וק"ל. או יאמר מפני דיש להבין למה צעקה האשה שהנושה בא לקתת את

בניה הא בדין הוא שיקח את בניה מפני דעובדיה לוה מיהורם בריבית וקיי"ל המלוה מעות בריבית לסוף שימכור את בניו לעבדים ומלוה ולוה עוברין. ונראה לומר למאי דקיי"ל אם יש פקוח נפש בדבר מותר ללות בריבית ואינו עובר כלום. ועובדיה החיה מאה נביאים מאותן המעות שלוה כידוע וז"ש ועבדך היה ירא את ה' והחביא הנביאים והיה מוכרת ללות ואין איסור בדבר ושפיר עביד ועצתך תנחני:

ותאמר אין לשפחתך כל בבית כ"א אסוך שמן וכו'. וצוה לה הנביא שתשאלי כלים והשמן יתברך יתמלאו כל הכלים. ונראה לבאר הענין דנעשה נס בשמן מפני דאליהו ז"ל בעת פרידתו ממנו אמר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ומצינו באליהו ז"ל כאשר הלך אל אשה צרפתה שנתברך כד השמן. ולכך נעשה נס ג"כ לאלישע בשמן. והענין דפי שנים היה מפני דבהצרפתי" השמן היה מתרבה בכל יום דכד השמן לא כלתה. ואולם באלישע נתברך השמן כ"כ בפעם אחת עד שאמרה די. ועוד מעלה יתירה היה דאותו השמן שנתברך לא כלה כלל. עוד י"ל טעם דעשה נס בשמן מפני דאי' דשמן זית הוא יפה לזכרון וההיפך בזית עצמו ובזה יפה כח הבן מכח האב. וכן היה בבני עובדיה דלעובדיה לא נעשה נס והיה מוכרח ללות בריבית ולבניו נעשה נס ויפה כת הבן מכת האב.

עוד נראה טעם על שנתברך השמן דאי' בגמ' המלוה מעות בריבית אין עומד בתחיית המתים ונראה טעם מפני דענין התחייה הוא דגוף האדם הוא נפסד ולא אשתייר ממנו כלום כי אם עצם אחד משדרה ועל אותו עצם נבנה כל הגוף וזהו כעין ריבות דהעצם הוא קטן בכמות ונתגדל אחר כך כן הוא ענין הרבית דלוה מעט ומרויח הרבה ולכך מי שלקח ריבית בעולם הזה אין נוטל לעה"ב דכבר נפש בעליו לקח. ויהורם לוה בריבית לעובדיה שלא כדין לכך נתברך השמן דגם זה היה מעין ריבית להורות זה וק"ל:

ויצקת על כל הכלים והמלא תסיעי. יובן עפ"י מ"ד פרורי פת בארץ סימן עניות. והטעם הוא מפני דפת בג המלך אשר מינה את מאכלו צריך להיות חביב בעיניו והוא לא קפיד וממאס מזונות המלך ולכך עונשו שהוא חסר לחם. ואף כאן דנתברך השמן היתה צריכה להזהר שלא ירדו טיף טיף על הארץ והיינו באם שהמלא תסיעי ואחר כך תקח כלי אחר בין כך ובין כך תרד השמן ויכלה בארץ ולכך צוה הנביא שתתן כלי בתוך כלי וזהו ויצקת על כל הכלים ומבאר הטעם מפני דעל כרחך המלא תסיעי ואם כן יפסיד השמן וק"ל:

ותבא ותגד לאיש אלהים ותאמר לכי מכרי את השמן ושלמי וכו'. אי' במדרש דנתייקר השמן ונראה טעם דאי' בגמרא למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה והענין הוא מפני דבר"ה יורד השפע על כל העולם והצמחי' ובעלי חיים ועל כל מדינה ומדינה לפי עניינה ומהותה. והמשבעים כוחות הטומאה הן מקבצים השפע למקום אחד

ברגע אחד וזהו ענין כחישה שמכחישין את המדינה ווהו מבואר בש"ס כמה פעמים בענין הקישואים בגמ' בסנהדרין והעד לדבר נשים שאננות שאמרו ומעת חדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל. ואולם אם הוא ע"י שמות הקדושים הוא מותר דכסא כבוד מרום מראשון הכוונה דכסא כבוד הוא למעלה מן המזל זהו לא אסר לן האל יתברך. וכן היה הענין ברכת השמן אשר נתברך בשעה חדא ולכן נתייקר השמן דהשפע היה רק באותו מקום כנ"ל וק"ל:

ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם נראה להתחבר הני שני ענינים דמבאר לן את כל מעשה אלישע שהיה פי שנים כאליהו. מפני דכאשר גזר הקדוש ברוך הוא על אליהו ז"ל שיהיה ניזון מן אשה היה צריך לפלס מעגל רגלו אל האשה צרפתה והיא לא בקשה לזון אותו עד שאמר לה מאמר הקדוש ברוך הוא. ון נגזר על אלישע שיהא ניזון מן אשה אמנם ותחזק בו לאכול לחם וק"ל. ויהי מדי עברו יסור שמה לאכל לחם נראה דמבאר לן שיהיה האדם השלם נקי מכל דופי ויהיה אהוב למטה שלא יחטיאו הבריות בשביל חשד והעד שלא סר שם עוד פעם לכך מידי עברו יסור שמה וק"ל:

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא נעשה נא עליית קיר וכו'. נראה ליתן טעם וכי מפני שקדוש הוא נעשה לו עלייה ואין שייכות להדדי והענין הוא דאי' בגמ' הוא קדוש ולא משרתו קדוש כידוע דגחזי נצטרע לבסוף מאיכות רוע מעלליו. ואי' בש"ס אסור להתייחד עם אשה ודוקא איש אחד אבל שני אנשים מותר ומסיק שם בפריצי אף שני אנשים אסור ולפעמים לא היה לאשה במעונה והיתה אסור להתייחד עם איש אלהים ולכך נעשה נא עליית קיר וק"ל:

עובר עלינו תמיד פי' דלכך נתייעצה לעשות עלייה דמבואר הוא דאם אדם מאכיל מפתו לאדם השלם כקרבן ירצה לו. ואי' בש"ס תמיד של שחר הי' מכפר על מעשה הלילה ותמיד של לילה היה מכפר על מעשה היום והוא עבר ביום ולא לן שם ולכך עשאה עלייה כדי שילין שם וזהו שרמזה עובר עלינו תמיד וק"ל:

נעשה נא עליית קיר קטנה אי' בגמ' רב ושמואל חד אמר עלייה על גבי בית וח"א אכסדרה הי' וחלקוהו לשנים. ואמ"ו דפלוגתייהו תליא במ"ד בירושלמי אסור להתייחד עם אשה אבל בעלייה על גבי בית מותר. אכסדרה שחלקוהו לשנים חד אמר מותר וח"א אסור וזהו כוונת רב ושמואל. ונעשה לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה אי' בגמ' הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ונפ' לבאר הענין דאי' בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרס פי' עפ"י מ"ד בש"ס למה דומה ת"ח בפני ע"ה בתחלה דומה

לקיתון של זהב סיפר עמו דומה לשל כסף אכל עמו דומה לכלי חרס. ואולם נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין על השלחן עם מי שלא מסב עמהן בדין והיו נחשבין כפז בפני ע"ה וזהו שקונן ירמי' איכה נחשבו לנבלי חרס דכאשר גלו נתאכסן אפי' עם ע"ה והיו דומין לכלי חרס וזהו הי' ענין אלישע שהיה לו מטה מיוחד ולא הי' מסב עמהן על השולחן וז"ש חז"ל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ולא בענין אחר:

ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו וכו' ומה לך לעשות היש לך לדבר אל המלך או לשר הצבא. נראה טעם למה כפל השאלה. דאי' בפיוט היום הרת עולם היום יעמיד במשפט אם כבנים אם כעבדים והענין הוא מפני דמורא הבן מן האב הוא כל ימי היותו על האדמה וזהו מצות השכל והוא מאיכות אהבת אביו. וכן ענין יראת האדם מן הבורא אשר ברא יש מאין וזהו הנקרא יראה מאהבה. ויראת העבד מן האדון הוא שלא יענישהו אם יסור מאחריו ועובד על מנת לקבל פרס מן רבו ע"י גרמיי' השמים וז"ש אם כבנים אם כעבדים הכוונה אם היא יראה מאהבה או יראה מעונש ולקבל פרס ב"כ וב"כ יהיה נרצית והענין דיראה מעונש הוא שירא שמא יענישוהו הקדוש ברוך הוא ע"י גרמי' השמים. וכן שלוחיו של הקב"ה. והיראה מאהבה הוא בטוח בהאל יתברך שישגיח עליו משמי מרומי' שלא יקבל הפסד. ובזוהר אי' דאותו יום הי' ר"ה וז"ש אלישע הנה חרדת אלינו את כל החרדת הזאת הכוונה מאיזה סיבה אתה מתייירא היש לך לדבר אל המלך מלכו של עולם היינו אם יראה מאהבה כנ"ל או לשר הצבא הכוונה גרמיי' השמים שהם צבאיו של הקדוש ברוך הוא. והיא השיבה במתק שפתיה בתוך עמי אנכי יושבת הכוונה בתוך ישראל החביבין שנקרא בנים למקום ומורא הבן מן האב הוא מאהבה ואמרה שיראה מאהבה וע"ז אמר אלישע ומה לה לעשות וק"ל.

ויאמר גחזי אבל בן אין לה וכו' פי' דידוע דג' מפתחות אין נמכרין ביד שליח פי' ביד מערכת המשרתים וחד מינייהו הוא באם תהיה אשה עקרה לפי תנועת המזל לא יוכלו להטיב כי הדבר הוא בידי השם לבד. והשונמית אמרה שהיא מתיירא מאהבת השם ולא ממשורתים לכן בקשה דבר מאת ה' אשר איננה ביד המשרתים. ואישה זקן. נראה דבא הכתוב להודיענו דכל מעשה אלישע היה פי שנים כאליהו דאי' במד' דהמלאך אשר בא אל אשת מנוח ואמר לה הנך הרה וילדת בן זה היה אליהו ז"ל ומניעת הלידה היה שם באשה כי האיש היה יכול להוליד ואולם כאן האשה היתה עקרה ואישה זקן וסיבת המניעה היה בשניהן ובמאמר השם ע"י אלישע נתרפאה האשה ולבש גבורה לאישה להוליד בן וזהו הוא פי שנים וא"ש. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן ואמר ה' אל אברהם היפלא מה' דבר וכו' והענין הוא דרש"י ז"ל פי'

שפרסה שרה נדה וזהו שאמרה שרה הא זהו בדרך הטבע הוא ומן הטבע שיהיה לי בן והלא אדוני זקן. ומוסכם הוא בפי חכמי הקבלה דאם הקב"ה עושה גם בחוצה לארץ הוא בדרך הטבע קצת והיינו בכינוי. ואולם בשם עצם הפלא נעשה נגד הטבע וז"ש ישעיה הנביא למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' הכוונה בגלות אומרים יש אל שנסתר דרך השם היינו הפלא נגד הטבע שזהו בשם עצם ובגולה אין הפלא נעשה בשם עצם כנ"ל. ולכן אמרה שרה דלה היתה עדנה וצ"ל דהיה קצת בדרך הטבע ובאמת ואדוני זקן. וע"ז השיב הקדוש ברוך הוא היפלא מה' דבר הכוונה שהפלא נעשה בשם עצם ואם כן אין לה לצחוק שאדוני זקן. וזהו אמר גחזי שיש לה שני מונעים נגד הטבע שבן אין לה שהיא עקרה וגם אישה זקן וק"ל:

ויאמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן פי' מפני דלשונמית היה שני מונעין נגד הטבע שהיתה עקרה וגם לא יכלה לגדל הוולד דהיתה משכלת עפ"י המזל ואולם הפלא אשר נעשה היה נגד המזל והפעולה היה בראש השנה מפני דבר"ה אין הפעולה מיוחסת למזל דהן מקבלין שפע באותו יום ולכך עקרות נפקדו' בו ביום וכבר בארנו דאותו יום הוא ראש השנה וקבלה פעולה שיהיה הזרע קולטת ובשנה האחרת קבלה פעולה שתהא חובקת בן דהיינו שגדל את בנה שהיה מן סיבת הנמנע כנ"ל וז"ש הנביא כעת חיה את חובקת בן וזהו הבן היה חבקוק ולכן אמר בתפלתו ה' פעלך בקרב שנים חיה והכונה בשני שנים. היה פעולתו וק"ל:

ותאמר אליו איש האלקים אל תכזב בשפחתך. איתא במדרש שאמרה יהא רעוא שיהיה במחשבתך כמו שיש ברעיוני ותמוה. ונראה מפני דיש לומר שלא יהא ענין הפלא כל כך מפני דאישה היה מן חק הנמנע להוליד ואפשר שימות בעלה ותהיה לאיש אחר ואז תוליד ולכך אמרה שלא יהיה בענין אחר כי אם כמחשבתה דהיינו שיחיה בעלה וא"ש. או יש לומר דאית' בזוהר בגין דאמר אלישע את חובקת בן מת בנה דזו היא מסטרא דמותא מסטרא דנוקבא וזהו שאמרה שאל יכזב בה על שאמר את חובקת בן וק"ל:

ויאמר אל אביו ראשי ראשי חי' במד' החמה היתה זורחה על ראשו ותמוה ונר' מפני דכבר בארנו שהיא היתה מחוק הנמנעות להוליד ע"פ המזל דלפי המשרתים היה סגור רחמה וכל המשרתים נקראין בשם חמה כי החמה מורגשת בחוש יותר מכל המשרתים וע"פ המזל היה שימות הבן וז"ש המדרש החמה היתה זורחת על ראשה וק"ל. באופן אחר נראה דכבר בארנו דחבקוק מת מפני שאמר את חובקת בן והיא מסטרא דמותא ואולם מאין הושרש זה החטא מחוה שנתנה לאדם מפרי עץ הדעת ומאיכות זה החטא אמר הקב"ה הוא ישופך ראש וזהו שרמז כאן באומרו ראשי ראשי וק"ל:

וישב על ברכיה עד הצהרים וימות. פי' דבצהרים החמה פועלת בכפלים בכח ולכך לא קם עוד רוח בו וק"ל. ויאמר אליו מדוע את הולכת אליו לא חודש ולא שבת היום. פי' דאי' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' היינו בזמן הבית חייב כל אדם לעלות לרגל וזכרים דוקא ואולם לעתיד כתיב והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר ואפי' הנקיבות וזהו אמר מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת הכוונה דאת אסורה לקבל פניו דנשים אסורין ועדיין אותו זמן של חודש ושל שבת איננה וק"ל. ותאמר שלום פי' דאי' ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול ואמרינן בקושי התירו שאלת שלום בשבת ואולם מדת חסידות הוא דאף שאלת שלום אסור וכן ביום טוב אסור דבור של חול וז"ש שלום שאני הולך אליו לשאול לו לשלום וזהו בשבת אסור לכך אני הולכת אליו היום וק"ל. באופן אחר נראה דאיתא בש"ס דאמר אברהם ואנכי הולך ערירי שראה באצטגנוני' שלו שיהיה עקר א"ל הקדוש ברוך הוא מה דעתך דקאי צדק במזרח אהפכינהו למערב ונר' דהענין הוא מפני דאברהם בשעה שהיה צדק במזרח הוראתו היה דגבר יהיה עקר ואולם לאחר זמן אם יסבב צדק ממזרח למערב יכול להיות שיקבל פעולה מצדק שיוליד בן וזהו כוונת הגמ' מה דעתך צדק במזרח אהפכינהו למערב. ואולם מי יחיל לצדק עד דקנאי במערב באותו עת שיוכל לקבל מקרה. מפני כי ארכו לו הימים וכמה עדנין מתחלפין עלוהי וממקרים ההווים בעולם מתייבש הליחה באדם ואין בו כח להוליד ואונו איננו בשרירי בטנו אלא בשפל הטחנה. ואולם הקדוש ברוך הלא ייעד לאברהם שיהפוך הטבע ליתן בו כח להוליד. והענין דהקדוש ברוך הוא מהפך הטבע לעושי רצונו ואין משנה ממערכת המשרתים מפני דעושה שלום במרומיו הכוונה במערכת המשרתים ואינו נוצח פעולותיו רק משנה הטבע. ולכך הוליד אברהם לעת זקנתו. וכן היה כאן אצל השונמית דעפ"י המשרתים היה שלא יחיה הבן הנולד לה וכן היה שהקב"ה שינה את הטבע והחיה את הולד ולא נצח המשרתים מפני דעושה שלום וכו' וז"ש ותאמר שלום על מיתת הולד וזהו שלום שעשה המלך שהשלום שלו והוא יברך את עמו בשלום אמן:

הפטרת חיי שרה

והמלך דוד זקן בא בימים. יובן עפ"י מ"ד אוי לרבנות שמקברת את בעליה. והענין הוא דצריך להבין מה בא לאשמועינן וכי משוא פנים יש בדב' אם מכריעים אותו לחוב' נפרעים ממנו כמו העמא דבר. ואם הוא צדיקהא הקדוש ברוך הוא לא עביד דינא בלא דינא. ואין לומר דדרך מסלול הוא למצוא פשע למי שנתמנה פרנס על הצבור. הא באמת

כמה פרנסים גדולים היו להם לישראל והיו כצאת השמש בגבורתו בלא חטא ואיך תפס הלשון כללי שמקברת את בעליה. וי"ל דכתיב וסביביו נשערה מאוד דהקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ולכן אם האדם נתגדל ועולה למעלה לשום התמנות שררה הקדוש ברוך הוא מדקדק עמו יותר מבראשונה בהיותו שפל אנושי וזהו אוי לרבנית שמקברת את בעליה. או יאמר דלא ימלט שיעשה אדם איזו מצוה מן המצות ואי' בגמ' זכה מוסיפין לו ימים על ימי חייו. רק כל זה מבלי היותו מלך או שררה אז אפשר לו באם יזכה שמוסיפין לו על ימיו. אבל אם הוא מלך אי אפשר להוסיף עליו כי אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא. ואם מוסיפין לו נגזלת מהשני וזהו אוי לרבנות שמקברת וכו' וזהו אמרו והמלך דוד זקן בשביל שהיה מלך הי' זקן כי מלכות שלמה בנו הגיעה ולכך זקנה קופצת עליו כדי שיתן לו כתר מלוכה וק"ל:

בא בימים. יובן עפ"י מ"ד בפסוק יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה יש להבין למה אמר אצל יראת ה' תוסיף ימים ולא שנים ולהיפוך ברשע אמר שנים דהענין יראה השלימה היא באדם שהוא בטוח בהאל יתברך אשר הגדיל חסדו עמו וברא אותו שהוא יספיק לו די מחסורו אשר יחסר לו ובכל יום ויום שימציא לו מזון ומחיה משבח להאל יתברך וכמו דאי' האומר מה אני אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה. ואולם ההיפוך הוא מדת רשעים שאוגר לחמו על שנים רבים יהיו לו למסעד. ופתאום קרסולו ימעד. מגזירות שוכן עד. ויאחז רעדה ליום המיועד. אשר יבא סופה וסערה. ויובילוהו אל מקום חושך וצרה. יען אשר לא שם בטחונו בהאל יתברך. וז"ש יראת ה' תוסיף ימים בלבד כי איננו דואג. רק על ימים. אבל שנות רשעים תקצורנה שמפחד תמיד על שנים רבות ומגורתו יבא לו. לכן דוד המלך שהי' זקן ואין לו לצפות על שנים לזה אמר בא בימים כי תקותו הי' לו רק על ימים בלבד וק"ל. או יאמר עפ"י מ"ד בגמ' למדנו זקנה מדוד דכתיב והמלך דוד זקן וכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד היה שבעים במותו. ויש לתמוה אם כן באיזה זמן צוה ליקח לו נערה הא לא חי' תו יותר משבעים ואולם י"ל דקי"ל יום א' בשנה חשוב שנה ואם כן כשהגיע יום א' בשנה מיד נחשב לו לשנה ועי"ז כתיב והמלך דוד זקן. ואולם לענין פרידה הנשמה מן הגוף היה בסוף השבעים דהקדוש ברוך הוא ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ואחר כך כשנשלם השנה הלך דוד לבית עולמו וכל הסיפור הזה הי' באותו שנה. וזהו דכתיב והמלך דוד בא בימים הכוונה כאשר בא בימים דהיינו יום א' בשנה מיד זקנה קפצה עליו וק"ל. ולפי פשוטו נראה דהיום מעיד על האדם אם עשה בו טוב או רע ודוד בעת זקנתו בא בימים מי שיודע לו עדות יעיד עליו כי שב על כל אשר עיוות וז"ש בא בימים וק"ל. ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו אי' בגמ'

בשביל שכרת כנף מעילו של שאול לכך לא יחם לו וצריך להבין למה כרת הכנף מעיל שאול מפני דהכנף הוא בגד מיוחד למצות ציצית וענין של מצוה זו היא מפני דהבגד הוא סרסור לחכם האדם דהיינו לשמור כח החום אשר במזג האדם שלא יצטנן והבגדים משמרים חום הטבעי מכני דמין הבגד לפעול משבעה משרתים וזהו שמו אשר יקראו לו בגד הכוונה דגד הוא לשון מזל כמו העורכים לגד שולחן. וגם אי' בגמ' כל מקום שנאמר בגד סתם אינו אלא צמר ופשתים הכוונה דצמר הוא גדל ממזל מאדים והפשתן גדל משש מזלות ולכך פשתן נקרא שש כמ"ש רבדתי משכבי שש וארגמן והתייחס לזה הפעולה הנ"ל היינו תולדת חם מעין אב אש המצויה ברוח זרה דהבגד מביא לאדם לידי חימוד וע"ז צותה תורתינו הקדושה לבטל אשה שלא תעלה באשה לעשות ח' חוטין עם ה' קשרים בכנף מעילו שמנינו עולה כמנין אחד לשום האחד האמיתי על פניו ומיד תגיע אליו היראה וההכנעה ובטל ממנו החום. וכן אי' בגמ' מעשה באחד ששכר זונה וכו' ובאו הציצית וטפחו לו על פניו וכו' מפני שהי' נזהר בהם. וכבר בארנו דמצוה זו מבטלת כל הרהורין בישין והנביא ייעד דלעתיד יאחזו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף מעיל יהודי אחד מפני דזהו המצוה מורה על שררה וגדולה. ולכך שמואל הנביא כאשר משח את דוד למלך ולא ביקש שישתרר איש עליו כרת כנף מעילו של שאול ואמר קרע ה' את מלכותך וכו' וזהו ענין דוד שמאס הבגדים שכרת מעיל שאול ורמז בזה שאינו חושש בהבגדים יחממו אותו כי לבו חלל בקרבו ולכך לא יחם לו לעת. זקנותו וא"ש. ולפי פשוטו נראה דבדרך הטבע הי' קר לעת זקנותו לפי דאם ההרגשות לא ינועו בימי עלומיו אזי יחלוש הגשם לעת זקנותו ויזועו אנשי החיל. וידוע דמזג האדם הוא עומד על מתכונתו בעת שהוא ישן אז נמצא מרגוע לנפשו. ודוד לעולם לא עבר עליו חצות לילה בשינה והיה מתנמנם כסוס ולזאת הסיבה הי' קר בטבעו לעת זקנתו ונתלשו ההרגשות לכך אפי' הבגדים לו יחם לו וא"ש:

ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה יפה וכו' ותהי לו סוכנת ויבקשו בכל גבולי ישראל. לפי הפשוט נראה דנתייעצו עבדיו לבקש עצה בפני המוני עם שלא יאמרו מלך זקן בוחר לו בתולה. ולכך נתייעצו שתהיה למלך ממונית על המאכל לזון את פת בג המלך. ומלת סוכנת הוא מגזרת לך נא אל הסוכן הזה שהוא לשון ממונה על אוצרות המלך זהו לפי פשוטו. ואולם יש לדקדק למה בחרו נערה בתולה יפה ולמה פרסמו בכל גבולי ישראל ולכאורה לא יאות כן למלכי בית דוד אשר המה בתכלית השלימות ומואסים בתאות הגשמי. ונר' דידוע מ"ד במד' ובגמ' טעם על שנצטנן דוד לעת זקנותו דכאשר ראה מלאך המשחית בעם וחרבו שלופה בידו אחזו רעדה ויחרד וילפת ופלצות

אחזוהו ומפני החרדה לא השתמשו הרגשותיו והי' קר. ואולם י"ל למה חרד מפני המלאך כל החרדה הזאת הלא יעקב נתאבק עם המלאך כל הלילה ונצחו וגם משה אב הנביאים העמיד מלאך המשחית. ודוד לא היה חסר מעלה ממעלות אבות העולם כי ה' משחהו לנגיד על עמו ישראל עד עונם ואיך חרד כל כך. וצ"ל מפני חטא בת שבע. אמנם הלא שב לה' בכל לבו ודרך מסלול הדריך לאשר הולכים בחושך והורה תשובה לישראל. וצ"ל שעדיין לא היה מתקן החטא לפי שהתשובה הנכונה צריכה להיות באותו מקום ובאותו מעשה. וזה הרגישו עבדיו לכן נתיעצו לבקש לו נערה יפה וגם יתיחד עמה וכתיב והמלך דוד לא ידעה והיתה עליו באיסור כי כבר היו לו שמונה עשר נשים כראוי למלך ואין לך תשובה גדולה מזו לעמוד על נפשו וזהו אמיץ לב וגם בקשו בכל גבולי ישראל לפרסם הדבר שהתשובה מתקבלת לרעוא וזהו כוונת הסיפור הנ"ל וא"ש וק"ל:

ואדוניהו בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך. נר' דקודם לכך לא עלה על דעת אדוני' שימלוך כי היה ידוע לו שהמלכות הנכונה היא ביד שלמה ואולם כאשר לקח דוד אם אבישג השונמית סבר עתה תשוב המלוכה אליו מפני דידוע דמלך אסור לו ליקח יותר מי"ח נשים ודוד לקח אבישג וכבר היו לו שמונה עשרי נשים כנ"ל וצ"ל דקידושין גמורים לא היו בבת שבע ולא נחשבת בכלל שמונה עשרי נשים ולכך אמר מדוע ימלוך שלמה הא אינו בתואר המלוכה רק בתואר בן פלגש לכך מתנשא לאמר אני אמלוך וק"ל:

ויעש לו רכב ופרשים נרא' דאדוני' בתחבולותיו ביקש לרמות את ישראל שהוא מלך כבר. והענין הוא דכתב הרמב"ם בהלכות מלכים מלך ישראל אסור להרבות לו סוסים ואולם אם היה לו קודם לכן היינו קודם מלכו אינו צריך למכור אותם כי זהו לא חייבה התורה. וזהו הי' עצת אדוני' שעשה לו רכב ופרשים קודם שמלך ובהגיע אליו המלוכה אז אינו מחויב למכרם. ומפרש ואזל למעלת אדוניה וחמשים איש רצים לפניו פירש רש"י שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות רגליהם. והמעלה ההיא י"ל דהסיבה המבטל את היצר הרע הוא על שני דרכים הא' מי שהוא חם במזגו ואינו יכול לעמוד על נפשו תקנתו הוא שילך יחף בלא מנעלים כי זהו מונע כח התאוה באדם ולכך צוה התורה באם שלא ירצה לבנות את בית אחיו ולא התאוה תאוה שיחלוץ נעלו מעל רגלו וככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ומניעה השנית היא לבטל סיבה מביאה לידי חום והוא שחוק המביאה לידי קלות ראש וערוה. וגדר החכמה היא לבטל השחוק כמו שכתוב המשורר ולשחוק אמרתי מהולל כי זהו ענין הוללות וסכלות. וידוע דשחוק הוא בא מן הטחול ואם ניטל הטחול יוכל לעבוד את בוראו כראוי וזהו ענין חמשים איש רצים לפניו נטולי טחול הכוונה שלא היה להם הרגל סיבה המביא לידי חטא כן נראה לי ובאם עלה

עליהם רוח המשגל היה כח בידם למנוע שהיו חקוקי כפות רגלים וזהו סיבה מניעה לחטא כן נראה לי ומודיע כאן שהיו אנשים כשירים והגונים הכוונה הוא משום דמושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים ומגדולות עבד ניכר גדולת רבו וכל זה היה לרמות הבריות שיאמרו שהוא חסיד נמצא נאה לו שימלוך וא"ש וק"ל:

ואותו ילדה אחרי אבשלום. נר' דייחס עצמו כך לעיני העמים שיאמרו שהוא צדיק והענין הוא דכמו שעשו הבכור לקח כל ניצוצי טומאה ויעקב בא אחריו והוא היה עולה תמימה קודש ישראל לה'. וכן ישמעאל לאברהם. והטעם הוא משום דבביאה ראשונה מקבל הולד כל מחשבת היצר הרע כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואולם הולד השני יוצא מלובן ומזורז מכל חטא כי האדם הוא עלול לחטוא מפאת כי הריצוי בא בחימוד היצר הרע כאומרו ובחטא יחמתני אמי ולכן בבנו הראשון יש לאדם יותר תגבורת תאוה מבשני ולכך נולד תחלה ישמעאל כי הוא נוטל תחלה הסיגים והפסולת אבל ביצחק לא היה תגבורת תאוה כל כך ואם היה נולד תחלה פן ואולי היה לו אחיזה שהי' עלול לחטא ועל פי זה סובב והולך כוונת הפסוק והיה בן הבכור לשניאה דלשון והיה משמע שתמיד כן הוא שהבכור הוא לשניאה ומה אשמועינן בזה והענין הוא שבא להורות שאל תהרהר אחר ראובן שחטא מפאת שהוא בכור ועלול לחטא. אך באמת שהוא נולד מלאה השנואה ליעקב ולא הי' הריבוי כל כך בתגבורת התאוה ולא הי' טבעו להיות עלול לחטא וזהו התנצלות גדול לראובן כמ"ד כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה וזהו שהי' ג"כ טענת אדוניה באשר שחשב בלבו שנולד אחר אבשלום והוא נטל הסיגים ונשאר הוא לבדו צדיק וראוי למלוך וא"ש. ואמר ולא עצבו אביו מימיו שהי' מראה עצמו כצדיק ואביו לא ביזהו וא"ש וק"ל:

ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה וכו' ועם אביתר הכהן. נר' דאדוניהו ידע בוודאי שדוד ימלוך שלמה בנו עפ"י נבואת נתן הנביא רק שהוא חשב באשר שהוא נח לבריות יותר משלמה וסבר שהברירה נתונה ביד העם לא ביד המלך. רק מהיכא מוכח דלמא הברירה ביד המלך לזה אמר הכתוב ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה כי הוא הרג לאבנר שסבר שהיה מורד במלכות בית דוד שהמליך איש בושת בן שאול רק ומה הוי ליה למיעבד הלא שאול צוה שימלוך בנו תחתיו ומוכח מזה דאין הברירה נתונה ביד המלך רק ביד העם ולכך הרג אותו יואב שפיר וזהו שהתנצל יואב על אבנר ולכך היתה יד אדוניה עם יואב. וכן עם אביתר שברח מנוב עיר הכהנים וברח אצל דוד ומרד בשאול ומוכח דסבירא ליה דהברירה נתונה ביד העם ולכך נכון היו דבריו עם יואב ואביתר. אמנם באמת לא עלתה להם דהם סברו שטובה גדולה עשו לאדוניהו שיגיע לכתר מלוכה ובאמת אם שתקו עד

אחר מיתת דוד ואז התאמצו ביתר שאת ואמיץ כח לעמוד על ימין אדוניהו היו יכולין להגיע לכוונתם כי היו נכבדים ומי לא סר אל משמעתם אבל עכשיו שהתאמצו בחיי דוד ויודע הדבר למלך והמליך שלמה בנו בחייו וזה שכתוב ויעזרו אחרי אדוניהו הרצון שעזרתם היה אחריו להרע לו וק"ל:

אשר אצל עין רוגל. אפשר לומר דהנה ירושלים הרים סביב לה ובמקום אחד הוא מישור ולא הרים. והנה דרך מרגלים הבאים לחפור את הארץ שבאים ממקום יותר חלש ויותר נח לכבוש וזהו במקום מישור. ובאותו מקום ההוא עשה אדוניה הזבח מקום דרך המרגלים כדי לפרסם הדבר ברבים שיואב ואביתר גדולי המלך הסכימו פה אחד להמליכו ואמרו יחי המלך אדוניהו וכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד וזהו עין רוגל. או יאמר מקום שמתאספים שם הרבה בני אדם וכל אחד מספר דבר אחר מלשון לא רגל על לשונו כי בקיבוצת אנשים האחד מרגל על חבירו וא"ש:

ויאמר נתן וכו' ועתה איעצך נא ומלטי את נפשך ואת נפש בנך. איתא במדרש ומלטי את זכות בנך ותמוה. ויש לומר דהנה הקושיא מפורסמת החרדה הגדולה הזאת של נתן הנביא עד שצריך לעצה זו הלא הוא ידע בעצמו הנבואה מפי הגבורה ששלמה ימלוך וההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ומאי איכפת ליה במה שיואב ואביתר יעזרו אחרי אדוניה אבל הענין הוא דודאי ידע אך אם הם וכיוצא בהם יעזרו אחרי אדוניהו יבטלו המה והנבואה תתקיימה ואולם על ידי הכנה גדולה ובניצוח גדול דאם יעשו אותו למלך צריך להעשות נס לשלמה למען ימלוך וכל העושין לו נס מנכין לו מזכיותיו לכן ירא אם יגיע אדוניהו למלכות יקטין זכותו של שלמה וזהו כוונת המדרש ומלטי זכות בניך שלא יבא לידי ניצוח וא"ש:

ואמרת הלא נשבעת לאמתך לאמר. פי' דנתן הנביא נתן דבר בפיה שתאמר אליו שהמלך נשבע לאמר דייקא רצה לומר בפני קהל עדת ישורון וקיימא לן הנשבע בפני רבים אין לו התרה ובהכרח ימלוך ומהו השבועה כי שלמה בנך ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי וכו' נראה דהשתדלה בדברים והוא ישב על כסאי מפני דהשבועה היה שימלוך אחריו ואין שבועה לאחר מיתה לכך תפסה בלשונה והוא ישב על כסאי שיוכל להיות בעודנו חי וק"ל.

והמלך זקן מאד ואבישג משרת את המלך. נרא' דאשמועינן דשב המלך בתשובה שלימה לעת זקנות. שאבישג היתה משרת את המלך ואף על פי כן לא קרב אליה. ואי' בגמרא דאבישג אמרה לדוד נינסבן אמר לה אסירת לי שכבר נשאתי י"ח נשים אמרה ליה חסרא לגנבא נפשיה לשלמא נקיט ר"ל מפני שזקנת ותשש כחך אתה אומר שאני

אסורה לך אמר להו קראו לי לבת שבע ובעל אותה שלשה עשרה בעילות. ונראה לפרש דאי אלו לא חטא אדם הראשון לא היה יצר הרע ולכאורה קשה הא בהכרח צריך יצר הרע לקיום המין האנושי וביותר צריך להבין איך בא אדם הראשון על חוה בגן עדן קודם שחטא ותירצו המפרשים דאלו לא היה יצר הרע היו מתפללים על התאוה כמו שיצחק התפלל על התאוה מפני דכבר פסק ממנו היצר הרע משעת עקידה וכן פסק היצר הרע מדוד כמו שכתוב לבי חלל בקרבי. וזהו שרמז לנו כאן איך היה צדקות דוד שלבו הי' חלל בקרבו ותמיד היה מתפלל על התשמיש דלפי הטבע לא היה יכול להזריע דכבר פסק הליחה ממנו והיה קר בטבע ועל ידי התפלה ניתן לו כח בחלציו כמו שהיה עכשיו מתפלל ובעל י"ג בעילות לבת שבע כדאיתא בגמרא ואם כן מוכח דמה שלא נשא לאבישג היתה משום שאסור' לו כנ"ל וק"ל:

ותאמר לו אתה נשבעת לאמתך בה' אלהיך. נרא' דהיא שידלתו בדברים שאמרה לו שנשבע בשם והנשבע בשם אין לו הפרה ואתה נשבעת בשם ואין לך הפרה וק"ל:

ויקרא לכל בני המלך ולשלמה בנך לא קרא. נר' דדייקא בלישנא ולשלמה בנך משום דאדוניה היה יכול להתנצל שלא עשה משתה זו לשם המלכות אלא לשם מילוי שנותיו של דוד באותו היום שהיו שבעים שנה ולהודות ולהלל בזה לאל אשר הגדיל חסדו עמו. ואולם אם היה כוונתו זאת באמת היה לו לקרוא לשלמה ג"כ ומוכח שהיתה המשתה לשם המלוכה וז"ש ולשלמה בנך לא קרא וא"ש:

ויאמר נתן וכו' ולצדוק הכהן ולנתן הנביא לא קרא. פי' דאמר הנביא דעדיין יש זמן והרשות נתונה בידו דהנה הרמב"ם כתב דהסנהדרין יכולין למנות מלך. וידוע דנתן הנביא היה ראש לסנהדרין וצדוק היה כהן גדול ובניהו על הכרתי ועל הפלתי ולהם לא קרא ואם כן מעצמו מלך ומעצמו ירד מגדולתו וק"ל:

אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך. פי' דידוע דמה שאמר הקדוש ברוך הוא על ידי נביא אינו חוזר בו שלא יאמרו שהנביא שקר הוא. ואולם אם הנבואה נאמרה לנביא אחר יכול הנפעל לקבל שינוי מפני דהנביא יודע שהאמת אתו והשינוי הוא מפאת המקבל וזה שאמר נתן הנביא ואתה לא הודעת לי אפשר שלך אמר הקדוש ברוך הוא שימלוך אדוניהו אחריך ואולם למה לא הודעת לי וקל להבין:

ותקוד בת שבע אפים ארץ ותאמר יחי אדוני המלך לעולם. פי' דאין מלכות נוגעת בחברתה וכבר הגיע עת ששלמה ימלוך ובהכרח ימות דוד. ואולם אם הוא מולך בחיי דוד אביו יוכל לחיות עוד וזהו שאמרה יחי המלך לעולם. ועוד יש לומר דאי' כל מי שהניח בן כמותו אינו נקרא מת דבדוד נאמר שכיבה ומסקינן שם דבן כמותו היה בתואר

ובחכמה ובממשלה וביראה. וידוע היה לבת שבע שאדוניהו לא הגיע למעלת דוד בשום ענין וכאשד נתן דוד המלוכה לשלמה בנו אז לא נקרא מת וזה שאמר יחי המלך לעולם ודוד מלך ישראל חי וקים לעולם והנעלם יתגלה לנו במהרה בימינו אמן.

הפטרת תולדות

משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. אי' בגמרא דמגילה דיעות חלוקות מי הוא מלאכי וחד מ"ד מלאכי זה עזרא ונראה לתת טעם לדבריו לקיים דברי חכמים. על דפתח ספרו במשא דידוע דעזרא וסייעתו עלו מן הגולה ובנו בית הבחירה. ואי' בגמ' ראוים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם נס בימי יהושע דכתיב עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו זו ביאה שנייה אלא שגרם החטא עיין שם. וידוע דלפי מדריגות ישראל כך הוא מדריגות הנביא כמו שכתוב במשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ומדריגת ישראל בעת צאתם ממצרים היה במעלה עליונה ולא היה בהם שמץ דופי וכולו זרע אמת כתומר מקשה ולכך היה שפע הרוח הקודש ממי בריכה עליונה עד שמשה היה כל כך במעלה עליונה שלא קם עוד נביא כמשה והשיג הנבואה כאשר ידבר איש אל רעהו ולא היה דבר חוצץ רק הגשם. ומדריגתו היה כענין מלאך ה' כמו שכתוב הנה אנכי שולך מלאך לפניך זהו משה שהיתה השכינה בקרבו. ואולם בימי עזרא תכפו עלינו צרות מאיכות שהתערבו עמי הארץ בזרע קודש שלקחו נשים נכריות ומבואר בעזרא ולכך לא השיג הנבואה בשלימות בשמחה אלא מעט מקצהו וזהו ענין משא. וגם שמו הוסב מלאכי רמז שישראל לא נהגו עצמם כשורה בכמה ענינים אשר הורתה תורתינו הקדושה כמבואר בספרו ולפחיתות מדריגות ישראל ניתוסף לו יו"ד להקטין המלה כדין אותיות האמנתי"ו ואלו זכו ישראל היה נקרא מלאך ה' כמו שנקרא אב הנביאים ולפחיתות ישראל נקרא מלאכי וזה שאמר מלאכי זה עזרא ודוק:

אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו. אית' במדרש אהבתי אתכם אמר ה' כמו שכתוב ויאהב את הנערה האמור בשכם ודינה. ותמוה האיך מדמה אהבת הגשמי אל אהבת המוחלט ונראה לומר מפני דמביא כאן מעשה לסתור טענת האפיקורסים מפני דחכמי הפיליסופים התל יהתלו באהבת הקדוש ברוך הוא עם ברואיו רצה לומר מין הישראלי והם אריסט"ו וחבירו הכופרים וינועו שפתם בכאן איך הסיבה ראשונה אוהב מין הישראלי מפני דכח המתעורר אהבה באדם היותו באם מצא מין את מינו אבל מין כשאינו מינו אין כאן התעוררת אהבה כלל כמו שמרגישין בחוש המוחש דאין אדם

אוהב את השפל ממנו כגון בהמה וכדומה ואיך יתכן שהנעלם יאהב הגשמי. ואולם אויל שפתים ילבט דמצינו דאוהב מין את שאינו מינו בתכלית האהבה דכתב האברבנאל דבין ד' מזגות הללו דהיינו דומם צומח חי מדבר יש ממוצע ביניהם ונבאר ענין הממוצע בין דומם ובין צומח הוא אלמוג אחוז מזה ומזה ר"ל משני מינים. והממוצע בין דומם ובין החי הוא נמצא לפאת צפון מין עוף הגדל על האילן. והממוצע בין חי למדבר הוא עוף השמים הנקרא קוף שמדבר כאדם. וממוצע בין מדבר לשכלים הנפרדים הוא מין הישראלי אשר המה נגזרים ממערכת אלהים חיים וחכמה עליונה כלולה בהם ומעונה הוא בבית החומר וחומר מבדיל בין שכלים הנפרדים שהמה נפרדים מחומר. ומדבר עם מין הישראלי הוא מין בשאינו מינו. וזהו מבואר המדרש אהבתי אתכם אמר ה' ואולם הוא נגד חוש המורגש דהוי מין בשאינו מינו לכך מפרש ויאהב שכם את דינה דהוי נמי מין בשאינו מינו מדבר עם מין הישראלי וזהו מאמר הנביא אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הכונה הנ"ל וע"ז השיב הלא אח עשו ליעקב ואף על פי שהוא מין עם הפכו דעשו במדריגת מדבר ויעקב הוא מאצילות ומבטן אחד נולדו ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי ובהכרח שאין עשו דומה ליעקב כלל ואעפ"כ היו אחים ואם כן יוסר תלונות במה אהבתנו וא"ש:

באופן אחר י"ל דאי' ברש"י פ' נח איש צדיק תמים היה בדורותי ויש מרבותינו דורשים אותו לגנאי דאלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום כמ"ד דגם נח מקטני אמנה היה ולא ביקש לכנוס לתיבה עד שהמים דחקו אותו ואולם בדורותיו היה צדיק שדור המבול היו אומרים לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו וידוע דכשעלו ישראל מן הגולה בימי עזרא לא היו בתכלית השלימות. ואהבת הש"י את ישראל הוא מפאת מעשיהם ובאותו זמן לא היו אהובים מפאת מעשיהם ואולם נגד עשו היו כולם צדיקים וז"ש אהבתי אתכם וכו' משיבה כנסת ישראל במה אהבתנו כי אנו מעלנו בה' ולקחנו נשים נכריות לזה השיב הנביא הלא את עשו ליעקב ונגד עשו אתם אהובים ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי מפני רוע מעלליו ולקבל עשו יש לכם זכות הן כולם עצרת בוגדים ולכך אשים את הריו שממה ונחלתו לתנות מדבר וא"ש:

כי תאמר אדום רוששנו ונשוב ונבנה חרבות וכו' כה אמר ה' המה יבנו ואני אהרוס וכו'. מפני דאדום כפר בהשגחת האל יתברך בשפלים אלא שהוא מאיכות רוע סידור גרמיים השמים נתהוה הרע והופכו הוא טוב מהמזל פעם בונה ופעם סותר ומנהג עולם כן ואם קבלו פורענות אומרים שהוא ממקרים ההוים בעולם ונשוב ונבנה חרבות. לזה אמר כי תאמר אדום רוששנו ונשוב ונבנה חרבות השיב להם הנביא מפי הגבורה כה

אמר ה' המה יבנו ואני אהרוס דאפי' אם יהיה תנועות המזל להטיב לכם אני בעצמי אהרוס להודיע גבורתי בשפלים וא"ש:

באופן אחר י"ל דהענין הוא דיאמרו אומה רשעה זו רוששנו טובה גדולה היא מפני דההעדר הוא קודם לכל נברא כמו שיושג בביצת תרנגולת דנתעב ונאלח קודם שמוציא אפרוחיו לעולם. ולזה השיב שהאל יתברך יהרוס אותם מפני דאלו עורי לב לא הרגישו שהאל יתברך פועל בשפלים אע"פ שאין ההעדר קודם דהקדוש ברוך הוא ממציא יש מאין וא"כ למי יתייחס הפעולה הלא לאל יתברך לכך נפרעין מדה כנגד מדה על שלא האמינו בהאל יתברך לכך נחרץ עונשם כנ"ל וא"ש:

וקראו להם גבול רשעה. פי' מפני דארץ ישראל היא ארץ טובה בתכלית הטוב ולפי ענין בני המדינה מקבל טוב ורע ואולם זרע עשו הם כולם מנאצין את ה' לכך נקרא ארצם גבול רשעה והעם אשר זעם ה' עד עולם וק"ל:

ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל. פי' דכבר בארנו דארץ ישראל היא בתכלית הטוב וענינו הוא דעיני ה' דורש אותה וממנו תקבל השפע ואולם שאר ארצות מקבלים באמצעות המזל וזהו ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל בחורבן שאר ארצות וק"ל:

בן יכבד אב ועבד אדוניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדון אני איה מוראי. פי' דמבאר להם הנביא דהגוים כולם יתמו ויאבדו לבאר שחת ולא יעמדו להם זכות אבות ר"ל אותם הגוים אשר יתיחסו על האבות כגון אדום וישמעאל דהיינו אדום יונק זכות עשו אבי אדום ששימש אתאביו בבגדי חמודות והוא נקרא בן יכבד אב ומזה יונק בגולה וגם ישמעאל שימש את אביו והוא נקרא עבד דקיי"ל ישראל שבא על שפחה הולד כמותה ונקרא עבד דהגר היתה שפחה וישמעאל שרת את אדוניו ואם אמור יאמרו אדום וישמעאל שלום יהיה לנו ובשרירות לבנו נלך דזכות אבות יעמוד לנו ולא נקבל הפסד לכך אמר הנביא דזה מחייבם בדין דאם בן יכבד אביו ועבד אדוניו הלא אותי השלכת אחרי גויך אם אב אני איה כבודי ואם עבד אני איה מוראי וק"ל:

לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך. פי' דאי' דהקטורת היה אחד עשר סמנים נגד חצי האחרון של שם העצם שם של ד'. וחצי האחרון אין אדם רשאי להזכיר אלא במקדש והוא מנין י"א והיו מקטירין בכל יום לחבר אשת נעורים עם אהבת דודה:

ויש דיעות חלוקות דיעות חיצונות אומרים טעם על הקטרת מפני שהיו מקריבין בשר ואימורים ע"ג המזבח תמיד וריחם היה קשה למאוד לכן היו מקטירין קטרת לעשן הבית

וז"ש הנביא לכם הכהנים בוזי שמי ר"ל שלא היו מכוונים בקטרת לחצי השם האחרון אלא מטעם כדי לעשן הבית וזהו בוזי שמי דייקא וק"ל:

מגישים על מזבחי לחם מגואל ואמרתם במה גאלנוך. פי' דאי' במדרש ויצא בן אשה ישראלית מהיכן יצא מפרשה שלמעלה יצא ולקחת סולת ללחם הפנים וכו' ביום השבת יערכנו אמר דרכו של מלך לאכול פת תמה בכל יום ולא צוננת ולכך יצא ותמוה. ונראה דהענין הוא דהקב"ה צוה שלא להקריב קרבן לצבא השמים משרתיו וגם הזהיר לא תעוננו מענין כישוף. ועל עשרה מינים הם מחולקים יש מהם שעושין צורה למשרתים או לגלגל היומי ומשתחוים להצורה או מקטירין לצבא השמים ואומרים אל אתה ומשפיעין כוחות הכוכבים למטה בעבודה זאת ובאמת הבל המה ואין בם מועיל כי האל יתברך ברא אותם לפעול בעולם השפל בהכרח ולא ברצון ולא ייטיבו ולא יריעו לכך צותה תורתינו הקדושה שלא להקריב להם קרבן. ויש כתות אחרות שמשביעין כוחות הטומאה ושדין ורוחין ולילין עד שמדבק הטומאה ההיא אל הגוף ויגיד עתידות מה שנשמע מאחורי הפרגוד באם נגזרה גזירה ועדיין לא לפועל איך ומה והזמן והמקום. והמה על עשרה מינים והנביא ייעד שלא יקריבו למלאכת השמים כמו שכתוב העורכים לגד שולחן והענין הוא דמסדרין על השולחן לחם כדי שיקבל כוחות הז' משרתים ופעולתו לא נגמר עד מלאת ז' ימים שלימים מפני דכל משרת מיוחד ליום אחד ואם עברו ז' ימים מקבל הלחם כח מכולם ואמר גד דזהו מזל וגם ג"ד מספר שבעה רמז לשבעה משרתים כנ"ל: וכך היו הבלי הגוים בימים ההם. וגם במצרים היו עובדים וזהו היה ענין איש מצרי כששמע ששבעה ימים יהיה הלחם מונח על השולחן טעה וקסבר שלגרמיים השמים הוא מוכן ולא לאל יתברך וזה שאמר דרכו של מלך לאכול פת חמה בכל יום והוא לא כן צוה אם כן התיר לנו שנעבוד לגרמיים השמים לכך יצא מקהל ישראל. ונר' ליישב גם הזוהר דכתב ויקוב שם ה' כמו דכתיב ויקוב חור בדלתו ותמוה והענין הוא דכתיב לא תשתחוה לאל אחר וכי תעלה על דעתך שיש אל אחר במציאות חס ושלום כי זהו כפירה גמורה. והענין הוא דהאחד אמיתי הוא סיבה ראשונה על כל. וגלגל היומי הוא אחריו והוא נקרא אחר ה' וזהו לא תשתחוה לאל אחר כנ"ל. והעו"ג כפרו באחדות ובחרו אחר ר"ל המזלות ולפ"ז א"ש ויקוב חור בדלתו הכוונה בדלת של אחד ניקב העוקץ האמצע ונעשה רי"ש וכוונתו שעבד למזלות. וא"ש וז"ש הנביא שהמה מגישים על המזבח לחם מגואל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שולחן ה' נבזה הוא דהיינו שאין פת חמה על השולחן כנ"ל וק"ל:

וכי תגישון עור וכו' וכי תגישון פסח וחולה וכו' הקריבהו נא לפחתך וכו'. ויש לתמוה וכי משל ומליצה היה צריך לאסור איסור הכתוב בתורה כל אשר בו מום לא תקריבו על המזבח וכל המומים מפורשין. ונר' דודאי על הכתוב שבתורה לא עברו הכהנים כי אין הדעת סובלת להקריב בעלי מומין ע"ג המזבח ואולם הענין הוא דהוכיח הנביא אותן דאם בא הקרתני אל ירושלים להכהנים ושאל להכהנים איך יתנהג עם הבהמות והעופות ואיך יהיה מהות הבהמה לקרבן והשיבו הכהנים הכל כשר למזבח וכשבא הקרתני אל ירושלים במקלו ובתרמילו להקריב קרבנו ויאמרו לו בעל מום הוא ואינו ראוי לקרבן ואסור להקריבו על המזבח והי' צריך לקנות מן הכהנים בדמים יקרים והרויחו בו. ועוד אסור משום הקריבהו נא לפחתך אפי' להקדיש בעל מום וכ"כ הרמב"ם ז"ל. וזה שאמר הנביא וכי תגישון עור ר"ל תגישון דווקא ולא הקריבוהו באמת ואולם הכהנים אומרים דאין רע דיוכל להקדיש פסח וחולה ואין רע וע"ז הוכיח אותם הקריבהו נא לפחתך הירצך דכתיב זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות וק"ל. באופן אחר נר' עפ"י מ"ד בגמר' ובמדרש דלא כתיב בפ' הקרבנות אל או אלקים כי אם שם העצם לבד כדי שלא ליתן פ"פ לבעל דין לחלוק וצריך ביאור. ונר' דהענין הוא דמדת הדין חורץ המשפט הנפש החוטאת היא תמות. ואולם מדת הרחמים מרחם על הבריות נפש כי תחטא בשגגה והביא קרבן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו. וזה שאמר דלא כתיב אל או אלקים בקרבנות מפני דשמות הללו הם דין והדין חולק על הקרבנות וזה שאמר שלא ליתן פ"פ לב"ד לחלוק וא"ש. או יאמר מפני דכל השמות הם לפעמים כינוי דאם הפעולה נעשית על ידי מלאך נקרא באותו כינוי כמ"ד ויקר אלהים אל בלעם ואמרו חז"ל דזהו היה מלאך והשם יתברך צוה לנו שלא להקריב קרבן לשום מלאך כי אם לה' לבדו. וזהו הטעם דלא כתיב אל או אלקים בפ' הקרבנות שלא יטעה הטועה לומר שמותר להקריב להשכליים הנפרדים וזהו כוונתו שלא ליתן פ"פ לב"ד לחלוק וזהו השם ר"ל שם העצם אינו נקרא בשום מלאך כלל. וכ"כ הרמב"ם בספרו מורה נבוכים דלכך נקרא שם העצם. ונר' לבאר ענין בעלי מומין שאסרה תורה להפיק דעת המקטרי' למלאכת השמים דענין מום שבבהמה הוא שלא גמרה הטבע פעולתו לכך נמצא חסר. וזהו דוקא אם בעת הולדו נולד בו אותו מום אבל אם נולד בו מום אחר זמן שנחסר אחת מן האיברים בידי אדם הטבע גמר פעולתו במתכונת האיברים בשלימות ואחר כך קרה להם מה שקרה שלא ברצון הפועל הטבע ולזאת הסיבה אסר לנו האל יתברך כל המומין אפי' נולד תמים שלא יאמרו ריקי מוח דקרבנותיהם לגרמיים השמים ולכך מי שנולד במומו כבר מאסו בו גרמיים השמים שלא גמרו הפעולה ואין מתקבל לרעוא ולכך אסרה לנו התורה כל

המומין אפי' נולד תמים להסיר הדעות הטפשות ממנו וע"ז הוכיח מלאכי את הכהנים וכי תגישון עור ופסח וחולה ואתם תאמרו אין זה רע מתחלת הוייתו שאין תכונה רעה בקרבו והן אותם מומי' שנעשו אחר הוויתן ואמר הקריבוהו נא לפחתך שהוא איש בער ולא ידע אם נעשה מתחלת הוייתו או אחר הוויתו הצריך וכו' ר"ל היקבל אותך לכך אסרה תורה כל המומין שיש בבהמה וק"ל:

ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פני'. פי' דאיתא בגמרא כל כהן שאינו שוקל אינו חוטא וכו' דכתיב וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו הם האיך נאכלים ונר' לבאר ענין הקרבן דלמה מקריבין הקרבן הא האל יתברך נשגב מכל ונאמר בזה משל גשמי ומיניה תקיש אל הרוחני. מלך גדול ועשיר היה בארץ טוב והיו לו עבדים רבים ונתן לכל א' מהם די ספוקו מזהב ומכסף ומקנ' ויהי היום ויבא א' מעבדיו לבקש את פני המלך ומנחה הולכת לפניו מגדיי עזים אשר נתן לו המלך וכראות המלך את עבדו אשר התעורר אהבה לכבודו הוסיף לו עושר ונכסים ואולם אם יבא אחד מרואי פני המלך לכבודו במנחה אינו מתקבל לרעוא כי די לו בשלו. כן הוא ענין שישראל מביאים קרבן לה' להתעורר אהבה ולדבקה בו ומבואר דכהנים הם חלק אלוה ממעל ובסוד אצילות הם מקורבין ביותר כידוע לי"ח והמלך מינה את מאכלם מפת בג המלך מבשר שלמים ולחם הפנים לכך אין הקרבן שלהם נרצה כקרבן ישראל ולכך כל כהן שאינו שוקל אינו חוטא וזה שאמר הנביא ועתה חלו נא פני אל ויחננו אתכם בתפלה דיותר נרצה מקרבן והטעם מידכם היתה זאת וק"ל:

מי גם בכם ויסגור דלתים. פי' דאי' בגמרא דעדיות שאין העזרה ננעלת בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל והענין נעילת דלת הוא מפני דכל מגמות העזרה הוא באיש אשר חנן אותו ה' בחכמה וביראת חטא ופתחו שעריה תמיד לקבל איש אשר רוח ה' בו ואם בא לשם איש הגון סגרה דלתיה כי כבר קבלה איש אשר צפה הרוח הקודש עליו וזהו ענין שאין העזרה ננעלת בפני אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא. וזהו אשר הוכיח אותם הנביא מי בכם ויסגור דלתים ר"ל אי חסיד ואי עניו ואם נבקשהו ואין וק"ל:

ולא תאירו את מזבחי חנם אין לי חפץ בכם. פי' דאי' והסנה בוער באש והסנה איננו אוכל אמר הקדוש ברוך הוא אש שלמעלה אוכלת ואינה מכלה. ואולם אם ירה אש מן השמים על הקרבנות כמו שהיה במדבר אין מכלה הקרבן אלא הקרבן עולה למעלה ומתקבל ואולם אש שהיה על המזבח לא היה אוכל הקרבן דמצוה להביא מן ההדיוט.

והענין הוא דאחר שנתאכל הבשר באש היה אש שלמעלה מקבל רוחני ועולה למעלה בלבת אש על ידי עצים ואש וזה שאמר הנביא ולא תאירו על המזבח חנם ר"ל דיותר היה נרצית אלו לא היה מקריבין כלל ובחנם נתנו שם אש הדיוט והטעם כי אין לי חפץ בכם וק"ל:

כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוי'. אי' במד' דהיו קורין אותו אלהא דאלהא י"ל מפני דקודם שבא אברהם היה חושך ואפילה והיו מאמינים בקדמות שהיא אלקות גמורה עד שבא אברהם והוכיח הקדמות לעילה ראשונה ובירר הדבר מאיכות תנועות החמה שבכל יום הוא ממערב למזרח. ובשנה מתנועע' היא ממזרח למערב ואם כן תנועה א' בהכרחי כן הוא תנועות היומי בהכרח על ידי משוה היום וההכרח מונע הקדמות ונאמנו דבריו והיו קורין אותו אלהא דאלהא וזה שאמר הנביא כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים כנ"ל וק"ל:

ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי. נר' דזהו היעוד הוא היה על בית שני וגם כתיב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון דכל המלכים היו שולחים דורנות וקרבנות לאלהי הגדול שבירושלים ובזה הענין היה גדול מן הראשון דכל המלכים מכבדים מפני דבית ראשון לא היה גלוי כבוד מקדשנו לעיני העמים ולא היו יודעין שיוכלו לשחר את פני המלך בקרבן ואולם כאשר גלו נודע טבעם בארץ והיו שולחין קרבנות מכל הארצות ממזרח וממערב וגם נתעשר הבית שני יותר מן הראשון וזהו גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר הנביא כי גדול שמי בגוים שהיו יודעים מן המלך הגדול ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי שהיו מקריבים קרבנות עכו"ם מכל מקום וק"ל:

באופן אחר נר' דהיה מותר להקריב בבמה קרבן עכו"ם וזה שאמר בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי וכן היה מקדש חוניו במצרים שיעד עליו ביום ההוא יהיו חמשה ערים במצרים מדברות שפת כנען והיה מקריב שם קרבנות גוים וכן מוכח מגמרא דגיטין דבר קמצא הטיל מום בשפתו של קרבן דלדידן הוי מומא ולדידהו לא הוי מומא ולא בקשו להקריב ולכאורה יש לדקדק אם לדידהו לא הוי מומא למה לא קרבוהו אלא הענין כך דעל גבי המזבח היה אסור להקריב אפי' מום בשפתו אבל בבמה היה מותר להקריב מומים אלו וזו טעו הכהנים שאמרו עור ופסח אין רע מפני דכשעלו ישראל מן הגולה היו לוקחין נשים נכריות וקיי"ל הבא על הנכרית הולד כמוה וסברו שכל המומין מותר להקריב דדין של גוים יש להם. ואולם מחוסר אבר פסול אפי' בבני נח וע"ז הוכיח אותם הנביא באמרו הקריבהו נא לפחתך הירצך והטעם הוא דמחוסר אבר פסול ושארי מומין אינו פסולים מפני דאיכות הקרבנות החמיר הקדוש ברוך הוא על ישראל אבל הגוים אינן

נחשבים כ"כ ואינו מחמיר עליהם כ"כ. אבל סביביו נשערה מאד וזה שאמר הנביא בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי הכוונה הנ"ל ואתם מחללים אותו באמרכם שולחן ה' נבזה הוא וא"ש. באופן אחר נר' עפ"י מ"ד בגמרא דבקה לעפר נפשי לאחר החורבן נמשלו ישראל לעפר וקודם חורבן נמשלו לכוכבים. ונר' דהענין הוא כך מפני דבהיות ישראל שרוים על אדמתן היו נהנים מזיו השכינה והיו משיגים רוח הקודש מאיכות אשר חנן ה' אותם בשכל. ואולם לאחר החורבן נסתמו מעינות החכמה ונשברו הצנורות המשפיעין הרוח הקודש לטהר כסל האדם ורעיונו ולא יהל אור בהיכל בת מלך מאיכות חטאה כי גדלה והרגשות החושים גברו והגשם חוצץ בינם לבין האור הגדול. ואולם לאחר החורבן באה הערת השכל לצמח האדמה כי אין צמח האדמה אשר אין בה ניצוצין קדושה כמ"ד כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם דהיינו גשם ניזון מן הגשם והשכל מן ניצוצין קדושה אשר בו וזה הערה הבא לשכל מן האדמה וזה שאמר לאחר חורבן דבקה לעפר נפשנו ונפש הוא השכל ובזמן שבית. המקדש קיים היו ישראל אוכלין שלמים ובו היה שפע הרוח הקודש וזהו היו מצהיל השכל והכהנים היו יותר במדריגה מישראל ואולם לאחר החורבן אין שפע השכל יורד על מאכל האדם אלא באם אמרו עליו דברי תורה וזהו כוונת המשנה ג' שאכלו על שולחן א' ואמרו עליו ר"ת כאלו אכלו משולחנו של מקום דכתיב זה השולחן אשר לפני ה' הרי מבואר דאם אמרו עליו ד"ת מקבלין שפע על ידי אכילה זו כאלו אכלו מלחם הפני'. וגם אמרו כאלו הקריב בבמה דענין הקרבה הוא כדי שתאצל עליו הרוח הקודש ואם הוא עוסק בתורה כמו כן מקבל השכע כנ"ל. ואולם הפכו אם לא עסק בתורה כאלו אוכל מזבחי מתים כי הניצוצין אשר בו אינם מתעוררין והוי כאלו אוכל צואה שאינו ניזון ממנו אלא הגשם וזה שאמר הנביא ובכל מקום וכו' דאם עוסק בתורה כאלו הקריב קרבן וזהו העבודה יוכל הזר לכהן. ואמר שישראל לא כן עשו וזה שאמר אתם מחללים אותי באמרכם שולחן ה' נבזה הוא כי הם מחללים אותי כי לא עסקו בתורה ושולחן ה' מגואל הוא וניבו נבזה ניבו מגזרת ניב שפתים שהיו אומרים ניבו של תורה נבזה הוא וק"ל:

ואמרתם הנה מתלאה וכו' והבאת' הפסח ואת החולה וכו'. פי' דהיו מערימים אם בא איש אחד להקריב קרבן והוא היה איש עני ואין לו כי אם כבשה אחת בעלת מום ושאל לו איך יתנהג אם יבא מנחה תמים או בעלת מום ואמרו לו מותר להקריב בעלי מומין וכשבא לשם עם בעל מום אמרו לו אסור להקריב בעל מום והיה צריך למכור ולהביא מנחה כאיש עני. וזה שאמר הנביא ואמרתם הנה מתלאה רצה לומר באותו אמתלא

שמותר להקריב בעל מום והבאתם את הגוזל ואת הפסח וכו' והי' צריך לקנות מנחת עני ועי"ז הרוויחו הכהנים ואמר הארצה זאת מידכם וק"ל:

וארור נוכל ויש בעדרו זכר. פי' מפני דישראל מערימים ואומרים שאין להם אלא בעל מום לכך אמר וארור נוכל ויש בעדרו זכר. או יאמר דדייק זכר דווקא מפני דאי' אין לוקחין בהמה מן אותן שחשודין על הרביעה ומסיק דנקיבות מותרים ליקח מכל אדם מפני דאינה מרביעה כדי שלא תעקר בהמתו וזה שאמר ארור נוכל אשר אמר שאין לו כלום בעדרו כי אם זכר ואסור לגבוה משום הרביעה דכשעלו ישראל מן הגולה כל מקניהם היו מן הנכרי וק"ל:

כי מלך גדול אני ושמי נורא בגוים. פי' עתה מבאר הטעם למה בישראל כל מום פסול ובגוים מחוסר אבר דוקא פסול מפני דהענין הוא דלפי גודל מעלת ישראל שנקראו בנים למקום כן הוא המנחה אשר הקריבו לפניו שלא יהיה בה שום מום אפי' כל שהוא ואולם דיירי ארעא אשר לא מבני ישראל המה כולם לא היו חביבי' לכך אינו מפשפש כראוי ואפי' יש בה מום כשר זולתי מחוסר אבר כפול וזה שאמר הנביא כי מלך גדול אני ר"ל שהוא מלך גדול על ישראל ואולם שמי נורא בגוים וק"ל:

ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיהם. פי' דאי' דפריך הגמרא כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור וכתיב אוririך ארור ומברכיך ברוך וכו' ע"ש ויש להבין דהלא הכל אל מקום א' הוא הולך. ונראה דהענין הוא דכתיב נאמנים פצעי אוהב מנעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל מברכה שבירך בלעם הרשע. וזה שאמר ברישא ואברכה מברכיך ובאמת זהו מקללך כמו ברכת בלעם הרשע ואוririך ר"ל של אחי' השילוני ובאמת זהו מברכיך. וזהו דאם לא ישמעו הכהנים וארותי את ברכותיהם וק"ל:

הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על פניכם וכו'. נראה דהענין הוא כמו שבארנו דאם אוכל על השולחן ולא אמר עליו דברי תורה יוסרו ניצוצין הקדושים מהמאכל ההוא ונשאר פרש וכתב האריז"ל בסוד העיבור אם נתעבר אדם מהניצוצין אשר נדחין מן כורסיה דעתיק יומין שהם מתעין את האדם לדרכיהם המעוקלין כמו שהם למודים בעודנו בחיים חיותם. ולזאת הסיבה יצא יוחנן כה"ג למינות מפני שהיה למוד לאכול צומח ויאספו אליו אנשים פוחזים והתעו אותו מדרך החיים. ואולם אם בעל נפש הוא ויוכל לתקן אותם לא יהפוך פניו ביום קרב ותיקון המאכל הוא שיאמר עליו ד"ת כנ"ל וזה שאמר הנביא הנני גוער לכם את הזרע הכוונה דהניצוצין יוסרו מן הזרע וזריתי פרש

על פניכם ר"ל שישאר פרש לבד ונשא אתכם אליו שימשוך אתכם לילך לדרכו המעוקל וא"ש וק"ל:

ואתנה בריתי את לוי זה אהרן הכהן והברית היה שמטה אהרן צץ ופרח. והכוונה בזה כי יש שלבם פג מלהאמין שהחי עולה למעלה באכילת אדם ומשתנה למדבר לכך מבאר דמטה אהרן נשתנה ג"כ לאינו מינו ומאת ה' היתה זאת והכל מאת ה' הוא וק"ל:

תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו. פי' דקאי על אהרן הכהן שהור' שלא לאכול קרבן ר"ח ומשה הודה ולא בוש כי האמת אתו שהאונן אסור לאכול בקדשים ואולם מצינו שאהרן הכהן היה משנה בדיבורו כדאי' דאהרן אוהב שלום ורודף שלום. לזה אמר בשלום ובמישור הלך עמי ורבים השיב מעון שלא עשה זאת אלא כדי שלא יחטאו בני אדם כלל וא"ש וק"ל:

כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו'. כי מלאך ה' וכו' נראה דמבאר לנו האדם על שהכהנים היו מורין בתורה יותר מישראל כי נזדכך שכלם באכלם בשלחן המלך מבשר קדשים וכי ניצוצי קדושה קבלו. וזה שכתוב שפתי כהן ישמרו דעת מפני מאכל נק ולכך תורת אמת בפיהו שהם משיגים יותר מישראל כי המה קרובים אלה' מצד האצילות כידוע והם עבדיו של הקדוש ברוך הוא כמו מלאך ה' צבאות. ומפני חטאינו חסרנו כל טוב ונאבד שכלינו ואין לנו לא כהן ולא קדשים עד שירחם ה' אותנו וישלח לנו כהן המורה צדק ב"ב אמן:

הפטרת ויצא

ויברח יעקב שדה ארם. נראה דמבאר לנו הנביא דאם השם יתברך גוזר ואומר בענין מעניני הטובה בין ליחיד בין לצבור אינו מגיע אותו טובה להנפעל מיד אלא לאחר זמן. מפני דישראל היו אומרים למה צמנו ולא ראינו ורוצים שמיד יגיע הייעוד הטוב אליהם לכן מבאר ענין של יעקב דאי' ויצא יעקב מבאר שבע וכי לא יצא משם אלא הוא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יוצאים אלא שיציאת צדיק עושה רושם וכו' הוא הודה וכו' יצא משם פנה הודה פנה זיווה פנה הדרה והנה רבים נתקשו בהבנת מאמר זה ונ"ל דאיתא ויצא יעקב וילך חרנה סמך יציאה להליכה מלמד שקפצה לו הארץ ויש להבין וכו' בזה יאחז צדיק דרכו לעשות לו נס והלא כמה צדיקים אשר לא הגיעו לעקבות יעקב לא בקשו ליהנות ממעשה ניסים. ונראה דהכרח היה שתקפוץ לו הארץ מפני דעשו חשב תחבולות על יעקב אחיו להרגו בדרך והשם יתברך הצילו מכל פגע רע וקפץ לו הארץ כדי שלא ידע עשו הדרך אשר דרך בה ועל זה תמה המד' למה באמת קפצה לו

הארץ וכי כל מעגל רגלו של יעקב היה עשו יודע ואם תאמר שלבדו הלך והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו עמו ועל זה אמרו דלכך קפצה לו הארץ משום דיציאתו של צדיק עושה רושם ומיד הרגיש אותו רשע שיצא צדיק מהעיר וירדוף אחריו לכך בהכרח קפצה לו הארץ והוא נשאר משולל דעת אנה הלך יעקב ודרכו נסתר ממנו וזהו כוונת הנביא שמוכיח את ישראל דהטובה אינו מגיע לו לאדם מיד אף על פי שגזר עליו הקדוש ברוך הוא דמי לנו גדול מיעקב אבינו אשר פדה את אברהם וקיבלה ברכות מאביו ומפי הגבורה הוי גביר לאחיך ואפילו הכי ויברח יעקב אל שדה ארם ללבן מחמת עשו ומוכח דאע"פ שגזר הקדוש ברוך הוא טובה על האדם אינו מגיע לו מיד וא"ש וק"ל:

או יאמר דאי' טעם למה נולד עשו מן יצחק דהוי רע מטוב מפני דרבקה נתגדלה בבית הבורסי אצל לבן ואי אפשר שלא קלטה ריח רע מן בית הבורסי שהיא מלאה צואה מן הע"ז ואותן הניצוצין קיבל עשו וזהו תואר עשו אשר ביקש להרוג את יעקב. וזה שאמר הנביא ויברח יעקב והטעם שברח יעקב מאיכות שדה ארם אשר קבלה אמו מארם נהרים ומשם יצא עשו ולכך ברח יעקב וק"ל:

ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר. פירוש מפני דבשבע שנים ראשונות לא היה העבודה נחשב בעיניו מאיכות שכל מגמתו לזוג עם אימא תתאה וכן מבואר בפסוק ויהיו בעיניו כימים אחדים. ואולם הימים ארכו לו כי שבע שנים שמר עד שכנס רחל ושבע שנים הללו האחרונות היו עבודה כי כבר כנס את זיווגו וזה שאמר הנביא ויעבוד ישראל באשה ז' שנים האחרונות ובאשה שמר שבע שנים הראשונות שמר הוא כמו ואביו שמר את הדבר נטר מה יהא בסופו וכן כאן. ואין מוקדם ומאוחר בדברי הנביא וק"ל. או יאמר דהנה יש להבין עבודת יעקב באשה דלמה צדיק יסוד עולם יעבוד באשה ובודאי יש טעם בזה על פי יסוד ואולם אין מקרא יוצא מידי פשוטו ויותר תמוה למה בכה יעקב כשראה רחל ואף שהגמ' מיישב קצת על שבכה מחמת עוני אמר אליעזר עבד אבי אבא בא בזהב וכו' כפירש"י גם זהו תמוה הלזה יבכה צדיק וכי זו היא תכלית ההצלחה וזהו פחיתות המדה בבני אדם הממלאים בתיהם שלל. גם הלא פירשו המפרשים דענין הזהב שנתן אליעזר לרבקה הוא על רמז התורה. ויותר תמוה מ"ד במד' כשראה יעקב את רחל בכה ואמר אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי נתקררה דעתו ואמר עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ ותמוה ונראה דהענין עבודת יעקב הוא רק לקיים מצות אביו שצוה לו ואמר לך פדנה ארם וקח לך משם אשה ולכך בהכרח היה צריך לעבוד דזולת זה לא היה לבן נותן לו בתו לאשה. ואיתא בפסוק שאמר בלעם מן ארם ינחני בלק מהררי קדם. וענין הררי קדם הוא דשם היו כל כחות הטומאה וזו היא שבחר לו לבן שם בית מעונו

כדי לקבץ כל כחות הטומאה וזו היתה פחד יעקב שמא חס ושלום יקלוט אויר מאותה טומאה ואיך יתחבר אל לבן להיות לו לעבד ועל זה בכה והתפלל אשא עיני אל ההרים הכוונה לאותן ההרים אשר מלאים גילולים מכחות הטומאה ומכל מקום שומר מצוה לא ידע דבר רע כי מאתו לא תצא רע לכך נתקררה דעתו ואמר עזרי מעם ה' וכו' והלך אל בית לבן ליתן לו בתו. וזהו שהוכיח הנביא לישראל פקחו עיניכם וראו הביטו אל יעקב אביכם שברח אל ארם לקיים מצות אביו ועבד שם באשה שבע שנים. וזה שכתוב ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר מצות אביו וק"ל:

ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר. פירוש דאי' בגמ' לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה שהאמינו בה' דכתיב ויאמן העם. ויש להבין וכי כל כך יהיה שכר האמונה גדול באם הנביא דיבר טוב ודאי דעת אדם נוחה בזה. ונראה דהענין הוא במ"ד במדרש שאמר משה להקדוש ברוך הוא והן לא יאמינו בי אמר לו הקדוש ברוך הוא בני מאמינים הם בני מאמינים הם וענין האמונה היתה מפני שבקשו ישראל לצאת ממצרים לקושי העול קודם זמנם. ואף שהמצריים היו מכשפים שלא יוכל שום עבד לצאת אף הם היו בקיאים במעשה כישוף. ואולם מרים הנבואה נבאה שלא יעוררו את האהבה עד שיחפוץ הקב"ה לגאלם וישלח להם הנביא ויוציאם ממקום החושך ועל זה נחה דעתם והאמינו בה' ולא יצאו. וזהו האמונה שהאמינו ישראל בגלותם בהקב"ה ובשכר זה נגאלו וז"ש הקב"ה למשה לך להם כי מאמינים הם בני מאמינים הם שהאמינו לסבול עול הקשה. וז"ש כאן ובנביא העלה את ישראל ממצרים ר"ל ע"י משה ובנביא נשמר ר"ל נשמר הדבר במצרים כנ"ל וא"כ למה אתם אינם מאמינים וק"ל:

הכעיס אפרים תמרורי' ודמו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדוניו. פירוש דקאי אדלעיל מיניה דשבט אפרים עברו על דברי הנביא ויצאו קודם זמנם ונהרגו מן הפלשתים ובדין הוא שנהרגו כי העובר על דברי הנביא חייב מיתה ולכך דמו עליו יטוש היינו דדמו בראשו. ואולם חרפתו על שהיה ללעג ולקלס בין העמים שלא ניתנו לקבורה כדאי' פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה שיראו את אחיהם בני אפרים מתי' שלא נתנו לקבורה וכדומן על פני השדה היה גוייתן וזאת לא נתחייבו כי כל הנהרגין נקברין והחרפה הזו ישיב לו אדוניו באחרית הימים שהחי' אותם יחזקאל בבקעת דורא וק"ל:

כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם בבעל וימות. פירוש דמבאר הנביא איך השתלשל' המלוכה לירבעם ומאיכות רום גאותו ירד לשאול תחתית דהענין הוא דירבעם הוכיח לשלמה על שגדר פרץ דוד אביו ולכך זכה למלוכה וירבעם חשב שמא יחזור המלוכה לבית דוד דהיינו באם ילכו ישראל לעלות לרגל ויראו גודל כבוד מעלות דוד

אשר יושב בעזרה וכל העם עומדים סביבותיו ולזאת הסיבה ישיב המלוכה לבית דוד לכך עשה שני עגלים ואמר אלה אלהיך ישראל וענין העגלים הוא שפיתה בהן את ישראל מפני דהמלכות הנכונה לישראל הוא למעלה מהמזל ר"ל דלפי מראות מערכת המשרתים אין מלך לישראל ואולם ברצון האל יתברך הוא מלך על ישראל ובהכרח יפנה המזל אל משמעות האל יתב' ולא יוכל להרע לו כמ"ש וישב שלמה על כסא ה' וזהו שהמלכות הנכונה לדוד ולזרעו ומשארי השבטים אינו מאריך ימים על ממלכתו וכאשר הנסיון הוכיח בשאול המלך כאשר סר מצווי השם ב"ה סר השגחתו ממנו ונשאר ביד מערכת המשרתים ומיד מת:

וכאשר מבואר גם החלום שסיפר יוסף לאחיו באומרו הנה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לי הכוונה שכל המזלות יסורו אל משמעתו כי הוא למעלה מן המזל ובאמת אינו כן הדבר הזה כ"א מלכות בית דוד המה למעלה מן המזל ולא שאר מלכות. וזהו ענין ירבעם שאמר לישראל שיעבדו לעגלי זהב כי שאר המלכות מקבלין פעולה ממערכת המשרתים ובדין הוא שיעבדו לאדוניהם ועשה שני אוכלי עשב מפני שמזל טלה הוא ראשון במערכה ושור הוא שני לו וטלה הכניעו הקב"ה בעת צאתם ממצרים בט"ו לחודש ניסן ואז היה טלה בתוקפו והורידו לארץ. ובני ישראל יצאו ביד רמה וזהו סוד אחד עשר כוכביא כי טלה אינו במנין הנ"ל. ולכך בחר ירבעם שור שהוא היה ראשון במערכה וזהו ענין עגלי זהב שעשה ירבעם וז"ש הנביא כדבר אפרים רתת הכוונה שדבר נגד שלמה המע"ה כנ"ל ולכך נשא הוא בישראל שזכה למלכות כנ"ל. אולם כאשר ויאשם בבעל וימות נחרץ עונשו שימות כדין עובד לבעל. ועוד נראה לומר הענין על עשותו עגלי זהב כדבר אפרים רתת ר"ל שדבר לישראל שיעבדו לעגלי זהב והטעם כי נשא הוא בישראל ומתייירא שמא יחזור המלוכה לבית דוד לכך ויאשם בבעל וימות וק"ל:

ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם. פי' דמבאר דעתה הוסיף ישראל חטא על פשע דירבעם עשה עגלי זהב לבעל והענין כי החמה משפיע זהב וצורה ללבנה הוא כסף וז"ש שמוסיפין לחמה ועושין גם צורה ללבנה מכסף' ודייק בלישנא כתבונם לפי שצורת לבנה יוכל להשיג בחוש הראות בעת זריחת הלבנה על הארץ. עצבים מעשה חרשים כולה וענין עצבים הוא צורה מן עץ לקבוץ כוחות הטומאה אשר שרוין בעולם וזהו ענין שירות דקלים כאשר ביאר רבינו סעדי' גאון. ואולם הצורה ההיא אין כל אדם בקי מהם כי המה מכוסין מן העין שהם רוח בלא גשם ואל זה צריך חרש הבקי במעשה כישוף לעשות הצורה וז"ש עצבים מעשה חרשים וא"ש:

להם אומרים זובחי אדם עגלים ישקון. מבאר הטעם למה עשו אלו הצורות הלא די היה להם בעגלים אול' הכהנים אומרים שהעגלים הן נורא מאוד וכל מי שירצה להקריב קרבן לעגלי הזהב לא יוכל לשחר פניו כי אם זובח אדם כי הוא המעולה שביצורות. אבל לאלו צורות אחרים יוכל להקריב קרבן בהמה או מנחה ולכך עשו אלו הצורות וק"ל:

לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים הולך כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. מבאר עונשן של רשעים מדה כנגד מדה. מפני שעבדו לחמה והחמה בטבע היא מייבשת לטל כן יהיו ישראל כטל משכי' הולך. וכמוץ זה עונש' של עובדי לבנה מפני דכתיב ממגד גרש ירחים דהתבואה נתגדלה מהלבנה לכן יהיו כפסולת של התבואה והיינו כמוץ יסוער מגורן. וכעשן זהו עונשן של עושי צורות עץ דהיינו מוח עץ ישוקה דהמובחר שבעץ הוא עולה בעשן דהיינו יסוד רוח ואש עולין למרכזם ואלו השני' הם מרובי' ממי' ועפר והפסולת נשאר למטה וכן יהיו ישראל מאיכות אשר עשו עצבי עץ וק"ל:

ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים. מבאר דאיך בחושך הלכו ולא שמו על לב האל יתברך אשר הוציאם מארץ מצרים והכניע מערכת המשרתים כמאן דאמר כעיני עבדים אל יד אדוניהם אלו המזלות אשר נקראים עבדים שמקבלין פרס ר"ל השפע מן אדוניהם והראת המשרתים היה שיעבדו ישראל במצרים וז"ש אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ועבדים המה המזלות. והענין זה שמבאר לנו הנביא פחיתות ישראל שלא נתנו לב על זה ואמר כאן ואנכי ה' אלקיך מארץ מצרים ואלקים זולתי לא תדע ומושיע אין בלעדי כי כבר ביטל כח המזלות וק"ל.

אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובות. מבאר עוד הנביא איך שהי' אפרים במעלה עליונה שהשם יתברך ידע אותם רצה לומר שבני ישראל היו משיגים מעלת הבורא במדבר וכן אמר ירמיה הנביא זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה שעל ידי זה נתעלו ישראל מכל אומה ולשון ואיך לקחת לך אשה נכריה וזרה בהשתדלות עבודת גרמים השמים וק"ל:

כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני: מבאר הנביא איך טפש לבם וטעו אחר פולחן אוחרן דהענין הוא דישראל אכלו לחמא עניא בארעא דמצרים ומצות הם זכר לדורות דמבואר דלכל מדינה ומדינה יש לה כוכב מיוחד וכך נעשו תחומים בכל מדינה גבול אשר גבלו ראשונים וזהו ענין אלקי אומה פלונית דכל אומה היו עובדין לכוכב שלהם כסבורין היו שיוכלו להרע או להטיב להם ובאמת הבל המה מעשה תעתועים כי הכל כאשר לכל מקרה אחד להם ומאת ה' תצא הכל וברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אתו ולארץ ישראל הי' כוכב לבנה כמו שכתוב וממגד גרש ירחים לכן היתה

מטרפולין של שבעה אומות יריחו כי שם היתה בית שוא און ללבנה ועל זה נקראת יריחו על שם לבנה הנקראה ירח והלבנה נקראת ענייה כי אין לה כל כי אם מה שקבלה מהחמה כמו שהמופת מוכיח בשלימותה או בחסרונה. ולכן אין כל השני' שוים כי יש שני שובע ויש שני רעב ולחמה לחם עוני וזהו ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם מלשון מסכן. והכוזרי כתב כי ארץ גושן היא מן ארץ ישראל לפי הכוכב רק שלא נטלוה ישראל בתחו' ארץ ישראל ומוכח הלבנה היא כוכב של ארץ גושן כן נראה לי וזהו ענין לחמא עניא דאכלו ישראל בארעא דמצרים כי כל ישראל היו בארץ גושן בצאתם ממצרים כידוע. ועתה נבאר טעות ישראל דלפי ענין כוכב הארץ היתה ענייה כן נראה לי. ואולם באמת היה רב שנים עד בלי ירח ופיסת בר היה בארץ ופרי' ישרצו מעיר כעשב הארץ וזהו היה מאיכות רוב הטובה אשר השפיע האל יתברך אל ארצו. ואולם הם לא הרגישו באותו ענין ואמרו דבהכרח החמה משפיע על הארץ דאם לא כן לא נהי' הארץ כל כך. וזהו היה טעותם ושכחו בה'. וזה שכתוב כמרעיתם וישבעו שבעו וירום לבם ע"כ שכחוני ועבדו לגרמיים השמים וא"ש וק"ל:

ואהי להם כמו שחל וכו'. מבאר דאם און זורע עמל יקצור דמפני שעבדו ע"ז אהיה להם כמו שחל זהו פלאסר מלך אשור שבימיו גלו כל הגלילה. וכנמר על דרך אשור כן הוא מלך בבל יושב במסתרי' עיניו יצפונו לטרוף טרף ומלת אשור הוא מגזרת אשורנו ולא עתה וא"ש:

אפגשם כדוב שכול ואקרע סגור לבם. זהו המן שבקש לכלות כל מין הישראלי וכאשר שבו לאל יתברך וקרעו סגור לבם נתרפאו. והענין הוא אי' קיימו למעלה מה שקבלו למטה מפני דבימי המן קבלו את התורה שנית בכל לבבם והיינו לפי דבשעת מתן תורה לא קבלו ישראל בכל לב ונפש כמ"ש המשורר ויפתוהו בפיהם ולבא לא נכון עמו שאמרו נעשה ונשמע בלא לב ומפני הגזירה הקשה שהיתה בימי המן קבלו את התורה בכל לב. ואולם עדיין צריכין אנו למודעי מי יימר שקבלו את התורה בכל לבם דדעת האנושי אינו משיג מה בלבו של אדם לזה אמרינן בגמרא קיימו למעלה מה שקבלו למטה דקמי שמיא גליא וזהו ואקרע סגור לבם וק"ל. ואכלם שם כלביא הם יון כמו שכתוב המשורר וזהו הצפיר והשעיר שראה רב חכמייהו במראה הנבואה וק"ל. חית השדה תבקע' הם אדום שקשה מכל חית השדה וכן נקרא אדום. וידוע במעשה דאלישא נהרגו מ"ב ילדים ואמרינן שלא היו דובים ולא יער רק נעשה נס ובאמת דגם ביער נעשה נס לפי דחיות היער אין להם כח אלא ביער אבל בשדה כשל כחם. ואולם עשו הרשע יש לו כח אפילו בשדה וזהו ענין שדה אדום וז"ש חיות השדה תבקע' זהו רמז לאדו' וק"ל:

שחתך ישראל כי בי בעזרך. פי' דאי' דשאל המלך דון אלפונסו את ישמעאל הודיעני סיבת נפילת יהודי' איך היתה שנפלו לפני אויביהם כאשר יקצור הקוצר את קצירו וכמ"ש יוסף בן גוריון הכהן דסכום הנהרגים שהיו בארץ ישראל בימי טיטוס היה עולה אחד עשר מאות אלפים לבד המתים במגפה והשיבו דהיו ישראל נשעני' תמיד על ה' אלקי ישראל והיו מריעי' בחצוצרות וה' נלחם להם ולא היו למודי מלחמה בהשפעת קלגסי' והגפת תריסין ואולם כאשר חטאו סר הקב"ה השגחתו מהם ונשארו קרח מכאן ומכאן הרצון שלא היה הקב"ה בעזרם ולא היו גם מלומדי מלחמה ולכך נפלו ישראל כצאן אשר אין להם רועה וזאבים טורפי' אותם ואין מציל מידם. וזאת היתה סיבת היהודים הנפילי'. וז"ש הנביא שחתך ישראל ר"ל טעם השחתה שהיתה בישראל כ"כ יען כי בי בעזרך הרצון שהיו נשעני' כל עת על ה' ולא היו מלומדי מלחמה ובעת חטאם צעקו אל ה' ואין מושיע וק"ל. באופן אחר נ"ל דהאומות יושבים בצל המזל באם תהיה הוראת המזל להרע להם ביום מועד בעת תנועות המזל בגלגל יהיו במעלה עליונה וישובו אל אדמתן ואולם ישראל המה למעלה מן המזל ובאם יחטאו ישליכם ה' אל ארץ אחרת עד שיתלבנו כל חטאם וכתמם וזהו אורך גלותינו וז"ש שחתך ישראל ר"ל סיבת השחתה לישראל הוא כי בי בעזרך ואין יושבים בצל המזל כלל לכן המה אסורי' בגולה עד שירחם ה' וישיב את שבות יעקב ב"ב:

אהי מלכך אפוא וכו' אשר אמרת תנה לי מלך ושרי'. הוכיחם הנביא על מה דשאלו ישראל מלך בימי שמואל הנביא ואמרו לנו תנה לו מלך ככל הגוים והענין הוא דנימוסי האומות הוא שהמלך הוא הראש ויש לו שניים ושלישים והדבר הגדול יביאון אל המלך והדבר הקטן ישפטו הם. וידוע דשמואל הנביא בעצמו הנהיג שררה לבד ולא היה שר כלל כדכתיב ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה וכו' מעיר לעיר וז"ש ישראל תנה לנו מלך ככל הגוים שלא יכבד עליך עול המלך רק יהיה לו שרים כנ"ל ודבר זה איננו נכון בעדת ישראל וז"ש הנביא תנה לנו מלך ושרים דייקא דבזה חטאו וק"ל:

אתן לך מלך באפי. ידוע מאמר חז"ל מברכותיו של אותו רשע ניכר מה היה בלבו לקללם אמר ויהי בישורון מלך ביקש שלא יהיה מלך לישראל. ובלעם רצה לקלל בשעת זעמו של הקב"ה ואמרי' כמה זעמו רגע כמימרא ותמהו התוס' דמה יכול לומר באותו רגע ותי' דיכול לומר כלם. אכן הוא זמם לעשות והקב"ה הפך הקללה לברכה ונעשה מן כלם מלת מלך וז"ש ואתן לך מלך באפי ר"ל באותו רגע של זעם וא"ש:

ואקח בעברתי. פי' דאי' ויהי כקרוא שלש דלתות את המגלה ויקרענה וכו' וישרוף את המגילה ומסקי' בגמ' דקראו לפניו בכה תבכה אמר אנא מלכא גלתה יהודה אמר אנא

מלכא דרכי ציון אמר אנא מלכא כיון שהגיע להיו צריה לראש שרף המגילה. וצ"ע דאם יצא מבת ציון כל הדרה וכל המונה על מי ימלוך ולמה לא קם ולא זע מהייעוד הראשון ונראה הענין הוא אם כל עדת ישראל יחטא הנשיא מביא קרבן מפני דהנשיא מכפר על הקהל וגם עון הצבור סובל המלך עונשם. וזהו הענין דאמר אנא מלכא דעדיין יש לו תוחלת לטוב דכל זמן שאני מלך יוכל לכפר על הקהל ואולם כאשר קרא היו צריה לראש אמר א"כ אין תקוה לישראל ושרף את המגלה. וז"ש ואקח בעברתי ר"ל שאקח המלך מאיכות שזעמת על הצבור וא"ש וק"ל:

צרור עון אפרים צפונה חטאתו. מבאר הנביא איך ירבעם הקשה עורף ולא הקשיב ולא שב לאל יתברך דאי' בגמ' אחר הדברים האלה מאי אחר. אחר שתפס הקב"ה בבגדו של ירבעם ואמר חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע. אמר ומי בראש אמר בן ישי בראש אמר אי הכי לא בעינא ותמו' על ירבעם שחכם גדול היה מה ראה לשטות זה ובחר במות הנצחי מאיכות גאותו. וגם לשון תפס בבגדו אין לו שחר. ונראה דהענין הוא דלפי מעלת האדם כן הוא ענין חטאו כמ"ד וסביביו נשארה מאד. דאם איש נכרי יחטא נגד המלך אין לו נזק כלל כל כך כמו אם שר יחטא נגד המלך כידוע לכל יודעי דת ודין. וענין ירבעם שמרד במלכות בית דוד הוא שאמר שלא יאות לו לעבוד למי ששפל ממנו דהוא גדול במעלה מבית דוד. ואולם אולת אדם תסלף דרכו ועשה שני עגלי זהב שלא ישוב המלוכה לבית דוד כנ"ל. ובאמת מאת ה' היתה זאת מאיכות חטא מה צווה להיות מלך על ישראל ע"י אחי' השילוני ולא לכך הומלך לעבוד ע"ז וזהו ששאל ומי בראש הכוונה דדוד נמי חטא בבת שבע ושב ונסלח לו ושאל איזה חטא גדול מחבירו. אם חטאי גדול מחטא דוד מפני שמעלתי גדולה ממעלתו או חטאו גדול מחטאי. ורמז לו הקב"ה בן ישי בראש דהיינו שלא גדלה חטא דוד כל כך וחטאו גדול מדוד ואיננו מגיע למדריגת דוד. ועל זה אמר אם אני גדול במעל' מבית דוד לא מרדתי במלכות בית דוד כלל כי לי המלוכה ואי הכי לא בעינא לבער העגלים שמא ישוב המלוכה לבית דוד. והענין תפס בבגדו הוא לפי שהיה הענין דבר מכוסה ונעלם מן העין כמו שאיננו משיג בחוש מה שתחת הבגדי' ובאמת ביקש ירבעם לחזור בתשובה בלבו ולא להתודות בפה בפני רבים ותשובה זו אינה מועילה כי אם שישוב בפני רבים כמו שקלקל בפני רבים ולא רצה וזהו ענין שתפס הש"י בבגדו שידיח הבגדים מעליו ושיחזור בתשובה לעין כל ואולם לא רצה וז"ש הנביא צרור עון אפרים צפונה חטאתו על שלא ביקש לגלות לרבים ששב לאל יתב' בפרהסיא וק"ל. ועי"ל דאי' הרוצה להעשיר יצפין דמצפון זהב יאתה

וזהו שהוכיח הנביא את ישראל צרור עון אפרים צפונה חטאתו הרצון דמאיכות הזהב שבא מצפון חטא:

חבלי יולדה יבאו לו וכו' כי עת לא יעמוד במשבר בנים. הוכיח להם הנביא על שאמרו בשרירות לבינו נלך ולא שמו על לב שהדין דין אמת ואינו נושא פנים וא"כ אן פנה החטאת ויהיו צריכים לקבל עונש ואף. אם יבואון עונש אין שמים על לב שנפרע מהם כל אשר עוותו באשר לא התעוררו בתשובה. וז"ש חבלי יולדה יבאו לך ואין מפשפשין במעשיהם להזהיר אותן כי עת לא יעמוד במשבר בנים וא"ש וק"ל. כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח ה' ממדבר עול'. מבאר דעת המלך ירבעם אשר הבדיל בין אחים ר"ל השבטים דאלו היו בחיבור וקישור אחת לא יקרה להם מה שקרה להם. ממדבר עולה הכוונה מדת הדין המחייב אותם הוא דעולה מן המדבר ששם היו באגודה אחת אפרים לא קנא את יהודה ויהודה לא קינא את אפרים וזהו המחייב אותם:

ויבוש מקורו ויחרב מעינו. הכוונה אפי' זכות מן יוסף דהיינו בן פורת עלי עין לא יעמוד לו ביום עברה וק"ל. הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה. דידוע כל המחלל ש"ש בפרהסיא אפי' יש בידו תורה ומע"ט אין לו חלק לעולם הבא דהתורה אינה מגנא ומצלא אם היא בכלי מכוער. והתורה תתואר כלי חמדה כמה דכתיב חמדה גנוזה יש לך וכו' והיא התורה וז"ש הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה וק"ל:

תאשם שומרון כי מרתה באלקיה וכו'. יובן עפ"י מ"ד בגמ' עיר הנדחת הודחו מעוטים בסקילה וממונם פלט וא"צ עולליהם. הודחו מרובים בסייף וממונם אבד ואין מרחמים על בניהם כדין עיר הנדחת. ומסקינן בגמ' דאין עושין עיר הנדחת בספר ארץ ישראל ושומרון לא היתה מן ארץ ישראל כמ"ד מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שבנה שומרון והוסיף עיר אחת בישראל. משמע דלא היתה מא"י. וענין טעות ישראל דעברו ע"ז בשומרון מפני דכל הארצות אשר בח"ל מקבלין שפע מן המזלות ולכך עבדו למזלות וז"ש תאשם שומרון כי מרתה באלקיה והיינו שסברו שהיא חוצה לארץ ומותר לעבוד לגרמיים השמים. ולכך נהיתה מן שומרון עיר נדחת דמארץ ישראל הוא אסור ולכך בחרב יפולו ועולליהם ירוטשו והריוחיו יבוקעו כדין עיר הנדחת. והשם יקבץ הנדחים אמן:

הפטרת וישלח

חזון עובדיה וכו'. נראה דזהו עובדיה שהחביא חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים והי' עבד אחאב כידוע וכאשר מת אחאב ומלך יהורם בנו פשע יד אדום מתחת יד ישראל

בעת ההיא והשיג עובדיה את המראה הזה דסופו של אדום יהיה לאבדון וגם מבאר איך אדום יענה את ישראל וזהו מאיכות חטא ישראל ונמסרו תחת יד אדום. ולכך פתח ספרו בחזון נוטריקון חצי זעם וחצי נחמה דהזעם מזכיר כנ"ל והנחמה הוא מפלת אדום וק"ל:
כה אמר ה' שמועה שמענו לאדום מאת ה' וכו'. מבאר דיהי' שפלת אדום ולא יהיה להם תקומה. דידוע אם הש"י אומר דבר טוב לשפלים אינו חוזר ממנו ולכך מדייק בלישנא מאת ה' שהוא מדת הרחמים הכוונה לישראל לטובה דאין תקומה לאדום והקב"ה אינו חוזר ממנו ואל יתיאש מן הפורענות כי מוכן להם וק"ל. או יאמר דידוע דאם הדבר יצא מלפני המלך בתחלה נודע לקרובי המלך ואח"כ נשתלשל הדבר עד שמגיע להממונים על העם. וכך הגזירה יורדת בשפלים למטה ופועלת בשפלים כפי הענין. ואול' אם כבר ירדה הדת למטה אין מדה"ר חוזר וז"ש שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שולח ואין הדין חוזר ופועלת בשפלים ונפלה ולא תוסיף קום אדום וק"ל. קומה ונקומה עליה למלחמה פי' דאי' נצב ה' לריב עמים הכוונה דאם הפעולה לדין אנו מכנין אותו בעמידה דהוא מורה על חוזק הפעולה. וידוע דכל הלשונות המה מתוקנים על דברת בני אדם וכשאנו מדברים בשפל ממנו במעלה אנו מכנין אותו בשם גשם כמו שאדם מדבר לחבירו וכן הוא בלמעלה ממנו כגון השכליים הנפרדים וזהו נצב ה' לריב עמים וזהו קומו ונקומה עליה וכו' וק"ל:
הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאוד. פי' מפני שלשון קטן נופל על ב' ענינים כגון קטן המספר שהוא מעט וגם קטן במעלה שהאיכות הוא קטן וז"ש הנה קטן נתתיך ר"ל קטן באיכות דהיינו שהוא קטן במעלה ומפרש שלא תטעה לכך אומר בזוי אתה מאד דקטן הנזכר הוא ענין בזוי וק"ל:
או יאמר מפני דעשו היה לו זכות אבות בשביל ששימש את יצחק אביו ומבאר כאן הנביא שכבר תם זכותו ולא יעמוד לו דקטן מורה על התקטנות זכותו כמ"ש קטנתי מכל החסדים וז"ש כאן הנה קטן נתתיך ר"ל דלא יהיה לך זכות אבות כנ"ל וק"ל:
או יאמר דמבאר הטעם שהגוי' יעלו עליו למלחמה ולא ילחם ה' עמו כמו בפרעה או בנ"נ שהמלחמה היה ע"י אמצעים וכאן היה ע"י שפלים ר"ל ב"א מפני דהענין הוא דלפני שבר גאון דקודם שילחם הקב"ה לערוץ העריץ מגביהו למעלה להראות גדולתו כי כל גאה ונצוח הוא ע"י אמצעים. אבל מי שהוא קטן במעלה אם דן אותו דן אותו ע"י בני אדם וז"ש שיקומו הגוי' על אדום למלחמה והטעם הנה קטן נתתיך בגוי' בזוי אתה מאוד וא"ש:

זדון לבך השיאך שוכני בחגוי סלע וכו' אומר מי יורידני ארץ. פי' דהנה התגברות הדין על האדם כפי ענינו ומהותו הכוונה דאם תמים דרכו לפני האל יתב' וגם אבותיו הלכו במישור והטיבו דרכם אז לית דין ולית דיין עליו מאיכות ב' מליצים טובים שיאמרו חננו ופדעהו וכו' ואולם אם נוטה באחת מקצות דרכיו דהיינו שכלה לוזכות אבות או מעשיו המעוקלי' אזי האדם נידון לפי מעשיו ר"ל אם גבר רשעו על זכות אביו שיש לו אין משוא פנים בדבר וכן להיפוך. ואולם אם אין בידו זכות אבות כלל ואין מעשים טובים בידו אינו ניצול מדינא וז"ש הנביא זדון לבך השיאך הכוונה על עשו שהיה מתפאר בזכות אבות ששימש לאביו בבגדי חמודות וזהו משענתו. ומבאר דמאיכות מעשיו המעוקלי' לא יגין עליו זכות אבות וזהו ענין שוכני בחגוי סלע שעשו בוטח שהוא שוכן בחגוי סלע ר"ל זכות אבות שהם חזקים כצורים ואומר שלום יהיה לי ומי יורידני ארץ ואמר הנביא אם תגביה כנשר משם אורידך הכונה אפי' יהיה לך זכות אבות מכל האבות שהמה כנשרים קלו לעשות רצון קונם וחפץ צורם לא יעמוד לו במשבר בנים בני עשו כי גדלה חטאתכם עד מאוד וזדון לבו השיאו וק"ל. או יאמר אם תגביה כנשר משם אורידך נאום ה' דהענין הוא דד' פנים ראה יחזקאל במרכבה אברהם יצחק ויעקב ודוד כידוע לי"ח. ודמות אריה הוא אברהם הנקרא אוריה הכוונה שהאיר ליושבי חושך אנשי דורו והסלילם בדרך ישרה בראיות מופתיות שאחדות האל ב"ה אמיתית והוא משגיח בשפלים והרחיק ממנו הגשמיות מכל צד והאיר לעול' ולכן נקרא אוריה דלא היו השפלים יודעין ממנו. ופני השור הוא יצחק ונקרא כך מטעם עמוס וכמוס. ופני אדם הוא יעקב שהיה מובחר שבאבות כמו האדם הוא מובחר בשפלים וכן הי' מעלת יעקב וזהו כוונת הגמרא שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם ובין תבין את אשר לפניך. ודמות הנשר הוא דוד המלך עליו השלום ענינו כמו שהנשר מולך על עופות השמים בחזקה כן כבש דהמע"ה את האומות ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. וזהו ענין שראה שמואל את דוד אדמוני ויפה עינים ורמז לו הקב"ה שיהרוג כל הכופרים ורשעי ארץ. ואול' עשו גם הוא הי' אדמוני והוראתו הוא על שפיכת דם קודש ברוכי אל אשר שלף חרבו ונכנס לק"ק ופער פיו לבלי חוק. ולא היה הוראתו כאדמוני של דוד שנקרא נשר. וז"ש אם תגביה כנשר הכוונה שיתדמה לדוד שגם הוא אדמוני. ואם בין כוכבים שים קנך שיתדמה לישראל הנקראים כוכבי שמים ומראה עצמו כחסיד וחסד הוא לו כי הוא כחש ורצח ונאף ואמר לא פעלתי און וקמי שמיא גליא ולכך משם אורידך נאום ה' שיתגלה קלונו לעיני העמים ויאמרו ברוך המקום שהרגו וא"ש וק"ל:

אם גנבים באו לך אם שודדי לילה וכו'. פי' דמבאר הנביא על תלונות עשו שאמר שיעקב רימה לאביו וגנב את הברכה ובאמת לא כן הוא דידוע דלא יגנוב הגנב כ"א למלאות תאותו כמ"ש הכתוב במשלי לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלאות נפשו כי ירעב. וזולת זה לא ימסור נפשו לגניבה והגנב אינו גונב כל האוצר אבל אם יקח כל האוצר לא בשם גנב יתואר כי אם בשם בעלים דאם הבעלים מפנין את האוצר מפנין עד גמירא. ועשו שאג בקול מר צורח הלא אצלת לי ברכה כי הבעלים באו ופינו את האוצר הגנוז. ובהכרח היה ראוי' הברכות למי שקבלם. זהו ענין שמבאר כאן איך נדמיתה עשו נבעו מצפוניו אם גנבים באו לך כאשר אתה מתלונן הלא יגנובו דיים והלא ישאירו עוללות. ובהכרח נאמר שלא כן אלא בעל הברכות הוא וז"ש איך נחפשו וכו' וקל להבין:

או יאמר דהנה יש לתמוה על יעקב שלבש בגדי עשו ויצחק סבר שהוא עשו ואם כן מאי אהנו ליה הברכות הא היו בלא כוונה ומילין בלא כוונה כגוף בלא נשמה ורחמנא לבא בעי ולא אחר הדברים האלה. כי זהו אומנתו של עשו שהיה ציד בפיו. ונראה דודאי יצחק ידע שהוא יעקב ונסתפק אם יברך אותו מפני ששינה באומרו אנכי עשו בכורך וידיו וחלקת צווארי היו שעירות ולא נאה לצדיקים להשתמש ברמאות. ואולם אם אין הולכים אחר הנראה לעין רק ללבב היה ראוי לברכה כי ענין מקור הברכה הוא בכוונת המכוון ומוכני' אחר הנראה לקבל איש אשר רוח ה' בו. ועשו לא היה ראוי כלל לברכה מאיכות הלב כמו נזם זהב באף חזיר וכמו שאין נפש החי יוכל לקבל הערת השכל כמו כן לא היה עשו יכול לקבל הברכות ממי בריכה עליונה מאיכות רוע מעשיו. ואל תקשה האיך אומר צא השדה וצודה לי ציד זהו ענין שיתעורר עצמו בתשובה אולי יוכל לקבל הברכה ורמז לו בשדה שלא יבין אלא מן ההפקר כמאמר חז"ל ולפ"ז שפיר היתה הברכה נכונה. וז"ש אם גנבים באו לך וכו' איך נדמינה שנגלי' לעין כל רוע מעשיו המעוקלי' מה שהיה בצפון לבו ואמר איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו מאיכות הברכות וק"ל:

עד הגבול שלחוך וכו'. פי' דמבאר הנביא את כל אשר עשה עשו לבני ישראל ומתחיל בצאת ישראל ממצרים ובאו לגבול אדום ושלחו לו אעברה נא בארצך ולא אבה מלך אדום נתון את ישראל לעבור בגבולו ויצא לקראתם בעם כבד מפני דהיו בני ברית עם כנעניי' שלא יעברו ישראל. ואולם לחם ומים מכר להם אוכל בכסף תשבירני כמו שעשו לי בני שעיר החורי ומבאר איך הלכו בחושך ולא הכירו או דיותר טוב היה אלו הניחו אותם לעבור בארצם דחסר לחם לא היו כי היה להם מן במדבר וז"ש עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך הכוונה הכנענים שלחו אותם עד הגבול שהיו בני ברית אדום יכלו לך

אנשי שלומך ר"ל שנצחו אותך הכנענים ואולם אתה סובר שלחמך ישימו מזור תחתיך ובאמת אין הכוונה בו מאיכות זה תפול ולא תוסיף קום וא"ש וק"ל:

באופן אחר י"ל פי' על ענין הגלות דאי' ויאכלו את ישראל בכל פה דהענין הוא דכמו שיש ניצוצין קדושה באוכל כדאי' בזוהר כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם דאין אוכל צומח אשר אין בו ניצוצי קדושה והאוכל אותם יגיע אליו הערה לשכל וזהו היה ענין אכילת קדשים השלמים דהיה יותר קדוש לכל מקום שישראל הם מקבלין הקדושה בנקל כי מצא מין את מינו וזהו ענין ויאכלו את ישראל בכל פה שבקשו ליהנות מניצוצין קדושה ואולם באמת כתיב בישראל כל אוכליו יאשמו דכ"מ שיש ניצוצין קדושה ישראל זוכין בו ואין לזר חלק בהם. וזהו ענין שהתנצל אדום על שהגלה ישראל שאמרו שבקשו לשאוב רה"ק ממעיין החתום ואמר עד הגבול שלחוך כל אנש בריתך הכוונה עד גבול ארץ ישראל גלו את ישראל ואמר התנצלות לחמך ישימו מזור תחתיך ר"ל בסיבה שנתברך הלחם בניצוצי קדושה ואולם אין תבונה בו דלזאת הסיבה לא נשאר בהם קדושה כלל ונשארו ריקם וחרוב יחרב אדום וא"ש וק"ל:

הלא ביום ההיא וכו' והאבדתי חכמים מאדום וכו' מקטל וכו'. נראה דלזאת הסיבה שיאבדו חכמים מאדם יכרתו מקטל דהענין הוא כמו דאי' ששאל הקב"ה לשלמה מה אתן לך ובחר לו החכמה וא"ל השי"ת יען אשר לא שאלת עושר וכבוד ואריכות ימים לכן תצליח בעושר וכבוד מכל אשר לפניך ומסקי' בגמ' טעם למה לא אהדר אריכת ימים מפני דהחכמה תחיה את בעליה וכבר נתן לו החכמה וזהו ענין שאמר שנסרחה החכמה מאדום וא"כ לא יחיו וימסו כולם ורדף אותם קול עלה נדף ואין עוזר להס בתחבול' כי יבאש חכמתו למען יכרת כל איש מקטל וק"ל:

מחמס אחיך יעקב תכסך בושה. מבאר הנביא איך שהציק עשו את ישראל ואמר לא פעלתי און כחזיר ביער בשעה שישן פושט רגלו להראות שפרסותיו סדוקות ובאמת טמא הוא כן הציק עשו לישראל כאשר נכבשה ירושלים לא פשט ידו בגזל שחרפה היה לו שיגזול את אחיו ואולם בעינים קרץ ובשפתיו הליץ ובפיו שרק ובידים מניף על ירושלים והרג את החכמים וכל בעלי תריסין ועליו קונן ירמיה ידו פרש צר על כל מחמדיה הן החכמים מחמדי עין ואמרו ערו ערו עד היסוד בה וז"ש הנביא מחמס אחיך יעקב תכסך בושה הכוונה שלא היה שולל לישראל כאחד מן האויבים ולכך נכרת לעולם מפני דבא על עסקי נפשות. ומבאר ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילי היינו בעת שהיו שוללים הי' עומד מנגד ולא קרב אליהם אבל כאשר נכרים באו שערים ועל

ירושלים ידו גורל הכוונה על עסקי נפשות מי יהרוג תחלה גם אתה כאחד מהם ולא חשכת עצמך מהם וק"ל:

ואל תרא את אחיך וכו'. מבאר ענין רשעת המן הרשע מזרע עמלק מזרע עשו אשר זמם ואשר עשה דאי' כאשר סגדו ישראל לצלמא דדהבא די עבד נ"נ בבקעת דורא היה המן הרשע שמח ואמר עתה בא הזמן שיכלה מין הישראלי וז"ש ואל תרא את אחיך ביום נכרו ביום שהוא נכרי ועוד ייעד כאשר עשה אחשורוש משתה לכל העם הנמצאים בשושן ונהנו שם ישראל מאותה סעודה וחטאו מפני דאחשורוש חשב שמלאו שבעים שנה אשר ייעד ירמיה שיגאלו ישראל מבבל במלאת שבעים שנה ולפי סברתו היה שכבר מלאו השבעים שנה ולכך עשה משתה גדול וגם ישראל שמחו שם ולכך נענשו מפני דזהו היה יום אבד' ולא היה להם לשמוח והמן שמח כי מדת הדין מתוחה עליהם וז"ש אל תשמח ביום אידם. ואל תגדל פיך ביום צרה. פי' בענין טבעת ועשרת אלפים ככר כסף בעד ישראל שכולם גרש יגרש אותם:

אל תבא בשער עמי ביום אידם אל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו. מבאר מה עשה עשו לישראל בחורבן בית שני דבי"ז בתמוז נבקעה העיר וזהו יום איד. ולעיל אמר ביום אידם וכאן אמר ביום אידו דהענין הוא דאיד נקרא חג כמ"ד לפני אידיהם מגזרת איד. וחג היינו חגא וענינם אחד הוא. ובי"ז בתמוז ירד משה מן ההר ושיבר הלוחות ואהרן קרא אותו יום חג כמ"ש חג לה' מחר וז"ש ואל תבא בשער עמי ביום אידם הכוונה שיום איד שלהם כבר היה בשבירת הלוחות ואל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו היינו בט"ב שאז היה יום אידו וק"ל:

ואל תעמוד על הפרק וכו'. מבאר מה עשה אדום לישראל בגולה וכמה שמדות וגזרות עברו על ישראל בגלות המר הזה. והענין דכתב האר"י לוריא זצ"ל דגזירת ת"ח ות"ט ותתנ"ו שהיתה באשכנז ונהרגו כמה קהלות קדושות ושארי גזירות ושמדים אשר היו בספרד אם אספרם מחול ירבון בכולם היה זמן גאולה אך ישראל לא התעוררו בתשובה שגבר מדת הדין והיה זעם בעולם וז"ש ואל תעמוד על הפרק ר"ל באם זמן גאולה תתנו לו ולא זכו ישראל בתשובה אל תהרוג כלי חמדה ואל תסגיר שרידיו ביום צרה וק"ל:

כי קרוב יום ה' וכו'.. עתה מבאר איך יכרת עשו ולא ישאיר שום שורש ממנו והבערה יצא ללהב וישרוף במו אש ולא תכבה ואל תקשה מאי כי קרוב הוא הא זמן רב מייעוד הזאת ועדיין לא נגאלו אכן קמי שמיא אינו רחוק וז"ש כי קרוב יום ה' וכו' וא"ש:

כי כאשר שתיתם על הר קדשי וכו'. פי' כמו שעשו שתה כך ישתו כל העו"ג. וי"ל טעם למה כלל עשו עם כל הגוים ביחד ונראה דהענין הוא דכל מי שיש בו ניצוצין קדושה

יכול לסבול פורענות ימים יותר משאר כל העו"ג שאין בהם קדושה כלל וכמו שהרבה מתים משינוי האויר כל דהוא ומי שהוא רך בטבע יסע ראשונה מן העולם כן הוא ענין הפורענות דאם באין על העכו"ם אשר אין בהם קדושה כלל ימחו מן העולם והיו כלא היו. וידוע הטעם למה נקבר ראשו של עשו במערה אצל יעקב מפני שהיה ניצוצי קדושה בפיו וזהו ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ר"ל שהיו בו ניצוצין קדושה ולכך לעשו יסורין ממרקים אותו יותר משאר כל העו"ג דבאם יקרה להם מקרה כולם מתים מיד וז"ש כי כאשר שתיתם על הר קדשי כן ישתו כל הגוים תמיד ואולם החילוק שבין עשו לשאר העו"ג כי כל הגוים באם ישתו מעט והיו כלא היו אבל עשו מאריך ביסוריו מפני ניצוצי קדושה שבפיו וכנ"ל וק"ל:

ובהר ציון תהיה פליטה וירשו בית יעקב. מבאר דהניצוצין קדושה אשר בהם ירשו בית יעקב והיינו שיתגיירו לעבוד את ה' אלהי ישראל וזהו יהיה פליטה ובית יעקב ירשו וא"ש:

והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. נראה לפרש עפ"י מ"ד בפסוק ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אשובה וכו' ואי' בגמ' מפני שנולד שטנו של עשו וקודם לכן לא היה לו כח להלחם עם עשו. ויש להקשות הלא אמר בית יעקב אש והלא גם אש שורף לקש ולמה צריך ליוסף. רק נרא' דהענין הוא דודאי אם יבא עשו להלחם בגבול ישראל יבער בי. האש עד גמירא אבל להלחם עם עשו בגבולו לא יוכלו בית יעקב וכח זה נמסר רק ליוסף. ואי' בגמ' אין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויש להבין הא באמר יוסף לבד ולא בנימין. ונראה לפי שבנימין נולד בא"י והוא כולו קודש ואינו ראוי שילחום בנימין שהוא קודש עם זרע עשו המתועבים ואולם יוסף נולד בח"ל והוא ילחם בעשו. וזהו כוונת יעקב שלא ביקש לשוב קודם שנולד יוסף דאלו שב והיה נולד יוסף בא"י היה ג"כ כולו קודש כמו בנימין ולא היה יכול להלחם עם עשו ולכן המתין עד שנולד יוסף. וענין שטנו של עשו הוא לפי דשני תוי"ן הם ת' תחיה ת' תמות. והבחירה נתונה בידי אדם אם עושה רצונו זוכה לת' תחיה ואם עובר רצונו מחבל את נפשו בת' תמות מיתה הנצחי. וסוד התורה הוא משורש יעקב כמ"ד אם לבינה תקרא זה יעקב שהאם זה התורה ויעקב נקרא אם לבינה וזהו תתן אמת ליעקב שיעקב הבכור נוטל משני תוי"ן שהם במספר ח' מאות אמ"ה ונשאר שטן לעשו וזהו ענין שטנו של עשו. וזהו והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה והטעם הוא לכלות את עשו וז"ש ולא יהיה שריד לבית עשו וא"ש וק"ל:

וירשו הנגב את הר שעיר וכו'. מבאר ענין חלוקת א"י אשר יהיה לעתיד. דאלו השבטים שנשארו בא"י בזמן הגולה יטלו חלקם בח"ל כי לא סבלו טרחות הדרך כ"כ ולא נסעו ונעתקו ממקום למקום ואמר וירשו הנגב דהיינו בני א"י את הר עשו היינו בח"ל:

ובנימין את הגלעד. נראה טעם למה ירש בנימין את הגלעד מפני דבגלעד שכיחי רוצחים ונקראו פועלי און והענין הוא מפני דבגלעד הדביק לבן את יעקב ואכלו שם על הגל והוא אסף וקיבץ כל כוחות הטומאה כי זהו אומנתו לקסום קסמים ובני יעקב לא בטלו את הטומאה ולכן שכיחי שם רוצחים. ואולם בנימין עדיין לא נולד ויכול לבטל הטומאה לזה אמר ובנימין את הגלעד וק"ל:

וגלות החל הזה ירשו את ערי הנגב. ר"ל דאלו שגלו למרחוק מן א"י ירשו את ערי הנגב היינו א"י כנ"ל וק"ל:

ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. מבאר צדקת ישראל דהדין נותן שעשו חרוב יחרב מפני שעינו את ישראל ועבדו בהם בפרך ואולם בכל זאת לא בקשו ישראל שיאבד זכרו מסיבה זו. ואולם סיבה אחרת יגרום לו שיאבד דלאום מלאום יאמץ כשזה קם זה נופל. ובהגיע עת שיבנה בית הבחירה על תלה בהכרח חרוב יחרוב כמ"ד אמלאה החרבה כידוע ולכך יחרב עשו מזו הסיבה וז"ש ועלו מושיעים בהר ציון ובהכרח לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה ב"ב א"ס:

הפטרת וישב

כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. ידוע מה דרמי הגמ' קראי אהדדי כתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וכתיב על ארבעה לא אשיבנו ומשני כאן ביחיד כאן בצבור ר"ל היחיד ממתינין לו עד ג' פעמים ולא הצבור:

ונראה טעם מה בין יחיד לצבור והענין הוא דמדת הדין אינו נפרע מן האדם עד שעבר ג' פעמים ואם מעניש לצבור צריך שיהא החטא נודע לכל שלא יאמרו דעל חנם לקו על לא חמס בכפיהם וכן כו ונת האומר העובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי הר צון שיעבור בגלוי כדי שיראו שהמרה באל ובדין הוא נענש וא"כ אם העונש מוטל על הצבור אינו נידון עד שיעבור ד' פעמים ואולם אם יחיד נידון נפרעין ממנו על ג' פעמים:

ונראה לבאר משמעות הלשון לא אשיבנו דהענין הוא דאם הצדיק עובר עבירה מתחרט מיד. דסיבה מהקב"ה הוא שיתעורר בתשובה וכ"ז הוא אם עבר עד ג"פ אבל מכאן ואילך אין מעוררין אותו מלמעלה עד שיתעורר תחלה מלמטה וזהו ועל ארבעה לא אשיבנו דאין מעוררין אותו כנ"ל. וז"ש דאין הצבור נדונין עד שיעברו ד' פעמים. ונראה גם

מה שאמר משה והמתה את העם הזה כאיש אחד דזהו היה בענין מרגלים והיה פעם שלישית והצבור אינן נדונין אלא על ארבעה וז"ש כאיש אחד דנדון על ג' פעמים וא"ש: **על מכרם בכסף צדיק**. יש להקשות למה נתוכח עם ישראל על חטא זה. הלא יהודה ראש המדברים אמר לכו ונמכרנו ולא נתוכח עמו. ונראה לומר דהא דמכרוהו היינו לפי שמרד במלכות בית יהודה וזהו הי' התנצלות ליהודה. ואולם שאר שבטים מרדו במלכות בית דוד בימי רחבעם כנודע באמרם אין לנו חלק בדוד הכוונה שאין המלכות מסורה ביד דוד לבד לכן נתוכח עמם על מכרם בכסף צדיק זה יוסף וצריך לומר משום שמרד במלכות יהודה הלא גם אתם מורדים. ואמר בעבור נעלים דהענין הוא דעבד נמכר יוסף מפני שביקש למלוך לכך עבד יהיה ובימים ההם היה עבד אסור לנעול הסנדל כי זהו דרך חירות וכל הקנינים היו בנעל כמ"ש שלף איש נעלו ואין שום קנין לעבד כלל לכך מכרוהו בעבור נעלים להורות כי הם בני חורין והוא יעבוד וק"ל:

השואפים עפר ארץ בראש דלים. מבאר חטאים של ישראל דאי' לא תסג גבול עולים אשר גבלו ראשונים אי' בגמ' עולים הם עניים כמו שקורין לעור סגי נהור. וגם נראה טעם על שם שעולין ממש ע"י שפלותם ויסורים ממרקים כל עונותיהם ועי"ז עולים לזיכוך נפש והזהירה התורה שלא נסיג גבולם. אשר גבלו ראשונים אי' בגמ' דראשונים המה בני שעיר החורי שהיו בקיאים בטוב הארץ והיו מריחים בריח תחום של כל אחד ואחד וכן היה ענין ישראל שגם הם אמרו שיוכלו להשיג בריח תחום של כל א' וא' וז"ש השואפים עפר ארץ בראש דלים ועי"ז גזלו העניים וק"ל:

ודרך ענוים יטו. פי' דר"ל כדרך ענוי ארץ אשר פורשין מדרכי עמי הארץ כמו ששנינו עזרא ויהושע תקנו לישראל שיהיו הולכים כל רביעי שנה על השדות ואין מוחין בדבר. ואי' יהודא בן נקוסא הולך בצד שדה ובקשו להרים אותו מפני שאין איסור בדבר כלל והוא מענין חסידות וחסידות הוא בצפון ולא בגלוי וזהו היה ענין ישראל אשר הטו דרך ענוים ומבאר הטעם למה הלכו בזה הצד ואיש ואביו ילכו אל הנערה לכך עקמו את הדרך שלא ירגישו בזה הענין וא"ש:

למען חלל את שם קדשי. הענין הוא דאי' בגמ' אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל ואין לך חילול השם גדול מזה שאמרו לאל סור מנו וק"ל:

ועל בגדים חבלים יטו וכו'. מבאר ענין הכהנים אשר היו במעל זה דהש"י צוה לבני אהרן לעבוד עבודה. וענין עבודה לא היה בהקטרת איברים והפשט וניתוח אלא בכוונת הלב שכל חיי אדם תלוים בו. והכהנים לא כוונו כלל בלב בעבודה לשמה כי אם להתפאר

בלבישת הבגדים אשר עליהם ועל הבגדים היה הפייס וז"ש ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח וכו' וק"ל:

ויין ענו שים ישתו. מבאר ענין הסנהדרין דאי' הסנהדרין לא היו שותין יין כל היום וכל הלילה פי" אותו יום שדנו דיני נפשות אבל אלו היה מענישין והיו שותין יין וז"ש ויין ענושים ישתו וק"ל:

ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת. פי' פריו זהו שר של אותה אומה ושורש זה האומה. ונראה לבאר המדרש על מה שאמר יעקב אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי בחרבי זו תפלה ובקשתי זו קשת דשניהם צריכין. התפלה כדי לכבוש שר שלמעלה המשגיח על אומתו. וקשת על אישי השפלים בעת שכבשו ישראל את ארץ כנען מיד האמורי וזהו ענין פריו ממעל ושרשיו מתחת. ואולם השורש לא כלה עד לאחר זמן רב אחר יעקב וזהו שביאר הנביא לישראל שהם אמרו שהנבואה לא תתקיים כי כבר ייעדו הנביאים על חורבן הבית ועדיין אינו. וע"ז מפרש שהחורבן אינו בא כ"כ במהרה כמו שבארנו מהאמורי כנ"ל וק"ל:

ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים. מבאר הנביא איך השתלשל הדבר עד שיצא מכח לפועל ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה כל זה היה שלא נגמר עדיין סאתם ובאמת אח"כ נשמדו וק"ל:

ואקים מבניכם לנביאים. מבאר דהם עצמם לא היו ראוים לנביאים מאיכות רשעתם. והשקו את הנזירים יין. דלא היה אחד יכול להיות נזיר מהם כי השקו את הנזירים יין. ועל הנביאים צויתים לאמר לא תנבאו. הטעם דלא ביקש שינבא הנביא מפני דאם יצא הדבר מכח לפועל שוב אין הקב"ה חוזר בו וכל זמן שהוא בסוד אם יתעוררו בתשובה אין הגזירה באה ולכך צוה הנביאים לאמר לא תנבאו וק"ל:

הנני מעיק לכם וכו'. ר"ל מרוב השפע אשר היה להם ולא יוכלו שאת לכך אעיק לכם כאשר תעיק העגלה וכו' וק"ל:

ואבד מנוס מקל. עתה מבאר את אשר יקרה להם דאי' בגמ' ויספו השוטרים לדבר אל העם שהכריזו בכל המחנה שלא יעריצו מקול האויב. ואחר זאת היה הרשות בידם מי שרוצה לשוב לביתו לקפח את שוקיו שתחלת נפילה ניסה וזהו שמבאר כאן ואבד מנוס מקל הכוונה אלו האנשים אשר נסו והמליטו את נפשם והלכו מן המחנה מקול השוטרים הם יאבדו אף החזק לא יאמץ כח לעמוד במחנה. כך יהיה ביום מבוכה וא"ש:

ותופש הקשת לא יעמוד וקל ברגליו לא ימלט. מבאר כאן איך יצליח האויב דתופש הקשת לא יעמוד שלא ידרכו קשתם לירות מפני טרדת הרדיפה ואעפ"כ וקל ברגליו לא

ימלט. ואמיץ לבו. בגבורים ערום ינוס שגם הגבורים יחרדו ויברחו לעמוד על נפשם וזהו יקרה להם על שלא שתו לב לדברי הנביא וק"ל:

שמעו וכו' על כל המשפחה וכו'. כיון הנביא על כל ישראל אפי' על יהודה: ואמר רק אתכם ידעתי וכו' על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם. ענין ידיעה נבאר ע"פ מ"ד עתה ידעתי כי ירא אלקים עתה דבתחלה לא היה נגלה צדקתו בשפלים אבל אחר העקידה היה גלוי לעין כל וזהו ענין הידיעה שהיה גלוי לעין כל וז"ש כאן רק אתכם ידעתי הכוונה צדקותיכם גלוי לעיני כל העמים מפני שחביבין המה לפני המקום ומעשיהם יקרבם לכך הם חביבים וא"כ עכשיו שחטאו אפקוד עליכם עונותיכם דחטאם הוא יותר עושה רושם שהם בני ברית וק"ל:

הילכו שנים יחדיו וכו'. הכוונה להסיר טענת האפיקורסים והכופרים כגון ארסט"ו וחביריו וכל הטועים אחריו שאמרו מכל דברי הנביאים לא היו כי אם לאיים על העם שיחזרו למוטב והבטיחו לעושי רצונו גן עדן ולעוברי רצונו גיהנם כך עלה בלב הכופרים. וכאן אמר להסיר תלונה זו דהענין הוא דאם יאמרו שנים דבר אחד וכל אחד אומר בלשון שאמר חבירו ולא יגרע ממנו בלי ספק שצריכין להתייעץ תחלה איך יפול הדבר ואיך יאמרו ואולם אם יאמרו שנים דבר אחד בסגנון משונה זה מזה ועולה אל מקום אחד ואלו השנים לא ראו אחד לחבירו בחייהם ואולם לאחר מותו שמענו שאחד בצד המזרח אמר הענין כמו שאמר האחד במערב זהו מופת שהוא אמת וזה שאמר הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו כשירצו לומר דבר שקר אלא וודאי שהוא אמת וא"ש וק"ל:

התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד וכו' פירוש דמבאר ענין הבחירה אשר נתונה בידי אדם ואין מי מוחה בידי כל אדם והענין הוא דכתבו המפרשים מה שאמר הקב"ה וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ איננו מוכרח שלא נאמר על דור מיוחד כ"א בדרך כללי ולכל דור יש בחירה ואף שהטבע גורם חום באדם ומתאוה לאיסור הלא יוכל לינצל בזה שינטה לקצה האחרון כי הטבע לא יתבטל רק שהבחירה בידי אדם להטות הטבע לאיזה צד מן הצדדים הן לרע או לטוב באיזה שירצה. וכן מוכח מהמורה דהקדוש ברוך הוא אינו משנה הטבעיים דאי' שם דהשגחה פרטית יש על כל מין אפי' בבהמות או בעופות וזה אנו משיגים בחוש דאם יפרוש פח על הארץ לצוד עוף נזדמן לו עוף שנגזר עליו למיתה והטבע אין לה מניעה כלל ומיניה תקיש על הבחירה וזה שאמר הנביא התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה מגזירת עירין וגם היעלה פח על הארץ ולכוד לא ילכוד מפני שאין מניעה לטבע כן הוא ענין הבחירה אשר נתן אלהים לב"א לענות בו וק"ל:

אם יתקע שופר בעיר וכו'. אם רעה יבא בעיר וכו' מבאר הנביא דכמו שאם יתקע בשופר הוא כדי שיתעוררו בני העיר למלחמה שיגרשו את החיל הגדול הצר על העיר כן הוא ענין הרעה הבאה מאת ה' שיתעורר האדם לתשובה להלחם עם המלך הצפון בלב וישוב לאלהיו כן אתם בני אדם שובו אל ה' ושימו אל לבעל הרעה אשר בא בגשם שהוא לטובות השפלים וק"ל:

כי לא יעשה ה' דבר כ"א גלה סודו לעבדיו הנביאים. מבאר דכל זמן שלא יצא הדבור מכח לפועל התשובה מועלת לבני אדם והגזירה חוזרת ואולם ארי' שאג מי לא ייירא ה' אלהים דבר שיבוטל הדין הקשה אשר נגזר עליהם מי לא ינבא והקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו מרחם עליהם כן ירחם ה' את שבות עמו ויגל יעקב ישמח ישראל וא"ש וק"ל.

הפטרת מקץ ושבת חנוכה

תמורת הפטרת מקץ

רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ה'. פי' הגאון בג' אופנים והפשוט הוא דאמרי' בגמרה רינה זו תורה וכן הוא אומר קומי רוני בלילה ואמרי' אין להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ולכך חייב אדם להתפלל במקום הקבוע לו ללמוד דכתיב לשמוע אל הרינה ואל התפלה במקום רינה שם תהא תפלה וזהו המשך הפסוק רני ושמחי בת ציון פי' שיתעסקו בתורה כי הנני בא ושכנתי בתוכך בזכות זה וא"ש. או יאמר דאמרי' בגמ' בשביל שאמר דוד זמירות היו לי חקיך נכשל ע"ש. והטעם הוא לפי שהאדם צריך ללמוד בעיון יותר דק. והוא דידוע שהשכינה שורה בד' אמות של הלכה ובאם הרוח הקודש שורה על הנביא זיווהי משתנין וארכובותיה דא לדא נקשן כמ"ד פחד קראני וכו'. אמנם כ"ז היה בשאר נביאים שלא שרתה הרוח הקודש עליהם תמיד אבל באם מדרגת הנביא כאשר ידבר איש אל רעהו כמו מדריגות משה דהשכינה היתה בגרונו של משה דכתיב פא"פ אדבר בו. לזה שייך שפיר רינה. ולפ"ז א"ש רני ושמחי בת ציון קשה הא לא שייך רינה כנ"ל לזה אמר כי הנני בא ושכנתי בתוכך דייקה כמדריגת משה ושפיר שייך רינה וא"ש. או יאמר וקרוב לאמת הוא דשאל המלך כוזרי להחבר למה תקנו אנשי כנה"ג תפלת י"ח על בקשת העולם הזה ואין בו זכר לעוה"ב כלל. והשיבו החבר דלמדו זאת מתורתנו הקדושה דכתיב אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכל הפרשה כולה מדברת על עניני עוה"ז. ואעפ"כ נרמז שכר מהעולם הבא הנצחי. יען תכלית השכר הגדול לאדם השלם בתכלית השלימות הוא שזוכה ורואה פני השכינה ובפ' הנ"ל כתיב והתהלכתי בתוככם. וגם בתפלת י"ח

תקנו ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. היוצא מזה שתכלית השכר הוא לקבל פני השכינה. ואי' בגמרא לעתיד מביא הקב"ה היצר הרע וישחוט אותו לצדיקים נדמה להם כהר גדול וכו'. ומסיק שם דאלו ואלו בוכים וצריך להבין על הצדיקים למה יבכו הלא זהו צבי עדיו של צדיק שנצח שונאו ויראהו שחוט לפניו ואמר הגאון זצלה"ה טעם לשבח מפני שהצדיק לא בא לעולם אלא להשיג השלימות ולקבל שכר. וכ"ז הוא אם היצר הרע בעולם אמנם לעתיד שלא יהיה היצר הרע בעולם לא יהיה שכר ועונש ולזה יבכו. וזה שאמר רני ושמחי בת ציון אכן קשה כנ"ל הלא לא יהיה שכר ועונש ומבשר הנביא ואומר כי הנני בא ושכנתי בתוכך הרצון שזהו תכלית השכר לקבל פני השכינה ואין לך שכר גדול מזה ושפיר יש רינה ודיצה לצדיק וק"ל:

ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא. יובן במה דקשה דאמרי' קשים גרים לישראל כספחת וכאן אומר ונלוו גוים רבים היינו שיבאו להתגייר. רק י"ל דאמרי' בגמ' איך נשא שלמה נכריות ומשני גיירם אמנם לא קבלו הדת יהדות בלב שלם ולכך חטא לפי שאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב. והגואל צדק יהיה במדריגה שיודע מה בלבו של אדם ושפיר יוכל לגייר גרים. ושלמה עליו השלום ביקש להיות כמשיח כמו שכתב ביקש קהלת למצוא וכו' לידע מה בלבו של אדם ולכך חטא. ולפ"ז יובן הפסוק ונלוו גוים רבים ביום ההוא לפי שמשיח ידע מה בלבו של אדם ושפיר יוכלו להתגייר וא"ש:

או יאמר בהקדם ליישב מאמר דהמע"ה בתהלים קל"ב עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער וכו'. עפ"י מ"ד בגמרא דאמר משה לבצלאל לעשות כלים תחלה ואח"כ משכן א"ל בצלאל דרכו של עולם בונה בית תחלה ואח"כ מכניס לתוכו כלים וכו'. א"ל משה לבצלאל בצל אל היית. והקשה אמ"ו אלו היה בונה משכן ומקימו לאלתר אתי שפיר אבל לא הוקם המשכן עד אחר גמר כל הכלים ונשלם כל המלאכה אם כן איך הוכיח בצלאל שיעשה משכן תחלה. ותירץ אמ"ו זלה"ה דאי' בתיקוני זוהר למה נבראו בהמות וחיות ועופות ודגים קודם שנברא אדה"ר ומפרש הטעם מפני שצריך להיות הקליפה קודם לפרי. והעד עץ היער שהעלים קודמים להפירות ולכך נבראו בעלי חיים קודם אדה"ר שלא נבראו אלא לשמשו. ואין לך דבר בעולם שאין לו שומר וגבול מחיצה ולכך אנו מתפללין בבה"כ כי הדין נותן שיתפלל כל אדם בביתו דהלא מלא כל הארץ כבודו אמנם צריך להיות בגבול ומחיצה. ובזה נבא אל הביאור כי ידוע דהארון היה יותר קדוש מהמשכן שהמשכן היה קליפה לארון וזה תשובת בצלאל למשה דרכו של עולם קליפה תחלה ואח"כ הפרי לכן משכן תחלה ואח"כ ארון אמר לו משה בצל אל היית הרצון שכך נברא העולם. וידוע דבצלאל היה

מיוחס לאפרת דכתיב בד"ה ויקח כלב את אפרת ותלד לו את חור וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל ולפ"ז א"ש המשך הכתובים עד אמצא מקום לה' תחלה ואח"כ משכנות לאביר יעקב ואמר טעמו בצדו הנה שמענוה באפרתה ר"ל שנלמד מבצלאל שנקרא אפרת וגם מצאנוה בשדי יער ר"ל כעץ היער שהקליפה קודם לפרי ואח"כ נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו הדום הוא שרפרף ונקרא הדום ששם השכינה ממש שורה. היוצא מזה שכל נברא צריך להיות לו שומר. והצדיק שבדור יש לו שומר והם עמא דבר ואם כן לעתיד כשיכרו' ה' את לב האבן מישראל ויהיו כול' ברורים כולם יזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ומי יהיה שומר להם לזה מבשר הנביא ואומר ונלוו גוים רבים אל ה' היינו הגרים הם יהיו השומרים דבוודאי הבא במקלו ובתרמילו לא יזכה לרב טוב הצפון כישראל ולכך יהיו שומר לפרי והטעם ושכנתי בתוכך וידעת וכו' וק"ל:

ונחל ה' את יהודה חלקו ובחר עוד בירושלים הס כל בשר וכו'. יש לפרש עפ"י מ"ד בגמרא כל מי שיש לו קנאה על חבירו עצמותיו מרקיבין ויש לדקדק למה דווקא עצמותיו והוא מפני שהקנאה הוא בטבע בבשר אדם מפני שהעצם בטבע קשה וכל אדם צריך ליזהר שלא יגבר בשר על העצם ואם כן כשיש לו קנאה הוא מחמת הבשר ודומה כאלו העצם נרקב ונתעב וזהו שעצמותיו מרקיבין דומין כאלו נרקבין. וידוע הטעם על שלא נתחלקה ירושלים לשבטים שלא יקנאו זה את זה לומר בחלקי נבנה בית המקדש. אבל לעתיד לא יהיה קנאה ושנאה וכתיב וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו ושפיר נחלק ירושלים לשבטים. ונבוא אל הביאור ונחל ה' את יהודה חלקו ובחר עוד בירושלים והטעם משום הס כל בשר בשר דייקא כנ"ל וק"ל. או יאמר דכתיב. וישב שלמה על כסא ה' מלמד שמלך בעליונים ואמר אמ"ו טעם לשבח דידוע דשלמה המע"ה היה מלך על כל העולם וזהו כסא בתחתונים וגם מלך על אדמת קודש שמיוחס לעליונים וזה המלכות לא שייך כ"א במלכות בית דוד וזהו מאמר הנביא ונחל ה' את יהודה ר"ל משיח שבא מיהודה חלקו על אדמת הקודש ר"ל שיהיה מלך על העליונים והטעם לפי שבחר עוד בירושלים ומפרש ואזיל הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו ר"ל שישרה שכינתו למטה וק"ל:

ויראני את יהושע הכה"ג עומד לפני מלאך ה' והשטן עומד על ימינו לשטנו. נר' לפרש ע"פ מ"ד בגמ' גדול הלימוד שהלימוד מביא לידי מעשה וצריך להבין למה גדול ממעשה הלא המעשה יותר נבחר ואאמ"ו זלה"ה הטעם מפני שהמעשה הוא שהיצה"ר מערבב אותו במחשבות זרות אבל בד' אמות של הלכה אין לו רשות להלוך מפני שהשכינה שם. וכן אי' בגמ' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ וא"ש הגמ' גדול הלימוד שהלימוד

מביא לידי מעשה אם לומד בשעת מעשה וודאי דעתו צלולה ואין מחשבתו זרה. אמנם כ"ז שייך באיש שהיצה"ר בו מנעוריו אבל באיש שכלה לו היצה"ר שפיר יוכל לעבוד בלא תורה ואי' בזוהר אם ימות אדם ויחיה ע"פ הנס אין היצה"ר שולט בו. ויהושע כה"ג היה מושלך לגו אתון נורא יקידתא ופרחה נשמתו וחזרה לו ולא שולט בו יצה"ר ושפיר יוכל לעבוד בלא תורה. ותורה נקראת ימין דכתיב מימינו אש דת למו וא"ש והשטן עומד על ימינו ר"ל מחמת התורה שנקראת ימין שלא למד. ויאמר ה' אל השטן השם הוא המלאך כי הוא נקרא בשליחות השם יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים מ"מ אתה מקטרג עליו הלא זה אוד מוצל מאש ואין ליצה"ר אצלו שייכות כלל וק"ל:

או יאמר וניישב תחלה המשך הפסוקים בתורה **וישת יד ימינו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה שיכל את ידיו וכו' ויברך וכו' ויאמר יוסף לא כן אבי כי זה הוא הבכור** ותמוה למה המתין עד שבירך אותם ולא אמר מיד כי זה הבכור אלא הענין כך דידוע שאין שייך אצל הקב"ה ימין או שמאל כי מלא כל הארץ כבודו ומה שמצינו השיב ימינו אחור הוא כדי לשבר האוזן ולכך קודם הברכה לא חש יוסף לדייק בזה מפני שהיה סבור שהשכינה אצלו אמנם אצל המלאך שייך שפיר ימין או שמאל וכאשר שמע יוסף שברכן המלאך הגואל ואצלו שייך שפיר ימין או שמאל לכך אמר יוסף לא כן אבי וכו'. ויהושע היה עומד לפני מלאך ה' וימינו נגד שמאל המלאך וכן שמאלו נגד ימין המלאך והשטן בא להשטין ולא כל כמיניה לעמוד בצד ימינו של מלאך רחמים ובהכרח צריך לעמוד לצד שמאל של מלאך והוא ימין יהושע לכך והשטן עומד על ימינו לשטנו וק"ל:

הלא זה אוד מוצל מאש לפי שהשטן ביקש להשטין במדה"ד והשיב לו המלאך הלא זה אוד מוצל מאש שהוא מדה"ד דכתיב כי באש ה' נשפט והוא ניצול מאש:

ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועומד לפני מלאך ה'. פי' אמ"ו בשני אופנים ומתחלה ניישב מ"ש משה להקדוש ברוך הוא והן לא יאמינו בי ותמוה הלא מרים הנביאה נתנבאה שעתיד אביה להוליד בן שמושיע לישראל כמבואר בפסוק ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו ועיין במדרש דגם שאר הנביאים שהיו במצרים כמו סרח בת אשר כולם היו מתנבאים שע"י מכה עתידין ישראל ליגאל ואם כן איך אמר והן לא יאמינו בי. רק דהענין כך הוא מפני שמשה נמסר לסרדיוט לפי שהרג את המצרי וסברו ישראל שנהרג ובאמת נהרג אמנם הקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו החזיר בו נשמתו ע"פ הנס. וישראל לא היו יודעין ששב רוחו אליו והעד שברח מיד הסרדיוט ולא ידע אדם מזה ולכך אמר והן לא יאמינו בי כי בסברתם שאני כבר מת. אך צריך להבין אם משחיה

פעם אחת למה מת הא אית' צדיק למה מת מפני במעולל בעפר קרנו ועפר סודו ואל העפר ישוב והנשמה צריכה לזכך ולכך טועם טעם מיתה. אכן באדם שכבר מת ז"א שייך כלל. אמנם י"ל דהיא היא מפני שהגוף היא משורש ראשון ומעפר יסודו לכך אל עפר ישוב דהלא בפעם שנית נמי נשמתו קשורה בגוף החומר העכור. אבל לעתיד בעת התחיה יברא הקב"ה בריאה חדשה והגוף לא יהיה נוצר מהעפר ולזה אמר שהצדיקים יעלו אבר כנשרים ולא ימותו. היוצא מזה אם ישוב רוח אל האדם ועדיין שרשו בעפר ימות הגוף מיתה טבעיית. וביהושע כ"ג מצינו שהושלך לגו אתון נורא יקידתא ופרחה נשמתו וחזרת לו כנ"ל. ואם כן קשה למה מת וצ"ל שהיה עודנו מוגבל מעפר וביאר לן הנביא זה ויהושע היה לבוש בגדים צואים ר"ל הטעם דלמה מת פעם שנית מיפני שהבגד שלו הוא הגוף שהוא בגד לנשמה היו צואים כנ"ל וא"ש:

או יאמר ואגב וגררא ניישב הפסוק במשלי יכין רשע וילבש צדיק ויש לדקדק מלת וילבש מה לבישה שייך כאן. רק י"ל לפי שהזכיות של צדיק הם נגנזין תחת כסא הכבוד לרב טוב הצפון ועבירות שלהם מזדככין בעוה"ז והם בגדיו המעטרין אותו. וברשע היא להיפוך כי אין לו מה לשום באוצר רק מעט מצות שהם בידו וזהו בגד נאה. אמנם ליום הדין ילבש צדיק את הבגד של רשע ויתענג בו וע"ז אמר החכם יכין רשע וצדיק ילבש. ויהושע היו לו וודאי עונות מועטים דאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והיה לבוש בגדים צואים ועומד לפני המלאך. ויען ויאמר אל העומדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצואים מעליו וכו' ראה העברתי מעליך עונך והלבש אותך מחלצות. לפי' ראשון הנ"ל צ"ל שהיה מרמז על עולם הנצחי ולפי' שני מדבר על ענין עוה"ז מפני שאחאב בן קוליה וצדקיה גם הם הושלכו לכבשן האש והם כלו ונשרפו כמבואר בגמרא דסנהדרין ואותם הבגדים שהיו להם הלביש יהושע הכה"ג ולישנא דקרא משמע כן מחלצות לשון חלץ נעלו וק"ל:

ואומר ישימו צניף טהור על ראשו. פירושו דהנה שני כתרים הם כתר כהונה וכתר מלכות וכתר כהונה נקרא צניף קדוש וכתר מלכות נקרא צניף טהור לבד ויהושע היה כה"ג. ובבית שני היו הכה"ג מלכים כמבואר ביוספון ולכך צניף טהור דייקא:

ויעד מלאך ה' ביהושע לאמר כה אמר ה' אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. ידוע דאין המלכות הנכונה היתה בח"י ראוי אלא לבית דוד בלבד. וגם אין ישיבה בעזרה אלא למלכי ב"ד בלבד ובזה חטאו החשמונאים שמלכו. וכאן כיון והזהיר מלאך ה' ביהושע על המלכות אם בדרכי תלך מפני שהמלך צריך לרחם על עמו וזהו דרך ה' שהוא מלא

רחמים. ואם את משמרתי תשמור אזהרה על הכהונה. וכפל דבריו באומרו וגם אתה תדין את ביתי והיא המלכות כמו שכתב בית דוד דינו לבקר משפט. וגם תשמור את חצרי היא הכהונה. ונתתי לך מהלכים וכו' פי' שיהיה לך יתר שאת על שארי המלכיות שאינן מבית דוד הנקראים עומדים דאין ישיבה בעזרה וכו' ולך אתן מהלכים בין העומדים האלה וק"ל:

שמע נא יהושע הכה"ג אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה. ידוע מ"ד בגמרא וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו וקאמר הגמרא איהו עדיף מינייהו דאיהו חזי ואינהו לא חזו ואינהו עדיפי מיניה. דאינהו נביאים ואיהו לאו נביא. וצריך להבין הלא דניאל היה מגלה עת קץ וניבא גם על בית שני והוא היה משרא קטרין ורב חכמייהו וכל רז לא אניס ליה ועוד היה יותר ממעלת הנביאים דאיהו חזי ואינהו לא חזו ולמה לא יתואר בשם נביא רק הענין הוא לפי שאין תואר נביא חל על מין הישראלי אלא בידוע לנו שהראה אות או מופת וחנניה מישאל ועזריה המה הראו מופת בעת שהושלכו לכבשן האש שאפילו בגדיהם לא נשרפו ולכך נתארו בשם נביאים משא"כ דניאל. וכן יהושע לא יתואר בשם נביא כי בעת הושלך לכבשן האש נשרפו בגדיו ועל שלא נשרף הוא בעצמו יוכלו לומר שסך גופו בסלמנדרא ולכך לא בכם נביא יתואר וזה שאמר שמע נא יהושע אתה ורעיך היינו חנניה מישאל ועזריה והיושבים לפניך כי אנשי מופת המה המה דייקא שנראה מופת על ידם

אני הנני מביא וכו' כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וכו' ומשתי את עון הארץ וכו'. המקרא הזה אומר דרשוני ואמר הגאון זצלה"ה בטוב טעם ודעת ע"פ מאמר הגמ' דב"ב אמר רבב"ח אמר לי האי טייעא תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא בהדדי ואזלי וחזאי דעביד כוי כוי שקליתא לסילתאי ואנחתא בכוותא דרקיע' ואדמצילנא בעיתא ולא אשכחית אמרי איכא גנבי הכא אמר לי האי גלגלא דרקיע' הוא דהדר. נטר עד למחר כי השתא ומשכחת ע"כ. המאמר הזה תמוה ואין לו שחר כלל כי לעולם לא עלה על דעת אדם לעלות לגלגל הרקיע בחייו מחמת חום השמש ועוד מהלך ה' מאות שנה מארץ עד לרקיע ואיך יעלה על דעת שהגיע לגלגל הרקיע כי הארץ הוא במרכז האמצעי והגלגלי' מקיפי' אותה ככדור ואם הגיע עד הגלגל אם כן אין הארץ במרכז האמצעי ולפי שעינינו רואות שהוא רחוק מאוד. ומעולם לא שמענו שיש כוים בגלגל המוצק החוזר. ועוד לפי מעט שכלנו יוכל להשיב אם יניח אדם חפץ על הקערוריית אם הוא סובב יפול למטה לארץ כי לא יתכן שיתקיי' בו וצריך ביאור. אמנם דברי חכמים כדרבונות בלשונם לא יכזבו ולבם נכון עמם. ונקדי' מה

שביאר אלכסנדר עם לפוטו"ת בהתחברם יחד כל התורה הקדושה על דרך משל ומליצה על פסוק ויצא יעקב מבאר שבע וכו' וכתב כי ידוע לכל חכמי ויודעי בטבעיות העולם כי שבעה משרתים משפיעין למין האדם ז' כוחות וכל משרת כח אחד ובשבעה אלה לא יגע בו רע אמנם בכל כח יש יצה"ר מפני שהוא מסית ומדיח בכל השבע וכל כח יש לו שם בפני עצמו והדבר נקרא על שם פעולתו אשר יפעל וכל כח פועל פעולה אחרת לכך שבע שמות נקראו לו. והשבע האלה יתפרדו ויהיו לארבעה ראשים והם הד' חושים ויקראו בשם הד' כוחות. כח הראיה והשמיעה והריח והדיבור וע"פ ארבעה אלה אנו משיגים שיש בורא עולמות. והיינו מפאת מעשיו כי א"א להשיג הבורא בעצמו אלא מצד ברואיו כפי שעינינו רואות השתנית זמן וגבול לכל נברא ויום המות ויום הולדו והווית העולם והפסדו וחיבור ארבע יסודות אשר ישתנו קצתם אל קצתם כי אי אפשר מבלי אומן שיעשה הכל וע"פ הד' כוחות הנ"ל אנו משיגים שיש בורא אחד ר"ל מחמת כח הראיה אנו יודעין שזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח ובעינינו רואים שיש לה גבול וכל שיש לו גבול יש לו תחלה וכל שיש לו תחלה יש לו תכלה וכל שיש לו תכלה איננו בורא ומוכרח שיש לו בורא אחד שברא הכל וכן אנו רואין הפירוד והחיבור הוא הכל מן רצון האל יתב'. וכן בשאר כוחות אנו משיגים הבורא וכן בריח כשהיא באהבה כתיב הדודאים נתנו ריח וכן בדיבור ואין רצוני להאריך. אמנם המכחישים לא השיגו הוא מחמת חילוף קצתם אל קצתם שהכוחות מתחלפין למשל אם יש טעם אדם בדבר שהוא מתוק לחיך ויש טעם מרה כלענה הוא מחמת חילוף הכוחות. היוצא מזה ששבעה משרתים פועלין במין האדם שבעה כוחות הנ"ל לכך יש שבעה נקבים בראש והם ב' עינים וב' אזנים וב' בחוטם וא' הפה הם שבעה וע"פ הנקבים האלה יוצא מכח אל הפועל. ולזה אנו מקלסין הבורא אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים שע"פ הנקבים אנו משיגים הבורא שהוא יחיד. וכל הכוחות הנ"ל המה רהוטין אל הלב שהוא נקרא באר שהוא דולה והשקה כל הגוף. וכל נעשה מיוחס אל הלב כמ"ש תנו לב וכן כל אשר עם לבבי אדבר בו וכן מצינו הרבה. ונבוא אל הביאור ויצא יעקב מבאר שבע ר"ל לב איקרי באר כנ"ל הוא באר של שבע וילך חרנה ר"ל לעולם השפל שהיצה"ר בו ולכך נקרא חרנה לשון חרון אף ויצא הוא שביקש להשיג הש"י מפאת ברואיו כנ"ל והוציא מכח לפועל. ויפגע במקום ר"ל שהשיג עילות כל העילות שנקרא מקום כידוע. וילן שם עד כאן השיג מפני שא"א להשיג יותר וא"ש. ונקדים עוד הקדמה אחת ואחר נבוא אל הביאור דאמרי' בגמרא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזליא תליא מילתא ר"ל מפני שמזל העושר הוא בצפון ומזל החכמ' הוא בדרום וא"א שיהיו

לאחדי'. אמנם אם יסבב הגלגל יוכל להיות שניהם במקום אחד כמו שמצינו בשלמה שהיה חכם מכל אשר לפניו וגם עושר נתן לו אח"כ שיסבב הגלגל. היוצא מזה שהחכמה והעושר אינם יכולים להיות כאחד. וזהו רמז לן רבב"ח באמרו תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא בהדרי ר"ל שהוא מין האדם כי החומר הוא קרוץ מהאדמה ורוח עליון הוא מהרקיע ודבר חידוש שרוחני ידבק בגשמי וחזאי כמו כוי כוי ר"ל ז' נקבים הנ"ל וע"פ הנקבים כל פעולה נעשים וגם החכמות יושג ע"פ שבע הנ"ל. שקליתא לסילתאי ואנחתא בכותא הרצון סלתאי הוא מזונו פירוש אמרתי שע"פ החכמה לא אהיה חסר לחם כי ממילא יבוא לי. אדמצלינא בעיתא ולא אשכחתיה ר"ל בתוך כך שהייתי עסיק בחכמה עליונית הייתי חסר לחם כמאמר החכם לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר. אמרתי איכא גנבי הכא ר"ל מי גנב זאת מידי א"ל הא גלגלא דרקיעא ר"ל שאי אפשר שיהיו לאחדי' העושר והחכמה. נטר עד למחר ר"ל יש מחר שהוא לאחר זמן עד שיסבב הגלגל כי מזוני במזלא תליא והדר ר"ל שיחזור המזל וא"ש. ונחזור לענייננו כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע ר"ל הוא הלב שנקרא לב האבן בזמן שהיצה"ר בעולם ומפרש על אבן אחת שבעה עינים הם שבע נקבים שרהוטין תמיד אל הלב ויחס השבע הנ"ל אל העיני' שלשון ראיי' נופל בו כמו את המראה הזה וכו'. הנני מפתח פתוחה ר"ל שאסיר את לב האבן מישראל ויראת ה' יהיה חקוק בלבם מפני שיעביר זדון מן הארץ ומשתי את עין הארץ ההיא ביום אחד אחר שכלה היצר הרע מן העולם אין לך אדם שעושה עבירה וק"ל:

וישב וכו' ויאמר אלי מה אתה רואה וכו' והנה מנורת זהב כולה זהו תורתנו הקדושה. וגולה על ראשה דהתורה נקראת באר מים חיים וגולה הוא לשון מעין כמו גולת עליות וגולות תחתיות שבעה מוצקות ידוע דעץ הדעת טוב ורע הוא עתה בעו"ה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור אבל לעתיד יהיה לו טהור וזהו שבעה ושבעה מוצקות ז' פעם ז' הוא מ"ט. ולכך נקרא המלאך מט"ט שר הפני' מ"ט פנים של תורה. והנה א' אינו במספר רק ב' הוא במספר וא"כ כשתסיר א' מנו"ן נשארו מ"ט. במ"ק י"ג והוא אח"ד להורות שנ' שערי בינה אינם יודעים רק אחד יחיד ומיוחד ב"ה וב"ש וזהו ותחסרהו מעט מאלהים וא"ש. וגם י"ל דקאי על חנוכה שבעה ושבעה דיום ראשון אינו מן המנין שלא היה נס ביום הראשון כסברת הרב"י. ועיקר נס היה שבקשו יונים להשכיח' מתורתנו הקדושה. והתורה היא על ב' דרכים א' ב' וגם על דרך תשר"ק וא"כ אי חשבינן א"ב כסדרן א"כ מוסיף והולך אבל תשר"ק פוחת והולך וזה כוונת הפלוגתא שבין ב"ש וב"ה חד אמר כנגד ימים הנכנסין וחד אמר כנגד ימים היוצאים וזהו א"ב ותשר"ק וק"ל. ושנים זתים

עליה זתים הוא התורה דכתיב זית רענן יפה פרי תואר ואען ואומר וכו' ויען המלאך וכו' הלא ידעת מה המה אלה פי' תוכל להשיג מה המה אלה ואומר לא ידעתי פי' עפ"י מ"ד בפ' עקידה עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה יש לתמוה איך שייך בעילות כל העילות מה שהכל גלוי וידוע לפניו וחוקר לבות וכליות שיאמר עתה ידעתי וכו' רק הענין כך מפני שהראייה היא שייך לאחר זמן כמ"ש אשורנו ולא עתה. אבל הידיעה היא מיד וגלוי לעין כל וז"ש עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ועפי"ז יובן שהמלאך הראה לו המנורה שהיא מורה על עת קץ והשיב לא ידעתי מפני שאיננו מיד וק"ל:

ויען ויאמר אלי זה הדבר אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח וכו' פירוש עפ"י מ"ד דאנשי כנה"ג בטלו היצה"ר ואי' בגמ' דא"ל מנשה לרב אשי אי הוית התם הוית נקיטנא בשפולי גלימא ורהיטת אבתריה. והטעם מפני שהם היו חכמים גדולים ולא יכול היצה"ר להטעותם בדבר גשמי והטעה אותם בפירוש התורה ומתוך כך באו לידי עבירה. נמצא שהיה היצה"ר כ"כ שחכמים גדולים נכשלים בו ולכך אמרו אנשי כנסת הגדולה שח"ו לא יהיה תקנה לישראל ובטלהו דמוטב שלא יהיה שכר ועונש אבל על העריות לא בטלוהו כידוע וזרובבל הי' ראש לאנשי כה"ג וגם ראש לעולי גולה וביקש לקבץ הגולה בחזקה דסבר מעתה שבטל היצה"ר בטלה שיעבוד ואמר לו הנביא לא בחיל ולא בכח נאום ה' כי אם ברוחי כמ"ש אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך וכן כתוב אומר קול אומר סולו סולו פנו דרך הרימו קול:

מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור מפני שהיצה"ר נקרא הר כדאי' לצדיקים נדמה להר גדול. והוא יהיה לפניו למישור והוציא את האבן הראשה הוא היצה"ר שהוצאת ראש של היצה"ר נקרא אבן. תשואות חן חן לה פי' שיחנך ה' שתהיה ראש לעולי גולה אבל לקבץ גליות אי אפשר עד שיכלה שאור שבעיסה. וכן כתיב והביאו בניך בחוצן מארץ רחוק ויאתיו כל לעבדך באהבה וביראה ויראת ה' תמיד יהיה חקוקה עללות לבנו ב"ב אמן:

הפטרת ויגש

ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכו'. הר"י לוריא זצ"ל ביאר טעם למה נקרא שמו בן אדם. לפי דיחזקאל היה גלגול קין בן אדה"ר ולכך נקרא שמו בן אדם. דהיינו אדה"ר גם על מה שמדה"ד פגע ביחזקאל שמתה אשתו כמ"ש הנני לוקח ממך את מחמד עיניך היה הענין דתיקין חטא קין שהרג להבל מפני תאומה יתירה שנולדה עם הבל ונתקנא בו לכן אמר הקב"ה ליחזקאל הנני לוקח ממך את מחמד עיניך דהיינו

אשתו כדי לתקן חטא קין. ויחזקאל ייעד על משיח ב"י דהיה נשמת קין ועל משיח ב"ד דהיה נשמת משה ומשה היה גלגול הבל כמבואר במד' על ויך את המצרי ומשה נקרא בשגם דבשגם גי' משה והיו ימיו ק"כ שנה ונראה לבאר ענין מכיר' יוסף דהענין קשה לציירו דשבטי ישורון אשר המה נאצלין מן הקודש פנימה מי"ב צירופי האיתן עין הדעת נוטה שיעשו מעשה מגונה כזה להרוג את אחיהם ואולם הענין הוא מפני שיוסף היה גלגול קין ויהודה היה רוע' צאן שהוא מגלגול הבל כנ"ל. ויוסף חלם לו חלום והנה אנחנו מאלמי' אלומי' שהוא מפרי אדמה מגלגול קין ולכך ראה מאלמי' אלומי' וכאשר סיפר יוסף חלומו לאחיו נתבשר להם שהוא מגלגול קין כי זהו מענין עבודתו וביקשו לנקו' נקמת הבל ולכך ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ובקשו להרג אותו כעין כל הורג נפש במזיד והשיב יהודה ראש המדברים מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו הכוונה בזה המאמר דהדין נותן שנהרוג אותו מפני שהוא הרג להבל ולא כיסה את דמו והיה דמו מושלך על עצים ואבנים דכתוב קול דמי אחיך צועקי' אלי שלא כיסה את דמו ועתה נכסה דמו בהריגת קין ואולם הש"י חרץ עונשו שיהיה נע ונד בארץ ואין לנו לעבור על דינו לכן אמר באו ונמכרנו לישמעאלים שהוא ג"כ גלות ולכך התנבא יחזקאל מפני שהיה גלגול קין והתנבא על יוסף ויהודה שהיה מגלגול קין והבל וא"ש. ואי' בגמרא אותו מנחה שהביא קין מפרי אדמה היתה של פשתן לכך כתיב גבי יוסף וילבש אותו בגדי שש וגבי קין כתיב כי שבעתים יוקם קין לכך נתגדל יוסף ע"י שבעתים שבע שני שובע ושבע שני רעב ואצר אוצרות בר מצרים עד כי חדל לספור כי זהו ענינו. ונראה להבין גם הענין שלקח הנביא שני עצים דווקא ולא דבר אחר מפני שעצים הללו רמזו על שני עצים שהיו בגן עץ הדעת ועץ החיים וכן היו בני של אדה"ר קין והבל קין הי' עץ הדעת והבל הי' עץ החיים הנצחי. ויהודה היה גלגול הבל ודוד בא מיהודה ודוד מלך ישראל חי וקים וכן משיח הוא נשמת דוד. ויוסף הי' גלגול קין עץ הדעת טוב ורע לכן כתיב גבי יוסף ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו נכנס והוא טוב ורע. ולכך נתגדל יוסף על ידי החלומות דאין חלום בלא דברים בטילים וזהו טוב ורע וגבי הדעת כתיב נחמד למראה וטוב למאכל ולכך הי' יוסף יפה תואר ויפה מראה. וגם ירבעם יצא מחלציו שהיה בו דבר טוב כמו שמעיד עליו הנביא יען נמצא בו דבר טוב והוא עצמו פורק עול שמים. ולפי דברינו הנ"ל יתבאר המדרש דאי' במדרש כאשר שתה שלמה יין ונשתכר וישן ולא היו הכהנים יכולין להקריב תמיד של שחר ויסרתו אמו אל למלכים שתוי יין ורוזנים אי שכר שמח ירבעם והענין הוא דשלמה היה עץ חיים ואי' עץ הדעת גפן היה וכיון שנהנה שלמה מעץ הדעת כסבור

שהמלוכה ישתלשל אליו בגין דהוא היה מעץ הדעת ואם מותר למלך ליהנות ממנו ר"ל מן היין א"כ בהכרח יסתבב אליו המלוכה ולכך שמח. וזהו ענין מאמר האל יתב' שיקח שני עצים ויכתוב עליו עץ א' ליהודה הכוונה עץ החיים שזהו משיח בין דוד ועל עץ א' יכתוב ליוסף זהו עץ הדעת ולעתיד יתאחדו הב' עצים והותרה השאלה הנ"ל. וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל וכו' ליוסף ולבית ישראל וכו' האברבנאל מבאר הטעם שינוי הלשון דאצל יהודה כתיב לבני ישראל ואצל יוסף כתיב לבית ישראל. מפני שבשעת שנחלקה המלכות הלכו מן ישראל לגור בארץ יהודה כדי שיוכלו לעלות לרגל לחוג את חגם ולכך מדייק הנביא בלשונו אצל יהודה לבני ישראל דהיו מתי מספר. אבל ביוסף כתיב לבית ישראל דכל יו"ד שבטים נכללים בו. ונראה לתת טעם על שכתוב חבירו וקרינן חביריו דהענין היא דכתיב ואהבת לרעך כמוך זהו יתד שהכל תלוי בו דאהבת חבירו צריך שיהיה חקוקה על לבו. ואי' דהמלך יהושפט חלק כבוד לתלמידי חכמים ואולם הא קיי"ל דאהבת כל אדם צריך שיהיה שוה. ויש לחלק דוודאי בלבו צריך שיאהב כל אדם בשוה ואולם בגלוי צריך לחבב ת"ח ביותר מפני שמגמתן השכל וזהו ענין דכ' חבירו דבלב כל ישראל חבירים ואולם בגלוי קרינן חביריו הכוונה תלמידי חכמים צריך לכבד בגלוי יותר מעמא דבר וק"ל:

וקרב אותם אחד אל אחד והיו לאחדי' בידך נראה דמבאר שיתאחדו שני המלכים ר"ל משיח בן דוד ומשיח בן יוסף לדעה אחת ולא יהיה קטטה ביניהם ואולם זה הענין קשה לציירו דא"א שיעלה דעת שניהם בקנה אחד ואולם אם לא יעשו לדבר כי אם ע"פ הנביא שפיר לא יהיה קטטה ביניהם כי ע"פ ה' יסעו וע"פ ה' יחנו וז"ש והיו לאחדים בידך ע"פ מאמר הנביא יתאחדו וק"ל. באופן אחר נראה ע"פ מ"ד וישלח יד ימנו על ראש אפרים ואת שמאלו על ראש מנשה שיכל את ידיו. ונראה לבאר איך הכניס אפרים ומנשה בין שאר שבטי ישורון ואיך שיכל את ידיו כי לא דבר רק הוא. והענין הוא כי יעקב סוד המרכבה כידוע ליודעי חן ומה שאנו מכנין ימין ושמאל אצל השם ב"ה ענינו הוא כי ימין ה' רוממה זהו חצי שם העצם ר"ל שם של ד' והוא י"ה ושמאל הוא חציו השני מן שם עצם והוא ו"ה. וגם לדברי המאמר שימין הוא מדה"ר ושמאל הוא מדה"ד אין מפסיד כי זה מורה על זה הענין דחצי הראשון מורה על אחדות כי יו"ד במ"ק הוא א' ומספר חמשה ג"כ יתאחד ואל מלא רחמים כי מאת ה' לא תצא רעה ואולם החצי האחרון הוא וי"ו והוא מספר הנפרדת אשר לא יתאחד ומורה על עולם הגלגלי' כי הדין הנעשה בשפלים הוא באמצעות המערכת השמימה וזהו דין. וזו כוונת יעקב ששלח יד ימינו על שמאלו הכוונה באם תצטרף במספר גדול ט"ו פעמים י"א עולה קס"ה ובמ"ק הן י"ב והן שבטי

ישראל אשר בחר בם ה' ובזה ענין כלל מנשה ואפרים עם שאר שבטי ישראל ושיכל את ידיו וזהו ענין שאמר האל יתברך ליחזקאל ויהיו לאחדים בידיך דבשני ידים הן יהיו לאחדי' וק"ל:

וכאשר יאמרו לך בני עמך מה אלה לך נראה לבאר מה שדייק הנביא באומרו בני עמך ולא זולתו והענין הוא ע"פ מ"ד רק את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל הבדיל הכתוב את שבט לוי מבני ישראל מפני שהן היו לגיונין של מלך ואין נאה להם שישתעבדו לזולתם כי עבודת הקודש עליהם ולכך לא ישתמשו בשרביטו של מלך בשפלים כי הם למעלה במדריגה כי יעקב הוציא לוי מתוך שבטי ישראל מאיכות גדול מעלתו וזהו היה סיבה שנפלו חשמונאים ביד הורדוס מפני ששמשו בשרביט המלך ומלכו על ישראל. וזהו ענין עמך מפני שיחזקאל היה כהן וכהן ולוי אין לו עסק במלכות אם יתאחדו או לא וז"ש וכאשר יאמרו לך בני עמך ר"ל הכהנים מה אלה לך לקרב אותם לעץ אחד וביאר לן הסיפור כאשר יאמר דבר וכו' וק"ל

והיו העצי' וכו' לעיניהם מבאר איך יהיה ההשגחה על מין הישראלי בעת שיבא הגואל בלי מניעה. דאי' בשיר שלמה ברח דודי ודמה לך לצבי אי' במד' מה צבי אף שהוא ישן עינו אחת פקיחא כך יהא רעווא שעין של מעלה יהיה פתוח עלינו בזמן הגולה כמו שהי' אהבת נעורי'. דענין מניעת ההשגחה הוא מפחת המקבל מאיכות רוע פעולתינו אשר נדמה לנו כישן מפני סילוק השגחה. ואולם אם ישקיף ה' במדה"ר נהפך שמאל לימין הכוונה דשמאל הוא מדה"ד וימין הוא מדה"ר ובאם הדין יצא מימין אזי אין קשה כ"כ לסובלו כי הרחמים ממתיק הדין וז"ש והיו העצי' אשר בידך לעיניהם הכוונה שיהיה השגחה בשני עינים אף אם יתחייבו בדין ישגיח הש"י ברחמים מן ימין ויעיר הנביאים שיצאו מן הגולה וק"ל:

הנני לוקח וכו' וק**בצתי אותם מסביב וכו'** **והבאתי אותם אל אדמתם** יובן עפ"י מ"ד ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וכו' יש מקשים והנדחים בשאר ארצות מה תהא עליהם. אמנם י"ל דה"פ וייעד על יו"ד השבטים שנגלו ע"י סנחרב והענין הוא דבכל מדינה ומדינה אשר יגיע אליהם דבר המלך מלכו של עולם וקול התור נשמע בארצנו כי בא העת אשר ייעד ע"י הנביאים יתקבצו באותו מדינה ומייחלים עד אשר יבא עליהם המורה ומורה להם את הדרך אשר ילכו בה וז"ש ובאו האובדים שנאבדו ע"י סנחרב יתקבצו בארץ אשור והנדחים בימי מקדש שני שנגלו ע"י רומיים יתקבצו בארץ מצרים ומשם יבאו הם והם והשתחוו בהר הקודש בירושלים ועיין ברד"ק פ' שמות וזהו ענין שאמר

הנה אני לוקח וכו' וקבצתי אותם מסביב הכוונה בארץ מיצרים שהיא סביבות א"י. ואח"כ והבאתי אותם אל אדמת' וק"ל. ועשיתי אות' לגוי אחד בארץ מבאר דאחדות ישראל יהיה מושלל מן אחד המספ'. ענין אחד המספ' מונה אחריה שנים ושלש ואולם ישראל הם גוי אחד בארץ ואין להם שניים כי מעולים מכל המדברים בעולם ר"ל מע' אומות ולכך הם נקראין אחד. וכמו כן ארץ ישראל נקראת אחד ואין לה שניה כי הארץ היא גבוה במעלה יותר מכל שאר ארצות שכל טמירין מתגלין שם. וזהו שאמר ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל שיתאחדו אחד אל אחד וא"ש. ומלך אחד יהיה לכולם למלך מבאר ענין של משיח שיהיה מרוצה לכל העם והענין הוא דאי' דכאשר אמר האל יתברך למשה שלא יבא לא"י התפלל על ישראל ואמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יוציאם ואשר יביאם והיינו לפי דקשה להעמיד פרנס על הצבור שיהיה נוח ומרוצה לכל העם וכול' יסכימו שעשה להן כהוגן וע"ז התפלל משה. וי"ל איך היה משה עצמו מרוצה לכל העם והסכימו עליו דיעות כל אדם הלא דיעות אדם שונות זו מזו וצריך לומר דמשה היה כלול כל הנשמות ישראל והיה יודע לכוין דעת כל אחד מבלי קטטה וז"ש ומלך אחד יהיה לכולם למלך הכוונה שיהיה כלול נשמת כולם וידע בלי ספק כוונתם וא"ש:

ולא יהיה עוד לשני משפחות. נראה דמבאר הנביא כי לא יהיה עוד לשני משפחות מפני דבזמן הגולה וקודם לכן היו משפחות משפחות כהנים לוים וישראלים ולעתיד מצינו שייעד הנביא שיהיו כולן כהנים כמו דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ולא יהיו אלא משפחה אחת וז"ש ולא יחצו עוד לשתי ממלכות שיהיו גוי א' ומלך א' וכאן הותר השאלה שאמרו לו מה אלה לך ר"ל שאתה כהן כנ"ל ומבאר דיהיו כולן כהנים וא"ש:

ולא יטמאו וכו'. מבאר שיתלבן הש"י את חטאתינו כתלג חיור דהענין הוא דאם אדם חוטא נברא מלאך המשחית המקטרג לבל יגיע אליו הטובה ואם שב האדם לאל יתב' נעקר המשחית כמ"ש וכל הר וגבעה ישפלו הכוונה מפני שלא היה הר בא"י שלא עבדו ע"ז וזהו המקטרג על ישראל. וגדול כח התשובה שנעקר המשחית עם ההר ולא ישאר שום רושם כלל מן החטא ולא יתביישו מן המקומות שעבדו עליהן ע"ז. וזהו ענין דאמרינן בגמרא היכי דמי ב"ת באותו מקום ובאותו מעשה מפני דבאותו מקום נשאר המשחית ואם שב לאל יתברך נעקר המשחית באותו מקום לפי שהוא מליץ רע וזהו ענין שאמר והושעתי אותם מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם וא"ש. והיו לי לעם ידוע דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא רק י"ל דכשאדם מתעורר בתשובה מעצמו

א"א שלא יחטא אבל כשהקב"ה מעוררו בתשובה הרבה ריוח והצלה לפניו שלא יחטא אפי' בהרהור וז"ש כאן והושעתי אותם מכל מושבותיהם היינו שהקב"ה יושיע אותם שיחזרו בתשובה ואח"כ והיו לי לעם שלא יחטאו אפי' בהרהור וק"ל:

ואנכי אהיה להם לאלהים יובן ע"פ מה דאמר יעקב והיה ה' לי לאלהים דענין תפלתו היה לפי שכשאדם חוטא המדה"ד מתוח עליו וצריך לעשות דינו וכן אי' כל האומר הקב"ה ותרן וכו' ואין מרחמים בדין ואולם הרחמים הוא אם הדין נעשה ברחמים אין הדין כ"כ קשה דנפרעין ממנו מעט מעט ואם הדין חורץ עונשו כפי הראוי לו מן הדין נפרעין ממנו במהירות בלי הפסק וזהו שביקש יעקב רחמים על עצמו והיה הכוונה מדה"ר שהשם של ד' הוא רחמים יהיה לי לאלהים לדיין ויהיה רחמים בדין שלי. וז"ש ואנכי ר"ל שם העצם אהיה להם לאלהים שהוא אל מלא רחמים וק"ל:

ועבדי דוד מלך עליהם מבאר דלעת ד יתעוררו בתשובה כולם ולא ישאר שום רושם כלל מן החטא. רק שישראל יתביישו לעשות תשובה על כל מעשים רעים אשר עשו לזה אמר ועבדי דוד מלך עליהם וידוע מאמר חז"ל לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה וא"ש:

ורועה א' יהיה לכולם מבאר הנביא שיהיה לנו מלך. ויבואר זה במה שהתפלל משה יפקוד ה' וכו' איש על העדה אשר יוציאם ואשר יביאם ר"ל שיהא מורה להם הדרך אשר ילכו בה ולא שילחם מלחמותיהם כי ה' נלחם להם והתפלל שיהיה מהות האיש ההוא רק שידריכם ולא בענין אחר וז"ש הנביא ורועה אחד יהי' לכולם הכוונה כמו רועה שמנהיג את הצאן על הדרך הישרה כפי מה שיאות להן כן ינהיג אותנו ומבאר והולך ובמשפטי ילכו וחקתי ישמורו וזה יהיה עבודתם שילמדם להועיל ולחזק עבודה הצפונה בלב וא"ש:

וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב יובן עפ"י מ"ד בגמרא כל השומר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים. וי"ל מה ענין שכר זה על זאת המצוה ונראה שאמר הקב"ה ליעקב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ואמרי' בגמרא מלמד שקיפל הקב"ה כל א"י תחתיו ולפי הפשוט הוא תמוה איך יתכן שקיפל הקב"ה את א"י תחתיו ואין דעת האנושי סובלת ונר' עפ"י מ"ד שדי על שם שאמר לעולמו די הכוונה דכאשר אמר הקב"ה שתמתח הארץ על גבוליה סביב היתה מתפשטת והולכת בלי גבולות ותכלית כי החומר היולי היתה מרכז האמצעי וממנה התפשטה הארץ עד אין קץ וכאשר אמר הקב"ה די נשארת על תכונתה כמו שהיא. ואי' למה נקראת אבן שתיה שממנה הושתת העולם ר"ל זו היתה חומר הראשון ומזו נבראת הארץ. ואי' בגמרא

והובא ברש"י ויצא יעקב מבאר שבע ויפגע במקום כד מטי לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי. יהיב דעתיה למיהדר קפצה לו הארץ וביקש לילך לחרן מיד בא השמש כדמסקינן בגמרא וישכב שם בלילה ההוא ויחלום וכו' ואותו מקום היה הר המוריה מקום שנעקד יצחק וזהו אבן שתיה שממנה הושתת העולם וכל העולם נמתחת ממנה. וזהו ענין שאמר הקב"ה הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך ומבואר בגמ' הענין שקיפל כל הארץ תחתיו. כי אותו מקום הוא יתד שהכל תלוי בו וגם זהו כוונת הגמרא כל השומר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים דכתיב והאכלתיך נחלת יעקב אביך ענין נחלת יעקב הוא בלי מצרים כי מן נחלתו הושתת העולם ולולי מאמר הקב"ה די לא היה לה גבול. וגם זהו כוונת התנא ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום וכו' בירושלים כי מן הר המוריה היתה מתפשטת והולכת הארץ והבן זה. וז"ש כאן וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב ר"ל שיהא נחלה בלי מצרים. ואמר וירבו עליה הכוונה שיהיו כולם בא"י ואעפ"כ הארץ מחזקת אותם כי תתפשט על גבולה וק"ל. ודוד עבדי נשיא עליהם יובן עפ"י הפסוק שבטי יה עדות לישראל כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד. ונרא' לבאר הענין דאי' בפסוק כל הנפש הבאה לבית יעקב שבעים ובפרטן אתה מוצא ס"ט ותי' הרלב"ג והאבן עזרא דיעקב היה משלים לשבעים וזהו סימן לדורות דהיו שבעים סנהדרין ומופלא על גביהן כדעת ר' יהודה דסנהדרין הם צריכין להיות ע' ומכאן נראה דהמופלא היה חשוב בסנהדרין מדחשיב יעקב עמהן ויוסף בן גוריון כתב בספרו לרומיי' דאע"פ שפסקה המלוכה מבית דוד בבית שני המופלא שבסנהדרין היה מבית דוד וזהו ענין שאמר המשורר שבטי יה עדות לישראל הכוונה דשבטי יה בעת בואם למצרים היו ס"ט וס"ט עולה במ"ק ט"ו וזהו כמנין יה וזהו שבטי יה והוא עדות לישראל כשישבין בדין שיהיו ס"ט והמופלא משלי' לשבעים וזהו כוונתו כי שמה ישבו כסאות למשפט ואותן יהיו כסאות לבית דוד וז"ש ודוד עבדי נשיא להם לעולם אע"פ שלא יהיה מלך מ"מ לא יסור שבט מיהודה דהיינו המופלא שבסנהדרין וק"ל. באופן אחר נראה דכתיב לא יסור שבט מיהידה עד כי יבא שילה ובפסוק הזה פרקו הכופרים אמנם כוונת הכתוב הוא דהנה שית אלפי שנין הוי עלמא והם ששת ימי המעשה הנזכרים במעשה בראשית ויום הז' רמז לאלף השביעי והוא יום שביתה יום אסור בעשיית מלאכה וענין השביתה הוא שלא יתנועעו המזלות ולא יפעלו בשפלים כמו בששת אלפים שנה וענין אלף השביעי הוא שלא יצטרכו למלך כי ה' הוא מלכם ומלת שילה הוא לשון מנוחה כמ"ד אל המנוחה זו שילה והוא ענין שביתה וז"ש לא יסור

שבט מיהודה עד כי יבא שילה הכוונה עד שיבא עת המנוחה זו אלף הז' יתנהג במלוכה והותרה בזה שאלת הנוצרי'. וז"ש ודוד עבדי נשיא להם לעולם ר"ל כל ימי עולם וק"ל:

וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהי' אתם. מבאר איך יהיה בדרך הטבע שיחיו דיובן עפ"י הפסוק שאמר הקב"ה לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום דענין מיתה טבעית הוא מאיכות רוע מזגו שאיננו שלם במתכונתו והיסודות אינם שווים באיכות במזגם ומקבל מקרה ממקרי' ההוים בעולם ויגיעו אליו ימי הזקנה והשיבה והגוף מקבל הפסד ונפרד הגשם וכל התורה כולה בנויה על שמירת הגוף ממקרי'. ודע כי שומר מצוה לא ידע דבר רע וז"ש הקב"ה לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום שיהא שלום בין היסודות ולזה אמרי' פנחס זה אליהו ואליהו חי וקים לעולם וזהו שייעד כאן וכרתי להם ברית שלום וק"ל:

והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם יובן מאמר המדרש כשהקרייב נשיא הראשון קרבנו ביקש הקב"ה לסלק שכינתו וכשהקריב נשיא השני ביום השני אמר הקב"ה פני' חדשות באה לכאן והשרה שכינתו גם ביום השני וכן בכל הימים. העולה מזה דכשיש פנים חדשות הוא סיבה להשראת שכינה. וז"ש והרביתי אותם ר"ל שנולד בכל יום צדיק ויש כאן פנים חדשות ולכך ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם דהיינו שתשרה שכינה בכל יום וק"ל. ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם והיה משכני עליהם יובן עפ"י הפסוק בקרבך קדוש לא אבוא בעיר משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר אלא אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים שלמעלה אם נכון ירושלים של מטה. והענין הוא דאם אין כוונת האדם רצויה במעשיו כגון בתפלה או בהקרבת קרבן אינו מתקבל לרעוא כי בכוונה תליא מלתא. ואולם נגד המלאכים המקטריגים על ישראל מתקבל כי המעשה רצויה אעפ"י שאין הכוונה רצויה דאין המלאכים יודעים מה בלבו של אדם. וזהו שאנו מכנין שהקב"ה הוא בירושלים של מעלה ואינו מקבל תפלת ישראל רק המלאכי' וזהו רחמים. וטעם ירושלים של מעלה הוא מקום שאין רשות למלאכים לכנוס לשם. וזהו אם המעשה שלא בכוונה אבל אם המעשה בכוונה מתקבל לרעוא בלי אמצעי כלל. וזהו ענין דאמרינן שנשבע הקב"ה שלא יבא בירושלים של מעלה אם יהא נכון ירושלים שלמטה ומתקבל בלי אמצעי. וז"ש בקרבך קדוש לא אבוא בעיר ר"ל שהכוונה רצויה לאל יתב' ופיו ולבו שוין לא אבא בעיר ר"ל ירושלים שלמעלה. וז"ש ונתתי מקדשי בתוכם הכוונה שיהא קדושה בתוכם וכוונת' יהא מרוצה לאל ולכך והיה משכני עליהם דלזאת הסיבה יהא השכינה שוכן עליהם וישיגו את כבוד הבורא ולא יהא כושל ביניהם וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד בגמרא את משכן העדות מלמד שהמשכן הוא עדות שהשכינה

שורה בישראל וי"ל איך מוכח דמשכן הוא עדות ונ"ל דהענין הוא דהשראת שכינה הוא על ב' אופנים דיש השגה שהיא במקום מיוחד כמו בהר המוריה דאוירא דא"י מחכים וגם יש השראה על אדם מיוחד מאיכות זך מעשיו ובהיר שכלו כמו אברהם ויצחק וכמה מאות נביאים. ואולם במדבר היה מוכח דלא היה המקום גורם דלא היה במקום מיוחד כל מ' שנה וגם היו מפרקין המשכן בעת הנסיעה. וז"ש דהמשכן הוא עדות ששכינה שורה בישראל שאין המקום גורם כלל. וז"ש ונתתי מקדשי בתוכם הכוונה שישיגו את הכבוד ומבאר כמו והיה משכני עליהם היינו בזמן המשכן כנ"ל וק"ל. והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם נ"ל לבאר דהענין הוא כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואולם כבר קדם הרפואה שישובו לאל יתב'. ומבאר הנביא דיתעוררו מן השמים לשוב בתשובה ואתערותא יהא מלעילא לתתא ועי"כ נזדכך שכלם ונפשם ויהיו נקראים עם ה' והייתי להם לאלהים הכוונה שיתעוררו מן השמים ולכך המה יהיו לי לעם וק"ל. וידעו הגוים כי אני ה' מקדש ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם מבאר הנביא שלא יהא ספק כלל באו"ה כי ישראל קדושים הם. דהענין הוא דכתיב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך דהיינו סילוק שכינה כי הוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד. והנביא ייעד שהשכינה יהא שורה בישראל ובזה ידעו הגוים כי אני ה' מקדש ישראל והראי' בהיות משכני בתוכם לעולם ויאתיו כל לעבדו ויתנו לו זר מלוכה ב"ב אמן:

הפטרת ויחי

ויקרבו ימי דוד למות. נראה לבאר מה שאמר ימי דוד ולא יום דוד וכי מת בשני ימים והלא ברגע אחד חלף הלך לו. אמנם יובן עפ"י מאמר המדרש ויקרבו ימי דוד זש"ה אין שלטון ביום המות ותמוה ונראה דאי' בפסוק בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא פירש"י מלמד שנסתמו ממנו מעינות החכמה ופירש"י מוכרח דאין לומר כפשוטו שלא היה יכול לצאת ולבוא מחמת הזקנה הא כתיב ולא נס ליחו א"ו כנ"ל ויש לומר סעד לדבריו דהנה תוס' מסקי' דמשה מת בשבת דחשבו דז"ן באדר באותו שנה הי' בשבת. וצ"ע דבסדר עולם איתא דבו ביום שמת משה כתב י"ג ספרי תורות ואיך יתכן שכתב בשבת. ונראה דלא פליגי דאלו ואלו דברי אלהים חיים דהענין הוא דכל אדם מן מין הישראלי יש לו נפש רוח נשמה. ונשמה היא חלק אלוה ממעל נאצלת ממערכת אלהים חיים ושוכנת על החומר והיא המודיעה לחומר כל מעינות החכמה. ובעת שיפרד החומר אל מרכוזה גם היא מתפרדת מעל גויתה ואין מקבלת הפסד כי היא מתדבקת אל הקודש. ואולם קודם שימות הגשם מיתה טבעית הנשמה מסתלקת ממנו

יום שלפניו. וזהו דאמרי' יום אחד קודם מיתה אין לו צל כי הנשמה היא צל אדם כמו שמבואר בשיר שלמה בצלו חמדתי וישבתי ובמאמר הנביאים כתיב אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב הכוונה באותו יום שתפרד הנשמה מן הנושא. וביום שלאחריו מת הגשם מיתה טבעית וזהו מיתת הנפש דענין הנפש היא נפש המרגשת שהיא בבני אדם שיודעת לבחור בטוב ר"ל מושכלות ראשונות ויודעת לדבר מחמשה כלי מוצאות לחתוך הדיבור כלשונו. וזהו כוונת רש"י שנסתמו ממנו מעינות החכמה דכבר מצאה הנשמה מרגוע לנפשה במערכת הקודש יום אחד קודם שמת. ווזהו ג"כ הענין דכתוב בסדר עולם דבאותו יום כתב י"ג ספרי תורות ביום המיתה הכוונה ביום פרידת הנשמה ואותו היום היה ערב שבת. ואולם מיתת הגשם היה ביום השבת. וזהו הענין דכתיב הן קרבו ימיך למות מבאר שני ימים דמיעוט רבים שנים יום פרידת הנשמה ויום מיתת הגשם וזהו ענין דכתיב ויקרבו ימי ישראל למות מבאר ג"כ שני ימים כנ"ל. וגם זהו האמור כאן ויקרבו ימי דוד למות דאמר ימי מפני דנשמת הצדיקים מתפרדת יום אחד קודם מיתת הנפש. וכבר בארנו דביום מיתת הגשם כבר נסתמו ממנו מעינות החכמה ואינו יכול לפעול שום דבר וזהו כוונת המדרש זש"ה אין שלטון ביום המות הכוונה ביום מיתת הנפש אין לו שלטון דכבר נסתמו ממנו מעינות החכמה ואם אין לו חכמה אין לו שלטון דעיקר השלטון הוא מחמת החכמה. ומפני שאמר ימי מורה על שהנשמה התפרדה קודם ומבאר ענין דאין שלטון ביום המות וא"ש. באופן אחר נראה לבאר המדרש דכתיב את מספר ימיך אמלא דהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום. ואולם מצינו דהקב"ה מוסיף יום אחד לצדיקים בענין דאם נולד בשבת הוא מת בשבת. וכבר עלתה שנותיו בע"ש. ואולם אם נגזר על אדם שימלוך כל ימי חייו אין יום האחרון בכלל מפני דבאותו יום שמוסיף לו הקב"ה לא ניתן לו כתר מלוכה דקיי"ל אין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא שהמלך אשר קם תחתיו ימלוך והוא ישב על כסאו וזה הענין היה בדוד שהגיע הזמן שישב שלמה על כסא המלכות וימלוך תחתיו ולא היה לו שלטון כלל באותו יום. וזהו כוונת המדרש ויקרבו ימי דוד למות ולדוד הוסיף השם יום א' כמבואר דבשבת נולד דוד ובשבת מת ואלו הי' שנותיו במלואם בלא יתרון הי' זמנו בע"ש וזהו ביאור המדרש אין שלטון ביום המות כנ"ל וק"ל. באופן אחר נראה לבאר ענין שאמר ימי דוד וגם ימי ישראל וגם גבי משה הן קרבו ימיך למות מה ענין ימים למיתה ונראה דאי' בפסוק דאמר ירמיהו על יאשיהו המלך שימות בצהרים ואמר ובא השמש בצהרים ונראה לבאר ענין ביאת שמש במיתת הצדיקים דהנה כל זמן שהצדיק קיים אתערותא מלעיל על ראש הצדיק יחול ואם הצדיק מת הרה"ק נפסק ויש פגם לצבא השמים וכסיליהם ונאסף נגהם

וזש"ה אלביש שמים קדרות כי הוא יום חשך היפוך שהי' אור כל זמן שהצדיק היה קיים ואם הצדיק מת גם היום מת בהסתלקות הרה"ק דמלת מת שייך בו כמו באם יבש האילן אמרינן מת האילן כי הליחה נפסק ממנו וזהו הענין שאמר ויקרבו ימי דוד למות הכוונה שהיום מת וכן גבי משה הן קרבו ימיך למות וכן ויקרבו ימי ישראל למות. ויש סעד לזה דאיתא במדרש שאמר יעקב היום קובל עליך אמר הקב"ה חייך שאתה לא תמות דכתיב ואתה אל תירא עבדי יעקב כי אתך אני ויש להבין מה זה תשובה על השאלה. ונראה דאי' בגמרא יעקב אבינו לא מת דכתיב ואתה אל תירא עבדי יעקב. ויש להבין הא כתיב ויקרבו ימי ישראל למות וכתיב ויחנטו הרופאים את ישראל ונראה דהענין הוא דישראל דכתיב זהו נשמתו ויעקב דכתיב זהו נפשו. וכל מיתה האמורה זהו פרידת הנשמה אל מערכת אלהים חיים. ואולם נפשו היה במדריגה כ"כ כנשמת שאר בני אדם. ונפשו לא מת. וכל מיתה דכתיב זהו פרידת הנשמה כנ"ל. ואולם מה דכתיב ויאסוף יעקב רגליו אל המטה זהו ענין שיעקב אסף רגליו. ויגוע קאי על ישראל. ונחזור לענייננו דענין שהיום קובל עליו מפני שצדיק מת באותו יום. ובאמת ידוע דבאבוד רשעים רנה ובאותו יום מת עשו כמבואר במד' למה אשכל גם שניכם ביום אחד ואלו לא היה מת יעקב היה ביום ההוא רנה וזהו ענין שאמר חייך שאתה לא תמות ובאותו יום יהיה רנה שעשו ימות וק"ל. ויצו לשלמה בנו לאמר צוה המלך לשלמה בנו כדרך כל החסידים והתמימים שהלכו לעולמם וכן מצינו ביעקב שאמר לבניו קודם פרידתו מהם האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ונראה לבאר הפסוק דהנה מאיכות החטא אשר עברו לא תשנא את אחיך בלבבך נתגלגל הדבר ובאו ישראל לגלות מצרים לפי שמכרו את יוסף למצרים ולא היו באגודה אחת. וכל מה שאירע לאבות אירע לבנים דבסבת שנאת חנם נלכדה ירושלים בימי טיטוס. וזהו ענין שאמר האספו הכוונה שיהיו באגודה ובאסיפה אחת באהבה ואחוה ולא יתעורר קטטה ביניהם. ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ר"ל בבית שני וכנ"ל וק"ל:

אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש. יובן ע"פ מאמר המשורר לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים. ויש להבין המאמר דחס מלהזכיר שדוד המע"ה נסתפק באם יתענג מטוב עה"ב הא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. ואם שירא שמא יגרום החטא. הא הקב"ה ייעד לו ע"י נתן הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות מיתה נצחיית. וע"ק דאיתא בגמרא ריב"ז חלה נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' בכה א"ל למה אתה בוכה אמר ב' דרכים יש לפני ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי וזה תמוה וכי נסתפק אם יובל לג"ע ומה הן הב' דרכים. ונראה דהענין הוא דאי' בגמרא רבי אתי כל מעלי יומא

דשבתא לביתא וקידש. ונראה לבאר ענין ביאת נשמת הצדיקים לעולם השפל דלאו כל הצדיקים שווין. והענין הוא דכאשר נפרד הנאצל מחומר מגמתו הוא להתדבק במאציל האמיתי לחזות בנועם ה' להתענג עם הצדיקים בג"ע. ויש ב' מדריגות הראשונה הוא דנפש הצדיק מתגלגלת אל קברות מערת המכפלה ומתדבקת אל נשמת אברהם יצחק ויעקב ומשם עולה אל מערכת אלהים חיים ואולם מדרגה קטנה ממנו היא באדם שקיבל מעט זוהמא בעולם השפל צריכה להזדקק ולהתלבן הכתם ומוליכה אצל פתח גיהנם ובכל עת שהיא הולכת בעולם השפל ולזה הסיבה אינה מתגלה עוד לעולם השפל. כי קשה הדרך מאוד על הנשמה כידוע לי"ח. ואולם מדריגה המעולה הנ"ל הנשמה מתגלה לשפלים בכל עת שתרצה בחלום או בהקיץ כי לא קשה הדרך עליה נכנס ויוצא כבן בית. וזהו שאמר ריב"ז לא ידעתי באיזה דרך מוליכין אותו. כי בוודאי לא יחסור נפשו מכל טוב ואולם הדרך לא ידע. ועל זה אמר החכם שמור רגלך באשר תלך אל בית אלהים. וגם הודיעה לנו הגמרא רבותינו דרבינו הקדוש דהיה בא לביתו כל מעלי יומא דשבתא שלא היו מוליכין איתו דרך פתח גיהנם. וזהו ענין שאמר דוד המע"ה לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים הכוונה שנסתפק אם מוליכין אותו לג"ע אם בדרך כל הארץ או בדרך ארץ החיים שהיא מערת המכפלה ושם מתדבק לאבות העולם ובזה הענין הותרה השאלה הנ"ל. ואית' נשמת האב ונשמת הבן חדא היא דהבן נאצל מהאב. ואם זכה הבן נשמת האב מתדבקת בו ומורה אותו את הדרך אשר ילך בה. וזהו אם הלך בדרך עץ החיים אל מקום התענוג יכול לחזור ולהתדבק בבנו אבל אם הלך בדרך כל הארץ קשה עליו החזרה אל השפלים כנ"ל וזהו ענין שאמר דוד לשלמה בנו שיאמר לפני ההמוניים שידעו את דוד אביו ובחייו אנכי הולך בדרך כל הארץ ואין מתדבק אל נשמת שלמה בנו וזהו סיבה שלא יבעטו במלכותו כי נער הוא. ואולם באמת אח"כ וחזקת והיית לאיש שגלוי וידוע הוא שלא אלך בדרך כל הארץ כי אם בדרך התמימים וזה יהיה סיבה שתהיה לאיש וק"ל:

ושמרת את משמרת ה' אלהיך לשמור את מצותיו וחקותיו וכו' הזהיר המלך את בנו כמו דאמרי' בגמרא עשו משמרת למשמרת וזהו את משמרת ה"א זהו סיגים וגדרים שעשו חכמים. ומצותיו הן ידועים. חקותיו הן שאי אתה רשאי להרהר בהן. ומצות הן מצות השכל. ומשפטיו הם הדינין. ועדותיו הן עדות על חידוש העולם כגון שבת וכו' וא"ש. ככתוב בתורת משה כו' הזהיר הזקן שישמור התורה ככתוב ולא שיתנצל בענין ויפרשם בענין אחר כמו שנשא נשים הרבה ובתורה כתיב לא ירבה לו נשים ולא יסור את לבבו והוא אמר אשא נשים הרבה ולא אסור את לבבי. ויש לפרש בב' אופנים א'

י"ל דלא יסור קאי על ריבוי נשים וכמו דאי' בגמרא דסנהדרין אפי' אלף כשירות יוכל לישא אם אין מסירות לבבו. ואולם אם נאמר כפשוטו מורה דשלא ירבה לו נשים הרבה לגמרי. ולא יסור לבבו הוא ענין בפני עצמו כדאמר ר' שמעון דלא ישא אפי' פרוצה אחת. וז"ש שישמור ככתוב בתורת משה ולא יבא לידי טעות. וזהו שאמר המלך למען תשכיל את כל אשר תעשה באם לא ישא נשים הרבה לא יסור את לבבו. וכן בענין הסוסים טעה דהתורה הזהירה דלא ישיב את העם למצרים מפני שכבר נטלו ישראל כל ניצוצי קדושה ולכך הזהירה התורה. ואמר ואת כל אשר תפנה הכוונה באם לא ישוב למצרים ישכיל בכל מקום אשר יפנה שם כי יקבלו ישראל כל ניצוצי קדושה משאר ארצות וק"ל. למען יקים ה' את דברו אשר דבר אלי לאמר אם ישמרו בניך את דרכם לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל ויש כאן שאלה וכי דוד צוה לבנו שיעבוד ע"מ לקבל פרס הלא אין זה עובד אלהים אלא עובד את עצמו כדי שימלוך. ונראה דאי' דשאל המלך כוזרי להחבר וז"ל ייעוד זולתכם דשינים ושמינים מייעודיכם והכוונה בזה למה לא כתוב בתורה מענין שלימות האחרון מתענוגי עוה"ב דכל הפרשה כתוב אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם וכו' יעודי מענינים גשמיים ותענוגי חומר שיהיה שובע גדול. ואין בו ייעוד להנשמה כלל. ומצינו בספרי ישמעאל ושארי אומות מייעדין להשומעים גמול טוב שיתענגו בג"ע ולא חסרון ממאכל ומשתה ומשגל ועונש הקשה להממרי' שיבערו בתבערה בגיהנם. וז"ש ייעוד זולתכם הם ישמעאל ושארי האומות מהאמונת הכוזבות הן דשינים ושמינים מייעודיכם וכנ"ל. והשיב לו החבר באריכות ע"ש, ונראה לתרץ דאי' בש"ס דתענית בכל יום בת קול יוצאת וכו' ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. ויש להבין למה יגרע הצדיק משאר בני ישראל ולא יהנה עמם. ואולם הענין הוא אם הוא מתענג אין עבודתו שלימה דעובד ע"מ לקבל פרס באם יגיעוהו מן הטובה בעוה"ז. ואולם זכיותיו הם צפונים לעולם הצפון והפירות נתונים הם לזולתו ולא לעצמו. כי אם יגיע אליו מן הטובה בעה"ז הרי זה נהנה מצדקו. ואין זה מן השלימות. ואולם אם יגיע טובה לצדיק בעה"ז אין זה בזכותו כי אם בזכות צדיק אחר הוא נהנה בעה"ז והצדיק האחר נהנה בזכותו או זכות אבותיו הוא הכל לפי ענינו ואין אנו יכולין להבין זה. ודבר ר"ח בן דוסא הי' מפני שהוא הי' גדול במעלה יותר מכל העולם ולכך כל העולם ניזון בזכותו ואין לו אלא קב חרובין והענין מה שאמר האל יתב' אם בחקתי תלכו הוא שיהיו כל ישראל צדיקים וכולם יתענגו מטוב עוה"ז כי כל אחד ניזון בשביל חבירו וכך חוזר חלילה עד שכל ישראל יתענגו וזהו ענין שאין נזכר בתורה מן ייעוד הטוב הצפון דאלו כתיב בתורה אם תעשה מצוה פלוני תהיה לך שכר

עוה"ב הוי עובד ע"מ לקבל פרס וזהו מן הנמנע מעבודתינו והותר שאלת המלך כוזרי. וזהו שאמר דוד לבנו לא שילך בדרכי ה' כדי שיהא הוא רודה על ישראל אלא כדי שלא יכלה המלוכה מעל ישראל בסיבת חטאם אלא כדי שיהיו כולם צדיקים וכל אחד ניזון מחבירו ולא שיהיה הוא המולך והותרה השאלה הנ"ל מן דוד וק"ל:

וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה פי' המדרש אשר עשה לי שהראה הכתב אשר שלח דוד שיעמוד אורי' החתי נגד החומה מקום אשר יורו המורים כדי שיהרג. אותו הכתב הראה לכל ישראל. ויש להבין כי מפני זה חייב מיתה. וצ"ל דהוי מורד במלכות שהמלך צוה אשר לא יגיד. ואולם נוכל לומר דשפיר עביד ולא הוי מורד במלכות מפני דאם המלך צוה לעבור על אחת מכל המצות שאין צריכין לשמוע לו והמלך צוה לו להרוג את אורי'. ולפ"ז י"ל דאעפ"כ חייב מיתה דאיך הרג אותו וסברתו הי' שמותר לעבור על דם ואסור לעבור על דברי המלך דלזאת הסיבה הרג את אורי' מפני דהוא מורד במלכות דהמלך צוה לו שילך לביתו ויפקוד את אשתו את בת שבע והוא שכב בפתח המלך והוי מורד במלכות. ואולם הא באמת היתה אסורה לו מטעם ונטמאה שאסורה לבעל. ואולם סברת יואב הי" באם המלך צוה לו לעבור על ד"ת צריך לשמוע לו ולזאת הרג את אורי' וא"כ איך הראה כתב אשר שלח דוד אליו לכל ישראל הא הוי מורד במלכות וז"ש אשר עשה לי ולשני שרי צבאות ישראל שהרגם ואמר שהם היו מורדי' במלכות והוא עצמו מרד וחייב מיתה לכך אל תנקהו וא"ש וק"ל. וישם דמי מלחמה בשלום. פי' דאי' כל המורד במלכות בית דוד נופל בחרב וקבלה היתה ביד הקדמונים דנופל בחרב ולכך אירע לשאול שנדקר בחרב משום שמרד במלכות ב"ד ואולם במלחמה הוא צריך למות כמו שמצינו בשאול והוא הרג אותן בשלום וז"ש וישם דמי מלחמה בשלום באמת היו מורדין במלכות ואולם ליואב לא היה לשלוח בהן יד. ויתן דמי מלחמה בחגורה וכו' ובנעלו אשר ברגליו נראה טעם על דנתן בנעלו אשר ברגליו מפני דענין הוא על דהרג אבנר בן נר שהתנצל עצמו ואמר שהוא גואל הדם מפני דאבנר הרג את עשאל אחיו וענין גואל הדם הוא באם אין בן לנהרג קרוביו מתקנאין בו בשבילו ואולם לעשאל לא היה בן והיתה אשתו זקוקה ליואב. וענין נעל מורה על יבום לקיים שם המת ואם לא יחפוץ חלצה נעלו. וזהו ענין שאמר ונתן בנעלו מאיכות נעל. ועוד נראה טעם על דנתן בחגורתו ובנעלו דענין הוא דהתנצל על שהרג אותן מפני שמרדו במלכות בית דוד וקנאו אדין לעצמן ולא בקשו לעבוד את המלך. וידוע דמנהג עבדות הוא שהולך יחף ברגליו בלא מנעלי' וגם חגורה הוא מנהג חירות כמ"ד בש"ס. וזהו ענין שנתן דמי שני שרי צבאות בחגורתו ובנעלו דלזאת הסיבה הוא הרגם וכנ"ל. ואי' בש"ס ובנעלו דשאל

לו גידמת במה היא חולצת אמר לו בפה ובזה הרג אותו. ויש להבין דהוא ביקש להורגו ושאל לו דבר הלכה. ונראה דע"י השאלה הרג אותו מפ' דרות השבה מארץ מואב היתה זקוקה ליבום לגואל ואולם הגואל לא רצה לייבם אותה ולכך חלץ נעלו מעל רגלו כעין חליצה והושם זה הקנין לכל הקניני' באם המוכר לא רצה החפץ חולץ נעלו כמו הענין באם לא יחפוץ לקחת את אשת אחי שתחלוץ נעל. וזהו הי' פלוני אלמוני שנתעלם ממנו דבר הלכה מואב ולא מואבית. וזהו דאמרינן במדרש ומלכים מחלציך יצאו אל תקרי מחלציך אלא מחלוצתיך. הכוונה שהיתה רות כעין חלוצה והיא הרשאה לבועז שיקבל החליצה מן הגואל וזהו ענין בפה שהיא נתנה רשות לבועז. ואיתא דרש אחר על ומלכים מחלציך יצאו זהו על בנימין שיצא ממנו שאול ואיש בושת. וזהו ענין שבא יואב על אבנר על אשר מלך איש בושת והאיך מרדת במלכות בית דוד וצ"ל דסברת לך דמלכים מחלציך הלא קאי על שאול ואיש בושת. אשאל אותך גידמת מהו והכוונה שהחלוצה אין לפנינו והוי כאלו אין לה ידים לקבל והיא נתנה הרשאה לאחר. והשיב אבנר בפה דשפיר הוא אם נתנה הרשאה לאחר ואמר א"כ הקרא מורה על דוד כמו שמצינו במדרש מחלוצתיך. ולמה נתת המלוכה לאיש בושת ולכך הרג אותו וק"ל:

ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו בשאול. נראה שאמר לו ועשית כחכמתך מפני דאלו חרץ עונשו מיד מפני שמרד במלכות היה יכול להתנצל דהא כמעט כל ישראל מרדו במלכות בימי אבשלום ולכך אמר לו שיבקש עליו עלילה אחרת להרוג אותו וא"ש. ועוד נראה לבאר הענין הוא דיש לתמוה אם הוא חייב מיתה למה צוה לשלמה בנו שיהרוג אותו ולמה לא הרגו הוא בעצמו. ואולם הענין הוא דלא הי' יכול להרוג אותו מפני שכל ישראל צריכין לו. ואולם לשלמה בנו צוה באם יגיע עתו למות שיהרוג אותו כדי שיכפר על חטאו ושלמה הי' בקי באלו החכמות והיה מרגיש בצורה אם יחיה אם ימות וז"ש ועשית כחכמתך ולא תורד שיבתו לשאול באם יגיע לסוף ימיו יעשה לו כמו שאמר לעשות לו וק"ל:

ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד והיו באוכלי שולחנך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך. יש להבין מאי היא הטובה המיוחדת אשר הטיב עם בני ברזילי באומרו והיו באוכלי שולחניך הא התנא הזהיר ואל תתאוה לשולחן מלכים. ונראה דהענין שולחן מלכים הוא שמאריך בשולחן יותר מדאי ומבטל מן הלימוד אע"פ שמלך כשר היא אעפ"כ אסור לו לשנות דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ולכך הזהיר התנא אל תתאוה לשולחן מלכים. ואולם בשלמה המלך מצינו שאמרה מלכת שבא אשריך ואשרי אנשיך העומדים תמיד לשמוע חכמתך ולא היה ביטול בתענוגי עול' כי כל דבורו

הי' דבר חכמה. וזהו ענין שאמר והיו באוכלי שולחניך. ומבאר טעמו כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך הכונה דבאמת הם מאסו בשולחן מלכים כי לא באו אלי כל זמן שהייתי בגדולה והייתי מתענג כמלך אמנם קרבו אלי כאשר ברחתי מפני אבשלום ואז לא היה לי שולחן מלכים וא"ש וק"ל:

והנה עמך שמעו בן גרא בן הימיני מבחורי' אשר קללני והוא ירד לקראתי הירדן. נראה לבאר מ"ש הוא ירד לקראתי הירדן. מפני דאי' קודם שעברו ישראל את הירדן לא חלו הקללות אלא עד אחר שעברו. נמצא מעבר לירדן לא חלו הקללות וזה שדייק והוא ירד לקראתי הירדן כדי להפיג דעת שלמה שלא ידאג שמא יחולו הקללות וק"ל. ואשבע לו בה' נראה דהודיע אותו שלא היה יכול להתיר את שבועתו דקי"ל הנשבע בשם העצם אין לו התרה וא"ש. ואתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו. ומצינו בפסוק שאמר לו שלמה וביום צאתך מירושלים דע כי מות תמות. ויש להבין למה ימות אם יצא מירושלים. ונראה מפני דאי' לעתיד בעת שיבא הגואל צדק יהיה ירושלים כולו קדוש כמקדש ויהיה לירושלים דין מקדש. ואי' מעם מזבחי תקחנו למות צותה התורה באם נגמר דינו בב"ד שאין המזבח מציל אותו. ואולם זה הרוגי ב"ד אבל הרוגי מלכות אין רשאי ליקח מעל המזבח. ואי' בש"ע דשלמה ביקש להיות מורח ודאין כמשיח והיה ג"כ סבר דירושלים יש לו דין מזבח ושמעי בן גרא יהיה מהרוגי מלכות ולא היה יכול לענוש אותו בירושלים ולכך אמר לו וביום צאתך מירושלים דע כי מות תמות וק"ל. ועוד נראה לבאר באופן אחר דאי' כל כבודה בת מלך פנימה לימד על סנהדרין שאל יצא חוץ לירושלים. דשם היו יושבין בלשכת הגזית. וא' בש"ס דאמר שאול בן מי זה העלם דאמר אם מותר לבא בקהל או לא לסוף שאלו בבהמ"ד אמרו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דמ"ט נאסרו משום דלא קדמו אתכם בלחם ובמים איש דרכו לקדם ולא אשה משום כל כבודה בת מלך פנימה. וענין שמעי בן גרא דקלל לדוד מואבי. וצ"ל דלא ס"ל דכל כבודה קאי על אשה אלא על הסנהדרין וא"כ אסור לצאת מירושלים. ולכך שפיר אמר ביום צאתך מירושלים וגלית דעתך דכל כבודה קאי על אשה כנ"ל וא"כ היית מורד במלכות. ושמעי היה ראש לסנהדרין כמבואר:

ישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד נראה דלפי גודל ענותנותו צוה שיקברו אותו לבד ולא אצל אביו מפני דאביו היה מן עמודי עולם והוא מת בעטיו של נחש ולכך צוה שיקברוהו לבד בעיר דוד וק"ל:

והימים אשר מלך דוד בחברון שבע שנים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנים ושלמה ישב על כסא מלכותו ותכון מלכותו מאד. אי' במדרש ותכון מלכות. מאוד מלמד שמלך

בעליונים ובתחתונים ונראה לפרש דבריו דענין שני המלוכה הוא אשר מלך דוד בתחלה מלך שבע שנים ר"ל שנצח ז' הכוכבים אשר המה פועלים בשפלים ואח"כ נצח י"א מזלות דאף שמניינם הוא שנים עשר אולם משה השפיל מזל טלה בעת צאתם ממצרים ונצח אותו דהוראתו היה שיעבדו ישראל עוד. ונשארים אחד עשר וזהו אחד עשר כוכביא דאחד לא היה לו כח. וזהו ענין שלשים ושלש דג' פעמים משתנה המזל וג' פעם י"א הוא ל"ג וזה כוונת סיפר שני המלכות אשר הודיענו כאן. ואולם המשרתים הם פועלים בנפש החי אשר באדם והמזלות הם פועלים במדבר דמעלת' הוא יותר והן נקראים תחתונים לערך המזלות ובתחלה נצח דוד התחתונים ואח"כ העליונים ואולם שלמה נצח הכל בפעם אחת וזהו ענין שאמר מלמד שמלך בעליונים ובתחתונים והמלוכה צלחה בידו וכפל כפלים יצליח בעת שיבא גואלנו במהרה בימינו אמן:

בהפטרת ויחי בשם הב"ל דף ע"ד

ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר. שמלת לאמר כבדה כיון שאינו לאמר לאחרים כמו ברוב מקומות. אולם יראה כי בלבד מה שיחייב האדם עכ"פ להשתדל בהשגת שלמותו מצד עצמו. עוד יתוסף עליו חיוב עצמי בהיותו בן טובים וגדולים. כי מצד שרשו ומחמת אבותיו צריך להתאמץ לבלתי השפיל והחסיר טוב מדרגתם ולהחשיך אור מעלתו. בשלא ידמה להם ויהי' נגרע מערכם. וזהו אצלי המובן מאמרם ז"ל אבותינו ערבים לנו וכו'. דהיינו שהאבות שלנו הקדושים הם כערבים שמכריחים הבנים לשמור התורה לבלתי יגרעו משלימות אבותיהם. ובזה יפורש כוונת הכתוב ויקרבו ימי דוד למות וכו' בנו לאמר יאמר כי הוא ע"ה להלהיב את שלמה ע"ה ולהעידו על רדיפת השלימות בכל כחו צוהו להיותו אומר תמיד שהוא בנו. כי מאמירה זו שהוא אומר כי הוא בן דוד. ימשיך לו שישתדל לבלתי יגרע ערכו מערך אבותיו השלימים. ושעכ"פ יוכרח להדמות להם. עכ"ד:

הפטרת שמות

הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה. כל הפסוק פירש"י עיקר והוסיף הגאון זצלה"ה דלמה כתיב יצי"ץ ופרח נר' עפ' ע"ד במדרש ויקוצו מפני בני ישראל מה הקוץ הזה קולט כל מה שעבר עליו כן היו ישראל קולטין במצרים ותמוה ונראה לבאר מקודם המשך הפסוקים ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף ויאמר אל עמו הבה נתחכמה לו וכו' וישימו עליו שרי מסים למען ענותו וכו'. ויש להבין מאי התחכמות הוא זה לענותן שלא יפרו וירבו זרע ולא היה לו מניעה אחרת למעט

זרע ישראל. ונראה דענין הוא דישראל במצרים גיירו גרי' וכן עלו עמהם ערב רב אין מספר. וזה היה דאגת מלך מצרים דחשש שמא יתגיירו כל מצרים וזהו כוונת פרעה באמרו פן ירבה ר"ל הגרים ירבו ויתגיירו יותר ושמא יתגיירו כולם. ולכך הי' ההתחכמות לענות אותן בעבודה קשה שלא יתנו המצרים לב לגייר את עצמם. וזהו אשר לא ידע את יוסף לפי דיוסף הכריח אותן שימולו כולם וביקש לגיירן. וזהו מאמר המדרש כקוץ הזה שקולט כל מה שקרב אצלו כך קלטו ישראל כל מי שקרב אצלם. ואולם הערב רב אשר גיירו בני ישראל לא היו בשלימות כ"כ באמונה כישראל והן מכונים בשם יעקב כי מלת יעקב הוא כמלת גוף אצל נשמה שהוא כוסף אחר תאות הגש' וזהו ענין שאמר הבאים ישרש יעקב יציץ הכוונה הגרים שהם באין מן יעקב הן כמו ציץ נובל. ואולם ופרח ישראל כי הפרח הוא מתוך הפרי וזה המעולה בצומח. כך ישראל הם המעולה במדבר ואמר ומלאו פני תבל תנובה וק"ל. או יאמר דאמר הנביא רבבה כצמח השדה נתתיך וענינו הוא דישראל היו דומין בארץ מצרים כצמח השדה דכמו שיש בצמח השדה מין מעולה שמרפא את החולה וכן יש מין שמזקת את הבריא. ויש מין שאין מועיל ואין מזיק כך היו בני ישראל במצרים שלא היה מדרגתם שוה ומבאר דעמא דבר הם בכינוי יעקב והצדיקים בכינוי ישראל וז"ש הבאים ישרש יעקב יציץ כציץ בעלמא ואולם ופרח ישראל הן הצדיקים דבשם ישראל יכונה ומהם מלאו פני תבל תנובה וק"ל:

כמכת מכהו הכהו אם כהרג הרוגיו הורג. נראה לפרש ע"פ מאמר הגמרא בסנהדרין אמר ר' יוסי פעם אחת באתי לאלכסנדריא של מצרים אמר לי זקן א' בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך מהם טבעו בים מהם הרגו מהם פצעו ומסיים הגמרא ועל דבר זה נענש משה ופירש"י שאמר למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני ותמוה מאי בא להשמיענו שהכבידו עולם על ישראל האכתוב בתורה איך שעבדו המצרים בישראל. ועוד יש לתמוה שאומר הש"ס וע"ז נענש משה וכי הוא היה גרם שיעבוד ישראל. ונר' דאיתא במדרש רבבה כצמח השדה שלא עלו מן ישראל אלא שנים מריבוא דבג' ימי אפילה מתו כל הרשעים ואי' וחמושים עלו בני ישראל הם השרים אשר משלו על ישראל עלו ממצרים והם לא עבדו כלל במצרים וזהו שאמר הזקן בא ואראך מה עשו אבותי בלשון תימה כלו' עשו אבותי לאבותיך הם המה שעלו מן הגולה דהלא הם לא נשתעבדו כלל ואמר בא ואראך ר"ל מקום אשר היו קבורין שם פושעי ישראל ומהם הרגו מהם טבעו מהם פצעו ר"ל מן הרשעים ולא מן החסידים אשר עלו ממצרים. וזהו שמסיים הגמ' ועל דבר זה נענש משה לפי שאמר למה הרעות לעם הזה והצל לא הצלת את עמך דהא באמת לא היה קושי השעבוד עליהם וזהו שאמר הנביא הכמכת מכהו הכהו וכי

סבלו הצדיקים כל השיעבוד כמו הרשעים הא הרשעים נהרגו ולא הם ואם כהרג הרוגיו הורג וק"ל:

באופן אחר נראה לבאר הענין דהנה אם מדה"ד נפרע מישראל אינו נפרע כמו משארי או"ה לפי דאם נפרע מאו"ה אין נפרע עד שתמלא סאתם ואולם בישראל נפרע קודם זמנם כדי שישחירו עוללות. וכן אי' וישקוד ה' על הרעה שקד הקב"ה על ישראל. ב' שנים קודם זמנם כדי שיהא להם תקומה. וזהו שאמר הכמכת מכהו הכהו הכוונה לשון תימה אם ישראל נדונין כאו"ה ואם כהרג הרוגיו הורג. ואולם מישראל. האל יתברך הותיר לנו שריד ופליט. ומבאר והולך בסאסאה בשלחה תריבנה ר"ל האו"ה משלח' אם תמלא סאתם. ואולם בישראל הגה ברוחו הקשה ביום קדים ר"ל קודם שתמלא סאתם נפרע מהם. וענין רוח הקשה הוא ע"פ מה דידוע שהשכינה משתתפת עם ישראל בצער' ואומרת קלני מראשי קלני מזרועי כביכול מה שאין הפה יכולה לדבר. וזהו ענין קשת רוח באם שהמדה"ד נפרע מישראל. וזהו שאמר לכן בזאת יכופר עון יעקב בזה הענין הנ"ל:

וזה כל פרי הסר חטאתו בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות לא יקומו אשרים וחמנים'. ידוע דבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. והענין הוא לפי דהבעל תשובה נכסף לעבירות ופורש ממנו ידעו ויכירו כולם כי הבל הוא במה שעבד ע"ז והתעורר רוחו לפרוש ממנה ומבטל כל המזבחות אשר עשה לבעל ובני עול' למידין ממנו כי שקר הוא ומקדש שם שמים ברבים לכך שכרו מרובה. וז"ש הנביא וזה כל פרי הסר חטאתו הכוונה באם שב לאל יתב' וטעם הוא על שכרו גדול בשומו כל אבני המזבח כאבני גיר מנופצות שמבטל כל המזבחות ואמר שלא יקומו אשרים וחמנים לפי שלומדין ממנו בני אדם וק"ל:

כי עיר בצורה בדד נוה משולח ונעזב שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעיפיה נראה לפרש דהענין הוא דכאשר חרבה ירושלים נדדה כל עוף השמים וכל בהמת הארץ כמו שאמר מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. ואולם זהו היה טובה דכאשר עלו מן הגולה בימי עזרא לא היתה הארץ נשחתת וחרבת כי שבתה הארץ מכל חי. ואולם אם הר שעיר יחרב ב"ב יהיה חרב' מבני אדם. ובעלי חיים ישחיתו את כל צמח האדמה. וזש"הכי עיר בצורה הכוונה ירושלים שהיתה בצורה מן האויבים יהיה בדד מכל חי. ואולם נוה זהו הר שעיר משולח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סעיפיה שיהיו בעלי חיים משחיתין אותו וא"ש וק"ל:

ביבש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנהו עושהו ויוצרו לא יחוננו. נראה לפרש הנבואה הזאת דמבאר מפלת עשו שלא יהיה לו שום מליץ בעדו. דהנה יש לעשו זכות כיבוד אביו כמש"ה כי ציד בפיו. ואולם עבודתו לא היה שלימה כי הכתוב מעיד עליו שנשא נשים והן הנה היה שלא ברצון אביו כמש"ה ותהיין מורת רוח ליצחק וזהו מורה שלא כיבד כראוי. וענין הזכות הוא דהזכות כיבוד אב תולה לו ומגין מן היסורין כדי שישוב בתשובה ומדה"ד אין נפרע ממנו ואולם אם בוודאי לא ישוב אין לו זכות אבות כלל. וזהו מה שאמר יצחק רבש"ע יוחן עשו והשיב הקב"ה בל למד צדק ר"ל שלא ילמד צדק ואין זכות תולה לו. וז"ש ביבש קצירה תשברנה הכוונה כאשר יגיע זמנו ויבש מקורו לא יעמוד במשבר ולא יעמוד לו זכות כלל. ואמר מניעה אחת יהיה נשים באות מאירות. ר"ל מאירה יהיה לו מן הנשים אשר נשא שלא ברצון אביו. ועוד כי לא עם בינות הוא שישוב ממידות הפחותיים ואמר על כן לא ירחמנהו עושהו וכו' וק"ל:

והיה ביום ההוא יחבט ה' משיבולת הנהר עד נחל מצרים ואתם תלקטו בני ישראל אחד אחד. ביאר הנביא ענין גאולה אחרונה ונראה לבאר ענין מה דאמר משה אכן נודע הדבר דמשה תמה למה יהיו ישראל יותר משועבדים מכל אומה ולשון כיון שראה שיש בהם דלטורין אמר אכן נודע הדבר. ויש לתמוה וכי משה לא ידע דמאיכות חטא האבות בנים משועבדים. ונראה דהענין הוא דלפי שמכרו בני יעקב את יוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ואולם הא קיי"ל דלא יומתו בנים על אבות דאין נפרעין מהבנים חטא אבות כלל. והגמרא תי' שם כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וכאן כשאין אוחזין וזה היה תמיהת משה למה גלו ישראל למצרים הלא אין נפרעין מהבנים. ואולם חטא אבות היה דמאיכות שהביא יוסף דבתם רעה אל אביהם נתקנאו בו ומכרוהו. וכיון שראה שיש בהם דלטורין וגם במצרים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם והיו מספרין לשון הרע על משה אמר אכן נודע הדבר ולכך הם בגולה יותר משאר אומה ולשון וא"ש. ואי' במדרש חנם נמכרתם וחנם אתם עתידין ליגאל. ונראה לפרש המדרש דידוע מאמר הגמ' מפני שנאת חנם חרבה ירושלים ויש להבין הא באמת היה להם חטאים אחרים שהיה בהם כת צדיקי וגלילי וכדאי היה זה לחרוב בית קדשינו. ואולם נראה דמפני חטא זה לא היה המדה"ד מקטרג עליהם מפני שהיו בהם צדיקים וטובים כגון ר' יוחנן בן זכאי וחביריו אשר היו כדאין להגין על ירושלים. ואולם אם היו באהבה ואחוה היו מגינים עליהם אבל היו שונאים זה לזה ולא היו באחדות גמורה ולא הגינו עליהם. וזהו היה הסיבה שנחרב הבית וכתב הזוהר דלעתיד יתאחדו ישראל ויהיו בישראל עשרה

צדיקים והם יגינו על כל ישראל כי יהיו אוהבים זה לזה ומפני כך יגינו עליהם. וזהו מאמר המדרש חנם נמכרתם הכוונה מאיכות שנאת חנם כנ"ל. ובחנם יגאלו כי יהיו ריעים ואוהבים זה לזה בחנם. וז"ש הנביא ואתם תלוקטו לאחד אחד ר"ל באחדות יגאלו דהיינו שיתאחדו ישראל כנ"ל וזה יהיה סיבה לביאת הגואל וא"ש וק"ל:

והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור. מבאר המדרש דשופר זהו וילון ונראה לפרש דהנה כתיב בזכריה והיה ביום ההוא יהי' בוקר ולא ערב ובשופר גדול יתקע. והיינו דעל ידי שיעשה השם ב"ה שופר מן הוילון כמאמר המדרש ולכך יהיה בוקר ולא ערב כי וילון מחשיך בלילה כדאי' בש"ס אבל עתה שהוסר ונעשה שופר יהיה בוקר ולא ערב. אמנם אמיתית הדבר הוא כך שיראה הבורא ית' כ"כ אותות גדולות ומופתים נוראים לאין חקר בשמים עד שיתגלה לעין כל באי עולם שהוא זמן ביאת המשיח ויהיה הדבר כ"כ מפורסם כאילו תקע בשופר גדול. וזהו כוונת המדרש שיעשה שופר מכיפת הרקיע כלו' ע"י אותות ומופתים נוראים כנ"ל ואז ובאו האובדים בארץ אשור אלו יו"ד השבטים והנדחים בארץ מצרים זהו גלות השני והשתחוו לה' וכו'. וענין השופר גדול דנקט לפי דשופר הוא כעין צורת וי"ו ורמז לן בזה סוד גדול דוי"ו זע רא הוא נכתב כזה ו"ו והוא מנין י"ב והן י"ב שבטי ישראל אשר נאצלין מן הקודש. וצורת וי"ו שנייה היא נכתבה כזה וא"ו והיא מנין י"ג רמז לי"ג שופרות שהיו במקדש וצורה השלישית היא כזו וי"ו והוא מנין כ"ב רמז לכ"ב אותיות התורה וזהו נקרא שופר גדול וק"ל:

הוי עטרת גאות שכורי אפרים אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין. נראה לבאר ענין שהוכיח הנביא אותן על שמשכו ביין לבם. דהנה נשתלשל המלוכה לירבעם כדאי' במדרש בשעה שהיה שלמה משתכר ביין והוכיחתו אמו על זה כמבואר במשלי שאמר' אל למלכים שתוי יין נגזר שיתחלק המלוכה ונתנה לירבעם. ואולם אם היה ירבעם מתנהג כמלך כשר הי' יושב הוא וזרעו על המלוכה ואולם גם הוא נשתכר ביין כמ"ש השותים במזרקי יין וא"כ דין הוא שיסבב המלוכה לדוד. וזהו הוי עטרת גאות שכורי אפרים דמתגאה בעטרת שלו והיא משך ביין לבו וק"ל. ציץ נובל צבי תפארתו. ידוע ההבדל שבין מלכי יהודה למלכי ישראל כמאמר הגמ' מלכי בית דוד היו חקוקין בראשם והכתר הולמתו וזהו היה סימן שהיה ראוי למלכות. והענין הוא לפי דמלכי בית דוד נמשחו בשמן המשחה ומלכותם נמשכה לדורי דורות ולכך היה כעין חקק כדי שיתקיים הכתר על ראשו כמו מעשה אומן ואולם מלכי ישראל לא היה סימן בראשם וזהו מורה שלא תתקיים המלוכה שלהם ימים רבים. וז"ש ציץ נובל צבי תפארתו הכוונה שהציץ

נזר שלו נובל הוא ואינו מתקיים ומבאר איך סובב המלוכה אליו דאשר על ראש גיא שמנים ר"ל מן מלכי יהודה אשר נמשחו בשמן המשחה והי' בראשם כמין גיא נסתלקה מהן מאיכות יין כנ"ל וז"ש הלומי יין וק"ל:

הנה חזק ואמיץ לה' כזרם מים כבירים וכו' ידוע אם ישתלחו ח"ו חיצי ברד או רעמים לעולם יזיקו תחילה ביותר ליושבי הרים משוכני גיא והדבר הוא בהיפוך אם בשטף המים שהוא יותר קשה לשוכני עמקים מן יושבי בהר. לזה אמר הנביא שיהא פורענות כ"כ אמיץ חזק לה' כזרם ברד ושער קטב כלומר כסערת הברד עם רוח קטב מרירי וא"כ מראש הרי' יצווחו וגם יהיה כזרם מים השוטפים את שוכני הגיא והצפים את הארץ שתהא כ"כ מטושטשת שיניחו לארץ ביד מבלתי לנגוע בה מפני הריבוי הטיט והרפש וק"ל:

ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים. מבאר דכדאי זה החטא שיסור ממנו כתר המלוכה מפני שהוא צוה לכל עמו כל מי שילך אל ירושלים לחוג את חג ה' ידקר בחרב וזהו ענין ברגלים תרמסנה מענין שלש רגלים וא"ש:

והיה ציצת נובל צבי תפארתו כביכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה נר' לומר דאי' ראויה היתה המלוכה לאפרים והיינו כמו דלעתיד יהיה משיח בן יוסף ומשיח בן דוד ולא יהא ביניהם שנאה וקנאה ותחרות כך היתה ראוי להיות. ואולם עדיין לא הגיע הזמן. ומאיכות אשר חטא המלך שלמה נתנה לו והיא כמו נובלת אשר עדיין לא הגיע עתו לכך אין מתבשל כל צרכו ולא נתקיימה המלוכה בידו. וזהו ענין שאמר שיהיה צבי תפארתו כביכורה בטרם קיץ אשר בעודה בכפו יבלענה וק"ל:

ביום ההוא יהיה לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו. מבאר דכאשר יסיר המלוכה מן ישראל יהיה התעוררת מלחמה בארץ יהודה מן אשור ויברחו כל ישראל מן ארץ יהודה אל ירושלים ומבאר הנביא דירושלים יחזיק את כולם אף שהם רבים דארץ צבי היא שמחזיק יותר כמבואר במדרש איכה. וזהו שאמר שיהיה ביום ההוא לעטרת צבי כו' לשאר עמו ר"ל לעם יהודה או יאמר מפני שביום ההוא יהיה רעש גדול בא"י ומדה"ד נפרע מהם ר"ל מן ישראל ובתוך הדין יהיה רחמים לחזקיהו המלך שמלך אשור וכל מחנהו יפלו סמוך לירושלים ולא יהיה דין כלל על יהודה וידוע דצבי אין לו מרה כלל. ר"ל התעוררות השנאה מן חלק המתעורר אשר יש לכל בעל חי. וז"ש ברח דודי ודמה לך לצבי כי צבי אין לו מרה כלל. וזהו ענין שאמר ביום ההוא לעטרת צבי לשאר עמו וק"ל:

לרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה. ביאר ענין חזקיהו המלך שיגבר את שבנא. דשני כתות היו בירושלים חזקיהו עם סיעתו היו כשירים. ושבנא עם סייעתו בקשו לצאת אל מלך אשור ויושע ה' את חזקיהו. וז"ש לרוח משפט ליושב על המשפט זהו המלך היושב על כסא המלוכה והוא משיב מלחמה שערה ר"ל עד השער שבא האויב שם ושם נפל שדוד וק"ל:

וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וכו' מבאר ענין שבנא וסיעתו שהיו משתכרין ולא שתו לבם לזעוק אל המלך מלכו של עולם. כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין שגו ברואה וכו' יש לשאול וכי יעלה על דעת שאדם אשר השיג מראה הנבואה נשתכר מיין. והמפרשי' דחקו לתרץ שאמר על נביאי שקר אשר קטרו להוריד כוחות הטומאה ויין על משתיהם ע"כ דבריהם. ואולם הלשון משמע דקאי על נביאי אמת. ונר' לבאר דענין השגת הנביא הוא לפי מעלת ישראל דעבורם השרה האל יתב' נבואתו על הנביא שהם עם סגולה בני אברהם יצחק ויעקב ואם היו ישראל עושין רצונו היתה נבואתו כאבר ידבר איש אל רעהו וזהו היה מעלת אב הנביאים. ואחריו השיגום באספלריא שאינה מאירה ולפעמים היה קושי ההשגה והיה כעין משוגע ושיכור כמ"ש מה אמר אליך המשוגע הזה. וזה הוא שבטלו הרגשותיו והיה כאיש אשר יעור משנתו וזה הוא כשישראל אינם צדיקים כ"כ. וזה היה סיבה מעצת היצר הרע שהרגו לזכריה בבית המקדש שהיו אומרים שהוא שיכור ונכנס שתו יין למקדש מפני דבאותו פרק היו עובדין ע"ז כידוע ולא היה השגת הנביא כשארי נביאים כי אם בקושי כענין הנ"ל. וז"ש כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין דהנבואה היה בא בפחד ורעדה והיה כמו שיכור ואמר שגו ברואה מגזרת משוגע והותר' השאל' הנ"ל:

כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום מבאר הנביא איך נתהפכה ירושלים לסורי גפן נכריה. דהנה בירושלים היה מותר לאכול בשר שלמים וענין אכילת קדשים היה כדי להזדכך השכל ולזה יאכלו לרעות נפשם והיה נקרא שולחן ה'. ובשומרון היו כל השולחנות מלאים קיא צואה מפני שאכלו קרבן ע"ז וכן היה בירושלים שהיה קיא צואה בלי מקום:

את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים נר' לבאר ע"פ מ"ד בגמ' מיום שחרב בהמ"ק ניתנה נבואה לשוטים ולתינוקות. דהענין הוא דאי' בגמ' הרי שהיו ישראל צדיקים בר"ה ופסקו להם גשמים ואח"כ עברו ועשו עבירות הרי גשמים יורדין על ההרים ועל הגבעות מקום שאין עושה פירות. וכך הוא ענין שפע הנבואה הבא מאל יתב' על עמו ישראל כמ"ש הכתוב ויבא כגשם לנו שהוא ענין השפעה ובהיות

ישראל שרוין על אדמתן ועושין רצונו היו החכמים מקבלין שפע רה"ק ואולם אם אין עושין רצונו השפע ההוא יורד אל מקום שאין עושה פירות כענין גשמים. וזהו מיום שחרב בהמ"ק ניתנה נבואה לשוטים ולתינוקות. וז"ש את מי יורה דעה גמולי מחלב. דהגדולים אין מקבלין שפע מסיבות מעשיהם המעוקלין:

כי צו לצי קו לקו זעיר שם כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה. נראה לבאר הענין דהוכיח הנביא שישמרו שתי תורות ר"ל תורה שבכתב ותורה שבע"פ. וביאר הענין דכמו כל התרי"ג מצות הם גדרים לעשרת הדברות דסוג כל המצות הם שלש שכליות חוקיות ומעשיות והם נכללו בעשר. הראשון להאמין במציאותו יתב' וגדריו הם ציצית ותפילין ומילה כולן מורין על מציאותו ובאם ישמור בעל התורה לא יהיה אמונתו חלושה ורבים כדומה להם ואין כאן מקום לבאר פרטן. ושבת הוא מורה על חידוש העולם וגדריו הם היראה והכנעה לאל יתב' ואחריהן הן לא תרצח וגדריו הן לא תלך רכיל כי זהו מעורר האדם ויחם לבבו ויהרוג זולתו ורבים כדומה להן וכן הענין תורה שבע"פ הם משמרת לתורה שבכתב. וזהו אמר כי צו לצו הכוונה דכל האזהרות הן על צו ראשונה ר"ל עשרת הדברות וכמו כן תורה שבע"פ היא צו לצו. ומבאר קו לקו דכולם בנוין על קו צדק ואולם ישראל לא בקשו לשמוע אל זה וז"ש כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם כאלו הוא אמר בלשון אחרת שאין יודעין בפשר הדבר כי אטמו אזנם משמוע וק"ל. באופן אחר נר' לבאר מ"ש בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר וכו' דהנה כאשר אשר האל יתב' למשה שילך למצרים ואמר משה כי כבד פה וכבד לשון אנכי ויאמר לו ה' מי שם פה וכו' צריך להבין אדם שהשיג הנבואה יהא נסתפק שהשם יוכל לברוא פה לאדם. אמנם כבר בארנו דלפי מעלת ישראל כן הוא מעלת הנביא וישראל היו במצרים עובדי ע"ז כמ"ש בעל ההגדה מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו במצרים ולא חל עליו ענין אלהי כראוי וז"ש משה איך אלך להוציאם ואני כבד פה וכבד לשון וא"כ אין עדיין זמן ואמר השם מי שם פה לאדם הכוונה שיתעוררו ישראל בתשובה ויגאלו ויהיה לך פה כמו שהיה באמת כשהיו ישראל באגוד' אחת במעמד הנבחר כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול ודרשו חז"ל בקולי של משה והיה לו לשון ופה כדאיתא וזהו שאמר הנביא כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה הכוונה שהיו עובדי ע"ז ולא היה פה לנביא מאיכות חטאם והיה כאלו מדבר בלשון אחרת וא"ש וק"ל:

אשר אמר אליהם זאת המנוחה וזאת המרגעה הניחו לעיף וכו' עתה מבאר ענין מ"ש להם הנביא שישמרו את התורה כי השומר התורה הוא בן חורין ואמר אליהם זאת המנוחה וזאת המרגעה הניחו לעיף ואולם הם לא אבו שמוע:

והיה להם דבר ה' קו לקו זעיר שם. מבאר איך השיבו ואמרו שאין צריכין לשמור משמרת חכמים ודי להם במה שצותה התירה משמרת ואמרו והיה להם דבר ה' צו לצו הכוונה מצות התורה היה להם למשמרת המצות ואמר למען לכו וכשלו אחור זהו המעשה לא יצלח:

לכן כה אמר ה' לבית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. נראה לבאר על פי מאן דאמר בזוהר בשעה שהושלכו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש אמרו עננו אלהי יעקב שחקו כל האומות וכאשר ניצולו אמרו לא עתה יבוש יעקב ויש לתמוה מה שמחו ולמה שחקו דוקא כשאמרו תפלה הנ"ל. לכן נראה דאי' בתוס' בכתובות אלו לקו לחנניא מו"ע הוו פלחי לצלמא ומק" תוס' הא קיי"ל אפי' סורקין בשרו במסרקת של ברזל כר' עקיבא צריך לעמוד בדבר ויקדש השם ומסיק תוס' דלא היה צלם ממש אלא אנדרטא היה פירוש צורתו היה ואולם הם לא רצו לסגוד לצלם שלו דהינו לאנדרטא וקדשו השם כענין במרדכי לא רצה לסגוד להמן. ואולם מצינו ביעקב שהשתחוה לעשו כדי שלא יהרג. וזהו הענין כששמעו שמא דיעקב אחיכו מפני שהוא השתחוה לעשו. וכאשר ניצלו בזכותו אמרו לא עתה יבוש יעקב ומוכח דלא חטא. ואמר אשר פדה אח אברהם כי גם אברהם אינו מצווה למסור נפשו היותו בן נח. וב"נ אינו מוזהר על קידוש השם ואעפ"כ לא חשך עצמו לירד לתוך הכבשן. וה' פדה משחת נפשו וממות חיתו בזכות יעקב ומזה תראה שמלאך ה' חונה סביב ליראיו ויחלצם:

כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו. דאי' דישראל לא בקשו לסגוד לצלמא די דהבא מה עשה אותו הרשע תלה שם המפורש וסגדו כל ישראל. ואולם דין הוא שיקדש שם שמים על זהו המעשה אשר כתב לשש העצם על אנדרטי. וזהו הענין שאמר כאן כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו ר"ל שם העצם יקדישו שמי ואת קדוש ישראל יעריצו ובזה יתלבנו כתמינו ונשובה לארצנו ויראו עינינו וישמח לבנו במהרה בימינו אמן:

הפטרת וארא

כה אמר ה' בקבצי את בני ישראל מן העמים אשר נפוצו שמה. ונקדשתי בם לעיני הגוים ייעד הנביא על גאולת בית שני שיתקבצו ישראל ויתקדש שמו הגדול והענין הוא דאי' גדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן הראשון. ויש להבין הא באמת היה כבוד הבית הראשון יותר גדול במעלה כמבואר דהיה חסר ה' דברים בבית שני. ואולם נראה דנתגלה מעשה ה' בבית שני לעיני העמים יותר מן הראשון מפני דבראשון לא בא זר לא"י ר"ל עכו"ם. וכל הניסים הנעשים לישראל לא ידע אנוש ערכם כ"א בני ישראל.

והאו"ה לא האמינו כי ה' שוכן בתוך עמו ישראל. ואולם בבית שני באו כל או"ה לדרוש את שלום ציון והיו רואים בעיניהם איך מעשה ה' נפלאים והאמינו לזה. וז"ש שיהיה כבוד הבית האחרון גדול מן הראשון. וז"ש הנביא שיתקבצו ישראל מבין או"ה ונקדש ה' בם לעיניהם וק"ל:

וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב. דבזכות יעקב נגאלו פעם שנית. דענין הוא דאמר האל יתב' לאברהם שיתן לו עשרה אומות והיינו זי"ן אומות וקני וקניזי וקדמוני. ואולם זה הייעוד לא יתקיים עד שיבוא המורה צדק. ואלו זכו ישראל היו זוכין לזה מיד בעת צאתם ממצרים. וכן אמרו בשירה שמעו עמים ירגזון ר"ל הג' אומות הנ"ל. ואולם נבאו שלא יתקיים הייעוד הזה מיד. ואמרו עד יעבור עמך ה' זו ביאה שנייה. תביאמו ותטעמו בהר נחלתך זו גאולה שלימה ובאותו זמן יתקיים הייעוד. וליעקב ייעד האל יתב' שבעה עממין כמו דכתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ואמרי' מלמד שקיפל כל הארץ תחתיו ר"ל א"י. וז"ש וישבו על אדמתן אשר נתתי לעבדי ליעקב הכוונה שבעה ארצות האומות. ואולם הבית הראשון נתיסד בזכות אברהם ובית שני בזכות יעקב. וז"ש הנביא שיאמרו לעתיד אברהם לא ידענו זהו מענין מקדש ראשון וישראל לא יכירנו זהו ענין בית שני. ואולם אתה ה' גואלנו זהו מענין הג' שיבנה ב"ב:

וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטי' אותם מסביבות'. נ"ל ענינו מפני דישראל אין להם שפע מן המזל כלל כמ"ש עיני ה' דורש אותה. ומבואר דבבית שני לא היה השכינה שורה. ואולם הצלחת' היה בבית שני מן השפע של או"ה מה שהיה ראוי להתענג בהם או"ה והם חטאו ובסיבות חטא' היו נענשין וזהו השפע היה מגיע לישראל. וז"ש הנביא וישבו לבטח והיינו בעשותו שפטים בכל השאטי' אותם יתענגו ישראל בטובה וק"ל:

היה דבר ה' אלי לאמר. בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים ועל מצרים כולה. יש לשאול מה שאמר שים פניך וכי ביה תליא מילתא. ונראה דאיתא בגמ' דשלח המלך יאשיהו אל חולדה הנביאה היש דבר ה'. ואמרי' בגמ' מ"ט לא שלח אל ירמיהו מפני דנשים רחמניות הן. ותמוה וכי בדידיה תליא מילתא. וגם אחאב אמר כי לא טוב הנביא ההוא וכי יכול לשנות הגזירה מאת ה'. ונר' דהענין הוא דכל זמן שהנביא לא הוציא הדיבור מכח אל הפועל יוכל להתפלל על הגזירה שירחם ה'. וזהו ענין דנשים רחמניות הן ומתפללין על הגזירה מיד כאשר ישיגו המראה ולכך שלח אל חולדה וגם אחאב אמר זהו ענין כי לא נביא טוב הוא מפני דאחאב היה רשע ולא ביקש הנביא להתפלל עליו ואמר כי לא נביא טוב הוא. וז"ש האל ית' אל יחזקאל שים פניך אל פרעה מלך

מצרים הכוונה שלא יתפלל בשום ענין על מצרים ואמר על מלך מצרים מפני דבארץ מצרים היה גרים בני ישראל כמבואר בירמיה ולכך אמר על מלך מצרים והמראה היה על מצרים כולו ואמר שים פניך שלא יתפלל עליו וק"ל:

דבר ואמרת עליו כה אמר ה' וכו'. ר"ל על שכפל הלשון דבר ואמרת. דהענין הוא דאי' בגמ' דשאל א' מהחכמים מ"ט עיזא מסגי ברישא והדר אימרא א"ל יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד ושיחתן של ת"ח צריכין לימוד. ונר' דהלא מצינו בתורה בהרבה מקומות דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בתחלה אמר דבר ואח"כ בלשון אמירה. ואי' בגמ' כל דיבור אינו אלא קשה כמו אלה הדברים אשר דבר משה וכן דבר אדני הארץ אתנו קשות ואמירה הוא רכה כמו דאמרי' אמירה נעימה. וז"ש מ"ט עיזא מסגי ברישא והדר אימרא הכוונה דלשון עז מסגי ברישא ואח"כ אמר בלשון רכה. והשיב לו יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום א' דבתחלה ערב הוא מדה"ד לרבעים שהוא דומה לערב ואפלה. ואח"כ בוקר לצדיקים כן הוא זה ענין שאמר מתחלה דיבור ואח"כ אמירה וכן אמר כאן דבר ואמרת:

אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני. נראה לומר דזר הוא לחשוב שאמר פרעה הוא עשה היאור כי מי פתי יאמין לו דהא מלפנים היה. ואולם הענין הוא עפ"י הידועה דצוה פרעה מלך מצרים כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. ונר' טעם למה לא צוה שיהרגו אותם. ולמה דוקא להשליכם ביאור, ואולם הגמ' פירש יפה ונראה עוד טעם דאי' בגמ' פעם אחד הלך אחד אל מצרים ליקח סוס ונתנו לו דף באחיזת עינים ונדמה לו שהוא סוס. ולעת ערב ביקש להשקות את הסוס אצל המים ראה שהוא דף לפי דבמים אין כישוף שולט וזהו היה ערמת פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו דאם יחליפוהו באחיזת עינים לא יעמוד במים. ואל תתמה שישראל היו בקיאין בענינים אלו דאמר השם ב"ה ואוציאך מכור הברזל ממצרים שהיו נטמאין בכל מעשה כישוף. ולזאת הסיבה אמר היאורה תשליכוהו ואולם הענין במה שהיה פרעה חושב דבמים אין שום כישוף שולט דסבר הנהר נילוס נאצלת מאת הבורא ית' בלי השתלשלות כלל כמו שחשבו הפילוסופים דהארץ היא נשתלשלת שלישים ורביעים מן הכוכבים ואולם הנהר יוצא מעדן והיא קודמת במעלה מן הארץ ולכך אינה מקבלת שום כישוף כי מאת ה' לא תצא רעה. וזהו היה סיבה שעבד לנהר נילוס וקרא לו אל אתה. וז"ש שאל יתברך יפרע מן פרעה. לפי שאמר לי יאורי הכונה שאמר היאור לא נשתלשל מן הכוכבים רק מהשם ב"ה ואני עשיתי ולכך עבד ליאור ואמר לו אל אתה. וז"ש הנביא דנענש על זה כדלקמן:

ונתתי חחים בלחייך. מבאר הענין דביום ההוא יהיה חושך ואפילה ויאבדו חכמת חכמיו וכל עניניהם בעסקי כישוף ולא יצליחו כי סיבה מאת ה' היא ואמר חחים דרך צחות כשאדם אין יכול לדבר באם אינו יודע דבר זהו כאלו פיו בלום במתג ורסן וא"ש: **והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך**. נר' ע"פ מ"ד דכל הבהמות והדגים טמאין הן נפעלין מן שבעה משרתים ואולם הטהורים נפעלים מן י"ב מזלות והן מעולין מן המשרתים. ולכך אסר לן התורה דג טמא כי דג עולה שבעה מורה על שבעה משרתים שיקבלו פעולה מהן. ואולם כל מי שיש לו קשקשת מורה על שקיבל פעולה מן המזלו' דקשקשת עולה במספר קטן י"ב. וענין כישוף הוא בעשיית הצלמים לשבעה משרתים ומקטרין להם כדי להוריד הרוחני. ומן המזלות לא יוכלו לעשותו כזה הענין. וז"ש והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותי' הכוונה שלא יוכלו להוריד הרוחני מן המשרתים כמו מן המזלות ואמר שיהיו מדובקין בקשקש' דהיינו במזלות ואמר והעליתיך מתוך יאורך ואת כל דגת יאורך וכו' וק"ל:

וידעו כל יושבי מצרים כי אני ה' ומבאר והולך הנביא דידעו שהשם ב"ה הוא המשגיח על השפלים ומפני דהיתה ספק בלבם שאין השם פועל בשפלים כי הוא נעלה מכל החפצים עד שראו בעיניהם בשינוי הטבעים שאין זו פעולה מן זולתו כי אם מן השם ב"ה לבדו. וזהו דאמרי' בגמ' פרעה שחירף בעצמו נפרע הש"י ממנו בעצמו וכו' כמ"ש והוצאתי את בנ"י מאמ"צ אני ולא שליח. וסנחרב חרף ע"י שליח לכך נפרע ע"י שליח דכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. והענין הוא לפי דפרעה היה מאמין כאנשי הקדמות אשר אומרין שאין השגחה בשפלים מן האל ית' וז"ש מי ה' אשר אשמע בקולו הודה שיש ה' אבל הוא נעלה מכל החפצים ואין משגיח בשפלים. לכך נפרע בדברים אשר הם מחוץ לטבע. ואשר איננו בהם שום דמיון ולא שום כישוף כמו קריעת ים סוף שלא יעלה על דעת שהיה בדמיון. ואולם סנחרב היה אומר מי בכל אלהי הארצות אשר יציל אתכם מידי וכפר בכל אלהים בעולם כי אם אלהיו אשר הטעה אחריו ואמר שאינו בא שליח מהאל ית' כדעת אנשים אשר היו קידם אברהם שלא ידעו שיש כלל אלוה בעולם ולכך הראה שיש אלוה בעולם כי כאשר נפל מחנהו ובשינוי אויר מתו כל חיילותיו כמ"ד רוח נשף בהם ומתו. וז"ש וידעו כל מצרים כי אני ה' בשינוי הטבעיים ידעו שיש השגח' מהאל יתברך בשפלים וק"ל:

יען היותו משענת קנה לבית ישראל. נראה לומר מפני דישראל שלחו אל מלך מצרים שיבא אליהם לעזר. ויש להבין מה עזר היא זו אם יהיו משועבדים למלך בבל או למלך מצרים. ואולם הענין הוא מפני דאחיה השילוני קילל את ישראל שיהיו כאשר ינוד הקנה

מן הרוח. ואולם הקנה מתנועע ומתנודד ואין נעקר לגמרי כי הוא ההולך עם כל הרוחות וכן היו סבורין ישראל שלא ישתעבדו למלך אחד כדי שלא יוכל לעקרם אלא פעם לזה ופעם לזה וקנה במקומה עומדת ולזאת שלחו אל פרעה. ואולם פרעה רימה את ישראל ולא בא לעזרתם. וכאן ימצא ב"ח לגבות את חובו ואמר יען היותו משענת קנה לבית ישראל וק"ל:

בתפשם בך בכף חרוץ וכו' והעמדת להם כל מתני' וכו'. מבאר ענין איך סמכו ישראל על פרעה ועשה להם היפוך הדבר והמליץ הענין על כישוף יען דכל ארץ מצרים היה מלא כישוף. ושני ענייני כישוף הם. הא' היא שמתחברי' אליו השדים וכוחות הטומאה והוא נופל על הארץ ומגיד העתידות כמו שהיה בבלעם הרשע שאמר נופל וגלוי עינים שלא היה יכול לעמוד כשהיה עוסק בכישוף. וענין שני הוא שעושה מעשה כישוף ביד כמ"ש וקסמים בידם שהיה מענין קסם שהיה ביד. וז"ש בתפשם בך בכף הכוונה מענין קסם שהוא ביד תירוץ שלא יעזור להם. ומבאר ענין שני באומרי והעמדת להם כל מתני' שהוא היפוך הקסם אשר ע"י נפילה כנ"ל וק"ל:

לכן כה אמר ה' הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה. נ"ל דהענין דאי' אין בעל דין פוגע בנפשות תחלה והיינו כאשר יחטא האדם נגעים באי' תחלה על קורות ביתו כדי שיכיר ויבחין וישוב לאל יתב' ואח"כ באם לא שב באין על בגדיו ואח"כ על גופו. ואולם זהו דווקא אם הם נגעים הבאים כדי שיחזור בתשובה אז אין פוגעין בנפשות תחלה. ואולם אם אין הוא בעל תשובה רק הנגעים הם במשפט דין רשעים ואינם באים לכפר אלא כמו שיובל רשע לגיהנם על עונשו הן המה פוגעין בנפשות תחלה. ועפ"ז יובן המד' כאשר ראה משה פרשת נגעי' אמר אלו למי א"ל הקב"ה אלו וכו' ולכאורה הוא תמוה. ולדברינו יובן יען דבפרשת נגעים כתיב נגעי אדם תחלה ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי בתים. וע"ז תמה משה ואמר וכי לא יהיה כפרה לישראל חלילה בתשובה והלא אין בעל דין פוגע בנפשות תחלה והשיב לו השם ב"ה דזהו יהיה משפט וכו' כנ"ל. וז"ש והכרתי ממך אדם ובהמה דדין כרותה יהיה תחלה על האדם ואח"כ על הבהמה מפני דאין להם כפרה כנ"ל וק"ל:

ולא תשב ארבעים שנה. מפרש המדרש דאלו מ' שנה הן לפי שהיה נגזר על מצרים שיהיה רעב מ"ב שנה. ושני שובע ג"כ מ"ב שנים ובשבע שני שובע נתברכה הארץ כאלו הוא שני שובע מ"ב שנה. ואולם שני שנים רעב היו וכאשר בא יעקב פסקה הרעב בזכות יעקב ועתה נשלמו המ"ם שנה. רק י"ל דא"כ הדין נותן שהיה כמו כן רעב בכל העולם כי כן נגזר שיהיה רעב בכל העולם כמ"ש ותרעב כל הארץ ללחם ויבאו מצרימה לשבור

בר. ונר' דשבע שני רעב היה באמת בכל העולם ואולם במצרים פסק הרעב מעת שבא יעקב למצרים ולכך נשלמו במצרים אותן שני רעב ולא בשאר ארצות וק"ל.

והפיצותי את מצרים בגוים וכו' כי כה אמר ה' מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מבין העמים אשר נפוצו שמה. מבאר ענין שלא יאמרו שהפורענות אשר נפוצו בין העמים היא טובה גדולה להם דאי' מצרי אסור לבוא בקהל אלא לאחר ג' דורות וזהו דוקא בידוע לנו שהוא בא מארץ מצרים ואז הוי קבוע כמחצה על מחצה דמי. אולם אם הם נפוצים בארצות אז כל דפריש מרובא פריש וא"כ זהו טובה היא להם שיפוצו בארצות. לזה אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים וישובו על אדמתן ויהיו אסורים לבא בקהל ה' כמקדם וק"ל:

ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם. ידוע מה דשאל המלך כוזרי להחבר איך הקריבו ישראל את קרבן פסח במצרים הא אסור להקריב קרבן לה' כ"א בארץ הקדושה. והשיב החבר דישראל לא היו עובדין במצרים כ"א בארץ גושן וארץ גושן היא מן א"י רק שישראל לא נחלו אותה ובארץ גושן עשו את הפסח וכל ימי היות ישראל בבית ראשון היה פרעה מושל על ארץ גושן והיה כעין עון לישראל מפני דהקריבו בח"ל. וז"ש ולא יהיה עוד למבטח מזכיר עון הכוונה על ארץ גושן כי יהא ממלכה שפלה ולא יהיה עוד מושל בגוים וק"ל:

ויהי בעשרים ושבע שנים וכו' ושכר לא יהיה לו מן העבודה אשר עבד עליה. נראה טעם דלמה באמת לא יהיה שכר מן העבודה מפני דחירם מלך צור הי' אומר אלהים אני הכוונה שאין האל יתב' משגיח בשפלים ועולם כמנהגו נוהג. ואלו כבש אותו נבוכדנצר ובזז את כל שללה לא היה הפלא כ"כ כי כן דרך עולם זה קם וזה נופל וזהו דרך המלך לצור על העיר כדי לבוז בז. ואולם אם ילחם עליה בלא שכר זהו אין מנהג עולם וזהו דרך פלא וסיבה מאל יתברך וזהו ענין דלא היה לו שכר וק"ל:

ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל וכו' ולך אתן פתחון פה בתוכם. נ"ל דהנה אין הנביא ניכר שהוא נביא אמת אלא באומר דבר שיהיה ובא האות והמופת הוא הנביא אשר שלחו ה' ואליו תשמעון ואמר כאשר יתקיים זה אתן לך פתחון פה שידעו הכל כי נביא אמת הוא ואל יתב' שלח אותו וכן ישלח לנו את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא ב"ב אמן:

הפטרת בא

הדבר אשר דבר ה' אל ירמיהו הנביא. ידוע מ"ד במדרש כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היה הדבור מתייחד עם משה מפני שהיו כנז פין. ואמר אמ"ו זלה"ה דמצינו במדרש שאמר הקב"ה למלאכי השרת מה אבל יושב ודומם אף אני אשב ואדום דבכל מקום עמו אני בצרה ובמדבר היה לישראל כעין גלות וא"כ כביכול יושב ודומם לכן לא היה הדיבור מתייחד עם משה. ולכך בגלות המר הזה נאמר לבא לפומא לא גלי לפי שאין דבור אמנם כאן היה הדבור עם ירמיה לפי שהיה עדין קודם חורבן הבית. ואף שחורבן מצרים היתה כמה שנים אחר החורבן מכל מקום הדיבור הי' מקודם וק"ל:

הגידו במצרים וכו' ידוע דיונה הנביא לא רצה ללכת אל נינוה העיר הגדולה דשמא ינחם ה' על הרעה ויאמרו נביא שקר הוא ולפ"ז איך ניבא כאן ירמיה על מצרים שמא יחזור ה' על הרעה. אכן איתא לטובה אין הקב"ה חוזר ולכך גבי נינוה כתיב ונינוה נהפכת אין כאן טובה בשום צד ויכול לחזור בו אכן כאן כתיב לבוא נ"נ מלך בבל וא"כ טובה היא לנ"נ ואינו חוזר לכן שפיר אמר הגידו במצרים וק"ל:

או יאמר דהנה מה דאמרי' שמא ינחם הקב"ה על הרעה היינו כשיעשו תשובה הוא דוקא גבי ישראל. רק יש מקום לבעל דין לחלוק מה נשתנו אלו מאלו וא"כ כאן ניבא ירמיהו ג"כ על חורבן ירושלים ואם יחזור הקדוש ברוך הוא וינחם ויקבל תשובה מישראל צריך ג"כ לקבל תשובה מאו"ה. לזה אמר כי אכלה חרב סביבך ר"ל סביבות מצרי' דהוא א"י כבר נחרבת ואעפ"כ לא לקחת מוסר מלעשות חשוב' ושפיר י"ל דאין הקב"ה מקבל תשובה מהם ולא ינחם ה' ולא יאמרו שנביא שקר הוא ושפיר אמר הגידו במצרים וק"ל:

מדוע נסחף אביריך פי' מדוע נסחף השר שלך כי ה' הדפו שם ה' הדפו על שאמר לא ידעתי את ה'. ואי' במדרש נסחף הוא צרעת כמ"ש שאת או ספחת. ונ"ל דאי' במדרש ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף היום אומר אשר לא ידע את יוסף ולמחר הוא אומר לא ידעתי את ה'. ותמוה רק י"ל דאי' וימת יוסף אעפ"י שיוסף מת אלהיהם של אלו קיים. והענין הוא דהנה מיוסף בא התנכרות אלהים שהוא מושל ברוחו ומשנה עתים וטבעי עולם כגון שבע שני שובע ושבע שני רעב והוא הכל שינוי הטבע. וכיון שמת יוסף ונשתכך מלבו. נשתכח ג"כ מעלת אלהים שהוא משנה הטבע. וא"כ לפ"ז נוכל לומר דהלא קשה מה דכתיב וימת יוסף ואח"כ ויקם מלך חדש א"ש דכל זמן שהיה יוסף בחיים היו מתייראים ממנו להשתעבד בבני ישראל רק מאי אשר לא ידע את יוסף מאי איכפת לן בידיעה נימא דידע את יוסף הלא כבר מת ולא היה מתיירא ממנו אלא דזהו כוונת המדרש אע"פ שיוסף מת אלהיהם של אלו קיים ואם כן היה ראוי

לירוא מאלהים. לזה אמר אשר לא ידע את יוסף ואם כן לא ידע ג"כ מעלת אלהים כנ"ל ולכן אמר הבה נתחכמה לו. וז"ש המדרש היום אומר אשר לא ידע את יוסף ולמחר אומר לא ידעתי את ה' היינו דמכח יוסף ניכר שה' הוא אלהים ומשנה הטבעיים וזהו לא ידעתי את ה' כפירוש הזוהר שידע מדת האדנות ואלוהות אבל לא ידע שם הויה ב"ה שמורה שהקב"ה משנה טבעי העולם זה לא האמין בה' אלא סבר עולם כמנהגו נוהג. ואי' בהרמב"ן שממכה צרעת נשמע שהקב"ה משנה טבעי בני אדם דאין דרך צרעת לבוא על תכלית שלימות של בשר. ואם כן לכך שפיר אמר וימת מלך מצרים היינו שנצטרע מדה כ"מ כנ"ל. ולכן גבי משה מצינו בשביל שחשד לישראל שלא יאמינו לו והיינו שיאמרו כדברי פרעה שהקב"ה אינו משנה הטבעיים לכן אמר הבא נא ידך בחיקך ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג. וז"ש כאן מדוע נסחף אבירך היינו שנצטרע לזה אמר כי ה' הדפו בשביל שאמר לא ידעתי את ה' והוי מדה כנגד מדה וק"ל:

הרבה כושל גם נפל וכו' מפני חרב היונה . ידוע מ"ד עיניך יונים זו הם הסנהדרין שנמשלו ליונים. ונר' טעם דאי' במשנה מי חטאת ששתה ממנה בהמה או עוף פסולה חוץ מן היונה מפני ששותה ואינה מקיאה. וז"ש שנמשלו סנהדרין ליונים כי הסנהדרין שותים ד"ת ואינם מקיאים לפי היותם כבור סוד שאינו מאבד טפה. ונבוכדנאצר הי' ג"כ כעין יונה שלא הי' מקיא מה שבא אצלו כמש"ה אסיריו לא פתח ביתה וזה שאמר מפני חרב היונה וק"ל:

קראו שם פרעה וכו' העביר המועד. ר"ל דפרעה הי' מכשף והי' חושב שעות זמניות שאין לו מזל ובאותו עת לא הלך למלחמה. וזהו העביר המועד והי' סבור כשתעבור המועד שאין לו מזל ואח"כ ינצח. אבל באמת לא כן הי' וק"ל:

חי אני נאום ה' כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא. אי' במדרש בשכר שנעקרו ממקומם הר תבור והר כרמל ובאו כדי ליתן תורה עליהם זכו לעשות נס עליהם כגון הר תבור נעשה נס של דבורה כדכתיב לך ומשכת בהר תבור וכו' והר כרמל על ידי אליהו ואע"פ שנעקרו ממקום שאין מזל דהיינו א"י ובאו לח"ל למקום מזל אעפ"כ לא הועיל מזל לסיסרא כדכתיב ותשקוף אם סיסרא בעד החלון פי' בעד חלון המזלות ואעפ"כ לא הועיל לו המזל דהקב"ה משנה המזל ואם כן גבי פרעה נמי הוא העביר המועד כנ"ל ואעפ"כ לא הועיל לו וק"ל:

כלי גולה עשי לך. ידוע דהי' מזבח במצרים והיו ישראל מקריבין עליו לשם. וי"ל ממה זכו לזה. לזה אמר כלי גולה עשי לך דהנה אין זוכים לניסים אלא מחמת גלות וכן הי' הר תבור וכרמל שמחמת גלות שנעקרו ממקומם זכו לניסים וכן גבי מצרים כאן וא"ש:

עגלה יפיפיה מצרים קרץ מצפון בא. דהנה אי' בפסוק וישובו ויחנו לפי פי החירו' וכו' לפני בעל צפון ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. דהנה מצרים היו עובדים למזל טלה ובאלהי מצרים עשה ה' שפטים שהחריבם אמנם עדיין נשאר שר שלהם וזהו מזל טלה שהי' בקו צפון וזהו לפני בעל צפון כדי שיטעו ויאמרו דמן שר שלהם נבוכים הם בארץ. ואח"כ הכניע הקב"ה מזל טלה. והיו עובדים למזל שור שהוא בצד טלה שני למערכת הכוכבים טלה שור תאומים. והמדבר היא תחת מזל שור כדאי' באבן עזרא טעם על שעשו ישראל את העגל שכתב וז"ל ואם תשים פניך למסע הראשון אז תבין זה. וכוונתו דמסע הראשון הוא מדבר שור כדכתיב ויבואו מדבר שור. והיינו שהמדבר הי' תחת מזל שור שמצרים עובדים לי. וז"ש עגלה יפיפיה מצרים ר"ל דעבדו למזל שור שהוא מצד צפון לכך קרץ מצפון בא ר"ל נבוכדנצר כנ"ל וק"ל:

גם שכריה בקרבה בעגלי מרבק וכו' דהנה אי' כשיש ח"ו דבר בחזירים אז מתענין ע"ז. וקאמר הר"ן מכ"ש כשיש דבר בין האו"ה שמתענין. ור"ח פסק שאין מהעניי כי שטנא בתרי אומי לא שליט. לפ"ז קשה איך אמר קרן מצפון בא בא. הא המצריים היו שוכרים משאר אומות יעזור להם וא"כ שטנא בתרי אומי לא שליט. לזה אמר גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק הרצון שהם ג"כ עבדו למזל שור כמו המצריים וא"כ הוי כמו אומה אחת לכן שפיר אמר גם המה הפנו נסו יחדיו וק"ל:

קולה כנחש ילך דאי' בשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך באו מ"ה וקצצו את רגליה. נראה לומר לפי שהיא אמרה שקר ושקר אין לו רגלים לכך קצצו את רגליה. ומצרים היו כמו כן מלאים שוא ושקר וכישוף לכן בקרדומות באו לה וקוצצים את רגליהם וזהו קולה כנחש ילך וא"ש. או יאמר דאי' שאלו לנחש מה הנאה יש לך וכו' איך ישוך הנחש בלא לחש וכאן גבי נבוכדנצר שבא להלחם על המצרים לא בא לשלול שלל ולבוז בז. רק באו בקרדומות לה כחוטבי עצים לחרוב הכל בלי הנאה כלל להורות שמה' היתה נסיבה וזה רמז באומרו קולה כנחש ילך וא"ש:

כרתו יערה וכו' כי רבו מארבה. ידוע דממכת הארב' היו יודעים גבול מצרים לפי דבגבול אחר לא הי' הארבה וכאן נמי חיל נ"נ כרתו יערה והיו יודעים גבול מצרים כי מאת ה' היתה זאת ולא הלכו בגבול אחר. וז"ש כי רבו מארבה דהארבה הי' ג"כ עושה גבול וק"ל:

הנני פוקד על אמון מנא זהו אלכסנדריא של מצרים ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה. נראה לפרש דהנה קשה מפני מה לא רצה יונה ללכת לנינוה שמא יאמרו נביא שקר הוא וקשה והלא כל הנביאים היו מתנבאים ולא חששו לזה דיאמרו נביא שקר הוא. וע"ק מהו פירוש כי עלתה רעתם לפני וננוה נהפכת. ונראה לפרש דהיה ידוע

דאין הקב"ה נפרע מאומה למטה עד שנפרע תחילה מהשר למעלה. אמנם כל זה הוא כשחטאתם לא גדלה כ"כ אבל כשחטאת' רבה וגדלה אז נפרע מהאומה אף שעדיין לא נפרע מהשר שלה. ולכך גבי ננוה שהי' חטאתם רבה וגדלה לכך רצה הקב"ה לפרע מהם תחילה טרם שנפרע מהשר שלה. וזה שאמר כי עלתה רעתם לפני ר"ל ביותר ולכך וננוה נהפכת הרצון היפוך הסדר דאין נפרע מהאומה עד שיפרע משר שלה משא"כ בננוה הי' רוצה לפרע מהאומה תחלה. ולכך הואיל ושר שלה קיים. בקל יוכל השי"ת לחזור בו אם ישובו. ולכן לא רצה יונה ללכת לננוה. וידוע מ"ד בגמרא אל תדינוני כיושבי כרכים לפי שיושבי כרכים רובם רשעים. וזהו פי' הפסוק הנני פוקד על אמון מנא דהיינו אלכסנדריא של מצרים דהי' כרך גדול ורבה חטאם ביותר ולכך פוקד עליה תחלה ואח"כ על פרעה ר"ל השר שלה כנ"ל. ועל מצרים שלא היתה גדולה כ"כ ולא רבה חטאתם הנני פוקד על אלהיה תחלה ואחר כך על מלכיה כסדר הפורענות וק"ל:

ואתה אל תירא עבדי יעקב פירשו שמא תאמר ח"ו אבדה תקותנו דהן מצרים נגאלין לארבעים שנה ואנו ממושכים וממורטים בגלות המר הזה אשר אין קץ לצרותינו בעו"ה לכן קאמר אל תירא עבדי יעקב.

כי הנני מושיעך מרחוק אף שלא תעשה תשובה כמ"ש אני ה' בעתה אחישנה. ורחוק נקרא מי שלא שב כדאי' לרחוק ולקרוב מי שנתרחק מהמקום. ובאמת הטעם שאנו משועבדים בגלות המר הזה זמן ארוך הוא כדי שבעת הגאולה עת ששב יעקב יהא שקט ושאנן ואין מחריד אמנם מצרים אף שאינם בגולה מ"מ אין להם מנוחה וק"ל:

ונקה לא אנקך מוסב הדבור למעלה דזה שאנו באריכות הגלות הזה לפי שנהיה בזמן הגאולה יושבים בשלוה בהשקט ובטח כאשר ייעדו כל הנביאים וכל זאת לא יוכל להיות עד שינוקה כל העון והחטא ויתלבנו כל הכתמים כמאמר חז"ל כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו לו חייו ולכך אנחנו באריכת הגלות הזה להתנקות מכל החטאים וכמש"ה ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים וכו' וזהו שאמר כאן לנתינת טעם כנ"ל ונקה לא אנקך. ובא לציון גואל ב"ב אמן:

הפטרת בשלח

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות. פי' המדרש אשת לפידות שגדלה פתילות עבות למקדש לכך זכתה לנבואה. ונראה לפרש דמה מדה כ"מ הוא זה ויובן ע"פ מאמר חז"ל מחוץ לפרכת העדו' יערוך וכו' וכי לאור' הוא צריך אלא עדות הוא ששכינה שורה בישראל ותמוה ונראה לומר טעם על מה שצוה האל ית' להדליק מנורה בהיכל והוא

לפי שהכהן נכנס בכל יום בהיכל לעבוד עבודה. ואלו לאהי' אור גשמי בהיכל היה הולך לאורה של שכינה והיה נהנה גם כן מזיו השכינה לכך צוה האל יתברך להדליק את המנורה כדי שלא יהנה מזיו השכינה וזהו כוונת הגמרא עדות הוא שהשכינה שורה בישראל דאם לא כן למה הוצרכו למנורה וכי לאורה היה צריך. וגם זה היתה כוונת דבורה שגדלה פתילות עבות למקדש להרבות אורה ולא יהנה מזיו השכינה ובזה הודיעה שהשכינה שורה בישראל ולכך זכתה להשגת הנבואה מדה כ"מ וא"ש. ועוד נראה טעם על דנקראת אשת לפידות לפי שהיא היתה שופטת את ישראל. ודיין צריך להיות קשה ואכזרי לפי שאין מרחמים בדין וא"כ איך שפטה דבור' את ישראל דנשים רחמניות הן. ולכך נקראת אשת לפידות דלפיד הוא שם מושאל מן לפיד אש ומורה על דין ולכך אמר והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וק"ל:

והיא יושבת תחת תומר מפני דאסור לייחד עם אשה ובני ישראל עלו אליה למשפט לכך לא היתה מתיחדות עמם בבית כי אם בחוץ ברחובות מקום שאין איסור יחוד נוהג. ואי' בתוס' במס' מגילה והיא יושבת תחת תומר משום יחוד כשעלו בני ישראל אליה למשפט עכ"ל. ותמוה דמה חידשו התוס' בזההלא זה מאמר הגמרא. ונראה דאי' אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד. ואי' בגמ' ה"מ כשלא קבלו בעלי הדין את הדיין עליהם אבל אם קבלוהו עלייהו מותר לדון יחידי. ופסק הסמ"ע דאם באים בעלי דינין מעצמם בלי שום כפיית ב"ד הוי כמו קבלוהו עלייהו ומותר לדון יחידי. וזהו כוונת התוס' דיש להבין לכאורה אמאי הי' נוהג איסור יחוד הא אסור לדון יחידי וצריך צירוף שנים ואין כאן איסור יחוד. לזה כתבו התוס' כשעלו בני ישראל אליה למשפט והיינו כסברת הסמ"ע דכשבעלי דינין באים מעצמן מותר לדון יחידי ושייך שפיר איסור יחוד וא"ש. ומה שיושבת דוקא תחת תומר הוא משום דאמרינן כמה הוא שיעור יחוד כדי הקפת דקל וזהו הודיעה דבורה דהטעם משום הכי הוא וק"ל:

ותשלח ותקרא לברק וכו' הלא צוה ה' אלהי ישראל וכו' לך ומשכת בהר תבור וכו' עיין בפסוק. נראה ליישב לישנא דקרא דקאמר הלא צוה ה' והמדרש מפרש הלא צוה ה' לא תחיה כל נשמה והאמת הוא כן. אולם הלשון משמע דגם בנבואה זו נאמר לה. ונראה לומר דיש להבין על הא דקיי"ל העובר על דברי הנביא חייב מיתה א"כ למה לא הרגו את שאול המלך על שעבר על דברי שמואל הנביא וכי משוא פנים יש בדבר. ונר' דאיתא נביא שצוה דבר המפורש בתורה העובר על דבריו אינו חייב מיתה רק עונש המבואר בתורה. דלאו דברי נביא הן אלא דברי תורה. ובתורה כתיב מחה תמחה את זכר עמלק ושמואל ג"כ צוה זאת לשאול והוי עובר על ד"ת ולכך אינו חייב מיתה. וזהו הענין כאן

דהיא אמרה לך ומשכת בהר תבור וכו' והרצון שימשכם בדברי ויפתום וקשה לכאורה הלא מוכרחים הם דאל"כ חייבים מיתה באם לא ישמעו אל דברי הנביא כדין כל העובר על דברי הנביא לכך אמרה הלא צוה ה' כבר בתורה כמו דאי' במדרש שהוא לא תחיה כל נשמה וא"כ אינם חייבים מיתה ולכך אמרה ומשכת אליך בהמשכת דברים לפי שהם אינם חייבים מיתה וק"ל:

ויאמר אליה ברק אם תלכו עמי והלכתי ואם לא תלכי לא אלך. היינו לפי שראה שביד אשה ימכור ה' את סיסרא וניבא ולא ידע מה ניבא דסבר שביד דבורה יהא נהרג. אבל באמת הי' ע"י יעל אשת חבר הקיני:

ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך וכו'. יובן עפ"י הפסוק ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה וכו' ובשירת משה כתיב אשירה לשון יחיד ונראה לתת טעם דהענין הוא דידוע דחזקיה המלך לא אמר שירה על מפלת סנחרב יען לא היתה הנס בזכותו כמש"ה וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי. ומוכח דאם הפלא לא נעשה בזכותו איננו ראוי לומר שירה. וידוע דישראל היו מקטני אמנה במצרים כמבואר שאמרו לשוא אנו עמלים ועמדו וגרשו את נשותיהם. אולם חכמת נשים בנתה ביתה זהו מרים הנביאה שהשיאה עצה לאביה שיחזור גרושתו כמ"ש וילך איש מבית לוי וכו' וכן עשו כולם. ואולם הנשים הסכימו מיד ולא נתייאשו מן הגאולה וכמאמר חז"ל בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים ולכך להם ראוי ויאות לומר שירה יען שהנס נעשה בזכותן ולכן שפיר אמרה מרים שירו לה' וכו' משא"כ משה הוצרך לומר בלשון יחיד אשירה לפי שהנס לא הי' בזכות ישראל. והים נקרע בזכות משה לבד לכך שפיר אמר אשירה. וכאן נעשה הנס בזכות דבורה לפי שברק היה מקטני אמנה אם לנצח אם לנצוח וכמו שאמר אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי לא אלך ולא נעשה הנס בזכותו וז"ש דבורה אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך יען כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא וק"ל:

ותאמר דבורה אל ברק קום כי זה היום תשר נתן ה' את סיסרא וכו'. ידוע שהר תבור היה בח"ל תחת המזל. וסיסרא חשב יום שמזלו טוב ובו ביום יצא למלחמה כמ"ש ותשקף אם סיסרא בעד החלון היינו חלון של מזלות. וסיסרא היה אצטגנין וראה מזל שמורה על דם ולא ידע דעליו הוא מורה ולכך נתן לבו ללחום עם ישראל. והקב"ה שידד המערכה כמ"ש כוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא וז"ש קום כי זה היום ר"ל אף זה היום שמזלו טוב יתן הקב"ה בידיך וק"ל:

וירד ברק מהר תבור היינו שלא יאמרו אלהי הרים אלהיהם לכך וירד ברק מהר תבור וק"ל:

וחבר הקני נפרד מקין מבני חובב חותן משה ויט אהלו נראה דזהו היה דרכו של חבר הקני שהי' ממוצע בין ישראל לאויביהם באם לא יצליחו ישראל יהיה לו מקום לנוס אליו לעמוד על נפשו. וכן היה במלחמת עמלק שאמר לו שאול לך מפני שהי' ג"כ ממוצע בין ישראל להאויבים וכוונתו היה לשם שמים כמו שמבואר דיעל אשת חבר הקיני הרגה לסיסרא וק"ל.

ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר לו סורה אדוני סורה אלי נראה דאמרה אליו סורה אלי לאהל שלי כי לא יחפשו לך כאן יען דת ישראל הוא שלא תתיחד אשה עם איש אחר ולכך סורה אלי ושלום יהיה לך:

ויאמר אליה עמוד פתח האהל והי' כי ישאלך היש פה איש ואמרת אין. פי' דאמר אליה שאף אם לא יבקשוני רק ישאלוך סתם אם יש פה בעלך ואמרת אין וא"כ ודאי לא יבקשוני שוב בכאן שלא יחשדוך ולא ירגישו בי יען דת יהודית הוא שאתה אסורה להתייחד וכנ"ל וק"ל:

ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא לאמר מה שדייק מלת לאמר הוא דידוע כל האומר שירה על הנס זוכה שנעשה לו נס אחר. וזהו שדייק לאמר. ואמרה בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם וכו' נראה לומר דהנה על שני פנים מנכין החטא ומכפר על ישראל. ענין א' באם יבא הצר הצורר על ישראל ולוחם אתם. או ענין אחר צרה בדומה לה. וענין ב' הוא התעוררת התשובה אז ינוכה החטא ויכופר עון ישראל. ואם יבואו שניהם כאחד הרי זה כדאי להציל לישראל. וזהו שאמרה דבורה בפרוע פרעות בישראל היינו חמת המציק ובהתנדב עם להתעורר בתשובה בזה ברכו ה' ואם כה יעשו יצליחו וק"ל:

שמעו מלכים האזינו רוזנים אנכי לה' אנכי אשיר'. אזמר לה' אלהי ישראל יובן עפ"י מאמר חז"ל בשביל שאמר דוד זמירות היו לי חקיך נענש אפי' בדבר שהתינוקות יודעין אותו לפי שאמר על התורה זמירות. ויש להבין הא כתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ובשם שירה יכונה התורה. ואולם נראה לחלק דענין שירה הוא ענין שבח ותהלה לאל יתברך ולהודיע לבני האדם גבורותיו. אבל זמר הוא ענין תפלה לזמר עריצים ולהכרית הרשעים והפושעים והפוקרים וע"ז נענש שאמר על התורה בלשון זמירות. ידוע דכשהקב"ה עושה דין בעובדי גילולים שמו נתגדל ונקרא ה' אלהי ישר אל וזהו שאמרה דבורה אנכי לה' אנכי אשירה הכוונה לה' אשיר מענין שבח ותהלה ולאלהי ישראל אזמר. אלהי ישראל נקרא בשעה שעושה דין באו"ה וק"ל:

ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו וכו' מבאר איך השתלשל שישראל קבלו הב' תורות דהיינו תורה שבכתב ושבע"פ. דאי' בגמרא דהחזיר הקב"ה התורה על כל אומה ולשון וגם על עשו וישמעאל ולא רצו לקבלה. ועשו אמר מה אעשה לברכת אבא ועל חרבך תחיה וכו'. והרצון דעל חרבך תחיה קאי אחרב המתהפכת השוכן מקדם לגן לשמור את דרך עץ החיים ותורה נקראת עץ החיים וכשנתקיים התורה אין שליטה לחרב הנ"ל וז"ש עשו מה אעשה לברכת אבא. ואי' בגמרא תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו. וכאשר לא ביקשו האו"ה לקבל התורה והוטל הקבלה על ישראל לכך ארץ רעשה כנ"ל. גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים הרצון בזה דהנה כתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום והיינו דהקב"ה עושה שלום במרומיו אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהן שמים והם תלוים בקבלת התורה כנ"ל. וז"ש גם שמים נטפו דאין שלום ברקיע אם לא יקבלו כנ"ל. הרים נזלו מפני ה' זה סיני מפני ה' אלהי ישראל. ידוע דהקב"ה כפה עליהם הר כגיגית ואיתא בתוס' דכפיית ההר היתה על תורה שבע"פ ויש להקשות על מה דאמרי' גוי שלמד כו'. הלא כתיב באר היטב ור"ל בשבעים לשון כדי שילמדו האו"ה. אמנם י"ל דזו קאי על תורה שבכתב והאיסור הנ"ל הוא על תורה שבע"פ. וז"ש הרים נזלו מפני ה' היינו שנעקרו ממקומם ונעשה כגיגית וזאת היתה על תורה שבע"פ כדאי' בתוס' הנ"ל וזאת אסור לגוי ללמוד ולכך מדייק בלישנא מפני ה' אלהי ישראל וק"ל.

בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות אי' במד' את ה' האמרת היום זו תורה שבכתב וה' האמירך היום זו תורה שבע"פ. והיינו דבשני קנינים אלו בשתי תורות אלו נקראין עם ה' יותר משאר אומות ולא נוכל להבין תורה שבכתב בלא תורה שבע"פ וז"ש דבורה בימי שמגר וכו' בימי יעל חדלו ארחות היינו תורה שבכתב. והולכי נתיבות זהו תורה שבע"פ שהוא נתיב לתורה שבכתב ילכו ארחות עקלקלות שלא כמנהג בעלי תורה וק"ל:

חדלו פרזון בישראל חדלו נראה לפרש ע"פ מ"ד במס' מגילה פרזים קורין בי"ד ומוקפין בט"ו וכתב הר"ן הטעם לפי שהמוקפין מתייראין היו שמא לא ינצחו ישראל את האומות והיו ממתינין מלעשות יום משתה עד יום ט"ו וי"ל הטעם דאי' אל תדיינני כיושבי כרכים. לפי שיושבי כרכים מלאים חטאים לפי שהם בוטחים על מבצריהם ואינם שבים בקל כ"כ כיושבי פרזים שהם תמיד בדאגה שמא יבואו שוללים פתאום ולכך נותנים לב לשוב לאל יתב' בקל וכן אמרי' ישיבת כרכים קשה הרצון קשה לנשמה כי בקל תוכל ליכשל

בחטא. ולכך היו המוקפין יום אחד בצרה יותר בימי המן מהפרזים ולכן הפרזים עושים יום משתה בי"ד ומוקפין בט"ו. וזו היא שייעד הנביא לעתיד פרזות תשב ירושלים היינו שלא יתיראו מפני האויב כי על ה' הבטחתם והרשע ופשע יתבערו מן הארץ וגם סימן זה מסר משה להמרגלים הבמחנים אם במבצרים הכוונה אם הם יושבים בפרזות הם נשענים על זכות אבותם או זכות עצמם. אם במבצרים אז אין להם זכות כלל ומתייראין מן ישראל וז"ש דבורה חדלו פרזון בישראל חדלו הכוונה שאפי' פרזות ישראל חדלו ועשו הרע בעיני ה'. עד שקמתי דבורה שהחזירה עטרה ליושנה ולמדה את בני ישראל תורה שבע"פ וזהו שקמתי אם בישראל כי תורה שבע"פ. נקראת אם כמ"ש ואל תטוש תורת אמך וק"ל.

מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל. אפשר לומר דביארה דארבעים אלף היו בעלי תריסין והם היו שרי עשרות כי שש מאות אלף היו ישראל וא"כ היו שרי עשרות ס' אלף ושליש אחד מהם הלכו לעבר הירדן. נשתיירו ב' שלישים והם היו ארבעים אלף שרי עשרות ואמרה מגן ר"ל מגינין של תורה אם יראה כמו בארבעים אלף וק"ל:

רוכבי אתונות צחורות יושבי על מדין והולכי על דרך שיחו וכו' שם יתנו צדקות ה' וכו'. נר' לפרש דעתה ביארה מעשה הצדיקים אשר היו בימים ההם. דענין חטאי בני אדם הם על שלשה ענינים כמו שביאר המשורר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים. ובדרך חטאים לא עמד. ובמושב לצים לא ישב. דענין רשע הוא שהרשיע לאביו שבשמים ר"ל שעובד זולתו. וחטאים הוא שהלך אחר תאות הגופניות ורבים המה לאין מספר. ולצים הוא ענין לשון הרע והנביא אמר הנה עני ורוכב על החמור וכו' הכוונה על משיח ואין הענין כפי פשוטו. אלא י"ל דמזג האדם נקרא חומר והוא יהיה במעלה כ"כ שיגבר על תאות הגשם ואמר שהוא רוכב על החמור כמו שהרוכב מושל בהנרכב כן הוא מושל על החומר. וזהו שאמרה דבורה רוכבי אתונות צחורות הכוונה שהגשם שלו הוא יפה ולבן. ואמרה שהם רוכבין עליהם ומושלים עליהם ומתגברין וזהו ענין תאות הגופות. ויושבי על מדין הוא ענין לצים ולשון הרע מעורר מדנים והצדיקים יושבין עליהם ומתגברין והולכי על דרך זהו ענין ע"ז שהולכין בדרך מעוקלה לעבוד אלהים אחרים. ואמרה ג"כ מקול מחצצים בין משאבים הרצון בזה דכתיב ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה אי' בזוהר משתי מעיינות היינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ וישראל היו מחצצים בין משאבים ל' חציצה שתשב"כ היו שומרים אבל תורה שבע"פ לא היו שומרים מעכשיו שם יתנו צדקות ה' צדקת פזרונו בישראל וק"ל:

עורי עורי דבורה וכו'. כבר אמרנו דמלת שירה הוא שיר ושבח על החסד והיא היתה אשת לפידות היינו דין כנ"ל. לכך אמרה עורי עורי וק"ל:

מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין וכו'. ידוע דאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל. והטעם הוא לפי דעמלק יש לו טענה של יעקב דהיינו את בכורתי לקח ורימה אותו. ויש לשאר שבטים מקום לבעל דין לחלוק עליהם. ואולם רחל תקנה זאת בהתחלף לבן לאה בעד רחל ורימה את יעקב ורחל מסרה הסימנים ללאה שלא תתבייש ולכך אין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל וכן הבכורה נתן מנשה לאפרים אע"פ שמנשה הוא הבכור וא"כ נגד אפרים אין לו טענה כלל על שלקח יעקב את הבכורה. וכן מצינו שישראל המליכו עליהם מלך מן קטן שבשבטים דהיינו שאול משבט בנימין ולכך אמרה מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין וק"ל. ואמרה ומזבולון מושכים בשבט סופר הכוונה על שזבולון הפסיק לשבט יששכר כדי ללמוד תורה וזהו רמזה באמרה מושכים בשבט סופר וא"ש:

בפלגות ראובן גדולים חקקי לב. נרא' לבאר דהנה שבט ראובן הצו על משה בעדת קרח ואמרו כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' והם אשר נתגאו על כל השבטים. ועתה הוכיחה אותם אם הם קדושים כ"כ למה ישבת בין המשפתים ר"ל שנטלו חלק בעבר הירדן לפי ששם הוא מרעה טוב לעדרים הלא ארץ הקדושה היא יותר זכה להשפעת השכל. וז"ש בפלגות ראובן גדולים חקקי לב שאמרו כל העדה כולם קדושים וא"כ למה ישבת בין המשפתים לשמוע שריקות עדרים ולא בא לא"י וק"ל:

אז הלמו עקבי סוס וכו'. נראה לבאר ענין ע"פ מ"ד דתשע מאות רכב ברזל של סיסרא הם היו אשר נשארים מרכבי פרעה דעדיין היה כח לשר של מצרים. ושר של מצרים היה סוס כאומרו לסוסתי ברכבי פרעה וכאן נהרגו כל רכב פרעה וז"ש אז הלמו עקבי סוס וק"ל:

אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה. מרוז הוא שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרת ישראל ולכך אמר מלאך ה' אורו מרוז ולא קלל הנולאך את יושביה דאין המלאך יודע מה בלבו של אדם ודלמא הם חלשים או יראים ורך הלבב דיש ארץ שמגדלת חלשים ולכך המלאך קלל הארץ. משא שדבורה היתה יודעת ע"פ נבואה שהם היו גבורים ובהם היה תלוי ולכך אמרה אורו ארור יושביה וק"ל:

בספל אדירים הקריבה חמאה נראה דביארה שנתנה לו חמאה שלא יטעה הטועה לומר שנתנה לו חלב כדי להרבות הזרע כדאיתא ביומא כל ז' ימים היו מונעין ממנו מאכל חלב

לפי שמרבה הזרע. ואולם חמאה הוא מקרר חום הטבעי באדם ולכך הקריבה חמאה שלא יחשדו את הצדקת וק"ל:

והלמה סיסרא מחקה ראשו וכו' בין רגליה כרע נפל וכו' באשר כרע וכו'. אי' בגמ' שבע בעילות בעל אותו רשע. ויש רמז דמלת באשר נוטריקון שבע בעל אותו רשע. והנה היא בטלה זוהמת הנחש דכתיב הוא ישופך ראש וזהו ביטול כח הנחש ולכן מחקה ראשו. והנחש עולה עם הכולל במ"ק שבעה. ולכן ימי עיבורה של נחש הוא שבע שנים. ולכן שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש והוא דלא כרע במודים היפוך הנחש שהיא הכל בכריעה. ולכן שבע בעילות בעל אותו רשע וק"ל:

בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא. נראה דזה היה החלון אשר מיוחד לה לראות בכוכבי השמים. ואמר ותיבב אם סיסרא מדוע בושש רכבו דהנה כל פעולה הנעשית הורדת הרוחני מכוכבים הוא קודם חצות. דלאחר חצות כבר עבר הזמן וכן כתיב בנביאי הבעל כאשר עבר חצות ולא נענו ויהתל בהם אליהו וזהו שרמזה בדבריה מדוע בושש ר"ל מדוע בא שש ולא בא רכבו מדוע אחרו פעמי מרכבותיו וק"ל:

חכמות שרותיה תעננה וכו'. הלא ימצאו יחלקו שלל. רחם רחמתים לראש גבר. שלל צבעים לסיסרא וכו'. נראה לומר דהם ראו במערכת הכוכבים ענין מן אשה ומן בגד ומן דם ולא ידעו הפתרון היטב. ואמרו הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר זהו שראו מענין אשה מחקה ראשה באצטגנין שלל צבעים לסיסרא זהו מענין בגד שכסהו יעל והם לא ידעו לפותרו היטב וכן יאבדו כל אויביך ה' וא"ש:

ואהביו כצאת השמש בגבורתו. נראה לבאר ענין כמו השמש הולך ומתגבר חומו מעת זריחתה עד חצי היום כן תלמידי חכמים כיון דנבט נבט. או יאמר דהנה מצינו בשמש אף אחר שקיעתה חומה נשארת עדיין בעולם. וכן מצינו בחכמים דזכותן מגין זמן רב אחריהם אף שאינם בעולם. וזהו שאמרו ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ותשקוט הארץ ארבעים שנה. שהיה שלום בעולם ובשלום עתידין ישראל לגאל במהרה בימינו אמן:

הפטרת יתרו

בשנת מות המלך עזיהו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל. ידוע מ"ד בגמרא משה אמר כי לא יראני האדם וחי וישעיה אמר ואראה את ה' ומשני הגמרא כל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה ומשה ראה באספקלריא המאירה היא אור הבהיר. ולהבין הדבר הוא שהאספקלריא המאירה היא אור בהיר שקוי הראיה יוכלו להשיג את הדבר באיכותו וכמותו כל מה שיוכל להשיג בראיה שלו.

וכן היה אב הנביאים שהשיג כל מה שבכח האנושי להשיג והשיג שאין יוכל להשיג כמו שאמר הפלסוף תכלית הידיעה שלא נדעהו. משא"כ אספקלריא שאינה מאירה הוא כמו שהראיה שלו עכור ואינו יוכל לראות אור בהיר ודומה כמי שרואה וכך היה השגת כל הנביאים כי סברי שהשיגו ובאמת לא השיגו כמש"ה וביד נביאים אדמה וידוע דלפי מעלת הדור כן הוא מעלת הנביא דבאותו הפרק לא היו נוהגין כשורה כי עוזיה ביקש לשמש בכהונה גדולה ונצטרע. כדאמרי' דלא מת ממש אלא שנצטרע וחשוב כמת. ואמר בשנת מות המלך עוזיהו ואראה את ה' הכוונה דראה באספקלריא שאינה מאירה כנ"ל. ואמר יושב על כסא רם ונשא הכוונה דמאיכות חטאם נתרחק השכינה מהם ואמר רם שהוא ענין ריחוק גדול. וביאר דאעפ"כ השגחתו משמי מרומים היה על הבית הזה וז"ש ושוליו מלאים את ההיכל וק"ל:

שרפים עומדים ממעל לו. הרצון בזה דכל כך היה החטא גדול עד שהשרפים עומדין ממעל לכסא הכבוד. ועתה מבאר ענין מלאכי מעלה דשש כנפים היה לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף איתא בגמ' דמ"ק דמקשה קראי אהדדי דכתיב ביחזקאל ארבע כנפים לאחד וכאן הוא אומר שש כנפים. ומשני כאן קודם חורבן וכאן לאחר חורבן ואמרי' בגמרא הי מנייהו נחסרו ומשני חד אמר אותן שמכסין רגליהם וח"א אותן שמעופפים בהם. ולהבין זאת למה נחסרו אלו כנפים. ונבאר ענין כנפים דהשני כנפים שמכסין פניהם זהו ענין מעולם המלאכים אשר הוא עילה לעולם הגלגלים והשנים שמכסין רגליהם הוא ענין מעולם הגלגלים ולכך נקראו רגליהם ככף רגל עגל היות עגלגלים עגולים וכדורים דהחוש מעיד על זה. והשתים דמעופפין הוא מענין שהם מקלסין להבורא יתברך כידוע שהם אומרים שירה ונבחרה תנועות ההתעופפת לפי שהיא קלה שבתנועות. ובן אדם כוסף לזה התנועה כמו שאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה. וענין המלאכים אשר המה עילה לעולם הגלגלים הוא בכח הגשם שהם מתנועעין כל הגלגלים המקיפים ועל פיהם היה כל ריב וכל נגע בשפלים ולהיפך ברכה ושלום וההרים מטיפין עסיס כפי גזירת האל ית' אשר מוכנים השפלים לקבל אותה כפי מעשיהן. ואולם חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו אין מקבלין שפע באמצעות המזל. וכל זה היה כשישראל שרוין על אדמתם ואולם כאשר גלו מאיכות עונותיהן כי גדלה היו נעזבין אל הטבע כמו שאר או"ה. ולא היה מנהג הטבע מכוסה בכנפים לישראל כי אם מגולה. וז"ש דאותן הכנפים שמכסין רגליהם נחסרו לאחר שנהרס הבית והבן זה. ועתה נבאר דעת השניי' הנ"ל דאי' בגמרא מיום שחרב בהמ"ק לא אמרו המלאכים שירה וכבר

בארנו דהשנים אשר יעופו בהן זהו מענין שאומרים שירה. וזו כוונת המ"ד דהשנים אבר מעופפים בהם נחסרו וא"ש:

וקרא זה אל זה ואמר קדוש הענין דקרא זה אל זה דקבלו שפע זה מן זה וכן מפרש התרגום ומקבלין דין מן דין הכוונה השפעת השפע. והתרגום מבאר זה בטעם מספיק. ונ"ל דבריו ע"פ הידוע דשלש עולמות הן עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים והש"י נתעלה מהן שאין עצמותו גשם ולא כח בגשם אלא נתעלה ונתקדש מהם. וזהו מבאר התרגום קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה זהו עולם המלאכים וקדיש על ארעא עובד גבורתיה זהו עולם הגלגלים שנראה גבורתו מתנועתם כח המניע אותם. וקדיש לעלם וכו' זהו נגד עולם השפל דהוא נפסד ואולם האל ית' קדיש לעלם וכו' וק"ל:

וינועו אמות הסיפים מקול הקורא והבית ימלא עשן יובן ע"פ מ"ד בגמרא כשביקש שלמה להכניס הארון לבית ק"ק דבקו שערים זה בזה אמר כ"ד רננות ולא נענה כיון שאמר זכור לחסדי דוד אבי מיד נענה. והענין הוא דעדיין היו ליצני הדור בישראל והי' בהם חטא ולא היה השראת שכינה כראוי עד שאמר זכרה וכו' מיד נענה ונתרצה השכינה לשכון במחניהם. וע"ז אמר שלמה בתפלתו אף השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואני בניתי בית זבול לך. ואף אם הבית קטן מהכיל השכינה שוכן אתם להראות גבורתו. ואולם כ"ז הוא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אבל אם אין עושין רצונו דודי נסע ונגלה מני וזהו שדבקו השערים דעדיין היו אין עושין רצונו בימים ההם כידוע מאיכות החטא אשר הלשינו על דוד. וז"ש כאן וינועו אמות הסיפים שהיה המקום צר מהכיל השכינה דלא היו עושין רצונו בעת ההיא. והבית ימלא עשן זהו מורה על שהתגאה בלבבו וק"ל:

ואומר אוי לי כי נדמתי. כבר ביארנו לעיל דישעיה ראה באספקלריא שאינה מאירה. וסבר היה שראה ובאמת לא ראה והי' בדמיון. וע"ז אמר אוי לי כי נדמתי הכוונה שנתדמה לו מפני דידע שלא יוכל להשיג וא"כ בודאי היה דמיון. כי איש טמא שפתים אנכי. הכוונה דמאיכות החטא לא השיג כראוי ואמר טמא שפתים על דלא הוכיח אנשי דורו. וזהו ענין טמא שפתים על שהיה עצור במילין ומורא עלה על ראשו ובאמת אין לנביא לירוא כלל. ואמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב דגם הצדיקים בדורו לא הוכיחו כדאי' ממקודשי תחלו אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף עד תי"ו ואולם לא הוכיחו. וע"ז נגזר הדין עליהם. וז"ש ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. ומבאר דלא היה השגחתו באספקלריא שאינה מאירה כי את המלך ה' צבאות ראו עיני וק"ל:

ויעף אלי א' מן השרפים ובידו רצפה פי' דרמז לו במראה הנבואה שיוכיח את עמו שיקנתר אותם בדברים כאלו כעס עליהם ואמר שרפים כי הכעס שבאדם הוא בא מן חום הטבעי ר"ל יסוד אש. וזהו שנגע עלפיו ברצפה ורמז בזה הענין כי יסור עונותיו כשיוכיח את עמו וא"ש:

במלקחים לקח וכו'. הענין הוא מפני דהתורה נקרא לקח כדכתיב כי לקח וכו' ועבודה נקראת לקח. ובימים ההם עברו על התורה ועל העבודה וז"ש במלקחים לקח מעל גבי המזבח וק"ל:

ואשמע את קול ה' וכו' את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר הנני שלחני. והענין הוא דאמר הנני כדי שלא יתחייבו ישראל מאיכות דאין בהם מי שראוי לילך בשליחות האל יתב' ולכך התעורר מיד דבלא"ה לא היה ראוי לומר הנני עד שהקול קורא אליו ביחוד וק"ל:

ויאמר לך לעם ואמרת שמעו ואל תבינו וראו ראו וכו' נראה לומר דכתיב זאת חקת התורה דברים שחקקתי שאינך רשאי להרהר בהם שאסור ליתן טעם על התורה. מפני דאם נותן טעם המצות בטילים כמו שאם יאמר אדם כועס על עטיפת הטלית והנחת התפילין שהוא משום לזכור תמיד בהאל יתברך יאמר האדם הריני זוכר בהאל יתב' בלי תפילין וציצית ונמצא בטל המצוה לכך אסור ליתן טעם על המצוה. וז"ש שמעו שמוע המצות ואל תבינו שלא תתנו לב להבין טעמי המצות וק"ל:

והיתה לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת וכו' זרע קודש מצבתה. ידוע דעמא דבר הם כמו שומר לפרי כמ"ד בגמרא אלמלא עלים לא מתקיים אכלי דהם כמו עולים השומרים לפרי. ואולם הן הן אשר פרצו הגדר וז"ש שיהיה כאלה וכאלון בעת שנתיבשו העלים וישאר פרי כן הם בני ישראל וק"ל:

ויוגד לבית דוד רצה לומר דאלו בזכותו לא היה ניצול רק שהיה בזכות דוד. וינע לבבו כנוע עני יער מפני רוח ר"ל בזה כמו שעצי יער הם מתנועעים מחמת הרוח יותר מאילנות שעושים פרי לפי שהפירות מכבידים ומעכבים הרוח כן נעו לבבם ביותר כנוע עצי היער לפי שהמה נעדרים מכל מעשה טוב ואין בהם פרי וא"ש. צא נא אל מסילת הכובס ר"ל שיחזור באשובה ויתלבנו עונותיו ורמז לן בזה באומרו אל מסלת שדה כובס. משני זנבות האודים הרצון דאמר לו שלא בצדקתו וביושר לבבו יציל אותו השם רק ברשעת הגוים האלה הוא יגרם להנצל. קנאת ה' צבאות תעשה זאת הרצון דמפני קנאת ה' צבאות אשר ינקם באויביהם הם רצין ובן רמליהו ולזאת הסיבה יצליח. ואולם עדיין לא נקם נקמתו מהם עד שירחם ה' את שבות עמו וינקם מכל אויביו וישראל ישכון לבטח ב"ב אמן סלה:

הפטרת שקלים

תמורת הפטרת משפטים

בן שבע שנים יהואש במלכו. מבואר בדברי הימים שהיה טמון ששה שנים בקדשי קדשים מפני עתליה שרצתה להרוג אותו. ויש ליתן טעם על שלא היה נחבא יותר מששה שנים עד שיהא בו דעת לשפוט את העם. והוא לפי דאי' בגמרא אחת לשבע שנים הי' מפנין את קדשי הקדשים והיו משלשלין את האומנין בתיבות וכו' ולכך לא יכלו הצפינו עוד יותר ולהטמינו שנה השביעית שלא ימצאוהו שם האומנין ויגלו הסוד להמלכה ותסיר המלוכה מבית דוד ולכך מלך בשנה השביעית. ואולם קודם לכן לא הי' אפשר שימלוך דעדיין לא נגמר הוויית שכלו דאיתא בגמרא הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר ומפרש הרמב"ן דאלו הקטנים צריכין להיות בני שבע דאז יוכלו להכיר בין טוב לרע. ולכך בן שבע יהואש במלכו ועוד נראה דמבאר שהיה המלך שלם במזגו הכוונה שהיה יכול לפעול טוב או רע. והוא דכתב הרמב"ם ז"ל בספרו מורה נבוכים דנשאל מחכם אחד היות נראה מפשוטו של הכתוב כי הכוונה ראשונה באדה"ר היה שיהיה כשאר הב"ח שאין שכל לו ולא מחשבה ולא יבדיל בין טוב ובין רע. וכאשר חטא ואכל מעץ הדעת הביא לו חטאו השלמות הגדול וכו' שיהיה מבחין בין טוב ובין רע כמ"ש ותפקחנה עיני שניהם וכו' והשיב הרמב"ם באריכות. ואמר אמ"ו זלה"ה דקודם שאכל מהעץ לא היה לו יצה"ר וא"כ כשאין לו יצה"ר אינו מבחין בין טוב לרע דכל כוונתו ליחדא שמא דקודשא ב"ה אבל בענייני עוה"ז לא איכפת ליה כלום אף שהוא הולך ערום ויחף וזה היה גבי אדה"ר שהלך ערום קודם החטא באמת היתה לו דעת אבל לא היה איכפת ליה בזה שכל כוונתו היה לש"ש. אבל משאכל מהעץ נכנס בו יצה"ר והתחיל להבחין גם בעניני עוה"ז לילך לבוש כדכתיב ויתפרו עלי תאנה כמעשה יצה"ר שלא לילך כך מפני שחרפה היא לו וזה גריעת העה"ד. וידוע דמשנולד האדם תיכף נכנס בו יצה"ר אבל עכ"פ אינו שולט בו עד שבע שנים כימי עיבורה של נחש שהוא שבע שנים ואז כבר נשרש בו ולכן לשבע שני' יש לו דעת להבחין בין טוב לרע ולכן בן שבע שנים יהואש במלכו. או יאמר משום דהנה ימי שנותינו בהם שבעים שנה והעשירי הוא קודש וא"כ השבע שנים הם קודש ולכן לא יכנס בו יצה"ר עד שבע שנים שהוא כולו קודש ולכן בן שבע שנים יהואש במלכו שהי' לו אז דעת להבחין בין טוב לרע וא"ש. ושם אמו צביה מבאר שם אמו להודיענו דאף היא היתה צדקת דידוע דהרשעים הם קודמין לשמם כמו נבל שמו והצדיקים שמם קודם להם כמ"ד ושמו אלקנה ואף כאן הודיענו הכתוב דהיתה צדקת באומרו ושם אמו צבי' מבאר שבע. ואמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש

י"ל מפני מה בשנת שבע. והוא דאי' בגמרא שנה ראשונה של שמיטה יבא משיח בן יוסף. ולמוצאי שביעית בן דוד בא. והטעם הוא לפי שבניה של רחל קודמין לבניה של לאה שבע שנים כדכתיב מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת. ולולי שרימה לבן את יעקב היתה רחל קודמת ללאה. ולכן בניה של רחל קודמין לבא תחלת שמטה ובניה של לאה סוף שמיטה. וה"נ כן שיהוא היה משבט יוסף ויהואש הי' משבט יהודה ולכך מלך יהוא שבע שנים קודם ואח"כ מלך יהואש וק"ל:

ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. רבים נתקשו מזה המאמר דמבאר דהי' צדיק כל ימיו והלא מצינו בדברי הימים דלעת זקנתו עשה עצמו אלוה. ונראה לומר דודאי יהוידע הכהן הורהו שיהיה כוסף למעלות הטובות כל ימיו ובפרט שלא לעבוד ע"ז כגון לכוחות הגלגלים כי הבל המה ואין בם מועיל כלל דכולן נשפעין מכח אלהי ואין להם פעולה בשפלים זולת פעולת טבעיות והשפע מהם הוא בכח אלוה ולא בענין אחר. והן אמת לא מצינו שהמיר בזה ענין דברי רבו יהוידע. ואולם כסילותו ופחזותו התעה אותו ואגודת רשעים נתחברו לו הם שרי יהודה ועשאוהו אלוה ואמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה הבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם וזה הדבר לא עלתה על דעת יהוידע מעולם להורות אותו שלא יעשה עצמו אלוה ולא ביטל ענין זה וז"ש הכתוב ויעש יהואש הישר וכו' כל ימיו אשר הורהו יהוידע ומה שעשה עצמו אלוה הוא מחמת שלא הורהו יהוידע דלא עלתה על דעתו וא"ש רק הבמות לא סרו עוד העם מקטרים ומזבחים בבמות. ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף וכו' אשר יובא בית ה' כסף עובר וכו' כל כסף אשר יעלה על לב איש וכו' יקחו להם הכהנים וכו' והם יחזקו את בדק הבית וכו' עיין בפסוק וברש"י. המשך הכתובים נלאמ"ו זלה"ה עפ"י מאמר הגמרא שאלו לשלמה בן דוד עד היכן מגיע כחה של צדקה אמר להם לכו ושאלו את דוד שאמר פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד ותמוה וי"ל דאי' בפסוק רק אתה לא תבנה הבית והיו ליצני הדור אומרים בודאי שעשה דוד איזה חטא לפי שאינו בונה בהמ"ק. אבל באמת הטעם אי' שם שכנס דוד אוצרות של כסף וזהב לבנין ב"ה וכשהיה רעב בימי דוד לא היה נותן לעניים מעשר כראוי מאוצרות הללו. אמר הקב"ה חביבין עלי עניים יותר מבהמ"ק ולכן לא בנה דוד בהמ"ק. ולפ"ז אלו היה נותן דוד צדקה הי' הוא בונה הבית ולא יהיה פ"פ לליצני הדור. וזהו מאמרו של דוד פזר נתן לאביונים וכו' אלו נתתי לאביונים קרנו תרום בכבוד לא היה ליצני הדור אומרים כלום כנ"ל. וזהו כוונת שלמה באמרו לכו ושאלו לדוד אבי כנ"ל. וזהו פי' בכאן עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות וא"כ לא היה לכהנים כלום לפי

שאין כהן בבמה והיו עניים לכן אמר כל כסף וכו' יקחו להם הכהנים שהמעות יהי' שלהם והם יחזקו משלהם ובזה לא ימוט הבית באם יתחלק לעניים וא"ש. ועוד אמ"ו זצ"ל מה דאי' בגמרא בא' באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ואמ"ו הטעם למה היו נותנין מחצית השקל ולמה לא ירבה. לפי שהאדם לא יחשוב מחשבת חוץ שהוא אינו צריך לאחרים אלא כל ישראל צריכין זה לזה ובן אדם לבדו איננו כלום וזה הי' ג"כ מחצית השקל שהוא לבדו אינו כלום אם לא בהצטרף לו עוד חצי שקל אחר ולכן היו נותנין כל העובר על הפקודים מחצית השקל להורות שהוא לבדו אינו כלום אלא צריכין כל ישראל להיות באגודה אחת וכן העשיר לא ירבה דאם היה נותן שקל שלם נסתר הנ"ל ויחשוב שהוא אינו צריך לאחרים וכל זה הוא שצריכין ישראל לידבק במינם היינו עם צדיקים אבל לא עם רשעים ולכן היו משמיעין על השקלים וגם על הכלאים להורות שלא לידבק מין בשא"מ וא"ש. וכאן היו ג"כ ישראל עע"ז מקודם לכן אמר ליתן מחצית השקל כאומרו כסף עובר כנ"ל ויהיו כל ישראל באגודה אחת. ולכן נקרא כסף עובר שהיו ישראל עע"ז מקודם ולא היו נותנין חצי שקל ובשנה ההיא היו נותנין כסף העובר כבר וא"ש. ועוד אמ"ו מפני מה היו הכהנים מחזקים את בדק הבית ולא אחרים דאי' כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה משבאו לירושלים נאסרו הבמות. אך אם הבית אינו בשלימות בטלה קדושתו א"א קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשו לע"ל והותרה הבמות ולכן לא היו ישראל רוצים לחזק את הבית כדי שלא יאסרו הבמות ולכן אמר לכהנים שיחזקו הם לפי שאין כהן בבמה ולכך הם יעשו זאת. וז"ש רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ולכן אמר לכהנים כנ"ל וק"ל:

ועוד אמרו דהוא ניבא ולא ידע מה ניבא שראה שעתיד הבית להבנות ע"י כהנים וזה היה בבית שני שנבנה ע"י עזרא ויהושע בן יהוצדק הכהנים והם סברו שקאי על שהכהנים יחזקו את בדק הבית לכן אמר לכהנים לבנות וק"ל:

ויהי בשנת כ"ג למלך יהואש לא חזקו הכהנים את בדק הבית. הענין הוא דישראל נתעצלו בנתינתן שהיו אומרים הלא אין מקריבין קרבנות ממעות שלנו כי הכהנים יאותו בהן ולכך התעצלו ולזה לא חזקו את בדק הבית. ולכך צוה שוב שלא ליתן לכהנים כי לבדך הבית תתנוהו וק"ל:

ויקח יהוידע ארון אחד ויקוב חור בדלתו. אפשר לומר רמז בזה למה דאמרי' שלשה כתרים הם כתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב שמא תאמר כתר תורה אינו כלום ת"ל בי מלכים ימלוכו ע"כ. ונראה לפרש דהענין הוא דידוע דכל דבר חשוב ויקר איננו נמצא לרוב כגון זהב ואבנים טובות וכדומיהם אינם מצוים. ומה שהוא מצוי איננו חשוב כל

כך. ויש לומר בשני פנים או יש לומר דמה דאינו מצוי בעולם הוא חשוב יותר מהמדברים המצויים ולרוב חשיבתו אין זוכים בו אלא עשירים הגונים בעלי מדות טובות. וגם יש לומר דמה שהוא מצוי הוא יותר נבחר לפי שצורך העולם בו משא"כ בדבר שאינו מצוי אין צורך עולם בו ואיש משכיל יבין כי הכסף הוא יותר נבחר מפנינים מפני דיש צורך עולם בו והכסף קודם במעלה וזהו דאמרו חז"ל ג' כתרים הם וכתר תורה הוא מצוי לכל מי שירצה ולפ"ז שמא תאמר כתר תורה אינו כלום לכך אמר בי מלכים ימלוכו. ואי' שלש ארונות שעשה משה הם נגד ג' כתרים דכמו דכתר כהונה ומלכות צריך אל הכנה שיהיה מיוחס ומבית דוד והכהנים מזרע אהרן כן היו שני הארונות של זהב והפנימי הי' של עץ דבר המצוי לכל זהו היה נגד כתר תורה ושני ארונות של זהב היו משמרין אותו וכתר שם טוב עולה על גביהן. וכאן גבי יהוידע הכהן היה שלשה כתרים כתר כהונה וכתר תורה וכתר שם טוב. וכתר מלכות היה חסר וזהו כתר רביעי וזהו שרמז באומרו ויקוב חור בדל"תו הרצון בכתר ד' כי לא היה משמש עמם זה הכתר וא"ש. או יאמר דהנה הש"י נקרא שדי על שם שאמר לעולמו די. והדין אינו נותן יותר אלא מה שראוי לו וזהו ענין די. ואולם שם העצם אין לו תכלית וז"ש כל השומר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים כי שבת מכוין הוא נגד שם העצם. ולכך נותנין לו נחלה בלי מצרים וגם זהו השם אשר על המשקוף ועל המזוזות דמחוץ כתיב שם שדי הוא מענין די. ואולם תוכו רצוף אהבה דשם עצם כתוב בתוכו ואין לו תכלית. וזהו שמבאר כאן דיהוידע נתן ארון ליתן בו מעות הקדש עד בלי די ולכך ויקוב חור בדלת הכוונה שנטל נקודת האמצעי בדלית ונשאר וי"ו יו"ד מן השם המפורש לרמז דאין לו תכלית וא"ש וק"ל:

ויהי כראותם כי רב הכסף בארון ויצורו וימנו פירשו המפרשים ויצורו שהיו עושין צורות מטבע ויש להבין הא אין עושין צורה במקדש כלל רק אותיות. ונראה לפרש מפני דיש להבין למה מנו את הכסף הא אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין א"כ למה מנו. ויש לומר דבתחלה כתיב ויצורו שהיו צרים את המעות בכלים בלא מספר הפרטיים ואח"כ מנו את הכלים וזהו ענין ויצורו וימנו וא"ש וק"ל.

ונתנו את הכסף וכו' ולגודרים וכו' אך לא יעשה בית ה' סיפות וכו' נראה טעם על דלא עשו סיפות ומזרקות וכלי השרת כי אם דבר מחובר. לפי שצפה הכהן במראה הנבואה דיהרוס הבית וילכו ישראל בגולה והאויבים ישללו את כלי בית ה' לכך לא עשו כלום כי אם דבר מחובר לכותלי בהמ"ק והם טבעו בארץ. ולפ"ז יבואר המשך הפסוקים ע"ש:

ולא יחשבו את האנשים כי באמונה הם עושים. יש כאן לשאול דאי' במדרש אלה פקודי שבאו ישראל אצל משה וביקשו ממנו שיתן להם סכום החשבון וכאן אמר ולא יחשבו

את האנשים וכי גדולים הם ממשה. וקודם שנתרץ נבאר המדרש דאמר דמשה שכח מה היה עושה באלף וז' מאות וע"ה עד שהאיר הקב"ה עיניו בוי"ו והרצון בזה דאמרי' בגמ' אלמלא וי"ו שבהעלותך נתחייבו שונאי ישראל כלי' דר"י. ר' שמעון אומר שאלו לאלהות הרבה. וזהו שדאג משה על ישראל שמא ח"ו נתחייבו כליה עד שהאיר הקב"ה עיניו בוי"ו כנ"ל. ואולם הטעם הוא שבקשו ישראל חשבון מן משה. לפי דמשה עשה סיפות ומזרקות ושאר כלי שרת לבית ה' ולא ידעו הכל החשבון ואולי יקנטרו ישראל אותם שאין יודעים לכך בקשו שיתן חשבון לפרסם לכולם. ואמנם כאן היה גלוי לעין כל כי היו בונין במחובר לקרקע ולכך אמר ולא יחשבו את האנשים. ויותר נכון מזה י"ל. על שבקשו חשבון ממשה לפי שישראל ראו שמשה קיבל מכולם אפי' מפושעי ישראל והיה לבם פג מלהאמין שיצרף הכסף המובא מפושעי ישראל למלאכת המשכן ואולי קיבל הכסף מהם שלא לביישם ובאמת לא יצטרף למלאכה לכך בקשו סכום החשבון לידע אם נצטרף הכסף שלהם עם השאר וזו דעה נכונה דודאי לא יחשבו ישראל עם קדוש שמשה לקח כלום מן הכסף והותרה השאלה הנ"ל וק"ל:

כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית ה' לכהנים יהיו. נראה דמבאר לן דלא היה מקבלין מן כולם כסף אשם וחטאת אלא הכהנים חללו אותן מתחלה ואח"כ היו מקריבין להם לכפר לפי שחשבו אולי איננו ראוי לבוא לבית ה' וז"ש כסף אשם וכו' לא יבא בית ה' לכהנים יהיו. ולעתיד לא יצטרכו לכל זה כי ילכו מן הגולה כולם אהובים כולם ברורים במהרה בימינו אמן:

הפטרת תרומה

וה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם ובין שלמה. מבאר לן הכתוב מעלת שלמה איך היה מושגח מן האל יתב'. דהענין הוא דהנה ב' מיני דרכי חכמה יש. א' חכמה מכח מזל שנולד במזל רום ורוממות. וא' שהיא מהקב"ה בעצמו ובכבודו. ונ"מ בין שני דרכים אלו. א' בא לו החכמה מכח המזל א"א לעלות אליה בלי סולם ההדרגה וצריך לעלות ממדריגה למדריגה מתחלה צריך להתעסק בחכמה קלה ואח"כ הולך לחכמה גדולה עד שיוכל לברר בין הטעאה למופת שלא ישאר לו שום ספק. ואל זה לא יוכל להגיע בתחלת הבנתו אלא בסוף ימיו עת שנתייבש הליחה וכל ימיו צריך לפרוש מתענוגי עולם המביאין לידי סכלות. אמנם אי באה לי החכמה מהקב"ה בעצמו. הרבה ריוח והצלה לפניו שיוכל להשיג כל זה בלי הכנה. ועוד יש נ"מ אם החכמה באה לו מכח המזל מוכרח להיות יושב בדד שאנן ושקט ואין מחריד ובמנוחה ובבטח ואז יוכל להשיג

כמש"ה גבי ישששכר וירא מנוחה כי טוב ויט שכמו לסבול. משא"כ אם השם מאציל עליו החכמה א"צ לזה וזהו שהודיענו הכתוב איך היה שלמה מושגח דאף שה' נתן חכמה לשלמה אעפ"כ היה לו שלום בין חירם מלך צור. עוד י"ל דהנה אם החכמה באה לו מכח המזל א"כ יש לו מתנגד. דכל מזל יש לו מתנגד. ויובן עפ"י מאמר המדרש ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי אי' במדרש אלו לא הודיע אלהים אותך את כל זאת. ר"ל אלו היית נבון וחכם מעצמך לא אמרתי לך כדברים האלה אתה תהיה על ביתי וכו' ותמוה דמאי נ"מ לפרעה אם הוא חכם ונבון מעצמו או מהקב"ה. ונר' דהנה אם האדם מקבל פעולה ממערכת המזל שיהיה חכם מקבל ג"כ פעולה שיהיה נרדף יותר משאר אישי השפלים כי לא יתכן שיהיה חכם ולא יתקנאו בו אנשים כי כן מורה המערכת שיש לו מתנגד ואולם אם האל יתב' השפיע לו חכמה אין לו קטרוג כלל כי מאתו לא תצא רעה ואין טוב מצד ורע כי הכל טוב ואי' במדרש על פיך ישק כל עמי כולם ישוקו אותך מחמת חבה שתהיה נושא חן בעיני כל עמי. ולפ"ז יובן המדרש אלו לא הראה אלהים אותך את כל זאת והיית חכם עפ"י המערכת לא אמרתי לך כדברים האלה דבלתי אפשר בלא קטרוג ומתנגד ולא יכולתי לומר על פיך ישק כל. עמי דהא יש לך מתנגדים. אבל אחרי אשר הודיע אלהים אותך אין נבון וחכם כמוך כי היא מאת ה' והיא כולו טוב ולכך על פיך ישק כל עמי. וז"ש כאן וה' נתן חכמה לשלמה שלא קיבל פעולה מן המערכת ויוכל להיות שלום ואמת בימיו ולכך ויהי שלום בין חירם ובין שלמה וק"ל:

ויכרתו שניהם ברית מבאר אהבתם ותשוקתם אשר היה זה לזה שהי' כל אחד כוסף לכרות ברית עם חבירו וע"ז אמר ויכרתו שניהם ברית דכל. אחד התעורר ולא היה מניעה בשום צד וק"ל:

ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל. להודיעו חכמתו שלא ביקש לבנותו לבד שלא יהא מעשה יחיד ובקל יוכל לקבל הפסד. או משום דכל ישראל צריכין להיות משותפים בבנין ב"ה וזה א"א שכל ישראל יהיו בונים לכך לקח מס וחשוב כאלו הם בונים בעצמם: **ויהי המס שלשים אלף איש** נר' טעם על שלקח מהם שלשים אלף איש. דמצינו בדוד שאמר חצים ילכו במלחמה וחצים ישבו על הכלים ומפרש המדרש דבישר להם לישראל דלא יהיו כולם בעלי תריסין אלא חצים ישבו על התורה ועל העבודה וחצים יהיו עמא דבר. וישראל הם במנין שש מאות אלף רגלי וחצים ת"ח וכל העוסק בתורה מעבירין ממנו עול מלכות וא"כ שלש מאות אלף פטורים. ונשארו עוד שלש מאות אלף ולקח חלק עשירי מהם דעשירי הוא קודש והוא שלשים אלף מכוון וק"ל:

וישלחם לבנונה עשרת אלפים איש וכו'. נראה טעם על שלא היה המנין פחות מעשרת אלפים איש. היות ידוע מאמר חז"ל במס' ברכות בעשרה אומר וכו' באלף אומר וכו' בעשרת אלפים אומר ברוך ה' אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו והיינו לפי דבעשרת אלפים איש השכינה שורה ביניהם ולכך נקרא יושב הכרובים שהם כמו מלאכי עליון והבן זה. ולכך לא שלח פחות מעשרת אלפים איש שיהא השכינה שורה ביניהם. חודש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו נראה טעם דלא החליפו בכל חודש רק בב' חדשים מפני טורח הדרך. דידוע דמהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום וא' ישראל היה ת' פרס' והיה לקצת העם רוחק הדרך מ"ם יום ולכך החליפם בב' חדשים כדי שימצאו מרגוע לנפשם וק"ל:

ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצבים בהר. מבאר הכתוב הגרים אשר היו לשלמה. דהענין הוא דאי' במדרש קודש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו עתידין או"ה להוסיף חומש עלי ישראל כדין כל האוכל קודש חמישיתו יוסיף עליו. והיינו החומש מלבר דהיינו ד' חלקים הקרן וחומש הנוסף חלק א' מהם. והחומש ההוא יהיו הגרים אשר יבואו לעבוד את ה' וישראל הם במנין שש מאות אלף רגלי וא"כ אם מוסיפין חומש יעלה מנין החומש לק"ן אלף. וכן היה לשלמה מספר הגרים שבעים אלף ושמונים אלף שהוא עולה ק"ן אלף וק"ל:

לבד משרי הנצבים אשר לשלמה שלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם וכו'.יען דישראל ראוין להיות תרי"ג אלף כמנין המצות אשר נותן להם האל יתב' ועפ"י סיבה נתגלגל הדבר דלא היו רק ת"ר אלף ואולם המוסיפין חומש צריכין להוסיף על כל הקרן ונשאר עדיין החומש מן י"ג אלפים שהוא עולה שלשת אלפים ושלש מאות וא"ש וק"ל:

ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית. יובן על פי מאמר הגמרא דיומא דקחשיב שם ה' דברים שהיו חסר בבית שני ואלו הן ארון וכו' ע"ש. ומקשה הריטב"א אמאי לא קחשיב נמי שמן המשחה ותירץ דשמן המשחה כבר גנז אותו יאשיהו בימי בית ראשון והתנא לא קחשיב רק מה שהי' חסר בימי בית שני. ורבים נתקשו בהבנת דברי הריטב"א דהא הגמ' יליף שם שם משמן המשחה דאף הארון נגנז בימי יאשיהו. וא"כ כבר חסר מימי בית ראשון ואפ"ה קחשיב והדרא קושית הריטב"א לדוכתי' אמאי לא קחשיב נמי שמן המשחה. אמנם נראה דענין חסר הוא שנגנז מעלתו מן בני האדם ולא יוכלו לקבל תועלתו בעת הצורך. ומעלת שמן המשחה ידוע הוא שהיו מושחין ממנו מלכים וכהנים ואם הוא נגנז הוי כאלו אינה בעולם כלל. ואולם תועלת הארון הי' ששם היה השראת שכינה ואף כשהוא נגנז במקום אשר עמד שם בתחילה

השכינה שורה שם כמקדם דכלפי שמיא גליא. אכן כל זה אם הוא גנוז במקום קדוש אז אין השכינה פוסקת ממנו אבל אם הוא גנוז במקום חול אין השכינה שורה שם ואי' בגמ' דגגין ומחילות לא נתקדשו ומקשה תוס' הא אי' בש"ס דשלמה קידש רצפת העזרה עד התהום ומשני דשלמה קידש עד התהום אולם קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא וכאשר נחרב הבית בטלה הקדושה ועזרא לא קידש גגות ומחילות. ולפ"ז א"ש דכל ימי בית ראשון לא פסקה השכינה אף שהארון הי' נגנז דהלא נגנז במקום קדוש המקודש עד התהום וא"כ לא נפסקה תועלת הארון עד שנחרבה הבית ופסקה הקדושה וא"כ לא ניכר העדר הארון בימי בית ראשון עד בית שני ואז הוכר העדרו ולכך קחשיב התנא הארון. אמנם שמן המשחה כבר נסתלק תועלתו מימי בית ראשון והוי כאלו אינה ולכך לא קחשיב והן הנה דברי הריטב"א. והמופת על זה ששלמה קידש עד התהום מאומרו הנה ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית כי זהו איננו דרך שאר הבונים להניח ביסוד מקום שנמנע מלראות אבנים יקרות. א"ו מחכמתו קידש עד התהום וא"ש וק"ל:

ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית. נראה דמבאר לן דהכל מיד ה' השכיל שלא היה בנין בית המקדש נגמר לזה היום אשר נגמר בו במקרה אלא בכוונה לכך מבאר דהכל הי' מוכן העצים והאבנים וכל מעשה חרש ואלו היה רוצה היה יכול לגמור מקודם הזמן. ואולם בכוונה נגמר ליום זה וזהו שמבאר ויכינו העצים והאבנים לבנות הבית וק"ל:

ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן הבית לה'. נראה לבאר התועלת המגיע מן הסיפור הזה ויובן עפ"י מאמר המדרש ויהי ערב זו משכן משה ויהי בוקר זו מקדש שלמה יום אחד זו בנין עזרא. והיה ביום ההוא לא יום ולא לילה זו בנין שלעתיד שיבנה ב"ב ע"כ ותמוה. ונר' לבאר ע"פ מ"ד בתפלת משה כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואשמורה בלילה ומפרש רש"י ז"ל דאלף שנים אין מכוונים ליום אחד כ"א בהצטרף מעט מן הלילה וזהו ואשמורה בלילה שקצת ממנו נשמר עד הלילה. ופליגי בה בגמ' חד אמר התוספת הוא שבעים שנה וחד אמר התוספת הוא ארבעים שנה וכן קיי"ל: וזהו כוונת המדרש ויהי ערב זו משכן משה דאז תחילת היום ונמנה מן הלילה שלפניו דהיום הולך אחר הלילה ומן בנין משה עד בנין שלמה הי' ת"פ שנה וזהו פלג היום לפי דיעה אחרונה דהיום הוא תשע מאות וששים שנה ואז האיר השחר די"ב שעות הוי לילה וזהו ויהי בוקר זו מקדש שלמה. ומקדש שלמה היה קיים ת"י שנה וגלות בבל היה ע' שנה הרי ת"פ שנה עד בנין עזרא וזו פלג היום אחרונה. ואשתייר עוד ארבעים שנה שזהו מושך זמן מועט בלילה ואז נגמר היום כולו וזהו יום

אחד זו בנין עזרא ולעתיד לא יהיה יום ולא לילה הרצון שלא יהיה למקדש הזה זמן כלל כי יעמוד כימי השמים על הארץ. ועפ"י הנ"ל יובן ג"כ כוונת המדרש ויהי ביום השמיני זש"ה ויהי ערב ויהי בקר כי אז נגמר מעשה המשכן ואז החל הערב וכנ"ל. וזהו התועלת המגיע אלינו מהסיפור הזה מנין ימות השנים אשר היו כאשר הוסד הבית וק"ל:

בשנה הרביעית למלך שלמה על ישראל. נרא' דמבאר דהוסד הבית בשנה הרביעית למלכותו דרביעי הוא קודש וכן הוא אומר שלש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהי' כל פריו קודש וכו' וכן הוא בענין שנות האדם בן י"ג למצות לפי דעשר שנים הן במנין אחד אי"ק ואח"כ ג' שנים והם ארבע שנים ורביעי הוא קודש דבאותן הימים הוא קונה מעט מן השכל ויוכל לשמור את המצות וק"ל:

והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו. נראה דהמלך שלמה כיון זה הבית לבנין אשר בנה המלך שהשלום שלו ר"ל העולם בכללו ומבאר דהי' ששים אמה ארכו דהנה העולם הוא שית אלפי פרסי ולזה עשה ששים אמה ארכו אמה אותיות מאה הכוונה ששים מאה פרסה וזהו שית אלפי פרסה. ועשרים רחבו זהו שליש ודע כי העולם כדוריית וזהו מבואר במופת ההנדסה דכל עיגול רוחב שלו הוא שליש וכן מבואר במשנתינו כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח. ושלשים אמה קומתו גם זה מבואר דמן הכדור השוה בכל צדדיו מן מרכז האמצעי העליון עד מרכז האמצעי התחתון מצד אחד הוא החצי וזהו שלשים אמה החצי מן ששים וזהו מן קומתו וק"ל:

והאולם על פני הבית עשרים אמה ארכו ועשר באמה רחבה על פני הבית. הרצון בזה דהאולם הוא מקום היישוב שדרים בו בני אדם והוא נקרא אולם דכמו דהאולם הוא מובחר שבבית כן הוא מקום המובחר הוא היישוב והוא עשרים אמה שליש מן העולם כמ"ד בגמ' שליש מדבר שליש ים שליש יישוב. ועשר באמה רחבה הוא החצי מן הכדור שהיישוב בו כנ"ל וא"ש. ועוד נראה לומר דהמאמר הנכבד הזה הוא מורה על ענייני בני אדם מיום הולדו עד גויו לקבר יובל. ואמר ששים אמה ארכו הכוונה על שנות האדם בינוני דהוא ששים שנה וכמ"ש איוב תבוא בכלח אלי קבר בכלח גימטריא ששים דזהו שנות אדם בינוני. ושלשים אמה קומתו דהוא מנין הכח המעמיד את האדם וכמ"ש התנא בן שלשים לכח. ועשרים אמה רחבה הרצון דעד כ' שנה הוא נער חסר לב ולא נשלם תכונתו אלא עד עשרים ואז הלב מתרחב בעניני החכמות. והאולם זהו המובחר שבאדם והוא שכל הנקנה כי זהו סיבה לעמידתו ולקיום צורתו ארכו עשרים הכוונה כמאמר התנא בן עשרים לרדוף שהוא מבקש להשיג הנמצאות ובן עשרים נגמר הווייתו. ועשר

באמה רחבו גם זהו מבואר במאמר התנא בן עשר למשנה וכבר היה בן חמש למקרא והוא עוסק בשתי תורות הכוונה תורה שבכתב ותורה שבע"פ וזהו רחבה כמו רחבה מני ים וק"ל:

ויעש לבית חלוני שקופים אטומים. הכוונה בזה כי הבית אשר בנה בו היה מקום החכמה ומקום השראת השכינה והיה יכול להשיג העלולים אבל לא העלה עצמו וז"ש שהיה שקופים מצד ואטומים מצד הענין שאמר ופני לא יראו ולפי הפשוט נראה דהיו החלונות בזה הציור כדי שלא יוכלו להציץ בכבוד ה' השוכן שם כמו עמוד הענן אשר היה בהר סיני והציור היה כמין שני כותלים עומדים בצד אחד וחלל ביניהם והחלון החיצון היה פתוח מלמעלה והפנימי היה פתוח מלמטה והאור היה נוקב ויורד מלמעלה למטה וכעין זה היו שתי הפרוכת בבית שני לפני קדש הקדשים וק"ל.

ויבן על קיר הבית יציע סביב. הרצון בזה הענין דמבאר מעשה ה' הגדולים ויוצר הכל בחכמה נתן לנו תורה ומצות לשמור את מזג האדם וכן שומר מצוה לא ידע דבר רע וזהו ויעש צלעות סביב לשמור את הבית דבזה נפרדין עם ישראל משאר או"ה:

היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה והשלישית שבע באמה כי מגרעות נתן לבית לבלתו אחוז בקירות הבית. הרצון בזה לבאר עניני האדם איך ישיג בחכמה ממדריגה למדריגה ולא יעלה אל החכמה בלי סולם ההדרגה וינתק הרכבתו כי אם מה שיוכל לסבול בהרגשותיו ובחושיו. ואמר התחתונה חמש באמה זו מענין מציאות ההויים בעולם השפל כי כל הדברים הם מחוברין מד' יסודות ומושגים בחמשה חושים וזהו התחתונה חמש באמה:

והתיכונה שש באמה זהו ענין עולם הגלגלים ואמר שש לפי דהי"ב מזלות המה פועלים ובכל עת שש למעלה בכדור ושש למטה וזהו דרך תנועתם וזו נקרא חכמת התכונה. ואח"כ יעלו במדריגה אל עולם המלאכים כי משם יצאו כל מעיינות החכמה הצפונה ואמר שבע באמה כי שבע במ"ג הוא מ"ט וזהו ענין מ"ט פנים שהתורה נדרשת בהם. ועד הנה יוכל להשיג כח האנושי וזהו השיג אב הנביאים ועד החמשים לא בא כי זה לא יוכל להשיג שום בריה. ומבאר הטעם דיעלה כך ממדרגה למדרגה כי מגרעות נתן לבית לבלתי אחוז בקירות הבית הכוונה כדי שלא יעלה אליה בלא סולם הדרגה וינתק הרכבתו וזהו לבלתי אחוז וכו' וק"ל:

והבית בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה ומקבות וגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. כוונת הפסוק הזה יובן עפ"י מאמר המדרש אבן שלמה מסע רמז שעתידין האבנים לנסוע שעתיד הבית ליחרב: ויש לתמוה מנ"ל הך דרשה. ונראה לבאר דאי'

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת ולא נאמר ברזל לפי שאסור ליקח ברזל לבנין הבית ויש לתמוה הא מקרא מלא הוא זה בד"ה שאמר דוד ואני הכינותי בעניי זהב אלף ככר וכסף אלף אלפים ככר ונחשת וברזל לאין מספר ולמה הכין אם אין צורך בברזל. ועוד יש להבין דתוס' כתבו על הא דאמרי' בגמ' דבבית ראשון לא היה כלייא דעורב הא אי' בגמ' בהדיא בהא דאין מערבין שמחה בשמחה מדעשה שלמה חנוכת הבית ז' ימים קודם החג דלמא אתרמי שהשלים הבנין באותו זמן ואסור לאחר השמחה ומשני איבעי ליה לשיורי כלייא דעורב ומוכח דהיה כלייא דעורב ותירצו דהיה שם וחזר והסירם. וכלייא דעורב הלא היה מן ברזל ולפי הנ"ל למה לקחו ברזל לבנין ועוד למה הסירם. ונראה דאי' טעם למה לא לקחו ברזל להבנין. לפי דברזל הוא רמז על עשו כמ"ש ועל חרבך תחיה והוא עתיד לחרב בהמ"ק לא יאות להמחבל להיות מתקן ואולם כל זה אם הוא עתיד ליחרב אז אסור ליקח כלום מן המחריב. אכן אם הוא בנין עדי עד אין חיסור כלל בברזל כי לא יבוא שם עוד ערל וטמא. ולזאת הסיבה הכין דוד ברזל לרוב יען אלו בנה דוד את המקדש בעצמו לא נחרב מעולם והעד על זה השערים שעשה דוד בעצמו לכך טבעו בארץ שעריה. ואולם כאשר בנה שלמה את הבית היה במחשבה שיתקיים עדי עד. וכאשר נשא שלמה בת פרעה נגזר שיחרב הבית כמ"ש כי על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת. וזהו הענין דבתחלה היה שם כלייא עורב ואח"כ הסירם מאיכות החטא. והכלייא עורב עשה שלמה מדעתו. אולם צפה במראה הנבואה שלא ראוי ליקח ברזל כלל דקמי שמיא גליא ולכך ומקבות וגרזן לא נשמע וכל כלי ברזל וכו' וזהו כוונת המדרש אבן שלמה מסע נבנה שלא נפסלו בכלי ברזל והיינו בהכרח הטעם שהוא הוא המחבל ומוכח שלא יהיה בנין עדי עד ולכך אמר רמז שעתידין אבנים לנסוע הרצון שיחרב הבית וק"ל:

ובלולים יעלו על התיכונה ומן התיכונה אל השלישים. מבאר שלא יהרוס אדם לעלות אל ה' כי אם ע"פ סולם הדרגה כנ"ל וזהו ובלולים וכו' וק"ל:

ויבן את הבית ויכלהו ויספון את הבית גבים ושדרות בארזים. מבאר דאם השיג אדם מה שהשיג עד תכלית השגה שבכח האנושי. לא יוכל להשיג העולה עצמו ולא ישיג יותר. ואמר ויבן את הבית ויכלהו הרצון כילה מלהשיג ועילה מן השגתו גבים וגבים הוא מענין גב כמו אחורי אדם ושדרות הוא מענין שדרה שהוא בגב האדם וכמ"ש וראית את אחורי ופני לא יראו וזהו תכלית השגה וק"ל:

ויאחוז את הבית בעצי ארזים. יובן עפ"י הפסוק נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל מברכה שבירך בלעם הרשע דבלעם

ברכן בארז. וענין הארז אם עומד במקום מים הוא יפה פרי תואר ואם אין עומד במקום מים הוא כערער בערבה. כך ענין בהמ"ק כל זמן שישראל היו עוסקין בתורה דנמשל למים היה מציון מכלל יופי משוש כל הארץ אבל כאשר פסקו מלעסוק אתקיימו בהו גלתה יהודה מעוני. וזהו ענין שאחז את הבית בעצי ארזים כמו ארז הנ"ל וק"ל:

ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר אם בחקתי וכו' והקימותי את דברי אתך אשר דברתי אל דוד אביך נאמר לו במראה הנבואה אם ילך בדרכי ה' תהא תמיד השכינה בבית הזה. ואולם אם לא ילך בדרכי ה' יכול בשביל יחיד שחטא לא ישכון ה' בתוך בני ישראל לזה אמר ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל דאף שחרב הבית הוא משגיח מן החלונות ומציץ מן החרכים ובת קול יוצאת מהר חורב שובה אלי ואשובה אליכם כבראשונה ואתם תהיו לי גוי קדוש ב"ב אמן:

הפטרת זכור

תמורת הפטרת תצוה

ויאמר שמואל אל שאול אותי שלח ה' למשחך למלך על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה' וגו'. נראה לבאר טעם על שתלה הענין במה שמשח אותו ולכך מזרז עצמו. והענין הוא דאי' בגמרא וגם במד' דהמן הפיל פור מיום ליום ומחדש לחדש כיון שנפל על אדר שמח שמחה גדולה כיון שמת בו משה מושיען של ישראל. ויש לתמוה על שמחה זו מה עושה והלא בשאר חדשים מתו אבות העולם וגם שאר פורענות אשר קרה להם לישראל כגון תמוז ואב ולמה שמח הרשע באדר. ונרא' לבאר עפ"י מ"ד דאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק אי' במדרש בחר לנו אנשים הנולדים באדר שני ותמוה. ונראה דהנה עמלק היה קוסם בקסמים וקלקל בחיצים ושאל בתרפים להכחיש השפע ממעל באמצעות המזל כדרך כל מכשף והי' לו כח להלחם על כל הנולדים במזל בכל חדשי השנה. והמזלות הם שנים עשר בשנה לפי מהלך הלבנה והנולדים באדר שני אין להם מזל כלל ולאלה אנשים לא היה לו כח להכחיש השפע כי אין ענינם ע"פ המזל ולכך צוה אב הנביאים שיבחר אלו אנשים הנולדים באדר שני דלהם אין כח בכשפיו והם ינצחו את עמלק וא"ש המדרש. וענין המן היה שחשב מן השקר שיעשה האל ית' כל הטובות האלה לישראל והיינו עשרה מופתים במצרים וקריעת ים סוף ושהספיק צרכם במדבר ארבעים שנה וחשב שנעשה הכל ע"י כישופין ומשה היה רב חרטומייהו והיה בקי באלה ענינים ולכך כתיב באגרת הקנאה על היהודים אשר בכל מדינה ומדינה שע"י כישופים נתגדל העם הזה ושכל ענינו של המנהיג שלהם היה ע"פ כישוף. וחשב

בדעתו דלכך מת משה באדר כי נחלש כחו ולא מצאה ידו להציל עצמו בזה הירח. ומשה מת באדר שני כמבואר בירושלמי דאותו שנה מעוברת היה. וחדש שהפיל בו פור היה אדר שני כמבואר ג"כ בירושלמי שם דאי' אם נתעברה השנה קורין המגילה באדר שני דגזירה זו היה באדר שני. וכאשר נפל הפור באדר שני שמח כי בזה החודש אין כח לנחש לפי שמת בו משה ולכך היה מתהולל בדעתו. והאל ית' הפיר מחשבות ערומים וגמולו השיב בראשו ותלו אותו וכך יאבדו כל המוללים בשפתם על ישראל. ואי' דישראל בקשו מלך ככל הגוים וביארו המפרשים דהענין הוא דכל. הגוים בוחרים להם מלך עפ"י המזל מי שהשעה משחקת לו דקיבל פעולת הצלחה מן המזל. וככה בקשו ישראל מלך ככל הגוים והאל ית' נתן להם מלך מי שאין לו מזל כלל והוא שאול הימיני. יען שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ והם משופעים ע"פ המזל ואולם בנימין נולד בארץ ישראל ועיני ה' דורש אותה. ולזאת הסבה אין מזל לבנימין כלל ולכך נבחר שאול להיות בראש הקרואים להודיע כי אין ענינו נוהג על מנהג הטבעי כי אם מענין אלקי. וכבר ביארנו לעיל דאין הכשופין שולטין במי שאין לו מזל כמו שאין יכול לתפוס ערום בבגדו ולכך נבחר שאול להכות את עמלק וזהו ענין שאמר אותי שלח ה' למשחך למלך על ישראל היפך כוונתם שבקשו מלך ככל הגוים כנ"ל ועתה לך והכיתה את עמלק וא"ש וק"ל:

כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק וכו'. עתה לך והכית את עמלק וכו'. מבאר דעתה הוא זמן הפקידה ולא יכול לאחר. דענין הוא דמדת הדין בחק השם יתע' פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים והיינו ארבעה דורות. והדור בכללו הוא מאה שנים וידוע דבסוף ארבעים שנה לצאת בני ישראל ממצרים בא עמלק להלחם עם ישראל וכסות לשון שינה. וארבעים שנה היה מן מלכות שאול עד בנין בית הבחירה. וכתיב ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים. נצא מהן שמונים ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וארבעים שנה מן מלכות שאול עד הבנין וא"כ הוי ארבע מאות שנה ממלחמת עמלק הנ"ל שהיתה לסוף מ' שנה לצאת בני ישראל ממצרים עד מלכות שאול. וזו הם ארבע דורות כנ"ל וזהו עד רבעים וזו היא סוף פקידה שלא היה זמן להמתין אפי' שעה אחת וא"ש:

אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים. מבאר מעשה עמלק דבפיו שרק ומילה כלפי מעלה זרק בדרך וענינו הוא דאי' במדרש וילחם עם ישראל ברפידים על שרפו ידיהם מן התורה. ונרא' לומר טעם לשבח על שלא עסקו בתורה לפי דיוסף צוה לשבטי ישורון אל תרגזו בדרך והרצון שלא יתעסקו בתורה. וגם ישראל היו טרודין בדרך לכך לא עסקו בתורה

ובא זה הכלב ונשך וז"ש אשר שם לו בדרך. וגם אמר בעלותו ממצרים דהנה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים לפי דרכי לבב היו ולא יכלו לעמוד בקשרי המלחמה וזהו פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וזהו הרשע לא מנע את עצמו מהלחם עמם כדי שישובו למצרים וז"ש בעלותו ממצרים וק"ל:

עתה לך והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו. ביאר לו שלא יחמול כדי שלא יטעה לומר והחרמת קאי על חרמי גבוה שמותר להקריב מן שללו לשלמים ולכך הוסיף לו ביאור שלא יחמול עליו שיהרוג את כולם. והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור עד שה מגמל עד חמור נר' טעם על דפירש לו אלו ארבע מינים מהבהמות. לפי דאלו הם מיוחדים לעבדם ולהרביעם יותר משאר בהמות. דידוע דשור ושה הם בגלגל המזלות ולהם עבדו כמו המצרים שהיו עובדים לצאן כמ"ש הכתוב שהיו עובדים למזל טלה. ועמלק קלקל בכולן והי' עובד לשור ושה. והרביעי לגמל וחמור כדי לטמא את עצמו לעסוק בכישוף וכמו שבלעם היה מרביע חמורו והזהירו הנביא כאן כמו אלו הבהמות הן ראוין להרוג מטעם והרגת את האשה ואת הבהמה כן יחרים את כל הבהמות וק"ל:

וישמע שאול את העם. מבאר שלא היה צריך לאסוף את העם בחזקה כי מיד היו מתרצין לנקום נקמת ה' בעמלק וזהו נרמז באומרו וישמע שאול:

ויפקדם בטלאים. מבאר התרגום שפקדם בקרבן פסח. לפי דהמלחמה היה בפסח. ונר' טעם דהאל ית' השכיל שינצחו את עמלק בניסן להודיע לשפלים שהוא משגיח על כל חי. דידוע דעמלק היה ראש לכל הכישופים וטלה הוא מזל שלו מפני דראשית גוים עמלק דהוא ראש לכל אומה. וראש לכל החדשים הוא ניסן וטלה הוא מזל שלו והיה מנחש במזל שלו ולא יוכל להציל עצמו כי ה' נלחם עמו ולכך צוה להלחם בניסן וק"ל:

מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה. נר' טעם על שפקד יהודה בפני עצמו. דידוע כשקונן דוד את שאול ויהונתן בנו אומר ללמד לבני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר ופירשו המפרשים דכתיב ידך בעורף אויביך איזה מכה שהיא בעורף הוי אומר זו קשת ע"כ. ונר' לבאר ענין הקינה הזאת דידוע דעשו נתברך בחרב לפי שעשו כיבד את אביו בפניו בבגדי חמודות ולכך זכה לכלי זיין שהוא בפני האדם והיינו החרב כי לא יתכן ללחום עם חבירו בחרב כי אם בהכרת פניהם איש אל אחיו. ולפי שכיבד את אביו בפניו לכך זכה לחרב. ואולם שטנו של עשו הוא בנימין בן יעקב שאמר הכתוב ובין כתפיו שכן שהוא כיבד את אביו יותר משאר השבטים וא"כ אין לעשו יתרון כי גם בנימין כיבד את אביו וזהו ענין עשו ואולם ישמעאל לא כיבד את אביו כי היה מורה

רוח לאברהם. ואולם שלא בפניו התנפל אברהם בעבורו ולכך ניתן לו הקשת כמש"ה והוא רובה קשת דענין קשת הוא מאחורי אדם ושטנו של ישמעאל הוא יהודה דיהודה נתברך בקשת כמ"ש ידך בעורף אויביך. ולכך כשמכרו השבטים את יוסף אמר יהודה ראש המדברים לכו ונמכרנו לישמעאלים כי הוא מושל על ישמעאל. וזהו שקונן דוד כאשר מת שאול שהיה משבט בנימין שטנו של עשו ובימים ההם לא היה חרב ביד ישראל. אמר ללמד לבני יהודה קשת הכונה כנ"ל. וכאן אצל עמלק היו גם ישמעאלים מעורבים כמבואר שהכם מחוילה עד שור ויבהל גבול ישמעאל כמש"ה וישכנו מחוילה עד שור. וכבר אמרנו דשטנו של ישמעאל הוא יהודה לכך פקד יהודה בפני עצמו כי לו היה הממשלה בפני עצמו וק"ל:

ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל. נראה לבאר לפי הפשוט דבעמק שלח רגליו להכות את עמלק כדי להראות כי הנצחון הוא מאת השם ב"ה דלפי נימוס המלחמה הנוצח הוא בהר והמנוצח הוא בעמק וכאן היה להיפוך ואעפ"כ היה נוצח כי סיבה מאת ה' היתה להכרית את עמלק לפי חרב. ועוד נר' טעם שנלוה עמהם בעמק וגבר אותם והוא עפ"י מ"ד בגמ' וישמע הכנעני מלך ערד כי בא ישראל דרך האתרים מה שמועה שמע ובא שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד ומק' תוס' תימה הא בקרא מפורש טעם כי בא ישראל דרך האתרים והיינו דרך ההרים עכ"ל ובלאו תמיהת התוס' יש לתמוה למה בא אותו רשע להלחם אתם הלא די היה לו במה שכבר נידון באבדון והרג ברפידים וזהו היא מעשה כסילות ופתיות ללחום עם מי שמושל עליו ואולם נר' דהענין הוא דחשב עמלק לנצח את ישראל אע"פ שהוא חלש מהם כי ישראל הלכו בין ההרים בעמק וידוע דאם חלש למעלה וגבור למטה מנצח החלש את הגבור כמ"ש רש"י בענין והעמלקי יושב בהר. ולכך רעיונו הבהילוהו שינצח את ישראל שילחם עמם בתוך העמק וזהו טעם הכתוב כי בא ישראל דרך האתרים: וע"ז מקשה הגמר' מה שמועה שמע ובא ואין לומר טעם הכתוב כי בא ישראל וכו' הלא ענן ה' הולך לפני מחנה ישראל ומיישרכל ההרים וע"ז משני הגמ' שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד ולא יהי' מונע לו ללחום עם ישראל. והודיענו כאן הנצוח הנפלא אשר נצח שאול אף דבעמק שלח רגליו גבר אותם וזהו וירב בנחל וכ"ל:

ואגב נבאר מ"ד בש"ע והובא בש"ס חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי וכבר התעוררו קצת מפרשים דאין כוונת הש"ס שישתה מענין זוללות אלא שישתה מעט יותר ממה שהוא למוד והאידים מן היין עולים בין השינים של מוח וזהו מביא שינה. ואולם נר' לבאר בענין אחר דאי' בגמ' וירב בנחל על עסקי נחל רב

ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן ע"כ וזהו תמוה איך מדמה נפש מישראל לאלה רשעי ארץ אשר בשאול ביתם. ואולם נר' דהנה הטעם שצותה התורה לערוף עגלה בנחל איתן מקום אשר לא יזרע ואינו עושה פירות לפי שנהרג אדם שהיה יכול לעשות פירות וזה מנעו ולכך יערף עגלה במקום שאינו עושה פירות ע"כ ויש לומר בשני פנים או יש לומר דהוא בעצמו ראוי לעשות פירות והיינו המצות דראוי לקיימם או יש לומר דאפשר שיצא ממנו זרע טוב שהיה מזכה את ישראל וזהו הנקרא פירות וזהו היה טעות שאול שראה שעתיד יוצא מעמלק בני ברק שלומדין תורה ברבים ולכן היה חס עליו להרגו ובאמת קיי"ל דאין לחוש לזרע שעתיד להוליד כ"א מה שהוא בעצמו יכול לעשות. ואולם לפי הנ"ל דהפירות הן בנים אין ראוי שיקלל את המן לפי שיצאו ממנו גרים שהיו באין לחסות תחת כנפי השכינה. אבל לפי מה דאמרי' דהפירות הן מצות אין לחוש לזה ובדין הוא שיקלל את המן שהיה רשע וזהו מבואר. וז"ש הגמ' חייב אדם לבסומי בפוריא ר"ל שלא ישתה וישתכר ויתגל בתוך אהלו כענין הסכלים אלא שישתה מעט יותר ממה שהיה רגיל ויתבלבל רעיונו ולא יבין זה הענין במעט עיון אשר לו אם יאמר ארור המן או לא. וכבר מבואר ענין וירב בנחל בטוב טעם וכנ"ל וק"ל:

ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו. נר' טעם על דקיני היה נוטה אהלו בארץ עמלקי דחשש אולי ינוסו ישראל ויהי להם מקום פליטה לשרידים כי הוא יאספם בתוך אהלו ולכך הי' שלום בין העמלקי ובין הקיני ואולם שאול צוה לו שיפנה לדרכו כי בטוחים הם שהש"י יצא לפניהם להלחם בגוים ואולי בעת הרעש יפגעו בו ולכך צוה שיפנה לדרכו. וענין קיני הוא ידוע שבא מן יתרו אשר קידש שם שמים ברבים ונקראין קיני שהיו מתקנים חטא קין דנחרץ עונשו שהיה נע ונד בארץ ולכך ישבו באהלים ולא בנו בתים לשבת אדם. וחטא זה הי' נמשך מאיכות חטא הנחש אשר פיתה את חוה וסחטה ענבים ונתנה לאדם ולכך צוה יונדב בן רכב שלא ישתו בניו יין ושכר כידוע וק"ל:

פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם בני ישראל בעלותם ממצרים. לפי הפשוט נר' דהחסד הוא שעשה עם בני ישראל שלמדן להועיל פרשת דינין וכעין זה הגמול גמל שאול עמו חסד לפי דיש נספה בלא משפט היינו בעת הרעש ואין בדין שיספה הוא בלא משפט כי הוא בא להורות משפט. ואולם באמת החסד אשר עשה עם בני ישראל הוא לפי דבעלותם ממצרים נתגרה בהם עמלק וזינב כל הנחשלים להתגייר הודיעם שנמוגו כל יושבי הארץ מפניהם ולא יבואו להלחם עמם כלל והוא הי' ראש לכל הכומרים ונתגייר. וז"ש משה והיית לנו לעינים בוודאי להורות הדרך הישר לא היו צריכים אליו

כי ענן ה' הולך לפניהם לישר להם מקום מנוחה. ואולם הכונה שהוא החזיר לב ישראל שלא יתראו מן האו"ה וזהו והיית לנו לעינים. וז"ש בלעם ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד כי הוא נלחם תחלה עם ישראל ואח"כ ניבא על קיני כי הוא היה מסיר היראה מישראל כנ"ל וז"ש שאול סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואינו בדין שתאסף עמו כי אתה עשית חסד עם ישראל והוא עשה רעה לישראל וק"ל:

ויתפוש את אגג מלך עמלק חי. נר' דשאול טעה במה שהחי' את אגג מפני דאגג אמו היתה מן עמלק דאמר לו שמואל כן תשכל מנשים אמך. ושאול סבר שאר אם לאו שאר הוא וא"כ אין אגג מזרע עמלק ולכך חמל עליו. ובאמת בנכרים הכל הולך אחר האם אפילו ישראל שבא על הכותית הולד נכרי וק"ל:

ויחמול שאול וכו' ועל מיטב הצאן וכו' וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו. נראה לבאר מקום טעותם לפי דשמואל צוה שיחרימו את כל והם טעו וסברו דיהיה חרמי גבוה כמו חרם לה' שמותר להקריב ממנו קרבן. ואי' בגמ' אין לוקחין בהמה מן הנכרים לקרבן מפני שחשודין על הרביעה ומסיק שם דנקיבות מותר ליקח מהם לפי שגוי חס על בהמתו שלא תעקר וגם זכרים מותר ליקח מהם לפי דחס על בהמתו שלא תכחיש דאם היא נרבעת היא תכחיש. ולזאת הסיבה חמל העם על מיטב הצאן דאין כאן חשש כלל על הרביע' דאלו נרבעת היתה כחושה. ולפי דעתם הם בקשו להקריב מהם קרבן לה' ולכך כל המלאכה נמבזה ונמס אותה החרימו וק"ל:

ויהי דבר ה' אל שמואל לאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך נרא' דאי' שאול באחת ולא עלתה לו דוד בשתים ועלתה לו. ובאמת י"ל וכי משוא פנים יש בדבר. הענין הוא דהמלוכה היתה ראוי' לדוד לזמן המוגבל וישראל בקשו מלך קודם הזמן לכן ניתן להם שאול שלא היה ראוי למלכות ולכך כשחטא פעם אחת נטלה המלוכה ממנו כי לא היה ראוי אליו מקודם. וז"ש נחמתי לשון נחמה שנמלך שאול כי אלו לא חטא היה צריך להשתלשל המלוכה לדוד בסיבה מן הסיבות מענין אחר אך עתה יבא ב"ח לגבות את חובו וק"ל:

כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים. דייק לומר כי שב מאחרי דאי' אחרי ה' אלהיכם תלכו הרצון שיתנהג האדם במדות שהאל יתב' נוהג בשפלים מה הוא רחום אף אתה תהא רחום וכו' מה הוא נוקם ברשעים אף אתה תהא מנקם ברשעים. ושבאול תפס מדת רחמנות במקום שנאמר לו שיתאכזר ושב מאחרי ה' כנ"ל וז"ש כי שב מאחרי וא"ש וק"ל:

ויוגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד. נר' טעם על שתקע אהלו בכרמל כדי לטהר העם מטומאת ג' וז' שהרגו ערלים כמו במלחמת מדין:

ויבא שמואל וכו' ויאמר שאול אל שמואל ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה'. נראה טעם על שבירך אותו. דלפי דעתו לא חטא כלל וחנה אמרה בתפלתה ותתן לי זרע אנשים ומפרשים זרע שימשח שני אנשים ואלולא חטא שאול לא היה שמואל משח אלא אחד. ויש מפרשים זרע אנשים שיהי' מרוצה לבריות ויברכו בו ישראל וז"ש ברוך אתה לה' וזהו הקימותי את דבר ה' וק"ל:

ויאמר שאול מעמלקי הביאום למען זבוח לה' באתי ואת היותר החרמנו. גילה כוונתו אשר חשב להקריב ממנו קרבן לה' ואין בזה איסור כלל לפי מחשבתו וכנ"ל וק"ל:

ויאמר שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. מבאר לו שהוא חטא במה שחמל על עמלק דבאמת לא היה המלוכה ראוי לשבט בנימין כי הוא קטן שבשבטים ואולם בנימין שטנו של עשו ולכך נמלך שאול כדי שינקום נקמת ה' בעמלק וא"כ למה חמלת על עמלק ולא טבחת אותם וק"ל. ונראה טעם למה נמלך מקטני שבטי ישראל כדי שלא תזוח דעתו עליו לעשות דבר מלבו ולדון ק"ו על א' מהעצות כי צריך לשמוע אל דברי הנביא לכך מלך קטן שבשבטים שלא חדש אחר דברי נביא כלום. וכענין זה אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ולמה נמשחת למלך שלא יחדש דבר אחר הנביא ולמה עברת על דברי הנביא ותעט אחר השלל והוכיח אותו על זה וק"ל. והתרגום יונתן פי' ראש שבטי ישראל אתה שבטיך קפץ לגו ימא תחילה ותמוה. ונראה לבאר ע"פ מ"ד דראובן נתן עצה לכו ותשליכהו באחד הבורות והבור רק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו למען הציל אותו מידם. ויש לתמוה מה הצלה יש כאן שישליכוהו לבור שהוא מלאה נחשים ועקרבים. ואולם הענין הוא דקבלה היתה בידם שעתידין ישראל לכשול במים ולא ידעו איך יפול הדבר ולזה חוששין היו אולי תקויים עתה ההכשל. ובאמת היה על עסק מי מריבה אשר רבו בני ישראל וזהו היה הצלה מן המים אל מקום נחשים כי יותר יתכן שיעשה לו נס במקום נחשים כנ"ל. וכאשר באו בני ישראל אל ים סוף סברו עתה יתקיים הדבר ולא רצו לכנוס לתוך המים ובנימין קידש שם שמים ומסר עצמו להריגה כי יתכן באם יתקיים באיש אחד שוב לא יזוקו בני ישראל. ולזאת הסיבה זכה למלכות וזהו שביאר התרגום שבטיך קפץ לגו ימא תחילה וק"ל:

ויאמר שאול אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני. התנצל שאול דלא חטא. דהנה שלוחי מצוה אינן ניזוקין ואני הלכתי בדרך ישרה וסלולה ואין פוצה פה ומצפצף ומוכח שלא חטאתי דאלו חטאתי לא הצליח ה' דרכי וז"ש ואלך בדרך אשר שלחני.

ועוד כי העם לקחו צאן ובקר למען לזבוח לפני ה' בגלגל ולא לקחו לשלול שלל ולבוז בז וא"ש:

ויאמר שמואל החפץ לה' וכו' כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. נראה דביאר לו שלא היה לו למאס את דבר ה' אע"פ דכיוון להקריב ממנו קרבן ראשית החרם. כי ענין הקסם הוא שמקטיר לגרמיים השמימה כדי שיתקבץ השפע מאת ה' במקום אחד וזהו אסרה תורה אע"פ שהוא עושה דבר טוב בזה כמו באשה עקרה שאין לה ולד ומועיל הקסם שתלד בן ויוכל ללמוד תורה ברבים אעפ"כ אסרה התורה כי האל יתב' סך בעדה שלא תלד ומי יבא אחר המלך אחר שכבר עשהו והוא מענין מרי. וכן ענין און ותרפים כי הם מועילין לדעת מה יהיה לעתיד והתורה אסרה דכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך לא תעוננו ולא תנחשו. והותר לנו באורים ותומים ולא בענין אחר אע"פ שיוכל להצמיח ממנו דבר טוב אעפ"כ אסור. וז"ש למה עברת את פי ה' כי האל יתברך צוה לעשות כך ואתה מאסת את דבר ה' אע"פ שכוונתך היה לדבר מצוה הרי הוא כמו קסם ואון ותרפים דאסרה התורה ולכך ימאסך ה' ממלך שלא היה לך לבדות מצות מלבך וא"ש:

ויאמר חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך. דייק לומר ואת דבריך לפי שהוא פרט לו בפירוש שיחרים את כל ולא יחיה כלום ולא לטעות להחרים לגבוה כנ"ל וק"ל:

ויאמר שמואל לא אשוב עמך כי מאסת את דבר ה' וכו'. היינו דחשב שמואל אולי יהיה לו עון ע"ז כי מלך הוא והש"י מאס אותו ממלוך על ישראל ולכן אמר לא אשוב עמך וק"ל:

ויחזק בכנף מעילו ויקרע. רמז לו שלא יקרע מלכות ישראל ממנו מיד כי בנו ישב על כסאו אחריו שהוא איש בושת ולא שימלוך עדי עד אבל זמן מועט ימלוך וק"ל:

ויאמר אליו שמואל קרע ה' ממלכות ישראל מעליך ונתנה לרעך הטוב ממך. יובן עפ"י מ"ד בעצת המן לאחשורוש אודות ושתי המלכה. ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה יש להבין איך פסיקא ליה מלתא שרעותה תהיה טובה ממנה. ונרא' דידוע דאם אדם חטא ונעשה בו רושם. כל העם הם נזהרי' שלא יכשלו בפח זה אחר שראו עונשו הקשה. וזהו שאמר ממוכן לרעותה הטובה ממנה בלי ספק כי היא יודעת משפט המלך ומה נעשה בראשונה על אשר לא עשתה את מאמר המלך ותהיה נזהרת ותשמע למלך. וכן הוא הדבר כאן שאמר לרעך הטוב ממך בלי ספק כי הוא יודע איך נחרץ דינו של הראשון על אשר שינה את מאמר המלך ב"ה וק"ל:

וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. מבאר עוד סיבה הגורם לו נזק על מלכותו כי כבר ניתנה המלוכה לדוד ולו יאות המלוכה וכיון שהוא חטא יסבב אליו המלוכה וק"ל:

ויאמר חטאתי כבדני נא נגד זקני עמי והשתחויתי לה' אלהיך. ביקש ממנו שיחלק כבוד למלכות וישתחוה לה' וזהו סימן שכבר הוא כי מגדולת עבד ניכר גדולת רבו. וכן להיפוך מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. ועפי"ז יובן מאמר חז"ל במס' מגילה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר לא מאהבתם את מרדכי אלא משנאתם את המן ולהבין אין מוכח זה מפשוטו של מקרא. ולפי הנ"ל יובן דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ומפורסם הוא דאחשורוש רשע היה כמ"ד בש"ס משל לבעל תל וחריץ וכו' וקרא קאמר משרתיו וא"כ איך יהיו אוהבים את מרדכי ומוכרח לומר משנאתם את המן וק"ל:

ויאמר אגג אכן סר מר המות. נראה לומר לפי הידוע דבאותו הלילה בא אגג על שפחתו ונתעברה ממנו וזהו היה שורש המן ולכך אמר אכן סר מר המות הרצון דמרירת המות כבר סרה ממני כי ישאר שורש אחרי וא"ש:

ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך. נראה מכאן דאגג היה מעמלק ממשפחת אם ולא ממשפחת אב והענין שנאמר לו במראה הנבואה כמו שהוא עתה הולך לאבדון כן ילך לאבדון נכדו שהוא המן ע"י אשה צדקת שהיא אסתר וזהו רמז באמרו כן תשכל מנשים אמך ובזכות נשים צדקניות נעשה נס לישראל שחזרו בתשובה באיכות איש עמלקי. וכן ירחם ה' את שבות עמו ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן:

הפטרת פרשת זכור מס' מרפא לנפש

בפ' ולמה לא שמעת בקול ה' וגו' כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר וגו'. ז"ל ודרכי התשובה שבהם יטהר האדם מעונותיו ויזכה מחטאתו לפני אדוניו הם ג' צריך שיתקן המחשבה והדבור והמעשה המחשבה שיתחרט האדם מעונותיו הדבור שיודה על פשעיו המעשה שיקבל עליו שלא ישוב עוד לכסלה אבל יעשה מעשים שיורו שהמעשים הראשונים היו בטעות ובבלי דעת. אולם החרטה היותה הכרחית לתשובה מבוארת בנביאים. אמר ירמיהו אין ניחם על רעתו לומר מה עשיתי אמר יואל מי יודע ישוב וניחם וגו' והודוי כתוב בתורה והתודו את חטאתם אשר עשו והתודו את עונם ואת עון אבותם יהתודה אשר חטא עליי ושיקבל עליו שלא יוסיף לחטוא כמו שחטא אמר הנביא ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. והדברים המונעים והמעכבים את התשובה הם ג' שהם העלמת החטא. והתנצלות. ואהבת הממון והכבוד. והוא מבואר שכל א' מאלו מעכבין את התשובה ואולם העלמת החטא ידוע שמי שלא יכיר או ידע שחטא לעולם לא יתחרט ולא ישוב בתשובה כמו שהחולה כל מה שלא ירגיש או ידע שהוא חולה אי אפשר לו שיתרפא לפי שלא יבקש רפואה לחוליו וכל יום יכבד עליו החולי וכן

החוטא אם לא ידע שחטא לעולם לא ישוב. והתנצלות במה שחטא לעולם לא יתחרט ולא יתודה עליו וזה נקרא מכסה פשעיו לא יצליח (א"ה עיין בינה לעתים דף ט' פירש ג"כ כן וע"ש באורך בדברי נועם) שכסוי החטא הוא כשאדם תולה בדבר אמר איוב אם כסיתי כאדם פשעי וגו' וזה לפי באדם התנצל על חטאו ואמר האשה אשר נתת עמדי וגו' ולא הועיל לו ההתנצלות כלל לפי שהשכל ניתן באדם להיות תמיד עינו על דרכיו שלא יחטא ולזה נקרא השוגג חוטא שאלו יש לו תשובה לומר שוגג הייתי יש למשיב להשיב אליו השכל הניתן בך למה לא העורך לבלתי הניח אותך לחטוא ובעבור זה צריך כפרה וג"כ צריך שלא יתפתה לקול מלחשים וע"כ נאמר לאדם כי שמעת לקול אשתך בזאת התאוה הגופנית ולא שמעת לשכלך וזה ממה שיורה שלא יועיל לאדם התנצלות לומר פלוני גרם לי לחטוא שאין התנצלות על החטא אלא על האונס הגמור שעליו אמרו רבותינו ז"ל אונס רחמנא פטרי'. וגם אהבת הכבוד והממון ידוע שמעכבין את התשובה ואף גם זאת אם ישוב בסבת אם תועלת ממון או כבוד אינה תשובה. וזה כי כשיקבל עליו שלא ישוב עוד לכסלה צריך שיהיה זה לאהבת השי"ת בלבד לא לזולת זה כלל. וכן היה דוד אומר שתשובתו היתה ראויה להתקבל לפי שלא היה בה דבר מונע קבלתה שאמר חטאתי אודיעך שירמז על הכרת החטא. ועוני לא כסיתי שירמז שלא התנצל על החטא כלל. ואמר אודה עלי פשעי שירמוז שהתשובה והוידוי היתה לאהבת השי"ת בלבד ולא בעבור הכבוד והממון. ולפי דהיתה תשובת שאול כשחטא בעמלק חסרה אלו הג' תנאים אעפ"י שהודה חטאו לשמואל שני פעמים ואמר חטאתי לא נתקבלה תשובתו כלל וזה שבתחלה היה מכחיש החטא ולא היה מכיר שחטא כי כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת בקול ה' השיב אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני וגו' וכשאמר לו שמואל שהיה. חוטא בהפצר ההוא יותר ממה שחטא במרי הראשון עצמו שהיה עיקר החטא ואמר לו:

כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. כלומר שהמרי שהוא עיקר החטא הוא כמו חטאת קסם שהוא לאו בלבד (א"ה עי' רמב"ם הלכות עכו"ם וחוקותיהם פי"א הלכה ואו זיין) וההפצר שהיה מפציר לומר לא חטאתי הוא כמו און ותרפים שהוא חטא ע"ז והוא יותר קשה מהקסם שהוא עיקר החטא. ומתוך דברים הללו הודה שאול שחטא ואמר חטאתי. אבל התנצל על החטא בדברי שקר ואמר כי יראתי את העם וגו' ולפיכך לא אבה שמואל לשוב עמו כשאמר לו ושוב עמי והשתחויתי לה'. והשיב לו שמואל לא אשוב כי מאסת את דבר ה' ויסוב שמואל ללכת לפי שהודאת חטאתו לא היתה הודאה כלל שהיה מתנצל בדברי שקר וכשהודה שאול אח"כ שחטא ואמר חטאתי סתם הסכים

שמואל לשוב עמו. אבל לפי שגילה שאול דעתו שתשובתו זו היתה בעבור הכבוד כמו שאמר ועתה כבדני וגו' ולא היתה במשפט הראוי תשובתו כאהבת השי"ת לא נתקבלה תשובתו ונאמר לשמואל מיד שימשח את דוד למלך. ולזה לא נמנו בכלל שני מלכות שאול השנים שמלך מכאן ואילך. ואולם יש לשאול ולומר למה נענש שאול שתוסר המלכות ממנו מפני חטאו ולא נענש עונש אחר כמו שנענש דוד על ענין בת שבע ולא הוסרה המלכות ממנו:

והתשובה בזה הוא שדוד לא חטא במצוה פרטית שנצטוה בה אחר שהיה מלך או במצוה פרטית שנצטוה בה בתורה מצד שהיה מלך אלא במצוה כוללת אותו עם כל האנשים כי איסור א"א או רחיצה כוללת כל האנשים ולכן ראוי שיהיה ענשו שוה לעונש כלל האנשים. אבל שאול חטא במצוה פרטית אליו מפי שמואל אחר שהיה מלך או מצד שהיה מלך שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך ואמר ג"כ לך והכיתה את עמלק ולא תחמול עליו וגו' ובעבור זה נענש בהסרת המלכות ממנו ומזרעו ושימות בלא עתו. וכן שלמה בעבור שחטא במצות ולא ירבה לו נשים והמצות הפרטית שנצטוה בהן המלך מצד שהוא מלך הוסרה מלכות עשרת השבטים ולא נשאר לי רק שבט יהודה ובנימין בעבור השבועה שנשבע השי"ת לדוד. והמדות ההכרחיות למלך מצד המלכות הם ששה. הא' שיהיה המלך אכזרי לזרים ורחמן לעמו ומוסר נפשו להצילם כמו שמדרך הרועה לסכן עצמו להסיר המזיקים ולהלחם עם הארי והדוב לשמור הצאן ולרחם עליהם בזרועו יקבץ טלאים ובחיקי ישא עלות ינהל. והשני שייטיב למטיבים אליו ולעבדיו ולאנשי מלחמתו שאם לא יעשה כן מי ימסור עצמו בעבור כבודו ומי יקנא בעדו אם בגדו בו (א"ה ולכן כשהתאבל דוד ע"ה על אבישלום בנו אמר לו יואב הובשת היום פני כל עבדיך הממלטים את נפשך וגו' לאהבה את שנאך ולשנא את אהביך כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים כי ידעתי היום כי לו (כך הקרי) אבשלום חי וכלנו היום מתים כי אז ישר בעיניך. ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי בה' נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת וגו' ותיכף ציית לו וכתיב ויקם המלך וישב בשער וגו'. ולכן הוכיח דוד ע"ה את אבנר בעת שלקח החנית וצפחת המים ואמר לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי ה' כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדוניכם וגו'. כי כמו שהמלך מחויב להיטיב ולאהוב עבדיו ואנשי מלחמתו כך עבדיו ואנשי מלחמתו מצווים עליו לשמרו ולמסור עצמ' בעבור חייתו וכבודו. ויתכן שהקרה ה' זה לשאול יען ששאול לא היה נזהר בזה להיטיב לעבדיו כמו שביאר המחבר הזה לקמן בסמוך לכן אירע לו זה שעבדיו לא שמרוהו כראוי למלכות וכגמול השיבו לו). והשלישי שיהיה שונא בצע ולא יהיה חמדן

שהרועה שהושם לשמור הצאן אין ראוי שיגזול עורם מעליהם ובשרם מעל עצמותם שאז ישוב הענין בהפך שיהיו הצאן לפרנס הרועה ולא הרועה לשמור הצאן. (א"ה עיין יחזקאל ל"ד הרבה והפריץ חזון על זה) ולזה אמר הכתוב וכסף וזהב לא ירבה לו מאד שאם ישתדל לקבץ כסף וזהב אפי' מן האויבים כשלא ימצא מהם יקח מעצמו. והרביעי שיהיה איש חיל אמיץ לבו בגבורים לשבר מלתעות עול ולא ישא פני דל ולא יהדר פני גדול ולא ייירא לעשות משפט. והחמישי שיהיה מדבר אמת ולא ימצא עולה בשפתיו וישפוט משפט צדק ולא שקר באמונתו כי לא יבטח האדם בדברי המלך אם תדברנה שפתיו עולה ולשונו תהגה רמיה. והששי שיהיה ירא שמים וחרד על דברו ויהיה נכנע לעובדי השי"ת וישמור מצותיו שנצטוה עליו מצד שהוא מלך ואף בשאר המצות ראוי לו שלא יתגאה על אחיו לחשוב שהוא בן חורין מן המצות יותר מהן. אמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל וזה כמאמר החכם המלך והדת אחים נאמנים. ואם יראו העם את המלך מזלזל בתורה ובמלמדיו יבואו כל העם להקל בה ותפול התורה וכשנחפש מדות שאול נמצא חסרות מכל אלו. אולם בראשונה שחמל על אגג עד שאמרו רז"ל וירב בנחל על עסקי נחל שעשה קל וחומר של שטות ומה על נפש אחד אמרה תורה וכו'. והיה אכזרי על עמו כי את נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ודוד בהפך שהיה מכה את מואב ומעבירם במגרה ובחריצי הברזל וכשראה המלאך המשחית אמר אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו יהי נא ידך בי ובבית אבי. בשנית שלא הטיב לדוד שסיכן עצמו בהריגת גלית ודוד היה בהיפך שצוה בשעת מותו ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד. בשלישית אמר הכתוב ותעט אל השלל ודוד בהפך שהיה נדיב לב ומחלק השלל ואמר הוא הנה לכם ברכה משלל אויבי ה'. ברביעית אמר שאול כי יראתי את העם ואשמע בקולם ודוד לא היה ירא מעשות משפט אמר הכתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. בחמישית שהיה שאול משקר לשמואל מכסה פשעיו ודוד הודה מיד ואמר בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע. בששית שלא היה נשמע לשמואל ועבר על דבריו במצות הפרטית שנצטוה ודוד היה נשמע אל נתן הנביא ולגד החוזה ולשמואל בכל מה שנצטוה מפיהם. וכשיחופשו הכתובים נמצא דוד שלם בכל המדות הללו ושאול חסר בכלן. ובעבור זה היתה סבה מאת ה' יתב' שלא ישאר המלכות לשאול ושלא ישאר ממנו זרע הגון למלוכה וגם אבנר שר צבאו מת כדי שיתקיים המלכות קיום יפה ביד דוד וזרעו כדי שיהיה משל ודוגמא למלכים הבאים אחריו כדי שלא יתגאו על השי"ת למרות עיני כבודו שהמלכות שלו הוא שהוא מלך הכבוד והוא מהעדא מלכין ומהקם מלכין:

ונשוב למאמרנו הראשון ונאמר שכמו שלא נתקבלה תשובת שאול להיות חסרה הג' תנאים שזכרנו כן בעבור זה נתקבלה תשובת דוד על בת שבע לפי שהיו בה הג' תנאים הנזכרים. והרמז בזה אמר על תנאי הראשון כי פשעי אני אדע כלו' שלא היה החטא נעלם ממנו וחטאתי נגדי תמיד לרמוז על התנאי השני שלא היה מתנצל על חטאו לומר שלא חטא שתמיד היה חושב שחטא. ואמר לך לבדך חטאתי לרמוז על התנאי השלישי שלא היתה תשובתו מפני הכבוד או הנאות ממון או פחד שלא היתה התשובה לשום א' מכל אלו אלא שהיה שב ומתחרט בעבור שחטא לה' לבדו ולא מפחד בני אדם שלא יענישוהו אלא מפני אהבת הש"י שהוא מוחל וסולח לשבים אליו. ולפי שהעבירה היא אם במחשבה אם בדבור אם במעשה או בכולן צריך שתהיה התשובה משלשתן. אם במחשבה החרטה ואם בדבור הוידוי ואם במעשה שלא יספיק עזיבת החטא בלבד אבל שיעשה מעשים הפך העבירות שעשה לפיכך היה תמיד מתפלל על כולן. על המחשבה אמר לב טהור ברא לי אלהים על הדבור ה' שפתי תפתח. ועל המעשה אמר אלמדה פושעים דרכיך וגו' כלומר שיעשה מעשים הפך העבירות כדי שיראה האנשים ויקחו מוסר וילמדו לשוב אל ה' יתב'. ואם העלים אדם עיניו מן הצדקה יפזר ממונו לעניים. ואם הורה לאנשים לנהוג בקלות ראש במצות. ילמד אותם דרך ישרה לדקדק במצות לפי שהמחטיא את הרבים אי אפשר לשוב בתשובה שלימה שבמה יוכל לתקן את אשר עותו ממה שגרם לחטוא. ולזה אמר דוד אלמדה פושעים דרכיך וכיוצא בזה צריך לעשות למחטיא אחרים במעשיו או דבריו הרעים הפך זה צריך להישירם ולהחזירם למוטב ואם חטא במחשבה בלבד יטהר מחשבותיו לפני יודע מחשבות כי הוא יתב' מרבה לסלוח ברוב חסדיו כי לפי שורת הדין נראה שיהא העונש הכרחי לחוטא ואלו הי' כן אל החוטא באפס תקות מחילה היה גרם אל החוטא שלא ישוב ולא יפחד מן העונש כמו שלא ירא האדם מן המות אחר שהיא הכרחית לאדם אבל רצה הש"י לתת סליחה ומחילה לשבים לפתוח פתח לכל איש למען ישוב מדרכו הרעה. וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח עכ"ל הזהב וע"ש שהאריך עוד והוכרחתי לקצר. ועי' בבינה לעתים דף הנ"ל:

עוד בהפטרת פ' זכור

וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. א"ה עי' רש"י כתב ז"ל וא"ת אשיב מעוני לא יועיל ליטול המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן עכ"ל רש"י ז"ל ונ"ל לפרש מה שקרא כאן להש"י בשם נצח ישראל עפ"י הירושלמי דר"ה וז"ל לא לנצח יריב לא לנצח יריב אלא להיות מנוצח וכן כיוצא בו

בג' בבלי בפסחים כמו שאביא אי"ה לקמן. הרי דנצח פי' שמנוצח מן עמו בני ישראל וזה כוונת הכתוב וגם נצח ישראל ר"ל אעפ"י שהוא מנוצח תמיד מן עמו בני ישראל וא"כ תאמר שגם כאן יועיל לך תפלה לבטל הגזירה לזה אמר בכאן לא שייך זה כי האיך יחזור ליטלו ממה שנתנה לו. וזה נוכל להעמיס קצת ברש"י שם שכתב שהוא נצחונו של ישראל וכו'. ודרך אגב אביא דבר נחמד בשם הב"ל וז"ל על הא דאיתא בפ' ערבי פסחים אמר רב כהנא משום ר' ישמעאל ב"ר יוסי מ"ד למנצח מזמור לדוד. זמרו למי שמנצחים אותו ושמח. בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מדת ב"ו נוצחין אותו ועצב. אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח שנא' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו'. ואמר רב כהנא כו'. מ"ד וידי אדם מתחת כנפיהם. ידו כתיב. זה ידו של הקב"ה. שהוא פרושה תחת כנפי החיות. כדי לקבל בעלי תשובה מפני מה"ד. ורש"י ע"ה מפני שהרגיש האיך מוכיח מפ' ויאמר להשמידם שהוא שמח כי הפסוק הוא סיפור דברים ואין בו שום גלוי של שמחה. לכך כתב לולי משה בחירו אלמא משתבח ביה קרא במשה וקרי ליה בחירו משום וכו' משום דשכך חמתי אלמא שמח הוא בכך ע"כ השתדל ע"ה בכל כחו לתקן זה. ועדיין נראה שלא יצא מדוחק כי סוף דברי המשורר הם שקורא למשה ע"ה בחיר ה'. אבל היכא רמיזא שהוא יתב' שמח בשבחו:

ולע"ד נראה כי הם ז"ל הרגישו בכתוב. שבכל מקום שנאמר לולי כך וכך היינו שאותו הדבר מנע וגרם שלא יהיה כלל הענין שהיה מעותד לבא. כאומרו לולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו. שהיות ה' מנע ובטל ממנו בליעת הזדונים. וכן לולי אלהי אברהם היה בעזרי כי עתה ריקם שלחתני דהיינו שכיון שהיה בעזרי נמשך שלא שלחתני ריקם. וכאן איך אמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. כי בשלמא אם היה אומר פועל ההשמדה עצמו שלולא משה היה משמידם חלילה ניחא. כי מפני משה לא השמידם. אבל כאן לא הזכיר אלא האמירה שיאמר להשמיד. ואיך יובן שאמר להשמיד. לולא משה שעכב. כאלו משה סבב שלא יאמר להשמידם. והלא אין הדבר כן שמשה עליו השלום לא מנע האמירה כי כבר אמר ה' להשמידם ולא ביטל אלא פועל ההשמדה. ועוד יש דיוקים בפסוק. כי כפי טבע הלשון היה לו לאמר לולי משה בחירו אשר עמד או שעמד כמו לולי ה' שהיה לנו. ע"כ אמר רב כהנא כו' שני מאמרים סמוכים כי הוא יתב' בענין א' עצמו עושה שני דברים. אשר בא' מהם הוא מתרחק בדינו מאד מאדם וממדת ב"ו. ובאחר כבי' עושה עצמו כאחד האדם מבלי הביטו אל גדולת אלהותו שתתעלה. והכל לתועלת עמו בחירו הא' כי אינו כב"ו שנוצחים אותו והוא עצב. אלא אדרבא הוא יתב' מורה שמחה עצומה להיות נצוח ומתן סימנים מובהקים ומפורסמים ע"ז.

בדבריו הנעימים שרומז בהם שדעתו שינצחוהו. והראי' מבוארת על זה הוא מה שאמר למרע"ה במעשה העגל הניחה לי ויחר אפי בהם. וכדבריהם ז"ל וכי תופס היה בו אלא שפתח לו פתח וכו'. שדבריו אלה מורים באצבע שיכלה אותם אם יניחוהו. אבל אם לא יניחוהו לא יכלה ולא ישמיד. רומז בזה שהוא תאב ורוצה שיעכב על ידו. ושישמח בהם אם ינצחוהו. וע"פ דבריו אלה שהבין משה ע"ה מצא מקום להכניסו בתפלה. וזה אומרו ויאמר להשמידם לולי משה בחירו שהקב"ה אמר כל אלה הדברים היותו מוכן להשמידם ולכלותם. לולי משה בחירו שחושש ממנו שלא ימנע מזה. שאם יעכבנו אז לא ישמידם ולפי ששמע משה ע"ה דברים אלו והבינם. עמד בפרץ לפניו. שם הענין בפועל להשיב חמתו מהשחית ולנצחו למען שמח ה' בנצחון משה. כי כן מדתו יתב' שלא כמדת האדם. ויש בחינה אחרת בענין שהוא מתנהג כאדם ולא במעלות האלהות. והוא המחילה עצמה וקבלת הבעל תשובה שכפי מדת הדין בהשכלות גדולות האל יתב' אשר אין לו שום התייחסות אפילו ציורו אצל האנוש האנוש. איך יכופר באשר ערב אל לבו לחטוא נגדו ולמרות עיני כבודו. כי לא איש הוא כמוהו לשיתפייס בדברי רצוי ותשובה. אבל מגודל חסדו מתנהג בזה כאלו הוא כבי' אדם כמוהו ומתפייס בתחנונים. השב וכובש מדת דינו לקבלו בתשובתו. וזהו וידי אדם זו ידו של הקב"ה וכו'. כי ידו יתב' הגדולה והנורא' לבלתי תכלית נעשית כבי' יד אדם לקבל בעלי תשובה ופורש אותם מתחת כנפי החיות. מפני שמדת הדין מקטרגת על זה ומעכבת מלקבלם. אלא שברצות ית' לזכות את ישראל נכנס עמהם לפנים משורת הדין עד כאן דבריו הנעימים:

הפטרת פרה

תמורת הפטרת כי תשא

ויהי דבר ה' אלי לאמר. בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותם וכו'. לפי פשוטו יש לומר עפ"י הפסוק ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. מפני דארץ הקדושה מקיא יושביה כשמטמאים אותה וזהו כוונת הנביא כאן. אמנם נר' לבאר למה נתוכח עם ישראל שטמאו את ארץ הקדושה הלא גם או"ה טמאוה והארץ היה מקיא אותם מפני טומאתם ולמה לא נתוכח עמם רק י"ל דא"י כבר מוחזקת מאבותינו היא דנתנה לאברהם אבינו ע"ה וקי"ל דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולכך לא קאמר על הגוים דהם טמאוהו כי לא היו אוסרים אותה. ואולם ישראל טמאוהו דשלהם היה הארץ והם טמאוהו ואסרוהו. וז"ש בית ישראל יושבים על אדמתם המיוחס להם ויטמאו אותם וא"ש וק"ל. ועי"ל דאי' בגמ' דסנהדרין שאמר אחאב לאליהו

כאשר הלכו לנחם את חיאל אשר מתו בניו בסיבה אשר בנה חומות יריחו וחלה עליו קללת יהושע. וכך אמר אחאב לאליהו איך יתכן שקללת התלמיד יתקיים וקללת הרב לא יתקיים. דכתיב בתורה ועבדתם שם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועכשיו כולם עע"ז והארץ היא כגן ה' ומלאה מטללים של ברכה ואיך יתכן זה מיד קפץ אליהו ז"ל ונשבע שלא יהיה טל ומטר שלש שנים כי אם לפי דבריו. ובאמת צ"ע הא כמה שנים קודם שנשבע אליהו היו ישראל הולכין אחר התוהו מעשה תעתועים ולא היתה הארץ חסירה מכל טוב. ונראה דהענין הוא דיש שני ארצות אשר הם מיוחסים אל ישראל והם א"י העליון וא"י התחתון. והעליון משפיע מי ברכה על התחתון והטל ומטר הם משל השפעת האל יתב' והם יורדין לארץ העליון כי בו היכל מלך וממנו יפוצו כל מעינות החכמה והעליון נקראת אדמה מענין אדמה לעליון כי אדמת קודש היא והתחתון נקראת ארץ כמו שנאמר בבריאה שמים וארץ. וזה שייעד אב הנביאים באם יעבדו ע"ז אז ועצר את השמים ולא יהיה מטר ר"ל שיסתמו מעיינות החכמה וזהו והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה מעל הארץ כי בגדול החל ובקטן כלה וכנ"ל. וכוונת אליהו ז"ל היה רק כדי להתעורר בתשובה ולענות כסילים באולתם אשר לא ידעו נתיב הסלול אל דרך הקודש. וזהו ענין ביאר הנביא במראה הנבואה שהם מטמאין את אדמתך ויעצרו השמים להריק על הארץ מי החכמה אשר לא שזפתו עין כל רואה והאדמה לא תתן את יבולה להצמיח כל פרי והוכיח אותן ע"ז בצחצחות כדי שיבינו היודעים וק"ל:

כטומאת הנדה היתה דרכם לפני. לפי הפשוט נר' דכמו שהנדה היא גלמודה מבעלה כל ז' ולאחר ז' ימים תטהר ומותרת לבעלה כך הם בני ישראל שהם טמאין בגולה ואולם לא לנצח יהיה אלא עד עת קץ אז יטהרו מטומאתם ויתעלסו באהבים עם בעלה ואילת אהבים יעלת חן. או יאמר ע"פ מ"ד בגמרא והובא במדרש ר"א אומר כתיב והדוה בנדתה וכו' האשה הזאת ע"י שפירשה מביתה ב' או ג' ימים קורא' אותה התורה דוה הה"ד והדוה בנדתה. אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית מקדשנו כמה ימים וכמה שנים עאכ"ו ע"כ והאמת הוא אתו דלא אוי ואבוי. ואולם למה היה צריך לדון ק"ו מנדה. ונראה דיש עוד לדקדק למה כתיב בתורה דוה אצל נדה ולא אצל זבה שהוא טמאה יו"ד ימים וכתיב ואשה כי תזוב זוב דמה ולא כתיב דוה לפי מאי דפירשנו דמלת דוה מורה על שהיא מופרשת מבעלה. ונר' דידוע מאמר חז"ל עד יעקב לא הוה חולשא אלא אדם בא מן השדה ומת פתאום בעא יעקב רחמי ונתרצה לו שנא' ויוגד ליוסף ויאמר הנה אביך חולה. ויש לומר על שיעקב ביקש רחמים על החולה וחשב זאת לדבר טוב. היות דאם

האדם יפחד פתאום וימות הם יסורין וכאב גדול אשר לא נהייתה כמוה כי כל דבר פחד ורעד כשבא פתאום על האדם הוא צער גדול ולכן מיתה ההיא משונה משאר מיתות. ואולם אם יחלה יום או יומים ויסבול הצער אחת לאחת לא יהיה כאב גדול במיתתו. וזהו ענין דכתיב דוה בנדתה כי היא היתה טהורה ובשעה חדא נפרשה מבעלה ולא הורגלה בזה כי פתאום באו לה חבלי הדם. ואולם זבה לא תהיה עד יום שלישי והיינו כשתראה ביום ראשון שומרת יום כנגד יום וכן השני עד יום השלישי ואז היא זבה ולכך לא כתיב דוה כי הורגלה ביום אחר יום ואיננה פתאום כמו נדה. וזהו ענין שהיה דורש ק"ו מנדה דכתיב דוה בנדה מפני שהוא פתע פתאום ואיננה כי אם לשבעה ימים א"כ איך לא ידוו כל הדווים על שברנו ועל מכאובנו כי היינו לעג וקלס בין הגוים ונפרץ ההיכל וזהו ענין שאמר כטומאת הנדה היה דרכם לפני וא"ש. או יאמר דהנה כאשר גלו ישראל מן הארץ הטובה נמוגו כל יושבי הארץ ואחזתם רעדה כי שמעו שישראל אשר בניו גלו על אשר לא שמעו בקול ה' אנו איך נתוכחה במשפט כי אנו משוללים מכל מעשה טוב ונפלה היראה בקרב האו"ה והתעוררו בתשובה כגון ננוה ואגפיה וכל המקומות ומבואר דמי חטאת נקראין מי נדה וענינם הוא דמטהרים טמאים ומטמאים טהורין כך היו ישראל כשהלכו לגולה היו האו"ה מתטהרין על ידם כנ"ל והם היו בתוך טומאתם דלכך גלו וז"ש כטומאת הנדה היה דרכם לפני וק"ל:

ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו בארץ וגו' ואפיץ אותם בגוים. נראה לבאר טעם למה יש עונש זה על הדם אשר שפכו בכוכה ויובן עפ"י מאמרו של הקב"ה לקין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה לכן כי תעבוד את האדמה לא תוסיף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ. והטעם דהארץ לא תתן כחה דמבואר הוא דכח הצומח אשר בארץ הוא מוציא הצמחים מכח לפועל ואם ניתוסף עליהם עצמית הצמיח' לא יוכל שאת ונבאש ונפסד וכן אם יתערב בו עצמית החי לא יוכל להצמיח הצמח ודם האדם היא הנפש ובו כל כח האדם ואם נשפך בארץ אינו מוצא הצמיחה מטעם הנ"ל. וזהו ענין שאמר הקב"ה לקין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה לא תוסיף תת כחה לך כי כבר נתבלבל הסיג ואינו יכול להוציא וזה שאינה נותנת כחה. וכן גבי עגלה ערופה שנתערפה בנחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע מטעם הנ"ל. וכן כאשר קונן דוד על מיתת שאול שנפלו בהרי הגלבוע אמר אל יהא טל ומטר עליכם לפי שנשפך שם דם אדם. וזהו שחרץ הקב"ה עונש על ישראל על דשפכו דם ואמר ואפיץ אותם בגוים ויזורו בארצות לפי דהארץ לא תוסיף תת כחה לפי דשפכו דם בתוכה ולכך נע ונד יהיו בארץ וזהו כדרכם וכעלילותם וק"ל:

ויבואו אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. נראה טעם אל אשר יבואו אל הגוים אשר באו שמה. דלפי שחטאו ישראל כ"כ במרד ובמעל ועבדו ע"ז. אלו גלו לארץ רחוקה אשר לא שמעו ולא ידעו את נפלאות ה' אשר עשה להם לא נתגלה קלונם כי אין זה דבר חדש לא היה לעולמים ואולי המערכת מורה עליהם שיגלו אמה זו. ואולם הגוים אשר באו שמה והמה ראו מעשי ה' אבר עשה ואין אומה זו מונהגת עפ"י המערכת כי אם רעתם וטובתם הכל לפי מעשיהם וכאשר המרו באל משליכם אל ארץ אחרת ונתגלה קלונם יותר מאשר לו למעבר לים וז"ש ויבואו אל הגוים אשר באו שמה כדי לפרסם חטאם וא"ש:

ויחללו את שם קדשי וכו'. הענין חילול השם הוא מפני שהם מתביישין לומר שגלו עבור חטאם מארץ טובה אל ארץ אחרת. אולם אם הם נותנין סיבה לזה כי הארץ איננה טובה ולכך הוצרכו ליישב בארץ אחרת ומחללין את ארץ הקדושה אשר עיני ה' דורש אותה. או יאמר דמחללין את השם באופן שהם טועים אחר תאות הגופניות וידוע דהם יותר מחללין את השם בחטא משאר או"ה. דענין החוטא הוא אם מקבל מקרה מגרמיים השמים הוא עלול לאותו חטא ויש לו מעט התנצלות בזה היות הרשות נתונה. וגם יש ארץ שממנה יצא רשע ע"פ המזל הממונה עליה. אולם ישראל הם למעלה מן המזל וארץ הקדושה איננה מושפעת מן המזל דעיני ה' דורש אותה ואין לישראל התנצלות כלל על חטאם ומחללין את שם קדשו באמור להם עם ה' אלה ואין נשפעין מן המזל ומארצ' יצאו דגם א"י היא למעלה מן המזל וק"ל:

לכן אמור לבית ישראל כה אמר ה' לא למענכם אני עושה כי אם למען שמי המחולל בגוים וכו'. יובן עפ"י הידוע לנו שפקד ה' את עמו אחר גלות ראשון כשגלו לבבל שבעים שנה ולא נפרע מהם אלא שמיטת הארץ שלא שבתה ומחטא של ישראל היה צפון עד אחר חורבן בית שני ועוד עתה אנו בעו"ה נפרעין מהם. וצ"ע וגם כל המפרשים התעוררו בזה למה לא נפרע מהם החטאים אשר עשו מיד הלא מדה"ד אינו פוקד אלא עד ארבעה דורות ולא יותר ולמה יענשו אלו הדורות. ונראה דמבואר הוא דשבטי ישורון הם שנים עשר נגד י"ב צירופי שם העצם ולא יתערבו עם זולתן ובריתי כרותה הוא מן האל יתב' שלא יתערב זרע יעקב עם האו"ה וכמו שאין השם מקבל שינוי כך בני ישראל לא יקבלו שינוי. ובגלות בבל נטמעו ישראל בנשים אשדודיות וכותיות ואלו לא עלה עזרא מן הגולה היה אכלה אותם ארץ אויביהם כי עזרא גזר צום על גאולי הכהונה ועל נשים נכריות. ולזאת הסיבה היה נגאלין אחר שבעים שנה כי אלו ארכו ישראל בגלות לא נשאר שורש מישראל חס ושלום והחטא היה צפון לדורי דורות עד שמצא מקום לגבות

והותר השאלה הנ"ל. וז"ש לא למענכם אני עושה בית ישראל כ"א למען שמי המחולל בגוים כנ"ל וק"ל:

וידעו הגוים כי אני ה' וכו' בהקדשי בכם לעיניכם. יובן עפ"י מ"ד בגמ' יוסף שקידש שם שמים בסתר נתוסף לו אות אחת משמו של הקב"ה כמ"ש עדות ביהוסף. יהודה שקידש שם שמים בגלוי ניתן לו השם כולו. לבאר זאת אציע לפניך מאמר הגמרא מיום שחרב בהמ"ק די לעולם להשתמש בשני אותיות והענין הוא דהשם העצם בשלימות מורה על דבר הנגלה לעין כל ר"ל דבו נעשין כל הנסים המפורסמות כגון עשר מופתים במצרים ועל הים ובמדבר ובימי השופטים והנביאים ראשונים ובימי בית ראשון. והשם של שני אותיות מורה על הסתר הדבר דכאשר נחרב הבית חשכו עינינו ואבותינו ספרו לנו פועל פעלת בימיהם ימי קדם בהלו נרו עלי ראשי אור טהור הממולח כעין הבדולח ושפע נבואה היתה בנו באותות ומופתים מראים ונמוגו כל יושבי הארץ מפניהם ועתה היא בסתר וגם הנס של מרדכי ואסתר היה בהסתר ע"פ הטבע דזה קם וזה נופל ובאמצעות היה הנס. ומסכים לזה מאמר הגמ' דלנו נעשים ניסים בכל יום אלא שאין שוטה נפגע היות הם בסתר ואיש הנלבב ילבב ויבין מעשה ה' הגדולות. וזהו דאמרי' מיום שחרב בהמ"ק די לעולם להשתמש בשני אותיות דהוא מורה על הסתר הדבר. וז"ש חז"ל יוסף שקידש שם שמים בסתר נתוסף לו אות אחת דכתיב עדות ביהוסף שמו הכוונה דזהו שם של שני אותיות ומורה על הסתר הדבר. אולם יהודה שקידש שם שניים בגלוי נקרא כולו על שמו דזהו מורה על דבר נגלה ומפורסם. וכשיגאלו ישראל יגאלו באותות במופתים כמו שהיה במצרים וז"ש וידעו הגוים כי אני ה' בהקדשי בכם לעיניכם ר"ל שם בן ד' אותיות המחולל פעמים כי מעת שגלו מישראל נפלה עטרת ראשינו ולא היה לנו אלא שם של ב' אותיות וידעו הגוים כי אני ה' כשיהיה גלוי וביד רמה וכנ"ל וק"ל:

וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם יובן עפ"י מאמר הגמ' דבר זה נשאל לזקנים ולא פירשוהו לנביאים ולא פירשוהו על מס אבדה הארץ עד שפירש הקב"ה בעצמו דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי וקשה וכי שכחו כל החכמים מעללי ישראל אשר עשו שהיו חייבין גלות על זה כאשר ייעד להם אב הנביאים ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה ולמה לא מצאו מענה על ככה. ונראה דודאי על גלות ישראל לא עלתה ספק בלבם דזהו מבואר בתורה ואולם ידוע מ"ד בגמ' אמר עולא לדידי חזי לי ארעא דישראל ואפי' תלת מאה קנים לא מחזיק והטעם דארץ צבי כתיב בה מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו לפי דנתכווץ העור אחר ההפשט כך א"י אין מחזיק אחר הגלות ישראל משם וכמו כן נתכווצה הארץ

ועל זה לא מצאו מענה למה אבדה הארץ אם ישראל חטאו הארץ מה פשעה ומה חטאה וע"ז אמר הקב"ה על עזבם את תורתי והרצון דהנה התורה רחבה מני ים וכל זמן שהיו ישראל שרוין על אדמתן והיו עוסקים בתורה היתה הארץ מושפעת מן האל יתב' ומחזקת הכל. דהתורה היא יריעה כ' על כ' וכשתכפול כ' פעם כ' הרי היא ת' וזהו כשהתורה מתפשטת מכח לומדיה הארץ ההיא ג"כ ת' פרסה על ת' פרסה דאת זה לעומת זה. אבל אחר שלא קיימו את התורה וגלו לבין האומות א"כ א"י נמי לא מחזקת את הכל ולכן נאבדה הארץ. וז"ש וקבצתי אתכם מכל הגוים והבאתי אתכם אל אדמתכם שיחזור עטרה ליושנה ויחזיק את כל ישראל וק"ל:

וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. יש ליישב כפל לשון טהרה והענין הוא דכל חטא בני אדם יכול לטהר בתורה כענין שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואין מים אלא תורה והתורה מטהרת מכל חטא ועון כמו דאמרי' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ דבד' אמות של הלכה אין מקום ליצה"ר. ואולם חטא עבודה זרה אין התורה מטהרת אותו כי אם הוא מטמא עצמו ברעיון יפול בו הספק וכמו שמצינו במנשה מלך יהודה שהיה דורש דרשות של דופי על כל התורה כולה וכן אמר לרב אשי בחלמא אי הוית התם הות נקיטא בשיפולי גלימא ורהיטת אבתריה דמתוך שהיה חכם גדול יבקש לדעת יותר ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ואין תרופה לזה המכה אלא תשובה וזהו מי חטאת שישב בדד ויתחרט על המרי אשר עשה וזהו ענין מבואר בתורה דכתיב זאת חקת התורה אדם כי ימות באוהל הרצון אדם היא הנשמה הנקראת אדם וכי ימות באוהל שרעיונו יעלה למעלה והציץ ומת כמ"ד בן עזאי הציץ ומת. הוא יתחטא בו במי חטאת ולא בענין אחר. וכן אמרי' בגמ' דאם לא יחזרו ישראל בתשובה הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן ויחזרו למוטב ובזה יטהרו מכל פשעיהם. וז"ש וזרקתי אליכם מים טהורים זהו התורה דהיא מים חיים ממעיין הטהור וטהרתם מכל טומאותיכם דהתורה מטהרת את הטמאין בנפש מענין שאר עבירות ולא מענין ע"ז. ואולם מכל גלוליכם היינו עון ע"ז שמגואל ומשוקץ ומטונף אטהר אתכם היינו שהוא מעמיד מלך כהמן ויחזרו למוטב ובזה יטהרו וק"ל:

ונתתי לכם לב חדש וכו' והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ידוע דהלב בנפש כמו מלך במדינה. וענינו דכמו שהמלך יושב על כסא מלכותו וכל צבאיו עומדין מימינו ומשמאלו והוא גוזר הם מקיימים וכל מה שיעלה ברעיונו משרתיו ממהרי' לעשותו כן ענין הלב בנפש סביביו כל המשרתים חונים וכל מה שלבו חושב הם ממהרים לעשות והלב נותן רוח לכולן והיצה"ר הוא יושב בלב אדם למלאות שאלתו

ולכך אמר שיתן להם לב חדש ורוח חדשה וא"ש. והענין שיסיר לב האבן הוא דיש להבין וגם כל המפרשים העירו בזה איך יתכן שיהיה חטא לעתיד הא האל יתברך יבער היצר הרער מן העולם ובמה יחטא ואם תאמר שלא יחטא הא הנביאים הזהירו לעתיד על החטא. ונר' דהנה מן תאות הגשמיות יהיו נקים כי היצה"ר לתאות אלו ימות ואולם יחטאו באופן כמו שהמלאכים חוטאין דהמלאכים אשר הם למטה במדריגה מבקשים להשיג אור הבהיר קודם זמנם ונשרפים כן יבקשו ישראל לעלות אל ה' קודם זמנם וכבר הזהירה תורה דהכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יהרסו לעלות ויפרץ בם ה' ובזה האופן יחטאו. ועניין בשר הוא מבואר דמתאוה תאוה לרדוף אחר הכבוד והיינו להתגבר על חבירו וז"ש שיסיר את לב האבן הכוונה דמענין תאוה הגופניות זה לא יהיה אבל לב בשר יתן להם שיבקשו להשיג קודם שיקנו שכל כל צרכו וק"ל:

וישבתם בארץ אשר נתתי וכו' ואנכי אהיה לכם לאלקים. הענין הוא עפ"י מ"ד דייעד הקב"ה לאברהם שיתן לו את הארץ וכשמתה שרה לא מצא מקום לקבורה והיכן נתקיים הייעוד ואולם הענין הוא דכבר בארנו לעיל דהאדמה איננה הארץ דארץ היא השפל ואדמה היא נותנת שפע והיא אדמת קדש והאדמה היתה לאבותינו ולא ארץ השפל וז"ש וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם הכוונה על אדמת קודש שיזכו כולם להשגה וק"ל:

והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים. נר' דאי' בדברי הנביא היש בהבלי גוים מגשימים. והוא דע"י כישופים בהקטרת לגרמים השמים יכולין לקבץ השפע למקום אחד ואולם גשם לא יוכלו להוריד וזהו הוראה גמורה שהשפע היא מאל יתב' ברצון דאם ישראל מתפללין מוריד להם הגשם וזהו הטענה נגד הכופרים ואולם אם ישראל לא טובים הם אינן נענין בעת צרה ע"י תפלה והאומות מחרפין אותנו וז"ש והרביתי את תנובת רעב השדה למען לא תהיה עוד חרפת בגוים וק"ל:

וזכרתם את דרכיכם וכו' ונקטתם בפניכם על עונותיכם ועל תועבותיכם. פירוש דיתודו על עונם. ויובן עפ"י מאמר הגמ' חטאים שהתודה עליהם יוה"כ זה אין מתודה עליהם ביוה"כ אחר וחד אמר שמתודה עליהם ואמ"ו דפלוגתייהו תליא בהאי פלונתא ח"א עבירה נעשות כזכיות א"כ אינו מתודה עליהם ביוה"כ אחר דלמה לו להזכיר הלא הם נעשים כזכיות וחד אמד דנעשים כשגגו' וא"כ יש להתודות עליהם כי צריך להתודות על השגגות. וידוע דתשובה מיראה עבירות נעשות כשגגות וז"ש וזכרתם את דרכיכם וכו' היינו דיתודו על חטאים לפי דכבר בארנו לעיל שהאל יתב' יטהר אותן היינו באופן

שיעמיד להם מלך כהמן יישובו ואולם זה התשובה היא מיראה וא"כ עבירות נעשין כשגגות לכך מבאר דיתודו עליהם אף אח"כ וא"ש וק"ל:

כה אמר ה' ביום טהרי אתכם וכו' ונבנו החרבות. נר' לבאר ע"פ מ"ד היכי דמי בעל תשובה באותו מקום ובאותה מעשה והענין הוא דאם אדם חוטא מיד נברא מלאך המשחית מאותו חטא והוא שורה באותו מקום אשר עשה המרי ואין יכול לבטל ולעקור את המזיק אם לא באותו מקום וזהו ענין בעל תשובה השב באותי מקום. ובני ישראל כשהיו יושבין על אדמתן לא היתה בריה אשר לא עבדו בה ע"ז כמ"ש ירמי' כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. ועל זה ייעד הנביא דהר וגבעה ישפלו כדי לעקר החטא. ואולם אם יטהר הקב"ה את ישראל מכל עונותיהם לא יהיו אלו המקימות למכשול ולפוקה דנעשים כזכיות דהיינו שישובו מאהבה ולא יצטרך להתנועע ההרים והגבעות כי יעמדו על עמדם ונבנו הערים החרבות וע"ז אמר ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם ונבנו הערים החרבות כי יתכן שיבנו אח"כ כשכלה החטא וק"ל:

והארץ הנשמה תעבד וכו'. יובן עפ"י מאמר הגמ' רב אלווייה לרב כהנא כי מטי להני אונייתא. דבבל אמר זהו שכתוב ארץ לא עבר בה איש ולא ישב. אדם שם כל מה שגזר אדה"ר להתיישב נתיישב. והעניין הוא דאדה"ר עבר בכל העולם וראה ע"פ המזל אם הארץ ראויה להתישב או לא וכן נתקיים וגם בא"י עבר ומבואר הוא דאין מזל לארץ ישראל ונגזר עליה דיהיה מדבר. ואולם משפע האל יתב' הרוה הארץ והולידה והצמיחה. וז"ש משה בשירת האזינו ימצאהו בארץ מדבר ובתוהו יליל ישימון שהיתה נעדר' מכל זרע. הארץ. וגם זה טעם מספיק למה נחרבה מעון אלקים וכל הארץ כמהפכת סדום מפני דכאשר נעבדה השפע. היא חסירה מכל טוב דע"פ המזל אין לארץ הזאת השפעה כלל. וז"ש והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היה שממה לעיני כל עובר הכוונה לעיני אדה"ר שעבר שם וגזר שיהי' מדבר וק"ל:

בצורות ישבו. כבר בארנו דיעמיד הקב"ה לישראל מלך כהמן ויחזרו למוטב בעל כרח' לכך בצורות ישבו דלא יהי' להם זכות כל כך שישבו בפרזות וק"ל:

כה אמר ה' וכו' ארבה אותם כצאן אדם. ידוע דקודם שנברא אדה"ר היו כל הנבראים עומדים מוכנים ומזומנים מתחת הארץ שלא היתה הארץ מוציאה אותם עד שבא אדה"ר וכשנברא אדה"ר היו כל הבהמות עולין מיד ובפעם אחת עלו כולן וכן לעתיד ייחל הארץ בשעה אחד ותאמר ציון מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה ואלה איפה הם ומבאר עוד שיהיה כצאן קדשי' במועדו שלא ידחקו זה לזה ויהי' שלום ביניהם ולא

יהי' שנאה וקנא' ותחרות כי יהיו עם אחד ומלך אחד יהיה לעולם ועליהם אמר הנביא ישראל אשר בך אתפאר בעת שיבא הגואל צדק ב"ב אמן:

הפטרת החדש

תמורת הפטרת ויקהל

כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל. יש מפרשים לנשיא בישראל דקאי על משיח שנקרא נשיא בישראל. ואמ"ו זלה"ה דאי' בגמ' אין משיח לישראל והרצון בזה דלא יהא מלך על ישראל כדכתיב ה' הוא מלכנו. אלא על הגרים יהיה מלך דכתיב אליו גוים ידרושו ויש להבין הא אין מקבלין גרים לימות המשיח ונראה דהנה יש לומר הטעם דהא דאין מקבלין גרים לימות המשיח לפי שאפשר אין לבם נכון עם ה' ובקרבם הוות ואינו אלא מחמת יראת ישראל וממשלתם. אולם אם אנו יודעין בוודאי שלבם ופיהם שוים בהקדוש ברוך הוא מקבלים אותם. וידוע דמשיח יודע מה. שבלבו של אדם ולכן יוכל לקבל גרים וגם יהי' מלך עליהם. ואי' בפסוק דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה בני ישראל ולא גרים אבל לעתיד כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת אפי' גרים רק קשה הא אין מקבלין גרים בזמן ממשלת ישראל. לזה אמר לנשיא בישראל שהוא משיח הוא יקבל גרים דהוא יודע מה בלבו של אדם ויוכל לקבלם וא"ש. ועי"ל דאי' בגמ' אין מקבלין כלום מן עם הארץ משום ספק טומאה וברגל מותר לקבל מהן יען כולם חבירים הם ברגל משום שחייב אדם לטהר עצמו ברגל. וידוע דנשיא כל השנה הוי אצלו כרגל והוא חבר כל השנה ולעתיד וזרקתי עליכם מים טהורים ויהיו כולם טהורים וז"ש כל עם הארץ יהיו אל התרומה הזאת שיהיו כולם חבירים ואמר לנשיא בישראל הרצון דכמו שהנשיא הוא בחזקת חבר כל השנה כן יהיו לעתיד כל עם הארץ וא"ש:

ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה וכו' לכפר בעד בית ישראל. יובן עפ"י הפסוק צו את אהרן וכו' זאת תורת העולה פירש"י אין צו אלא זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס וקשה להולמו. וי"ל דהנה קשה דבכל ציווי הקרבנות לא נאמר רק בני אהרן זולתי גבי קרבן תמיד נאמר צו את אהרן. רק י"ל דהנה ידוע דבמדבר לא היו מקריבין שום קרבן אחר רק תמידין. ולכן לא כתוב אהרן גבי שאר קרבנות דאהרן לא נכנס לא"י רק גבי קרבן תמיד נאמר אהרן דהיו מקריבין תמידין גם במדבר והנה יש להבין דכתיב החפצתי מכם עולה ומנחה מיום העלותי אתכם מארץ מצרים הלא נאמר' פרשת הקרבנות למשה. אמנם באמת קודם חטא עגל הי' עולה במחשביה שיביא אהרן כל הקרבנות משלו לכפר בעד בית ישראל ולא ישראל. אך אחר

החטא שעשה אהרן העגל לישראל נתבטל הנ"ל וז"ש החפצתי מכם עולה וכו' מכם דייקא אלו לא הייתם חוטאים בעגל לא נצרכתם להביא שום קרבן משלכם כי אהרן היה מביא בעד כולכם משלו. והנה באמת צריך זירוז גבי תמיד משום דעליה השלם כל הקרבנות כולם וא' מאשר יתעצל בעבודת התמיד כדי להקריב קרבנות קודם לו ולכך צריך זירוז אך קשה הא לא הקריבו במדבר שום קרבן וא"כ מה זירוז שייך דבשלמא לדורות צריך זירוז אבל מיד מה זירוז צריך לזה אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש חסרון כיס דאהרן היא מקריב התמיד משלו ולכך צריך ג"כ זירוז מיד. ולעתיד נמי יהא כן דהנשיא יבא קרבנות בעד כל ישראל וז"ש ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה דהנשיא יהי' צדיק תמים ביותר וכדי הוא להביא קרבנות בעד כל ישראל. רק מצינו מאמר השונמית לאלישע כי באת אלי להזכיר עוני וזה גריעותא אם הנשיא יהא צדיק ביותר וכן אמרו חז"ל אשר נשיא יחטא אשרי הדור שהנשיא וכו' לזה אמר דלעתיד יהיו כל ישראל במדריגה עליונה ויהיו כולם צדיקים ולא שייך זה. וז"ש לכפר בעד כל בית ישראל דכשישראל הם במדריגה עליונה נקראים בשם ישראל לשון גדולה ושררה והבן:
בראשון באחד לחודש תקח פר בן בקר תמים. הנה אי' פלוגתא חד אמר בתשרי נברא העולם וחד אמר בניסן נברא העולם. ואמ"ו זצ"ל דאלי ואלו דברי אלהים חיים דהקב"ה הי' בורא עולמות ומחריבן והחזירן לתוהו ובוהו וא"כ עולם בוהו נברא בתשרי ועולם עומד נברא בניסן ולכך מלכי או"ה מתשרי מנין לעולם הבוהו ואנו מה שעושין ר"ה בתשרי הכל נמי לעולם הבוהו. אבל לע"ל יהי' ר"ה בניסן לעולם העומד ולכן בראשון בא' לחודש תקח פר בן בקר דהוא קרבן כ"ה שהי' בניסן. וחטאת את המקדש הכל הוא לתקן חטא אדם הראשון שנטרד מג"ע. וג"ע היא כנגד המקדש כידוע לי"ח ולכן וחטאת את המקדש. ולכן תקח פר בן בקר תמים דאי' פר שהקריב אדם הראשון קרנותיו קודמין לפרסותיו דהיה הכל בשלימות בתחלה בריאותו ולכן תקח פר בן בקר תמים שיהיה ג"כ בתמימות כמו הפר שהקריב אדה"ר והכל הוא לתקן כנ"ל וק"ל. בדרך אחר נראה לומר דהנה בגאולת מצרים:אמר שירה חדשה בלשון נקבה ועל גאולה העתידה נאמר שיר חדש בלשון זכר. לפי דגאולת מצרים היתה בזכות אמהות וכמ"ד בגמ' בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים ולכן הוזכר בגאולתן לשון נקבה. משא"כ לעתיד תהיה הגאולה בזכות אבות ולכן נאמר בגאולה העתידה לשון זכר. וזהו נמי הטעם שהביאו ישראל במדבר פרת חטאת היינו פרה אדומה לכפר עליהם ולכן לא היתה ראויה לבוא אל המקדש רק נשרפת מחוץ למחנה. משא"כ לעתיד יביאו פר בן בקר זכר ושפיר ראוי הוא להביאו למקדש וז"ש פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש וא"ש:

ולקח הכהן מדם הפר ונתן אל ד' פנות העזרה למזבח ועל מזוזת שער החצר הפנימית הכל הוא כנ"י. דחטא אדה"ר היה שרצה להשיג יותר מכדי השגת האדם כדכתיב והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ועץ הדעת הוא טוב ורע שהרוצה להחכים ידרים זהו טוב והרוצה להעשיר יצפין זהו רע ולכן ונתן אל ד' פנות העזרה היינו משתי רוחות שהן ארבע. וגם על שער החצר הפנימית שרצה להשיג מעלה הפנימית כנ"ל דגן יכול להשיג ועדן עין לא ראתה והוא רצה להשיג כל זה וק"ל:

וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי. ידוע דשבעה ימים קודם יוה"כ מפרישין כה"ג מביתו וכו' מפני חשש אונס טומאה ושמא לא ישים אל לבו בטומאתו ולכן ז' ימים דאז ודאי נטהר מכל טומאה ישינה. וטומאה חדשה לא בא עליו ולכך הכא נמי וכן תעשה בשבעה בחדש וקאמר הטעם מאיש שוגה שיהא שגגה בטומאתו ולכן צריך להמתין ז' ימים דלעתיד יהיה יוה"כ ביו"ד בניסן וא"ש. ואגב אמר אמ"ו הטעם מ"מ יוה"כ בעשירי בחדש מפני דחטא אדה"ר היה בע"ש יום א' בר"ה וכשחטא קיבל עליו נזיפה דכתיב ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. ולא נתייחד הדיבור עמו עד אחר שכלו ז' ימי נזיפה כמו גבי מרים. ובשבת לא קיבל נזיפה רק ביום א' וא"כ כלו ז' ימי נזיפה בשבת וביום א' שהוא עשירי בחדש נתייחד הדבור עמו ונתרצה לו ולכן נקבע בו ביום. ובאמר זה היה בניסן ולכן לע"ל יהיה נמי בניסן. ולכן כל האוכל ושותה בתשיעי וכו' דתשיעי היה בשבת צא וחשוב:

בראשון בי"ד לחדש יהיה לכם הפסח וכו'. ולקמן בפסוק הזהיר על סוכות ונרא' טעם מפני מה הזהירם רק על פסח וסוכות ולא על שבועות. משום דלחד דיעה אין מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח וא"כ לכך הוצרך להזהירו על פסח וגם על סוכות צריך להזהיר דהנה ענין סוכות הוא משום ענני כבוד שהיה להם לסכך בעת צאתם ממצרים ולעתיד כתיב ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם וכו' וא"כ לא יעשו עוד זכירת ענני כבוד ולכך הוצרך להזהיר על סוכות משא"כ על שבועות לא הוצרך להזהיר וק"ל:

ועשה הנשיא ביום ההוא פר חטאת דאי' במדרש בי"ד בניסן הרג קין להבל ולכך ועשה פר חטאת כדי לתקן חטא קין וק"ל:

שבעה פרים ושבעה אילים הכל שבעה שבעה לכפר על מעשה קין. דהנה כתיב וישב קין בארץ נוד והיינו דמתחלה קודם שהרג להבל היה יושב תחת הקב"ה בעצמו ובכבודו ולא תחת המזל. אבל משחטא ישב לו תחת המזל והמזל נקרא נע ונד משום לפעמים המזל במקום הזה והוא טוב ולכמה שנים נשתנה המזל מטוב לרע וזהו נע ונד תהיה

בארץ לבקש מקום שיש מזל וזהו נמי כי שבעתים יוקם קין ר"ל ז' כוכבי לכת. ולכן מביא הנשיא ז' פרים וז' אילים הכל להורות על זה הנ"ל וק"ל:

ומנחה איפה לפר. משום דכתיב וישע אל הבל ואל מנחתו לכן מביא מנחה. והנה אמרי' במנחה שויתר לו הקב"ה משלו. והפירוש הוא דהנה באדם יש רוחני וגשמי הרוחני הוא חלק אלוה ממעל והגשמי הוא מאביו ואמו. וכשאדם חוטא חוטא ברוחני וגשמיי וכשמביא קרבן בהמה או עוף מכפר על הרוחני וגשמי כי בהקרבן יש בו ג"כ רוחני וגשמי אכן כשמביא מנחה יש בו גשמי לבד אבל לא רוחני וזהו שויתר הקב"ה משלו. וידוע דכל המתבייש מוחלין לו על כל עונותיו. והעני כשמביא מנחה מתבייש בשעת הבאתו וא"כ נתכפר על כל עונותיו קודם ההקרבה והוי מנחה ר"ל מתנה דכבר נתכפר בשעת הבאתו. ולכן היה מנחה איפה ר"ל אי פה כשהוא מתבייש אין לו פה להשיב וק"ל:

כה אמר ה' שער החצר הפנימית הפונה קדים יהי' סגור. מפני שהוא רוח נגד מערב והשכינה במערב ואסור להסתכל בפני השכינה ולכך יהיה סגור. וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח דבשבת יש לאדם נשמה יתירה ויש לו מדריגה גדולה ולכן יפתח וגם בר"ח שמקבלין פני שכינה ע"י קידוש לבנה נמי יפתח וא"ש. או יאמר דהנה משיח לעתיד יהיה כמו אדה"ר שהיה תרומה וחלתו של עולם כן נמי משיח יהיה שקול נגד כל ישראל וכמו שאדה"ר גורש מג"ע והושכן מקדם לגן להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים כמו כן השער הפונה קדים שמשם תצא האורה הנאת זיו שכינה יהיה סגור כל ששת ימי המעשה משא"כ בשבת ור"ח דגם נשמת הרשעים נוחים בג"ע והותרה לכולם לכנוס ולכן גם בימים ההם יפתח. משא"כ בי"ט שהם נמי ימי הדין דאע"פ שהם נחים מן הדין מ"מ אינם במדריגה גדולה כמו בשבת דאינם יכולים לכנוס לג"ע רק ע"י נשמת הצדיקים שעוברים דרך שם ומתדבקים בהם נשמת הרשעים ובאין עמהם לג"ע. ואולי לזה רמזו חז"ל ומה מתקו דבריהם באמרם הכל חבירים ברגל וא"ש. או יאמר דאי' במד' ביום השבת וביום החדש יפתח כדי שיהיו יודעין באיזה יום שבת ובאיזה יום ר"ח. ואמ"ו וצ"ל דלעתיד יהיה אור הלבנה כאור החמה וא"כ לא יהיו יודעין אימת ר"ח וכן בשבת דאור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת ימי בראשית ואי' במדרש שיהיה יום ולא לילה וא"כ לא יהיו יודעין אימת שבת ולכן ביום השבת וביום החדש יפתח. והשער לא יסגר עד הערב כנ"ל כדי שיהיו יודעין אימתי מוצאי שבת וא"ש וק"ל:

והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה'. ידוע מאמר חז"ל חייב אדם לקבל פני רבו ברגל שנא' לא חודש היום ולא שבת היום מכלל דבחודש ושבת איבעי ליה למיזל והנה רבים מקשים פתח ברגל וסיים בחודש ושבת. ונראה דכתיב

מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות ואי' במד' מן הראוי הי' שצריכין לעלות ולהראות בעזרה ג"כ בשבתות ובחדשים כמו ברגל אך מפני הטרחה לא צותה התורה כ"א ברגל לבד. ולעתיד יהיו נמי עולין בשבתות ובחדשים. ואי' בגמ' כל המקבל פני רבו כאלו מקבל פני שכינה. והנה לפ"ז פטורין מלהקביל פני רבן ברגל כי אין לך גדול מעליית לרגל ולקבל פני שכינה ממש כי כדרך שבא לראות וכו' אמנם כ"ז הוא ברגל אך בשבת ור"ח שאין עולין להשתחות מחוייבים בהכרח לקבל פני רבן כי הוא כאלו מקבל פני שכינה וז"ש מכלל דבחדש ושבת איבעי' ליה למיזל. וכן נמי בזמן שאין בה"מ קיים שאין יכולין לעלות ולראות צריך ג"כ ברגל לקבל פני רבו כנ"ל. והנה מעשה השונמית היתה בזמן המקדש ולפ"ז מתורץ הגמ' שפיר חייב אדם לקבל פני רבו ברגל והיינו בזמן שאין בהמ"ק קיים הוכרח לקבל פני רבו אפי' ברגל יען נחשב לו כאלו מקבל פני שכינה. שנאמר לא חודש היום ולא שבת היום מכלל דבחדש ושבת איבעי' ליה למיזל ולא ברגל דאז אינה חייבת להקביל פני הרב כי היתה בזמן המקדש והוטל החיוב רק על חודש ושבת ומזה מוכח דבזמן באין בהמ"ק קיים חייב לקבל פני הרב אף ברגל וא"ש וז"ש לעתיד והשתחוו בשבתות ובחדשים ג"כ כמו ברגל וק"ל:

ששה כבשים תמימים נגד ששה כוכבי לכת כי כוכב שבתאי יהיה בטל לעתיד. ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ידוע דשני מיני כישוף הם בלעם היה אין כחו אלא בפה. ובמדין כתיב וקסמים בידם שהיו פועלים כישוף בידים ומכח המזל שולט כישוף ולכן מנחה איפה ומנחה מתת ידו נגד ב' מיני כישוף הנ"ל:

ובבוא הנשיא דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא. הטעם הוא כדאמרינן בגמ' מנין לזקן שלא יטריח ת"ל זקן ויראת ולכך בבוא הנשיא בלבד בדרכו יצא שלא להטריח את העם. אבל בבוא עם הארץ וכו' במועדים וכו' והנשיא בתוכם בצאתם יצא ובבואם יבא בתוך שאר העם כי אינו מטריחם בזה ולא הוזהר רק שלא יעכב לטרוח אותם בשבילו. או יאמר דהפסוק רמז לנו בזה דבר פלא והוא דאי' בגמ' הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם והנה מי שהוא במדרגת רשב"י וחביריו שתורתו אומנתו בע"כ צריך לקיים והגית בו יומם ולילה. אכן שאר כל אדם עליהם נאמר ואספת דגנך וע"ז אמרו חז"ל טוב תורה עם דרך ארץ. ואי' הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין וז"ש הבא דרך שער צפון יצא דרך שער נגב פי' שהרוצה להחכים ידרים וגם מותר לו ג"כ להצפין כנ"ל משא"כ הנשיא שעליו נאמר יורו משפטיך ליעקב וכו' בדרכו יצא היינו בדרך שער נגב שבא שהוא החכמה בדרך הזה יצא תמיד ומינה לא

יזוע והיינו כל ימות השנה. אכן במועדים שהם חציה לה' וחציה לכם הותר לו להיות יוצא נכח ביאתו וז"ש במועדים וכו' והנשיא בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצא. ק"ל:

וכבש בן שנתו עולה לה' בבקר וכו' רבים מקשים למה לא נאמר ג"כ תמיד של בין הערבים. ונרא' דהנה תמיד של שחר מכפר על הרהורי הלב ותמיד של בין הערבים על טעותו בגירסא שלמד בלילה דלא איברא ליל' אלא לגירסא אך לעתיד יקויים והי' לעת ערב יהיה אור ולא יוצרכו לתמיד של בין הערבי' רק לתמיד של שחר לכפר על הציצם בשכינה שזה יהי' חטאם לעתיד כנ"ל וק"ל:

וכי יתן מתנה מנחלתו לאיש מבניו וכו' לבניו תהיה וכו' וכי יתן מתנה מנחלתו לא' מעבדיו והיתה לו עד שנת הדרור וכו'. אי' בגמ' מתנה הרי היא כמכר דאי לאו דטרח וארצי קמיה לא היה נותן לו ולכן הוי כמכר אבל מתנה לבנו הוא נותן אפי לא טרח וארצי קמיה ולכן לא הוי כמכר וזהו החילוק בין מתנה לבנו דאינה חוזרת ביובל ומתנה לא' מעבדיו חוזרת ביובל וק"ל:

ולא יקח הנשיא מנחלת העם. אי' בגמ' ר"א בן חרסום כשהתחיל ללמוד היה מנדר כל נכסיו מחמת חשק התורה. ולעתיד יהיה לבם ג"כ פתוח כפתחו של אולם וינדרו כל נכסיהם והנדרים יהיה הכל לנשיא ולכן לא יקח הנשיא מנחלת העם ודו"ק:

הפטרת מחר חדש

תמורת הפטרת פקודי

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך. מה שנעשה הנסיון הזה דוקא בר"ח. י"ל על ג' דרכים. הא' לפי שדוד הי' מסופק אם שנאת שאול אשר עליו הוא מחמת עצמו או מחמת רוח רעה השור' על שאול כדכתיב ויהי כנגן המגנן ותהי עליו רוח ה' ומשמע שעד הנה הי' עליו רוח רעה. ואם מחמת רוח רעה הי' שנאתו את דוד יש לדונו לשאול לכף זכות ויוכל להיות שהוא צדיק בעצם ודוד רצה לנסותו לפיכך לא בא אל הסעוד' בר"ח ואם אז ג"כ יחרה אפו עליו בודאי הוא מחמת עצמו לפי שידוע דבר"ח ובשבת ובי"ט אין לרוח רעה ושאר מקטריגים שום שליט' כדאי' בתיקונים ובשבת ובי"ט לא רצה דוד לסתור בשדה והוצרך לנסותו בר"ח. או יאמר לפי שבשאר ימים אפשר לומר טמא הוא ובודאי לעת כזאת אכלו חולין על טהרת הקודש והוי שאול דן אותו לכף זכות. משא"כ בר"ח מחויב כל אדם לטהר עצמו כמו ברגל לכך בחנו בר"ח לידע אם יחרה אפו של שאול עליו. ופשוט י"ל דבשאר ימים י"ל שמא יושב בתענית הוא משא"כ בר"ח אסור להתענות. ולכך הוצרך לנסותו בר"ח ושבת וי"ט ודאי לא רצה דוד

לסתור עצמו בשדה כנ"ל וא"ש. כי יפקד מושבך הרצון בזה דודאי אם הי' מקומו של דוד ממולא ומיושב מאדם אחר לא הי' שנאתו של שאול כל כך על דוד אף שלא הי' בסעודה. משא"כ עכשיו שהי' חסר מקומו מבלי יושב על כסאו לפי שכולם יודעי' שהוא יהי' מלך והוא ימלוך אחר מיתת שאול שהוא המוציא והמביא את ישראל לא היו רוצים לישב על מקומו של דוד כי חשבוהו זאת למרידה לפיכך חרה אפו של שאול וא"ש.

ושלשת תרד מאוד. יהונתן הי' מרמז בזה לדוד שגדולתו של דוד לא יהי' אלא עד שלשה דורות דוד ושלמה ורחבעם ומשם נחלקה מלכות דוד וזהו ושלשת ואח"כ תרד מאוד:

וישבת אצל אבן האזל. האזל הוא לשון הליכה כי יהונתן יעץ לדוד שיסתור עצמו אל צד שפונים שם שני דרכים ובוודאי לא יחפשו היטב אחריו משא"כ אם הי' דרך אחד פן ימצאו אותו וק"ל:

והנה אשלח את הנער לך מצא את החיצים וכו' עיין בפסוק כל המעשה. והנה יש לפרש מה הי' יהונתן מרמז בזה לדוד בחיצים אם החיצים ממך והלאה או לא. ואמ"ו זצ"ל דהנה ברכת עשו הי' על חרבך תחיה יען שעשו הי" ציד בפיו ורימה לאבי. בדברים ומאכלים טובים לכך הי' ברכתו על חרבך תחיה כדכתיב חרב פיפיות בידם. ושטנו של עשו הוא בנימין לפני שבני יעקב גם הם רימו את אביהם בדברי שקר לומר חיה רעה אכלתהו לכך אין להם אותו אומנות של חרב. משא"כ בני רחל שלא היו במכירה ולא הי' מרמה בפיהם הם יכולים לשלוט בחרב ולכך אין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל וישמעאל הי' משרת לאברהם שנאמר ויתן אל הנער לכך זכה להיות רובה קשת ושטנו של ישמעאל הוא יהודה שגם הוא שימש לאביו שנאמר ואת יהודה שלח לפניו. לכך כשקונן דוד על מיתת שאול אמר ללמד לבני יהודה קשת. יען שמת שאול שהי' מבניה של רחל והי' שולט בחרב לכך נלמד לבני יהודה קשת שהוא אומנות שלהם ודוד בא מיהודה לכך היה הסימן כאן בחיצים דוקא והבן. ואמר אם החיצים ממך והנה קחנו ובואה כי שלום יהיה לך ואומנות של קשת בידך. אבל אם החיצים ממך והלאה לא יבא לך הגדולה עכשיו וא"ש ואגב נפרש מאמר הגמ' דאמרי' שאלו לריב"ל נראתה הקשת בימיך אמר לו הן וכו' ומסיק הגמ' ולא היא שלא נראה בימיו והא דאמר הכי שלא לאאזוקי טיבותא לנפשיה. ונראה לומר דהנה שני מיני קשת הם הא' קשת הטבעי בעת ירידת גשמים והחמה זורחת למול ענן הגשם נראה כמין קשת. והב' הוא קשת שהוא לאות ברית עולם והוא שלא כדרך הטבע והצדיק יוכל להבחין בין הטבעי לשאינו טבעי. ולזה כששאלו נראתה קשת בימיך סתם ולכך השיב להם הן וכוונתו היה על הטבעי והן הן דברי הגמ' ולא היא שלא נראה הקשת שהוא לאות בימיו והא דאמר הכי וכו' וא"ש.

וזהו כשמת שאול ויהונתן שהיו צדיקים שבדור היכולים להבחין בקשת אמר דוד ללמד לבני יהודה קשת היינו הבחנה בין קשת הטבעי לקשת האות ברית עולם וק"ל:

והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה ה' ביני ובינך עד עולם. כי דוד ירא שמא ישביע שאול ליהונתן לאמר היכן דוד והוכרח לומר לו לעבור על שבועת אביו לכך אמר יהונתן ה' ביני ובינך עד עולם הרצון לומר כי גדולה העבירה היא לפי שמא ימית אותו שאול וא"כ לא תרצח דוחה דיבר כבד את אביך כדאמרינן הרי שאמר לו אביו לחלל את השבת אל ישמע לו וא"כ אל ידאג וק"ל:

וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר. פי' שאול היה רואה בנבואה שיהרג ותמיד היה מפחד ועומד לנגדו כאלו איש אחד עומד עליו להרגו לפיכך היה מושבו אצל הקיר שלא יבא אדם אחריו ולפניו יכול לראות. ועוד נראה לומר לפי שדוד היה תמיד עומד לפניו ומנגן בעת שהיה רוח רעה עליו והיה שאול מתייירא פן בעת ההיא ישליך דבר מה על דוד ויהרוג אותו לכך היה מושבו אל הקיר ואם ישליך יגיע אל הקיר וק"ל.

ויקם יהונתן וכו' היינו לפי שבעת שהיה דוד אל השולחן היה הוא יושב מצד שמאל כי ההולך לימין רבו הרי זה בור וה"ה היושב. אבל עכשיו שלא היה דוד אל השולחן היה יהונתן רוצה לישב בצד שמאלו של שאול לפיכך ויקם יהונתן. וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד כי אבנר לא היה רוצה לישב על מקומו של דוד לפי שידע ג"כ שדוד ימלוך לכך ויפקד מקום דוד וק"ל:

ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא פי' כי באותו יום היה ר"ח ניסן ובו ביום נברא אדה"ר למ"ד בניסן נברא העולם בכ"ה באדר ובר"ח ניסן נברא אדה"ר ושנותיו של דוד באים מאדה"ר כידוע וא"כ באותו יום היה מזלו גובר כי אותו יום שנולד בו האדם מזלו גדול ביותר לכך לא דבר מאומה וק"ל:

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. ידוע מאמר הגמ' לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות דהל"ל טמא הוא ומפשוטו של כתוב מוכח דאמר מקרה הוא בלתי טהור וקשה למה לא אמר טמא הוא לזה בא כמתרץ ואומר כי לא טהור לומר כן והבן. ויש לפרש הענין כי שאול דן לדוד לכף זכות פן שימש מטתו וטמא הוא לכך לא בא אל הלחם דבאותו פעם היו אוכלין חולין בטהרה. אבל ז"א דעונתן של ת"ח הוא מליל שבת לשבת אך אם ליל טבילה הוא מותר לשמש בתוך השבועה ואף גם בר"ח. וז"ש כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא דוד משום שישמש מטתו והטעם כי לא טהור היתה אשתו עד הנה ומותר לשמש. או י"ל מקרה הוא רוח תאוה נכנס בלבו ומותר לשמש אף בתוך השבוע ומטעם זה לא בא אל הלחם וא"ש:

ויהי ממחרת וכו' מדוע לא בא בן ישי אל הלחם. הטעם שקרא אותו בן ישי לבזותו דבעצמו אין לו יחוס כלל רק שהוא בן ישי שהוא בן צדיק:

ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר בן נעות המרדות פי' אתה אמרת שדוד אמר זבח משפחה הוא לי הלא כל המשפחה עוברים על לאו דלא יבא בקהל לך ומחייבים מכות מרדות. הלא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבושת ערות עמך. היינו דידוע כשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו אחריו ואם אתה בוחר בבן ישי יאמרו שאינך מזרע שלי ושאמך זנתה ולא ראוי לך הגדולה. או יאמר דאמרי' בגמ' מואב לא מואביות דאין דרך נשים לקדם וכה"ג היה להם לקדם נשים לקראת נשים ומשני כל כבודה בת מלך פנימה ע"כ. ובפילגש בגבעה כתיב וחטפתם לכם איש אשתו במחולות הכרמים ושאול היה צנוע והיא חוטפתו וא"כ כשאתה בוחר בבן ישי וצ"ל דמואב ולא מואבית והטעם משום כל כבודה בת מלך פנימה וא"כ זאת היא לבושת ערות אמך שיצאה במחולות הכרמים ולא היתה פנימה וא"ש. או יאמר דהנה כתיב בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו. ולכך יעקב כשלא רצה לילך ולרמות את אביו שהוא עשו ולקבל עליו קללה באומרו אולי ימשני אבי אמרה רבקה עלי קללתך בני. ולפיכך כשחטא אדה"ר נתקללה הארץ שהוא יצא משם ולפ"ז שפיר אמר אם אתה בוחר לבן ישי הוא לבשתך ולבושת ערות אמך דבן כסיל תוגת אמו וק"ל:

כי בן מות הוא. פירושו כי שאול הבחין שדוד נמשח למלך ולפ"ז הוא מורד במלכות שאול וחייב מיתה וע"ז אמר יהונתן למה יומת מה עשה הלא שמואל משחו למלך ולא מעצמו נעשה מלך. כי כלה היא מעם שאול פי' כי עתה ידע בבירור כי השנאה אינו מחמת רוח רעה מדכעס היום בר"ח ובהכרח השנאה מעצמו וק"ל כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. כפל הלשון מורה דעיקר חרון אף של יהונתן היה רק אל דוד אבל על עצמו לא היה חס דנחשב בעיניו רק לכלימה בעלמא שמבזה לו לכך אמר כי נעצב אל דוד אבל עליו לא נעצב כי הלא רק הכלימו אביו וא"ש:

ויקם יהונתן למועד דוד פי' למה נקט למועד דוד היות ידוע דדוד לא נהג עצמו כמלך שכל מלכי מזרח ומערב ישינים עד ג' שעות והוא קם בחצות הלילה ללמוד תורה ובוודאי גם בדרך נהג כן אבל יהונתן נהג עצמו כבן מלך אבל עכשיו קם והשכים למועד דוד שהוא ג"כ קם מחצות הלילה. ונער קטן עמו והוא ירה החצי להעבירו עיין המשך הפסוקים. ונראה דהלא יונתן אמר למעלה ואני שלשת החיצים צדה אורה ולא כן עשה אח"כ רק והוא ירה החצי להעבירו כדי שיוכל לומר להנער הנה החצי ממך והלאה. רק עתה שרואה שבא הנער עד מקום החצי אשר ירה שלא כפי כוונתו ראה בזה השינוי

שנעשה לו נס זה כדי לידע כי לא עת הוא להאריך ביריית שלשת החיצים רק דוד צריך להמלט על נפשו תיכף כמו שקרה לו שמיהר הנער לרוץ שלא כדרכו לבוא עד מקום החצי שהוא ירה להעבירו. וז"ש והוא ירה החצי ר"ל חץ אחת וראה שינוי זה ולכן תיכף ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמוד ולולי שהיה זה נער קטן היה מרגיש בדבר ולזה אמר והנער לא ידע מאומה כי זה היה נס. אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר ר"ל שגם זה היה חידוש דהלא יהונתן ודוד נועדו יחד ליריית שלשת החיצים ולא מילא את דברו שהרי לא ירה אלא חץ אחת ואעפ"כ ידע דוד את הדבר וא"ש:

ודוד קם אצל הנגב. פי' אף שנחשב לדוד הגלות כאלו גרשוהו מהסתפח בנחלת ה' אעפ"כ לא עזב תורתו בדרך וז"ש ודוד קם אצל הנגב דהרוצה להחכים ידרים וק"ל:

וישתחוו שלשה פעמים עד שלשה דורות שלא הגיעו להם רעה דהיינו שאול ויהונתן ומפיבוש' אך האחרים נתלו ולכך הגדיל דוד לבכות שראה זאת וכשהבחין יהונתן זאת אמר ה' יהיה בין זרעי ובין זרעך כי רמזו לעיל שיחלק מלכותו אחר ג' דורות וכמו שכתוב ושלשת וכו' ולכן אמר ה' שהוא מדה"ר יגן עליהם ברחמיו המרובים ועלינו אמן:

הפטרת ויקרא

עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. ידוע מאמר חז"ל כל העולמות לא נבראו אלא בשביל ישראל כדאי' בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית. אך קשה מפני מה בחר הקב"ה באמת בישראל אשר בשבילם נבראו כל העולמות. ויש לפרש לפי שמדותיו של הקב"ה הם רבים ומהם רחום וחנון ומלך ועוד דברים כהנה וכהנה. ולכך המדות הללו מכריחים שיבראו ישראל שאם אין ישראל על מי הוא מרחם וחונן או על מי ימלוך לפי שאין מלך בלא עם. וא"כ זהו פי' הפסוק עם זו יצרתי לי ואמר טעמו בצדו משום תהלתי יספרו כדי שיספרו ישראל תהלותיו של הקב"ה ומה הן תהילותיו רחום וחנון וכנ"ל ובעבור זה הוכרח לבראם וא"ש. ועי"ל דאי' שישראל הם מעידין שהקב"ה יחיד ומיוחד. ואמ"ו זצ"ל דהנה הקב"ה הוא אחד והנפרדים ממנו הם י"ג מדות. וישראל ג"כ עם אחד ושבטי יה הם י"ג שבטים וזהו עדות שהקב"ה הוא אחד וז"ש עם זו יצרתי לי ז"ו עולה י"ג דהיינו י"ג שבטים ומפני מה יצרתי אותם כדי שתהלתי יספרו כנ"ל שהם מעידין על הקב"ה שהוא אחד וא"ש. ובדרך מוסר י"ל דאיתא בכתבי האר"י לוריא ז"ל די"ג שורות דדיקנא הן כנגד י"ג מדות. והנה באשכנז נוהגין שמספרים הזקן שלהם וע"ז צווח הנביא עם זו יצרתי לי זו גימטריא י"ג הן י"ג שורות של זקן שיצרתי והם תהלתי יספרו שהן מכוונים עד י"ג מדות והם מספרים במספריים ופוגמין בי"ג מדות כידוע לי"ח וק"ל:

ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. אמ"ו זצ"ל דאי' ויקחו לי תרומה וכו' ויש להקשות הלא הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחם לתת לנדבת המשכן. אלא האמת לפי שעשו את העגל אמר הקב"ה יבא זהב של משכן ויכפר על מעשה זהב העגל כדאי' במדרש ומכח זה הוצרך ליגיעה זו וזהו פי' הפסוק ולא אותי קראת יעקב ועשית את העגל לכן כי יגעת בי ישראל והוצרך ליגיעה זו להתנדב למלאכת המשכן כדאי' בגמ' בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים ובזמן וכו' וזהו יגעת בי ישראל דאפי' מלאכת אחרים נעשה על ידך וק"ל:

לא הבאת לי שה עולתיך. יובן עפ"י הפסוק החפצתי מכם עולה ומנחה וזבח וקשה לכאורה דהא באמת צוה הקב"ה להקריב קרבנות. ויש לתרץ דאי' בפסוק את קרבני לחמי לאישי וצריך להבין מה הוא תועלת הקרבן לעוברי עבירה. ואמ"ו זצ"ל דהנה כשאדם עובר עבירה הוא מחמת אש היצה"ר הבוער בו כלפיד אש ומפני זה הוא מדה כנגד מדה להזדכך בגיהנם ע"י אש וגחלים ולכן מביאין קרבן ומקריבין אותו ע"ג אש חילוף האדם הראוי לזה וזהו את קרבני לחמי לאישי לאש וא"כ מה שהקב"ה צוה על קרבנות הוא הכל בשביל בני האדם הסרים מאחרי ה' כדי שיהיה להם כפרה כדכתיב כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וזהו ג"כ פי' בכאן לא הבאת לי שה עולתיך לי דייקא דהלא בשבילך ולהנאתך ולטובתך הבאת כנ"ל וק"ל. וזבחיך לא כבדתני אי' במדרש זה קדשי קדשים ותמוה ונראה לתרץ דאי' בגמ' ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי ויובן עפ"י הפסוק ברוך כבוד ה' ממקומו ואמ"ו דכבוד ה' היינו הארת השכינה שמאירה למרחוק והמלאכים אינם יודעים איה מקום השכינה וזהו ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר ממקום שהשכינה שם שורה שזה אינם יודעין כדכתיב איה מקום כבודו ר"ל איה מקומו שכבודו יראה לנו משם וזהו ונקדש בכבודי כלומר כשבהמ"ק קיים אהיה מקודש בכבודי כלומר שאני יארה שם הארת זיו השכינה ומפני מה זוכין ישראל לכך לא ע"י קרבן דהקרבן תועלתו הוא רק כנזכר לעיל רק ע"י נשמת הצדיקים שהם משפיעים על ישראל בשפע זיו הוד והדר השכינה. וזהו א"ת בכבודי אלא במכובדי ע"י נשמת הצדיקים אתם זוכים לכך דהיינו ע"י נדב ואביהו שנשרפו בבית ק"ק וזהו פי' המדרש וזבחיך לא כבדתני זהו ק"ק שהיו זוכין ישראל שם להארת השכינה הוא מחמת נשמת הצדיקים ולא ע"י זבחים ועולות והבן. לא העבדתיך במנחה. אי' בגמ' במנחה ויתר שקב"ה משלו. והפי' הוא דהנה כל העולות הם כולה כליל ומנחת עולה הי' שיריה נאכלין לפי כדי שיקריבו הכהנים גם המנחה. דאל"כ לא היו רוצין הכהנים להקריב דאין להם שום חלק בה. בשלמא עולות בהמה היה העור לכהנים אבל גבי מנחה אין להם

כלום ולכן שיריה נאכלין וזהו שויתר הקב"ה משנו דמן הדין להיות כולה כליל וזהו לא העבדתיך במנחה לתת אתה לכהן מחלקך אלא מחלק שלי ויתרתי וא"ש. או יאמר דהנה העומ' היה עשירית האיפה ואי' במדרש שהוא מזון יום א'. ואמ"ו דלכך מנחה היה עשירית איפה שלא הטריח הקב"ה לעני להביא יותר מכדי צורך יום א' דיום א' אינו חסר לו כלום דיום א' יכול להתענות וזהו לא העבדתיך במנחה והבן:

לא קניתי לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני. הנה יש אומרים טעם על הקטרת בעזרה לפי שהיו מקריבין חלב ודם על גבי מזבח והיה סרחון בעזרה ואיננו זה דרך כבוד ולכך היו מקטירין קטורת לריח ואמ"ו זצ"ל דזה אינו דהא אי' בגמ' מיד כשהיו מקריבין החלב ע"ג המזבח היה נעכל החלב מיד ולא היה סרחון ולפ"ז יובן הפסוק לא קנית לי בכסף קנה דהיינו קטרת דייקא משום וחלב זבחיך לא הריותני דהא מיד היה נעכל החלב. ולמה הבאת לי קטורת כדי שירד השפע מלמעלה עליכם וא"כ זהו הכל בשבילכם אך העבדתני בחטאתיך בעונותיך אנכי אנכי מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. יש להבין איך שייך יגיעה לפני הקב"ה. והנה י"ל דאי' בפסוק עמו אנכי בצרה והיא גלות השכינה וגלות השכינה הוא דהנה בזמן שבהמ"ק קיים היה הקב"ה משפיע לישראל בעצמו ובכבודו. ועכשיו בגלות המר הזה צריך הקב"ה להתלבש בשר של אותה אומה שאנחנו תחת ממשלתו כמש"ה והוא אסור בזיקים דהיינו כשישראל בגלות מדי צריך השכינה להתלבש בשר של מדי כמ"ש ונתתי כסאי בעילם. ועכשיו אנו בעו"ה בגלות אדום כתיב מי זה בא מאדום זה גי' י"ב זהו י"ב צירופי הוי"ה והוא יבא מאדום שעתה השכינה מלובשת בשר של אדום. והנה באמת מכח זה הוא טובה לישראל דהנה באמת קשה להולמו מפני מה מעניש הקב"ה על השגגות הא שגיאות מי יבין אלא האמת הוא דכשעושה עבירה בשוגג מסתמא היה מחשב קודם לכן לעשותו וזהו פי' המשורר אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה והבן. והנה כל זה הקב"ה בעצמו יודע מחשבות ומעניש על השוגג אבל מלאכים אין יודעין מה בלבו של אדם וא"כ זהו טובה לנו שהקב"ה מלובש בשר ועי"ז אין אנו נענשין על השוגג. וזהו פי' הפסוק אך העבדתני בחטאתיך וק' מה יגיעה שייך בהקב"ה ולכן קאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך שהוא שוגג לא אזכור מכני שהשכינה מתלבש בשר וא"כ זהו יגיעה שכביכול עמו אנכי בצרה מחמת עונותינו וא"ש. או יאמר דאי' בגמ' קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. והפי' הוא דהנה פעמים נראה הקב"ה כגבור כמו שהיה בים דכתיב ה' איש מלחמה ופעמים נראה כזקן מלא רחמים כמו במ"ת והענין הוא דכשעושה דבר מצד הדין הוא נראה כזקן מלא רחמים אבל אי עושה לכנים משוה"ד

א"כ נראה כגבור. ולכן בים היה לפנים משוה"ד שמדה"ד קטרג עליהם הללו עובדי ע"ז שפסל מיכה עבר בים ולכן היה נראה כגבור ועכשיו בעוונותינו מצד הדין שלא יתן לנו מזונות כדאי' במד' שמה"ד מקטרגת ע"ז מפני מה אתה מכין להם פרנסתם והם מלאים עונות ואמר הקב"ה אני עושה עמהם לפנים משוה"ד וא"כ הוצרך להיות כגבור וז"ש קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף והבן. וז"ש אך הוגעתני בעוונותיך וק' האיך שייך יגיעה וקאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני שאני עושה לפנים משוה"ד ולכן הוצרכתי להיות כגבור וזהו יגיעה וק"ל:

הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק. ידוע מאמר הגמ' מודה בקנם ואח"כ באו עדים פטור אבל אם באו עדים וכו' וא"כ אם האדם מתודה ומתחרט על עונותיו קודם שבאו עדים פטור והקב"ה הוא עד הוא בעל דין וזהו פי' הזכירה נשפטה יחד לכך ספר אתה תודה תחלה קודם שאני אשוב לשפוט אותך למען תצדק וק"ל:

אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי וכו' ואחלל שרי קודש וכו' אי' במדרש הן כאדם עברו ברית מה אדה"ר עבר ונידן בגירושין כן ישראל נדונים בגרושין. והנה אי' במדרש כת אחת של מלאכים אומרים יברא האדם וכת א' אומרים אל יברא כיון שסרח האדם אמרו אותה כת הא אמרנו אל יברא האדם מיד הושיט הקב"ה אצבעו ביניהם ושרפן. והנה באמת אמ"ו זצ"ל מה טעם יש לזה. היות דאפי' אם ישראל חוטאים ונידונים ביסורין אעפ"כ הם כל בטחונם ותקותם על ממ"ה הקב"ה וא"כ זה חידוש טפי דאם לא יהיה ישראל חוטאים והקב"ה מטיב עמהם מה חידוש הוא זה שישימו בטחונם על הקב"ה משא"כ עכשיו הוא חידוש טפי וכן אדה"ר אעפ"י שידע הקב"ה שיחטא מ"מ ברא אותו דא"א בלא זה כנ"ל דעכשיו שחטא ונידון בגירושין ואעפ"כ בטחונו בהקב"ה זה קידוש השם טפי וא"כ ז"ש אביך כראשון חטא דהיינו אדה"ר ומליציך פשע. בי היינו המלאכים שהם ראוים להיות מליצי יושר הם פשעו בי וקטרגו ולכך ואחלל שרי קודש כלומר חללתי אותן המלאכים שהושיט אצבעו ביניהם ושרפן אבל באמת למה וצ"ל טעם הנ"ל וזה ואתנה לחרם יעקב וישראל לגידופים ואעפ"כ הם שמים בטחונם בה' וזו היא קידוש השם ולכך ועתה שמע עבדי יעקב וק"ל:

זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וכו'. דהנה יש ב' מיני כתות כת אחת אומרת אני פושט צווארי לשחיטה על קידוש השם שאהבת המקום תקועה בלבי ומ"מ הוא עושה מעשים רעים וזה יקרא בשם יעקב לשון עקבות ורמייה שאינו חשוב כ"כ כי פיו ולבו אינן שווין. וזה יכתוב ידו לה' כלומר מעשים טובים שהאדם עושה הוא מעשה ידו זה בשם ישראל יכונה דהוא במעלה הרמה דישראל הם לשון שררה וק"ל:

ומי יקרא ויגידה ויערכה לי וכו'. דהנה ישראל מעידין על הקב"ה שהוא אחד לפי שישראל הן מובדלין מכל אומה ולשון שלכל אומה ולשון יש מזל ואין מזל לישראל. וא"כ אלו יש עוד אלוה אחר היה עושה ג"כ עם כזו כי מי ימחה בידו ויעצור כחו ובאמת מצינו דאין אומה כישראל וע"כ הקב"ה הוא אחד וז"ש ומי כמוני יקרא וכו' משומי עם עולם כלומר שיצרתי עם אחד בעולם וא"כ ע"כ אני אחד כנ"ל. וגם זה ראיה שהקב"ה הוא אחד דואשר תבאנה יגידו למו כלומר שהקב"ה אמר עתידות וא"כ אלו יש עוד אלוה אחר האיך יכול השם לומר עתידות שמא לא יסכים השני. אע"כ הקב"ה הוא יחיד ומיוחד וק"ל:

אל תפחדו ואל תראו וכו'. פירושו כפשוטו אל תפחדו שלא יכלו אתכם בגלות המר הזה הלא אתם עדי שישראל הם עדי שהקב"ה הוא אחד וא"א לכלות אותם. או יאמר דהנה בתוכחת משנה תורה כתיב צ"ח קללות ויש להבין מה היה צריך לפרש הקללות ואח"כ אמר כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה וכו' לפ"ז לא ה"ל לפרש כלום. אלא י"ל דהנה נוכל לומר מה שאנו מסובלים ביסורים קשים ומרים בגלות המר הזה הוא מחמת סילוק השגחה. וגם נוכל לומר לאידך גיסא דהכל הוא בהשגחת השם כדי שעי"ז יכופר עון בית ישראל ובודאי זהו טובה גדולה אם הוא בהשגחה. רק מאן מוכח. ונרא' לומר דמכח הקללות שהם מפורשים בתורה שהקללות האלו יבאו עליהם ועל כרחם הם בהשגחה והבן. וזהו נמי פי' המדרש כששמעו ישראל צ"ח קללות נשתנו פניהם מיד אמר להם משה אתם נצבים היום. וזהו פירושו דממה שאני מפרש לכם את הקללות אתם נצבים ר"ל דיהיה לכם תקומה דודאי הוא בהשגחה ויהיה לכם תקומה וזהו נמי פי' אל תפחדו בגלות המר הזה הלא מאז השמעתיך ובודאי הוא בהשגחה שהשמעתיך כל הקללות כנ"ל וק"ל:

יוצרי פסל כולם תוהו וכו' למען יבושו. ידוע מאמר הגמ' שאל האי מינא אם אין חפץ הקב"ה בע"ז למה מצליחים א"ל משגיא לגוים ויאבדם וזהו פירוש הפסוק למען יבושו כתי' הגמרא הנ"ל וא"ש:

וחרשים המה מאדם וכו'. דכל כישוף הוא בא מאדה"ר שפגם בעץ הדעת טוב ורע. והחילוק בין כישוף להשפעת הקב"ה הוא דהנה ענינו כישוף הוא הכל מחמת המזלות דהיינו באם מזל מדינה אחר גורם להשפעת תבואה ורבה או דברים כהנה ומכח כישוף הם מורידים השפע משם למדינה אחרת ומגיעים להמזל הנ"ל אבל דברים חדשים אינם יכולים לפעול בכחם הלזה וזהו מכחישין פמליא של מעלה לשון כחוש שמכחישין ומגרעים המזל ממדינה אחרת. משא"כ השפעת הקב"ה שאינו נוטל מזה ונותן לזה. וזהו

פי' בכאן יתקבצו כולם יעמודו יפחדו יבושו יחד דכשכולם הם ביחד א"כ אינם יכולים לפעול כלום דמה שהם פועלים במקום אחד הם מחסרים במקום אחר וק"ל.

חרש ברזל מעצד וכו'. אמר מוצ"ל כשהיו עושין צלם מברזל כוונתם היה לארבעה מלאכים הממונים על ארבע יסודות כמבואר בזוהר טעם על הנחת חתיכת ברזל במים בעת שהתקופה נופלת ע"ש בזוהר באריכות ובכל תקופה מתגברים היסודות ולכן נותנין ברזל והם עשו צלם נמי כוונתם לד' יסודות הנ"ל וז"ש חרש ברזל מעצד והבן:

לכרות לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ אותו בעצי יער. דע דכשהיו פועלים מעשה חרש עצים לעשות צלם מעץ ארז היו אומרים שהכל הוא מעשה נסים דדרך ארז שגדל בזמן רב והואיל שזה נכרת בימים לא כביר ועכשיו ארוך כ"כ וגדל בזמן קצר ודאי נס הוא. והם היו לוקחין אילן אחר ומרכיבין אותו בארז הזה ומכח אילן אחר נעשה ארוך והם היו אומרים שזהו מעשה ניסים ובאמת היה כולו מעשה תוהו וז"ש לכרת לו ארזים ויקח תרזה ואלון ר"ל אילן אחר ומרכיב אותו באילן זה וזהו ויאמץ אותו בעצי יער ולכך אסרו חז"ל הרכבת אילן וק"ל:

מחיתי כעב פשעיך וכו'. הנה לפעמים מקום גורם שבני אדם חוטאים מכח המזלות ופעמים המזל הוא טוב וזהו מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך דהענן הסכימו כל הפלסופים שאינו תלוי במזל וזהו מחיתי כעב וכו' ר"ל דלא יהיה המקום גורם לכם שתחטאו ואמר שובה אלי כי גאלתיך דא"י איננה תחת המזל ולא יהיה המקום כנ"ל:

רנו שמים כי עשה ה' וכו'. אי' בגמ' לעתיד יאמרו ישראל מה נעשה למקומות שעבדנו ע"ז אמר הקב"ה הנני מעבירם מן העולם. והנה י"ל כל זה הוא באם אין עושין ישראל תשובה גמורה. אבל אם עושין תשובה גמורה א"כ יכולין המקומות להתקיים אעפ"י שהיו עובדין ע"ז ע"ג מקומות הללו דמ"מ המקורות אין מקטריגין שהרי עשו תשובה גמורה. וז"ש רנו שמים אעפ"י שהיו עובדין לשמים מ"מ לא יכלו. וגם הריעו תחתיות ארץ אעפ"י שלא היה מקום שלא עבדו ישראל שם ע"ז מ"מ הריעו. וגם פצחו הרים רנה אעפ"י שאין לך הר שלא עבדו ע"ז מ"מ פצחו רנה וגם יער וכל עץ בו ואמר הנביא הטעם שישוררו המקומות הללו הלא הקב"ה מעבירם לזה אמר כי גאל ה' את יעקב ובישראל יתפאר כלומר דעשו תשובה גמורה ובשביל כך נקראים ישראל לשון שררה ואפשר למקומות הללו להתקיים כנ"ל וק"ל. וכן יגאלינו השם בקרב ימים ואז נשיר שיר חדש ב"ב אמן:

הפטרת שבת וראש חדש

תמורת הפטרת צו

כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי. יובן בהקדם מה שתמה חכם אחד מחכמי העולם על מרכז הארץ שהוא קטן לערך הבורא יתברך. היות דג' יסודות מקיפין את מרכז הארץ ולמעלה מהם מערכת המשרתים מתנועעין בשבעה גלגלים ומקיפין כל הד' יסודות. וחמה א' מז' המשרתים הוא גדול ק"ע פעמים ממרכז הארץ ולמעלה מהן גלגל המזלות וגלגל החוזר בכל כ"ד שעות. וכולם קבועים ברקיע השני ולמעלה מהן חמשה רקיעים רוחניים אשר אין סוף וחקר לגדולתם. והבורא ית' הוא עילת כל העילות ומלא כל הארץ כבודו ולמה ברא הקב"ה מרכז הארץ כ"כ קטנה. אמנם נראה דידוע דיותר נבחר מעשה אומן בעשותו כלי קטן ויש בו כל הצריך לו. מבעשותו כלי גדול והכין בו כל הצורך לו. ויותר מתפאר בעשותו כלי קטן. ולזאת הסיבה ברא הקב"ה את העולם השפל קטן ואעפ"כ הוא שלם בתכלית השלימות כדי להשתבח בו. ואולם צריך להבין איך השרה הקב"ה שכינתו בבהמ"ק שהיה כ"כ קטן. אמנם נראה היות דבמקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו שהוא מצמצם שכינתו במקדש. וכן אמר שלמה בתפלתו הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי בנה בניתי בית זבול לך למכון שבתך מטעם דבמקום גדולתו וכו' וכן אתה מוצא שהשכינה שורה באיש עני ונכה רוח. וכן הקב"ה חשק בישראל כי הם המעט מכל העמים וישראל לא תואר ולא הדר להם נבזים וחדל אישים המה ואפ"ה חשק הקב"ה בהם וכל זה לפי דבמקום גדולתו וכו'. וז"ש הנביא השמים כסאי והארץ הדום רגלי והיינו שמלא כל הארץ כבודו וא"כ איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי ואת כל אלה עשתה ידי והן השמים ושמי השמים לא יכלכלוני ועם כל זה צוה הקב"ה לבנות בית למכון שבתו לפי דבמקום גדולתו שם הוא ענותנותו וז"ש ואל זה אביט אל עני ונכה רוח כנ"ל וק"ל. באופן אחר נראה לפרש הפסוק דאי' במגילת איכה בלע ה' ולא חמל את כל נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בית יהודה והנה למה שינה הנביא במאמרו כאן את כל נאות יעקב ואח"כ אמר מבצרי בית יהודה והענין הוא דאי' גדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן הראשון והן כבר צוותו חלילה שזה יהיה הבית האחרון דהלא בית ג' שיבנה במהרה בימינו הוא בית אחרון. והנה באמת התי"ט משני דאחרון שייך לומר נמי אשני כמ"ש והיה אם לא יאמינו לקול האות וכו' ע"ש אבל כל הנ"ל איננו שוה מפני מה אמר הנביא בזה הלשון שיכולין ח"ו לבא לידי טעות. ואמ"ו זצלה"ה דהנה ידוע מ"ד דבבית שני לא שלטה יד האויב כדאי' במדרש שהיה

אחוזת עינים שהיו סבורין שהם שרפוהו אבל באמת אינו כן אלא טבעו בארץ שעריה והנה כל דבר הבלוע יוצא וצומח ממקומו אחר כמה שנים ובאמת ה"נ כן שלעתיד לבא הבית השני שנטבע בארץ עתיד לצמוח וזה יהיה בית ג' ושייך שפיר לומר אחרון שזה הבית יהיה בית אחרון. וא"ש נמי מה שיש להקשות הלא בבית שני לא היתה השכינה שורה וכדאי' דהיה חסר ה' דברים ואיה מקום כבודו יותר מן הראשון. ולפי הנ"ל ניחא שזו היא כבודו שהוא עתיד לחזור משא"כ בית ראשון נשרף במקומו ואין רשומו ניכר והבית ראשון נקרא בית יהודה לפי דיסדוהו מלכי יהודה ומלכותם היה נכונה בימי בית ראשון. אבל בית שני יסדוהו כל ישראל כשעלו מן הגולה ולא היה מלך כלל לכן נקרא נאות יעקב זהו צפון עד ביאת הגואל ב"ב. וז"ש בלע ה' וכו' ר"ל שבלע הקב"ה את הבית שני הנקרא נאות יעקב והיינו לפי שעה ולא החריב ממש ועתיד לעלות. ואולם הרס בעברתו מבצרי בית יהודה היינו בית ראשון שנהרס ממש ונשרף וזהו נקרא בית יהודה. ואולם באמת למה יהיה כן היות לפי שהקב"ה מביט אל עני ונכה רוח וזה הבית שני היה עני בימי קיומו שלא היה בו השראת השכינה וגם לפי שבית הראשון אשר בנה שלמה היה מצופה בזהב ובעלי אלמוגים וכל מיני יפוי מרוב עושר אשר אסף דוד. ואולם בית שני בנו ישראל כאשר עלו מן הגולה בעצי ארזים לבד והיו דלים ולכן עתיד הוא לחזור. וזהו מאמר הנביא כה אמר ה' השמים ר"ל הבית ראשון שהיה דומה לשמים שהיתה בו השכינה כסאי. והארץ היינו בית שני שלא היה בו אלא חומר הדום רגלי. ושואל הנביא איזה בית אשר תבנו לי כלומר מי הוא זה שעתיד לחזור לנו ואומר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח דהיינו הבית שני כנ"ל וא"ש וק"ל. וצריך להבין איך אמרי' דהשכינה לא היתה שורה בבית שני לפי דהיה חסר ה"א אחרונה מן השם של ד' כידוע. הא כתיב מחוץ לפרוכת העדות יערוך לימד על נר מערבי שהיה עדות שהשכינה שורה בישראל. ואיתא ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק לא כבתה נר מערבי וא"כ עדות היא ששכינה שורה וא"כ איך אמרינן שאין השכינה שורה בבית שני. ונראה לומר דהנה מקום המקדש היה מיוחד להשראת שכינה וגם ישראל הם מוכנים להשראת שכינה בתוכם כי הם זרע בירך ה'. אמנם אם ישראל אינם טובים במעשיהם השכינה שורה במקום המקדש ובבית ראשון לא היו ישראל כשירים והשרה שכינתו במקדש אולם בבית שני היו ישראל כשירים וטובים במעשיהם השרה הקב"ה שכינתו ביניהם. וז"ש הגמ' שנר מערבי עדות הוא לישראל שהשכינה שורה בישראל דייקא אבל לא במקדש שהיה חסר ה"א כנ"ל וא"ש וק"ל. או יאמר עפ"י מ"ד דבקשו לבנות המקדש בראש ההר אמר להם דוד שיבנו אותו בשיפוע ההר דכתיב ובין כתפיו שכן ועל דבר זה נטרד דואג

האדומי ותמוה ונראה דיש להבין איך נסתפקו חכמי ישראל אם יהיה בראש ההר או בשיפוע והלא מקדש שלמטה מכוון נגד מקדש שלמעלה. ובלי ספק שידעו חכמי ישראל לכוון נגד מקדש שלמעלה. ונראה דודאי מקדש שלמטה מכוון כנגד מקדש שלמעלה. אולם על זה נסתפקו דמקדש שלמעלה נקראת כסא ומקדש שלמטה נקראת הדום רגליו של שכינה. וידוע דמקום השרפרף תמיד מעט רחוק ממקום הכסא לכן נסתפקו. והשיב להם דוד בין כתפיו שכן דהיינו בשיפוע ההר. ועוד יש ליתן טעם לפי דבמקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו ואלו היה בראש ההר היה כעין גאוה. והקב"ה התורה על הר סיני הר נמוך מכל ההרים משום דבא גדולתו וכו'. ולכן אמר דוד שלא יבנו בראש ההר אלא בשיפוע להורות ענותנותו. וידוע דדואג היה מתגאה ומתהולל בדעתו והיה גדול דעה וכשראה שאין הקב"ה חפץ בגאוה נטרד מן העולם. ונוכל לומר דזהו כוונת הפסוק השמים כסאי הוא מקדש שלמעלה והארץ הדום רגלי הוא מקדש שלמטה אם כן איזה מקום מנוחתי ר"ל באיזה מקום בראש ההר או בשיפועו לזה אמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח לפי דבמקום גדולתו וכו' לכן נבנה בשיפועו לזה אמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח לפי דבמקום גדולתו וכו' לכן נבנה בשיפועו וק"ל:

שוחט השור מכה איש. נראה לבאר הענין עפ"י מ"ד בגמרא דכבת האי מאן דבמאדים ר"ל שמקבל מקרה ממזל מאדים הוא ממהר לשפוך דם וכן הנולד בכל א' מז' כוכבי לכת ע"ש. ולפ"ז נוכל לומר דאין שכר ועונש כי זהו סיבת ההכרת ומונע סיבת הבחירה. אולם י"ל דבאמת אין זה טענה דודאי אדם מקבל מקרה מן המזל ואעפ"כ יש לו רשות בידו לבטל הטבע דהיינו אם מקבל מקרה ממאדים יוכל לתקן עצמו ולהיות תתן דמים למולות או להיות שוחט והוי דבר שיש לו מתירין וזהו רשות ביד כל אדם. ולתועלת הענין נבאר מ"ד בגמ' כשר שבטבחים שותפו של עמלק ותמוה למה יהא ישראל שותפו של אותו רשע. אולם הענין הוא דידוע דשוחט יוכל לתקן עצמו במלאכה נקיה להיות חתן דמים למולות וצריך לומר שאין זה נחשב בעיני ולכך שותפו של עמלק דעמלק זינב כל הנחשלים בעת צאתם ממצרים וביזה את המילה כידוע. ועי"ל דלפעמים איתרמי טרפות בבהמה וצריך להתירו מפני הפסד מרובה. ואולם מדת חסידות הוא לעשות שותפות עם העו"ג להוציא מלבו כל הספיקות. וז"ש כשר שבטבחים יהא שותפו של עמלק שאומר לו טול אתה טריפות ואני כשירות. ונחזור לענינינו דמי שהוא במזל מאדים או הוא טבחא או מוהלא או רצחנא. וז"ש שוחט השור הכוונה שיוכל לתקן עצמו במו רגלו והוא לא עשה כן אלא מכה איש וק"ל:

זובח השה עורף כלב. הענין דאם אדם מקבל מקרה לחמוס ולגזול והוא גוזל אביונים ואביונים הם כמו השה שהוא נרדף מכל החיות והוא דל שבכולן בטבע לכן נקרא ישראל שם פזורה שהם נדחקים כמו השה ואולם יוכל לתקן עצמו ולערוף כלב דלית עניא מכלבא וז"ש זובח השה ויוכל לתקן עצמו ולערוף כלב:

מעלה מנחה דם חזיר. הרצון בזה דמעלה מנחת עני ובאמת הוא עשיר ואינו מתקבל לרעוא וז"ש מעלה מנחה לומר שהוא עני ובאמת הוא עשיר ונקט חזיר דלית עתרא מחזיר':

מזכיר לבונה מברך און. הענין הוא דלבונה היה בקטרת והטעם דלבונה נתגדל מהלבנה והלבנה מקבלת אור מהחמה וכן הוא לבונה המתייחס אליה שאין מקבל ריח אחר זולת אשר הושם בו מהטבע וכמו הלבנה אין מקבלת אור אחר וכן היה הקטורת מעשיר והענין הוא שלא לקבל יותר ממה שראוי לו. וז"ש מזכיר לבונה ר"ל דאם קבל מקרה שיהנה מן אחרים יוכל ליהנות מה שראוי לו ולא יותר ואולם הוא בוחר ליהנות יותר וגוזל אחרים וזהו מברך און וא"ש באופן אחר י"ל שוחט השור מכה איש. דהנה את זה לעומת זה עשה אלהים דכל מה שיש בקדושה יש בטומאה. והענין קסם הוא שקוסם לגרמיים השמים וזובח לאלקים אחרים כדי לקבל שפע מן המזלות להציל אותו מכל פגע רע והיו מקטרין שור כדי לקבל גבורות שור והם היו הגבורים אנשי השם אשר כחשו בה' ממעל. ולעומת זה צוה האל יתברך להקריב שור על גבי מזבח לה' לבדו להודיע שאין לשום מזל פעולה מיוחסת בבחינת עצמו כי הכל ברצון ה' אבר משגיח על השפלים ובזה הענין היו נוצחין הגבורים גבורי עשו הנקרא איש שדה וז"ש שוחט השור בזה מכניע כח עשו הנקרא איש שדה וזהו מכה איש דבזה יתבטלו כל כת דיליה. זובח השה עורף כלב. ידוע מאמר המד' ויבא עמלק להלחם עם ישראל ככלב נדמה להם ותמוה. ונראה דהנה אדה"ר קודם החטא היה מעולה בכל המעלות ולא היה נוטה אחר תאות הגופניות כי לבו היה שקט מכל עמל ורעות רוח. ולא היה עוסק אלא בענינים השכליים לדבק בשכליי' הנפרדים מן החומר. והיה נלבש כתנות אור באל"ף להורת על אמתת האחדות אשר היה תקוע בלבו כמ"ש בשיר השירים דודי לי ואני לו דהיה מושפע מן האל יתב' בלי אמצעי כלל. וכשחטא ונתגרש מגן עדן ולבש כתנות עור בעי"ן להורות התפשטות ששעים שרים אשר הסיך השם בעדו למשול בו יום ולילה. והגיע הענין הזה עד צאת ישראל ממצרים ובטלו הקליפות הסובבות את השושנה ותקנו את האלף והנה כתיב יכרסמנה חזיר מיער עי"ץ של יער תלוי דאם זכו ישראל נקרא עשו חזיר מיאור וכל מה שעולה מן הים ליבשה מיד מת ובאם לא זכו נקרא חזיר מיער וכשיצאו

ישראל ממצרים תחנו את העי"ן כנ"ל. וא"כ באותו מעמד לא היה שום בריה יכול לקרב להם. ואולם עמלק אחיזתו היה בקדש מאיכות אשר לא ביקש יעקב לקבל תמנע והיתה פלגש לאליפז בו עשו ונולד עמלק והוא היה מיצר לישראל. וידוע דכל מה שעולה מן הים ליבשה מיד מת חוץ מכלב. וזהו דכל אומה ולשון לא היה יכול לקרב להם דהיה קרינן מיאור חוץ מעמלק דהיה לו אחיזה וז"ש המד' ככלב נדמה להם וא"ש. והואיל דאתא לידן נימא בה מלתא מענין חד גדיא בביאור מספיק איזה פסקות. דכבר כתבתי בביאור חד גדיא דמלה זו מורה על ישראל שהם נשפעין מאחדותו ולא מאמצעות מן המזל יזהו אשר הנחיל אברהם לבני ישראל עיין שם. ועת חל לבאר הצרות אשר עברו על ראשינו. ואמר ואתא שונרא ואכלה לגדיא. ידוע דחתול אינו מריד את קונו כדאמרי' שם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח תלמודו. עכבר עצמו לכ"ש. וזה מורה על פרעה מלך מצרים שאמר לא ידעתי את ה' ולא הכיר את קונו אשר בראו וכפר בהשגחת האל יתב' על השפלים וישראל נשתקעו שם במ"ט שערי טומאה. ואלו לא הוציא הקב"ה אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וכו' וכמעט נאבדו שם ויאכלו את ישראל בכל פה וזהו ואתא שונרא ואכלה לגדיא. והוסיף עוד ביאור איך שהודה פרעה באמיתת אחדות השם ושהוא משגיח בשפלים כמ"ה ה' הצדיק וידוע דמלת צדיק מורה על שופט צדק שיצא צדק מדינו ואין עולה לפניו והיה אז במדריגת כלב שמכיר את קונו במה שאמר ה' הצדיק וזהו ענין ואתא כלבא ונשך לשונרא ממה שהיה במדריגה תחילה. ובזה היה תועלת ישראל שלא נשתקעו שם בטומאת מצרים ואחר זאת יצאו ישראל משם ונצחו את מזל טלה אשר המצריים היו עובדים אותו ונשענים עליו וידוע דלעומת טלה הוא עומד כלב וכאשר ינוצח טלה וכשל עזור שהוא כלב. ולכך בעת צאת ישראל ממצרים ביד רמה שנצחו טלה כתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו וקרבן השה תבטל כח הקליפה הנקרא כלב ולכן גבי שאול כשלחם עם עמלק הנקרא כלב כנ"ל כתיב ויפקדם בטלאים לבטל כחו. וז"ש זובח השה ר"ל דכאשר יביאו בני ישראל קרבן לה' מן הצאן להורות שאין לשום מזל פעולה מיוחסת. בזה עורף כלב כי ענייה אחד מעלה מנחה דם חזיר. ידוע דהתורה אסרה לנו כל בהמה אשר פרסה לא יפרוס וגרה לא יגר טמא הוא ואולם בטהורה צריך להיות שניהם כאחד טובים והחזיר אשר מפריס פרסה וגרה לא יגר טמא הוא. והענין אשר העירה לנו התורה בזה הוא דכל העובדי גילולים נקראים חית יער. ומפריס פרסה מורה על נאתו מעשיהם ומעלת גרה הוא מענין הקדושה שמתעורר מעצמה כמו הגרה. ולזאת הסיבה נקרא עשו חזיר ביער כמ"ד בגמ' כמה נאה מעשיהם של אומה זו תקנו שווקים תקנו מרחצאות והוא מפריס פרסה אמנם רשב"י לא חשב

זה לכלום כי שבע תועבות בלבו וכל מה שתקנו לצורך עצמם תקנו וכזה הענין היה עשו אבי אדום ציד את אביו בפיו שהי' מראה פנים ולבו בל עמו והעירנו התורה שטמא הוא כי אם שניהם כאחד טובים ולא בענין אחר כמו עשו שהיה גוף בלא נשמה. ואולם כח המבטל לזה החזיר היא מנחת עני דאמרינן שויתר הקב"ה חלקו. והענין הוא לפי שאם יחטא האדם חוטא בחומר ורוחני ולכך צותה התורה שיביא קרבן לה' אשר בו רוח חיים וחומר לכפר על נפשו. ואולם מנחה הוא חסר מן רוח חיים ואין בה אלא חומר לבד והיא גוף בלא נשמה. וזהו שויתר הקב"ה חלקו דהיינו המיוחס יותר לאל ית' בענין אצילות נפש אדם השלם אעפ"י שהכל משלו. וז"ש מעלה מנחה זהו גוף בלא נשמה בזה ינוצח עשו שהוא גוף בלא נשמה כי הוא מפריס פרסה וגרה לא יגר בלי התעוררת לכוונת השם ית' ויתעלה והבן. מזכיר לבונה מברך און. ידוע דהלבונה היינו שנתגדל מן הלבנה ושקיבל שפע מהלבנה. והלבנה ממונה על הנואף אשת איש שעושה און וגם הוא ממונה על הגזילות ולזאת הסיבה היה בא לבונה במנחת עני להודיע שאינו בא מן הגזל כשהיו מקטירין במקדש ביטלו כח הממונה על הגזילות וזהו ענין מזכיר לבונה מברך און ובירך הוא מענין רודף וגידון שמחרף אותו ומבטלו וק"ל:

גם המה בחרו בדרכיהם. יובן עפ"י מאמר הגמ' ר"א חלש על לגביה ר"י חזא דהוי גני בבית אפל גלי לדרעא ונפל נהורא חזיא דהוי קא בכי א"ל מ"ט בכית אי משום תורה דלא אפשת הא שנינו אחד המרבה וא' הממעיט וכו' ויש לתמוה דהלא באמת כתיב והגית בו יומם ולילה וגם המאמר עצמו בלתי הבנה. ונראה דהענין הוא דאם אדם מקבל מקרה בעת הלידה מן המזל שמזגו רע יוכל לתקן מזגו לטוב כנ"ל. ואולם צריך לחשוב מחשבות איך יוכל להלחם עם מזגו באופן היותר מועיל כל ימיו היא במכאובים. וע"ז שנינו אחד המרבה וא' הממעיט וכו' לפי שאין יוכל להרבות תורה כל כך כי הוא נגד טבעו ויש עוד מין אדם שמקבל מקרה מן מזל הטוב ועליו נאמר והגית בו יומם ולילה לפי שאין צריך להתגברות הטבע. וזהו שאמר והגית בו יומם ולילה. ונבא אל הביאור ר"א חלש על לגביה ר"י חזא דהוי גני בבית אפל הכוונה דמזגו הי' רע וזהו חושך ואפילה והי' צריך להכריח הטבע. גליא לדרעיה רמז לו כי בחוזק יד יכריע טבעו לעסוק בתורה וע"ז בכה שלא יוכל לעסוק כמי שמזגו שלם ולכך אמר לו אי משום תרה דלא אפשת שנינו א' המרבה וא' הממעיט וכו' כנ"ל. וז"ש כאן גם המה בחרו בדרכיהם הרצון שמושכים נפשם אחר מזגם ובחרו בדרך אשר הוטבעו בו וא"ש וק"ל:

גם אני אבחר בתעלוליהם וכו' יען קראתי ואין עונה. מבאר הענין דאם אדם דבוק באלהיו במעשיו האל ית' סך בעדו ואין שום פגע רע שולט בו ממקרים המצוים בעולם.

ואולם אם אינו עובד אלקים כראו הלא נמסר למזלות ומקבל מקרה מהם. וז"ש עונכם יהי' על אשר בחרו בדרכיהם בדרך הטבע גם אני אבחר בדרכיהם ואעזבם להמקריים כנ"ל וא"ש. ובאשר לא חפצתי בחרו. לתועלת הענין נר' להציע דרך משל דיש מין אדם שאם אומרים לו התנדב כל עושרך לס"ת הוא עושה ואם אומרים לו שיפרנס יתום או אלמנה ממאן בזה. והוא אינו שמוכרין ס"ת ליתום וז"ש ובאשר לא חפצתי בחרו וק"ל. או י"ל דישראל היו אומרים מתי יבא יום ה' שיחרב בהמ"ק ויתכפרו כל עונותיהם וזהו באשר לא חפצתי בחרו וק"ל:

שמעו דבר ה' החרדים אל דברו וכו'. עיין בפסוק ונר' לבאר דהנה יש ב' מדריגות במין הישראלי עמא דבר הם אומרים מה לנו ליסר נפשותינו ולעסוק בתשובה שיבא גואלנו הלא כבר נשבע לנו האל יתב' שיגאל אותנו דאין שמו שלם וכו' ואם כן למען שמו יגאל אותנו אבל הצדיקים שבדור אומרים ימהר יחיש מעשהו נא ועוסקים בתשובה כדי שיבא בזכיתם ובאמת באם לא יביא בזכותם הם אוכלים נהמא דכיסופא. אבל עמא דבר לא נחשב להם זה לכלום אם אוכלים נהמא דכיסופא או לא. וז"ש שמעו דבר ה' החרדים אל דברו הם הצדיקים. אמרו אחיכם שונאיכם הם עמא דבר למען שמי יכבד ה' ר"ל שכבר נשבע בשמו הגדול לגאלינו וע"ז אמר והם יבושו שיאכלו נהמא דכיסופא והצדיקים יראו וישמחו ויאכלו מעבור הארץ וא"ש. ואולם בגמ' אי' והם יבושו קאי על העכו"ם ונראה ליתן טעם לדבריהם דאי' בזוהר דיש לבר נש להשתדל ברזי דאוריתא בגין דיתבארו לו כל המצות שהם על דרך הסוד. ולא כמו שאומרין עמא דבר מה לנו לעסוק במופלא ממנו אלא הרי אנו עושין ככל הכתוב ואלהים הבין דרכה. אל תשים לבך לדברים האלה כי באמת צריך להשתדל בסודות התורה מפני העו"ג שלא יאמרו שהוא ספר דברי הימים ואין בו תועלת ולכך יש להבין עמקי סודות התורה על כל קוץ וקוץ תלי תלים הלכות ובזה יבושו העכו"ם על שלא הבינו רזי תורה וז"ש שמעו דבר ה' החרדים אל דברו הם שהבינו הסודות אמרו אחיכם וכו' שגם להם יש שכר בעמלם. ואולם העכו"ם יבושו על שהלעיגו על התורה ויהיו לדראון עולם וק"ל:

קול שאון מעיר. מבאר ענין סיבת חטא ישראל אשר נחרב הבית ונהרס העולם כמ"ד בגמ' ששפך הקב"ה חמתו על עצים ואבנים ובאותו יום נתכפרו עונותיהם של ישראל וז"ש קול שאון מעיר הכוונה על העיר הקודש אשר נחרבה. והקול ההוא משלם גמול לאויביו כי חטא ישראל יכופר כבר וא"ש. או יאמר קול מהיכל ה' קול ה' משלם גמול לאויביו דהנה ידוע לא ברעש ה'. אך קשה הא כתב יוסף בר גוריון הכהן קודם חורבן הבית היה רעש בהיכל. אלא דבאמת אם הקב"ה עושה דין ברשעים הוא ברעש וזהו נמי

כאן שאמר מהיכל ה' אך קשה הלא לא ברעש ה' ולכן קאמר קול ה' משלם גמול לאויביו ושייך שפיר רעש כנ"ל וק"ל:

בטרם תחיל ילדה בטרם יבא חבל לה והמליטה זכר ידוע שמיד בו ביום שנחרב בהמ"ק נולד משיח ושאם היו נמולים היו נגאלים מיד וז"ש והמליטה זכר או יאמר דשירת הים היה נאמרה בל' נקבה את השירה הזאת ולע"ל נאמר בלשון זכר שיר חדש. ואמ"ו דהנה בימי בית ראשון היה השכינה כביכול כזכר שמשפיע הנקיבה היא המקבלת והיו ישראל כנקיבה שקבלו השפע מהקב"ה ולעומת זה היו הכרובים בקדשי קדשים כדמות זכר ונקיבה ואגב נתרץ קושית הריטב"א שמקשה על הא דאי' בגמ' בשעה שנכנסו שונאים להיכל מצאו הכרובים שהיו מעורין זה בזה ומק' הריטב"א הא אי' בגמרא כתיב ופניהם איש אל אחיו וכתיב ופניהם אל הבית הא כיצד כאן בזמן שישראל עושין רצונו ופניהם איש אל אחיו. כאן שאין עושין רצונו. והלא בזמן החורבן לא היו עושין רצונו ולמה היו פניהם איש אל אחיו אבל לפי הנ"ל ניחא שבו ביום נתכפרו עונותיהם לכן היו מעורין. והיות שהיו ערלים ושלא היו נימולים לא זכו ליגאל מיד כנ"ל וזהו נמי והמליטה זכר והבן:

מי שמע כזאת וכו' עיין בפסוק מבאר אך ישתלשל הענין שיצאו ישראל מן הגולה דענין המעציר לישראל בגלותם כמ"ד בש"ס אין בא דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ופי' הר"י לוריא זצ"ל דהענין הוא דידוע דאדם הראשון קודם החטא היה קומתו מקצה הארץ ועד קצהו והוא היה מוגבל הנשמות וכאשר חטא נפלו ממנו איברים איברים והם הניצוצין ומהם אשר נתערבו בבהמות וחיות ומהם אשר הלכו בדרך למרחוק למקום המיוחד נתבצר להם עד עת קץ שיבא זמן שיצאו ומהם היו נשמות ישראל הטהורים וזהו עד שיכלו כל הנשמות שבגוף אדה"ר. וברית כרותה שאין הגואל יבא עד שיבראו כל הנשמות מששים רבוא שבישראל. וידוע דאין הקב"ה משנה מנהג הטבע ובאם קול התור ישמע בארצנו שילכו ישראל מן הגולה דהיינו שיחזרו בתשובה והיום אם בקולי תשמעו ועדיין עת הזמיר לא הגיע הכוונה דנשמות ישראל לא נולדו עדיין יתחברו כל הניצוצין בחומר א' דהיינו באיש אחד וכענין הזה היה במצרים דאי' בש"ס אשה אחת ילדה במצרים ששים רבוא בכרס אחד הכוונה על משה שהי' כולל כל הנשמות מן ישראל ובסיבת עבודה קשה אשר שיעבדו מצרים בישראל יצאו ישראל בחפזון ממצרים קודם הזמן וקול דודי הי' מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות וכן יהיה הגאולה העתידה שתלד אשה אחת ס' רבוא בכרס אחד היינו כלל ישראל וז"ש מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד הכוונה איך יסתבב הדבר שיוחל ארץ ביום אחד אם יולד

גוי בפעם אחת דהיינו שיהיו הניצוצין נכללין בחומר אחד ובפעם אחד יולד גוי מרום וקדוש ובזה יצאו ישראל מן הגולה ב"ב:

אם אני המוליד וכו'. נראה לבאר עפ"י מ"ד רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני ומסיק דלא ילדה בנים לגיהנם. ויובן בהקדם לבאר למה נולדו רשעים בישראל דהענין הוא דאם ישראל שרוין על אדמתן הם נשפעין מאת ה' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ונאצלו כל הניצוצין בקדושה. ואולם אם הם בגולה הם נמסרים תחת השרים שממונין על האומות והן מקבלין הניצוצין ומחלקין אותן לבני עמו דהיינו חסידי או"ה ומחליף עם ישראל בניצוצי טומאה והן הן רשעי הדור ופריצי בני עמינו בני תמורה אשר המיר טוב ברע השר הממונה על אותה אומה אשר ישראל שרוין בה ולזאת הסיבה ישראל הם עקרה בגלותם. וז"ש רני עקרה לא ילדה ומעורר הכוונה שלא ילדה בנים לגיהנם כפי אשר ביארנו וזהו שאמר הקב"ה אם אני המוליד ועצרתי בתמיה אם הניצוצין נאצלין בלי אמצעות השר למה יעצר להריק על הארץ טל ממעל והבן:

שמחו את ירושלים וגילו וכו'. מבאר דישלם ה' לאיש כמעשהו כפי אשר ציערו עצמם בגולה כן יהי' שמחתם. דהענין הוא דאמרי' בגמ' מיום שחרב בהמ"ק דין הוא שנגזר על עצמינו שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין אלא שאין גוזרין גזירה על הציבור שאין יכולין לעמוד בה. ואולם השרידים אשר ה' קורא אליהם הם נודרין עצמם מבשר ויין ומעלין אפר על ראשיהם ובחצות לילה המה מתעוררין על אבדת בית מקדשנו ותפארתנו אשר היה לשריפת אש ועל עם ה' אשר נפלו בחרב ולהם ישמחם ה' בענין אחר נוסף על הציבור. וז"ש שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה הם ההמוניים אשר לא שמו לב כ"כ על צער הגולה ועל עטרת ראשינו שנפלה. ואולם להשרידים אמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה שזה השמחה הוא המעולה וק"ל:

למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה וכו'. יובן עפ"י מה דיסד הפייטן הלן בסתר בצל שדי וענינו עמוק וביאורו רחב. ונראה לבאר לפי הפשט דענין שין הימני אשר היא חקוקה בתפילין של ראש בתלת ראשין הוא מורה על תלת ענפין המה אבות העולם. והשמאל בד' ראשין הוא מורה על ענין האמהות ארבעה המה במספר והמה דבוקים יחד ועולין למספר שבע וזהו מורה על התפשטות השפע היוצאת לשפלים ע"י שבעה המשרתים כנודע לי"ח ואולם מין הישראלי המה נתעלו מגרמיים השמים וחלק ה' עמו והמה נשפעין מן היו"ד שהיא מורה על האחדות האמיתית כי למעלה הוא אחד ובהתפשטו הוא יו"ד ועשר הוא אחד במ"ק וזהו נקרא צל שדי. ושד האמור בבואה אית ליה ובבואה דבבואה לית ליה כמבואר בש"ס והם אשר נאחזים בגרמיים השמים וישראל הם למעלה

מכל אומה ולשון ויונקים מן היו"ד. וזהו כוונת הש"ס משמרה אחרונה אשר מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו וכוונתם הוא דכנסת ישראל המה דבוקים עם אחדות האל יתברך כאשה לבעלה וזהו ענין שאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו המה מעולם אנשי השם אשר עוסקין בתורת ה' תמימה תינוקות של בית רבן ויונק האמור כאן הוא מורה על השפעת משדי אמו היה יו"ד הנ"ל הנקרא צל שדי ובין שדי ילין. וזהו כוונת הפייטן הלן בסתר שהוא ענין התעלמות למעלה ונסתר מכל חי ומעוף השמים בצל שדי וזהו ענין יו"ד הנ"ל. וענין צל ידוע שהוא שם מושאל לרוחני כמו סר צלם מעליהם שכבר נסע מהם הרוחני. וגם זהו ענין יו"ד שביד נגד הלב שמשם התפשטות השכל ודי למבין. וזהו כוונת הנביא אשר ייעד לצדיקים שישעשעו בזה למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה והתענגתם מזיו כבודה זהו ענין צל הנ"ל וזהו וזיז שדי עמדי הרמוז בקרא:

הנני נוטה אליה כנהר שלום. ידוע דהנהר פעולתו הוא שמביא האדם כשטובל בו לידי טהרה אבל המים בעצמם אינם חשובים. והנה כתיב ושמתי כדכד שמשותיך וכו' ויסדתיך בספירים וכהנה רבות יעודים טובים שיהיה הכל לעתיד והיינו שמכח הרחבת הלב שיהיה לנו יכולין אנו להשיג מעלת הקב"ה אבל בזאת לא נשים בטחונינו שנהיה עבור זה דוכסים ואפרכים ושרים ח"ו וזהו בחינת הנהר שמסבב אל האדם תועלת לגופו וז"ש הנני נוטה אליה כנהר שלום:

וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו. הרצון בזה כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו והכא נמי אותם שכתוב בהם יפול מצדך אלף הם השדים ישלמו אתם וזהו על צד תנשאו. ועל ברכים תשעשעו ויובן במ"ד דרש רבא שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו אתא שטן ונשקיה אכרעיה. וענינו מורה על שלמד זכות שהוא לא פעל כלום אלא עשה עבודתו אשר נצטווה לו ובסיבה זו השלים השטן עמו. וצד השלמת השטן שימצא מרגוע לנפשו ואין מסית אותו וידוע דאחיזתו הוא על הכרכים כדאי' בגמ' הני ברכי דשלהי מנייהו ולכן כתיב וירא כי לא יכוללו ויגע בכף ירכו וסיבת החטא נתהוה כמו כן מן העקב כמש"ה עון עקבי יסובני. וחז"ל מצאו תרופה לבעל תשובה שילך יחף וזהו ענין שנשק לכרעיה. וז"ש ועל ברכים תשעשעו שיתבטל היצה"ר לעתיד וק"ל.

כאיש אשר אמו תנחמנו. יובן עפ"י הפסוק בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו לפי שעיקר תנועת הבן הוא בא מחמת אמו כדאי' בגמרא שאלו לקמחית במה זכתה ופי' המהרש"א אמאי לא שאלו לאביו מפני שעיקר הכל תלוי באמו אם היא צדקנית ולכן אמרה רבקה ליעקב עלי קללתך בני ר"ל אם יעשה דבר שלא כהוגן יאמרו שהיא גרמה

לו וז"ש כאיש אשר אמו תנחמנו דתולין הכל באמו כן אנכי אנחמכם אף אם אתם עושין דבר שלא כהוגן בירושלים תנוחמו דיתלו במקום ויאמרו שהמקום גורם וק"ל:

וראיתם ושש לבבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה. העיד הנביא כאן על הטוב הצפון אשר כל ישראל מיחלים אליו והיא תחיית המתים. ויובן עפ"י מ"ד בגמרא דכשאמר הקב"ה לאילנות שיצאו למיניהם נשאו דשאין ק"ו בעצמם ויצאו ג"כ למיניהם ולא בערבוביא. וידוע דכשהחיה יחזקאל המתים כתיב והנה רעש גדול וקרב עצם אל עצם דכל אחד התחבר למינו כאשר היה בתחלה. וז"ש הנביא לעת התחיה ועצמותיכם כדשא תפרחנה ר"ל שלא יצאו בערבוביא כי יקרב עצם אל עצם וק"ל:

המתקדשים והמטהרים אל הגנות וכו' עיין בפסוק. מבאר ענין ישמעאל אשר מקדש ומטהר וטובל את עצמו קודם אכילה מטומאה קבורה שבקרבו והענין שאמר אחר אחד בתוך הוא דענין הגמול אשר מקוה אומה ישמעאל ומוליך יועצים שולל והוא נכתב בספר הנקרא אל קאהרא"ן בלע"ז שם מבאר יעוד הגמול הטיב באם ישמעו למצותיו שיזכו לישב בנועם בגן עדן שלהם. ונועם הגן לפי דעתם שישגל עם נערות בתולות אשר לא היו לאיש והם יפה מראות אשר לא יוכל האדם לצייר להתענוג ההוא. ולא יקרה לו חולשה מרוב המשגל לפי מנהג הטבע בזה העולם כי כאשר סר ממנו החום שמתעורר מן הלב שנותן כח לכלי ההולדה נתבטל הזרע ואז יחלש כחו ובגן ההוא לא יחלשו. ומביאין סעד למדות הפחותות האלה כי עץ הדעת הכת ישמעאל קוראין אתו עץ התאוה וכאשר אכל ממנו האדם התאוה למשגל ואולם הוא חטא ולהם יהיה לגמול וזהו יהיה עריבות גן באכילה ובשתייה ובמשגל עד כה ייעד דברו ואין ראוי להעלות על ספר שכל אנשי שכל קצו בהם וביאר כאן הנביא שיחדיו יספו וכל הנמשכים אחריהם וז"ש המטהרים אל הגנות הוא ג"ע. אחר אחד הכוונה אחר הנקיבה דאחד בפתח הוא בלשוננו לשון נקיבה. בתוך הוא האמורה אל עץ הדעת אשר עומד בתוך הגן. ומבאר דהם יספו ואין צריך לבטל דעותם כי הוא בטל בעצמו לפי עיון השכל שזהו גנות ושאין אחריה גנות:

ואנכי מעשיהם וכו' ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים. עתה מבאר קיבוץ ישראל קיבוץ האמת שלא ישאר שום שורש מישראל בין העמים אפי' אותם שהמירו דתם מאיכות אונס מיתה כולם ישובו ויתגיירו ואולם איך נודע הדבר לאותן אשר הם יהודים כי רבים המה אשר נתערבו ואין להם זכר כלל ששרשם מן כלל ישראל. ואמר דהיודע מחשבות יודע אותם כי בני ישראל המה. וידוע דעשר מכות היו במצרים וכן יהיו לע"ל

ואותן אשר מבני ישראל המה יצולו מן המכות ובזה ידעו שמבני ישראל הם וז"ש ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וק"ל:

והביאו את כל אחיכם וכו' בצבים ובכרכרות וכו' כאשר יביאו ישראל את המנחה וכו'. ר"ל שיביאו אותם בצבים שלא יטמאו מן ארץ העו"ג באופן שיוכלו הכהנים שבהם לעשות עבודה. והנה תוס' בשם הירושלמי כתבו דרצועה הפסיק בין גליל ליהודה וכשהביאו ישראל את המנחה הביאו על גבי שידה תיבה ומגדל שלא יטמא מארץ העו"ג וז"ש גם כאן כאשר יביאנה בני ישראל את המנחה בכלי טהור כך יביאו העכו"ם לישראל כנ"ל ומבאר הטעם משום דוגם מהם אקח לכהנים וכו' ולכך צריכים להיות טהורים וק"ל:

כי כאשר השמים החדשים וכו'. דהנה יש טענה לבעל הריב לומר דמן השקר שיתמידו ישראל בגדולתם דכל הוה מקבל הפסד ואיך יתכן שיתמיד הענין לזה אומר דכאשר השמים החדשים שהרי גם הם נתהוו ועומדים כן יעמוד זרעכם ושמכם וק"ל:

והיה מדי חדש בחדשו וכו' יבא כל בשר אפילו נשים וז"ש בגמ' מדוע את הולכת אליו לא חדש ולא שבת היום מכלל דבחדש ושבת איבעי ליה למיזל. אך קשה איך לא יתייראו מן היצה"ר לילך האנשים עם הנשים לעלות לרגל. ואין לומר דלע"ל יוסר כח היצה"ר הלא בדבר זה לא יוסר דהא אי' עתידה אשה שתלד בכל יום. וא"כ איך לא יתיראו מיצרא בישא לזה אמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וכו' דכיון שרואים בניוולם אין כח ליצה"ר ויתבטל התאוה לפי ענין הטבעי וז"ש יבא כל בשר וכו' ויצאו וראו בפגרי האנשים וא"ש.

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו וכו' ידוע דמהלך הלבנה היא מקפת בכ"ט י"ב תשצ"ג כפי אשר חלקו חכמי התכונה ובו אנו מונים מועדי ה' מקראי קדש. ומהלך החמה היה מקפת בגלגל בכל שס"ה ימים. ולעתיד יהיה אור החמה שבעתים והענין דמה שהיא עתה מקפת בכל שס"ה ימים יהיה לעתיד בכל חודש ואור הלבנה כאור החמה דמה שהיא עתה מקפת בחדש יהיה לעתיד בכל שבת. ובענין זה יתבאר דכל ז' הוא קודש דהיינו שבת וכן לז' שבועות הוא חג עצרת ומפסח לסוכות הוא מז' חדשים לז' חדשים ולעתיד יהי' אור החמה שבעתים וא"כ בכל חדש יהיה חג ואור הלבנה כאור החמה וא"כ בכל שבת יהיה חג. וז"ש והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אל רם ונשא וכנף רננים נעלסה בעת הגאולה שיהיה ב"ב אמן סלה:

הפטרת שמיני

ויקם וילך דוד וכו' אשר נקרא שם ה' צבאות יושב הכרובים. ידוע דהלוחות ושברי לוחות היו מונחים בארון והלוחות היה כתוב בו שם המפורש ושברי לוחות היו אותיות פורחות ולא היה בו שם אלא כינוי. וז"ש בגמ' שם וכינויו. וז"ש כאן שם ה' צבאות ושם צבאות הוא מורה על השגחת הקב"ה ישראל. ובזה יובן מ"ד במדרש לעתיד לבא יפרע הקב"ה מכל אומה ולשון דכתיב אשר נקרא שם שם ה' צבאות ותמוה ונרא' לומר דאי' במדרש השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות השביע הקב"ה לעו"ג בצבאות שלא ידחקו את ישראל בגלות בקושי השעבוד. ולכך לעתיד יפרע הקב"ה מהם על שהשתעבדו בישראל יותר מדאי ועברו על השבועה. רק כל זה הוא אם צבאות הוא שם שפיר עברו על השבועה אלא א"א דלא הוי שם ואין כאן שבועה למה יפרע הקב"ה מהם. לזה אמר המדרש דכתיב אשר נקרא שם שם ה' צבאות מכאן מוכח דהוא שם והם עברו על השבועה לכך שפיר יפרע מהם. ולמה השביעם דוקא בצבאות. היות השם ההוא מורה על שהקב"ה משגיח בתחתונים כנ"ל אבל העו"ג אומרים שאין השגחה בתחתונים לכן השביעם בצבאות וק"ל:

וירכיבו את ארון האלהים בעגלה חדשה. אי' במדרש לפי שאמר זמירות היו לי חקיך נענש לבא לידי כך וירכיבו וכו' והנה זו היא פליאה נשגבה מה מדה כנגד מדה היא ועוד באמת האיך טעה דוד במה שנאמר בהדיא בכתף ישאו. ונראה עפ"י מ"ד בגמרא אין משנין המת ממטה למטה דכתיב וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה וכבר צווחו ביה קמאי היכא מוכח מהאי קרא. אלא י"ל דהנה אי' שעגלות הלוים היו מתחלפים בכל יום. ביום א' היה זה נושא שולחן ומנורה ודברים המקודשים. וביום ב' היה השני נושא אותן דברים המקודשים בעגלה שלו כדי שלא יהא קנאה ביניהם. אבל הארון לא היו נושאים אותו אלא בכתף שאם היו נושאים אותו בעגלות לא היו יכולין להחליף למחר לעגלה אחרת שאין משנין ממטה למטה. וזאת היתה טעות דוד שאמר עכשיו אני מלך וראוי להיות הארון לעולם על עגלה שלי ואפ"ה לא יהיה קנאה לכן וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה. וזאת היא הוכחת הגמ' שאין משנין המת ממטה למטה מהפסוק הזה והבן. רק י"ל טעם אחר על הכתוב שאמר בכתף ישאו לפי שאין התורה נקנית אלא במי שממית עצמו עליה וזהו בכתף ישאו. לכן דוד שאמר זמירות היו לי חקיך הורה שא"צ יגיעה לכן בא גם לידי טעות זה וירכיבו על עגלה והבן:

ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' וכו' ובכנורות ובנבלים וכו'. דהנה הכסא כבוד הוא מורכב על החיות והחיות על האופנים והאופנים אינם יכולין לילך אלא בשעה

שאומרים שירה. לכן בקריעת ים סוף שלא היו אומרים שירה כידוע שאמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים וכו' לכן כתיב ויסר את אופן מרכבותיו. ודוד טעה שסבר שהתורה היא במעלת האופנים לכן וירכיבהו אל העגלה חדשה מקום שיש אופנים ובאופנים צריכים שירה לכן ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בשירה וק"ל.

ויבאו עד גורן נכון פירוש שהיה הגורן מתוקן שניטל ממנו תרומות ומעשרות לכן שמטו הבקר כדי לאכול ממנו שאם לא הי' מתוקן לא היו אוכלין כדאי גבי חמורו דר' פנחס בן יאיר:

ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא פי' שהיה צר לו דבר זה ויובן עפ"י מ"ד בגמ' הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש אמר משה לאהרן סבור הייתי שיקדש הבית בי או בך וכו'. והיה צר לו למשה דבר זה לפי שבכל דבר קדושה שהקב"ה נותן לישראל הוא נקדש במכובדיו לפי שיש קטרוג למעלה על ישראל מפני מה הם זוכין להשראת שכינה. ומזה הטעם לא הי' יכול לבנות בהמ"ק אלא שלמה לפי שכתוב וישב שלמה על כסא ה' שמלך אף על העליונים ולא היה קטרוג למעלה. ולכן גם כאן נתקדש השם במכובדיו ופרץ ה' פרץ בעוזא וזאת חרה לדוד על דרך שאמר משה סבור הייתי או בי או בך והבן:

ויטהו דוד בית עובד אדום הגתי. שהיה גתי ונתגייר והקדוש ברוך הוא אוהב גרים לכן הטה שם ארון אלקים:

ויברך ה' את עובד אדום שהיו יולדות ששה בכרס אחד ואת כל ביתו בירך השם בעושר והצלחה. אך קשה האיך כתיב אח"כ ויוגד למלך דוד לאמר ברך ה' את עובד אדום. הא זה עדיין לא היו יודעין שיהיו יולדות ששה בכרס אחד שהרי לא היה הארון שם רק ג' חדשים. אכן באמת שם לא כתיב אלא בית עובד אדום והיינו בעושר ובהצלחה וזאת ידעו לאלתר תוך ג' חדשים. אבל מה שילדו ששה בכרס אחד באמת לא היו יודעין ולא הגידו לדוד מזה כלום וק"ל:

ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה. עכשיו הבחין שטעה לומר שהתורה היא במעלת חיות הקודש ואופנים. ועכשיו הבחין שהתורה היא במעלת כסא הכבוד וכתיב לא ברעש ה' לכן העלה את ארון ה' בתרועה ובקול שופר היינו קול דממה דקה כמ"ש בתרועה ובקול שופר ישב אלהים על כסא קדשו וא"ש:

ותצא מיכל בת שאול וכו' מה נכבד וכו' כהגלות נגלות אחד הריקים. פי' הלא אתה רוצה לתת שבח והודיה למלך ממ"ה ואין דרך לילך בבגדים כזו אלא בבגדים חשובים וזו כבוד המלך. ויאמר דוד לפני ה' אשר בחר בי וכו' הרצון דלפני מלך בשר ודם שפיר

קאמרת דמאני מכבדות' הם אבל לפני ה' אשר בחר בי כולם שווים אצלו מי שייך לומר כן. או יאמר דאיתא בגמרא פלוגתא מפני מה לא נתקיים מלכות שאול ח"א מפני שמחל על כבודו וח"א בחטאו והנ"מ הוא א"א מפני שמחל על כבודו וא"כ הבנים מה חטאו אבל א"א בחטאו א"ש. וזו היא שאמרה מיכל כהגלות נגלות אחד הריקים ואתה מוחל על כבודך וא"כ שמא ימאס הקב"ה בך כמו שמאס לשאול אבי על שמחל על כבודו. ויאמר דוד לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו וע"כ אין הטעם משום שמחל על כבודו דא"כ אמאי לא ירשו בניו המלוכה ואפ"ה בחר הקב"ה בי משום שבחטא נוב מת שאול וא"ש. או יאמר דהנה שמץ דופי שהיה גבי דוד הוא משום שבא מן שפחה וזו היא שאמרה אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו. וא"כ זו היתה מזכרת דפיו ואינו ראוי לעשות כן. וידוע מ"ד בגמרא מ"מ לא נתקיימה מלכות שאול לפי שלא היה בה שים דופי וז"ש דוד ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה שמכחם זכיתי למלוכה להתקיים בידי וא"ש:

ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה. מפני שכתוב ותבז לו בלבה ומעלת ארון היה שהיה יולדת ששה בכרס אחד לכן גבה היה להיפוך שלא היה לה וולד עד יום מותה וק"ל:

ויהי בלילה ההוא וכו'. עיין ברש"י אר"ח ב"פ וכו' לפי שקשה הא אין הקב"ה מייחד הדבור בלילה לנביאי ישראל לכן אר"ח ב"פ האדם הזה וכו' לכן הוצרך לשלוח לו בלילה כדי שלא יפסיד:

כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי. ידוע שאם היה דוד בונה בהמ"ק והיה נחרב והואיל שהיה בידו שלל ממלחמת האומות א"כ יאמרו יראתם תבע עלבונם. והקב"ה ידע שעתיד ליחרב וז"ש האתה תבנה לי בית לשבתי בתמיה שתהא ישיבת קבוע הלא מוכרח ליחרב לאחר זמן כנ"ל ולכך אמר לו בלילה לפי שהגלות דומה ללילה והקב"ה ישלח משיח הגואל ב"ב אמן:

בשם הבינה לעתים דף כ"ח

מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום כהגלות נגלות אחד הרקים. והשיב דוד ע"ה לפני ה' אשר בחר בי וגו' ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות וגו' ומלת היום הוא מבוארת הכפל. ועוד כיון שתואר נכבד חוזר אל המלך נראה שהל"ל מה נכבד מלך ישראל היום. ע"כ אני אומר. כי לפי שבהעשות איזו פעולה רשומה בזמן מהזמנים. הנה אותו היום יקנה שם לעצמו וישאר זכרונו ע"ש הפעל הנעשה בו כאלו תאמר יום הכפור הכולל יקרא יום אדיר בימי שנה. מפני קדושתו אשר בו הוא יתברך מוחל וסולח

לכל עונותינו. ור"ה נקרא יום הדין כי בו ידין עמים. לכן מיכל כמתלוצצת אמרה למלך הנה באמת כמה וכמה נמצא היות יקר ונכבד היום הזה שישאר זכרונו רשום לדורות ליום נכבד בעבור הפעולות הנכבדות הנעשות בו. ואמר' מלך ישראל הוא שמדברת עמו. ואמרה לו אתה מלך ישראל ראה גם ראה כמה נתכבד זה היום מכל הימים. שהרי זכה שנגלה היום לעיני אמהות עבדיו וגו' וכאלו רצתה לומר להפך והוא ע"ה השיב כי בהיותו עושה זה לפני ה' לכבוד יחשב לו. ועם הקדמה זו נתן שם הב"ל טעם לשבח על שבת שלפני פסח שנקרא שבת הגדול. וז"ל ונמצא א"כ גם בענייניו זה בשבת זה שהיה פירסום יכלתו יתב' בלקיחת ישראל אלהיהן של מצרים לעיניהם ויאסרוהו בעבותים ואחר יגררוהו בקרקע יקשרוהו בכרעי מטתם ראוי גם הוא להקרא גדול. והיום המקווה לפדיון נפשינו בגליותינו זה יוכיח שנקרא גדול. כמו שנאמר הנה אנכי וגו' יום ה' הגדול והנורא. כי העצומה שבנפלאות היום ההוא המקווה תהיה ההכרה הכוללת לכל בני העולם באלהותו ית' וידיעת א"ה ע"א הבלי עצביהם וכו'. וכאומרו כי אז אהפוך כו'. באופן שלסבת התפרסם שם ה' ויכלתו כי זה הוא יום ה'. ר"ל יום המתייחס ונוגע אליו יתב' נקרא גדול עכ"ד:

הפטרת תזריע מצורע

וארבעה אנשים מצורעים יושבים פתח השער. יש להבין מה זה בישר הקב"ה הבשורה טובה זו ע"י מצורעים דוקא. ונראה טעם לומר עפ"י מאמר חז"ל אין בן דוד בא עד שיהא הדור כולו זכאי או כולו חייב אך קשה בשלמא כולו זכאי לחיי אבל כולו חייב למה. וי"ל דודאי כשישראל חייבים כלייה וראוים לפורענות ח"ו ע"י מעשיהם הרעים הגורמים אין הקב"ה מכלה אותם מחמת השבועה שנשבע לאברהם דלא יחליפם באומה אחרת וא"כ מחויב הקב"ה לגואלם קודם שיהיו כולם חייב ויהיה ח"ו כולם חייבים כליה. ולכן כשהיו במצרים במ"ט שערי טומאה וכמעט שלא באו בנ' שערי טומאה היה הקב"ה גואלם. וזה ג"כ המצורע שהפך כולו לבן טהור הוא אעפ"י ששער לבן סי' טומאה הוא כשהפך כולו לבן הרי הוא טהור להורות על זה. לכך בישר הקב"ה כאן ע"י מצורעים להוראת זה. וגם במשה בעת גאולת מצרים כשאמר להקב"ה והן לא יאמינו לי נלקה בצרעת להורות שאעפ"י שאינם ראוים לפדם יפדם מטעם הנ"ל וא"ש:

פתח השער. בגמרא פריך מי היו אותן אנשים ומשני גחזי ובניו. ויש להקשות מאי פריך הגמ' למאי נ"מ מי היו רק יובן בהא דקאמר בקרא יושבים פתח השער וידוע דשער נקרא מקום לימוד התורה כמש"ה כי ידברו את אויבים בשער יזהו קאי על ת"ח העוסקים

בתורה אף שהם בתחלה אויבים לבסוף נעשו כאוהבים ומטעם זה נקרא מקום סנהדרין שער כמ"ש והוצאת את האיש ההוא וכו' אל שעריך דדין היינו תורה וגם כתיב ועלתה יבמתו השערה ועוד כתיב זקנים משער שבתו דשם שער מיוחד למקום לימוד התורה. והנה המצורעים הללו היו יושבים פתח השער וע"כ צ"ל דגם הם עסקו בתורה לכן כתיב פתח השער. ואי' במד' זאת תהיה תורת המצורע אם עוסק בתורה נתרפא מצרעתו. ולפ"ז שפיר מתמה הגמ' מי היו הלא היו עוסקין בתורה ובודאי נרפאו מצרעתם ועכצ"ל שחטא אחר גרם להם שלא נרפאו וע"ז פריך מי היו ומשני גחזי ושלשה בניו ובודאי חטאם גרם שקלל אותם אלישע וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם וא"כ א"א שתוכל להרפא וא"ש. או יאמר דהנה הם אמרו אם אמרנו נבא בעיר וכו' הלא אין מניחים אותם ליכנס משום צרעתם. רק י"ל דהנה קשה למה שלחו למצורעים הללו חוץ למחנה הלא אין קדושה בשומרון כי היא אינה מוקפת חומה כדאמרינן למה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף עיר אחת בא"י וא"כ איננה מוקפת חומה מימות יהושע ואמרי' בעבר קדושות עיירות שאינן מוקפות חומה אין משלחין מתוכן את המצורעים. וא"כ למה נשתלחו הם חוץ לעיר. אמנם י"ל דהנה קשה על הפסוק ונתתי נגע בבית ארץ אחזתכם הלא כתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. רק י"ל דתרי מיני נגע הם דנגע נכרי אינו מטמא כי היא חולי המדבקת ולכך קראה הכתוב מחלה משא"כ נגעי ישראל. וידוע דגחזי ובניו היו בהם צרעת נעמן ונעמן היה נכרי והיה להם חולי המדבקת ולכך אינו מטמא והיו מותרים לבא אל המחנה רק הם הרחיקו ושלחו לאותם המצורעים לחוץ משום שהיה בהם חולי המדבקת. ולכך כשהיה רעב בעיר ובלא"ה כולם מתים ברעב ומה איכפת להם באיזה מיתה שהם מתים ולכן שפיר אמרו אם אמרנו נבא בעיר וא"ש תמיהת הגמ' מי היו אותן המצורעים שישבו פתח השער הלא מותרים לכנוס לעיר שאיננה מוקפת חומה כנ"ל. ומשני גחזי ובניו שהיה בהם צרעת נעמן והיא חולי המדבקת ולכן נשתלחו מחוץ לעיר ולא משום טומאה כנ"ל וק"ל:

ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה וכו'. יש לדקדק כפל הלשון. ויובן עפ"י מ"ד ברש"י פרשת בא למה לקו השבויים ומקשה העולם מאי פריך רש"י הלא גם ישראל כמעט לא ניצולו לולי הקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו מצוה אותם על דם פסח ומילה ליתן על המשקוף ועל שתי המזוזות ומזה ניצולו וא"כ על המצריים שלא היה להם זכות זה נהרגו וכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין ולכך גם השבויים נלקו. וי"ל דהנה כתיב בפסוק אשר לחרב לחרב אשר לרעב לרעב אשר לשבי לשבי ואמרי' בגמ' כל המאוחר בפסוק קשה מכולם. וא"כ שבי קשה מכולם ושפיר פריך רש"י למה לקו השבויים הלא

השבי קשה ממיתה וראוי שיצולו. וא"כ בנדון דידן ישיבתם חוץ למחנה כעין גלות ואם יבאו אל מחנה ארם ויהיו שבוים יכפר עליהם השבי ויהיו נרפאים מצרעתם וזהו אם יחיונו ונהיה שבוים נחיה מהצרעת כנ"ל וא"ש. וטעם למה בקשו לכנוס לעיר כמו שאמרו אם אמרנו נבא בעיר הלא ספו תמו כולם מן הרעב וי"ל לפי שהם ידעו נבואת אלישע שאמר כעת מחר יהיה סאה סולת בשקל וסברו שיהיה בעיר כמו שהיה באשת עובדיהו וגם באשה הצרפתי' דכתיב כד הקמח לא כלתה והיו מסופקי' באיזה מקום תהיה הברכה ומאת ה' הי' שילכו למחנה ארם. עי"ל למה אמרו אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו נמות דהנה אי' למה לקו בניו של גחזי לפי שגחזי חטא בשבועת שוא ושבועת שוא נפרע ממנו ומזרעו לכך לקו בניו. ותקנה של שבועת שוא הוא גלות כמ"ד גלות בא לעולם על שבועת שוא ושפיר אמרו לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו ונהיה שבוים ונלך בגולה נחיה בעה"ב. ואם ימיתונו נמות בעה"ז דמיתה גם כן מכפרת וק"ל:

ויקימו בנשף. י"ל למה דווקא בנשף דהנה כאשר האויבים צרים על העיר ונסו איזה אנשים מך העיר לחוץ המה רודפים אותם להחזירם ולהכניסם לעיר דפן ירוצו אחת לאחת ומה הועילו בתקנתן שצרים עליה. ולפ"ז אם באו ביום אל מחנה ארם היו חושבים שבאו מן העיר והיו מחזירים אותם אל העיר וגם בעיר לא היו מניחים אותם מפני הרעב והיו קורחים מכאן ומכאן לכך באו בנשף וא"ש:

וה' השמיע את מחנה ארם קול סוס וקול רכב וכו'. הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי מצרים ואת מלכי החיתים וכו'. וצריך להבין למה דוקא מלך מצרים. ועוד למה דוקא קול סוס ורכב. וי"ל דהנה כשישראל עושין רצונו של מקום הקב"ה עושה להם נס בעצמו וכבודו כמש"ה ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. אבל בזמן שאיך עושין רצונו כגון על הים שחטאו ואמרי המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מתלבש הקב"ה ע"י שר וידוע דשר של מצרים הי' סוס כדכתיב לסוסתי ברכבי פרעה ובחבקוק כתיב כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. והם היו באותו זמן אין עושין רצונו ולכו השמיע השם קול סוס וקול רכב והיו סוברים שמלכי מצרים באין עליהם לכך ברחו וא"ש:

ויעובו את אהליהם ואת סוסיהם. וקשה הי' להם לברוח על סוסים ולמה עזבום כי ידוע דהרץ על סוס יוכל לברוח יותר מברגליו לבוא אל מחוז חפצם. וי"ל הטעם לפיכך עזבום כדי שישראל יתנו עיניהם בשללם אשר עזבו ולא יתנו לב לרדוף אחריהם. או משום כי הסוס צונף וחמור נוער ומתוך כך ירגישו ישראל להיכן נסו כי ילכו אחר קולם. או י"ל דאיערומי קא מערימו האויבים בעזבם האלים והסוסים והחמורים כדי שלא יעלה על

דעת ישראל שברחו ויעלה על דעתם שהם הטמינו באהליהם ובמערות ולכך לא רכבו על הסוסים ויתרשלו ישראל מלרדוף אחריהם מדאגתם על נפשם לכך עזבו כדי שיהא להם פנאי לברוח וק"ל:

ויבאו המצורעים ויבאו אל אוהל אחד וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו ויטמינו. טעם הטמנתם י"ל לפי שמצורע מטמא באוהל ואם יבאו ישראל ויקחו ולא ידעו שהוא טמא לכך הטמינו שלא יטמאו ישראל וא"ש. ויאמר איש אל רעהו לא כן אנחנו עושים וכו' ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבוקר ומצאנו עון לכו ונגידה בית המלך לפי שגם הם סברו ששכר מלך ישראל את מלכי הגוים והיו דואגין באם יבא החיל הזה יבוזו הם כל השלל הזה לכן אמרו ונגידה בית המלך כי היא יודע אם שכר אותם או לא וא"ש:

ויאמרו באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש וקול אדם פי' דקשה האיך מסרו עצמם לבא תיכף אל האוהל שמא ישנים בתוכה. לכן אמרו וקול אדם לא שמענו שהטו אזנם לשמוע קודם שנכנסו לאוהל ולא שמעו קול אדם וק"ל:

ויען א' מעבדיו ויאמר ויקחו נא חמשה סוסים מן הנשארים וכו' ויקחו שני רכב סוסים וכו'. הק' אמ"ו ז"ל בתחלה אמר חמשה ולמה חזר בו ולקח רק שני רכב ועוד למה לא שלח מהמצורעים האלה לראות אם היו מתחבאים במערות כי האמינו להם שהלכו מן המחנה. ונראה טעם דהנה מי שעבר על שבועת שוא פסול לעדות וגחזי היה עובר על שבועת שוא לכך לא שלחום אבל ג' בניו שלחו עם ב' עדים נאמנים והיו חמשה ולכך לקחו שני רכב לבד ג' המצורעים. אמנם למה לא שלחו יותר הלא הי' כל המחנה סוסים. ואמ"ו לפי שארמיים היו בקיאין במעשה כישוף והיו עושין בכישוף שלא יכלו הסוסים לזוז ממקומן ולא יכלו ישראל לרדוף אחריהם ולכן כתיב והסום אסור וק"ל.

ויצאו העם ויבוזו ויהי סאה סולת בשקל ומאתים שעורי' בשקל לפי שהשעורים הוא מאכל בהמה והבהמות ספו תמו מפני הרעב לכן היו השעורים בזול:

והמלך הפקיד את השליש אשר נשען על ידו. פירוש השליש הוא המתורגמן בין שניהם נקרא שליש שהוא השליש היוצא לכאן ולכאן וירמסוה העם בשער וימות ויהי כדבר איש האלקים ויען השליש היעשה ה' ארובות בשמים פי' לפי דבמדה טובה כתיב ודלתי שמים פתח ותנינן כמה ארובות יש בדלת ארבעה לכך תנן כמה שיעור עירוב ככר בפונדיון מארבעה סאין בסלע וזהו בשעת הזול הוא ד' סאין בסלע. וכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום פותח להם הקב"ה הדלת והוא ד' ארובות והם ד' סאין בסלע. וכאן שלא היו ישראל צדיקים גמורים פתח להם רק ארובה והוי סאה סולת בסלע וז"ש היעשה ה' ארובות בשמים וא"ש או יאמר דאי' ויראו את אלקי ישראל ויאכלו וישתו

בשביל שנהנו מזיו השכינה הוי כאלו אכלו ושתו וכן כתיב בקהלת ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו פי' ברבות הטובה כשיש השגה רבו אוכליה כשנהנה מזיו השכינה ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו שלא חסר ממנו כלום וז"ש היעשה ה' ארובות בשמים ר"ל שיהנו מראייה וק"ל:

ויאמר הנך רואה וכו' וירמסוהו העם בשער וימות הא דמסיים במית' והלא אל תעמוד בדבר רע היות הטעם הוא דאי' בגמ' כשמת אחאב אמר באבוד רשעים רנה ופה"ג הא כתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מ"ה לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה א"כ איך קאמר באבוד רשעים רנה ע"ש. ויש להקשות למה לא מקשה הגמ' בל"ז קראי אהדדי. ונר' דודאי אצל ישראל מיתתו הוא כפרתו אע"פ שהוא רשע אמר שפיר באבוד רשעים רנה. אבל בעכו"ם שמיתתן לא זהו כפרתן לא שייך אצלם רנה דאי חי הי' אפשר התעורר בתשובה ולפ"ז ל"ק קראי אהדדי די"ל חילוק בין ישראל לעכו"ם משא"כ על אחאב פריך שפיר דאחאב הי' מד' מלכים שאין להם חלק לעה"ב ולא שייך רנה אצלו וא"ש ולפ"ז השליש הזה דמיתתו היא כפרתו לא הוי מיתתו דבר רע ולכך מסיימין בוימות. בלע המות לנצח. ויחיו המתים עת בא משיח ב"ב אמן:

הפטרת אחרי קדושים

הלא כבני כושים אתם לי בני ישראל נאום ה'. יובן עפ"י הפסוק שחורה אני ונאוה דאי' בגמ' הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאוד שאין לומדין מהם שום חכמה כו' וי"ל הטעם כי זהו מחסד הבורא שלא יהיו העכו"ם עם ישראל באהבה ואחוה מחמת גודל חכמתם והתקרבם באומות וחלילה שלא יעבירו לישראל על דת לכן אנו מורחקים מהם כאבחת חרב. משל לבת מלך הנשבית לבין העכו"ם וברצונה היא משמרת את עצמה כדי שלא יטמאו אותה. כן אני משחירים עצמינו בגלות הזה והיכל הוא כדי שנהיה קשורים בהקב"ה ובעבודתו וזהו שחורה אני ונאוה. וז"ש הכא הלא כבני כושים אתם לי הכל הוא לשמי בני ישראל וא"ש:

או יאמר דאי' בפסוק וכרתי אתכם ברית חדשה לא כברית אשר כרתי אתכם בארץ מצרים פי' היות ידוע דמין הישראלי דבוק בהש"י וגם אחדותו תקוע בלבם ומאליהם לא סר אפי' יסורו במצות השם אפ"ה האחדות תקוע בלבם בטבע וזהו הברית אשר כרת ה' בארץ מצרים לעבוד את ה' אלקינו ונתקשר לנו בטבע כמו שא"א לאדם לשנות טבעו לאכול דבר משוקץ ומתועב כן טבע האדם לעבוד את ה' אלהינו ולא חלילה לע"א. ולעתיד יועד הש"י לכרות ברית חדשה והיינו אפי' כל המצות שיהיו בטבע האדם

לעבדה ולשמרה. וחכמי הטבעיים אמרו שזפת השמש גורם לכותי שהוא שחור בעורו בטבע וא"א לשנות כמ"ש היהפוך כושי עורו וגם ישראל קבלו מהשמש כמש"ה שמש ומגן ה' וזש"ה אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש וזהו גורם שאחדות השם תקוע בלבם וז"ש הלא כבני כושים אתם לי. ולא תאמר הא דישראל דבוקים בהש"י הוא על אשר שהוציאם ממצרים ולכך אחדותו תקועה כ"כ בלבם לזה אמר ומפלשתים הוצאתי מכפתור וארם מקיר ואעפ"כ הם עובדין ע"ז. ומוכרח לומר טעם הנ"ל וא"ש:

או יאמר הלא כבני כושים דהנה כושים הם באים מחם אבי כנען וחם חטא במה ששימש בתיבה לכן נענש עד סוף כל הדורות שהוא משונה בעורו ומדת הטובה מרובה ממדת פורענות על אחת כמה וכמה וראוי שיהיה לנו זכות אבות קיימת לעולם וזהו הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל. ונראה לומר טעם בעונשו של חם דהנה מה מדה כ"מ היא זו ששימש בתיבה לכך הם שחורים וגם עבד עבדים יהיו לאחיו משום ששימש בתיבה ומה שייכות העונש לזה החטא. אכן נר' היות ידוע שכל ימות המבול עמדו המזלות ולא שמשו והחמה ג"כ לא הלכה מהלכה בשעת המבול. וזהו אמרו חכמי הטבעיים שהשחרורית באדם הוא מחמת חום השמש וחם רצה שיהי' זרעו מלובן ומזורז לכן שמש בעת שעמדו המזלות לכן נענש מדה כ"מ שזרעו שחורים. וגם עבדים היות דאמרינן אדם אית ליה מזלא ולכך הבהמה משועבדת לאדם והיינו דכל מי שאין לו מזל בהכרח הוא עבד וכושים נמי לית להו מזלא לפי הנ"ל ולכך עבד עבדים יהיה לאחיו. וידוע דישראל גם המה למעלה מן המזל לפי שע"פ המזל הי' אברהם עקר ולא היה מוליד והקב"ה הגביהו למעלה מן המזל כמש"ה ויוצא אותו החוצה שאמר לו צא מאצטגנינות שלך וא"כ אין מזל לישראל ובהכרח צריכים להיות עבדים וז"ש ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה. וז"ש הלא כבני כושים אתם לי כמו שהכושי אין לו מזל כך אין מזל לישראל וא"ש. והנה מלך ראשון נקרא כוש בן ימיני. ויובן בהקדים מ"ש ישראל לשמואל תנה לנו מלך ככל הגוים ואמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אם אותי ואח"כ אמרו אנשי בליעל מה יושיענו זה והלא היה איש חיל ורוה"ק שורה עליו והוא ראוי למלכות והדבר צריך ביאור. ונראה דהנה בנימוסי העכו"ם הוא שהם בוחרין להם למלך מי שהוא איש מוצלח במזל שלו. וזהו היה חטא ישראל שאמרו תנה לנו מלך ככל הגוים והיינו בעל מזל דבלא"ה לא היו חוטאין דזהו מצות עשה שבתורה שום תשים עליך מלך. והשיב הקב"ה לא אותך מאסו כי אם אותי לפי שהם בוחרין במזל. ולכך בחר להם הקב"ה איש ימיני לפי דכל השבטים נולדו בח"ל ובנימין נולד בא"י וא"י היא למעלה מן המזל דכתיב עיני ה' דורש אותה ולפ"ז לא היה לבנימין מזל כלל לכן נקרא שאול כוש. ולכך

אמרו אנשי בליעל מה יושיענו זה היות דאיננו מונהג עפ"י המזל. לכן אמר שמואל לכו הגלגל ונחדש שם המלוכה פי' לפי דבגלגל מלו בני ישראל שנית דכתיב היום גלותי את חרפת מצרים שהמצריים ראו במזל סימן דם ושהוא רע לישראל ולא ידעו שישראל המה למעלה מן המזל והסימן מורה על דם המילה שבגלגל וזהו רמז להם שילכו לגלגל וידעו שישראל המה למעלה מן המזל וגם שאול ראוי למלך וא"ש וק"ל:

ופלשתים מכפתור וארם מקיר. לפי שהם היו קצוצי פאה מא"י והיה תמיד מלחמה עם ישראל. ואברהם נשבע לאבימלך וכרת ברית שלא להלחם עמם לכן הביא פלשתים לכפתור וכפתורים לפלשתים שלא יעברו ישראל על ברית אבותיהם. ונחזור לענין הראשון הנה עיני ה' אלהים בממלכה החטאה פי' מפני שהם היו חוטאין במזל שהיו אומרים מגדולת עבד ניכר גדולת רבו והפעולה הנעשית בעולם השפל הוא מגרמיים השמים ויחסו העבודה לשמש לפי שהיא כוכב גדול מכל ז' משרתים וזהו הי' החטא ביו"ד השבטים. והקדים ה' לאלהים תחילה מדה"ר ואח"כ מדה"ד לפי שזה הוא טובה גדולה לפי שמדה"ר אין עושה פעולתו עד שתמלא סאתו ואלו המתין עד שתמלא סאתו לא היה תקנה ח"ו לכך היה נפרע מהן קודם שתמלא סאתו זה היה רחמים. ובדרך הלצה יש לומר דאי' בגמ' על כל עבירות שבעולם אין הקב"ה נפרע עד שתמלא סאתו חוץ על מי שמדד במדה קטנה נפרעין ממנו מיד והיינו שהקב"ה מודד לו מדה כ"מ לפי שהוא לא מדד יפה לכך אין הקב"ה ממתין עד שתתמלא סאתו ונכרע ממנו מיד וק"ל:

כי הנה אנכי מצוה והניעותי בכל הגוים את בית ישראל ונראה לומר טעם למה גלו ישראל בכל האומות היות דכתיב כי לא אשמיד את בית יעקב והנה ידוע דאין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל וכאשר גלו ישראל בין העכו"ם הוצרך הקב"ה להביא הצרה עליהם ג"כ שלא יאמרו קשה יראתם ומזה הטעם אנו נדחים בארבע כנפות הארץ דאם היינו יושבים תחת אומה אחת היה נקל ח"ו לכלות את ישראל וגם אותה אומה אשר יושבים תחתיה משא"כ עכשיו כשהם מפוזרים א"א לכלות את כל העולם וזהו והניעותי בכל הגוים את בית ישראל וק"ל.

או יאמר דאי' בפסוק ואבדתם בגוים ובגוים ההם לא תרגיע. דהנה האומות הם מתערבים זה בזה כגון עמון ומואב אבל ישראל הם בפני עצמם כמ"ש הן עם לבדד ישכון והיינו מפני שאין להם מנוחה בגוים דאם היו יושבים במקום אחד לעולם היו מתערבין בגוים אבל מפני שנדחים בכל פעם מדחי אל דחי לכן א"א להתערב בהם. וזהו ואבדתם בגוים ובגוים ההם לא תרגיע שאין להם מנוחה כדי שלא יתערבו עמהם. וז"ש נמי הכא והניעותי בכל הגוים אפ בית ישראל כאשר ינוע בכברה וקאמר הטעם כדי שלא יפול

צרור ארץ שיהיו כל ישראל הכל ביחד ולא יתערבו בגוים ולא יקטרג מדה"ד עליהם באם הם באגודה אחת וכמ"ש חבור עצבים אפרים הנה לו. וזהו פי' הפסוק ובהקהיל העם יתקעו ובנסוע העם יריעו דידוע דתקיעה הוא סימן טוב ותרועה הוא סימן רע ולכך בהקהיל העם כשהם בחבורה אחת יתקעו אבל בנסוע כשהם נפרדים יריעו. וידוע דצרור הוא חיבור וקישור מעפר וזהו לא יפול צרור ארץ וק"ל:

בחרב ימותו כל חטאי עמי האומרים לא הגיש ותקדים בעדינו הרעה. פי' שהם אומרים לצדיק לא תגיש מפני שע"י הצדיק מעשיהן של רשעים מוכיחין ומדה"ד גובר כמו שאמרה האשה הצרפתית לאליהו באת אלי להזכיר עוני וז"ש לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה וק"ל. או יאמר דאי' בגמ' וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא צדקה עשה השם שהקדים שתי שנים לונושנתם אכן רשעי ישראל אמרו דלא כן עשה הקב"ה במה שהקדים הגלות וז"ש בחרב ימותו כל חטאי עמי האומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה דלא ה"ל להקדוש ברוך הוא להקדים הגלות ואדרבה זהו שעמדה לנו וק"ל:

ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. פי' דהנה בכל הדברים צריך להיות ההעדר קודם לכל נברא והעד הוא ביצת תרנגולים קודם שנברא האפרוח הוא נתעב ונאלח ולא יצלח לכל דבר. וכן כשהאדם יודש לעפר בקבר אח"כ יהיה תחיית המתים. וכן הבהמ"ק היה צריך ליחרב כדי שאח"כ יהי' בנין עדי עד וקדושתו קדושת עולם. וזהו נמי היה גבי מעשה בראשית שהיה בונה עולמות ומחריבן וזהו הפי' בפסוק בראשית ברא אלהים והארץ היתה תוהו ובוהו ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור. וזהו נמי פי' המדרש והארץ היתה תוהו ובוהו זה חורבן בהמ"ק דעיקר הטעם דלכך נחרב בהמ"ק מפני שההעדר קודם להווה והבן. וזהו ה"נ ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת מקודם לכן ובניתיה כימי עולם כיום שנבראו בו שמים וארץ שהיה מחזירן לתוהו ובוהו כדי שיהיה ההעדר קודם להווה כן הוא גבי בהמ"ק שחרב עכשיו וב"ב יבנה בנין עדי עד וא"ש. וטעם על שנקרא הבהמ"ק בשם סוכות היות ידוע דסוכה צריכה להיות צלתה מרובה מחמתה והיינו דסוכה מורה על ישראל שהם למעלה מן המזל אמנם הפעולה היא נעשית באמצעות המזל וכמ"ש גבי ר"א בן פדת שמזלו היה להיות מחוסר מזונות דאעפ"י שישראל הם למעלה מן המזל מ"מ הכל תלוי במזל ולכך בסוכה בעינן שיהיו כוכבים נראין מתוכה להורות על המזל. וגם צלתה מרובה מחמתה להורות שעיקר השפעתינו הוא מהקב"ה וזהו צל שדי מרובה מחמתה היינו המזלות וידוע דאין בין עה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד וכו' וז"ש ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת דגם הפעולה תהא באמצעות המזל ואח"כ וגדרתי את פרציהן היינו כוכבים הנראים מתוכה

ובניתיה כימי עולם ואי' במדרש כשלשה ימים הראשונים של בריאת העולם. והכוונה לפי שהמאורות לא נתלו עד יום ד' ובשלשה ימים הראשונים לא שמשו המזלות. וכזה יהיה בעתיד שלא יפעל המזל כלום על ישראל ואתי שפיר. או יאמר ונקדים מה שתפסו חכמי המחקר על הגמרא דאמרי' אדם אית ליה מזלא ובהמה לית לה מזלא. שאל אל שיח השדה ותורך כי אין עשב למטה שאין לו מזל למעלה ויש לו עת ופגע מהמזלות. ונראה לומר דבאמת השבעה משרתים משפיעים לנפש הצומחת אבל לא לנפש המרגשת והי"ב מזלות משפיעים לנפש המרגשת ושפיר אמרי' אדם אית ליה מזלא ובהמה לית לה מזלא מהי"ב מזלות. וידוע דשבעה משרתים נקראין סוכה לפי שהם מקבלים שפע הי"ב מזלות והי"ב מזלות נקראים בית לפי שהם עולם בפני עצמו וזהו נקרא עולם הגלגלים ויובן פי' הפסוק ויבן לו בית דר"ל שיש לו מזל ולמקנהו עשה סוכות שאין להם מזל. וידוע שחכמי המספר בחרו במספר ט' שהוא מספר גדול. אמנם תורתינו הקדושה בחרה ביו"ד כמו יו"ד ספירות. והנה הא' אינו במספר לפי שהיא השורש מכולם. ומן הב' עד הט' הוא מוליד ונולד הסדר אשר ביארו חכמי המספר חוץ מן הז' שאינה לא מוליד ולא נולד ולכן השבת הוא ביום ז' שאין מוליד ונולד. ועונת ת"ח הוא מליל שבת לשבת להורות שהם למעלה מן המזל כי עפ"י המזל אינו מוליד ונולד וז"ש בגמ' אמר שבת לכולם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג לפי שאינו מוליד ונולד וא"ל הקב"ה ישראל יהיה בן זוגך לפי שגם אין מזל לישראל ולכך כתיב קום בתולת ישראל וגם כתיב רני עקרה שאינו לא מוליד ולא נולד לפי שישראל המה למעלה מן המזל וגם ז' שני השמטה מכוון לפי הנ"ל. והעולה מזה דז' משרתים נקראים סוכה. וז"ש ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת שתהיה הפעולה באמצעות המזלות. כנ"ל דאין בין עה"ז לימות המשיח וכו' ואח"כ בניתיה כימי עולם לפי שעולם נקרא יובל ויובל הוא במספר נו"ן ובמספר קטן עולה חמשה וב' פעמים ה' עולה יו"ד הוא הכולל לכל המספר וזהו יהיה לעתיד כנ"ל וק"ל:

למען ירשו את שארית אדום מפני שבתחלה ירשו ז' ארצות אבל לעתיד ירשו עוד שלשה אומות והם קני וקניזי וקדמוני הם אדום ושאר ארצות עולה במספר יו"ד. זהו השם שבו עתידים ישראל לגאול לכן כתיב נאום ה' עושה זאת פי' בשם של יו"ד וק"ל:

הנה ימים באים נאום ה' ונגש חורש בקוצר ודורך ענבים במושך הזרע. והנה מפאת הטבע הוא תמיה גדולה ונשגבה. וגם מ"ד בגמ' עתידה אשה שתלד בכל יום תמוה. ואמ"ו צ"ל דהגה לפי הטבע ידוע שאין הוולד נגמר בבטן עד שיעברו עליו ששה מזלות וב' ימים. ובט' מזלות יצא הולד מלובן ומזורז. וידוע שהחמה מקיף בגלגלה בשס"ה יום כל העולם אך ק' הלא החמה הולכת בכל יום ממזרח למערב ומקפת את הגלגל. אכן

באמת הילוך החמה שבכל יום היא בהכרח ואין הכרח עשה פעולה בשפלים. משא"כ מהלכה בשס"ה ימים היא ברצונה. ומה שמהלכת החמה בכל יום בהכרח הוא מחמת רשעי ישראל אינה רוצה החמה לזרוח להם. אבל לע"ל יהיו כולם צדיקים ותלך בכל יום בלי הכרח ולכך עתידה אשה שתלד בכל יום וז"ש הנה ימים באים ונגש חורש בקוצר וכו' וק"ל. והטיפו ההרים עסיס מפני רוב היין ונטעו כרמים ושתו את יינם וכו'. ויש להקשות וכי לשתות יין צריכין לטעות כרמים. אכן נראה דהנה משה רע"ה ביקש לכנוס לא"י כדי לקיים מצות התלוים בארץ כגון ערלה וכלאי הכרם ושאר מצות. ולעתיד כשיגאלו ישראל ימהרו לעשות המצות לפי שביום אחד יוכלו לקיימן כנ"ל לכן ונטעו כרמים ושתו את יינם וא"ש:

ונטעתים על אדמתן וכו' ולא ינתשו מעל אדמתם. ידוע מ"ד בגמ' קללתן של צדיקים טובה מברכתן של רשעים שאחיה השילוני קלל את ישראל שיהיו כקנים על ובלי מים ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. משא"כ בלעם שבירך את ישראל כארזים ואם הרוח בא עוקרתו והופכתו על פניו. והטעם הוא לפי שהקנים אינם נטועים בידי אדם אלא ביד השם לכן אינם נעקרין. אבל ארזים הם נטועים בידי אדם לכן נעקרין ממקומן וזהו ה"נ ונטעתים על אדמתן אני בעצמי לכן לא ינתשו מעל אדמתם שבדבר ה' נעשה בעת יבא הגואל משיחנו. יראו עינינו ויגל לבנו ב"ב אמן:

הפטרת אמור

והכהנים הלוים בני צדוק. יש לדקדק מפני מה בני צדוק ולא בני אביתר. ונראה לו' דהנה שלמה העביר את אביתר ומינה את בני צדוק ויש לומר הטעם עפ"י מאמר הגמ' אשר המית את הגבעונים וכי מצינו בשאול שהמית את הגבעונים אלא מתוך שהמית נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו כאלו המית את הגבעונים וקשה דה"ל למכתב אשר המית את נוב עיר הכהנים רק י"ל דאי' מפני מה המית שאול את נוב ע"ה מפני שהם מבית עלי ואמר דגברא קטילא קטל. וידוע מאמר הגמ' אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה בזבח ומנחה הוא דאינו מתכפר אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים. והנה לפ"ז שהספיקו מים ומזון להגבעונים לא היה בדין להרוג אותם לפי שעשו דין בגמילות חסדים לכך דייק הפסוק אשר המית את הגבעונים דבלא"ה לא היה עבירה כל כך דגברי קטילי קטיל. וידוע דאביתר היה מבית עלי ולכך העביר אותו שלמה שלא נתכפר לו עון זה בגמילות חסדים יען אין כסף נחשב למאומה בימי שלמה ולא היה אפשר להתכפר בגמ"ח. רק קשה הא לעתיד יתכפרו כל העונות ואף עון זה

מבית עלי בכלל ולמה לא יהיו בני אביתר הכהנים. אכן ידוע דהגאולה תהיה לעתיד לא בצדקותינו רק למען חילול השם הגדול כדכתיב לא למענכם אני עושה כי אם למען שמי המחולל. והם חטאו בחילול השם כדכתיב ובא נער הכהן כבשל הבשר וכו' ולכך לא יתכפר להם עון זה ומטעם זה ירוחקו ויהיו בני צדוק הכהנים וא"ש. ויש לדקדק למה אמר וכהנים הלוים ולא אמר הכהנים סתם. ונר' דה"פ דוקא הכהנים הלוים ולא הלוים משני טעמים האחד דידוע מ"מ זכו הלוים לעבודה מפני שלא חטאו בעגל דמעיקרא היה עבודה בבכורות וכשחטאו זכו הם. ולעתיד יכופר עון העגל ויחזור העבודה לבכורות ולא יהיה ללוים זש"ה אף אני בכור אתנהו ר"ל כדאיתא מלך המשיח יהיה כהן. וטעם השני דמן הדין לא שייך להם עבודה שהם כעסנים דכתיב ארור אפם כי עז רק יעקב הקדים להם רפואה למכה שאמר אחלקם ביעקב וכו' ור"ל שיהיו עניים ולא יהיו בעלי גאות. משא"כ לעתיד יהיו כל אפין שווין ולא יהיה עניים ויחזור להם הגאוה ולא יהיו ראוים לעבודה. רק קשה אמאי יהיה הכהנים כשירים לעבודה כיון שהם בעלי גאות ואם שאף העבודה יהיה בבכורות ג"כ קשה הלא אין צריכים להם לזה אמר אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל ויש להם זכות אחר ולכך יהיה הכהנים בני צדוק כה"ג והבכורים כהנים הדיוטים וא"ש.

המה יקרבו אלי לשרתני. דהנה יש דעות בגמ' אי הני כהני שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן נינהו. ולזה אמר אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי מכלל דשלוחי דרחמנא נינהו ולכך המה יקרבו אלי לשרתני אלי דייקא וק"ל. להקריב לי חלב ודם ויש לדייק למה לא אמר מנחה ג"כ. ויובן עפ"י מאמר המדרש ואל אלהינו כי ירבה לסלוח זה עשירית האיפה שויתר לו הקב"ה משלו. ונראה לומר דהנה ידוע כשאדם חוטא פוגם בגוף ובנשמה והיינו ברוחני וגשמי שלו. וכשמקריב בהמה שיש לה ג"כ רוחני וגשמי מכפר בזה על נפשו וגופו זה לעומת זה. משא"כ במנחה אין בה כי אם גשמיות לחוד ולא רוחניות וזהו שויתר לו הקב"ה לעני משלו וא"ש המד'. וז"ש להקריב לי ר"ל חלק המיוחד לי והיינו הרוחני זה אינו כ"א בחלב ודם משא"כ במנחה וא"ש וק"ל:

המה יבואו אל מקדשי והמה יקרבו אל שולחני לשרתני. י"ל למה מזכיר דוקא אל שולחני כי ידוע שהשולחן היה בצפון ומשם באה השפע לכל באי עולם ולכך הרוצה להעשיר יצפין אבל מנורה היה בדרום שהיא מורה על התורה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור ולכך הרוצה להחכים ידרים וזהו דכתיב מצפון תפתח הרעה לפי שנאמר מצפון זהב יאתה ודי זהב מביא לאדם לחטוא והראיה חטא עגל שהיה מריבוי זהב וגם כתיב ורם לבבך ושכחת. אבל לעתיד יבוטל היצה"ר המחטיא את האדם ויגדור פרצת

צד צפון אשר היה עד הנה פתוח. ושפיר אמר המה יקרבו אל שולחני לשרתני ויהיה הברכה מצויה אצלם ואעפ"כ ושמרו את משמרתי וק"ל:

והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר. פי' לפי שפשתים נקרא שש וגם נקרא בד שהוא בגימטריא שש. והיינו לפי שהפשתים יניקתו ממש כוכבי לכת זולת מאדים אבל צמר יניקתו ממאדים וזהו תכלת שצבוע בדם חלזון מורה על מאדים. ולכך אין עושין למת תכריכים כי אם מפשתים לפי שצמר הוא ממאדים ומאדים הוא דין והשם יצילנו מדין וגם שעטנז ר"ת שטן עוז דהיינו צמר ופשתים יחדיו שהוא דין ורחמים ולכך אסור. לבד בבהמ"ק שהיה צריך ליתן חלק לעזאזל היו הכהנים צריכים ללכת בבגדי שעטנז. ולכך הרג קין להבל לפי שקין הביא מפרי האדמה ופי' רש"י זרע פשתן שהוא היה כהן באותו פעם והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן שהוא צמר שיניקתו מן מאדים. ולכך כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שהכהן צריך להיות כולו חסד וז"ש ולא יעלה עליהם צמר דלע"ל לא יצטרך ליתן חלק לעזאזל ולא ילבשו רק בגדי פשתים. פארי פשתים ומכנסי פשתים וכו' להורות שצריכין להיות כולו חסד מלמעלה למטה. לא יחגרו ביזע פי' כנגד אציליהם שהוא כנגד הלב שהוא מבין וק"ל. ובצאתם אל החצר יפשטו את בגדיהם והניחו אותם בלשכת הקודש ולא יקדשו את העם בבגדיהם. לא יקדשו פי' לשון הבדל וריחוק. לפי שהבגדים המה טהורים ובאם ילכו בגדיהם לחוץ שמא יתז צנורא מעם הארץ על הבגדים ויטמאו ואם ירחקו מן העם מחזי כיוהרא ולכך יפשטו את בגדיהם וק"ל. וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם. ידוע דהנזיר אסור לגלח שערו ולשתות יין ויובן עפ"י מאמר המדרש דשאל מין א' את ר' למה אתם מגלחים שער ראשכם ולא שער זקניכם א"ל זה גדל בשטות וזה גדל בחכמה ותמוה ונראה דאי' בספרי תכונה דמה שהתינוק הוא שוטה הוא מחמת רוב לחלוחית שבו מד' יסודות שבאדם וכשהאש גובר הוא חכם אבל חמדן בטבע וכשהמים גובר הוא סכל וזהו לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה דאז המים גוברין. וכל מה שהוא גדול המים יוצאים ונשאר אש. וידוע דכל השערות הם באין מלחלוחית וכל מה שמגלחין אותן אזי הם גדלים ביותר והמים יוצא ממנו. ואי' הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהיין מרבה החימוד והתאוה ולכך הזהירה התורה שלא ישתה יין שלא יתאוה. וגם שנא' יגלח שערו שלא יצא יסוד מים ממנו וישאר אש ויהיה יותר בעל תאוה וזהו טעם הנזיר הנ"ל. והאדם בהיותו נער אז יש בו לחלוחית והוא סכל וכל מה שגדל יצא הלחלוחית ממנו והוא חכם. וז"ש זה גדל בשטות וזה גדל בחכמה וא"ש. ומטעם זה אמר כאן ראשם לא יגלחו כל עיקר כדי שלא יצא מהם יסוד

מים וישאר יסוד אש ויהיו בעלי תאוה וחימוד. וגם פרע לא ישלחו שלא ישאר בהם הלחלוחית כולו ויהיה סכלים רק כסום יכסמו את ראשיהם וא"ש וק"ל:

אלמנה וגרושה לא יקחו. הטעם דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו נמצא צריך להיות לו אשה והיינו דאי' בגמ' אדה"ר דו פרצופין נבראו נמצא שהיה הבריאה כך איש ואשתו וכשהאדם שורה בלא אשה לא נקרא אדם שהוא מחוסר אבר לכך אסור לעבוד עבודה בלי אשה עד שיהיה כל הגוף שלם ואימתי הוא שלם בזמן שיש לו שלום עם אשתו. אכן כשאין לו עמה שלום אזי הוא כמקדם. וידוע דאין האשה כורתת ברית אלא למי שעושה אותה כלי והוא בעלה הראשון ולכך כהן לא ישא אלמנה לפי שאין עמה בשלום רק בתולה יקח דיש ביניהם שלום והכהן הוצרך להיות בשלום יען שהוא משרת על המזבח המטיל שלום. והאלמנה אשר תהיה אלמנה היינו אלמנת כהן למי תנשא לישראל א"א דאסורה לאכול בתרומה ואין מורידין בקודש ולכהן ג"כ א"א כנ"ל לזה אמר מכהן יקחו ר"ל לכהן הדיוט ולא לבני צדוק הנזכרים לפי שהם כהנים גדולים וא"ש וק"ל:

ואת עמי יורו בין קדש לחול ובין טמא לטהור יודיעום. שינה הלשון לפי שאצל קדש וחול שייך לשון יורו המורה באצבע זה קדש וזה חול משא"כ אצל טמא וטהור לא שייך יורו שנטמא בנגיעה לכך אמר יודיעום וק"ל:

ועל ריב יעמדו למשפט. מה שאמר לשון עמידה. היות ידוע דכהן הוא מסטרא דחסד ולכך שחיטה כשירה בזר לפי שהשחיטה הוא מדת אכזריות ידוע אם הב"ד עומדין במשפט אינם יכולים להעמיד על בוריו הדין לזכות משא"כ הכהן דבלא"ה הוא מסטרא דחסד יוכל לעמוד במשפט ואפ"ה יכול לזכות וז"ש ועל ריב יעמדו למשפט וק"ל:

בכל מועדי ישמרו ואת שבתותי יקדשו. י"ל למה שינה הלשון דאצל מועדים שייך קידוש ואצל שבת שייך שמירה. אכן נראה דידוע למה מקדשין החודש לפי שאין ללבנה מהלך קבוע לכך צריך לקדש עפ"י הראיי' משא"כ אם יש לה קביעות א"צ לקדש וכדתנן החודש שנראה בזמנו אין מקדשין אותו ולעתיד יהיה אור הלבנה כאור החמה וכאור ז' ימי בראשית והיינו שיהא להלבנה מהלך קבוע ולא יצטרך לקדש המועדות וז"ש בכל מועדי ישמורו וידוע דשבת תולה בכניסת ליל ז' ולעתיד יהיה יום ולא לילה ויצטרכו לקדש השבת כמו קידוש החדש וז"ש ואת שבתותי יקדשו וק"ל:

ואל מת אדם לא יבא לטמאה כי אם לאב ולאם וכו' הטעם דהכהן רשאי לטמא לקרוביו היות דנשמת כל הקרובים מצורפים זה בזה כמו נר אחד המונח בין ב' קדירות מאיר לזה ולזה. ולכך כשמת קרובי גם נרו יכבה מעט ובלא"ה טמא ולכך רשאי לטמא להם וא"ש:

ואחרי טהרתו ז' ימים יספרו לו. י"ל מ"מ יספרו עוד ז' ימים. משוס דקיי"ל כל הנכנס למחנה שכינה טעון הפרשה ז' ימים אפילו טהור ולעתיד תהיה השכינה בכל העזרה ולכן צריך לפרוש עוד שבעת ימים וא"ש:

והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחוזה וכו' אני אחוזתם. ידוע דלא היה לשבט לוי חלק ונחלה בארץ רק אחוזה מעט והם מ"ב ערי מקלט היו להם לאחוזה. ולעתיד לא יצטרכו לערי מקלט כי לא יהרוג איש את אחיו וגם אחוזה לא יהיה להם וא"ש. או י"ל דהנה שני כתרים ניתנה לישראל בשעת מ"ת והם כתר כהונה ומלכות כמ"ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש זו כתר כהונה ומלכות. ובחטא עגל ניטלו מהם. אמנם שבט לוי לא חטאו בעגל ולא ניטלו הכתרים מהם והיה כל אחד מלך והוצרכו להיות להם אחוזה בא"י מעט יען אין מלך בלא אחוזה. משא"כ לעתיד יהיה ה' למלך על כל הארץ ולא יצטרכו לאחוזה וק"ל:

וכל חרם בישראל להם יהיה. מה שדייק וכל חרם היות ידוע דשני חרמות הם חרמי כהנים וחרמי בדק הבית ולעתיד לא יצטרכו לבדק הבית כי הקב"ה עתיד לבנותו לכן כל חרם להם יהיה וק"ל:

להניח ברכה אל ביתך. קשה למה הוצרך לומר להניח ברכה. ויובן עפ"י מאמר הגמ' ר"י פגע בהאי ינוקא א"ל פסוק לי פסוקיך א"ל עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר א"ל ומנא לך הא א"ל זיל נסי א"ל ומי שרי לנסות להקב"ה א"ל אין דכתיב בחנוני נא בזאת ע"כ יש לדקדק מאי קא"ל מנא לך הא הא קרא קדריש עשר תעשר. רק י"ל דהיה קשה לו לר"י הלא זהו שלא כדרך הטבע דהלא אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין ומעשר וודאי מדוד ומנוי הוא. ולכך קאמר מנא לך הא והשיב לו אין דכתיב בחנוני נא בזאת ור"ל דמפני מה אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין לפי שאין כדאי לנו לעשות נס בגלוי. הלא השם ייעד זאת והבטיח לנו בזה שיעשה לנו נס אפי' בגלוי. וז"ש הפסוק וראשית בכורי כל וכל תרומת כל וכו' תתנו לכהן ואעפ"י שזה דבר המדוד ומנוי אפ"ה להניח ברכה אל ביתך דלעתיד יהיו גם צדיקים גמורים ויהיו כדאי לנס אפי' בגלוי וק"ל:

כל נבילה וטריפה לא יאכלו הכהנים. ידוע מאמר הגמ' דבקשו חז"ל לגנוז ספר יחזקאל דכתיב כל נבילה וטריפה לא יאכלו הכהנים כהנים הוא דלא יאכלו אבל ישראל יאכלו ע"ש ויש לתרץ דהנה הרמב"ם פסק דבמלחמה מותר לאכול נבילות והיינו דהוא נגד היצה"ר כמו יפת תואר דהותרה במלחמה ולעתיד יהיה מלחמת גוג ומגוג ומותרין ישראל לאכול נבילות כנ"ל משא"כ הכהנים לא יאכלו דכמו כן כהן אסור ביפת תואר לכן כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים ומתורץ קושית הגמ' שפיר וק"ל:

הפטרת בהר בחקתי

ה' עזי ומעוזי. עזי זו מלכות כמש"ה ויתן עוז למלכו. ויובן פי' הפסוק בהקדים ליישב המדרש דמגילת אסתר וזה לשונו כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה תמן כתיב כי לה' המלוכה ומושל בגוים ואת אמרת אשר בשושן ותי' בזמן שישראל עושים רצונו של מקום הוא מושל בגוים ובזמן שאין עושים רצונו הוא מלך על כל העולם ותמוה. ונראה לפרש לפי שהפלסופים תמהו למה ברא הקב"ה את עולם השפל הלא אין פועל עושה פעולה אם לא צריך אליו ומה צורך יש לו בעולם ותי' הר"י לוריא לפי שיתואר הקב"ה במלך ואין שם מלך חל בלא עם לכך צריך הקב"ה לברוא את העולם. אמנם הוא מלך על ישראל כי הם נקראים בנים למקום ושפיר יתואר בשם מלך אבל על האומות הוא נקרא מושל. וזהו תקות ישראל שלא יוכל לכלות אומה ישראלית כי אין מלך בלא עם. אמנם אם ישראל ח"ו אין עושים רצונו גם הם דומים לאו"ה במעשיהם המקולקלין והוא נקרא מלך על כל הגוים. וכן מצינו בגלות ישראל עילם שם כסאו ששם כסאו בעילם. וזהו פי' הפסוק מי לא ייראך מלך הגוים ר"ל כשאתה נקרא מלך הגוים הוא מורא ופחד גדול על ישראל כנ"ל. ואי' במפרשים כל מלך האמור במגלת אסתר הוא קודש. ולפ"ז א"ש המדרש כתיב כשבת המלך על כסא מלכותו אשר בשושן ושושן הוא עילם ומשמע שהוא מלך הגוים והא כתיב כי לה' המלוכה ומושל בגוים ותי' בזמן שאין ישראל עושים רצונו הוא מלך הגוים וא"ש. וז"ש הכא ה' עזי כשהשם הוא מעוזי שלא יוכל לכלות אומה ישראלית כנ"ל:

ומנוסי ביום צרה. יובן בהקדים מ"ד שאל טיטוס שחיק טמיא את יוסף בן גוריון הכהן איך אתם אומרים ונבחר מות מחיים למה יעצת למלט את נפשך ולא בחרת במות והשיב לו בודאי המות נבחר מחיים אמנם אין לי רשות לפתוח אסיר ממסגר דהיינו נפש מגוף בלא רשיון עליון שהאדם לא בא לעולם אלא לעשות מצות וראוי לכל בר ישראל בעת חורבן מקדש ה' לבחור במות אמנם מי יקיים המצות ולכך בהכרח צריך להמלט ולברוח ולנוס על נפשו. וזש"ה ומנוסי ר"ל שאתה גורם לי לנוס ביום צרה מטעם הנ"ל וק"ל:

אליך גוים יבאו מאפסי ארץ. פי' מפני שכל הנביאים תמהו מדוע דרך רשעים צלחה ויש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברשעתו. והטעם למה באמעת כן משני שהש"י נתן הבחירה לבני אדם ועץ הדעת טוב ורע ובאיזה דרך שרוצה לילך מוליכין אותו והחנות פתוחה וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירין ונפרעין ממנו. ואם השי"ת יעשה נס לצדיק להנצל מיד שוסהו אין החוש סובל לראות חרב שלופה כנגדו ויבחור ברע וא"כ יעבוד בהכרח מבלי בחירה והשי"ת נתן הבחירה לבני אדם לענות בו ולכך רשע

מאריך ברשעו. והנה הקב"ה מאריך אף ועוזב אותנו בגלות המר הזה ג"כ מטעם זה דיש רשע מאריך ברשעו. וזש"ה ומנוסי ביום צרה היינו שהצדיק מט לפני רשע ואמר הטעם מפני שאליך גוים יבאו מעצמם מאפסי ארץ דאל"כ יעבדו בהכרח וק"ל. או יאמר אליך גוים יבאו מאפסי ארץ על העתיד נאמר ויובן במ"ד בגמ' מצוה לחשוב תקופות ומזלות והטעם לפי שיש עובדי ע"ז שעובדים לחמה ואומרים אל אתה. והיודע לחשוב תקופות ידע שכל כ"ח שנים הוא מחזור גדול תסבב החמה בגלגל אשר בו נתלו המאורות בהכרח ואם היא אלוה לא שייך הכרח לכך מצוה לחשוב תקופות וכו'. וידוע שאפסי ארץ הוא במקום הקוטב מקום שכלה מרכז הארץ ודוק ותשכח בקוטב צפונית תשעה חדשים אין החמה מבהיק אורה ושלשה חדשים הוא בהיר ואין שם חושך ואלו היה החמה מושל היתה ראוי להיות בכל העולם בשוה כמו במרכז האמצעי ולכך אותן הדרים בקוטב הארץ יודעים שזרח השמש ובא השמש ואל מקומה שואף זורח ואין לה כח אלהות וז"ש אליך יבאו גוים מאפסי ארץ דאפסי הוא מלשון אפס ותוהו דהיינו מקצוי הארץ הסמוך לקוטב הצפוני והדרומי משם יבאו לעבוד את ה' מכאן ולהבא וחפרה הלבנה ובושה החמה והי' ה' למלך על כל הארץ. ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל. פי' זאת תהיה התנצלותם כי לא מצד עצמם בחרו בכך אלא אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כדאמרי' גוים שבח"ל וכו' וא"ש:

היעשה לו אדם אלקים. והמה לא אלקים יובן בהקדים הפסוק ויאמרו עשה לנו אלהים כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו פירש"י השטן הראה להם דמות משה מת ומוטל במטה. וצריך להבין וכי מפני שהראה להם משה מת בקשו לעבוד ע"ז וזהו מעשה שגעון היה להם לבחור איש אחר או באהרן או בחור. ונראה לומר דידוע דבימים הקדמונים עבדו לכוכבי השמים וכסיליהם ואמר הכוזרי שלא היו מאמינים ממש להדמות כי הכסיל שבכסילים ידע שמעשה ידיו לא יציל את נפשו אלא היו עושין דמות כוכב והיו מקטרין להדמות כדי שישפיעו למטה הרוחני ויגיד להם עתידות רק למה בחרו בדומם וצומח היה להם לבחור בחי כמו שעשו המצריים שהקטירו לטלה ויותר נבחר האדם שיש בו רוח חיוני ותי' לפי שידוע שבן גילו מדבק בבן גילו ואם יקטרו לאדם שיש בו רוחני לא יכלו להשפיע למטה כי הרוחני ידבק למעלה לכך עשאו דבר גשמי שאין בו רוחני כלל ויובן פי' הפסוק קום עשה לנו אלהים כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו פי' שמת ונדבק הרוחני. והם טעו בזה ועשו עגל זהב וטעמו לפי שמסורת היה ביד ערב רב שיש שור במרכבה עליונה לכך עשו דמות שור. וז"ש היעשה לו אדם אלקים הלא

דמות אדם גם במרכבה והמה לא אלקים רמז לאפי רברבי וזוטרי שגם להם אין יכולת בידם כי עילת כל העילות הוא מושל וכן שאר הדמותות אין ממש בהם:

לכן בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה'. פי' על עובדי החמה נאמר כי לעתיד וחפרה הלבנה ובושה החמה ויקויים והיה ה' אחד ושמו אחד ואז וידעו כי שמי ה' ולו לבדו יאתה המלוכה:

חטאת יהודה כתובה בעט ברזל. קאי אשלמעלה שאמר אך שקר נחלו אבותינו והוא התנצלות של אומות לעתיד לפי שמנהג אבותיהם בידיהם אבל חטאת יהודה דאין להם שום פ"פ והתנצלות על רוע מעשיהם כתובה בעט ברזל. לפי שקולמוס מנוצות של עופות אם ירבו לכתוב בה אין לה כח ושיור. אבל חטאת יהודה צריכה עט ברזל שיוכל להספיק לכתוב כל חטאם לפי שאין קצבה לעונותיהם. ומה שדייק חטאת יהודה ולא קאמר חטא יהודה הוא עפ"י מ"ד בגמ' דשבת ר' ישמעאל קרא והטה בשבת וכתב על פנקסו לכשיבנה בהמ"ק ב"ב אביא חטאת שמינה ופירש"י שהיא מפורסמת יותר ע"כ וזהו אינו מובן אך יש לומר דהנה יש תמיהא גדולה על ר"י הלא ידוע כל העוסק בפ' קרבנו' כאלו הקריב כדאי' במד' ובגמ' שאמר הקב"ה לאברה' כשאמר תינח בזמן שבהמ"ק קיים וכו' וא"כ למה כתב על פנקסו שלא ישכח מאי כולי האי בוודאי עסק בפ' הקרבנו'. אך יש שני טעמים על הבאת הקרבן על החטא. א' כי ידוע דכישחטא האדם חוטא בגוף ובנשמה ולכך מביא קרבן בהמה שיש בה גוף ונשמה לכפר עליו. והב' הוא שע"י ביאתו לפתח אוהל מועד וקרבנו בידו נראה לעין כל שחטא ומתבייש וכל המתבייש מוחלין לו על כל עונותיו. וזהו הנפקותא בין ב' טעמים הללו אם סגי בעוסק בפ' הקרבנות או לא דלטעם זה שיתבייש צריך דוקא להביא קרבן. והנה הצדיק הזה רצה לצאת ידי שמים אפילו לטעם שני ולכך כתב על פנקסו להביא חטאת שמינה ובזה יתבייש בעיני הבריות כי שגגת תלמוד עולה זדון וצריך ביוש יותר וז"ש כאן חטאת יהודה כתובה בעט ברזל למען יעמוד ימים רבים ולקרנות מזבחותה פי' שצריכין ביוש יותר וא"ש. ועוד נר' טעם אחר על כתיבת החטא כי המשורר אמר וחטאתי נגדי תמיד וכ' הרמב"ם האדם יתאונן ויקונן תמיד על חטאו ויקונן על פשעיו וחטאיו ויהיו לנגד עיניו באם שיבא עוד פעם שני לידו שלא יהיה לו כהיתר ולא יכשל בחטא אחר וז"ש חרושה על לוח לבם כענין שאמר כתבם על לוח לבך לזכרון. וידוע דכל חטאי בני אדם הם מחמת הגאוה כי רום הלבב גורם לחטוא כדכתיב ורם לבבך ושכחת ולכך הזהירו חז"ל מאוד מאוד הוי שפל רוח ולזה רמזה לנו התורה לזרוק הדם על קרנו' המזבח כדי שיתפרסם חטאו ויתבייש. וידוע שעיקר התשובה היא בלב ועל כן צריך להתודות בלב

נשבר. אבל יהודה חרושה חטאם על לבם כצפורן שמיר פי' כמו דבר שנבקע ע"י שמיר שבוודאי א"א למחקו כי דבר חזק הוא ובוקע אבנים. ולקרנות מזבחותם פי' דאעפ"י שמביאים קרבן על חטאם אינם מודים ועוזבים וק"ל:

כזכור בניהם מזבחותם. פי' שקוראין שמות למזבחותם כדי שמתוך זה בניהם הבאים אחריהם יזכרו הע"ז ולא ישכחום. עי"ל דהנה העובדים להרים מעמידן ע"ז שלהם עליהם כדי שיהיה לנגד עיניהם תמיד ועוד כדי שימשיכו השפע מלמעלה וידעו על ידם עתידות בכישופם וז"ש ואשיריהם על עץ רענן דאשיריהם הוא מגזרת אשורנו ולא עחה לשון ראייה והנה רבינו סעדי' גאון פי' על מה דאמרי' בגמ' שיחת דקלים והוא שהיו מחפין הדקלים בסדינים שיתקבצו כל הרוחות ויגידו להם עתידות. אך זה הוא במקום מדבר ששם שולטנות הלבנה לכן עשו אשיריהם על עץ רענן וגבעות הגבוהות כדי לידע עי"ז עתידות. אך החמה משפיעה רוב השפעתה במקום ישוב כמש"ה ומנגד תבואות שמש וידוע דע"י כח החמה צומח הזהב בהרי הזהב ולזה היה כוונתם שהעמידו דמות חמה על ההרים אשר בשדה כדי לקבל זהב ע"י השפעת החמה ולזה קאמר הררי בשדה חילך פי' על שהיה כוונתך עי"ז לקבץ חיים ועושר ולכן תענשו מדה כנד מדה כי כל אוצרותיך לבז אתך וא"ש:

במותיך בחטאתיך. יובן במה דאית' בישעיה ביום ההוא יהי' מזבח לה' בארץ מצרים ואיתא בגמ' שזה נתנבא על מזבח שבנה חוני ומק' שם תוס' והלא הי' שחוטי חוץ ומתרצים שבאמת לא הקריבו עליו בשביל ישראל אלא בשביל נכרים ולהם לא נאסר שחוטי חוץ וזש"ה כאן במותיך בחטאתיך פי' הבהמות אשר בחוץ בכל גבוליך הם נמשלים בחטאת כוונתו לפרה אדומה שנקראת חטאת דכמו שהיא מטהרת טמאים ומטמאת טהורים כן נמי הבמות מקרבת רחוקים ומרחקת קרובים וק"ל:

ושמטתה ובך מנחלתך כו'. דידוע דשני שמיטות הם שמיטת קרקע הנוהגת בארץ ושמיטת כספים דנוהגת אף בח"ל כי היא חובת הגוף. ולפי שהם עברו על שמיטת קרקע וכספים לכך אמר הנביא דיענשו מכ"מ ושמטתה ובך ר"ל נגד שמיטת כספים אשר היא חובת הגוף ומנחלתיך נגד שמיטת קרקע וא"ש. או יאמר דכתיב גבי שמטה בפ' בהר שבת לה' ופירש"י ז"ל לשם ה' כמו שנאמר בשבת בראשית. והכוונה בזה דהיות השמיטה היא טובה לאדם שאין בה חסרון כיס ואינם מפסידים ע"י שמטה ואדרבה טרחא ולכן נקרא שבת לה' לאפוקי לישראל איננה נשבת להם מאומה מאשר להם וכן נמי נאמר בשבת בראשית שבת לה' להורות שלא יפסידו כלום ביום השבת דביום הששי לקטו לחם משנה ולכן נקרא שבת לה'. נמצא לפי דברינו שהשמטה היא טובה לאדם

והם עברו על השמטה אף שאין בה הפסד ולכן יענשו מכ"מ ושמטתה ובך ומנחלתיך שתעזוב נחלתיך לנכרים ויהיה השמטה בך שתהיה בה הפסד וא"ש וק"ל:

והעבדתיך את אויביך בארץ אשר לא ידעת. הא דקאמר והעבדתיך שהוא פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף המורא על חוזק הפעולה היות דחכמי הפילוסופים בחרו בעבדות באמרם שאין אדם מגיע לעבדות הבורא בתכלית השלימות אם לא בעבדות. ואמנם אם היא ברצון אבל בהכרח אין לך קשה מעבודה זו. לכך כתיב והעבדתיך בהכרח שלא ברצונך וא"ש:

או יאמר והעבדתיך את אויביך וכו' היות ידוע דבגלות צריכין ישראל לקבל שפע ע"י השרים אשר האומות תחת ממשלתם וישראל שרוים בתוך האומה דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שהם ע' שרים לשבעים אומות כמנין ע' נפש של ישראל ורוב השרים המה אויבים לישראל וז"ש והעבדתיך את פי' שתזדקק בע"כ לקבל השפע ע"י אויביך שהמה שרי אומות למעלה בארץ אשר לא ידעת היינו בגלות אשר אתם נפוצים שם וא"ש:

או יאמר דהנה לכאורה טוב להם להכניע עצמם בארץ אשר לא ידעו עד הנה לפי שאינו דומה מתבייש במקום שמכירין אותו למתבייש במקום שאין מכירין אותו. אך י"ל דהנה הקב"ה אינו מכלה את העולם דאף אם נפסקה השפע במקום אחד ע"י הגזירה הגזורה מ"מ מתרבה השפע שנגזרה לבא על העולם במקום אחר. וידוע דאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל והנה לפ"ז כשנגזרה טובה על איזה מדינה וישראל שרוים בה איננה מגעת להם הטובה והם גורמים לבוא פורענות עליהם ובהכרח יתרבה השפע במקום אחר מקום שאין ישראל שרוים בה וז"ש והעבדתיך את אויביך בארץ אשר לא ידעת ר"ל בארץ אשר אינכם לשם שם יתרבה השפע ונמצא שהם כעובדים את אויביהם במקום אחר וא"ש וק"ל:

כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד. נראה לומר דהנה ידוע מ"ד בגמ' מאדם ועד בהמה נדדו הלכו נ"ב שנים לא עבר איש בארץ יהודה והיתה שממה כמנין בהמה. ותי' במדרש דב' שנים אחר הפיכת סדום לא נכבה הגפרית ומלח וי"ל דלזה נתכוון באמרו נ"ב שנים דכתיב עד עולם תוקד ועולם הוא יובל וב' שנים אחר היובל כמהפכ' סדום עול' נ"ב שנים ושפיר מכוון הענין וא"ש:

או יאמר בהקדים לתרץ המשך הפסוקי' בצר לך ומצאוך וכו' באחרית הימים ושבת וכו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וכו' דהנה כתיב באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנות והיינו דציון במשפט תפדה לפי שע"י שאין עושין תשובה שלימה בגלות שיהיו ראוין

להגאולה על ידה וכשיב' העת יגאלם למען שמו אף שהמ' כולו חייב ולכן נגאלין במשפ' ובדין כדי למרק עונות' ואולי זהו חבלי משיח וז"ש ובאש אתה עתיד לבנותה פי' בדין שהוא אש. והנה ידוע דסביבות ארץ ישראל. גם שם עבדו ע"ז כמו בדמשק וכדומה והם היו שכינים רעים לישראל אשר נכשלו על ידיהם. וידוע דהיכי דמי בעל תשובה באותו מקום דוקא והנה לפ"ז ישראל אשר המה מפוזרים בד' רוחות השמים א"א להם לשוב בתשובה כראוי כי לא באותו מקום שחטאו המה. וז"ש בצר לך ומצאוך וכו' באחרית הימים ושבת וכו' פי' דוקא באחרית הימים אז תוכלו לשוב בתשובה שלימה כראוי אך הא כיצד לזה אמר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ואז תגיעו לאותו מקום שחטאתם בו ובע"כ צריכין לגאול בדין וז"ש כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד אף בעת הגאולה תוקד עוד האש והדין עד שובכם אל מקומכם כנ"ל וק"ל:

כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם וכו'. אמר אמ"ו זצלה"ה דברים אלו צריכין ביאור מי פתי יסור הנה ויבטח באדם אשר ימיו קלו מני אורג וסופו ללילך לאבדון והרג ושמו לא יזכר בין החיים לומר דידוע דהצדיק נקרא אדם מפני שהצדיקים מתדמים לבורא יתב' ואדם הוא במספר מ"ה במספר השם של מ"ה ב"ה וזהו ה' מ"ה אד"ם ותדעהו כידוע לי"ח והצדיק מגין על הדור בעודו בחיים ובמותו מכפר עליהם. וז"ש ארור הגבר אשר יבטח באדם פי' שעשה בטחונו בצדיק שהוא עומד כתריס בפני הפורענות. ובזה ניישב המשך הפסוקים דכתיב והי' כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וכו' ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר התורה הזה וכו' וצריך להבין למה יתברך בלבבו כשמעו את דברי האלה הלא חיל ורעדה יאחזהו. ועוד יש לדקדק מלת בלבבו וגם מ"ש הכתובה דוקא. וי"ל דהנה כתיב בדברי האלה גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה ואמרי' בגמ' זו מיתת צדיקים דמפני הרעה נאסף הצדיק ונתפס בעון הדור. וידוע דצדיק איקרי לב דכמו שהלב מחזיק כל הגוף כן הצדיק מחזיק הדור ולפ"ז יובנו הדברים על נכון והיה כשמעו את דברי האלה הזאת ר"ל דהיינו מכה אשר לא כתובה וזו היא מיתת צדיקים. ולכך והתברך בלבבו ר"ל בצדיק הנקרא לב בו ישים בטחונו לאמר שלום יהיה לי לפי שמיתתו מכפר לכן אמר מכ"מ כי אז יעשן וכו' ורבצה בו כל האלה הכתובה דייקא וא"ש:

ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו. לכאורה אינו מדוקדק למה בשר זרועו. וי"ל דהנה כתיב ויזכור כי בשר המה היינו שהקב"ה ברחמיו וחסדיו הגדולים מרחם על האדם לפי שהוא בשר ודם ועלול לחטוא מחמת שחלק המרגשת גוברת על חלק השכלי. וז"ש ארור הגבר אשר שם בשר זרועו ר"ל שהוא חוטא ומן ה' יסור לבו ואומר שלום יהיה לי

דהלא בשר אני וע"ז סומך לחטוא. ולפי שורת הדין אין לו תירוץ בזה דהנה ב' דרכים לפניו ובחרת בחיים כתיב והבא לטהר מסייעין לו וא"ש וק"ל:

והיה כערער בערבה. פי' ערער לשון ערירי לפי ששם בטחונו בצדיק כנ"ל לכך מכ"מ יהיה כאיש ערירי כאלו הוא לבד בעולם ולא יראה כי יבא טוב היינו שלא ימות הצדיק. ולפי ששם בשר זרועו והיינו שנמשל כבהמות נדמה שאין להם אלא חלק המרגשת ולכן ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב כתורין יאכל עשבא ומטל שמיא יצטבע במדבר כבהמות וחית יער וק"ל:

ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. דהנה שיני מיני הבטחות יש. אחד ששם בטחונו בה' שמכל צרותיו יושיעו. והשני שגומר בדעתו בכל עת כאלו כבר נושע בה'. וז"ש שנית והיה ה' מבטחו להורות על הבטחה השנית. אך הא כיצד ואיך אפשר שיצייר האדם זאת בדעתו לזה אמר והיה כעץ שתול על מים זו תורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים דהיינו שיעסוק תמיד בתורה ודדיה ירווך בכל עת ויראה ממנה כי ישראל נושע בה' תשועת עולמים ולא יכלמו לנצח כל החוסים בו ועל יובל ישלח שרשיו הם התלמידים ולא יראה כי יבא חום היינו חום היצה"ר כי מזימה תשמור עליך והיה עליהו רענן הרצון בזה דבאמת צדיקים רע להם כמ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. אך הבני הדור ההמוניים הם בשלוה וניזונים בזכות צדיקים והם נקראים עלים כמ"ד אלמלא עליא וכו' וז"ש והיה עליהו רענן היינו ההמון עם והצדיק מובטח להצלחה האמיתית. ובשנת בצורת לא ידאג וכו' דהנה בשני בצורת אסור לשמש מטתו אמנם הצדיק בשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי הם הבנים. ואמר עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי יודיענו בא הכתוב כמתרץ על צדיק ורע לו דהנה מצינו לפעמים אדם שעושה דבר שאינו הגון וכוונתו לש"ש והוא בן עה"ב ולפעמים יש אדם שמראה עצמו לצדיק והוא צבוע. וידוע שהצדיק איקרי לב לכך אמר עקב הלב מכל ואנוש הוא מי יודיענו ר"ל דהאדם לא ידע הלב אם צדיק גמור הוא אם לא דאדם יראה לעינים וה' יראה ללבב אמנם אני ה' חוקר לב ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו דהשינוי הוא מפאת המקבל ולכך אין בידינו לא משלות רשעים ואף לא מיסורי צדיקים וא"ש:

קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט וכו'. יובן במ"ד בגמ' שאל ר"ע את ר' אליעזר בדרך רבי למדני הלכות קישואין אמר דבר אחד ונתקבצו כל השדה קשואין אמר ר' למדתני נטיעתן למדני עקירתן ופי' רש"י לפי שעקירתן קשה מנטיעתן והטעם י"ל במ"ד בגמ' למה נקרא שמם כישופים שמכחישין פמליא של מעלה וענין הכחשה הוא

דידוע דהחמה משפיע לכל האקלימים לכל חלק כפי צרכו מקום לזהב ומקום לכסף וכו' והעוסק בכשפים הוא משפיע למקום אחד כל השפע מן החמה בשעה חדא ויעשר מיד והעד נשים שאננות שאמרו ומעת חדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל וידוע דשפע של הקישואין הוא מן לבנה. וא"ש הגמ' בתחלה אמר למדנו נטיעתן אמר דבר אחד כנ"ל. אמנם עקירתן הוא יותר קשה שצריך לחזור כמות שהיא ומשם יפרד לעולם וזה גדול מזה כי מיהב יהבי משקל לא שקלי וא"ש. ולכך נקראת כשפים שמכחישין וכו' פי' מל' כחש בשרי שמכחישין המזלות ממקומות אחרים אל מקום א'. וז"ש קורא דגר ולא ילד כי דגר הוא מין עוף שאינו מוליד והוא מקבץ ביצים אחרים וכשיצאו האפרוחים ויגדלו ילכו ממנו ויעזבוהו וז"ש עושה עושר ולא במשפט שעוסק במעשה הכישוף כי אין לו משפט עושר בחצי ימיו יעזבנו כמו שהוא נוטל שפע מן העולם כן יכרות ממנו שניו ויכין רשע וצדיק ילבש ובאחריתו יהיה נבל שיתגלה קלונו לעין כל כי מעשה כישוף המה וא"ש:

כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו. הרצון בזה דהנה קשה הא אי' בגמ' דשלמה המלך נטע אילן במקדש והיה מפריח זהב ובו היו מסתפקין ונוטלין ממנה פרחי כהונה. וכן כתיב אין כסף נחשב למאומה בימי שלמה כאבנים והיינו דמציון מכלל יופי ואבן שתים שממנה הושתת העולם ושמה שער השמים ומשם יוצאת השפע לכל העולם דעיני ה' אלהיך דורש אותה ומשם מתחלקות לשאר ארצות וכינס שלמה השפע במקום אחד. וקשה וכי היה שלמה ח"ו דורש למזלות ולחמה. ולזה אמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו דהמקדש היא למעלה מן המזל ואין כישוף שייך כאן דהוא מרום מראשון דהיינו המזל שנקרא ראשון שהוא ראשון לתולדות והוא למעלה מהמזל ולא עשה זאת ח"ו ע"י מזל כי איננו תחת המזל רק שהוא על דרך כל מה דאסר לן רחמנא שרי לן וק"ל.

מקוה ישראל ה' כל עוזביך יבושו וסורי בארץ יכתבו. פי' דידוע שהחטאים נרשמים מתחת כסא הכבוד וכמין שתי ידים יש ששם כל החטאים נרשמים וגלויים הם לפני השטן ויוכל לקטרג וזהו וידי אדם מתחת כנפיהם. ואם יעשו ישראל תשובה מגביה הקב"ה אותן הידים למעלה כדי שלא יוכל השטן להביט ולקטרג וזהו וישא אהרן את ידיו וכו' והבן. והקשו המפרשים הלא בקורות ביתו החטאים נרשמים כמש"ה אבן מקיר תזעק וכו'. ותי' שהחטא אשר יעשה האדם במזיד הם נכתבים למטה אבל השגגות הם נכתבים למעלה. וז"ש וסורי ר"ל הסרים מאחרי ה' במזיד בארץ יכתבו היינו למטה כנ"ל וק"ל:

רפאני ה' וארפא. כפל הלשון נראה עפ"י מה שאמר הנביא ומכתי אנושה פי' כשראה הנביא שקשה לו להחזיר את ישראל למוטב על זה אמר אם כן למה זה אנכי הלא לא לחנם שלחתני והערה עלי רוח ממרום דהיינו שפע נבואתו רק לחבוש לנשברי לב והנביא לא בא לעולם אלא לתקן הדור. מה שאין כן אם לא תקובל מוסרי מכתי אנושה. וע"ז אמר כאן רפאני ה' וארפא ב' רפואות וכן הושיעני ואושעה. כי תהלתי אתה דידוע בקשת משה ובמה יודע איפא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך לפי שע"י שמשרה הקב"ה שכינתו על נביאי ישראל יפאר ענוים בישועה וז"ש כי תהלתי אתה. וכן ישפוך השם רוחו על כל בשר ונבאו בעת ביאת גואלנו ב"ב אמן:
נשלם הפטרת בחקתי וספר ויקרא

הפטרת במדבר

ודרוש לשבועות למ"ת
וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' ונקדים בעל ס' המקנה בענין זה ז"ל ויותר מה חיבה יתירה נודעת לנו לקדש אותנו קדושת עולמים בחופה וקדושין כאמור וארשתיך וגו'. וכתיב והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי לי עוד בעלי ואומר הנה אנכי בעלתי בכם ו"ז תקנו לומר בברכת אירוסין מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין:
אמנם בענין החופה וקידושין נחלקו המפרשים י"א שהקדושין היו במה שהוציאנו מכור הברזל ברכוש גדול כאמור תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף דהיינו ביזת מצרים וביזת הים כפירש"י. וכאשר אמר הש"י בתחילת הגלות כבודו ית' למרע"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. וי"א שהקדושין היו בלוחות הברית במעמד הר סיני כמ"ש חז"ל בלשון הכתוב בלוחות ראשונות אשר שברת יישר כחך ששברת שעשאן כפנוי' ונראה בשניהם אמת דהא קשה טובה במ"ש שעשאן כפנוי' דממ"נ אם קבלת משה הלוחות מהש"י היה בתורת שליח קבלה א"כ כבר נתקדשו בשעת קבלת הלוחות ואין ביטול הקדושין בשבירה כיון שכבר נתקדשו ואם היה משה שליח הולכה מהש"י א"כ הרי היה הזנות קודם הקדושין אפי' אם לא ישתברו כיון שעדיין לא מסרם לישראל אלא העיקר הוא שהיו הקדושין בביזת מצרים ובביזת הים אלא שהיו הקדושין בתנאי ע"מ לקבל את התורה כמ"ש בהוציאך את העם תעבדון את האלהים וגו' א"כ בשבירת הלוחות שלא נתקיים התנאי בטלו הקידושין למפרע וצריך לקדשם בלוחות שניות נמצא שע"י שבירת הלוחות היה הזנות קודם הקדושין. ובהקדמה זו

מפרש הגאון מופת דורנו מ' אפרים זלמן ני' מרגליות מבראד בס' שו"ת בית אפרים חלק אה"ע בהקדמה ז"ל אמר אפרים ד"ז נשאל לחכמים בנוסח הברכה שתיקנו חז"ל בברכת אירוסין והתיר לנו הנשואות ע"י חופה וקדושין שלמה שינו הסדר והקדימו חופה לקדושין ואם נפשך לומר בשביל חתימת הברכה בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין היא גופא קשיא למה הקדימו ואין לומר שקדושת עמו ישראל היה עד"ז שקדמו החופה תחלה ואח"כ הקדושין זו קשה מן הראשונה חדא דהיכי אשכחן הכי ולכשתמצא לומר שכן היה הלא יפלא למה נשתנו סדרי יוצר בראשית בקדשו את עמו ישראל אחר שהושיבם באפריון וכו':

ואשר אני אחזה בצדק פנים מסבירות להלכה ואגדה אען ואומר עפ"י מה שאמרו חז"ל בפסיקתא רבתי פסקא ויהי ביום כלות משה וז"ל ד"א מה כתיב למעלה מן הענין ברכת כהנים יברכך ה' אמר ר"י דסכנין למה הדבר דומה למלך שקדש את בתו ועשה לה קדושין גדולים כו' כך כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל בסיני עשה לה פומבי גדולה כמ"ש וכל העם רואים את הקולות ולא הי' אלא דוגמת קדושין כמ"ש לך אל העם וקדשתם ושלטה בהם עין הרע ונשתברו הלוחות כיון שבאו ועשו את המשכן נתן להם הקב"ה את הברכות תחלה כדי שלא תשלוט בהם עין הרע לפיכך כתיב תחלה יברכך ה' ואח"כ ויהי וכו'. ולכאורה יש כאן מקום עיון. מה שנראה מהפסיקתא שמתן תורה לישראל בסיני לא הי' אלא דוגמת קדושין והרי אנו אומרים מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין שמזה מבואר שמ"ת היה דוגמת חופה וכ"כ המפרשים שכפיית ההר כגיגית היה דוגמת החופה. אפס כי אא"ז מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות פ"ק דכתובות כתב דהקידושין הוא נתינת התורה כמ"ש א"ת מורשה אלא מאורסה והחופה הוא יחוד שכינתו עמנו במקדש כמ"ש ביום חתונתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה יום שנתחנך המשכן עכ"ל. ותניא דמסייע ליה מדברי הפסיקתא אלו שנראה משם ג"כ שהחופה הי' בהשראת שכינה במשכן וכן איתא שם בפסיקתא קודם לזה דודי ירד לגנו אל תהי קורא כן אלא לגנונו ויהי ביום כלות משה כלת כתיב אר"י דסכנין בשם ר' לוי ביום שנכנסה כלה לחופתה. אך דעת המפרשים והביאם ג"כ בס' כתובה בפרק דכתובות דכפיית ההר היה דוגמת החופה ובין כך ובין כך קשה מ"ש בנוסח הברכה שאם תאמר שבאמת היה כן שקדמה החופה תחלה תיקשה על מה עשה ה' ככה. ובכדי להגיע לישוב אקדים מ"ש מחו' הגאון החסיד ז"ל בהקדמת ס' המקנה שיש מפרשים שכתבו שהקידושין היה בביזת מצרים והים כמ"ש תורי וכו' (וכמו שהבאתי לעיל דבריו) ולדבריו צ"ל דאעפ"י שכבר קבלו התורה על הר סיני מ"מ זה לא היה רק דברים בעלמא ועיקר התנאי היה על קבלת

הלוחות ואפשר שרמז לו במ"ש תעבדון את האלהים על ההר הזה רמז ללוחות דכתיב בהו מזה ומזה הם כתובים וע"ד המדרש שדרשו חז"ל בפסוח לדעת מה זו וכו':

ועתה תחזה כי נוסח הברהה עולה כהוגן דודאי הקב"ה לא הפך הסדר והקדים הקידושין תחלה בביזת מצרים עד שיקבלו הלוחות ואח"כ היה החופה ע"י כפיות ההר כגיגית אך כשלא קבלו הלוחות הראשונות ונשתברו נתבטלו הקידושין הללו שע"י ביזת מצרים ולא נשארה רק החופה לבדה שאין תנאי בחופה ואח"כ נתקדשו הקידושין בלוחות שניות וממילא נתהפך הסדר וקדמה החופה לקידושין ושפיר אמרינן מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין והוא כפתור ופרח בעז"ה:

ונראה שיש לנוסח ברכה זו רמז בכתוב בפרשת וזאת הברכה אף חובב עמים כל קדושיו בידיך והם תוכו לרגליך ישת מדברותיך תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ובס' כתובה כתב לפרש אף חובב עמים שהחזיר עליהם התורה אעפי"כ כל קדושיו יעשו על ידך בשעה שהם תוכו לרגליך במעמד הר סיני שכפה עליהם הר כגיגית כמ"ש רש"י שם וגבי החופה כתיב בידיך מפני שהחופה אין נעשית ע"י שליח עכ"ל (א"ה הנה הגאון ני' קיצר בדברי ספ' כתובה במקום שראוי להאריך ולא אוכל מלט להביא כל דבריו. וזה הילך לשונו. מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין כתב מהרש"א בח"א דקאי על מ"ת שהם קידושין לישראל כמ"ש חז"ל בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרא מורשה אלא מאורסה. והחופה כתב הוא זצ"ל דהוא השראת השכינה במשכן. ובס"א ראיתי דבמעמד הר סיני דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית הוא ממש ענין יחוד החופה ובזה שייך לשון חופה וקדושין שכתבו המפרשים היינו במקום שהקידושין נעשים תחת החופה. וכן הי' במעמד הר סיני שקבלו התורה בעמדם תחת הר סיני ובזה אמרתי לפרש המדרש פ' במדבר בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם מה ראו להתקרב יותר מן האוה"ע סתם פיהם הקב"ה אמר להם הביאו ספר יוחסין שנאמר הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאים לכך מנאו בריש ס' במדבר אחר שאמר אלה המצות אשר צוה ה' את משה בני ישראל בהר סיני ואח"כ וידבר ה' שאו את ראש. נראה להבין מה ענין הר סיני לכאן משום שאמרו חז"ל בפסוק זרח משעיר למו הופיע מהר פארן שהחזיר הקב"ה התורה על כל אומה. אם כן קשה דאין זה קירוב יותר לישראל אלא כיון שמעמד הר סיני שכפה עליהם ההר היה ענן חופה ביחוד גמור וזה שטענו האומות כדאיתא בפ"ק דע"ז שיאמרו או"ה לעתיד כלום כפית עלינו ההר כגיגית זה שאמרו ג"כ במעמד הר סיני דוקא מה ראו אומה זו להתקרב יותר שאין קירוב יותר מיחוד החופה משא"כ בהם. והשיב להם הקב"ה הביאו ספר

יוחסין ר"ל דקי"ל דאין חופה לפסולות וכיון שאתם פסולים איך שייך בכם חופה. ובזה מובן הפסוק אף חובב עמים וגו'. דקאי על מ"ת דכתיב לעיל מיניה וזרח משעיר למו וגו'. וע"ז אמר אף חובב עמים ר"ל אף שחיבב את העמי' שהחזיר עליהם את התורה מ"מ כל קדושיו בידיך ר"ל שהקידושין שלהם נעשים על ידיך בשעה שהם תוכו לרגליך שהוא ענין מעמד הר סיני כפירש"י וז"ש אח"כ תורה צוה וגו' אל תקרא מורשה וכו' מפני שהחופה קיי"ל דאין נעשית ע"י שליח לכך כתיב בידיך אבל התורה שהם הקידושין הנעשים אפי' ע"י שליח קבלו ע"י משה עד כאן דבריו). ולפי' ז"ל דמפרש כל קדושין על החופה קשה למה אפקו לחופה בל' קידושין ולא בלשון נישואין. אבל לפי דרכינו יומתק הענין. שהכתוב מסדר והולך סדר הקידושין והחופה ומתחלה אמר כל קדושיו בידיך דהיינו הקידושין היה ע"י ביזת מצרים. ע"ד שאמר הכתוב ושלחתי את ידי וגו' ונתתי את חן העם הזה וגו' ואח"כ אמר והם תוכו לרגליך ישא מדברותיך דהיינו במעמד הר סיני ששם תוך אותם לרגלי ההר ישא הי' שם נישואין מדברותיך מדברי הקב"ה בעצמו דנישואין ע"י שליח ל"מ ואח"כ אמר תורה צוה לנו משה מורשה דהיינו מאורסה שהיה דוגמת אירוסין שהקידושין ראשונים נתבטלו ע"י שבירת הלוחות הראשונות. ושב שנית לקדשם ע"י משה רבינו ציר הנאמן בקבלת התורה ובלוחות שניות הרי שתחלה אמר ישא מדברותיך שהוא ענין הנישואין ושוב חזר לענין אירוסין תורה צוה לנו מאורסה ועד"ז תיקנו ג"כ בנוסח הברכה ע"י חופה וקידושין שבאמת שכך עלה הענין שקדמה החופה תחלה ומ"מ אנן שפיר עבדינן לקדש תחלה קודם החופה לפי המחשבה שעלה לפניו ית' להקדים הקידושין תחלה כדכתיב כל קדושיו בידיך:

ובזה אתי שפיר מה שתקנו מקדש עמו ישראל כו'. כיון שיש כאן חופה כבר יש כאן נשואין. אך לפי מ"ש א"ש לפי מ"ש בשו"ת מ"ב והביאו הב"י באה"ע סי' ס"ד שחופה קודם קדושין לא מהני למשוי' נשואה ולכן אפ"י שהיה כאן חופה ג"כ לא הועילה רק נשארו בדוגמת אירוסין לבד:

ובזה מיושב מ"ש בסוף ספר פרשת דרכים שהעלה מסוגיא דיומא דקדושת ישראל לא היה רק אירוסין עד שנבנה בית הבחירה. ולכאורה הוא סותר למ"ש המפרשים שכפיית ההר היה כענין חופה. ולפי מ"ש א"ש דמ"מ נשארו בדוגמת אירוסין. רק שאחר הלוחות שניות שהיו הקידושין נעשו הנשואין ע"י המשכן או בנין בית הבחירה:

ואמנם לכאורה יקשה במ"ש ז"ל דכפיית ההר כגיגית היה דוגמת חופה שהרי היה באונס וחופה באונס לאו כלום הוא וכו' ולולי דבריהם נראה עפ"י מ"ש בתרגום יונתן בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים שבעת יצ"מ נשאו אותם עננים למקום בהמ"ק

ואכלו שם פסחיהם עכ"ל והנה מבואר בש"ס ובאה"ע סי' י' דהבאה לביתו מיקרי חופה. ובזה יש לכוון במקרא ואשא אתכם כו' ר"ל שהיה ענין נישואין והיינו ואביא אתכם אלי שהיא הבאה לביתו דמיקרי חופה ואח"כ אמר והיה אם שמוע כו' והייתם לי סגולה כו' שמ"ש והייתם היינו ענין קידושין הנעשה ע"י קבלת התורה ע"ד ויצאה והיתה ולכן אמר והייתם לי משום דבקדושין בעינן ידים מוכיחות ועד"ז כתב במגלה עמוקות וארשתיך לי כו'. ומבואר ג"כ שהכתוב מקדים הנשואין שהוא החופה לקדושין כנוסח הברכה וליכא מידי דלא רמיזי באורייתא עכ"ד החריפין. (א"ה אך לפי' אינו מדוקדק מ"ש בתור' ואשא לשון נישואין על החופה שקודם הקדושין הנעשה ע"י קבלת התורה כמ"ש הגאון בדבריו הא מביא מקודם בשם שו"ת מ"ב וב"ש שחופה קודם קדושין לא מהני. וי"ל דבריו דבאמת הוא דאפי' אם נאמר דהחופה היה בליל ט"ו ניסן בשעת אכילת פסחיהם מ"מ כבר נתקדשו להש"י ע"י ביזת מצרים ששאלו מהם ומ"ש הגאון בדבריו ע"י קבלת התורה היינו על תנאי שיקבלו התורה וכמ"ש בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים וכו':

אמנם הגאון בספר המקנה כתב ליישב קו' איך הי' כפיות הר כגיגית דוגמת חופה הא הוי בע"כ. וז"ל גם בענין החופה והנישואין נחלקו המפרשים י"א שהיה ע"י שכפה עליהם ההר כגיגית וכמ"ש בחידושי כתובות ז' ע"ב באריכות שזה מ"ש חז"ל שאמרו האומות כלום כפית (ועי' לעיל הבאתי לשונו) עלינו הר כגיגית ע"ש. ומהרש"א ז"ל כתב שם דהחופה היה ע"י ייחוד השכינה במשכן. ולכאורה נר' דע"כ הוי הנישואין בכפיית הר סיני שהרי אמרו חז"ל בפ' כי תשא בפסוק וישק את בני ישראל שנתכוין לבודקן כסוטות ואם נימא שלא היו הנשואין עד ייחוד המשכן הא קי"ל דארוסות לא שותות כדאיתא לקמן ד' ד"ז ע"ב תחת אישך אמר רחמנא. (א"ה ולמ"ש לעיל בשס הפר"ד שהוכח דעד בנין בית הבחירה היה בכלל אירוסין ג"כ קשי' קו' זו וצ"ע כעת) אך נראה דהא קשה למ"ש חז"ל אשר שברת יישר כחך ששברת שעשאן כפנויה א"כ הרי נתבטל אפי' האירוסין. דבאמת אמרו בשבת דף פ"ז שיבר את הלוחות והסכים הקב"ה על ידו מאי דרש אמר מה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות כו'. ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת משמע דכוונת מרע"ה לא היו לעשותן כפנויה והטעם על זה כתבנו בחידושי תורה דסבר משה כסברת רב הונא בדף ה' דחופה קונה מק"ו א"כ כיון שכפה עליהם ההר כגיגית כבר היו קדושין גמורים ע"י החופה וממילא דהוי נמי נישואין גמורים כמ"ש מהרש"א ז"ל דר"ה יליף דחופה קונה וגו' לכך השקה אותם כדין נשואה והטעם בזה אף דלא קי"ל כר"ה דחופה קונה מק"ו היינו משום דפריך

התם מה לצד השוה שכן ישנו בע"כ. תאמר בחופה שאינו בע"כ. וכיון דהוי סבר דהחופה היה במה שכפה עליהם ההר כגיגית אף שלא הי' מדעת ישראל כמ"ש חז"ל אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו וכו' הרי גם החופה הוא בע"כ וליכא למיפרך שפיר הוי סבר דקונה וגו':

ובזה יש לתרץ מה שהקשו התוס' בשבת שם בד"ה ומה פסח וכו'. כוונתם דאי הוי ק"ו גמור אין זה מדעתו. ולפמ"ש י"ל דבאמת איכא למפרך מה לפסח שהוא בקום ועשה משא"כ בשבירת הלוחות שהוא בשב ואל תעשה ואיכא למימר דיו לבא מן הדין שיהא בשב ואל תעשה וכה"ג הקשו התוס' ביבמות דף ז' ע"א בד"ה ומה עבודה וכו' נימא דיו מה רציחה אינה דוחה עבודה אלא בשב ואל תעשה וכו' ותירצו דאתיא כר' טרפון דאמר היכא דמפרך ק"ו לא אמרינן דיו ע"ש. וכן בקדושין שם הביא התוס' בד"ה חופה שגומרות וכו' וא"ת נימא דיו אסוף דינא וכו' מה להלן אחר כסף וכו'. ותירצו דאתיא כר' טרפון וכו'. הרי דלסברת מרע"ה דחופה קונה היינו ע"כ כר"ט ושפיר יליף ק"ו מפסח אפילו בקום ועשה לשבור את הלוחות. אבל מה שהסכים הקב"ה עמו ואמר לו יישר כח ששברת שעשאן כפנויה דאין חופה קונה ממילא דליכא למילף ק"ו מפסח (ר"ל דהא מהאי טעמא דלא קיי"ל כר"ה דחופה קונה הוא משום דלא קיי"ל כר' טרפון אלא אמרינן דיו אפילו היכא דמיפרוך ק"ו ולהכי פסקו כל הפוסקים דקרן בחצר הנזק משלם רק חצי נזק כרבנן דר"ט עי' ב"ק כ"ד ע"ב וב"ה. ועי' רמב"ם פ"א הלכות נזקי ממון ה"ח וח"מ ס"י שפ"ט סע"ו י"א. ועי' רא"ש ריש קידושין. א"כ ממילא דליכא ק"ו מפסח לשבירת הלוחות דאיכא למפרך מה לפסח שהוא בקום ועשה משא"כ בשבירת הלוחות שהוא בשב ואל תעשה ואיכא למימר דיו לבא מן הדין שיהא בשב ואל תעשה. וליכא לתרץ היכא דמפרך ק"ו לא אמרי' דיו הלא זו דעת ר' טרפון ואנן קי"ל כרבנן. רק לסברת מרע"ה דהי' סבר כר"ט לענין חופה דן ק"ו ג"כ אשבירת הלוחות מפסח. והקב"ה הסכים על ידו אבל לא מטעמיה דק"ו מפסח רק שידונו כפנויה כי חופה אינו קונה דלא כר"ה דלא קי"ל כר"ט ועוד דלא היה חופה בכפיית ההר דהיה ע"י כפיה וחופה בעי' מרצון דלא כסברת מרע"ה שחופה אפילו בע"כ קונה וקידושין של ביזת מצרים וים ג"כ נתבטלו דהיו על תנאי של קבלת הלוחות כמ"ש לעיל בשם הגאון. ומה שהשקה אותם מרע"ה הוא ג"כ רק לסברתו דהיה חופה ע"י כפיית ההר וקונה וגומר אבל מדינא לא עבד לפי מה דפסקינן דלא כר"ה. אך לפ"ז קצת יש לדקדק א"כ למה בדקו אותם המים כיון דבאמת הקב"ה לא הסכים עם מרע"ה לזה רק דחופה אינו קונה א"כ אינם אפילו ארוסה. וז"ל רש"י בחומש פ' כי תשא וישק את בני ישראל נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש

עדים והתראה בסייף כעיר נדחת שהן מרובין. עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם ע"כ. וכן הוא ביומא ס"ו ע"ב שאלה אשה חכמה כו'. רש"י ד"ה שמעשה כו' הדרוקן דכתיב ויזר על פני המים ואמרינן במס' ע"א לא נתכוון משה אלא לבודקן כסוטות בצבות בטן ע"כ. וכן הוא בע"א דף מ"ד וע"ש בתוס' ד"ה אמר להם ר"י כו' מוכח שם דכ"ע מודו בזו דבדקן כסוטות. ואפשר לומר דמש"ה בדקום המים דנהי דהם כפנוי'. הא בן נח נמי מוזהר על ע"א. אלא דלפי מה דנביא לקמן אי"ה בשם הגאון בית אפרים שמה שאמרו רז"ל מלמד שאוו לאלהות הרבה וז"ל הגאון א"כ י"ל שהי' דעתם לעבוד בשתוף ובן נח אין מצווין על השיתוף ע"כ א"כ למה בדקו אותם המים. וצ"ל דזה לק"מ דקמי שמיא גליא דאותם שבדקום המים היו עובדים שלא בשותף רק לע"ז וכן צ"ל מאותן שנהרגו בסייף שהתרו בהם והיו עדים שאמרו שכפרו מכל וכל אך שאר ישראל אפשר שנתפסו בעון שותף (ע"י הערב רב) לכן נענשו אח"כ לדורות ועם זה מתורץ מה דקשה כיון שהומתו כל החוטאים מה נשאר מעון עגל שאמר ה' וביום פקדי וגו'. ולפ"ז ניחא דעכ"פ עון השיתוף היה נשאר על השאר ישראל ותיכף לא היה יכול להענישם דהא נשארו כפנויה כו' ועכ"פ שמץ ע"ז היה בהם עד שנתמרק מהם וז"ש מדעתו. יצא לנו מכל מה שכתבתי דעיקר הקדושין היה בביזת מצרים וביזת הים אלא כיון שהיה על תנאי שיקבלו את התורה א"כ בשבירת הלוחות היה מתבטל הקדושין אבל כיון שנתרצה הש"י להם בלוחות האחרונות ובנין המשכן נגמרו הקדושין למפרע והנישואין ביחוד השכינה לישראל במשכן וז"ש בשיר השירים תורי זהב נעשה לך דהיינו ביזת מצרים וביזת הים אבל עד שהמלך במסיבו וגו' לא היו הקדושין חלין עד שנתרצה המקום כמ"ש צרור המור דודי לי בין שדי ילין דהיינו השראת השכינה במשכן עכ"ד הנעימים ומתוקים וחריפים. ומעתה נתנה ראש ונשובה אל דברי הגאון בעל בית אפרים. כתב עוד ז"ל וגם זה כבר הקשיתי על דברי כמדרש ויחל משה את פני ה' אלהיו אמר משה רבש"ע לי צוית אנכי ה' אלהיך (א"ה עד"ז שמעתי דלהכי מרע"ה הקדים חצרות שהוא מחלקותו של קרח ואח"כ אמר ודי זהב הוא חטא העגל. דאלו הוי הוכיחן על חטא עגל מקודם היו יכולים לומר למשה לבד צוה וכמ"ש משה בעצמו תירוץ זה בתחלתו אבל במחלקותו של קרח אמרו כי כל העדה כלם קדושים ופירש"י כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה. ומדוע תתנשאו כו' לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך כל העדה שמעו. א"כ הודאת בע"ד כק' עדים דמי לז"א וחצרות היינו מחלקותו של קרח שם אמרתם בעצמיכם של כולכם דבר ה' אנכי ה' אלהיך וא"כ אמר ודי זהב בחטא עגל מזה מוכח למפרע שחטא עגל קיים

וליכא תירץ הנ"ל. ועפי"ז שמעתי לפרש שז"ש אלה עשית והחרשתי ר"ל אלה אלהיך ישראל בחטא העון החרבתי כי י"ל תירוץ כמו שאמר משרע"ה דלמשה לבד אמר. אבל דמית אהיה כמוך אוכיחה ואערכה לעיניך ר"ל דמית אהיה כמוך שלכולכם דבר נ"ל א"כ אוכיחה ואערכה לעיניך ר"ל א"כ נתעורר חטא העגל. ועפ"ז י"ל דלהכי לא קרא הכתוב לקרח חוטא בנפשו כמו שקרא להחמשים ומאתים איש שקראם הכתוב חוטאים בנפשותם כמ"ש את מחתות החטאים האלה בנפשותם. ורש"י פי' משום דראה שלשלת גדולה יוצאת ממנו כו' ועי' בשפתי חכמים מזה. ולדרך זה ג"כ ניחא דקרח היה לוי וידוע דכל לוי לא עבדו ע"ז ולהכי אם אמר שגם הוא שמע אנכי ה' אלהיך מפי הגבורה לא התעורר על עצמו חטא העגל דלא חטא בעגל. משא"כ הר"ן חיש דרובם היה משבט ראובן שחטאו בעגל. וא"כ בזה דאמרו כל העדה קדושים ששמעו אנכי ה' אלהיך מפי הגבורה התעוררו על עצמם חטא העגל ולהכי קראם הכתוב חוטאים בנפשם דהא לפי דבריהם נתחייבו מצד ממ"נ ודוק) וקשה שאם היה דעתו לרצות שלא יעשו על הקבלה במעמד הר סיני היה לו לבא בטענת מודעא ואפשר לומר דלזה לא הועיל טענת מודעא כיון שע"ז היא מז' מצות בני נח. אך א"כ גם טענת לי צוית בטלה. וע"כ לומר דאי' מטעם ז' מצות בני נח אתינן עלה לא היו חייבים על זה לפי מה דאמרין בסנהדרין מלמד שאוו לאלהות הרבה וא"כ י"ל שהיה דעתם לעבוד בשיתוף וב"נ אינן מצווין על השתוף ולפ"ז הדרא קושיא לדוכתא שהיה יכול לבא מדין מודעא. (א"ה ובזה נ"ל לפרש פ' וילך וזה תוארו):

ויאמר ה' אל משה הנך שוכב וגו' (ועי' מ"ש בזה בהפטרת שבת ח"ה של פסח) וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני וגו' דיש לדקדק טובא דתיבת ועזבני מיותר פשיטא כיון שזנו אחרי אלהי נכר הארץ בודאי יעזבו לעבוד הש"י ומה בא ללמדנו. ונ"ל דהנה הרב פרשת דרכים כתב ג"כ דאעפ"י דהיה להם המודעא מ"מ נענשו בבית ראשון דהם בידם חטא ע"ז (ועיין באלון בכות הבאתי דבריו) אך לפי מה שחידש הגאון בעל ס' בית אפרים דעכ"פ באם היו עובדים בשיתוף לא יענשו דהא בן נח אינו מצווה על השיתוף. וזהו שאמר הכתוב וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וגו'. וכ"ת דהיה להם טענת מודעא. לז"א מה יענו על חטא ע"ז דאין להם טענת מודעא דהיא מז' מצות בני נח. וכ"ת דב"נ אין מצווה על השיתוף לז"א ועזבני ר"ל אפי' בשותפות לא יעבדוני רק לע"ז לבד ואם כן יענשו בחטא ע"ז דהוא מז' מצות ב"נ. וכן מצינו באמת בשופטים יו"ד ז"ל הפ' ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי בני עמון ואת אלהי

פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. ע"כ. וקאמר במס' ביצה כ"ה ע"ב על פסוק זה וז"ל ממשמע שנאמר ויעזבו את ה' איני יודע שלא עבדוהו א"ר אלעזר אמר הקב"ה אפילו כתורמס הזה ששולקין אותו זיין פעמים ואוכלין אותו בקנוח סעודה לא עשאוני בני. הרי כמ"ש. ואפשר דמש"ה כתיב הכא ועזבני כדי ללמוד משם דשם ג"כ כתיב ויעזבו את ה' ונכון מאוד) אך באותה שאמרו מכאן מודעא כו' הקשו המפרשים דהא קי"ל תלוהו וזבין זביני' זיבוני וכיון שבמ"ת פירש עונשם ומתן שכרם תלוהו וזבין הוא. והנה הגאון בית אפרים העמיק הרחיב מאוד הדבור בזה ומגח צפונה וימה ולכן לא העתקתי דבריו. אך ראיתי לסיים בדברי הגאון בעל ס' הפלאה על קו' אחרונה מאי מודעא הא קי"ל תלוהו וזבין כו'. וז"ל עוד יש לומר הא דאמר ע"י חופה וקדושין וכתבו תלמידי רבינו יונה אעפ"י שהקידושין הם תחלה הקדים החופה מפני שגמר ההיתר הוא ע"י חופה. ונראה לפרש יותר משום דמצינו שחששו חז"ל בחרוסה משום סימפון. משא"כ דקי"ל דאין תנאי בחופה וכתבו התוס' לקמן דף ע"ג ע"א דאין צריך קידושין אחרים משום דאדעתא דהכי קידשה מתחיל' שאם יכניסנה לחופה יחולו הקידושין למפרע. הרי דבשעת אירוסין דעתו שיהיה נגמרים מעכשיו ע"י חופה ואין צריך קידושין אחרים אחר כך לכן תקנו שיפרש בשעת ברכת אירוסין שיהיו הקידושין מעכשיו ע"י חופה בלי תנאי. והנה ענין זה היה בשעת מ"ת כמו שכתבנו בחידושנו דמה שכפה עליהם ההר כגיגית שאמרו חז"ל מכאן מודעא רבא לאורייתא (א"ה בס' אש דת כתב בפר' בראשית בכאן דברים נפלאים וראיתי לכתוב גרגיר ז"ל ומתוך דברים אלו למדנו דאיכא מודעא אחריתא לאורייתא שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ וכמ"ש רז"ל מ"ד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו אני אחזור אתכם לתוהו ובוהו כו'. אלא דזה אינו לסבר' הפוסקים כיון שהתנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית מתחילה קודם שנתנה התורה א"כ כל אונס שאינו בשעת המעשה אף שבידו של אנס לעשותו ליכא הכרח באונסו. ועיין בספרי הפוסקים. והטוב אשר דבר הרב מר דודי ז"ל בכונת מכאן מודעא רבה לאורייתא ר"ל דאיכא מודעא אחריתי זוטא דאם לא בריתי יומם ולילה שנקראת זוטא לפי שלא היתה בשעת מעשה משא"כ בשכפה עליהם את ההר היה באותה שעה נחשב מודעא רבה ודייק לישנא דמכאן מודעא רבה כו' עכ"ל ומתוק הוא מאד לחיך) אף שאמר ישראל למשה בתחלה נעשה ונשמע מפני שבתחלה אמר להם משה אם תשמעו בקולי והייתם לי סגולה וגו' והיינו ע"מ לקבל פרס. אבל אח"כ בשעת קבלת התורה אמר להם הקדוש ברוך הוא שצריכים לקבל את התורה על מנת שלא לקבל פרס אפי' בהיותם בארץ

אויביהם בגלות והיינו משום דאין תנאי בחופה. וז"ש להם אם תקבלו את התורה מוטב ר"ל בלא שום תנאי ע"מ לקבל פרס ובזה מובן הא דקשה לכאורה מה זה מודעא הא צריך למסור מודעא מקודם ולפרש שמבטל מה שיעשה מחמת אונס. אלא דקי"ל דדוקא במכר תלי' וזבין זבינא אם לא שימסר מודעא מקודם אבל תליא ויהיב לא הוי מתנה ואין צריך למסור מודעא מקודם. ובזה מובן הא דקאמר בשבת בפ' ר"ע הדר קיבלוה בימי אחשורוש. וקשה הא כבר קיבלו בערבות מואב ובימי יהושע אלא הענין דבזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתן ונתקיים והייתם לי סגולה על זה אין טענה שהרי נתרצו ע"ז מתחלה למשה. אבל בהיותם בארץ אויביהם הוי זמן מודעא לכך קאמר הדר קבלוה בימי אחשורוש בהיותם בארץ אויביהם. ובזה מובן הפ' אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז לאלהים ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. רצה לומר כששמענו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה דהיינו הן ולאו וכתיב בתר הכי כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פוקד וגו' ועושה חסד לאלפים וגו'. משמע דהעונש הוא מצד הדין והשכר הוא רק מצד החסד ולא בחיוב מפני שקבלנו עלינו בשעת מתן תורה להיותינו עבדים להקב"ה כדכתיב עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכן כתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים. ודין העבד שקיבל עונש מרבו במתעצל בעבודתו ואין מחויב לתת לו שכר במלאכתו כי אם מצד החסד. וז"ש שתים זו שמעתי אנכי ולא יהיה לך כי עוז לאלהים לעונש בעברם ולך ה' החסד ר"ל בקיומן אין תשלום שכר אלא מצד החסד ובזה מובן לשון המשנה היו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם ר"ל שהשכר אינו בחיוב אבל מורא של העונש יהיה עליכם באמת והרי שבמעמד הר סיני שהוא החופה נגמרו הקדושין בלי שום תנאי וזהו ע"י חופה וקדושין והארכנו בזה ואין כאן מקומו עכ"ד הנפלאים:

הפטרת נשא

ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח. הודיע הכתוב שלא היה איש אחד מי שלא טעה אחר פסל מיכה לפי ששבט דן לקחו בחזקה הפסל מיכה כמבואר בשופטים. והיה לאבן נגף ולסילון ממאיר לאותו שבט וטעו אחריו. לכך בא הכתוב להשמיענו שאותו צדיק לא טעה בזה:

מצרעה ולהלן גבי שמשון אמר בין צרעה ובין אשתאול. היות ידוע דשבט דן נתברך מיעקב יהי דן נחש עלי דרך הנושך בעקבי סוס שעוקץ עקיצה לבד וזהו אומנתו של צרעה. אבל משה בירך אותו דן גור אריה וידוע דטבע האריה הוא מתגבר מיסוד אש

יותר משארי היסודות. ולכן כתיב בשמשון בין צרעה ובין אשתאול נגזר ממלת אש והיה פעם בכה ופעם בכה משא"כ בעת הזאת לא נתקיים רק ברכת משה וז"ש מצרעה:

ושמו מנוח ידוע מאמר המד' צדיקים שמם קודם להם ופריך המד' והא כתיב ה' שמו ותירץ מה שתירץ ע"ש ונראה לתרץ דהנה כתוב במלכים שהנביא בא לירבעם ומתנבא על יאשיהו המלך שהי' נולד אחר כמה מאות שנים וכן י"ל בכל הצדיקים שמם קודם להווייתם בעולם ושפיר שייך שמם קודם להם. משא"כ בעילת כל העילות שהוא היה קודם לכל הנבראים ושמו נודע באישים העליונים והלא הוא הבורא העליוני' והתחתוני' ולכך הוא קודם לקריאת שמו וא"ש וק"ל:

ממשפחת הדני ושמו מנוח. יובן במה שכתבנו שהצדיקים שמם קודם להם וא"כ מוכח שמנוח צדיק היה ובגמ' אמרינן מנוח ע"ה היה. רק י"ל שהיה איש צדיק תמים בדורותיו לפי שכל אותו הדור היה עובדים לפסל מיכה לבד מנוח. וזהו שרמז באומרו ממשפחת הדני ושמו מנוח וא"ש:

ואשתו עקרה ולא ילדה כפל הלשון ואשתו עקרה ולא ילדה פשיטא אם היא עקרה לא ילדה. רק י"ל דהנה בעקרה יש שתי בחינות א' שהיא עקרה מצד עצמה שיש לה סימני איילונית. או שהיא עקרה מצד בעלה שהוא עקר. ואמר כאן שהיא היתה עקרה מצדה וז"ש ולא ילדה ר"ל שהיה מחמתה ולא מחמת בעלה וע"ש:

או יאמר ושמו מנוח שהיה גלגול מן נח לפי שנח ראוי היה להוליד שמשון אם לא שהיה מקלקל ביין כדכתיב וישת מן היין וישכר ולכך בא חם וסרסו. ולכך כתיב בשמשון הלשון והוא יחל כמו ויחל נח ויטע כרם להושיע את ישראל מיד פלשתים לפי שפלשתים באו מכנען בן חם והיה צריך לשלם להם גמול. ואשתו עקרה ולא ילדה שהיא. היתה ניצוץ מן חוה מפני שחוה קלקלה בנחש ומחמת חטא זה בא עקרות לעולם דכתיב הרבה ארבה עצבונך והרונך. והעד על זה ישראל שעמדו על הר סיני ופסקה זוהמתן כתיב לא יהיה בך עקר ועקרה. ומתוך זה יובן הגמ' דאי' אמו של שמשון צללפינת שמה ותמוה לכאורה מנ"מ איך היתה שעה אמנם אי' בירושלמי אית דאמרי לזונא פינת. וידוע שהנחש הפיל בה זוהמא בחוה כשבא עליה ופירוש צללפינת צל פינת שהיתה נאצלת מן חוה שנקראת פינת והלמ"ד השנייה נוספת כדין תיבות הכפולים וק"ל:

וירא מלאך ה' אל האשה. אמ"ו הטעם למה דוקא אל האשה לפי שבזכותה נולד שמשון. ועפ"ז יובן דהנה איך הדירה את בנה בנזיר הא קיי"ל האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר. רק י"ל דכל זה הוא מה שהאב יוכל להדיר לפי שבזכותו נולד וכאן נולד הולד בזכותה ושפיר היתה יכולה להדיר את בנה בנזיר וק"ל:

ויאמר אליה הנה נא את עקרה וכו' ועתה השמרי נא וכו' ואל תאכלי כל דבר טמא היינו שהזהירה המלאך שתאכל חולין בטהרה רק קשה הא צריכה לשמש מטתה וא"כ טמאה מחמת קרי לזה אמר כי הנך הרה ר"ל שכבר אתה מעוברת שקלטה הזרע וילדת בן. ובזה יתיישב קו' עצומה דהלא ידוע דאין מלאך א' עושה שתי שליחות א"כ האיך אמר כי הנך הרה וגם ומורה לא יעלה על ראשו וע"פ הנ"ל א"ש דהיתה כבר מעוברת ולא הוי שליח לדבר זה כלל ומיושב גם הגמ' דאמרי' נזיר שמשון מטמא למתים וא"כ דבר גדול חידש המלאך כאן מה שאינו כתוב בתורה דהלא כתיב ועל נפשות מת לא יבא. ובאמת אנן קיי"ל דנביא יוכל לעקור דבר מן התורה כמש"ה נביא מקרבך וכו' אליו תשמעון ודוקא אם נתן אליך אות או מופת אכן מה נתן המלאך כאן אות או מופת לעקור דבר מן התורה וע"פ הנ"ל יובן דזהו מופת גדול במה שנתבשרה שהיא כבר מעוברת וק"ל:

ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער וכו'. יובן במה איתא בגמ' ההוא דאמר להון דון דיני אמרי ש"מ מדן קאתי ע"כ. נמצא שדן היה ממדת הדין. ולפ"ז היה שמשון ג"כ ממדה"ד לזה אמר כי נזיר אלהים וכו' דידוע דלא כתיב בפ' קרבנות לא אל ולא אלהים מפני שאלהים הוא דין ומדה"ד אומר הנפש החוטאת היא תמות משא"כ מדה"ר אומר יביא קרבן ויתכפר ולכך כתיב לא תניף עליה ברזל לפי בברזל הוא מדה"ר והמזבח הוא רחמי' כידוע ולכך כתיב ומור' לא יעלה על ראשו שהוא ברזל ואמר כי נזיר אלהים יהיה הנער ר"ל מופרש ומובדל ממדה"ד הנקרא אלהים דנזיר פי' לשון מובדל ומופרש. וק"ל. ואי' בגמ' ודבר שפתים אך למחסור בשביל שהרבתה חנה בתפלה לכך נתקצרו ימיו של שמואל ותמוה. אכן נראה דאי' טעם למה נעקד יצחק לפי שאמרו המלאכים כעת חיה ולשרה בן ואשה היא מסטרא דנוקבא מסטרא דמותא ולכך נעקד ויהי' כעין מיתה שפרחה נשמתו כידוע ולכך בעת זקנתו כתיב ותכהין עיניו לפי שסומא חשוב כמת וכל זה היה לפי שהיה מסטרא דמותא וכן מצינו בחבקוק כאמר לה הנביא את חובקת בן ולכך מת והוצרך הנביא להחיותו וכידוע. וז"ש הגמ' בשביל שהרבתה חנה להתפלל והשיב לה עלי הכהן יתן ה' את שאלתך אשר שאלת מעמו נמצא היה שמואל מסטרא דמותא ולכך נתקצרו ימיו. בהכרח הוצרך להיות נזיר אלהים כנ"ל ומורה לא יעלה על ראשו. וכן נמי כאן באמר לה המלאך הנך הרה וילדת בן והיה שמשון מסטרא דמותא לכך ומורא לא יעלה על ראשו וגם נזיר אלהים יהיה. ולכך נקרו פלשתים את עיניו והיה סומא ונחשב כמת. ואי' בגמ' שמשון הלך אחר עיניו לכך נקרו פלשתים את עיניו. ויובן בהקדים דברי הרמב"ם בהלכות מלכים אל יעלה על דעת שום אדם ששמשון נשא נכרית שהרי היה נשיא בישראל אלא גיירה אמנם לא שמרה את הדת כהוגן ובזה

חטא דכתיב אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב וזהו הפי' שמשון הלך אחר עיניו וכו' וא"ש. ואל תשתי יין ושכר. לפי שהיא תיקנה חוה ובחוה מצינו שסחטה ענבים ונתנה לאדם הראשון ולכך תיקנה היא החטא שלה וק"ל:

והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים מה שבישר לה המלאך בישועת ישראל היות הטעם הוא עפ"י מה דידוע אם נגזר על האדם דבר טוב ואח"כ נכשל בחטא אינו מגיע לו אותה הטובה וה"ה בהפכו ברעה יוכל לבטל בתשובה. אמנם כ"ז דוקא ליחיד אבל לרבים אם נגזר טובה עליהם שוב אינו יכול לחזור ולכך בישר לה המלאך והוא יחל להושיע את ישראל והוי טובה דרבים ואינו חוזר. ובזה ניישב הגמ" דאי' ויתנבאו במחנה מי היו אלדד ומידד ח"א שנבאו על מלחמת גוג ומגוג וח"א דאמרו משה מת ויהושע מכניסם לארץ וכה"ג לאותו מ"ד מאי אהדר משה מי יתן והיה כל עם ה' נביאים ומשני לא סיימוהו קמיה ותמוה. ונראה דאי' כל דבור שיצא מפי השי"ת ע"י נביא אינו חוזר פן יאמרו שנביא שקר הוא. אמנם אי ידעינן בלא"ה שהנביא אמת הוא אז יוכל הקב"ה להנחם על הרעה. וז"ש משה מי יתן והיה כל עם ה' נביאים ובזה יתפרסם שהנבואה אמת ואז יוכל הקב"ה לחזור ולפ"ז קשה הרי אמרו יהושע מכניס ישראל לארץ והוי טובה דרבים ואינו חוזר וע"ז משני הגמ' לא סיימוהו קמיה ר"ל שלא אמרו לפניו שיהושע מכניסם לארץ וא"ש וק"ל:

ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר. מלת לאמר מיותר. ונראה לפרש דהיא אמרה לאישה שיקיים את נדרה לפי דדברים שיש בהן עינוי נפש יוכל הבעל להפר וכאן היה עינוי נפש מיין ושכר וכו'. אמנם קיי"ל נשאלין על הנדרים רק ז"א דדוקא כששמע נדרה ושתק שלא קיים ולא הפר אז יוכל לשאול עליה. משא"כ כשקיים נדרה בפני רבים אז אינו יכול להפר וזהו שאמרה לאמר שיאמר בפני רבו שקיים נדרה וק"ל:

איש האלהים בא אלי היות הנביאים הם ממדה"ד ולכך אמרה איש אלהים בא אלי נורא מאוד מתחלה ניישב המשך הפסוקים ואחר נבא אל הביאור דכתיב ותצחק שרה כו' אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי ופירש"י מותר לשנות מפני דרכי שלום ויש לדקדק חדא למה באמת צחקה שרה היד ה' תקצר חלילה. ועוד דוקא לשנות מותר אבל שקר אסור להוציא מפיו כי דובר שקרים לא יכון וזהו לא הוי שינוי. אמנם נראה דידוע דאם הקב"ה עושה נס נגד הטבע אז נראה כגבור. ואיש מלחמה אבל אם עושה נס דרך הטבע נראה כזקן ויושב בישיבה. ואל תחשוב מזה שינוי ח"ו כי הבורא ב"ה אינו גוף ולא ישיגהו מקרה הגוף אכן מפאת חסרון ידיעתינו הותר לשבר האוזן ודי למבין וז"ש שרה אחרי

בלותי היתה לי עדנה שאותו יום פירסה נדה וא"כ זהו נס נגד הטבע ואפ"ה ואדוני זקן דהקב"ה נראה כזקן. ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר ואני זקנתי דנראיתי כזקן היפלא מה' דבר כי אין מעצור לה' להושיע בכל פנים. אמנם הש"י אמר בלשון זה לאברהם שיוכל להשתמע בתרי אנפין ומזה אמרו חז"ל מותר לשנות כי זה לא הוי רק שינוי והבן. ואי' במדרש נורא מאד שהיה נדמה אליה כגבור עם כלי זיין ותמוה אכן לפי הנ"ל ניחא דכאן היה נס נגד הטבע לפי שהיא היתה עקרה ואמרה שפיר נורא מאד כנ"ל כגבור וק"ל:

ולא שאלתיהו אי מזה הוא. פי' דידוע מ"ד דאין הקב"ה חוזר ממה שייעד ע"י נביא שלא יאמרו נביא שקר הוא אבל אם אין מכירין אותו יכול לחזור. וז"ש לא שאלתיהו אי מזה הוא וגם שמו לא הגיד לי וא"כ אינו מכירו ויכול לחזור ולכך ויעתר מנוח וא"ש:

או יאמר ויעתר מנוח לפי שהיא אמרה לו בשם המלאך כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו. דאזהרת עד יום מותו היתה בודה מלבה לפי שצדיק ורשע לא קאמר דא"כ בהכרח יהיה צדיק והקב"ה נתן הבחירה לבני אדם לענות בו והיתה מוסיפה מעצמה וכל המוסיף גורע ולכך לא האמין לה ולכך ויעתר מנוח וא"ש.

ותמהר האשה וכו' ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי. אי' במדרש באותו פעם נראה אליה בלילה מדכתיב אשר בא ביום אלי. ויקם וילך מנוח אחרי אשתו י"ל למה הלך אחריה לפי דסבר שמא שד הוא ואיתא כשיש לו רשות להזיק לאיש יוכל להזיק ג"כ לאשה אבל אם יש לו רשות להזיק לאשה אינו יכול להזיק לאיש לכך הלך אחרי אשתו לידע מה יהא בסופה. ואי' בגמ' מנוח ע"ה היה לפי שהלך אחרי אשתו דכל ההולך אחר אשה הרי זה ע"ה ואפי' אשתו משום חשד למי שאין מכירם. אמנם בריחוק מקום מותר לילך דלית כאן חשד ואף בלילה ליכא חשד. וזה ידוע כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. וכאן היה בלילה כנ"ל ואחרי אשתו שהוא מופלג לכך שפיר אמרו מנוח ע"ה היה וק"ל:

ויאמר מנוח עתה יבא נא דבריך וכבדנוך. לפי שנביאי ישראל אין רה"ק שורה עליהם בלילה לכך אמר יבא נא דבריך הדברים שדברת כבר אליה ביום לפי שלא יוכל להוסיף נביאות בלילה ואין לו לדבר אלא את אשר שם ה' בפיו ביום אותו ידבר וא"ש.

ויאמר מלאך ה' מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר פי' מה שאמרתי אל האשה ולא על שמשון מפני דצדיק ורשע לא קאמר:

ויאמר מנוח נעצרה נא אותך מפני שמנוח היה סובר שהוא נביא וסופו מוכיח דכתיב ולא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ואמר נעצרה נא אותך עד שיעלה עמוד השחר ותשרה

רה"ק עליך ואם תאמר אינו שורה בכל עת שתרצה. נעשה לפניך גדי עזים פי' שאעלה עולה לה' ועי"ז תהא דעתך צלולה ותשרה השכינה עליך. ולמד זאת מבלעם הרשע שהביא ז' עולות כדי שיוכל להתנבאות וק"ל:

ויאמר מלאך ה' אם תעצרני לא אוכל בלחמך ואם תעשה עולה לה' תעלינה דהנה מנוח סבר שהוא נביא והנביא הוא ממדה"ד כנזכר כבר לעיל וקרבן עולה הוא רחמים והוי ב' הפכים בנושא אחד. אכן באמת היה מלאך והיה ממה"ר וז"ש אם תעשה עולה לה' זהו מדה"ר תעלינה. וזהו פי' כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא דייקא שהוא ממדה"ר וק"נ:

ויאמר מנות מה שמך וכו' ויאמר למה זה תשאל לשמי והוא פלאי פי' דאי' שאין מלאך א' עושה שתי שליחות אמנם באגב גררא אם הוא באותו איש שנצטוה עליו שיעשה בו ב' או ג' דברים כפעם אחת יוכל להיות שליח לכולם אך יש הפרש בין עיקר השליחות שנשתלח אליו דבה אינו חוזר בו הש"י אבל בהדברים שנצטוה אגב גררא אם יכשל אותו איש בחטא חוזר. לכך אמר מי שמך מה הוא עיקר השליחות והשיב לו המלאך למה זה תשאל לשמי והוא פלאי רמז למ"ש לא נתנה נזירות אלא להפלאה שעיקר שליחות הוא על הנזירות וא"ש וק"ל:.

ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה' ומפליא לעשות וכו'. דהנה קשה האיך העלה מנוח קרבן לה' בשעת איסור במות. רק דקי"ל דנביא מותר לעקור ד"ת פעם אחת להוראת שעה והיינו דוקא באם הראה אות או מופת ולכך כתיב ומפליא לעשות שהראה אש יוצא מן הצור וא"ש. ויאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו פי' מות נמות תרי מיתות מיתה בעה"ז לפי שראו המלאך והוא גורם להפרדת נפש מן הגוף דמצא מין את מינו וניעור. ועוד נמות גם בעה"ב מחמת חטא שחוטי חוץ דקי"ל שמותר לעבור על ד"ת ע"פ נביא אבל לא ע"פ המלאך וק"ל. ותאמר לא אשתו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח וכו'. תפסה חשש אחרון דמיתה נצחית ודאי לא נמות דקרבן נתקבל ברצון. ומיתה גשמית נמי לא נמות דלא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת וא"ש:

ותחל רוח ה' לשפמו בין צרעה ובין אשתאל. פי' פעם אחד בין צרעה שהיא ברכת יעקב ופעם אחד בין אשתאל היינו כארי' שהוא מיסוד אש זהו ברכת משה והיה פעם בכה ופעם בכה כנזכר וא"ש:

או יאמר רוח ה' לפעמו דהנה הנביאים השלימים מקבלים השפע מן השם ב"ה בלי הפסק בדיבור ובשמיעה כמ"ד תחלת דבר ה' בהושע וכן לכל הנביאים. אולם יש מדרגה למטה הימנה שאינה נבואה עצמית והיא רק בת קול החוזר וכן כתיב שמן תורק שמך כשמן המורק מכלי לכלי וריח עולה ממנו: וכן היה בשמשון דכתיב לפעמו

כפעמון המשמיע קול והקול החוזר הוא נשמע וכן אי' בגמרא שהדורות הראשונים מיו משתמשים בבת קול אבל עכשיו בעונותינו אין לנו קול וריח עד שירחם ה' את עמו כמ"ש ואשיב נדחי ישראל ונפוצות יהודה אכנס ושבתי את שבותיכם כבתחלה ונשוב לציון במהרה בימינו אמן סלה:

הפטרת בהעלותך

הפטרת בהעלותך הלא היא כתובה לעיל בפ' מקץ

הפטרת שלח

וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים. יש לומר טעם לשבח על מה סובבת כוונתו של משה ויהושע תלמידו לשלוח מרגלים אף גם שישראל ביקשו ממשה לשלוח מרגלים למה היה מסכים עמם ולא סמך על בטחון השם ב"ה. וגם יהושע למה שלח מרגלים אחר שראה כי היא לא תצלח בימי משה וגם לא ביקשו ישראל ממנו והנה י"ל דעל כרחם היה שילוח מרגלים ולא סגי בלא"ה דידוע כי כאשר יעשה הקב"ה נס מפורסם נגד הטבע בוודאי הדור הם כולם יריאים ושלמים ועושים רצונו של מקום. אכן הנס בטבע הוא מחסד האל אפי' אם אין הדור ראוי והגון לכך. וזהו אם ישראל כבשו הכנענים בלי לרגל הארץ מקודם לדעת מבואם הוא נס נגד טבעי מערכי מלחמה. אכן גבי משה שחטאו ישראל בערבות מואב וצמדו לבעל פעור ולא היו ראוים לנס נגד הטבע לכן הוצרך משה לשלוח מרגלים טרם יקרבו למלחמה ויתורו את הארץ. וידוע מאמר הגמ" ה"ד בעל תשובה באותו מקום ובאותו מעשה ולכך שלח יהושע מרגלים מן השיטים כי שם התחילו לזנות אחר בעל פעור ובעבור זה לא היו ראוין להעשות להם נס שלא כדרך הטבע ליכנס בלא מרגלים. ועתה בין תבין את אשר לפניך מה שהלכו דוקא לבית אכסניא של אשה זונה. ואיה כבודם. אך היות רחב היתה יפת תואר והיתה בתכלית הזימה כמ"ד כל האומר רחב רחב מיד נקרי. ובזה תקנו חטא של בעל פעור שחטאו ישראל שם והוא שיטים וא"ש. באופן שני נר' טעם שילוח מרגלים בהקדים מאמר המשורר ה' סלעי ומצודתי ולכאורה מאי לשון מצודה שייך הכא אך י"ל על דרך שפורסין מצודה לצוד בעלי כנף כן הענין כשרוצה הקב"ה לנקום נקמתו מהעכו"ם נותן להם מקום לטעות ומחזיק לבם החרש ומטעה אותם כמו שמצינו בפרעה שרדף אחר ישראל ומי פתי יסור הנה שרואה שהקב"ה הוא נלחם להם במצרים והוציא אותם ביד רמה ונטה לבו לרדוף אחריהם אם לא שהקב"ה הטעה אותם במה דכתיב ויסע מלאך ה'

מלפניהם ויעמוד מאחריה' וסברו שהקב"ה סר מישראל. וכן הכנעני' ג"כ שראו כבודן של ישראל ושמעו ניסים שנעשו לישראל במדבר וייאשו עצמם וגמרו בדעתם לצאת ולברוח. אך כשראו ששלחו ישראל מרגלים א"כ פחדו בציון חטאים אתם ובטלו בטחונם א"כ מה לנו לברוח וזה הי' טעותם שהטעו משה ויהושע אותם ושלחו מרגלים וא"ש:

באופן שלישי נראה בהקדים מדרש רבה וז"ל עלו זה בנגב אל עם העולים ותמוה. והענין לפי דמשה ירא פן עדיין ישנו בעם אנשים שיצא מזרעם איש הגון וכמ"ד שהיו מכריזין במלחמה הרוצה להשלים ישלים מי' שרוצה להתגייר יתגייר. וכן גבי מצרי שהרגו משה וירא כי אין איש ר"ל צדיק שיצא ממנו. וכן מצינו גבי מואב כתיב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי ב' פרידות טובות וכו' ולכן נתאוה משה להוציא אותן הגרי' מהכנעני' לפי שראה בנבואה שהמרגלי' יגיירו גרים כמו באמת רחב וכל בני משפחתה העמידו כהנים ולוים וזהו פי' המד' אל עם העולים ר"ל גרים שרוצים לעלות לעבודת הבית. וז"ש משה עלו זה בנגב כמו שאמרה עכסה בתו של כלב ולי נתתני ארץ הנגב לשון חסרון ויבשה זה ת"ח. וגם זהו כוונת משה שיתגיירו גרים ואמר היש בה עץ ר"ל צדיק שנקרא עץ חיים כי לאחר שעברו הירדן לא קבלו גרים. והם השיבו אפס כי עז העם שלא יתגיירו איש אחד מהם וגם עמלק יושב בארץ הנגב ואין מקבלין גרים מעמלק כי הוא כולו רע ולא יש בו ניצוץ קדושה. וזה הטעם נמי ששלח יהושע מרגלים להוציא מהם הגרים היינו רחב ומשפחתה וא"ש וק"ל.

באופן רביעי נראה טעם שילוח מרגלים בהקדים אומרו חרש לאמר י"ל מאי לאמר והעולם מיישב כי הם עשו עצמם כחרשים ובאמת לא היו חרשים. אכן זהו קשה מאוד על אדם לעשות את עצמו חרש ופעם ישכח דבאמת הוא שומע וצריך ליישב בביתו ולחשוב עד שתהא תקועה בלבו ולא ישכח שעשה עצמו חרש. וזהו לאמר שתדברו איש אל אחיו בפ"ע כאלו אתם חרש ולא ישכחו. אמנם אמיתות הענין מה שעשו עצמן חרש ולישב הלשון לאמר וגם מ"ש לכו ראו את הארץ ואת יריחו שודאי אם יראו כל הארץ יראו גם יריחו ושפת יתר הוא. וגם הטעם להבין איך באו לפונדק אשה זונה סוררה אשר הזהיר החכם אל תקרב אל פתח ביתה. ומכ"ש פנחס וכלב אנשי אלקים יסורו מדרכיה. וע"ד פשוט י"ל שעשו זה שלא ירגישו האמוריים שהם מבני ישראל לכך באו בית אשה זונה נגד מנהג ישראל שהם ירחקו את עצמם כמטחוי קשת ממקום זימה כמעשה דר"מ במס' ע"ז. אמנם סוד הענין כך הוא ויובן גם המד' חרש לשון חורש עץ בעל אומן עץ עושה פסילים ותמוה וגם אי' בגמ' כל כוונתן של מרגלים בימי משה לא היה אלא לבושתה של א"י כמש"ה ויחפרו את הארץ וכתיב וחפרה הלבנה. וגם יש לתמוה הלא משה אמר

וייטב בעיני הדבר ואיך שייך לומר שמשה הודה לדבריהם לראות בבשתה של א"י. וגם נשים לב במ"ש משה וראיתם את הארץ מה היא השמנה היא אם רזה וכי לא ידעו עד הנה שבחה של א"י הלא ישראל היו במצרים רד"ו שנה ומהלך ב' ימים היו ממצרים לא"י דרך ארץ פלשתים ואם לא ראו אותם בודאי שמעו מהשיירות מצויות. וגם הבטיחם וייעד בם הקב"ה אל ארץ זבת חלב ודבש וגם משה אמר ולקחתם מפרי הארץ והם הביאו ענבים פרי העץ ומה זה ועל מה זה. אכן יבואר דידוע דא"י איננה נתונה תחת המזל ושר כמו שארי מדינות. והנה אין הקב"ה נפרע מאומה עד שנפרע משר שלה תחלה והנה הם עשו צורה לע"ז שלהם דמות שר שלמעלה ובה משפיעים שם משמות הטומאה אשר מלמטה והם ראו אם נפלה יראתן למעלה גם הפסל נמחק ונתעב כמש"ה ובאלהיהם עשה ה' שפטים ע"ש ברש"י. וכתיב בפסוק בישעיה יבחר חרש חכם עץ להכין לו פסל ולכך עשו עצמן חרש עץ לראות אם נמחקו יראתן ויעשו להם פסל חדש מובחר ואז הגיע עת הדור לכבוש את א"י. וידוע דמזל של לבנה הוא מזל א"י מזל אחרון של ז' כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל ולכך כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היו מקדשין ע"פ הראייה כדעת ר"ח בבכורות. לפי שעדיין לא נכנע מזל הלבנה תחת ידם. והנה כתיב וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים ופירש"י שהפירות נמתקים מן החמה ויש נמתקים מן הלבנה. וזה היה כוונת משה דודאי האמין בה' והבטחתו שינחל ה' לנו ארץ זבת חלב ודבש אך רוצה לידע אם פסקה וניטלת ממשלת הלבנה שהוא שר של א"י לכך שלח מרגלים לראות השמנה היא אם רזה ר"ל אם ממשלת הלבנה עדיין בתוקפה וממנה שמינה ולכך אמר ולקחתם מפרי הארץ דייקא. אכן המרגלים לא נתכוונו אלא להוציא דבר ולקחו ענבים שהן גדילים מהחמה והם לאו ממגד גרש ירחים. וא"ש המדרש כל עצמן של מרגלים ר"ל עיקר הטעם של שילוח מרגלים לא היה אלא לבושתה ר"ל אם ניטל ממשלת השר שלה או לא וז"ש כתיב הכא ויחפרו וכתיב התם וחפרה הלבנה. וגם לכך היה טוב בעיני משה לשלוח מרגלים כי גם הוא מתכוין לבשתה דהיינו לשר של א"י וא"ש. והנה יריחו שהי' שם מקום מצב ומעמד בית ע"ז שלהם ללבנה ולכך נקראת יריחו ע"ש הירח. ולכן באו בלילה כי בלילה היתה ממשלת הלבנה ויבא על נכון מ"ש לכו וראו את הארץ ואת יריחו ר"ל בית ע"ז שלהם לראות אם נפלה פסל הלבנה וסר כחם וא"ש:

והא דבאו למקום תורפה בית אשה זונה ופרת טעם יבואר עפ"י מ"ד במדרש שיר השירים על כן עולמות אהבוך זה יתרו ורחב שהעידו על אחדות האל ית' שמו יתרו אמר עתה ידעתי ורחב אמר' כי ה' אלהיכם בשמים ממעל וכו' והוא תמוה וכי ח"ו

עומד אמונת השם ב"ה על הני תרי עע"ז שיעידון על היחוד. ועוד בשלמא יתרו דהוא הי' כהן כומר לכל ע"ז שבעולם לו נאה להעיד כי כולם פסל המה מעשה תעתועים וה' הוא אלקים. אכן רחב אשה זונה בעד ככר לחם איך תעיד על זה. אבל יובן במה דידוע דהלבנה אינה שופעת אורה מצד עצמה רק החמה משפעת לה אורה. וכתיב ביאשיהו המלך ויתוץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים אורגות שם וכו' והיינו דהובא בספריהם דע"ז שלהם הי' דמות זכר ודמות נקבה והיינו מפצלת היו עושין להם. ונאספו עם כומרי ע"ז אם הי' איש היו נשים מזנות עמו והכהנים לע"ז היו מזנות עם אותן הנשים והמנאפים נקראים אצל תועבה שלהם קודש והצורות ההם היו לחמה וללבנה דמות זכר לחמה והם עובדי שמש וזהו ויתוץ את בתי הבעל שהשמש מכונה בשם בעל המשפיע לנקיבה כן החמה משפיעה ללבנה. ודמות נקבה ללבנה כי היא כמו נקבה המקבלת והמנאפים עמה נקראים קדש וזהו ויתוץ את בתי הקדשים כמו איה בזה הקדשה. ורחב היתה המקטרת והמנאפת ללבנה כי שר של א"י הוא לבנה כנ"ל וביריחו היתה מקום ע"ז. ולכך כאשר רחצה מטומאה ונתגיירה נסבה יהושע דפני יהושע כלבנה ולכך זכתה והעמידה ז' נביאים כי מדה טובה מרובה והלבנה היא שביעית לז' כוכבי לכת. ויש אומרים אף חולדה הנביאה דידוע דכל מה שיש בים יש ביבשה חוץ מחולדה והענין הוא כך כי הביאו חכמי המחקר דכל היצירות אף השמש והירח נותנים כח חוץ מיצירת חולדה הלבנה תעזוב ביצירתה. וידוע דשר של ים הוא לבנה וזהו כל מה שיש בים יש ביבשה חוץ מחולדה בעבור ששר של ים הוא לבנה. והנה רחב המתקדשת מטומאתה ונתגיירה ועזבה ללבנה הוציא הקב"ה ממנה חולדה אבל יתרו היה כומר לחמה ולכך נתחתן במשה דפני משה כפני חמה. היוצא מזה שיתרו ורחב היו ראשים לעובדי חמה ולבנה ושפיר היה שבח להקב"ה ונתקדש בקילוסם. ויבא על נכון מה שהלכו בית אשה זונה הוראת שעה היתה כי היא כהנת לע"ז והלכו לראות אם נכרת פסל לבנה יען שהשר נפרע מקודם. אך פן יעלילו אליהם מדוע באתם אתה הביתה לזאת עשו עצמן חרש דידוע בחכמת גיגרימא"נצא הביאו לרפואת אור עינים טוב השבעת החמה. ולשמיעה טוב השבעת הלבנה ולכך עשו עצמן חרש כאלו באו לרפאות עצמם ובתוך כך יראו מה נעשה בע"ז שלהם וא"ש הכל על נכון וק"ל:

ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפור את הארץ. כי הרה"ק אינו שורה בלילה על נביאי ישראל לכך אמרו למלך בלילה תוכל להם אבל אם תמתין עד אור היום לא תוכל להם וא"ש:

וישלך מלך יריחו אל רחב לאמר הוציאי האנשים אשר באו אליך וכו' כי לחפור את כל הארץ באו. לפי שבנימוסי העכו"ם היה שלא היה רשות לשום שופט או שוטר ומושל לכנוס לבית ע"ז שלהם לקחת משם המחייבים הרג ואבדן. והעד שצותה התורה מעם מזבחי תקחנו למות היפוך נימוסי העכו"ם ולכך כתיב הוציאי האנשים וא"ש. כי לחפור את כל הארץ באו מה שאמרו את כל הארץ ולא אמרו העיר. יובן בהקדים ליישב דלכאורה למה לא הניחם המלך בבית רחב הזונה מקום זימה כל האומר רחב רחב מיד נקרי והקב"ה שונא זימה הוא ואם יכשלו שם בחטא ניאוף עם רחב יחרה אף ה' בהם ולא יצליחו. אבל יבואר במה דכתיב צרור את המדינים והכיתם אותם וכתיב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה ולכאורה למה לא צוה לצרור את מואב ובפרט שהם התחילו בעבירה תחלה. אמנם היות שקלקלו ישראל בבנות מואב ואין הקב"ה עושה נס במקום שחטאו לפי שמדת הדין מקטרג עליהם באותו מקום שנעשה עבירה לכך לא נקם הקב"ה מהם אבל קצוצי פאה הם נדונים באבדן והרג והם מדינים שגרמו לישראל לעבור עבירה ומרגלים הללו אשר שלח יהושע אי לא באו לחפור את כל הארץ רק יריחו לבד. ודאי הניחם המלך בבית רחב הזונה ושם יכשלו בחטא ולא יעלה בידם לכבוש את העיר יען שם מקום שנעשה עבירה ולא נעשה בם נס כנ"ל. אמנם הם באו לחפור את כל הארץ ואף אם יכשלו בחטא ביריחו אפ"ה יהיה צרה ומצוקה סביבות העיר מקומות שלא נכשלו שם בחטא ולכך שלח המלך אל רחב הוציאי האנשים וכו' וא"ש וק"ל:

ותקח האשה שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה. רבים תמהו על מ"ש ותצפנו לשון יחיד נסתר ובאמת היו שנים ויש מפרשים כאשר שליח המלך היה בא אצלה ואמר לה כדברים האלה מיד היתה צועקת היכן הם ואמרה לשליח האנשים הללו רדפו מהר אחריהם כי תשיגום ואמרה לשליח כן באו אלי האנשים ולא ידעתי היכן הם ומפרשים ותצפנו אותו עצה הצפינה לפני השליח והם יצאו לחוץ והיא העלתם הגגה וישר הוא. אבל אמ"ו ז"ל פי' ותצפנו קאי על השליח שאמרה לשליח כן באו אלי האנשים. והשני אנשים האלה הם יחפשו אחריהם וישיבום ואם תתראה עצמך לפני שני האנשים האלה ירגישו כי מצות המלך הוא ואולי יודיעום הסוד ויברחום לכן הסתר עצמך ובאותו ערמה הצפינה את השליח והיא העלתם הגגה וא"ש ויש לפרש דקאי על פנחס לבד דהנה צריך הלהבין איך היו מכירין בהם שהיו מרגלים מבני ישראל. אמנם שם היו אנשי מדין שהיו מכירין את פנחס כשהרג חמשת מלכי מדין אבל כלב לא היו מכירין בו לכך ותצפנו קאי על פנחס לבד לפי שכלב לא היה צריכין להצפין כנ"ל וא"ש. והמדרש פירש דקאי על כלב לפי שפנחס לא היתה צריכה להסתיר שהי'

במדרגת מלאך ולא היה רשות לכל עין לראותו וצריך ביאור דכתיב לקמן ותטמנם לשון רבים אך י"ל עפ"י מאמר המדרש ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וכו' אם בלילה לא אכל ביום לכ"ש ע"כ המדרש הזה תמוה לכאורה מאי כ"ש הוא אלא דהענין הוא כך דאיתא תפלה למשה איש אלהים אם איש לא אלהים ואם אלהים לא איש אלא ביום היה משה במדרגת מלאך ובלילה היה במדרגת איש ולפ"ז א"ש אם בלילה לא אכל כשהיה במדרגת איש ביום לכ"ש שהיה מלאך. ופנחס ודאי לא היה גדול ממשה ובלילה היה איש. ובתחלה שהיה יום לא היתה צריכה להסתיר רק כלב לבד. משא"כ בלילה שהיה איש הוצרכה להצפינ' שתיהם ושפיר כתוב ותטמנם וישר הוא:

והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערוכות לה על הגג. י"ל טעם על הא דתטמנם בפשתי העץ כי יראה פן יעשו הם בכשופים וידעו כי מרגלים הם עדיין בביתה בצל קורתה לכן הטמינם בפשתי העץ כי פשתן הוא יוצא ממערכת הכישוף לפי דפשתים מקבל שפע משבעה משרתים לבד ממאדים אין משפיע כח לפשתים ולכך נקרא פשתן שש וגם יקרא בד גי' ששה ואיננו בגדר הכישופים לז' כוכבי לכת ולכך אין הכישוף שולט בו והעד שלבש יוסף הצדיק במצרים בגדי שש לפי שמצרים היה מלא כישופים ודאג אולי יקנאו בו בשררתו ויכשל ח"ו בכישוף לכך לבש בגדי שש שאין הכישוף שולט בו ולכן כה"ג ביוה"כ בגדי בד קודש ילבש להכניע הכישוף וזהו הטעם שתטמנם בפשתי העץ הערוכות לה על הגג גג עולה ג"כ ששה לרמז הנ"ל. השער סגרו אחריהם לפי שהיו חוששין שמא הם בעיר לכך סגרו השער אחריהם שלא יברחו:

והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם וכו'. דקדק מלת עליהם דלכאורה ראוי לומר אליהם. רק לפי שהיא יראתה לדבר עמם בחדר שטמונים שם פן ירגישו בדברה עמם ולכך עלתה על עליות החדר וזהו עליהם על עליות חדר שלהם וק"ל:

ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ פי' שנתן לכם כבר את הארץ והראיה דכתיב ולא נחם ה' דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא ומאי כי קרוב הוא ומפרשים שקרוב שבועת אברהם לאבימלך שאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי נמצא אלו לא היה ניתנה כבר הארץ להאבות איך היה אברהם נשבע לאבימלך לאסור על יוצאי חלציו דבר שלא היה שלו. אלא ודאי שלו היתה ושפיר נשבע ולכך אמרה שפיר כי נתן ה' לכם את כל הארץ כבר. וכי נפלה אימתכם עלינו פי' אימה ומהומה ושוד ושבר היה בלבנו כשמענו את הנסים ונפלאות שעשה ה' לכם אמנם היה להם לברוח אל ארץ אחרת וכל זה נגד נהוג העולם כאשר יראו במופת כי לא יצליחו במלחמה כי כשל עזור והם יושבים

ויראתכם על פניכם תמיד ואין החוש סובל אם ישמע השומע ולא יחדל ועל כרחך כי ה' הסגירם בידכם וה' נתן זאת בלבם למען יתמו ונכרתו כל יושבי הארץ כנ"ל וא"ש:

כי שמענו את אשר הוביש את מי ים סוף וכו'. כי ידוע שהלבנה משפיע כח לים סוף דהלבנה היא שר של ים. ומזל של א"י הוא מזל לבנה וכאשר שמענו כי הוביש ה' את מי ים סוף א"כ כשל עוזר ונפל עזור ונמס לבבינו. ועוד ואשר עשיתם לשני מלכי האמורי לסיחון ולעוג אשר בעבר הירדן לפי שהם היו בני ענקים ואי' בגמ' למה נקרא שמם ענקים שמעניקים את החמה פירש"י שהחמה היה לסיחון ולעוג כענק על הגרגרת ודבריו אלו צריכין ביאור אלא הענין הוא כך ששני מלכי האמורי היו משפיעין כח החמה בלחשיהם וכל כך היו נוצחין. ויפה פירש"י ז"ל שהחמה היה לו כענק על הגרגרת שממנו הלחש יוצא. אמנם אב הנביאים הרג אותו ולא היה כח לחמה לעזור אותו. ואיתא במדרש במלחמת עוג היה משה מטריד החמה שלא תוסיף תת כחה אכן הלבנה היתה עדיין משפיע בא"י ויהושע בטל כח לבנה לכך אמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון. היוצא מזה שישראל נצחו חמה ולבנה וא"כ לא קמה עוד רוח בנו ונמס לבבנו. כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כאן הוסיפה להתבאר לנו מציאת האל ואחדותו במה שאמרה בשמים ממעל ר"ל ממעל דייקא שיש לשמים עילה וכל שיש לו עילה יש לו תחילה וכל שיש לו תחילה יש לו תכלה וכל שיש לו תכלה הוא מחובר וכל מחובר מחודש וכל מחודש יש לו מחדש שחדשו והתבאר לנו עילת כל העילות בדרך אחד. ועוד התבאר לנו במה שאמרה ועל הארץ מתחת כי הארץ חלק נפרד מן השמים וכל שיש לו חלק יש לו כל כי אין הכל כי אם כלל חלקיו נמצא יש לו גבול וכל שיש לו גבול הוא מחודש כנ"ל והתבאר לנו בזה מציאות האחדות וז"ש בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וק"ל:

באופן אחר נרא' לומר דהנה הרמב"ם כתב בספר מורה הנבוכים ענין השגחה פרטי הוא על מין האדם לבד אבל על החי השגחה כללי שלא יכלה אותו המין ע"כ אבל בזוהר מוכח שהשגחה על החי הוא ג"כ על מין פרטי ומביא שם מעשה דפעם אחת הלך רשב"י מן המערה ושמע קול עוף זה מת ועוף זה חי וצריך להבין הא במערה היה יודע הכל וכל רז לא אניס ליה ומה הראהו בזה. אצ"ל דבמערה הי' סבר כהרמב"ם ז"ל ועתה הודיעו אותו מן השמים שהשגחת הקב"ה על החי ג"כ בפרטות וידוע דנשמת האדם הוא חלק אלוה ממעל. וז"ש כי הוא האלהים המשגיח בשמים ממעל ר"ל במין האדם ויש לו חלק ממעל. וגם השגחתו על הארץ מתחת לאדם והם סגנון שאר בעלי חיים וא"ש וק"ל:

ועתה השבעו לי בה' כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עמדי חסד. יובן במה דאיתא המורד במלכות ישראל חייב מיתה שאין רשאין לעבור על מצות המלך אבל אם המלך צוה לו לעבור על אחת מן המצות לא ישמעו לו ודוקא מלכי ישראל אין שומעין לו לעבור על המצות. אבל גוי צריך לשמוע למלכו מ"מ מפני שאין להם מצות ולא שייך לעבור על המצות דדינא דמלכותא דינא וכל זה דוקא אם הוא מאותו חומה ועבר על דברי המלך חייב מיתה אבל אם הוא מאומה אחרת א"צ לשמוע לו אם זה אינו מתנגד לחוקי המדינה. וידוע דגזירת לא תחיה כל נשמה אינה כוללת רק על השבע אומות וז"ש רחב כי עשיתי עמכם חסד וקשה הא אסור לעבור על דברי המלך וצ"ל שלא היתה מאותה אומה ולא פשטה עליה גזירת המלך וא"כ הדין נותן שתעשון גם עמדי חסד וק"ל: **ונתתם לי אות אמת** לפי הפשוט נראה האות אמת שנתנו לה המרגלים כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת וידוע דחומת יריחו טבעה בארץ וביתה אשר היתה בקיר החומה היתה עומדת ולא נגררת אחר החומה וזהו היה אות אמת. אמנם יש דברים בגו כי מצינו במדרש דאות אמת הוא וי"ו כמש"ה וישם ה' לקין אות וי"ו נתן לו במצחו דאות וי"ו כשתכפול ו' פעם ו' הוא ל"ו ועולה במ"ק ט' ואמת ג"כ במ"ק ט' כידוע. אכן צריך להבין במה דנתנה לה וי"ו להבין דמעולם לא היתה וי"ו שריון קשקשים ונראה לומר עפ"י מ"ד דרחב היתה גלגול חוה וחוה הביאה לעולם להט החרב המתהפכת פי' פעמים נהפך לטובה ופעמים נהפך לרעה כמו חרב לה' צבאות מלאה דם ולהפך לטובה כתיב רחב לבי על אויבי שרחב הוא חרב ואם מתהפך לטובה הוא רחב ולכך אנו אומרים בלילה לשמור מטומאת קרי וחרב פיפיות בידם פי' שני פיות שחרב הטוב הוא משמר מטומאה שהיא טומאת חוה. ונראה לומר טעם לשבח דאיתא בגמ' כשחטאה חוה פירש ממנה אדה"ר ק"ל שנה והוליד רוחין ושידין ולילין והם מטמאין לאדם בלילה בנפול תרדמה על אנשים והוא חרב רע כי חמורה הטומאה היוצאת מגופו. ואם מעורר עצמו בתשובה ניצול מחרב רע ומתהפך לטוב ולכך יש להזכיר חרב טוב קודם שכבו כדי לעורר עצמו בתשובה וע"י כך מבטל כל הרהורין בישין. ואיתא בגמרא כל האומר רחב רחב מיד נקרי מפני שרחב הוא חרב טוב כנ"ל ומי שמזכיר ב' פעמים הוא מעורר חרב רע ויכשל ח"ו בטומאת קרי. היוצא מזה שלהט החרב המתהפכת פעמים לטובה ופעמים לרעה ח"ו. ואי' בזוהר חרב הטוב מן הקב"ה הוא ג' פעמים ע"ב והוא רי"ו. ועפ"ז יובן גם מ"ש פרעה אריק חרבי תורישמו ידי ר"ל שפרעה סבר שיש בידו רי"ו במה שאמר תורישמו ידי ר"ל תורי שמו כי שמו של הקב"ה הוא וי"ו וחרב עולה ר"י ונמצא רי"ו וביקש לנצח ישראל. אמנם סופו הוכיח שחסר אחת דכתיב ירה בים כמנין ירה הוא

רי"ה מכוון. נמצא שרי"ו הוא חרב הטוב לפי שחרב הוא מנין ר"י ואם תצרף שמו של הי"ת הוא וי"ו נמצא רי"ו מכוון. ויש עוד ליתן טעם על הא דמי שאומר רחב רחב מיד נקרי מפני דחרב המתהפכת לרעה הוא ר"י לבד וא"כ כל האומר רחב הוא חרב רע ממש ומיד נקרי מפני שזה החרב הוא נמסר לחיצונים עד יעבור זדון מן הארץ והוא מחמת חטא חוה כנ"ל. ונקדים עוד הקדמה אחת ואחר נבא אל הביאור דאמרי' בגמ' בתחלה היה נקרא יתר וכשבא לחסות תחת כנפי השכינה ניתוסף לו וי"ו ונקרא יתרו. ויובן בהקדים מ"ד חמה נקראת קשת ולבנה נקראת חרב וגם אמרי' פני יהושע כפני לבנה דידוע דחרב נמסר ביד עשו דכתיב ועל חרבך תחיה אמנם אין זרעו של עשו נופל אלא ביד בניה של רחל וא"כ לבני רחל נמסר ג"כ החרב ושפיר אמרינן פני יהושע כפני לבנה שגם היא נקראת חרב. ונחזור לענינינו דהחמה נקראת קשת וידוע דקשה נקראת יתר כמ"ש כוננו חיצם על יתר לירות. ולפי שהיה יתרו ראש לעובדי חמה היה נקרא יתר כחמה ממש וכשבא לחסות תחת כנפי השכינה ניתוסף לו וי"ו שהוא שמו ית' למען יהיה ניכר שכפר בחמה. ובאנו אל המכוון שוי"ו נתנה לה דבתחלה נקראת רחב שהם אותיות חרב שהיתה ראש לעובדי לבנה ולבנה נקראת חרב כנ"ל וזו היא חרב רע שהיה בידה מגלגול חוה ואחר שגיירה עצמה נתנה להוי"ו שמו של הקב"ה כמו יתרו והיה בידה חרב הטוב העולה רי"ו וזהו היה אות אמת הנזכר וא"ש המדרש:

והצלתם את נפשותינו ממות. פי' שרמזה רחב בזה שתתגייר וזו היא הצלת הנפש מן המות הנצחי:

ויאמרו לה האנשים נפשינו תחתיכם למות. אמר הגאון זצלה"ה דיש להגיה הספרים שכתוב בהם לחסות תחת כנפי השכינה לפי שישראל המה למעלה מכנפי השכינה אבל גרים הם מתחת כנפי השכינה. אמנם רחב אעפ"י שהיתה גיורת כשמתה היתה למעלה מנשמת מין הישראלי. והראיה שיצאה ממנו שמונה נביאים וכהנים גדולים ואגב גררא ניישב במ"ד בגמ' יהושע נסבה לרחב ומקשים העולם הא אמר החכם לא תנסב גיורתא רק י"ל דאי' בזוהר דלאו כל הגרים שוים דלפעמים נשמת ישראל מובלע בין האומות וזהו הגר ישראל ממש הוא ולפעמים מצינו גר שיש לו נשמה מן האו"ה והוא המובחר שבאו"ה ולזה יש דין גר עליו שהוא תחת כנפי השכינה. ולרחב היה לה נשמת ישראל ונשמתה היה במדריגה גדולה ולכך אמרו ברמז נפשינו תחתיכם למות וא"ש:

אם לא תגידו את דברינו זה. צריך להבין מה הוא הדבר הזה אשר צוו עליה אשר לא תגיד. ונרא' להגאון ז"ל דהנה יהושע שלח כל מי שרוצה להתגייר יבא ויתגייר וקשה למה היו צריכין הגבעונים לקנות עצה ותחבולה לאמר מארץ רחוקה באנו הלא יהושע

היה מקבל גרים כנ"ל. אלא הענין כך הוא דהם סברו בודאי אמת שהוא מקבל גרים. אבל כל זה דוקא קודם שעברו את הירדן אבל אחר שעברו את הירדן אינם מקבלים. וזאת היתה סיבה מאת השם ב"ה שנתן זאת בלבם שאין להם תקנה למען יתמו ונכרתו. ולכך התיעצו אנשי גבעון לאמר מארץ רחוקה באנו מפני שסברו סברא הנזכרת. וע"ז הזהירו המרגלים את רחב את אשר לא תגיד שהמה מקבלים גרים דבודאי אלו היו יודעין שהוא מקבל גרים לא מסרו עצמן לאבדון והרג והיו מתגיירים כולם בעל כרחם. אכן אין חפץ ה' בזה כי זה היתה לאבן נגף ולצור מכשול לישראל ביום עלותם מארץ מצרים והקב"ה צוה לעבוד אותו מאהבה ולא מיראה כי החנות פתוחה ולכך הזהירו שלא תגיד וק"ל. ועשינו עמך חסד ואמת כפל הלשון חסד ואמת נראה לומר בדרך פשוט היות דכתיב לא תחיה כל נשמה וא"כ הוו כאלו כבר מתים כי לא בן אדם הוא ויתנחם. וידוע דחסד שעושין עם המת הוא חסד של אמת והמרגלים קבלו את רחב ולכך כתיב חסד ואמת וק"ל:

ותורידם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה. אי' במדרש שאמרה יה"ר שיכפר חומה וחבל וחלון על שלש מצות שעברתי שהם נדה חלה הדלקה. ותמוה איך שייכי הני להני ונראה ליישב בטוב טעם במה דאמרינן לעיל שרחב היתה גלגול חוה ואי' בגמ' למה נצטוו הנשים על ג' מצות הללו לפי שחוה שפכה דם ולכך נצטווה על דם נדה ולפי שחוה אכלה מה שאסר לה הקב"ה שלא תאכל לכך מפרישים חלה. ולפי שכבתה נרו של עולם לכן מדליקין הנרות והיינו תלת מילין צריכין ביאור ונראה לומר דאי" כשחטאה חוה פירסה נדה מיד. ואדם היה משמש עמה בעודה נדה והוליד את קין וקין היה בן הנדה ולכך כלה זרעו בימי המבול ולא נשאר ממנו שום שורש וענף היוצא מזה שחוה לא שמרה נדה כדת. וכשאנו מתקנין חטא זה לכך צריכה לישב על דם נדה. וידוע בשעת הוצאת דם המקור נקרא בל' המקרא חבל כמו חבלי יולדה מפני שאין לידה בלא דם וזהו חבלי לידה כי בשעה שהדם יוצא כל האיברים מתפרקין וחיל ורעדה יאחזון וכמש"ה בטרם יבא חבל לה נמצא שחוה חטאה בחבל ורחב תקנה החטא בחבל. ואי' טעם למה מפרישין חלה מעיסה היות דידוע דלכל דבר צריך גבול מפריד בין הקודש ובין החול וחוה הביאה לעולם גבול מפריד בין הטמא ובין הטהור כי בתחלה היה הכל טהור וכשחטאה הביאה מסך המבדיל. וחלה הוא מסך המבדיל בין הקודש ובין החול ולכך אנו מפרישין חלה לתקן חטא זה. וחלה הואיל דאתא לידן נימא בה מלתא ליישב מה שמקשים העולם על הש"ך דאי' בהלכות חלה שיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה ומפרש הש"ך כמנין חלה הוא מ"ג. והחומש ביצה הוא נרמז באות ה' של חלה ותמהו

כל המפרשים הלא ה' דחלה צריכה לגופה ודחקו לתרץ דכתיב נער וקרינן נערה וכאן ג"כ ה"ל לכתוב חל וקרינן חלה. אמנם הגאון זצ"ל ישב הענין אחר דידוע הוא דמלת לוז הוא לשון מובדל ומופרש כמו נלוז ניליז ענינו שהוא מובדל משאר בני אדם ולכך נקרא העיר לוז בין בית אל ובין העי לפי שהיתה מובדל משאר עיירות שלא יוכלו למצוא מבוא העיר כמבואר ביהושע ע"ש. נמצא שלוז הוא ענין פרישה. ולפ"ז יפה פירש הש"ך שלא היה לכתוב כלל חלה כי אם לוז דגם הוא לשון בדילה וגם הוא מנין מ"ג ולכך נרמז ג"כ החומש באות ה' כמבואר. ונחזור לענינינו שחלה הוא מסך המבדיל מפני שיריחו היה מקום טומאה ומחנה ישראל היה קודש. והחומה היתה מבדיל ביניהם וביתה של רחב היתה בקיר החומה ולכך בקשה רחמים שיתוקן חטא זו שבאה לעולם מסך המבדיל במושב החומה וזהו נגד חלה. וידוע דחוה כבתה נרו של עולם דכתיב נר ה' נשמת אדם והיא הביאה מיתה טבעית בעולם השפל ולכך אנו מדליקין נר בשבת להוסיף אורה והיא נשמה יתירה. ואי' בשיר השירים הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות פי' הרב ר' משה אלשיך נ"ע מפני שהחטאים שלאדם הם נעשין מסך המבדיל ואם חוזר בתשובה נעשין חלונות במסך ההוא ומקבל האדם שפע ע"י החלונות מן השם ב"ה. ולכך אמרה רחב אם חטאתי ומחמת החטא כבה נר עולם יהא רעוא שהחלון שנפתח ע"י תשובה יביא אור לעולם והיינו השגחה לעולם השפל ועי"ז יתוקן החטא וא"ש המדרש וק"ל.

ונחבאתם שמה שלשת ימים. הטעם למה שלשת ימים י"ל דהנה משה מת בז' באדר ותמו ימי בכי אבל משה בז' בניסן. ובעשור לחודש הראשון עברו ישראל את הירדן מקצה שלשת ימים אחר ביאת המרגלים וא"כ באו המרגלים אל יהושע בז' לחודש וג' ימים נחבאו בדרך וא"כ הלכו מיריחו בד' לחודש ניסן. וידוע דהכנענים היו מנחשים בכוכב שלהם שהוא לבנה לידע היכן הם המרגלים ולכך צותה רחב שיחביאו ג' ימים ואז יהיה זיי"ן לחודש ניסן ובז' לחודש הלבנה מקפת בגלגל חלק רביעי ויש שינוי בלבנה והמה כמתעתע ולא יוכלו לנחש אחר שלשת ימים ולכך ונחבאתם שמה שלשת ימים וק"ל:

ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך. פי' שנשבענו באונס ותנן נודרין להורגין. ואעפ"כ עשינו עמך חסד למען דעת צדקות עם ישראל כי המה קדושים:

הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני וכו'. יש להבין למה דוקא חוט השני. דאי' לשון של זהורית היה קשור בראש שעיר המשתלח לפי שברוב החטאים הם באים בעסקי לשון הרע שהוא שרש נחש בריח ונחש עקלתון והוא המטמא לאדם ביום ובלילה והוא המביא לאדם בגיהנם ואין עולה משם לעולם איש לשון בל יכון בארץ חץ שחוט לשונם לשון שקר ומרמה יתעב ה' והוא מכת שש הנה אשר שנא ה' וזהו החטא מוריד

גאון אדם אל שאול ולכך הוא זהורית הוא צבע אדום רמז על שופך דם וזהו החטא נשא השעיר לעזאזל. ונבוא אל המכוון שנתנו לה המרגלים לסימן חוט השני על ענין לשון שלא תגיד סוד זה בשום פנים לאחר שתהיה תמיד חוט השני נגד עיניה ותשים יד לפה וסודך אל תגלה לאחר וכבודך לאחר לא תתן ואי' " לזרים חלק אתך. וטעם בחלון אשר הורדתנו בו ר"ל באותה עצה היעוצה כשהורדתנו מחלון זה וק"ל:

והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו. פי' דאי' החלונות ועובי החומה לא נתקדשו וכמו כן הוא להיפוך אצל הטומאה כי עץ הדעת טוב ורע כל מה שיש בקדושה יש בטומאה ויריחו היה מקום טומאה לכך היתה כולה חרם ועובי החומה לא היתה בכלל טומאת יריחו לכך אמרו כל אשר יצא מדלתי ביתך דמו בראשו כנ"ל וק"ל:

וילכו ויבאו ההרה עד שבו הרודפים. יש לתמוה למה התחבאו מפני הרודפים הלא הלכו לעיר שאנן ושקט ולא היה מורך בלבם כי בטחו בהקב"ה ובחזרה התחבאו בהר והיה מורך בלבם. אלא הענין כך הוא דידוע דמעשה הכישוף אם אינו מתקיים כולו מתקיים מקצתו והכנענים עשו בלהטיהם שישראל שיבאו לארץ יברחו ולכך עשו עצמן כאלו ברחו כדי שיתקיים מעט מזעיר מכישוף ויובן גם מה שאמר פרעה לישראל ראו כי רעה נגד פניכם רואה אני באצטגנינות שלי שהיהודים הראשונים שיבאו לארץ לא ימותו כשאר בני אדם וכן היה כי המרגלים ששלח משה בראשון לארץ הכסילים ההם הוציאו דיבה ולא מתו כשאר כל אדם כמבואר וא"ש:

ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' בידינו את כל הארץ. פי' ע"פ מ"ד אל תצר את מואב כי שתי פרידות טובות עתידה להוציא לכך אל תצר. וכן אי' בפסוק כשהרג משה את המצרי כתיב ויפן כה וכה וירא כי אין איש ראה שאין גרים יוצאים ממנו א"כ מוכח שאסור להרוג עכו"ם כי שמא עתיד להוליד גר. ובז' אומות היתה רחב שממנה יצאו שלשלת היוחסין נביאים וכהנים וא"כ היה אסור להתגרות בהם אבל אחר שקבלו הניצוצין הקדושים שהיו בהם אז יוכלו להחרימם וזו היתה בשורת המרגלים כי נתן ה' לנו את הארץ מפני שגיירו כבר את רחב וא"ש ופנחס זה אליהו הוא יבשר לנו בשורות טובות ונחמות לפני בא יום ה' הגדול והנורא ב"ב אמן:

הפטרת קרח

ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה. פירש אמ"ו הגאון זצלה"ה בשני אופנים. אופן א' מבואר בהפטרת קדושים יעיין שם. אופן ב' נקדים בתחלה מ"ד ויבאו אנשי בליעל וכו' מה יושיענו זה וכו' ויבזוהו ויהי שאול כמחריש.

וצריך להבין מה זה באמת למה שתק שאול כי גם לצדיקים יש עת לדבר וגם נענשים על השתיקה דקיי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. ועוד יש לדקדק דקאמר ונחדש שם המלוכה וכי מפני שביזוהו אנשי בליעל היה צריך לחידוש מלוכה. אלא הענין כך הוא דידוע דקודם כל יצור ההעדר קודם דכתיב והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום ואח"כ ויאמר אלהים יהי אור הרי לך שהחושך היה ההעדר הקודם וכן ברגבי אדמה שנוצר עכבר ממנו וקודם בריאת העכבר הוא נעדר מכל וכן היה במלכות ישראל מלך ראשון שעמד לישראל נדקר בחרב הוא ההעדר ואח"כ היה מלכות בית דוד שהוא קיים לעולם וכן היה בכהנים בתחלה היה העבודה בבכורים והיא ההעדר ואח"כ ניתן הכהונה לשבט לוי לעמוד לשרת עד עולם. ויובן ג"כ מה שתמה אב הנביאים מלך ראשון שיעמוד לישראל ידקר בחרב אמר לו הקב"ה ולי אתה אומר אמור לנוב עיר הכהנים ותמוה ולפי דברינו יובן שפיר דהלא ההעדר קודם לכל נברא כאשר מצינו בהכהנים כנזכר לכך הדין נותן שידקר בחרב ות"ש:

ונקדים עוד מ"ד בגמ' מברכותיו של אותו רשע אתה יודע מה שהיה בלבו לקללם דכתיב וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו ביקש לקלל שלא יהא מלך בישראל. ויובן במה דכתיב וישלח בלק אל בלעם וכו' וקסמים בידם מה היו הקסמים ההם ונראה דהנה ידוע שכל קוסם קסם מנחש במזל אם הוא צד אחד לרעה יוכל להפוך כולו לרעה ע"י קללה. אמנם בלק לא היה יודע לכוין שפיר להוציא תעלומותיו לאור ושלח אל בלעם ובלעם ראה באצטגנינות שע"י אגג יכשל המלך הראשון וכן היה באמת בסיבה שהחיה שאול לאגג נסתלק מלכותו וביקש לקלל שלא יעמוד מלך לישראל לגמרי והשי"ת היה מהפך לטובה. ונחזור לענייננו דשאול המלך ראה ברוח הקודש שידקר בחרב וכאשר ביזוהו אנשי בליעל ויהי כמחריש ושתק ולא ענה להם דקיי"ל המלבין פני חבירו ברבים וכו' דהוי כאלו הרגו דאזיל סומקא וכו' וכן כתיב יש בוטה כמדקרת חרב וסבר שאול שזה יהיה לו תקנה. ולכך אמר שמואל ונחדש שם המלוכה דשמואל ביקש שימשך מלכותו וההעדר הלא היתה כבר במה שביזוהו וא"ש וק"ל:

וילכו כל העם הגלגל. יש לדקדק למה דוקא כל העם ואמ"ו ז"ל טעם לשבח בהקדמת האברבנאל במאמר יהושע טעם למה עשה נבוכדנאצר צלם ושלח בכל מדינות מלכותו שיבאו להשתחות לה ומי שלא יבא ירמו יתיה לגו אתון נורא יקידתא ומפרש הטעם מפני שנ"נ ראה במזלו שסופו לילך לאבדון כמו שהיה באמת אמנם אם כל העולם יסכימו נגד המזל יוכל להיות שיתהפך לטוב. וצלם של נבוכדנאצר היתה דמות פניו וביקש להכריע את המזל שמא יש אחד מבני אדם שיש לו מזל טוב ויוכל להכריע. ושאול ראה ג"כ

במזל שסופו יהיה שידקר בחרב ולכך ביקש שילכו כל העם הגלגל אולי אפשר להכריע המזל וק"ל:

ויאמר שמואל וכו'. ועתה הנה המלך מתהלך לפניהם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם וכו'. תחלה ניישב הגמ' ואחר נבא אל הביאור דאי' בגמ' ויהי כי זקן שמואל מי סיב כולי האי הא כל ימיו היו נ"ב שנים מלמד שזקנה קופצת עליו דביקש רחמים על עצמו אמר שקלתני כמשה ואהרן מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יתבטלו מעשה ידי בחיי ומסיק דלא היה אפשר בענין אחר עד שזקנה קופצת עליו ע"כ. והקושיא מבוארת מה היו מעשה ידיהם של משה ואהרן ואין לומר דקאי על יהושע הלא לא מלך עד אחר מיתת משה. ואמ"ו ז"ל דקאי על אלעזר הכהן ונקדים עוד מאמר הגמ' כל המורה הלכה בפני רבו יורד מגדולתו דכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וכו' והורה בפני משה ולכך ירד מגדולתו דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ולא מצינו שהיה צריך לו ומוכח שירד מגדולתו. וצריך להבין למה לא ירד מיד מגדולתו הרי מוכח שלא בטלו מעשה ידיהם בחייהם לכך לא ירד מגדולתו בחיי משה ולכן זקנה קפצה על שמואל שלא יראה מעשה ידיו מתבטלים כמשה. וע"ז הוכיחן שמואל ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם והיא הגורמת שאני זקנתי ושבתי ר"ל אלו לא שאלתם מלך לא היה זקנה קופצת עלי עכשיו אתם גורמים שזקנתי ושבתי דאין לומר משום שבניו לא הלכו בדרכיו וכמו שמצינו באברהם שנתקצרו ימיו שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה. לזה אמר ובני הנם אתכם שאין בהם שום דופי. ומה שאמרו ישראל שבניו לא הלכו בדרכיו מתרצינן בגמ' שלא המתינו עד שנתנו להם אלא היו תובעין בפה דודאי לא חמדו מה שאינו ראוי להם רק בדרכיו לא הלכו דהוא לא נהנה כלל וא"ש:

הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי ואת מי רצותי. נוכל לפרש שאמר כך כלפי שהתרעמו כל העם על בניו שתבעו חלקם בפה ולא המתינו. דבאמת אלו לא תבעו לא היו נותנין להם כלום כסבורין העם ברא כרעא דאבוה ולכך תבעו וזהו בדרך הלצה. אבל לפי הפשוט נראה דשמואל היה מתקן חטא קרח על שערער על משה והשיבו משה לא חמור אחד מהם לקחתי ואפ"ה לא היה רוצה בגדולה. ובזה יובן גם מה שאמר שמואל זאת אחר שנתחדש המלוכה ולא קודם לכן כדי שלא יאמרו ישראל שהוא מתקנא על השררה ולכך מתפאר אח"כ כלומר הלא לא עשיתי לכם מאומה ולמה בחרתם במלך לכך אמר אחר שנתחדש המלוכה להסיר תלונה זאת. ויש להבין על דתאר כאן לשאול בשם משיחו באמרו נגד ה' ונגד משיחו ולא תארו בשם מלך ונראה מפני שבקש ששאול ילמוד ממעשיו ולא יקח מאומה. אך אי' כל האמור בפ'

מלך מלך מותר בו. וזהו אמרי' דוקא אם הוא בתואר מלך אבל אה הוא בתואר משיח צריך לעשות לפנים משוה"ד דבמקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו ויובן דלכך תאר אותו בשם משיח. והטעם שהיה שמואל מתפאר בכך דהנה אי' כל הלוקח שוחד זקנה קפצה עליו. וז"ש שמא תאמרו מפני שלקחתי שוחד לכך זקנתי ושבתי לזה אמר את שור מי לקחתי רק בגללכם זקנתי ושבתי וק"ל:

לא שור אחד מהם וכו'. פי' מפני בעת שנמשח שאול למלך הקריב שמואל זבח שלמים והיה לו ליקח זאת מן הצבור ואעפ"כ לא לקחתי רק משלי. וחמור א' מהם לא לקחתי מפני בשעה שהיה שאול חוזר על אבידת האתונות בא אצל שמואל והוא בישרו אודות המלוכה וגם על האתונות האובדות כמבואר בשמואל ובאותו פעם ביקש ליתן חמור א' לשמואל על הבשורה ולא חפץ לקחתה וא"ש.

ואת מי לקחתי כופר ואעלים עיני ממנו פי' דאיתא המבזה לת"ח נותן ליטרא דדהבא קנס וכתבו המפרשים דיכול הת"ח ליקח לעצמו הקנס שהוא נקרא כופר נפשו מפני שהחכם יכול להענישו בריאה כדמצינו כמה פעמים נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. וזהו מאמר שמואל ואת מי לקחתי כופר הרצון אף שביזו אותי לא לקחתי כופר ואעפ"כ ואעלים עיני ממנו ולא ענשתיו בראייה בעונש מות וא"ש:

והואיל דאתא לידן ניישב המשך הפסוקים מ"ש ישראל תנה לנו מלך ככל הגוים וכו' עפ"י מה דכתב הזוהר דישראל היו לוחמים בשם ה' כמו שאמר דהעע"ה ואני באתי עליך בשם ה' משא"כ האומות הם לוחמים בחרב וחנית. אולם אם היו ישראל נלחמים בשם ה' צריכין להיות בתכלית השלימות ואין סומכין בכל עת על הנס ולכך בקשו ישראל מלך ככל הגוים שלא רצו להשתמש בשם הקודש רק מלכם יצא לפניהם כשאר אומות בחרבי ובקשתי. והטעם למה בקשו כך לפי דאי' בזוהר פעם א' בא תלמיד א' לפני ר"י וביקש ממנו שילמוד אותו שם של ד' והשיב ר"י אין אני רשאי להשתמש בתגא לפי שאני כהן ונצטרך לבריות ר"ל שנוטל תרומות ומעשרות לכך איני רשאי. נמצא כל מי שנצטרך לבריות אינו יכול להשתמש בשם הקודש וז"ש ישראל בניך נוטין אחר הבצע וא"כ אינם יכולים להשתמש בשם הקודש לכך תנה לנו מלך ככל הגוים שא"א שנלחם עוד בשם הקודש וק"ל:

ויאמרו לא עשקתנו וכו' ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בי מאומה ויאמר עד. רבים תמהו על מלת ויאמר שהוא לשון יחיד ומפרשים שבת קול אומרת עד. וצריך להבין למה באמת היו צריכין לבת קול הלא כל ישראל היו שם כמבואר וענו כולם פה אחד לומר לא עשקתנו ואין לך עדות גדול מזה והדבר יובן במ"ד

במדרש היש ה' בקרבנו אם אין אמרו ישראל אם יודע מה שבלבנו נעבוד אותו ואם לאו לא נעבדנו. ויש לתמוה על עדה הקדושה שדבר השם עמהם פנים בפנים והיו יודעין מעלת הש"י איך נסתפקו בדבר זה. אלא הענין כך הוא דכתיב הנה אנכי שולח מלאך לפניך וכו'. וכתיב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך הא כיצד אלא השכינה היתה שורה במלאך ולכך כרעו נגד המלאך כי אסור להשתחוות לשכליים הנפרדים בלתי לה' לבדו וגם בגרונו של משה היה השכינה שורה דכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול בקולו של משה. וידוע שאין המלאכים יודעים מה בלבו של אדם לכך אמרו ישראל אם יודע מה שבלבנו וכו' דברו זה נגד המלאך אם יודע נסתרות בודאי השכינה שורה בו ומותר להשתחות לו כנ"ל. ונחזור לענינינו ששמואל הוכיחן על שבחרו במלך כי ה' אלהיכם הוא מלככם. וזהו ראיה ברורה שאין אחריה טענה שהש"י מתהלך בקרבכם שיצא בת קול דודאי לא היה צריך לבת קול אמנם שמא עלתה במחשבה ותחשדוני שעלה בלבי ליקח שוחד וזה דבר נסתר מעין כל בלתי לה' לבדו. ועל זה יצא בת קול וזה ראיה גמורה שהשכינה בתוככם וא"כ למה בחרתם במלך. ועתה בני שמעו לי בני אל חי ואל תסורו אחרי לבבכם ולא תלכו אחר הבצע כי היא שעמדה לאבותינו במצרים שלא נטו לבם אחר הבצע והיו דלים וריקים והעד שנפוצו בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן והנוגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו ואלו היה להם מטמון היו לוקחים תבן או קש ובשכר זה נגאלו. ויובן גם מה שהבטיח הקב"ה לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול מאי נ"מ אם יהיו ישר' עשירים או עניים מרודים הלא יאי עניותא לישראל אלא הש"י הבטיחו שלא יטה לב בניו אחר הבצע זה אומרו ואח"כ יצאו ברכוש גדול ואח"כ דייקא ולא מקודם לכן ובאמת בזכות זה נגאלו כמבואר:

ויאמר שמואל ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים. שאל זקניך ויאמרו לך הם שני חסידי עולם משה ואהרן שכל העם. היו הולכים לשלול שלל ולבוז בז ומשה הלך ליקח ארונו של יוסף וגם אהרן היה עמו אמנם לא היה יכול להתעסק עמו שהיה כהן לאל עליון. וזה עדות אחת. ועוד אשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים שבזכות זה נגאלו שבטחו על הש"י וא"כ גם אתם היה לכם לבטוח על השם ב"ה כמו שעשו אבותיכם ולמה בחרתם במלך:

ועתה התיצבו ושפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם. ביאר להם הנביא את כל מפעלות ה' אשר עשה וגם הימים אשר עברו מימי קדם לא ביקש א' מהם מלך. והטעם דלא בקשו מלך כי אין אדם יכול להגיע לתכלית השלימות אם יש לו מלך שרודה בו. והביא ראיה כשבא יעקב למצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' פי'

מיד התחילו לבקש רחמים על הגלות המר. אמנם הלא לא היה השיעבוד אז כשבא יעקב מצרים דהלא יוסף הצדיק היה מלך ורצוי לכל אחיו. אלא הענין הוא דכתיב ויספר יוסף אל אחיו וכו'. ואחד עשר כוכבים משתחוים לי וישנאו אותו אחיו ויתנכלו אותו להמיתו ותמהו רבים איך צדיקי יסודי עולם יבקשו להרוג אותו בשביל החלום. אלא הענין הוא כך דהלא בארנו. שאין אדם יכול להגיע אל תכלית השלימות אם יש לו מלך שיוכל לשנותו מדבר לדבר. וכאשר סיפר יוסף את החלום שהוא מהרהורי דלבא וביקש להיות מלך עליהם לכך בקשו אותו להרגו וישנאו אותו כי ביקש לגרשם מהסתפח בנחלת ה' וכאשר בא יעקב מצריים נתקיים החלום והיה יוסף מלך עליהם ומיד היה הגלות ויזעקו אל ה'. היוצא מזה שאין ראוי כלל לאומה ישראלית שיעבדו למלך. וישלח ה' את משה ואת אהרן גם זה ראי' שאין נאה לישראל להיות מלך עליהם היות דכתיב ויאמר ה' אל משה לך שוב מצרים וכו' ויאמר משה אל ה' שלח נא ביד תשלח ויאמר לו ה' הלא אהרן אחיך יהיה נביאך ויש לתמוה למה לא הלך משה בלבד אלא הענין כך שגלות ישראל היה שנשתעבדו למלך ולכך נתעצל משה שאמר והן לא יאמינו לי כסבורין העם שאני אהיה מלך עליהם וא"כ לא ישמעו אלי שיצאו ממצרים ולכך אמר לו הקב"ה ואהרן אחיך יהי' נביאך ומוכח דלא תהיה מלך כי דבר אחד לדור וכו'. ועד י"ל טעם למה שלח הקב"ה משה ואהרן דאי' אין ראוי למלכות אלא מי שיש לו חלק בארץ ומשה ואהרן היו משבט לוי והם לא נטלו חלק בארץ ובודאי לא יהיו מלך עליהם ושפיר ישמעו ישראל. וזה שאמרו אנשי בליעל אשר הצו על משה ועל אהרן אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם הלא אין לך חלק בארץ ולמה תתגאה בגדולת מלך. ואגב גררא ניישב המדרש כאשר שמע משה שבנות צלפחד יורשות אמר עתה הגיע עת שאתבע גדולה לבני. ותמוה דבודאי בזה לא היה מסופק דבן יורש אטו בר קשא דמתא יורש ונראה לומר דהנה כל מי שאין לו חלק ונחלה בארץ אין ראוי למלוך על ישראל וא"כ הדין נותן שלא יכולים זרעו להיות מלך. אבל כאשר שמע שבנות צלפחד יורשות אמר משה יוכל להיות שישא אחד מבניו בת ישראל במקום שאין בן ויהיה לו חלק בארץ ושפיר הגיע עת שאתבע גדולתי לבני וא"ש. היוצא מזה שהקב"ה שלח משה ואהרן שאין ראוים למלכות וא"כ למה בחרתם במלך וק"ל:

ויוציאו את אבותיכם מארץ מצרים ויושיבום במקום הזה. צריך להבין הלא משה לא בא לא"י כלל ואיך אמר כאן ויושיבום וגם הא ספו תמו במדבר כל אנשי המלחמה היוצאים ממצרים ונר' דאי' עד יריחו היה זכות משה ומיריחו ואילך היה זכות יהושע

וידוע דבגלגל מלו בני ישראל שנית קודם כבשם ליריחו והיתה עדיין זכות משה ושפיר כתב ויושיבם במקום הזה שאותו מעמד היה בגלגל כנ"ל וא"ש:

וישכחו את ה' אלהיהם וכו' ויזעקו וכו' ועתה הצילנו מיד אויבינו ונעבדך. פי' נמשך למעלה שהביא שמואל ראיה ברורה שמאסו למלך בהצר להם ואמרו הצילנו מיד אויבנו ונעבדך אבל כל זמן שאנו נמסרים למלך אין אנו יכולין לעבוד להשם כראוי וא"ש:

וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל וצריך להבין אם כל השופטים חשיב למה לא חשיב יותר ואם חשיב דוקא מי שנלחמו עם האומות למה לא קחשיב דבורה הנביאה ונראה לומר דחשיב אלו ארבעה שהיתה להם סיבה תועלת להיות מלך. כדי להסיר תלונה מן ישראל שלא יאמרו שלא היה ראוי להיות א' מהם מלך לכך לא מלכו בדורות הראשונים ואביאם ראשון ראשון דבורה לא קחשיב לפי שהיתה אשה ואין אשה ראוי' למלכות. וידוע מ"ד בתחלה צריך להיות מלך מבני רחל שהיא עקרת הבית ואמר למה לא בחרתם את ירובעל הלא היה משבט מנשה ואיתא אין ממנין מלך אלא גבור. היה לכם לבחור בשמשון ומי לנו יותר גבור משמשון שהוא בדן ואי' אין ממנין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו היה לכם להמליך את יפתח שהי' בן אשה זונה. ואיתא בגמ' ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולבנות בהמ"ק וכו' וא"כ אם אמור יאמרו שאנו צריכין לבנות בית המקדש וא"א בענין אחר אם לא להעמיד מלך תחלה. דודאי קודם לכן היה משכן שילה קיים והיא היתה מנוחה אבל עכשיו חרב המשכן ונצטרך לבנותו ובהכרח נעמיד מלך תחלה וע"ז אמר ואת שמואל היה לכם למלוך את שמואל ולמה אחרתם עד הנה והלא כל ימי שמואל היה משכן שילה חרב כידוע וא"כ אבותיכם לא בחרו במלך ולמה אתם בחרתם במלך וק"ל:

ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו וכו'. פירושו י"ל בשני אופנים והיינו במה דשלח בלק אל בלעם כידוע. צריך להבין למה ביקש בלק להלחם עם ישראל ומי פתי יסור הנה להלחם עם עם ה' ובחיריו אשר הוציאם ממצרים ביד רמה ובשאר אומות עשה שפטים וכל יושבי הארץ נמוגו מפניהם וחלו ורעדו כל יושבי הארץ ואיך עלה על לב האדם להתגרות עמהם הלה זה משולל דעת. אלא הענין הוא כך דבלק היה מן הוברי שמים וראה במזלו שיעמוד מלך על ישראל מן מואב וטעה וסבר שהוא יהיה מלך ושלח אל בלעם לפתור לו באיזה תחבולה יוכל לכבוש את ישראל. אמנם בלעם היה רב חרטומייהו ופתר לו שזה קאי על דוד המלך שבא מרות המואביה וזהו שאמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב. וכמו כן ראה עמון באצטגנינין שלו שיקום

מלך על ישראל ממנו וזה היה רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה העמונית. וקודם שהיה מלך על ישראל לא רצה להתגרות אתם קסבר שיהיה כן באמת אבל אחר ששמע שמלך שאול בא נחש העמוני וביקש להיות מלך ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו ר"ל מלך מן ישראל ימלוך עלינו ולא מן עמון. באופן אחר נראה ע"פ מ"ד בתיקוני זוהר דכתב שיש עדיין ז' מצות בין האומות וחשיב שם שעמון זהיר בדינים דאפי' בסדום ביקש לוט לשפוט דכתיב האחד בא לגור וישפוט שפוט. והואיל דאתא לידן ניישב קושיה עצומה דכתיב בישעיה ועברתו לא כן בדיו פי' דקאי על מואב שהעיבור שלו היה מיד ממזרות. ותמוה דהא באמת סברו בנות לוט שהעולם חרב וכוונו לדבר מצוה וביאר אמ"ו ז"ל ע"פ מ"ד בסנהדרין ז' מצות נצטוו בני נח ומפרש שם דינין בכלל ויש אומרים אף הסירוס ופה"ג הא הוי שמונה ותירץ אפיק דינין ועייל סירוס. והטעם למה באמת סירוס אסור. משום דכתיב פרו ורבו נמצא אם נצטוו בני נח על הסירוס יש בכללן פרו ורבו דהא זה בזה תליא. אבל א"א שנצטוו על הדינין אינם מצווים כלל על פריה ורביה ולא עשו כדת בנות לוט ושפיר כתב ועברתו לא כן בדיו וא"ש. ואגב גררא ניישב מאמר הגמ' דמגילה דאי' שם דאמר המלך אחשורוש לבני ישששכר כדת מה לעשות במלכה ושתי ואמרו לו בני ישששכר זיל לגבי עמון ומואב וכו' וצריך להבין למה דוקא לגבי עמון ומואב ולא לאומה אחרת וע"פ דברינו א"ש דעמון היה מצווה על הדינין ושמרו אותו כדת וכהלכה. ונחזור לענינינו כאשר שמע נחש מלך עמון שישראל המליכו עליהם מלך כי בתחלה היה הש"י מלכם שהוא מלא רחמים. אבל מלך הוא שם התואר על הדין דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ וביקש עמון להיות מלך על ישראל כי הוא זהיר בדינין ואליו מיוחס הדין. אמנם אע"פ שיש מלך על ישראל הש"י הוא מלכם וז"ש כי ה' אלהיכם הוא מלככם שהוא מלא רחמים וק"ל:

ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן ה' עליכם מלך. פי' דאי' למה נקרא שמו שאול שהיתה המלכות שאולה בידו מן בן ישי. וזה שדייק לומר אשר שאלתם לכון שאילה. אם תראו את ה' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו ר"ל בקולו של מלך דידוע מ"ד חייב אדם לשמוע למלך. משא"כ אם אמר לו המלך ישראל לעבור על א' מהמצות האמורות בתורה היה אסור לשמוע אליו דכתיב נביא מקרבך וכו' אליו תשמעון נביא ולא מלך. וז"ש ולא תמרו את פי ה' ר"ל תורה שבע"פ שאנו למידין ממנו שלא ישמע אליו לעבור על אחת ממצות ה' וא"ש:

והייתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' אלהיכם. יובן עפ"י מ"ד בזוהר דמקשה אלו לא חטא שאול לא היתה פוסקת המלוכה ממנו והלא צריך להיות מלך

מבית דוד. ואין לומר דגזירת עירין היה שיחטא הלא הבחירה נתונה בידי אדם ותירץ אלו לא חטא שאול לא היה מלכות פוסקת ממנו וגם דוד היה מלך אמנם דוד היה מלך בעליונים כמ"ד וישב שלמה על כסא ה' מלמד שמלך בעליונים. ושאול היה מלך בתחתונים במדרגה קטנה ממנו. וז"ש אם לא תמרו את פי ה' וכו' והיה גם המלך אחר ה' ר"ל אחרי מלכות בית דוד המכונים בשם כסא ה' כנ"ל וק"ל:

ואם לא תשמעו וכו' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. יובן ע"פ המדרש בעון החיים נחטטין שכבי. וצריך להבין דבריהם וי"ל דאי' בגמ' ר"א בר"ש שכיב ולא היו מניחין בני עכבריא לקבור אותו כדי שיגין על הדור. דהנה אע"פ שהצדיק מת כל זמן שהוא בעולם מגין על הדור כמבואר התם בשני דר"א בר"ש לא באה חיה רעה לעיר אבל אם נקבר שוב אינו מגין על הדור. וזהו כוונת המדרש בעון החיים ר"ל דאין להם מי שיגין עליהם שאין צדיקים בעולם נחטטין המתים כדי שהם יגינו על הדור. וז"ש כאן והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם וק"ל.

גם עתה התיצבו וראו וכו' הלא קציר חטים היום וכו' ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם לשאול לכם מלך. י"ל בג' אופנים. הא' דאי' בגמרא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל בצע. וידוע דישראל אמר תנה לנו מלך ככל הגוים כי בניך נוטין אחר הבצע ויתחייב מזה שיהיו הגשמים נעצרין ושמואל הנביא היה מוכיחן על זה וזו ראיה היות שאין עתה עת גשמים ואפ"ה ירדו גשמים וא"ש. אופן ב' דאי' בגמ' אם יורדין הגשמים בניסן סי' קללה והטעם הוא לפי דאם ירדו רביבים על הארץ הם נותנין כח לפירות אמנם אם בעת הקציר ירדו גשמים כמו כן נותנת כח אבל הפירות אין צריכין שהם כבר נתב שלו ואח"כ בעת הזריעה לא תוסיף כחה לכך הם סימן קללה דהוו גשמים שלא בזמנם וכבר בארנו דנקרא שאול על שם שהמלכות שאולה בידו וא"כ היה מלך שלא בזמנו וזה שהוכיחן שמואל על ששאלו מלך ורמז להם בגשמים שלא בזמנם שלא עשו כדת שהגשמים בעת הקציר אינן מן המובחר כידוע וא"ש. אופן ג' י"ל בהקדים ליישב מ"ש ישראל תנה לנו מלך ככל הגוים ואמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אם אותי ויובן הענין ע"פ קושיא עצומה היות קודם גלות ישראל לא היו דנין אלא ע"פ עדים והתראה ובדרישה וחקירה וא"כ איש כל הישר בעיניו יעשה בצנעה בלא עדים וזהו משולל דעת דאיך אפשר שתתקיים המדינה וגם האומות תמיהין ע"ז ונלאמ"ו ז"ל דודאי לסנהדרין לא נמסר הדין אלא בעדים אבל המלך יוכל לגזור על גניבה ורציחה שלא יעבור ואם עובר מורד במלכות ומיד יוכל להרוג אותו. וז"ש ישראל תנה לנו מלך ככל הגוים שיהרוג בלא עדים והתראה לתיקון המדינה אמנם קיי"ל דגם הסנהדרין יכולין להרוג אף שאינו חייב

מיתה אם השעה צריכה לכך כדאי' באחד שהטיח את אשתו תחת התאנה וסקלוהו לא שהיה חייב מיתה אלא שהשעה צריכה לכך וא"כ הדרא קו' לדוכתה למה בקשו מלך. וזהו היה תמוה בעיני שמואל. ועי"ל על קו' כנ"ל דהש"י צוה שלא יהרוג שום אדם בלא עדים והלא ית' בוחן לבבות ויודע אם אדם עובר עבירה הש"י מזמין לו עדים שילכו לב"ד ויעשו לו עונש כפי הראוי ושפיר יוכלו להיות בלא מלך ואפ"ה בקשו ישראל מלך ולכך השיב הש"י לא אותך מאסו כי אם אותי כאלו אין הקב"ה יודע נסתרות ח"ו. אמנם לכאורה שפיר עבדו ישראל שהמליכו את שאול דידוע בשעה שביקשו להמליכו ולא היו יודעין היכן הוא ושאלו באורים ותומים והשיב' הנה הוא נחבא אל הכלים והוכיחו שפיר שהיה מאת ה' דאל"כ לא היה ענם האורים ותומים דכתיב לרצון להם. אבל באמת זה אינו דהש"י הוא בעל הרחמים ועושה בשביל הצדיקים אשר בארץ המה וזהו ראיה הלא עתה אין עת גשמים אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר. וא"כ למה בקשתם מלך וק"ל: **כי יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך**. ר"ל שטעו בתרתי חדא שלא היה להם לבקש מלך כלל ועוד שלא בחרנו לנו מלך אשר לו המשפט כי אם שאול שהמלכות שאולה לו וזהו מוכח במה שאמר לשאול לנו מלך לשאול דייקא וק"ל:

ויאמר שמואל אל העם וכו' ולא תסורו וכו' כי לא יטוש ה' עמו בעבור שמו הגדול. פי' לפי דשאול נכשל בחטא בסיבת החיותו לאגג וידוע דאין זרעו של עשו נופל אלא ביד בניה של רחל ואי' כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק דאין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק וז"ש כי לא יטוש ה' עמו בעבור שמו הגדול ר"ל בעבור שמו שיהיה שלם לא יוכל לכלות אומה ישראלית היות בני רחל מחוייבים לכלות עמלק בעבור להשלים השם הגדול וא"ש:

כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. ידוע דישראל יהיו לעתיד כולם אהובים כולם ברורים כולם יזכו לחזות בנועם ה' ויהיו במדריגה גדולה יותר ממלאכי השרת דהמלאכים ישאלו לישראל מה פעל אל. אמנם איך יתואר הקב"ה בשם מלך כמש"ה והיה ה' למלך וכו' הלא אין מלך בלא עם. ונראה לומר דמלאכי עליון הם יהיו עם ה' ובחיריו. וזהו שהודיע לנו שמואל הנביא כי הואיל ה' לעשות אתכם הרצון שאתם תהיו במעלה יתירה מהמלאכים. אמנם מי יהיו עמו ומפרש לו לעם ר"ל המלאכים הנקראים לו כנ"ל. ובעת הזאת יאמר לישראל מה פעל אל ויעביר זדון מן הארץ ויסיר את לב האבן מבשרינו ב"ב אמן:

הפטרת חקת

יפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה וכו'. נראה לבאר בב' אופנים למה יפתח הגלעדי לחם עם עמון הלא באמת גרשוהו אחיו מגלעד וישב בארץ טוב כמבואר למטה. וניישב תחלה קושית תוס' דכתיב אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן ופה"ג בעבר הירדן תלת ובא"י תלת הלא לא היו בעבר הירדן רק ב' שבטים ומחצה ומשני הגמרא בגלעד שכיחי רוצחים וכתבו התוס' תימה מאי שייך האי טעמא לערי מקלט דלא למזיד נתקנו ערי מקלט ע"ש. ונראה ליישב דאי' בזוהר איש כי יחטא בשגגה והביא קרבן לה' על שגגתו אשר שגג. ומקשה הזוהר למה צריך כפרה על העלם דבר ולא ידע ואשם ותי' דאין אדם נכשל בשוגג אא"כ עבר תחלה במזיד ושפיר צריך כפרה על המזיד. וזהו כוונת המשורר שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך ר"ל אם תשמרני ממזיד בוודאי לא אכשל בשוגג. וזהו כוונת הגמ' בגלעד דשכיחי רוצחים יותר משאר מקומות ר"ל במזיד והרגל נעשה טבע ונכשלין בשוגג לכך תקנו שלש ערים ומתורץ קו' תוס' וא"ש. באופן אחר י"ל למה דוקא בגלעד שכיחי רוצחים יותר משאר מקומות דאיתא להט החרב המתהפכת פעמים טוב ופעמים רע ח"ו. כגון אם יזכו ישראל יתהפך החרב לטוב כדכתיב חרב לה' ואם לא יזכו ח"ו נמסר חרב לעשו דכתיב על חרבך תחיה. ואי' שלשון הקודש נקרא חרב טוב ותרגום נקרא חרב רע וטעם לדבר י"ל מפני שבלה"ק תכלית המספר הוא אחד גי' י"ג והוא י"ג מדות וגם במ"ק עולה ד' והוא שמו של הקב"ה. ולשון התרגום תכלית המספר הוא חד גי' י"ב והוא י"ב מזלות וזה הסימן לעולם השפל. ולכך חייב כל אדם לקרות בע"ש שנים מקרא ואחד תרגום שבאותו פעם חטא אדה"ר וגרם שיהיה חרב מתהפך בעולם ואנו מתקנין שיהא בטל חד בתרי. ולכך אמרו שלא יאריך באל"ף שלא יראנו כמו שאמר חד ויובן גם המדרש דקודם שחטא אדה"ר דיבר בלה"ק ואחר החטא דיבר בלשון תרגום והיינו כנ"ל דתרגום נקרא חרב רע לפי שאחד הוא במס"ק ד' והוא מספר מרובע ואם תכפול אותו למשל כ"ה פעמים יעלה בידך מאה וזו א' במ"ק וזו סימן על אחדות השם ב"ה. אבל לשון ארמית אם תרצה לומר אחד צריך לומר חד והוא י"ב וזהו חרב רע. היוצא מזה שלשון ארמית נקרא חרב רע ויובן גם הויכוח של יעקב עם לבן דכתיב ויאכלו שם על הגל ויאמר עד הגל הזה ויקרא לו גלעד ולבן קרא לו יגר שהדותא בלשון ארמית מפני שלבן ביקש לעקור את הכל ואמר בלשון ארמית שהוא חרב רע. אבל יעקב קרא לו גלעד בלה"ק ורצה לתקן את גלעד היוצא מזה דגלעד הוא חרב טוב וחרב רע כשזה קם זה נופל ואין ב' הפכים בנושא אחד ואם נכשלו באיזה חטא ח"ו מיד גובר חרב רע ח"ו משא"כ בשאר מקומות. מפני ששם

בגלעד הוא עיקר להט החרב כנ"ל וא"ש הגמ' בגלעד שכיחי רוצחים ולכך תיקן משה ג' ערים. ונחזור לענייננו ויפתח הגלעדי מפני שבחר בארץ טוב ונצח את עמון לכך מיושב על גלעד שהוא מקום חרב רע ובירר אוכל מתוך הפסולת וא"ש. באופן אחר נראה ונקדים מ"ד בתוספות ויאמר אליהו מתושבי גלעד מפני שאנשי גלעד לא באו למלחמה לעזרת ישראל ונהרגו כולם. ונר' ליתן טעם דאי' למה באמת לא רצו ללכת אנשי גלעד למלחמה מפני שאמרו כבוד אלהים הסתר דבר ר"ל על פסל מיכה לא רצו ללחום ועל פלגש בגבעה שהוא כבוד הבריות נלחם מוטב שנשווה כבוד עבד לכבוד קונו. אמנם למה נהרגו ובאמת הא שפיר טענו. רק אי' גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת וע"ז נהרגו. ואי' בגמ' דאמר אחאב לאליהו כשהלכו לנחם את חיאל כשמתו בניו על שבנה חומות יריחו אפשר שקללת יהושע נתקיימה וקללת משה רבו של יהושע לא נתקיימה דכתיב ועבדתם אלהים אחרים וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכו' ונשבע אליהו שלא יהיה טל ומטר ונתן נפשו על כבוד הבריות ולכך נקרא מתושבי גלעד כפי' תוס' שהם ג"כ נתנו נפשם על כבוד הבריות במלחמת בני עמון וגם המה לא רצו ללכת במלחמה בשביל שלא נקמו נקמת ה' בפסל מיכה ומסרו עצמם למיתה וגם הוא עשה כן כי אחאב אמר קללת רב לא נתקיימה ועל זה נשבע אליהו אף שהיה ביד אחאב להורגו לכך נקרא אליהו מתושבי גלעד וא"ש וק"ל:

היה גבור חיל. ע"פ המזל דחיל איקרי מזל דכתיב היה את לאשת חיל לפי שראה בועז במזלה שיעמדו גבורים מן רות. ושאר גבורי ישראל היו כשרוח הקודי שרתה עליהם כדכתיב בשמשון ותצלח עליו רוח ה' אך יפתח היה גבור חיל ע"פ המזל וא"ש:

והוא בן אשה זונה. הטעם לפי שראה גלעד במזלה שעתיד לעמוד גבור ממנה לכך לקחה לאשה:

ויולד גלעד את יפתח. יתבאר ע"פ הרמב"ם שפסק מי שבא על פנויה והוליד ממנה בן אינו יורש כשאר אחיו דאמרינן כשם שזינתה עם זה כך זינתה עם אחר. ואיתא שלשה הופיע הרה"ק עליהם והם יהודה שאמר צדקה ממני והופיע רה"ק שלא זינתה עם אחר וכו' וע"ז אמר ויולד גלעד את יפתח תלה הלידה בגלעד ר"ל שהיה מחשב חדשים ואיתרמי ליה וכהאי גוונא לא אמרינן שמא זינתה עם אחר והרה"ק אומרת כן. והוא מלשון עדות ויולד גלעד את יפתח וא"ש. באופן אחר נקדים טעם למה כתיב לא יבא עמוני בקהל ה' עמוני ולא עמונית הלא ידוע דלוט לא חטא כלל אבל בנותיו חטאו. ונראה דאי' אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחלה יולדת בן איש מזריע תחלה יולדת נקבה ונר' טעם לדבר דאי' כל מין זורע ב' טיפין טפה ראשונה של אשה הוא

נקיבה והב' הוא זכר וא"כ כשהאיש מזריע תחלה וטיפה ראשונה שלו הוא זכר והב' הוא נקיבה וטיפה ראשונה של האשה שהיא נקיבה מתחברים ומצא מין את מינו ונגמר מכח אל הפועל וכן להיפוך. והטיפה שני' הוא לבטלה אבל ביעקב שלא זרע לבטלה לכך אמרינן במדרש תאומה נולדה עם כל שבט ושבט לפי שגם טיפת הנקיבות נתחברו והיה לאחדים. היוצא מזה דנקיבות באים מזכרים ולכך הנקיבות של עמון מותרות שהם באים מכח לוט ולוט לא חטא. אבל הזכרים באים מכח אשה לכך עמוני ולא עמונית וכאן אמנם היה להיפוך שבא מכח גלעד וזהו ויולד גלעד את יפתח וא"ש:

ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו וכו' ויגרשו את יפתח וכו'. דאי' כתובת בנין דכרין היינו שבניה של אותה אשה יורשין כתובתה וידוע דנשים בכתובה ופלגשים בלא כתובה וא"כ לא היה ליפתח חלק בכתובה וע"ז אמר ויגרשו אותו. אמנם אעפ"כ לא כדין עשו כי לו משפט הבכורה דכתיב לא יבכר את בן האהובה וכו' וק"ל:

ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב. פי' המדרש שהלך לח"ל ונראה טעם דהנה אי' כל השבטים היה להם שער מיוחד במקדש ושם היו נכנסים ויוצאים כמבואר ביחזקאל. וליפתח גרשוהו בני שבטו והיה כמתעתע ולא ידע עם איזה שבט ילך לעזרה. אבל הדרים בח"ל פטורים מלעלות לרגל לכך הלך לח"ל. אמנם המדרש צריך ביאור למה נקרא ח"ל ארץ טוב היות שפטורה מן המצות ונ"ל דאי' כל הארצות מקבלין שפע משבעה משרתים וארץ ישראל מקבלת שפע מן הלבנה וידוע דהלבנה עצמה מקבלת מהחמה והיא נקראת עני כעני המקבל מעשיר וזהו ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לפי שכוכב שלה מסכן ואביון ולא היה ראוי שיגדלו פירות בא"י כי כוכב שלה היא הלבנה והוה כמו עני לולי דהקב"ה בעצמו משפיע לא"י ולכך פירותיה חייבים במעשרות ותרומה יותר משאר ארצות. וידוע דא"י נקראת ארץ חמדה טובה וח"ל נקראת ארץ טוב והטעם מפני שהלבנה מקבלת אור מהחמה והיא כנקיבה הנוטלת פרס מבעלה ולכך נקראת טובה בה"א הנוספת לסימן נקיבה כי כוכב שלה היא כנקיבה ולכך א"י חייבת במעשרות לרמז כמו העני שמקבל פרס מעושר וכוכב שלה מקבלת ג"כ שפע מהחמה לכך צריך ליתן ג"כ מעשרות לכהן שמקבל מעשיר והוא העני המקבל משא"כ ח"ל דמקבלת שפע מהחמה לבד ואינה מקבלת מאחרים לכך פטורה ממעשרות ולכך ג"כ נקראת ח"ל ארץ טוב בלא תוספת ה"א הנקיבה וא"ש. והמפרשים פירשו דקאי על פלוני אלמוני הנקרא טוב כמ"ש הכתוב אם יגאלך טוב יגאל. וי"ל טעם למה הלך אליו דהנה בועז אמר לו לגאול את רות המואביה והשיב לו לא אשחית את נחלתי פי' אם אוליד בנים מן רות והמה יבקשו לירש עם אחיהם לכך לא אשחית את נחלתי. ולכך הלך יפתח אליו לפי

שאחיו גרשוהו מהסתפח בנחלתם ולא רצו ליתן לו נחלה היפוך היותו בכור ולו משפט הבכורה וא"ש:

ויתלקטו אליו אנשים פוחזים וריקים ויצאו עמו. כבר הקדמנו שהיה בעל מזל לכך התחברו אליו אנשים וריקים ופוחזים עפ"י המזל. ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקצין. פי' לך נא למלוך עלינו כי אתה בעל מזל. ויאמר יפתח וכו' ויאמרו ליפתח לכן עתה שבנו אליך. פי' הפילוסופים אין חכם ניכר אלא אם שונאו בא לפניו ומפיל תחנונים לפניו והוא מכבדו ולא נוקם לו וע"ז אמרו לכן עתה שבנו אליך לראות אם חכם אתה וא"ש:

ויאמר יפתח וכו' ונתן ה' אותם לפני היינו שלא עפ"י המזל רק השם יתנם לפני. ולכך ויאמרו לו זקני גלעד ה' יהיה שומע בינותינו כלפי מ"ש הוא ונתן ה' אותם לפני השיבו הם ג"כ ה' יהיה שומע וכו' וא"ש:

וידבר יפתח את וכו' לפני ה' במצפה. לפי שראה ברה"ק שימשח אחד במצפה והוא יכבוש את בני עמון וזה היה שאול המלך והיה סבור שהדברים מגיעים אליו ולכך התפלל במצפה:

וישלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון לאמר מה לי ולך כי באת אלי להלחם בארצי. מפני שצריך לפתוח בשלום ושלח לו דע כי אתה מעולל בחטא ודע כי אתה לא תצלח ובכן חדל לך להלחם בי. ואם תאמר שאעפ"כ רצית להלחם בי כי יש לך זכות אבות גם לי יש זכות אבות וזהו שאמר מה לי ולך שיש לי ג"כ זכות אבות כמו לך. ויאמר מלך בני עמון בדין אני בא להלחם עמך כי לקחת ארצי בעלותם ממצרים השיבה לי בשלום ואני לא אבא אליך בחרב ובחנית. ויוסף וכו' ויאמר לו וכו' כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר וכו'. הוכיח שלא היה בדעתם להתגרות בך וזהו שאמר וישלח מלאכים וכו' ולא שמע מלך אדום וכו' אגב גררא נבאר טעם למה גזר הקב"ה על עמון ומואב שלא לבא בקהל לעולם ועל אדום לא גזר אלא עד דור שלישי הלא היה להם ג"כ לקדם ונראה דאי' בגמרא גזרו על פיתם ועל יינם משום חתנות. ולפ"ז אדום לא קדם דאסור להם פיתם כבר מחמס יעקב אחיך. אבל עמון ומואב שעדיין לא נגזר עליהם והיה להם לקדם לכך העניש הקב"ה על זה שלא לבא בקהל וממילא אסור פיתם מדה כ"מ ונחזור לענינינו הויכוח שלא לקח ישראל את ארץ בני עמון כי ביותר היה להם להתגרות באדום שיצא לקראתינו בחרב ואפ"ה לא לקחנו את ארצו:

ויסב את ארץ אדום וכו' ר"ל הלא לא עברנו בגבול בני עמון כי אסור לנו להתגרות בבני עמון ואיך יעלה על הדעת שלקחו את ארצך:

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וכו' ולא האמין סיחון את ישראל עבור בגבולו ר"ל עוד הוכחה אמיתית שלא לקחו ישראל את גבולך. דהנה צריך להבין למה באמת לא האמין סיחון את ישראל הלא עם ה' שארית ישראל לא ידברו כזב אלא הענין הוא כך דסיחון טעה במה ששלחו נעברה נא בארצך דרך המלך נלך והיה סבר סיחון בודאי ארצי יהיה שאנן ושקט אבל ארצי אשר לקחתי מבני עמון לא תוכל להציל מפניהם כי לא ארצי הוא לכך הסגיר את ארצו ומוכח מזה שבאותו פעם לא היה שלך והיתה תחת יד סיחון וק"ל:

ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את האמורי וכו' ואתה תירשנו. הוכיח בראיה גמורה שאין לבני עמון כלל מפני שעמון התנצל שארץ היא שלו לפי שאין קנין גוי מגוי בחזקה והוכיח יפתח שיש קנין דאלת"ה א"כ לא לקחנו את ארצך כלל כי בתחלה היו שם זמזומים ואתה הורשתם ואי אין קנין לגוי במאי קנית בתחלה. וכמו שהוריש ז' אומות כן הוריש מארנון ועד יבוק ר"ל כמו שאין לך חלק בא"י כך אין לך חלק מארנון ועד יבוק וא"ת שיש קנין לגוי א"כ כבר עמון טיהר בסיחון וקנה סיחון ממך בחזקה. ועוד אמר הלא את אשר יירשך כמוש אלהיך אותו תירש ידוע דהאומות היו עושין תחומין ע"פ כוכב המשפיע להמדינה והיו יודעין עד היכן משפיע כוכב פלוני והיו עושין עד כאן תחום פלוני. וכמוש היה כוכב עמון ואמר יפתח אשר יירשך כמוש אלהיך אותו תירש ולא יותר וא"ש:

ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו'. דהנה אי' למה באמת נלחם עמון עם ישראל מפני שראה באצטגנינות שאחד מעמון ימלוך על ישראל וזהו היה רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה העמונית והוא טעה וביקש למלוך על ישראל. ושלח אליו יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור שהיה מלך מואב שגם יצא ממואב דוד המע"ה ואפ"ה לא נלחם עם ישראל וא"ש. באופן אחר נראה דתלונת עמון היתה דודאי שנתן לכם השם מארנון ועד יבוק ומי יבוא אחר המלך מלכו של עולם אמנם הלא קלקלו בחטא פעור וחזר הדין שיהיה לי הארץ וע"ז השיב יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור הלא הוא היה בר מיצרא באותו ענין ואפ"ה לא נלחם בישראל וק"ל:

כשבת ישראל ג' מאות שנה מדוע לא הצלתם. חזר למעלה ואמר אם חטאו ישראל אין הקב"ה פוקד אלא עד ג' דורות וידוע דק' שנים הוא דור א' ועתה כבר עבר הג' מאות שנה היינו ג' דורות ואין הקב"ה פוקד עון יותר ה"ל להציל בעת ההיא וק"ל:

ישפוט ה' השופט היום. פי' המדרש השופט ביום נ"ל דאית' ולא ידע בשכבה ובקומה נקוד על ובקומה לומר בשכבה לא ידע ובקומה ידע וא"כ בלילה לא חטא כלל וביום

חטא וא"ש המדרש השופט ביום וא"כ אין לך זכות מואב ואם כי שניהם לדבר עבירה נתכוונו וק"ל:

וידר יפתח נדר וכו'. נראה טעם הנדר הזה לפי דאחיו גרשוהו מהסתפח בנחלתם ולא בקשו ליתן לו הבכורה והיה כאשר סיבב הגדולה וראה שהראשון הוא מן המובחר לכך נדר כל מי שיצא ראשון מביתו יהיה לה'. וטעם שנזדמן לו בתו הלא כבר הקדמנו דעמוני ולא עמונית מפני שהזכרים באים מכח הנקבות והן חטאו והנקבות באים מכח הזכרים והם לא חטאו כי לוט שיכור היה כנ"ל. אכן ע"כ יפתח לית ליה האי טעמא דהזכרים באים מכח הנקבות כי הוא היה בן אשה זונה וצ"ל טעם דעמוני ולא עמונית משום כל כבודה בת מלך פנימה ולפ"ז אין נאה לזו שתצא לחוץ בחופים ובמחולות ובתו הלכה כידוע לכך נגזר עליה מיתה ולעתיד יבולע המות לנצח ב"ב אמן:

הפטרת בלק

והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה'. יבואר עפ"י מאמר המדרש שני דברים שאלה כנסת ישראל שלא כהוגן והשיב להם הקב"ה כהוגן. הם שאלו יבא נא כגשם לנו. א"ל הקב"ה בתי הגשם פעמים נעצרים ופעמים אינם נעצרים. אהיה כטל לישראל שלעולם אינו נעצר. שוב שאלו שימני כחותם על לבך א"ל הקב"ה בתי הלב פעמים נראה ופעמים אינו נראה אני אשימך כחותם על זרועי שלעולם נראה הן על כפים חקותיך עכ"ל. וענין השאלה והתשובה פלא להבין אמנם הנכון בזה היות שאמר הקב"ה לישראל המתוכחים עמו לאמור לך התשובה פתחי לי כמחט של סדקית אני אפתח לכם כפתח של אול' כי מן ההכרח להיו' התעוררת דלתתא בתחלה ואח"כ הבא לטהר מסייעין לו כי הכל בידי שמים חוץ מי"ש. והנה ההפרש בין טל ומטר הוא שאין טפה של גשמים יורדת מלמעלה שאין כנגדה עולה מלמטה כמש"ה ואד יעלה מן הארץ וא"כ צריך התעוררת התהום בתחלה משא"כ הטל הבא מאת ה' בלתי התעוררת התהום. והנה קודם לזה הבטיח הנביא וגם מהם אקח לכהנים וללוים. ופירש האברבנא"ל דזה קאי על היהודים האנוסים במדינת ספרד ופורטיגאל ואף כי נטמאו בין הגוים גם מהם יקח הקב"ה לעתיד לכהנים וללוים ויכניסם תחת כנפי השכינה. ואף שאלו היהודים אין להם התעוררת מלמטה כלל כי כבר נטמאו וגם נתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם אעפ"כ יתעוררם הקב"ה מלמעלה ליתן יראתו בלבם לאהבה וליראה אותו. וא"כ יהיה דוגמת הטל אשר ירד על הארץ בלי שום התעוררת התהום כנגדו. וזהו שאמר פה והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים ר"ל אלו היהודים האנוסים הנטמאים בקרב עמים רבים ואין

להם התעוררת לשוב אל ה' מצד עצמם יהיה כטל הבא מאת ה' בלתי שום התעוררת התהום כנגדו. וזה ג"כ כוונת המדרש הנ"ל אשר שאלו ישראל יבא נא כגשם לנו ויסייע אותנו לטהרינו מכל חטאתינו אף שלא נפתח כי אם בהתעוררת עצמינו תחלה. והשיבם הקב"ה מה לך לשאול שאבא אליך כגשם אשר לא ירד על הארץ כי אם יתעורר תחלה התהום מלמטה. מוטב שאהיה לכם כטל אשר ירד על הארץ זולת התעוררת התהום כלל. כך אתן את יראתי בלבך אף שלא תעורר עצמך כלל. וא"כ אף ליהודים האנוסים יש תקנה. והנה יש ב' סוגים בקיום המצות. הסוג הא' יקיימם בכל הכוונות הצריכות להם וזהו מצות מן המובחר אשר בוודאי יעלה לרצון לפני ה'. משא"כ בסוג הב' אשר יקיים המצות בלתי כוונת הלב כלל ובזה נכללים ג"כ פושעי ישראל שהם ג"כ מלאים מצות כרמון. וזהו תשובת הקב"ה שנית אתה אמרת שימני כחותם על לבך אשר הוא פעמים אינו נראה. כלומר אם יהיו הדברים רק אחר כוונת הלב יהיו רק מעוטים כי כמה וכמה מצות יעשה האדם בלתי כוונת הלב אני אשימך כחותם על זרועי שלעולם נראה ר"ל שיחשבו גם המצות הנעשים זולת כוונת הלב וא"כ גם פושעי ישראל מליאים מצות כרמון ויש להם תקומה ודוק:

וכרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. יובן במה שהביאו חכמי המחקר. היות נמצאים סימני החיים אשר בהם יוכלו היודעים ומכירים אותם להחיות בהם את המתים וסיבתם יבאר ע"פ מאמר הגמ" אמר רב הונא לא בעניותא אכלי ירקא ולא בעתירותא אכלי ירקא. לא בעניותא משום דמגרר גריר. ולא בעתירותא משום דבאתרא דעל ירקא ליעול בשרא וכורי. הקשו בתוס' הא אמרי' אסור לת"ח לדור במקום שאין בו ירקות וא"כ למה לא רצה רב הונא לאכלן וי"ל עפ"י הלצה דאית' במדרש וה' ברך את אברהם בכל אפי' ספינה המוטרפת בים היתה ניצולה בזכותו של אברהם ופריך אם היתה הספינה מלאה יין נסך איך ניצולה בזכותו הלא א"א לשתות הימנה ומשני הא מוזיל חמרא על גבה דאם יש הרבה יין נסך נעשה יין כשר בזול וא"כ אין מקום לקו' התוס' דודאי אסור לת"ח לדור במקום שאין בו ירקות כי שם יתייקר הבשר ביותר ואפ"ה לא יחוייב מזה לאכול דוקא הירקות. וזהו מאמר רב הונא לא בעניותא אכלי ירקא משום דמגרר גריר ולא בעתירותא דבאתרא דעל ירקא ליעול בישר' וכווריי בזול ע"י מציאות הירק תמיד וא"ש:

אמנם אמיתות הענין נראה לומר ע"פ מ"ש האר"י זלה"ה על פסוק כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. היות נודע כי כל הנשמות הבאות בסוד הגלגול יתחלקו לג' חלקים מהן בצומח ומהן בחי ומהן במדבר וממש בכל הדברים

שיאכלם האדם יש בם נשמות מגולגלות הצריכים תיקון ואם יזכה ויברך עליהם כראוי יכול לתקנם וזש"ה צדיק אוכל לשובע נפשו ר"ל לתקן הנשמה שנדבק בהאוכל. וזהו כוונת הפסוק הנ"ל כי לא על הלחם לבדו וכו' כי על כל מוצא פי ה' כלומר הנשמה הדבוקה בו כי לפעמים אם יהיה הנשמה הדבוקה באוכל מקולקלת הרבה תוכל להזיק את האדם האוכלה. וכמו שמצינו ביוחנן כה"ג ששימש פ' שנה ונעשה אח"כ צדוקי. ובלי ספק שאכל דבר שהיה נדבק בו נשמה המקולקלת הרבה והיא גרמה לו זאת. וכן הוא בהיפך אם הנשמה היא טובה א"כ גם עליה יחיה האדם האוכל מקום דביקותם עכ"ל האר"י זלה"ה. והנה כבר מוסכם שלפי מעלות ומדריגות הנשמה תהיה כמו כן גדר גלגוליהם. הפחות שבהם יתגלגל בצומח. והיותר טוב בחי. והמובחר שבחי הם הדגים והמעולים שבנשמות מגולגלים במדבר. וזהו מאמר רב הונא לא בעניותא אכלי ירקא הרצון כשאני עני בתורה משום דמגרר גריר פי' שמגרר אחריו נשמות מקולקלות ביותר לפעמים ויראתי לאכלם פן יזקוני. ומטעם זה ע"ה אסור לאכול בשר כיון שהוא אינו יכול לתקנם ויוכל להיות שאפי' נשמת עצמו יתטמא בכך. ולא בעתירותא אכלי ירקא הרצון כשאני עשיר בתורה דאף שהייתי כדאי לתקן מ"מ באתרא דעל ירקא ליטול בשרא וכווריי כלומר טוב לי שאתקן הנשמות היותר טובות המגולגלות בחי דהיינו בשר ודגים משאתקן נשמות הפחותים המגולגלות בצומח:

והנה בכל העצים ועשבים יש נשמות מגולגלות טוב ורע חוץ מאותן עשבים שהביא עמו אדם הראשון מג"ע שאין בהם רק טוב ואין בהם גלגולי נשמות הצריכות תיקון והם אותם סמני החיים אשר זכרו חכמי המחקר הנ"ל. והנה שארי עשבים כולם צריכות תיקון ממטר כי יעלה מן הארץ חוץ מאותן עשבים הנ"ל שהם גדלים מבלי מטר כלל רק בשפעת הטל עליהם מלמעלה. וגם הם אינם צריכים למעשה ידי אדם כמו העידור והניכוש ודומיהם. רק צומחים מעצמם בלי שום התעוררת כלל וזש"ה כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה כי אותן העשבים שגדלים מן הטל אינם צריכים שום תיקון וזש"ה כרביבים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ר"ל לצדיק המתקן אותם בעבור שאין בהם גלגולי נשמות כלל. וגם לא ייחל לבני אדם לעבודתן רק הכל ע"י שפעת אלהים ממעל בלי מטר ובלי שאר התעוררת. כך יתגיירו האנוסים הנ"ל בלי שום התעוררת מלמטה כלל וא"ש:

והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים. יובן למה שינה לכתוב פה מלת בגוים יותר מהכתוב הקודם לו. אך כבר נודע שיש שני מיני אונסים. המין הא' אשר לא נשאו נשים נכריות ובגוים לא יתחשב והם אשר דברנו בם למעלה רק שנולדו מאב ואם אונסים

כמוהם והמין השני אשר כבר נתערבו בגוים רק מצד אב ואם הם באים מישראל. אמנם גם הם יתגיירו לעתיד והנה כבר נתחבטו המפרשים על מה שאמר בלעם ועתה איעצך אשר יעשה העם הזה באחרית הימים. אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב ומחץ פאתי מואב. ותמהו כל המפרשים הא מלת ועתה איעצך קאי על עצתו הרעה אשר יעץ להכשילם בדבר פעור. וא"כ מאי ענין אשר יעשה העם הזה וכו' שלאחר זה. אך נראה דבל"ז יש להקשות מה היו הקסמים אשר הביאו זקני מדין בידם אל בלעם כדכתיב וקסמים בידם. אך הענין הוא כך שראו באצטגנינות שעתיד לצאת בן ממואב ומישראל וימלוך על ישראל וימחץ פאתי מואב ואמת היה הכוונה על דוד אמנם הם דימו שיקויים החזון באותן הימים וזהו היה הקסמים אשר הביאו זקני מדין ובקשו מאת פניו לקללם ולכן כאשר יעץ בלעם בדבר פעור לא הפקירו בנות מואב כאשר כתבו כל המפרשים וקרא מסייע לזה דכתיב צרור את המדינים כי הן הנה היו וכו' וכדדרשינן בגמ' ולא הפקירו בנות מואב כי נשמרו שלא יצא המלך מישראל וממואב כנ"ל. אמנם בלעם הקוסם שראה שאין הכוונה הנ"ל בעת הזאת רק את אשר יעשה וכו' באחרית הימים ר"ל על דוד. אמר איעצך ר"ל הכשילם אפי' בבנות מואב כדי לשקע את ישראל הרבה בטומאה כי אין הכוונה בעת הזאת רק אשר יעשה העם הזה באחרית הימים דרך כוכב מיעקב ר"ל זה דוד ולא לעת עתה וא"כ אין אתם צריכים לשמור עצמיכם מן ההפקר. והנה אי' בגמ' מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא כאשר מצינו דוד בא ממואב ומחץ פאתי מואב עובדיה בא מאדום וניבא על אדום וכדומה רבים. ונר' טעם בדבר דהנה כתיב אני ה' בעתה אחישנה ר"ל אם יזכו ישראל בתשובה ימהר הקב"ה הגאולה. וקשה הא אל אמונה ואין עול ואם נגזר על אומה ממשלה זמן קצוב איך יטול הקב"ה הממשלה מהם אפי' רגע אחת קודם בשביל שיזכו ישראל. אכן הדבר הוא כך כי כאשר יגיע קיצם לפני זמנם בשביל ישראל מחריב כל האומה ומשייר מהם רק ענף אחד וזה יגייר את עצמו ואותו הגר מקבל כל השפע הנקצב לאותה אומה שהוא עצמו מחריב אותה אומה ומהרסם ואח"כ נעשה ראש לישראל ומקבל השפע הקצוב לאותו אומה לאחר שגייר את עצמו בהיותו מושל על האומה להחריבה ולעשות בהם כרצונו. וזהו הטעם מיניה וביה אבא ליזל ביה נרגא א"כ לא יחזור אותו הנקצב בדבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה. וזה שכתב הכתוב והיה שארית יעקב וכו' כלומר אותם שארית יעקב שנטמאו כבר בגוים ונשאו נשים נכריות גם הם יתגיירו לעתיד ואף שאינם ראוים ליקח מהם כהנים ולוים היותם מטומאים מ"מ יהי כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר טרף ורמס ואין מציל ר"ל אף כאשר ישמעו הבהמות יער קול אריה השואג מ"מ לא יברחו

מפניו כי ידמוהו לשאר חיה. וכן כאשר יבא הכפיר בעדרי צאן לא יברחו ממנו כי גם הם ידמוהו לשאר חיה ואח"כ פתע פתאום הוא טורף ואין מידו מציל. ככה האונסים הנ"ל לעתיד יטרפו את העכו"ם ואין מידם מציל כי הם יטלו אותו השפע הנקצבת לאותה אומה על חלקיכם. משא"כ שארי בני ישראל יכולים לעשות כי מיניה וביה אבא ליזיל ביה ביה נרגא וכנ"ל וא"ש:

תרום ידיך על צריך וכל אויביך יכרתו. אי' במדרש אין הרמת יד אלא לשון גדולה לפי פשוטו י"ל על דרך לפני שבר גאון ה"ה כאן בתחלה תרום ידך על צריך שיתגדלו שונאיך ואח"כ וכל אויביך יכרתו:

ובד"א יובן עפ"י מ"ד ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך ופי' הזוהר הקדוש הטעם לפי שהיה אי אפשר למלאך לירד מצרימה מפני הטומאה אשר גדלה שם כ"כ עד שהיה אי אפשר למלאך להכניע הטומאה. והנה בהר עשו גדלה הטומאה ביותר עד שאפי' השכינה אינה נכנסת לשם כי מלאה קיא צואה בלי מקום קדושה כלל כדכתיב בראש כל פנה. וזש"ה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ופירשו המפרשים דלעתיד יעלה עשו להר ציון לעזור את ישמעאל ושם תהיה קבורתו ולכאורה הוא דבר הצריך טעם ולפי הנ"ל ניחא כי במקומו א"א להפילו היות שהשכינה אינה יורדת לשם לגודל טומאתם לכך יוכרח מתחלה לעלות מארצו אל הר ציון ושם יפול והיתה לה' המלוכה. וזהו כוונת הגמרא דגיטין שנענש בר דרומא על אמרו הלא אתה אלהים זנחתנו ופה"ג הא דוד נמי אמר הכי ומשני דוד אתמוהי קא מתמה. ופריך המהרש"א דלמא בר דרומא נמי אתמוהי קא מתמה. אמנם לפי הנ"ל ניחא דבשלמא דוד שפיר קאמר מי ינחני עד אדום ומי יובילני עיר מבצר זה הר עשו להחרימה כי הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו לגודל טומאתם כנ"ל ושפיר קאמר. אבל בר דרומא שהיה במקומו מקום קדוש וא"כ שלא כדין עביד דאתמה שהיה לו לבטוח בחסדי אל אשר לא תקצר ידו מלהושיע. והנה אי' במדרש תרום ידך על צריך זה עשו. וזהו לכאורה דברי נביאות אמנם לפי הנ"ל הוא כוונת הפסוק תרום ידך אין הרמת יד אלא לשון גדולה זהו עשו כלומר שמתחלה יגדל עשו וירום לבבו לעלות אל הר ציון ואז וכל אויביך יכרתו כי שם תהיה קבורתו מה שאין כן זולתו ואתי שפיר:

והיה ביום ההוא נאום ה' והאבדתי מרכבותיך והכרתי סוסיך מקרבך. פי' דידוע שהקב"ה יציל את ישראל ממלחמת גוג ומגוג כאשר יעברו עליהם כמה וכמה צרות ואפ"ה לא יעזבו את ה' ואת נחלתם ארץ הקדושה תוב"ב וזהו יהיה עיקר תשובתם כי התשובה צריך להיות באותו מקום ובאותו מעשה. ועיקר חטאם בזמן הבית הוא היה

ירידתן למצרים כמש"ה הוי היורדים מצרים לעזרה. ונשתרבב מזאת חטאים גדולים ולכך תהי' תשובתם לעתיד שלא ינטשו את נחלתם. והנה מקור טעם סיבת ירידת למצרים היה למען הרבות סוס להביא ממצרים כידוע בכמה מקומות. לזה אמר והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבותיך ועפ"כ לא תטוש את נחלתיך לירד למצרים וא"כ תהיה התשובה בתכלית הטוב משא"כ אם יהיו להם סוסים לרוב אין מן הצורך לירד למצרים וא"כ איננה התשובה מפורסמת כ"כ וא"ש. בד"א יובן עפ"י מ"ד בגמ' אמרו זקני מדין לבלעם אמאי לא רכבת אסוסיא ולכאורה אין זה מובן מאי נ"מ אם רוכב על סוס או על חמור וקודם לזה נבאר דברי תימה מ"ד בפסוק שכאשר שלח בלק לבלעם בפעם ראשונה א"ל הקב"ה לא תלך עמהם. ובפעם השנית א"ל אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר כו' ויש לתמוה ממ"נ מה יפעל בהליכתו אם אינו רשאי לקללם ומה ראה בלעם להלוך עמהם אע"ג דאי' בגמ' והובא ברש"י בחומש כיון שא"ל הקב"ה מי האנשים האלה עמך אמר פעמים יודע ופעמים אינו יודע. אף אני אראה עת שאוכל לקללם ולא יבין. אך הדבר בעצמו הוא תימה איך יטעה אותו רשע נביא או"ה בזה. אכן יובן דהנה כבר בארנו ענין הקסמים אשר הביאו לו זקני מדין כי כל כחו של בלעם היה לקלל אדם שמזלו רע כי הוא קסם ע"י ז' כוכבי לכת. וידוע שדור המדבר היה להם מזל ומערכה רעה כמש"ה ראו כי רעה נגד פניכם וכמ"ש משה למה יאמרו הגוים וכו' ברעה הוציאם וכו' להרוג אותם בהרים אלו המזלות שנקראו הרים כאשר יבואר בסמוך. וע"י הקסמים האלו הביאו לו זקני מדין. אמנם מתחלה היה ירא בלעם שמא ישראל המה למעלה מן המזל כנודע אליו אח"כ באמת. לכן אמר בתחלה אל שלוחי בלק לינו פה הלילה וכו' ולמחר השיבם כי לא אוכל לעבור את פי ה' אשר נתנם למעלה מן המזל ואין כח בידי לעשות שום דבר. ואעפ"כ שלח בלק שוב שנית להביאו אליו אף שלא יוכל לקללם. אכן באשר שכבר נודע טבעו של בלעם כי כל אשר יברך מבורך לכן בלק שנתייירא פן ילחכו הקהל וכו' רצה שיבא בלעם אליו לברך אותו ואף שלא יקלל את ישראל מ"מ יכנס מורך בלבבם ומתוך כך יפנו מעליו וינצל. וזה בעצמו היה הטעם של הקב"ה אשר צוהו לברכם אח"כ אף שכל הברכות חזרו כדאי' בגמ' מ"מ שיתיראו האומות כי יעלה בדמיונם שכל אותן הברכות יתקיימו בהם:

ויובן בזה מאמר הגמ' שהגביה הקב"ה את קולו של בלעם עד שנשמע מסוף העולם ועד סופו והטעם למען ישמעו כל העמים וייראו כמ"ש רחב הזונה כי שמענו וימס לבבנו. ולזה אמר אם לקרא לך באו האנשים כדי ליראם קום לך אתם ואך את הדבר וכו'. אמנם בתחלה היה ירא בלעם פן יגלה הקב"ה קלונו שאי אפשר לו לקלל את ישראל וידעו ולא

יתייראו אך כאשר שאלו הקב"ה מי האנשים האלה עמך אמר בלבו שומע אני שפעמים יודע ופעמים אינו יודע א"כ לא יגלה לישראל אמיתות הענין. וא"כ אף אני אלך עכ"פ ליראם. והנה לכאורה יש להבין מ"ד בגמ' בלעם היה שוכב עם אתונו וכי לא היה לו בתי זונות עד שהיה צריך לשכיבת בהמה. גם י"ל למה לא חרד מיד כאשר נפתח פי האתון. וזה יובן היות נודע שיש מכשפים הקוסמים ומשביעים את השד בגופם ואז יפלו לארץ משוללי הדעת כמו חולי הנכפה רחמנא ליצלן. והשד יגיד להם לפעמים עתידות מה שנודע לו. אכן הם לא יבינו מה שיגיד להם השד רק אחר יושב וכותב דבריהם. כי הם אינם שומעים דבר בהיות שהם בעת ההיא נעדרי החושים. וזהו היה ג"כ ענינו של בלעם שהיה נופל וגלו עינים כמו אותם המנחשים הנזכרים למעלה הנופלים והשד מגיד להם אמנם ביני לביני שהם משביעים השד בגופם מזמנים להם סופר הכותב דבריהם עד כי יקיצו משנתם ואז יגידו להם מה שדברו משא"כ בלעם גס רוח הלך שפי לבדו שלא היה כבודו ליקח סופר. וזהו היה ענינינו שהשביע השד באתונו להגיד מתוכו עתידות והוא היה שומע מה שהאתון מדבר. משא"כ אם ישביע השד בגופו אז יודע הסופר טרם שהוא יודע. לכן טימא את עצמו יותר ע"י אתונו. ולפיכך כאשר נפתח פי האתון לא חרד כי זהו דרכו כל הימים תמיד ע"י כישוף השד באתונו. ולכך בתחלת דמיונו סבר שגם עכשיו יבא הדבור מפאת הנ"ל. והנה מצינו שיש שני מיני קליפות האחד הנדבק בסוס והשני הנדבק בחמור ואותו הנדבק בחמור הקליפה ההיא שורש הטומאה. כי השדים המה מיסוד אש. והסוס גם כן היסוד אש מתגבר אצלו. ולבעבור זה הסוס מזומן לזנות כמש"ה וזרמת סוסים זרמתם. וא"כ יותר נוח לשד לדבק בסוס כמו בחמור שהוא בטבעו קר כמ"ד אינשי חמרא אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה. וא"כ אינו נדבק בו כי אם טומאה וקליפה חזקה בעבור שהם מיסוד אש. וזהו ששאלו לבלעם מאי טעמא לא רכבת אסוסיא היינו לכשף בתועבות שלך ע"י השדים לדבקם בסוס שהוא יותר קרוב ממה שיטמא א"ע ע"י תכלית טומאת החמור. והנה לעתיד כשיבא משיח האמיתי יכרית בתחלה קליפת החמור ויכניעו כל עיקר וזהו עני ורוכב על החמור וגם יעקב ירא מזה לכנוס למצרים עד ששמע מיוסף בנו שהשפיל קליפת החמור ורמז בזה ששלח לאביו עשרה חמורים ומזה הטעם נמי היה צריך יוסף להכניע קליפת חמורי מצרים על ידי שאמר להם שימולו את עצמם ואי אפשר כ"כ שידבקו לקליפת החמור. ולא נשארו למצרים כי אם רכב שהוא קליפת סוס וכן נמי מלך ראשון שהוא שאול הצדיק הכניע ג"כ בתחילה קליפת החמור וזו היא ענין אבידת האתונות וזהו שאמר הכתוב פה שלעתיד יכרית ה'

ע"י משיח האמיתי קליפת החמור. וגם קליפת הסוס תמה ונכרתה וזהו והכרתי סוסיך מקרבך ר"ל שד שמדבק בסוס כי יעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ וק"ל:

והכרתי ערי ארציך והרסתי כל מבצריך יובן מה שאמר משה הבמחנים אם במבצרים ופירש"י סימן הוא אם בפרזים יושבים גבורים הם שבוטחים על גבורתם וזהו והכרתי ערי ארצך הם הפרזים והרסתי כל מבצריך הם המוקפים שאדם בוטח בהם. כי ה' ילחם לכם בשבילכם מבלי חרב וחנית חומה גבוה דלתים ובריח וק"ל:

והכרתי כשפים מידך. כבר בארנו לעיל דכוונת בלק במה ששלח שנית לבלעם אע"פ ששמע שהקב"ה אמר לא תאור את העם הזה. רק כוונתו היה לירוא ולהפחיד לישראל במה שבלעם יקללם. ובאמת הקב"ה הגביהם למעלה מן המזל. וכן לעתיד אמר והכרתי כשפים מידך ולא תירא ולא תפחד מהם כי ה' יהיה אתך בכל אשר תלך וק"ל:

והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך. יובן עפ"י מ"ד בגמרא כל הכועס כאלו עובד עכו"ם. והטעם הוא דהכעס הוא מחמת המרה המתפשטת בכל הגוף וידוע מה שכתב הרמב"ם וסייעתו אם האדם עובד ה' בעבור חמדת הממון וכהנה סיבה אחרת לא תכון לו עבודתו ולא נחשב לו כעובד ה' רק כאלו עובד הממון אשר אם יבצר ממנו אפשר שלא יעבוד. וז"ש והכרתי פסיליך מקרבך דייקא השוכן בקרבך ובתוכך כמו הכעס או חמדת הממון ונחשב לו כאלו עובד לפסל כמ"ש הכתוב פן יפתה לבבכם וכו' ועבדתם שם וכו' קאי על פתיית הלב לחמדת הממון וק"ל. ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך. יובן במה שאמר הכתב ועבדתם שם אלהים אחרים פי' התרגום ותפלחון תמן לפלחי טעוותא וכ"כ הרמב"ם שם כי בעו"ה בגלות המר הזה נתקיים בנו ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן וטעם הדבר כי אנחנו מוכנעים ומושפלים תחת ע' שרים בגלותינו בד' רוחות השמים. והנה כשישראל חוטאים נברא מלאך המשחית וגורמים אנחנו שיצליחו האומות ויגבר עלינו והם יושבים בשלותם מקטרים לצבא השמים וזהו נחשב לנו כאלו אנחנו עושים זאת כי עונותינו הטו כל אלה הצלחת האומות ואנו משועבדים ועיבדים אותם וזהו ועבדתם שם אלהים אחרים כי אנחנו גורמים להם הצלחה. ולעתיד יבער ה' פלחי טעוותא ויפלו לפניו חללים וזהו ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך ר"ל אל שר האומות ופסיליהם המשביעים שמות הטומאה כי גברו כאשר אנחנו חטאנו ונחשב כאלו זה מעשה ידינו את כל אלה יכרית ה' כי לכולם יהיה שפה אחת לקרוא בשם ה':

או יאמר במה דכתיב והשתחוו אליך דרך ארצם ר"ל בבית המקדש. וגם כל אותן השתחויות שהיו במקדש כדאי' בגמרא יהיה לעתיד ג"כ שיבנה הקב"ה את בהמ"ק

והבהמ"ק ההוא יהיה מעשה ה' כי נורא הוא. וזהו ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך ר"ל לבהמ"ק מעשה ידיך רק לבית שיהיה מעשה השם ב"ה וק"ל:

שמעו נא את אשר ה' אומר קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך וכו' לבאר סוד הענין והמשך הפסוקים הוא על דרך נפלא כי ההרים המה י"ב מזלות וגבעות הן הנה ז' כוכבי לכת. וכבר הקדמנו פעמים רבות כי המזל לישראל הוא רע מאוד כמ"ש פרעה כי רעה נגד פניכם זהו כוכב העולה לקראתכם. וז"ש משה למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ע"י רוע מזלם שנקראו הרים. וגם מ"ש בלעם כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו כי ידוע דבלק היה קוסם יותר מבלעם בי"ב מזלות ובלעה היה קוסם יותר מבלק בז' כוכבי לכת. והנה בלק ראה באצטגנינות שלו כי מדריגת המזל הוא רע מאוד לישראל. ואותן הקסמים שלח לבלעם כנ"ל לקללם ובלעם השיבו כי מראש צורים אראנו צורים המה הרים כינוי לי"ב מזלות ומגבעות שהוא כינוי לז' כוכבי לכת אשורנו ר"ל כי הקב"ה שידד מערכת בעבור ישראל עמו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב כשאר אומות השוכנים תחת המזל וגם הפך הקב"ה סימן דם מה שראה פרעה לדם מילה. וזש"ה פה אתם הרים וגבעות ר"ל גרמיים השמים הבאים בטענה להרע לישראל מצד איכות מדריגם ומזלם. ואמר הקב"ה שמעו הרים את ריב ה' הרים וגבעות קומו שמעו כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח ר"ל מזה הריב אשר יריב ה' את עמו תראו כי ה' הכניע והשפיל כחכם אשר אתם רוצים להשפיע על ישראל כי הם למעלה מן המזל. וענין הויכוח ה' עם עמו הוא במה שאמר עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי כי ישראל היו רוצים לפרוק עול בזמן החורבן והוכיחם הקב"ה בזה ותחלה נבאר מ"ד בגמ' דע"ז ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם א"ר מכאן מודעא רבא לאורייתא פי' דיכולים לומר אנוסים היינו. ופריך המהרש"א הא באמת טענה חזקה היא ח"ו לומר אנוסים היינו. עי"ל דאי' שם בגמ' לעתיד יתוכח הקב"ה עם האומות על שלא קבלו את התורה ויאמרו כלום כפית עלינו ההר כגיגית ואעפ"כ יענשם הקב"ה. וצריך להבין הטעם. גם למה צריך הקב"ה לכפיית ההר שאם לא יקבלו שם תהא קבורתם למה צריך לזה וכי לא יוכל להמיתם בדבר אחר. אמנם יובן עפ"י מ"ד בש"ע חושן משפט דאם אחד אנס את חבירו שיקנה לו חפץ אחד אינו קנין אבל בטובת הנראה דא"ל לא אעשה לך טובה פלוני עד שתקנה לי חפץ זה קנינו קנין. והנה ידוע ההרים שהמה המזלות היו רע לישראל כאשר הקדמנו לעיל כמ"ש פרעה ראו כי רעה נגד פניכם וכו' וגם בלעם אמר כי מראש צורים אראנו וכו' אכן כאשר קבלו התורה הגביהם הקב"ה למעלה מן המזל

ואין למזל רשות להרע להם. וזהו טובת הנאה שכפה הקב"ה על ישראל ההר שהוא המזל כגיגית ר"ל גלגל המזלות ואמר ואם תקבלו התורה אף אני אעשה לכם חטיבה אחת וטובת הנאה להצלכם מן המזל ואם לאו אסתיר פני מכם ואניח לכם ביד מחייבי המזלות כאשר יגרמו לך בתחלת הבריאה ושם תהיה קבורתכם כמ"ש משה להרוג אותם בהרים. וא"כ לא הכריח הקב"ה את ישראל רק אמר להצילם כנ"ל וזהו לא הוי מכירה באונס כנ"ל ויתורץ קו' המהרש"א. ובזה יוסרו גם תלונות האו"ה שאמרו כלום כפית עלינו ההר כגיגית ברוע איכות המזלות כאשר עשית לישראל ואין זה טענה כי כוכב שלהם לא היה גורם מזגים רעים וא"כ יכריח אותם ואין זה ממדותיו. וז"ש הנביא עמי מה עשיתי לך מדוע אתם רוצים לברוח ממני כבכרה קלה משרכת דרכיה. ואם תאמר אנוסים היינו בקבלת התורה ע"ז אמר עמי מה עשיתי לך בכפיית ההר כגיגית הלא לא היה אלא להצילך ולהטיב לך נגד מחייבי המזלות ומה הלאיתיך וא"כ אין אתה מוכרח וברצון הטוב קבלת עליך עבודתי זהו ויכוח עם ישראל אתם ההרים היינו המזלות תוכלו לראות שכחכם לריק נגד ישראל כי כפה הקב"ה הר כגיגית להשפילכם ולהתיש כחכם נגד ישראל. גם זה מהויכוח כי העליתיך מארץ מצרים וכו' ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים חזר הקב"ה עם ישראל אם תאמרו שעדיין אתם מוכרחים והוא דהשם אמר למשה בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וא"כ מוכרחים אנחנו בעבודת ה' בעבור תניח לנו עול השיעבוד ולכך קבלנו התורה והרי זה באונס. וע"ז אמר ואשלח לפניך את משה וכו' דאי' במדרש נדיב לב זה משה שא"ל הקב"ה אנכי ולא יהיה לך לך צויתם ולא להם והוא נתן בטובת הנאה מתנה לישראל התורה וז"ש ואשלח לפניך את משה ר"ל שאף אם לא קבלתם התורה היה משה מקבלה ובאמת נתנה לך במתנה ומשה היה משבט לוי ולא היה בכלל השיעבוד וא"כ אין אתה מוכרח לקבל התורה ומאחר שקבלה היה זה ברצון טוב. ומ"ש משה ואהרן ומרים היינו דמשה ואהרן למדו מפי הגבורה והם למדו עם ישראל ומרים למדה עם הנשים כדאי' במדרש והדרא קושיא לדוכתא למה בקשו ישראל לפרוק עול וק"ל:

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור. עוד זה מהויכוח פן יאמרו ישראל עדיין אנוסים היינו דאמרי' בגמ' הדר קבלוהו בערבות מואב ושם יראו מקללת בלעם וא"כ קבלו מפחד וע"ז אמר מה יעץ בלק מלך מואב שהוא ראה באצטגנינות שהמזל רע לישראל וזה היה לסוף מ' שנה שכבר תמו למות במדבר והם בניהם אשר קמו מאחריהם וענה אותו בלעם בן בעור כי מראש צורים אראנו שהמזלות וקסמים אינם נרשו להרע לישראל וא"כ ה"פ היה רק להציל מהמזלות ועוד ראייה

במה שאמר מן השיטים ועד הגלגל מפני דבגלגל מלו בני ישראל שנית וכתיב היום גלותי את חרפת מצרים מפני שהמצרים ראו במזל סימן דם והקב"ה הפכו לדם מילה ורמז שישראל המה למעלה מן המזל וק"ל. פי' אחר מן השיטים ועד הגלגל ע"פ מ"ד שישראל לא מלו במדבר מחמת טרדות הדרך. וצריך להבין למה לא מלו בשיטים הלא שהו שם זמן ששה חדשים אכן יובן במה דכתב הרמב"ן טעם למה צוה הקב"ה למול בני ישראל את ערלת בשרם מפני תאות המשגל. וגלוי וידוע היה לפני הקב"ה שעתידין ישראל לזנות אחר בנות מואב ואלו צוה הקב"ה שימולו בשיטים לא היה ח"ו תקנה לישראל על שהזנו אחר בנות מואב לכך נטר הקב"ה עד הגלגל ושם צוה שימולו את ערלתם וא"כ יש לישראל קצת התנצלות ברוב הגברת תאות הנשים וז"ש הפסוק מה ענה אותו בלעם שיפקיר את בנותיו לכך נטר הקב"ה עד הגלגל למען דעת צדקות ה' הצדיק וק"ל:

במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום. יובן במה דאיתא טעם למה אנו מברכים ברוך אתה ה' היה לנו לברך ה' ברוך אתה אך הטעם הוא דאנחנו צריכים לשחות ברוך ולזקוף בשם ואלו היה פותח בשם היה צריך לשחות מיד בשם ואנן קיימא לן דצריך לזקוף בשם. ועוד יש טעם אחר דהנה הכה"ג ביוה"כ אומר חטאת לה' ואמרי' התם הטעם במאי דלא אמר לה' חטאת דשמא ימות בינו לבינו ונמצא מוציא ש"ש לבטלה ולכך אין פותחין בשם מטעם הנ"ל וזהו כוונת המאמר במה אקדם ה' ר"ל להתחיל לברך בשם לומר ה' ברוך אתה. לזה בא כמתרץ ואומר אכף לאלהי מרום ר"ל דהלא צריך לשחות בתחלה ולכוף ראשו כאגמון וזה א"א דצריך לזקוף בשם. וגם האקדמנו בעולות ר"ל וכי אקדמנו לומר לה' חטאת אצל עולות שהקריב הכה"ג ביוה"כ והטעם פן ימות וזהו שייך ג"כ הכא או יאמר דזה הפסוק קאי על שפלת ישראל בגלותם הנאנחים והאנקים ועליה הורגנו כל היום ובכל הצרות אשר השיגונו לא שכחנו ולא שקרנו ח"ו בברית ה' אשר כרת עמנו בהוציאנו ממצרים. אך בעו"ה כל היום דוה ועול גלות מאריך עלינו ברוב צרות וצועקים במר נפשם במה אקדם ה' וכו' ר"ל מדאגה מדבר פן מידות הדין יכלה אותנו. ולהבין הפסוקים נקדים מ"ד בגמ' ב"ג מדות כתיב ה' ה' אני ה' קודם שיחטא ואני ה' אחר שיחטא והק' הרא"ש הלא קודם החטא א"צ לרחמים כי לא חטא כלל. אמנם יובן במה דהקדמנו כמה פעמים במה דכתיב וחרה אף שה' שהוא שם של רחמים דהן יפלא איך אפשר ח"ו שאף מדה"ר יתמלא עלינו חימה. אך דהענין הוא כך דהמדה"ר עושה כאלו הוא חימה שפוכה ח"ו על ישראל ולכך המה"ד אינו מקטרג כ"כ כיון שרואה שאף מדה"ר נתמלא חימה וא"כ ה"ה דקודם שחטא אין מקום לבעל דין לקטרג כי אין דן על המחשבה אך המדת הרחמים נתמלא חימה קודם שחטא על המחשבה ואם כן אף

שיחטא אחר כך כבר קדמה רחמים לרוגז ונידון אף לאחר שחטא במדת הרחמים וזהו ה' מדת הרחמים אף קודם שחטא. וזהו שיסד הפייטן הרחום ומקדים רחמים לרוגז ר"ל שמדה"ר קודם למדה"ד שהוא רוגז וז"ש פה במה אקדם ה' ר"ל איך אעשה שיקדים מדה"ר אכף לאלהי מרום ר"ל שיהא גובר עלי מדה"ר על מדה"ד ואמר האקדמנו בעולות דעולות מכפרים על המחשבה או האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי לבאר נקדים מ"ד כתוב א' אומר פוקד עון אבות על בנים וכ"א אומר איש בחטאו יומתו ומתרץ ל"ק כאן בשוגג ר"ל שוגג נפרעין מן האדם עצמו וכאן במזיד נפרעין ממנו ומבניו וחטאו שמור לדורות וזהו כוונת ירמיה אבותינו חטאו ואינם ר"ל חטא שהוא שוגג כי נמחלו חטאם. ואנחנו עונותיהם שהיא המזיד סבלנו. ואי' בפסוק ויעש ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימת אותו ה' פי' הרמב"ן שבא להשמיענו שלא מת בחטא אביו רק היה רע בעיני ה' ובעון עצמו מת. ואמ"ו להמתיק הענין דכתיב קדש לי כל בכור פי' הזוהר דהבכור אינו נתפס בעון אביו כי הוא קדוש. וזהו נמי הטעם הקרבת בכורים שהוא ראשון והוא כולו טוב א"כ היה פה ער בכור יהודה לא מת בחטא אביו כי בהיותו בכור אינו נתפס בזדונות אביו וז"ש פה האתן בכורי פשעי ר"ל שהבכור יהא נתפס על הפשעים שאין נתפס כלל על הזדונות פרי בטני חטאת נפשי ר"ל שאר הבנים שהם נתפסים על הזדונות האתן עליהם חטאת נפשי כי החטא נפרע מן האדם עצמו כנ"ל וק"ל:

הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש מעמך כ"א עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת וכו' ניחם הנביא לישראל בגלות המר הזה אגיד לך מה טוב כדי שימהר ויחיש ה' לרחמיך. והן הנה ג' דברים שהעולם עומד עליהם והוא עשות משפט באמת ובתמים דין מה שיש בין אדם לחבירו. ואהבת חסד זהו לפנים משורת הדין והצנע לכת זה תשובה על עבירות שבין אדם למקום והוא עבודת האל יתב' בבר לבב וק"ל:

או י"ל דהמצית הם על שני מדריגות. יש מהם נקראים מצות העשויים שצריך האדם לעשות דבר מצוה בגופו ובכלי החושים כגון תפילין וציצית סוכה ולולב וכדומיהם והם נראים לכל אדם. אכן סוג הב' מן המצות הם חובת הלבבות שיש לעשות בשכל ובלב לבד והוא יחוד האל יתב' בלב שלם ואהבתו בלבנו וליחד מעשינו לשמו וכדומה אשר אינם יודעים אם מצפונם זך אלא האל לבד. אכן בתחלה צריך להרגיל עצמו במצות העשויות אחר ידע יחוד האל בלב שלם ואח"כ יעלה ממדריגה למדריגה אהבת האל בלב שלם ומצוה פנימית אשר הזכיר החסיד רבינו בחיי בספר חובת הלבבות שלו אשר לא יזכה כל אדם לכך והם המצות פנימיות מסירים לאדם ואין אחר יודע אם הם בזך מצפונו. וז"ש בתחלה תעשה המשפט ואהבת חסד זו מצות העשויות אח"כ תוכל להגיע

אל המעלות משובחות הצנע לכת עם ה' אלהיך שהם מצות חובת הלבבות שזכרנו ועי"ז נזכה לביאת הגואל שתהיה במהרה בימינו אמן:

הפטרת פנחס

דברי ירמיה. אי' במדרש הה"ד נחלתינו נהפכה לזרים בתינו לנכרים וקשה האיך תלי' זה בדברי ירמיה. ויובן עפ"י מ"ד ברש"י ובמדרש נחלתינו נהפכה לזרים כמהפכת סדום וגם זהו תמוה. והענין הוא דצריך לדעת דכל סיבת הגלות הוא גלות שכינה כאמרו כי בפשעכם שולחה אמכם. והנה הרמב"ם והראב"ד מחולקים בזמן הזה שחרב הבית אי אסור לזר לכנוס לתוכו או לא. הרמב"ם פסק זר שנכנס לתוכו חייב מיתה. וידוע דקדשי קדשים שהוא מקום השראת שכינה קרוי נחלה ואסור לזר לכנוס לתוכו והעזרה נקראת בית ומותר לזר לכנוס לתוכה אבל גוי אסור לכנוס לתוכה. וזהו מקונן ירמיה דבר ה' מה היה לנו בעת גלותינו נחלתנו זה קדשי קדשים דנקראת נחלה ולפנים אסור לזר לכנוס לתוכה ובעת ההיא נהפכה ונהיתה לדריסת זרים בתינו זו עזרה הנקראת בית אשר בה לא יבא ערל וטמא ועתה נהפכה והלכו בה נכרים וא"ש. ואי' בגמ' עשר מסעות גלתה שכינה ומתחילה הלכה מקדשי קדשים לעזרה. אמנם לפי גדר השכל לא יתכן שתלך מקדושה חמורה לקלה ואולם רש"י פי' ויהפוך את הערים האלה הופכם מלמעלה למטה. ובמדרש אי' דבר ה' אל ירמיה לא נאמר אלא דברי ירמיה רמז על יו"ד מסעות כנ"ל. והשכינה התחילה להסתלק מקדשי קדשים ובאמת הוא דמיון תהפוכות סדום מלמעלה למטה וז"ש הה"ד נחלתינו נהפכה לזרים כמהפכת סדום וק"ל:

בן חלקיה מן הכהנים אשר בענתות. דאי' במדרש וברש"י פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן לפי שהיו השבטים מבזים אותו וכו' בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. אף כאן גבי ירמיה שהיה מרחב הזונה מצד אם וכדאיתא בגמרא דמגילה לכך בא הכתוב ויחסו אחר משפחת אבותיו וע"ז אמר בן חלקיה מן הכהנים. גם בא הכתוב להשמיענו שם עירו באמרו אשר בענתות ולכאורה מיותר מאי נ"מ מאיזה עיר היה. רק דידוע דכל התחלות קשות וכן הענין אשר יבא מזה הוא בחורבן בית אלהינו דאף שחטאנו ועוינו מ"מ לולי הכעס שכעס הקב"ה כבר פעם אחת שנחרב משכן שילה לא יחול שיחרב הבהמ"ק רק מזה אשר גרמו עונותינו להחריב משכן שילה והתחיל הקב"ה לשפוך חרון אפו זהו היה סיבת רגילות שנחרב אח"כ המקדש. והנה משכן שילה קרוי נחלה כאמרם אל המנוחה ואל הנחלה ובהמ"ק קרוי בית וזהו כוונת הפסוק נחלתינו נהפכה לזרים בתינו לנכרים ולכאורה כפל הדברים במלות שונות ולדברינו ניחא היות מפאת שנחלתינו זהו

משכן שילה שנהפכה כבר לזרים גרמה זאת שנהיתה בתינו לנכרים זהו המקדש מסיבת רגילות ואולם משכן שילה שהיתה כבר לזרים נחרב בעון בית עלי שהיה דר בענתות ולכך בא ירמיה מענתות לתקן חטא זה:

בארץ בנימין. מזכיר שם מדינתו דהנה הנהגת המדינה ומעשיהם לפי מעשה המלך אם טוב ואם רע. ואם נשיא יחטא ראוים בני דורו ללקות עבורו וזהו כאן כי בני יהודה ראוים ללקות מפאת מלכם אבל בנימין למה ילקה בעון מלך יהודה וזהו כוונת הפסוק רחל מבכה על בניה בני בנימין שילקו בעון מלך יהודה נמצא בני בנימין ראוים להמלט מהפורענות יותר מיהודה לזה אמר בארץ בנימין וק"ל:

ונבאר קושי' המדרש למה לא כתיב דבר ה' היה וכו' ויובן עפ"י מאמר הגמ'. תורת כהנים משה מפי הגבורה אמרו. ומשנה תורה משה מפי עצמו אמר. ולכאורה י"ל איך שייך דמשה מפי עצמו אמר משנה תורה כולה. רק י"ל דהנה בשתי ענינים יש דבר ה' אל הנביא. או דהקב"ה בעצמו מדבר אל הנביא קול ה' מדבר אליו. או הקב"ה מדבר בקולו מתוך גרונו של הנביא. ואז הנביא מדמה בעצמו שהוא מדבר בעצם אלו הדברים. וזהו ת"כ משה מפי הגבורה אמר קול ה' יחולל אילות אליו ובאמת לפי שאז היה בתחלת בחרותו. אבל משנה תורה שהיה לעת זקנותו התחיל להתמעט עד שקול ה' מדבר מתוך גרונו של משה עד שהוא מדומה אל עצמו בעצם וראשונה. ולכך אמר בירמיה ויגע על פי ויאמר הנה שמתי דברי בפיך. רק באמת צריך להתבונן למה לא היה קול ה' אליו וי"ל דהנה מפי עליון לא תצא הרעות ובירמיה רובו פורענות ולכך קול ה' מדבר מתוך גרונו וזהו דברי ירמיה מתייחסים אליו. וכן נמי במשנה תורה דהתחיל לומר אלה הדברים ופירש"י דברי תוכחה ולכך לא יתכן שהקב"ה בעצמו מדבר כי מפי עליון וכו' ולכך משה מפי עצמו אמר מתייחסים אליו. אמנם לפעמים היה מדבר ה' אליו ממש וזהו אשר היה דבר ה' אליו וא"ש:

ואמר דהיה בימי יאשיהו שהיה צדיק ולפי מעלת המלך הוא מעלת הנביא ובפרט שכל עצמו שהיה ירמיה מתנבא והיה זוכה לנבואה הוא מפאת זכות המלכים דלאחר ימי צדקיהו לא נתנבא אף שחיה אח"כ ימים רבים. ובאותו זמן של יאשיהו היה דבר ה' אליו. אבל ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו שלא היה צדיק כ"כ כמו יאשיהו אביו אז היה דברי ירמיה קול ה' מדבר מתוך גרונו. ואמר לפעמים דברים הנוגעים לנביא עצמו ולא בשביל ישראל וזהו ויהי דבר ה' אלי לאמר ר"ל מה שהיה דבר ה' אלי לצרכי ולא לזולתי היה דבר ה' וא"ש:

ובזה יובן ג"כ הגמ' לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני ומי קריה לנפשיה חסיד וכו' יש להקשות דהגמ' מביא תחלה תיבת לדוד בתחלת המזמור ופסוק שמרה נפשי באמצע המזמור. אך זה ידוע מ"ד כל מקום שנאמר מזמור לדוד השכינה היה קודם וכל מקום שנא' לדוד מזמור לא היה השכינה אצלו בתחלה. ולפ"ז לולי תיבת לדוד לק"מ מי קרי לנפשיה חסיד די"ל דהשכינה היה קודם ומדבר מתוך גרונו. אבל השתא דכתיב לדוד מזמור לא היה המזמור ע"י השכינה אלא הוא עצמו מדבר ופריך שפיר מי קרי לנפשיה חסיד וק"ל.

בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכו' נביא לגוים נתתיך. הנה ניתנה כאן מקום למינים לטעות לומר דאין הבחירה ביד האדם. ואמרי' בגמ' דצדיק ורשע לא קאמר וא"כ איך יתכן שיאמר הכתוב קודם היצירה והלידה נודע להקב"ה שיהא נביא. וגם צ"ל למה לא קאמר כן בשאר נביאים אולם כוונתו להודיע ענין אחר דהנה ירמיה בא מרחב הזונה אשר גם בימי רחב נרמז על ירמיה באמרו את תקות חוט השני תקשרי בחלון עתיד ירמיה לצאת ממנה. והטעם שיצא מרחב הזונה לפי שעתיד להתנבא על כל האומות דמיניה וביה אבא ליזל ביה נרגא כאשר היה עובדיה מבני אדום וניבא על אדום כאומרו חזון עובדיה כה אמר ה' לאדום וכו' וז"ש בטרם אצרך בבטן כבר ידעתיך ר"ל הודעתיך כבר בימי רחב שעתיד אתה לצאת ממנה מפני שנביא לגוים נתתיך כנ"ל והותרה בזה שאלת המינים וק"ל. עי"ל דידוע מ"ד בפסוק ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל אינו קם אבל באו"ה קם א"כ לפ"ז חזינן דבלעם היה רשע גדול ואפ"ה היה נביא ולזה הכא נמי בטרם אצרך וכו' נביא לגוים נתתיך דאז עדיין אינו מוכרח להיות צדיק ועדיין הבחירה בידו כי יכול להיות עוד רשע ח"ו כבלעם וק"ל. עי"ל עפ"י מ"ד בהמדרש מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומחשב אימתי יולד צדיק מטיפה ועל דבר זה נסתמו עיניו של בלעם ותמוה. והענין הוא דהנה כל עניניו וסיבותיו של האדם הוא מפאת המזל כדאי' בגמ' האי מאן דנולד במאדים וכו' וכן הענין המדות טובות ורחמנות ופרישות וכדומה תלוי במזל. ואולם איש אשר נולד במזל טוב בודאי יכשר יותר לאחוז מדות טובות מאיש אשר נולד במזל רע כי הוא צריך לעשות נגד טבעי המזל. וגם אם יברא הקב"ה את הצדיק או הנביא בעת אשר יהיה המזל טוב ואז יסכים עמו ויסייעו היותו שלם במידותיו וא"צ כ"כ הכנה ומה גם אשר אז לא יהיה חידוש שיהיה צדיק. אמנם אם יהיה היפוך שיולד הצדיק בעת המזל רע ואעפ"כ יאחז צדיק דרכו זהו חידוש גדול. וכן הענין באמת שהקב"ה יברא את הצדיק בעת אשר אין המזל עמו להיות טוב בהיות שהצדיקים המה למעלה מן המזל. ואולם כל עניני של בלעם היה שידע לכוין

השעות של המזל וסבר בלעם שהצדיקים נתונים המה תחת המזל ואז אפשר לחול עליהם מחשבותיו אשר חשב. וזהו כוונת המדרש ומספר את רובע ישראל שהקב"ה חושב אימתי יולד צדיק פי' בעת אשר המזל מתנגד נגד הצדיק בהולדו להורות שהמה למעלה מן המזל וע"ז נסתם עינו של בלעם דכל ענינו לא היה רק בראיית המזלות ואם הצדיקים אינם תחת המזל לא הועיל בראייה שלו וע"ז נסתמו עיניו. אכן ירמיה בעת נתעברה אמו וגם בעת הולדו אשר בעת ההיא יחול המזל על האדם אם טוב ואם רע וכמאמר איוב יאבד יום אולד בו ולילה אמר הורה גבר היו כולם שוים לטובה ומסכים מיד על שלימות המדות וזהו כוונת הפסוק בטרם אצרך בבטן פי' בעת הריון ידעתיך ר"ל הודעתיך הרכבת יסודותיך תיכף במזל טוב וגם בטרם תצא מרחם הקדשתיך ר"ל הזמנתיך שתהיה במזל טוב. רק באמת הא אין מזל לישראל ולמה אמר שיסכים המזל לזה אמר נביא לגוים נתתיך גוים דייקא וק"ל:

ואומר אהה וכו' לא ידעתי דבר כי נער אנכי וכו'. ויאמר ה' וכו' אל תאמר נער אנכי כי אל כל אשר אשלחך תלך וכו'. וצריך לפרש מאי נ"מ מירמיה אם הוא זקן או לא היפלא מה' דבר שאמר לו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכו' נביא לגוים נתתיך. ומה גם השיבו הקב"ה אל תאמר נער אנכי כי אל כל אשר אשלחך תלך הלא ירמיה אמר לא ידעתי דבר ואיך יספיק שליחותו לדבר אשר תלוי באמת ברוב ימים ידברו. אמנם יובן עמ"ד בגמ' ששלח יאשיהו המלך אצל חולדה הנביאה לדרוש מעל ספר ופריך וירמיה היכן היה ומשני נשים רחמניות הן קשה מאי משני נשים רחמניות הן וכי ירמיה היה אכזר על ישראל. והענין הוא דודאי אם הנביא כבר גילה סוד הנבואה ליושבי תבל אז א"א להתבטל. אכן כאשר יראה הנביא ודעתו מוסכמת שתרד ח"ו הנבואה לרעה הוא עומד ומתפלל עליהם מיד טרם אומרו סוד הנבואה לבני האדם ואז יהפך לטובה. וז"ש נשים רחמניות הן ויתאוה לבם להתפלל. ואי' לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם וליעקב בניך חטאו אמרו ימחו על קידוש שמך אמר הקב"ה לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. והטעם היות דטבע הנערות מחומם יותר מזקן בא בימים ואינו רחמן כ"כ. וזהו היה דאגת ירמיה שירא פן תבא ח"ו הנבואה לרעה על ישראל ולא ישים לב להתפלל עליהם ויהיה ח"ו מקום לחלל נבואתו וז"ש כי נער אנכי. והשיבו הקב"ה אל תאמר נער אנכי דזהו סיבת מניעה לנבואה כי מחיבה בחרתי בך מפני זה להיות נביא ותקויים הנבואה וזהו כי אל כל אשר אשלחך תלך וא"ש:

באופן אחר נראה דמשה אמר והן לא יאמינו בי וכו' הן בני ישראל לא שמעו אלי וכו' ואני ערל שפתים. יש לומר דהנה כל עצמו של דאגת משה היה שירא פן יחטאו ישראל

לבל יאמינו לו. אך יש להם תירוץ דלמא נביא שקר הוא לזה אמר ואני ערל שפתים דלאו אורח ארעא לדבר כן ובודאי הוא מחמת רה"ק ויהיו חוטאים אם לא ישמעו לי. וז"ש כאן נער אנכי וזה לאו אורח ארעא לדבר כן ואפ"ה לא יאמינו לי ויתחייבו ח"ו כליה וק"ל:

או יאמר עפ"י מ"ד וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא צדקה עשה השם עמנו שהקדים הגלות ב' שנים לונושנתם שלא יקויים ח"ו כי אבד תאבדון. אמנם ירמיה ירא בלבבו להיות נביא ולהתנבא פורעניות על ישראל. וחשב בלבבו לאמר נער אנכי ואיני ראוי לנבואה ויתעכב הפורענות עוד זמן מה מלבא על ישראל עד שיהיה בן מ' שנה והשיבו הקב"ה אדרבה אינו טובה אל ישראל כי פן יתמהמה עוד ב' שנים ויהיה מקויים ח"ו אבוד תאבדון וזהו אל תאמר נער אנכי וק"ל. או יאמר דהנה יש במרכבה דמות אדם אפי רברבי וכן כרוב אפי זוטרי. והנה מצינו שהנביאים לא ראו את השם הנכבד בכבודו ובעצמו רק השיגו וראו פני אדם במרכבה. אבל המלאכים לא השיגו כ"כ והשיגו רק אפי זוטרי וזהו חנוך לנער ע"פ דרכו חנוך זהו מט"ט שר הפנים דרואה אפי זוטרי פני נער ואינו רואה אפי רברבי ואולם אם הנביא אינו הולך בשליחותו של מקום אינו משיג רק אפי זוטרי וזהו וירכב על כרוב ויעף. וזהו היה דאגת ירמיה שהיה מתייירא פן לא יהיה ראוי לנבואה ולא ישיג רק אפי זוטרי וז"ש לא ידעתי דבר כי נער אנכי כנ"ל. וא"ל הקב"ה אל תאמר כי נער אנכי כי אל כל אשר אשלחך תלך ולא תשיג אפי זוטרי וק"ל. או יתפרש טענת ירמיה נער אנכי דהנה הנביא צריך להיות חכם ומחוכם ביותר בתורה ולאו כל אדם זוכה לנבואה. והנה מצינו שאמר הכתוב אשפוך רוחי על כל בשר ר"ל הנבואה תהיה בתוך קהל עדת ישראל אך אם הקב"ה שולח להנביא בשליחות לבד א"צ שיהיה כ"כ מוכשר במעלות ובמדות יתירות אם הוא נביא גמור. וזהו דאגת ירמיה שסבר מסיבת הנערות והילדות אינו מוכשר ומושלם במדות הראוים לנביא השלם והשיבו המקום אל תאמר נער אנכי כי אל כל אשר אשלחך תלך ר"ל אתה בימי הבחרות תהיה לשליחות ואינך צריך לגודל השלימות וק"ל:

אל תירא מפניהם וכו'. פי' דאי' במד' מלאכי צבאות ידודון ידודון כששמעו המלאכים הדברות מפי הגבורה נתקנאו בישראל ורצו להזיקם אמר הקב"ה בני אברהם יצחק ויעקב הם שנ' ידודון א"ת ידודון אלא ידדון. והנה באמת למה היו המלאכים מתקנאים בהם ונ"ל דישראל לא היו שלימים כ"כ ושפיר אמרו מה אנוש כי תזכרנו תנה הודך על השמים אבל אם ישראל שלימים הם אדרבא חונה מלאך ה' סביו ליראיו וזהו הי' דאגת ירמיה שאינו כדאי להיות נביא ואע"כ נתייחד אליו הדבור ומתיירא פן יקנאו בו המלאכים לכך צריך הקב"ה לזרזו אל תירא כי אתך אני בעצמי ובכבודי לשמרך ולהצילך ועם זה א"ל

הקב"ה ששונאיו יכולו לו וגם יעשו לו רעה רק שהוא ית' עוזרו ולכך לא הבטיחו אל תירא כי לא יעשו לך מאומה אבל אמר להצילך ר"ל אחר עשותם לו הרעה וק"ל. או יאמר ע"פ מ"ד דשמואל הנביא נענש על אומרו אנכי הרואה. ולכאורה איך הי' לו לומר הלא הם שאלוהו איה הרואה והוכרח להשיב להם אנכי הרואה. ומה גם להבין הפסוק כי לפנים יקראו לנביא היום רואה למה באמת לפנים קראוהו רואה ובימי שמואל נקרא נביא. אמנם י"ל דהנה ב' עניני נביאים הם אחד שידבק נשמתו למעלה והשני אינו כ"כ רק שיבוא הרה"ק עליו ואז ותחל רוח ה' לפעמו. ואולם הרואה לא יעלם ממנו דבר כי הוא במעלה עליונה ולא יסתר מנגד עיניו דבר והתחייב מזה שלא יוכל שום אדם לעשות לו דבר רע. משא"כ הנביא אינו במדרגת רואה רק בעת השראת הרוח הקודש עליו:

וענין הנביא הוא לפי מעלת הדור אם הדור הם צדיקים אז והנביא זוכה להיות שלם כמו בדור משה שהיה דור דעה ולכך היה משה מובחר שבנביאים. וע"ז הענין סובב והולך כוונת הפסוק לפנים דהיה הדור במעלה והנביא מתואר לרואה דזהו מעלה גדולה אבל בימי שמואל דלא היה הדור במעלה ההיא בתואר נביא יקרא ולפ"ז דלא היה שמואל רק בתואר נביא והוא מדמה בעצמו שהוא רואה לכך נכשל וכן הענין כאן אצל ירמיה דהקב"ה אמר לו נביא לגוים נתתיך שיהיה רק בתואר נביא והיה ירמיה מתיירא לפני שונאיו דאם יעמוד איש לנגדו אשר שונא לו ורוצה להרגו והוא לא ידע ולא ינצל ולכך א"ל הקב"ה אל תירא כי אתך אני להצילך וק"ל.

ראה הפקדתיך וכו' לנתוש וכו' לבנות וכו'. המפרשים הסכימו לפרש נטישה על העכו"ם ובנין על ישראל אבל י"ל דהכל קאי על ישראל דאי' במדרש איכה אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים טומאתה בשוליה. ויש להבין מה זהו ההיפוך של יכפר עליכם ונקדים עוד מדרש איכה בשעת החורבן היה הקב"ה הולך עם אברהם ארוכות וקצרות אמר מה לידידי בביתי אמר בני היכן הם א"ל הקב"ה חטאו ולא עוד שהעבירו רה"ק מעליהם. וי"ל איך יתכן שבעת החורבן יטייל הקב"ה עם אברהם ארוכות וקצרות ועוד מהו הלשון ארוכות וקצרות. ומה אומרו מה לידידי בביתי איך יכונה בשם בית הא נהרס ונחרב יסוד העולם. אך אי' במדרש תם עונך בת ציון אלו חזרו בתשובה מיד לאחר חורבן היו נגאלין כי הקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים רק באמת לא חזרו בתשובה. וצריך להבין אחר אשר ראו שבעונותם נחרב הבהמ"ק ומה גם אשר קראוהו צרות רבות אשר לחרב חרב וכו' למה לא נתנו לב להשיב אך היות מסיבת היותם כ"כ בקליפה ולא המולו את עצמם לא יכלו להשיב בתשובה כראוי והנה המינים שאלו למה גלות ראשון היה משך ע' שנה ועכשיו

כלה הזמן יותר מכמה מאות שנה ואם נאמר שאנחנו עדיין סובלים מחטא בית ראשון הלא הקרוב יותר אל החטא ראוי להענישו ביותר מאשר יבא זמן רב לאחריה. רק דע מה שתשיב לאפיקורוס דהקב"ה הבטיח שלא ישכח תורה מפי זרעו. וידוע בגלות הראשון היה השכחה מתגבר כ"כ עד שלא ידעו לשמור שבת כראוי עד שבא נחמיה והראם כתב מפורש דיני שבת והלכותיה. ואם זה הגיעה להם בשנים מועטים מה היה מגיע אליהם בכמה מאות שנים היתה התורה נשתכחת ח"ו מישראל לגמרי והקב"ה אינו מבטל הבטחתו. לכך שלח מושיע כורש שבנה בית אלהינו והעמיד הדת על תלה ע"פ הכהנים אשר הורו. אבל בגלות המר הזה אף שאנחנו בעת צרה לא שכחנו תורת ה' וזהו הסיבה אשר יוכל להתהוות איחור הגלות. אבל אברהם היה מתייירא פן ואולי ימשוך זמן ארוך בגלותינו וישתכח ח"ו התורה מישראל והראה לו הקב"ה גלות ראשון אשר יהיה זמן קצר ע' שנה כדי שלא תשתכח התורה וברוך שומר הבטחתו לישראל וזהו קצרות ואח"כ הראה לו ארוכות רמז לגלות שני שיהיה זמן רב וגלוי וידוע היה שלא תשתכח התורה. ועם כל זה היה אברהם כואב ונאנח אמר הקב"ה מה לידידי בביתי הרצון מה לך לזעוק הלא חרבתי את ביתי ושפכתי חמתי על עצים ואבנים וזהו ארפא משובתם כי תם עונך בת ציון. ואמר אברהם א"כ ששפכת חמתך על עצים ואבנים בני היכן הם והשיבו הקב"ה שהעבירו הרה"ק מעליהם שלא מלו את עצמם ומטעם זה לא יוכלו להשיב בתשובה שלימה היות שנכנסו כ"כ בקליפה. ולפ"ז א"ש המדרש אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם כאמרו ית' תם עונך בת ציון ועכשיו טומאתה בשוליה דייקא שלא מלו את עצמם ולא יכלו לשוב אל ה' ושפיר הוי היפוך יכפר עליכם. וזהו ג"כ כוונת ירמיה לנתוש ולנתוץ דקאי על שיחרב הבית ואם עושין תשובה הוי מיד לבנות ולנטוע. ובזה הקדים הדיבור לראייה באומרו הנה נתתי דברי בפיך ראה הפקדתיך וכו' עפ"י המדרש מ"מ הקדים הפ"א לעי"ן שדברו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם וק"ל:

ויהי דבר ה' אלי לאמר מה את רואה וכו' ואומר מקל שקד אני רואה וכו' ויאמר ה' הטבת לראות. י"ל למה דוקא מקל שקד ומאי הטבת לראות. דאי' וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא צדקה עשה השם עמנו שהקדים ב' שנים לונושנתם נמצא השקידה היה לטובה וזהו הטבת לראות וק"ל. ועי"ל דהנה בשלותינו אבדנו כל טוב כתר מלכות ואין לנו שיור רק התורה הזאת מסיבת הבטחתו כי לא תשכח מפי זרעו וגם כתר כהונה לא נעדרה ממנו. אכן אם היינו עוד זמן מועט בהשקט ובבטחה על אדמתינו ויתגדלו החטאים כעבותות עגלה אולי מסיבות החטאים ניטל ג"כ מעמנו כתר כהונה ולא נשתייר רק כתר

א' נמצא השקידה היתה לטובתינו וכמה מעלות טובות למקום עלינו שלא יבוטל גם כתר כהונה ויקויים כי אבד תאבדון הרוב מהכתרים כתר מלכות וכהונה. וידוע האות שהיה לבני מרי בתלונת עדת קרח על הכהונה הלא היא שמטה אהרן הוציא פרח ויציץ ציץ וגמל שקדים. ולכך ראה ירמיה מקל שקד דמרמז על הכהונה שעדיין לא נטלה מעמנו וז"ש הקב"ה היטבת לראות היות דשני כתרים נשארים לישראל. וק"ל. או יאמר למה אמר הש"י הטבת לראות דאי' במדרש בשביל וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחושן המשפט על לבו ואי' בגמ' דברי נביא חוזרין ודברי אורים ותומים אין חוזרין. והענין הוא דכל דבר שהיא בפרהסיא יש בו קנאה וקטרוג ולכך לוחות הראשונים שניתנו בפומבי נשתברו. וכן ברכת בלעם חזרו היות דהשם הגביה קולו מסוף העולם ועד סופו והיה קנאה וקטרוג ונתבטלו ולכך דברי נביא שמדבר נבואתו בפרהסיא חוזרים. אבל דברי אורים ותומים דאינם רק חושב ומצייר אותיות בלב ובדבר שבלב לא יפול בו קנאה ותחרות. ולכך בשמוע ירמיה דברי המקום נביא לגוים נתתיך והנביא מדבר בפהרסיא ואם ידבר בנבואתו דבר טוב יפול בו קנאה ויחזור לכן אמר כי נער אנכי. אבל בעת שבא הנבואה בראייה אינה חוזרת וכאשר ראה מקל שקד אמר הקב"ה הטבת לראות דבוודאי תקום ותהיה הנבואה בלתי חזרה. ואי' במדרש מקל שקד מתחלת חניטותיו עד גמר בישולו כ"א יום רמז על כ"א יום מי"ז בתמוז עד ט"ב. וכן אי' בש"ע א"ח הלכות ט"ב מי"ז בתמוז עד ט"ב קטב מרירי שולט והענין הוא דאמרינן מה אזעום לא זעם ה' שלא כעס הקב"ה באותן הימים דידוע דמלחמת סיחון ועוג היה בימי אלול ובר"ה שלאחריו בא בלעם לקלל וזהו ותרועת מלך בו ואז היו ימי תשובה ימי רחמים אפי' ליחיד ולכך לא כעס המקום באותן הימים דמסוגלים לרחמים. והימים מיוה"כ עד הושענא רבא הם ג"כ ימי רחמים והויין כ"א ימים ואינו כועס בהם. ות"כ במה אפוא משלים הכעס בעת אחרת אשר יחרה אפו הוא מי"ז בתמוז עד ט"ב שבימים ההם כועס ב"פ ולכך קטב מרירי שולט בו יותר. ואולם כפי היותר קרוב לט"ב יותר הכעס מתגבר באשר שהימים מר"ח עד ט"ב המה נגד הימים שמר"ה עד יוה"כ דאז הרחמים מתגבר ביותר. וזהו ג"כ כוונת הגמ' אמר ר' יוחנן אלו הייתי שם הייתי קובעו בעשירי ורבנן בתר אתחולי פורענות אזלי. ולכאורה מה מחלוקתם ולפי הנזכר יובן דהלא אמרנו דהימים מר"ח עד ט"ב הם נגד הימים שמר"ה עד יוה"כ ולפ"ז יהיה הכעס ממילא עד יו"ד בו וזהו כוונת ר"י דקבעו בעשירי היות דאז בוודאי כועס דאז השטן מקטרג ואי' בגמ' ועניתם את נפשותיכם וכי בט' מתענין והלא ביו"ד מתענין וכו' ובאמת י"ל דהתורה קראו ט' עבור דמפסיקין להתענות בט' מבעוד יום גדול ולכך מקרי ט'. וזהו כוונת רבנן בתר אתחלתא אזלי

דהתחלת הפורענות היתה בט' וכן ביוה"כ וא"ש. והנה ראייה שנית של ירמיה רמז על גלות שני דעיקר חטאם היה שנאת חנם בפיו ידבר שלום את רעהו ובקרבו ישים חרבו ובזה אינו מתנכר לחבירו שהוא שונא לו וזהו כמו דבר נפוח אשר תוכו חלול וכאשר יתראה מבחוץ הרואה סובר שתוכו כברו ואינו חלול וזהו שנית לרמז על גלות שני. והמראה היה סיר נפוח ופניו מפני צפונה הרצון שסתום וצפון ונעלם מעין כל חי שתוכו חלול כך היה מעשיהם במחשך וחבירו אינו ניכר שהוא שונא לו מתמול שלשום באשר בפיו יגיד רע ולבו בל עמו וע"ש. או דבגלות ראשון היה חטאם שהיו מלומדי חכמה ובזה נטו למינות. אבל בגלות שני היה חטאם בהבלי עולם לאסוף ולקבץ ממון בפנים של איסור כגון ע"י ריבית וגזל ועזבו לאחרים חילם ואי' הרוצה להעשיר יצפין דמצפון זהב יאתה. וזהו שנית מה אתה רואה ר"ל מה חטאם בגלות שני ואומר סיר נפוח ופניו מפני צפונה ר"ל חרון אף של מקום בישראל בעבור חטאם בממון וזהו פני צפונה וא"ש. או יאמר עפ"י מ"ד בגמ' ראשונים שנתגלו עונם נתגלה קיצם והענין הוא כך דראשונים שראו רשעים שבדורם והיו מוכחים אותם והיינו נתגלו עונם לכך נתגלה קיצם אחרונים שלא הכיחו רשעים ששדורם והיינו לא נתגלו עונם לכך לא נתגלה קיצם וזהו ופניו מפני צפונה שמצפינים פניהם והניחום ועשאו כאלו אינם רואים ואם החכם אינו מוכיח את בני דורו נתפס בעונם כי אלו הוכיחם היו שבים מדרכם הרעה ולכך בבית שני שלא הוכיחו ויאמר ה' מצפון תפתח הרעה ר"ל בסיבת צפון פני הצדיקים לרשעים וכבשו פניהם בקרקע לבלתי הוכיחם ולהדריכם בדרך הישרה לכן תפתח הרעה על כל יושבי הארץ אפי' על הצדיקים שבדור ויותפסו בעונם וק"ל:

ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים וכו'. זו היא נחמה ורחמים גדולים דאם ימלוך מלך א' בציון יש ביכולתו להרוג ולאבד ח"ו אומה ישראלית ומי יאמר לו מה תעשה. משא"כ אם הרבה מלכים ורוזני ארץ ימליכו יחד א"א לאבד אומה ישראלית כי כולם לא יסכימו להרוג. ואם המעט יסכימו יקראו להם מלכותא קטיעא. וגם אמר הכתוב תחלה ובאו ונתנו כו' ואח"כ ודברתי משפטי אותם על כל רעתם וכו' להעניש את ישראל גם זהו רחמים גדולים כי אלו יעניש הקב"ה לישראל טרם בוא המלכים האלה לירושלים פן יחרה אף ה' וקנאתו באומה ישראלית ורבצה בם כל האלות ת"ו. משא"כ אם יבאו תחלה המלכים האלה לירושלים וגם הם יחטאו בלי ספק אז יעניש לישראל ואז לא יהיה משפטם כ"כ חרוץ כי טובים הם מהאומות וניחם ה' על הרעה לעשות לעמו וא"ש ואמר השם ב"ה עתה אחרי ראותך חורבן בית שני הוא מסיבת שלא גלו את עונם להשיב שבותם ולא הוכיחו אותם לכן תאזור כגבר חלציך ולהוכיח אותם אמנם ירמיה

היה מתירא להגיד להם דבר חוק ומשפט ופורענות הבאה עליהם כי אם ישובו הדרכם הרעה וניחם ה' על הרעה כי לא יחפוץ במות המת ולא יבא פורענות עליהם ויאמרו נביא שקר הוא והעד יונה האמיתי ברח תרשישה מטעם זה. וזהו שאמר הקב"ה אל כל אשר אצוך תדבר כי גלו וידוע לפני שאינם חוזרים באשובה ובודאי יתקימו דבריך ואל תחת מפניהם פן ישובו ויאמרו עליך נביא שקר אתה וזהו פן אתתך לפניהם אל תחת מזה ואל תדאג דלא כן הוא לפי שיעמדו במרדם וק"ל:

ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר כמו עיר בצורה אשר תגין על יושביה איזה ימים ושנים בפני השונאים הצרים עליה כן היה ירמיה למלכיה כ"ז שהיה מתנבא היה להם למשען כמו עיר בצורה. ולעומת לכהניה שאין מקבלין מוסר היה לעמוד ברזל. ולעם הארץ דמקבלין מוסר היה להם לחומת נחושת דמזיעה והנה סמך לזה נבואת הלוך וקראת וכו' לפי דירמיה אמר למעלה כי נער אנכי ואמר הקב"ה הוא טוב מאוד אשר בו אין לכלוך חטא מאשר יזקין בארץ והראייה שהבחרות הוא טוב לזה אמר זכרתי לך חסד נעוריך וקל להבין:

או י"ל דהנבואה זו היא ענין בפ"ע לומר בדין הוא שלא תתקיים בישראל כי אבוד תאבדון דהלא זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר מקום ציה וצלמות ובאמת עשית זאת שלא תשקע ותטבע בנו"ן שערי טומאה ולכך מהראוי לעשות לך מדה כנגד מדה וק"ל:

או י"ל דאי' בתפלת משה למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת וכו' בכח גדול וביד חזקה והוא תמוה איך יתכן להזכיר בתפלתו אל מוציאם ממצרים בכח גדול וזהו נעשה להם קטיגור כי עונם גדול מנשוא איך מלאה לבם לעשות פסל ומסיכה אחר שהוציאם בכח גדול ומה גם תמוה מה היה הקב"ה כביכול צריך לכח גדול להוציאם אשר הוא אמר ויהי. אך י"ל דישראל היו עובדין ע"ז במצרים ולא היו ראוים לגאולה עד שהקב"ה נטל מהם הבחירה הנתונה בידי אדם וזהו תפלת משה למה יחרה אפך בעמך על שעבדו לעגל הלא זהו הוטבע בטבעם וזהו ראיה אשר הוצאת וכו' בכח גדול וביד חזקה ונטלת מהם הבחירה ועתה שכונים תחת הבחירה וטבעם רע וזהו סניגוריא של משה. ועם כל זה שטבעם היה רע מ"מ הלכו אחריו במדבר ציה וצלמות לקבל התורה. וז"ש הלוך וקראת באזני ירושלים דאין לך תירוץ בזה שטבעך רע כי זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר עם היות שטבעם היה רע. אכן בזה יש לך התנצלות קודש ישראל לה' ראשית תבואתה. ויובן עפ"י מאמר הגמ' דאמר מנשה לרב אשי בחילמא חברך קרית לן מהיכן בעית למישרי המוציא א"ל לא ידענא וכו' א"ל מהיכא דקרים בישוליה ע"ש באורך בפ' חלק. וצריך להבין למה כעס מנשה על שקראו לו חבריא ומה גם למה שאל לו דוקא על

המוציא. ויובן במה דכתיב קדש לי כל בכור ופירשו הטעם היותו פטר רחם וכל דבר שהוא תחלה יש בו אחיזה למשחית דבביאה ראשונה יש עיקר חמדת היצה"ר ולכך קדש לי כל בכור להוציאו מהקליפה ולאו דוקא בכור בזמן אלא אף בכור במעלה היינו ת"ח כאמרם בגמ' כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ויש לו לס"ם אחיזה ביותר. לכך יעקב שלקח הבכורה נתקנאו בו עשו ולבן ועמדו עליו להשחיתו ולכך הביכורים שהם ג"כ ראשית בזמן ויש למשחית אחיזה בהם צריך להביאם למקדש וזהו טעם מספיק על אומרו בהבאת ביכורים ארמי אובד אבי היותו בכור במעלה. וזהו שכעס מנשה חברך קרית לי ר"ל שאני דומה לך. הלא אני גדול ממך וכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ולכך הוא עובד ע"ז ביותר וא"כ איך קרית לי חבר. והראיה לזה אמר מהיכא בעית למישרי המוציא מהיכא דקרים בישוליה היות דנאפה תחלה במקום ההוא ויש אחיזה להקליפה לכן מברכים עליו המוציא להכניסו בקדושה וכן הוא בכור במעלה כנ"ל וא"ש הגמ'. וזהו הטענה יועיל לישראל שעבדו ע"ז כי קודש ישראל לה' ראשית תבואתה והמה בכורים כמ"ש בני בכורי ישראל ויש למשחית אחיזה בהם וכל אוכליו יאשמו וכו' ובא לציון גואל בב"א:

הפטרת מטות ומסעי

שמעו דבר ה' בית יעקב. אמר הגאון זצלה"ה טעם למה אנו מפטירין דש"ח קודם ט"ב. היות שחטאו ישראל בג' סרחוני עבירה וגם הראייה והשמיעה והדבור שעל פי הג' האלה יוכל להשיג הבורא מצד ברואיו והם חטאו בג' אלה בדבור על עסקי לה"ר ובראייה ובשמיעה לכך אנו מפטירין דש"ח דברי ירמיה על עסקי דבור. שמעו על עסקי שמיעה וחזון על עסקי ראייה מלשון חזית איש מהיר במלאכתו וא"ש. ואי' במד' שמעו דבר ה' בית יעקב לפי שעברו על נשמע לכך אמר ירמיה שמעו וצריך ביאור. ונר' לתרץ דידוע כל מקום שנאמר בית יעקב אלו הנשים כמש"ה כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים. ואי' יצירת הולד הוא ארבעים יום בזכר ושמונים יום בנקבה ויש לתמוה מי שברא כל העולם ברגע אחת בחיבור ד' יסודות יצטרך להכנת האדם ארבעים יום ויותר תמוה על האשה. ונר' לומר דהנה ידוע שיש במין האדם שלש נפשות האחת היא נפש הצומחת דכמו שיש במיני הצמחים והדשאים כח נקרא נפש הצומחת מה שיגדל גשם הצומח ויגבר וירחב כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן הקצוב וזאת הנפש היא מתאוה והוצרכה לאכול. והשנית היא נפש הבהמית והיא בעלת הרגשת החמשה ובעלת התנועה והתנודה ממקום למקום וזאת הנפש היא ג"כ באדם וממנה נעשו כל

כעולת האדם הצריכה לו כגון בית לבנות וזו נקרא מושכלות ראשונות. והנפש השלישית היא לאדם לבד והיא נקראת נשמה והיא בעלת חכמה כלולה מחכמה עליונה ונחצבת ממערכת אלקים חיים בגזירת עירין ובמאמר קדישין דא היא מדורהון עם בשרא לשוט על פני תבל ארצה. אבל הנשמה אינה רוצה לצאת ממדור העליון אל החומר כי היא כתלג חיור וכעמר נקי ואין בה שמץ פסול והש"י. עושה שלום במרומיו ואין מכריח את הנשמה. אמנם הש"י מאציל אותה ממדורה מ' יום כדי שיתרצה והוי תחלה באונס וסופה ברצון וכן בעת פרידתה הנשמה מעל גוייתה הש"י ממרק את הגשם תחלה עד שתתרצה הנשמה לבוא אל גינת ביתן המלך אם היא ראויה לכך. ואי' בגמרא נמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא ומפרש מהרש"א דמנו מצות עשה ולא תעשה ומצאו שמצות עשה הם רמ"ח ול"ת הם שס"ה והוא רחוק משכר וקרוב להפסד שבקל יוכל האדם לכשול לכך גמרו טוב שלא נברא. ומפני זה הנשמה ממתנת מ' יום טרם שתתחבר בגשם. וכ"ז באיש שיש לו רמ"ח מצות עשה. אבל באשה שאין לה כלל אלא שלש מצות עשה ויותר קרוב להפסד לכך הנשמה ממתנת פ' יום וא"ש:

ואי' שאמרו ישראל נעשה ונשמע נעשה נגד מצות עשה ונשמע נגד מצות ל"ת וידוע דנשים חייבות בכל ל"ת האמורה בתורה אבל לא במצות עשה כי אם מתי מספר ולכך תפס הנביא בלשונו שמעו דבר ה' בית יעקב אלו הנשים וז"ש המדרש שמעו לפי שעברו על נשמע והם ל"ת כנ"ל וק"ל. וכל משפחות בית ישראל פי' לפי שאמרו הנשים יבא נא אויב ימהר ויחיש מעשהו ובטחו על הוד יפים וזה דרכם כסל למו כי הלכו בנטיית גרון הלוך וטפוף תלכנה לכך אמר הנביא ישעיה ושפח ה' קדקד בנות ציון ר"ל בשעה שבא צר ואויב בשערי ירושלים עשו משפחות משפחות להחבא שלא יתעלל בם האויב כי ה' פתחן יערה ושופעת דם ולכך נעשו משפחות ולכך אמר הנביא וכל משפחות בית ישראל על שם סופן וק"ל:

פי' אחר שמעו וכו' בית יעקב אלו הנשים וכל משפחות בית ישראל אלו אנשים והטעם למה קורא אותם בלשון משפחות ונקדים מ"ד כשתפלו על המן כתיב והנה העם בוכה למשפחותיו ותמוה וכי מפני שלא היה להם אלא מן בכו למשפחותיו וביותר תמוה על הגמ' דאמרו שם דבכו להתיר להם עריות בפרהסיא ומה ענין זה לזה וי"ל בשני אופנים ע"פ הידוע דאם אדם הולך אצל זונה אשה זרה לא יוכל לקרוב אל פתח ביתה ולדרוש שלומה בעצם היום דכל רואיו יכירו וידעו כי הוא הולך לבית הזונה. רק בנשף בערב יום באישון לילה מאפלה אז עין נואף שומרת פתח ביתה. אמנם אם הוא מנאף עם קרוביו יוכל ליל לשם לדרוש בשלומה ולבקרה בהיכלה בעצם היום כי מי יודע מה יעשה

לשם. והש"י אסר להם קרובים וזהו טענתם שבכו למשפחותיו להתיר להם קרובים שהמה עריות בפרהסיא ולכאורה איך יצדק לזנות עם קרוביו הלא המן היה מגלה מי שזינה לא ירד לפני פתח אהלו. ולכך בכו בתרתי חדא שהמן היה מודיע והשני שנאסר להם קרובים וזהו בלתי אל המן עינינו והעם בכו למשפחותיו וא"ש:

באופן אחר י"ל דכתב הפילסוף שמאכל העני לא יטעם לעשיר והוא מואס בו אף שהוא מתוק לחיך ובוחר תמיד במאכלים יקרים ביותר מפני שחלק המתעורר מבקש תמיד גאוה ושררה יותר על שאר אנשים הן במאכלים הן במלבושים. וידוע דישראל במדבר לא היו כל המשפחות שווים כי היו מדריגות לכל משפחה אמנם מאכלם היתה שוה דהיינו המן כקטן וכגדול וע"ז התרעמו ואמרו בלתי אל המן עינינו שכולנו שווים בו ולכך בכו למשפחותיו כי מאסו במאכל עני. וכמו כן היו משפחות מיוחסים בירושלים כהנים ולוים ומשפחת בית דוד. וכאשר הלכו בגולה היו כולם שוים כנקלה כנכבד היו כולם עניים טרודים ומרודים וזהו רמז להם הנביא וכל משפחות בית ישראל שיהיו כולם שוים וא"ש:

או יאמר **בית יעקב** זהו שבט יהודה דהי' בהמ"ק בחלקם ונקרא בית יעקב כדאי' אברהם קראו הר יצחק קראו שדה יעקב קראו בית ולכך נקראין שבט יהודה בית יעקב וכמש"ה בית יעקב לכו ונלכה. וכל משפחות בית ישראל אלו עשרת השבטים שהחזירן ירמיה אע"ג דכתיב וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים זהו היו האבות שהגלם סנחרב ומתו שם אבל הבנים החזירם ירמיה ואפ"ה לא סרו מרוע מעלליהם בא"י. ונתוכח עמם הנביא ואומר. מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי. והקשו המפרשים למה נתוכח עם האבות אשר כבר בעפר יסודם וכי מפני שאבות אכלו בוסר שיני בנים תקהינה הלא גם הם זנו אחרי אלקי נכר. ואמ"ו ז"ל לתרץ באגב גררא לדקדק מה שאמר כי רחקו מעלי הא עבדו ע"ז ממש רק הענין כך הוא דהנביא נתוכח עמם באמת על שעבדו ע"ז וביאר להם במליצת דבריו אבותיכם באו להמצודה באונס ולבסוף נעשית ברצון כאשר נבאר דאי' בגמרא דסנהדרין ירבעם היה לוכד חכמים בערמה הושיב רשע אצל צדיק אמר להם חתמיתו על כל מאי דעבידנא א"ל הן אפי' למפלח לע"ז א"ל הן וכו' וצריך להבין איך יסבול החוש המוחש אנשי שם שהיה בהם רוח ה' איך יטעו. אך הענין הוא דירבעם וכל אנשי דורו חכמים גדולים היו וראו בחכמתם שאם ישראל יעלו לחוג את חג ה' בירושלים ישוב המלכות לבית דוד אשר לו משפט המלוכה. וכרתו עצה לילך בח"ל בזמן הרגל ובח"ל פטורים מלעלות כמבואר בג' דפסחים דר' יהודה בן בתירא היה בנציבין ולא עלה לרגל וקבעו שילכו

לדן ולבית אל שאותן מקומות היו בח"ל. ואי' כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה מפני שא"י מקבלת השפע מן השם ב"ה בעצמו וח"ל מקבל שפע באמצעות המזל כידוע ולזה הסכימו אחיה השילוני וחביריו שילכו לח"ל ושפיר אמר אפי' לעביד ע"ז א"ל הן כנ"ל. אמנם רוע לבו של ירבעם הטעהו והלך אחר ההבל ותוהו וטעו ממש בתר ע"ז ועל זה הוכיחם הנביא מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי ר"ל שהלכו לח"ל ואח"כ וילכו אחר ההבל ויהבלו ממש וק"ל. באופן אחר ליישב קו' הנ"ל על שחתמו לעבוד ע"ז לפי שאמר אחיה השילוני ובניתי לך בית נאמן לכך סברו שאין דבריו של ירבעם הנזכרים רק פטומי מילי בעלמא ובטחו במלכם שלא יכשלו בחטא דהלא מלך כשר הוא אמנם היצה"ר הטעה אותו באמת. אבל ישראל בנקיון כפים עשו זאת כי השם יתברך מינה אותו למלך ע"י עבדיו הנביאים ואלו היה רשע לא נתמנה לנגיד על ישראל ולכך עשו הישר בעיניו. וזהו היה טענה ישרה על שחתמו אפי' לעבוד ע"ז. וע"ז נתוכח עמם הנביא כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואמר דלא נוכל להאמין באדם עד יום מותו כי הבחירה נתונה בידי אדם ומצודה פרוסה על כל החיים ואף שמינה השם אותו לנגיד על עמו ישראל אינו סך את דרכו בסירים להיות אסור לעבוד בהכרח כי הארץ נתן לבני אדם ואיש כל הישר בעיניו יעשה והוכיח לישראל שלא היה להם לבטוח בו.. והביא ראייה שאין הקב"ה מונע הבחירה מברואיו. דהנה צריך להבין בעת שהיה אהבת דודים וזכר לעולם בריתו ברית אשר כרת בין הבתרים ושלח משה עבדו להוציאם מארץ מצרים. והדריך בנעלים בעים רוחו אל המדבר מקום נחש שרף ועקרב ופרש ענן למסך ואש להאיר לילה ויבא שלו ולחם לאכול מן השמים השביעם פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר ועם זה אמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה יש לתמוה מי שהוא כל יכול היה לו לחזק את לב ישראל שלא יגורו מפני איש ולבער ולנער רשעים מן הארץ. ועפ"י דברינו יובן כי הש"י אינו מונע הבחירה מאדם ועשה להם נסים ונפלאות נגד הטבע ולא הכריח את האדם לעשות רצונו כנ"ל. וזהו שנתוכח עמם הנביא מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי ר"ל שחתמו אפי' לעבוד ע"ז ואין לומר דהשם ב"ה מינהו למלך והכל גלוי לפניו ובודאי אין בו שום דופי זה אין טענה כלל כי סיבת הבחירה אינו מונע הש"י מבריותיו. וז"ש ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו ממצרים המוליך אותנו במדבר בארץ ערבה ושוחה ולמה לא הוליך אותנו מיד דרך ארץ פלשתים וצ"ל כדי שלא ימנע הבחירה וא"כ למה רחקו מעלי וק"ל:

בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. י"ל טעם למה הביאם הקב"ה למדבר מקום אשר לא עבר בה איש וכו' והיינו דאי' אסור להקריב קרבן בבמה בח"ל מפני טומאת ארץ העמים והטעם על שיש טומאה בח"ל יותר מבא"י מפני דמי המבול ירדו לח"ל וננערו שם כל מתי מבול ונעשה כל העולס כבית הפרס. אבל בא"י קיי"ל דלא היה המבול יורד לשם ולא נטמא כלל ולכך יש קדושה בא"י יותר מבשאר ארצות. והש"י בחר בישראל מכל העמים להיות לו לעם סגולה והשרה הקב"ה שכינתו בתוכם וצוה לבנות משכן להקריב שם קרבן לכך נתן להם א"י אבל ח"ל אינו ראוי להקרבה כנ"ל. וגם במדבר ראוי להקרבה כי לא נטמאה ממי המבול לפי שלא היה אדם לשם והש"י רוצה לזכות לישראל שיקרבו קרבן וזהו ההבדל שבין ישראל לאו"ה שקרבן של ישראל מתקבל לרצון ולכך הוליכם למדבר ולא במקום ישוב היות דהמדבר לא נטמאה ממי מבול לפי שהיא ארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם כנ"ל וק"ל:

ואביא אתכם אל ארץ הכרמל ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה. הק' האברבנאל הלא שבעה אומות נמי טמאו את הארץ ולמה נתוכח עם ישראל. ונ"ל בהקדים טעם למה הניעם הקב"ה במדבר ארבעים שנה. ורש"י וכל המפרשים פירשו דכאשר שמעו הכנעניים שישראל שלחו מרגלים נתנו עצה בלבם לברוח וקצצו כל עץ רענן ושחתו יבול הארץ כדי שאם ישראל יבואו לשם יהא הארץ נעדר מכל טוב ולכך היו הולכים במדבר ארבעים שנה כדי שיצמחו האילנות והארץ תתן יבולה. וצריך להבין לפ"ז למה שלחו ישראל מרגלים ואף הקב"ה צוהו שלח לך אנשים כדי שיניעו במדבר הלא היה יותר טוב להביאם מיד לארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולמנוע לשלוח מרגלים. אלא הענין כך הוא דכתיב אבד תאבדון וכו' את אלהיהם על ההרים וכו' ואמרינן בגמ' אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם אם היו עובדין ע"ז לדבר מחובר בעודו מחובר לקרקע אינו נאסר. וי"ל הטעם מפני שא"י מוחזקת היא מאברהם שייעד לו הקב"ה ליתן לו את הארץ ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו לכך לא נאסר מחובר לקרקע משא"כ תלוש נקנה בשינוי ונאסר לכך צוה על התלוש ולא על המחובר. אמנם כ"ז דוקא מעת שניתנה לאברהם אינה נאסר במחובר. רק הכנעניים היו בארץ קודם לידת אברהם ובאותו פעם היה שלו דבן נח קנה מיד בן נח בחזקה וא"כ בעת ההיא נאסר מחובר לקרקע מחמת ע"ז וע"ז אסור בהנאה. ולאותה הסיבה צוה הש"י לשלוח מרגלים כדי שיבא מורך בלבם ועמדו והשחיתו כל הארץ ולא נשאר מחובר שלא השחיתן וגוי שביטל ע"ז שלו מותר בהנאה. ולכך הניעם הש"י במדבר מ' שנה שימצאו א"י מלאה

כל טוב וכל מ' שנה הללו לא היו יכולין לאסור מחובר כטעם הנ"ל ולא הוצרכו ישראל אח"כ לבער כל טוב הארץ במחובר כי כבר ביטלוהו כנ"ל וא"ש:

וזהו המשך הכתובים שהוכיחן הנביא על שעבדו ע"ז ועל שטמאו נחלת ה' וז"ש ולא אמרו איה ה' המוליך אותנו במדבר והטעם היה כדי שאביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול מפריה ולשבוע מטובה כדי שתהיה הארץ מלאה כל טוב ולמה באמת כך וצ"ל לפי שא"י מוחזקת היא כנ"ל וא"כ הארץ היא שלכם ולמה תבואו יתטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה ובזה יתורץ קו' האברבנאל וק"ל:

הכהנים לא אמרו איה ה'. פי' דאי' בפרקי אבות בהיכל הקודש שבחר ה' לשכן שמו שם נעשו בו עשרה ניסים כידוע וגם אש המערכה היה רובץ שם כאריה אבל בהיכל הטומאה אשר עבדו שם לבעל היו עשר טומאות ואמר הנביא על כהני הבעל שלא אמרו איה ה' מפני שעשו דן כירושלים ואם מקדש אלהים הוא איה ה' היכן עשרה ניסים וק"ל:

ותופשי התורה לא ידעוני. חוזר לענין הנ"ל שחתמו הצדיקים לשמוע למלכם אפילו לעבוד ע"ז. וידוע מ"ד דאסור היה לשמוע למלך ישראל לעבור על א' ממצות האמורות בתורה ומכ"ש לעבוד ע"ז ועל זה צוח ירמיה בשביל כבוד מלכם הסתירו לעבור את דבר ה' ואמר לא ידעוני שעשו עצמם כאלו לא ידעוני. הנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו פי' דהנה נביאי הבעל היו מנבאין בלחשיהון עד שהשד היה מדבק עמם והיו מגידי עתידות דאלו לא הגידו עתידות מי פתי יסור הנה להאמין בדברי הבל. אמנם בני הרשף היו שומעים מאחורי הפרגוד כל פורענות שיבא לעולם ומיד מודיעים אותו לבני אדם אבל אם נגזר לטובה לא ידעו כלום כי הם כנפל אשת בל חזו שמש וזהו היה ההבדל בין נביאי אמת לנביאי הבעל כי נביאי אמת נאצל עליהם רוח העליון בין טוב ובין רע ח"ו אבל נביאי הבעל לא היו יודעין כ"א רע ולא ראו נפשם בטוב כנ"ל. וזהו מאמר הנביא ואחרי לא יועילו הלכו שנביאי הבעל מתנבאים דברים שאינם אלא לרעה להם ולא יועילו להם וק"ל:

לכן אריב אתכם נאום ה' ואת בני בניכם אריב. פי' בב' אופנים דהנה אית' כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב ובנים לא יומתו על אבות ומשני כאן במזיד כאן בשוגג וצריך להבין למה על הזדונות אין נפרעין ממנו וי"ל דודאי אם חטא בזדון המעשה המדה"ד מקטרג עליו מיד ואינו מאחר לתח לו כפי פעלו. אבל אם חטא בזדון הלב דהיינו ביחוד הלב אין המדה"ד מקטרג עליו מיד אלא צפון חטאו עד דור רביעי. וישראל בימי ירמיה לא חטאו לעיני בני אדם אלא בצנעה חטאו ולא היה רשות למשחית לחבל מיד אלא עד שלשים ועד רבעים וז"ש לכן אריב אתכם ואת בני בניכם אריב וא"ש:

או יאמר שהתנבא ירמיה על חורבן בית שני ואמר ואת בני בניכם אריב ע"י רומיים ומפרש כי עברו איי כתים וכתים הם רומיים כמבואר ביוסיפון. וקדר שלחו והתבוננו הן היתה כזאת ההמיר גוי אלהים וכו' ויש לתמוה למה דוקא לשני האומות האלה ונרא' דידוע לכל חכמי לב דכל אומה ולשון מקבלין שפע באמצעות גרמיים השמים ולכל אומה יש מזל מיוחד או כוכב מיוחד משבעה משרתים שאותו אומה מסתופף בצלו ולכך הם היו עושין דמות אותו כוכב ומקטרין למזל המיוחד להם וזהו ע"ז שלהם. אבל ישראל הם עם ה' ומקבלין שפע מן עילת כל העילות מפני שאין מזל לישראל. אמנם ישראל לא אבו לשמוע להש"י וזנו אחרי אלהי נכר ונאצו את קדוש ישראל ולא בטחו בה' ואמר הנביא שילמדו מוסר מן קדר דידוע דקדר הוא ישמעאל בן אברהם ולזרעו של אברהם אין מזל לפי שאמר השם ב"ה לאברהם צא מאצטגנינות שלך שעפ"י המזל היה אברהם עקר. והתחייב מזה שאין מזל לזרע אברהם וא"כ לא היה לקדר מזל כלל. אמנם אפ"ה היה עובד למזל מיוחד ולא היה ממיר אותו וע"ז אמר ירמיה ראו הן היתה כזאת ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים כמבואר שאין לו מזל אין ממיר אותו ועמי המיר כבודו בלא יועיל. וצריך להבין כבודי מיבעי ליה. וי"ל דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שהיו אומות אומרים אלהי ישראל נורא הוא ולכך היו מתיראין מפני ישראל וזהו היה כבוד ישראל שהם בנים למקום. אבל כאשר חטאו ישראל היו נקראים בנים משחיתים ועזבו את ה' ואין לך תמורה גדולה מזו וע"ז אמר כבודו כינוי לישראל וא"ש:

או יאמר דהנה ההיכל הקודש היה גאון עוזם ועטרת תפארת ישראל לפי שהיתה יער כרמילה של שכינה ורה"ק ממנה הופיע. ומנשה העמיד צלם בהיכל וא"כ איה מקום מקדשינו כי נסתלקה השכינה וגם כבוד ישראל נסתלק. וז"ש ועמי המיר כבודו בלא יועיל ר"ל תמורת הדמות שבהיכל שהיא לא יועיל וק"ל:

שומו שמים על זאת ושערו חרבו מאוד. מוסב אדלעיל שעבדו ישראל לגרמיים השמים ולכל הי"ב מזלות. ואי' אין הש"י נפרע מאומה עד שנפרע משר שלה תחלה ישראל חטאו ונתחייבו כליה וגם אלהיהם שעבדו להם נפרעו בהכרח תחלה וע"ז אמר ירמיה שומו שמים על זאת מלשון שממה. ושערו חרבו סערה נקראים י"ב מזלות כדכתיב ואשמע אחרי קול רעש גדול ר"ל שעילת כל העילות מאציל רוח אצל הרעש וזו גרמיים השמים ומן הרעש אל עולם השפל. והעד מאמר אליהו ז"ל שאמר וארא רעש גדול לא ברעש ה' ואחר הרעש קול דממה דקה וילט פניו באדרתו. ונבאר גם תלונות איוב כאשר נגעו ה' ביסורין חשב דאין הש"י משגיח בשפלים ואשר קרה לו הוא מאיכות רוע סידור

גרמיים השמים שהם פועלים בשפלים ועושים כרצונם כי לאיש דרכו נסתר מה' ויסך אלוה בעדו ולזאת הסיבה פתח פומיה ואמר אשר שם בסערה ישופני ר"ל שהקב"ה מסר עולמו לגרמיים השמים לכך גוי נתתי למכים. ומזלות נקראין סערה והשיב לו הש"י מן הסערה דכתיב ויען ה' את איוב מן הסערה ר"ל ע"י אמצעות המזל נענה איוב והוכיח אותו וז"ש ירמיה ושערו חרבו מאוד מפני שעבדו למזלות כנ"ל וק"ל:

באופן אחר נר' ומתחלה נבאר מאמר תמוה בגמרא מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו ע"ה שכל חולה הרואה אותו מיד נתרפא וכשמת תלאה הקב"ה בגלגל חמה ע"כ ואיני צריך לבאר הדקדוקים דממילא יובנו. אמנם דברי חכמים כדרבונות וכמסמרו' נטועים דברי בעלי אסופות כולם ניתנו מרועה אחד להודיענו מציאת הבורא ית' לענות כסילים באולתם ואיך גייר אברהם גרים לחסות תחת כנפי השכינה היות ידוע דקודם שנולד אברהם היה העולם נעדר מכל חכמה והיו עובדים לחמה ואומרים אלי אתה מאיכות זכות אורה וגם היא מאירה לכל העולם בזכותה וגם היא מאצלת חור לבנה. וכאשר בא אברהם לעולם מיד בא בחכמתו לפי שהחמה מקבלת שינוי בלילה ואי אפשר לקדמון לקבל שום שינוי והתבאר לו מיד אצילות ומציאות הבורא ית' ואמר לאנשי דורו עד מתי פתאי' תאהבו פתי לאמר להחמה אלי אתה הלא היא מפיק אורה בהכרח והולך וסובב בגלגל כל יום בהכרח וסיבת ההכרח מונע סיבת הקדמון והאמינו לו ויחשבה לו לצדקה. ולפ"ז יובן מאמר הגמ' מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם ר"ל סוד יחוד הבורא ופומיה ממלל רברבן למנוע סיבת הקדמון מהחמה. ויחס הדבר אל הצואר מפני שקול הפשוט היוצא מן הריאה מתחכך בצואר לחמשה כלי מוצאות. וכל חולה ר"ל חולי הנפש אשר היה מעולל בעפר ולא יוכל להשיג אחד האמיתי לראות אור כאשר בא אל אברהם והראה אותו מיד נתרפא והתברר לו מציאות הבורא במתק לשונו. וז"ש מי האיר ממזרח צדק זה אברהם שמאיר לכל העולם כחמה שמתחלת להאיר מאופק המזרח והכסילים ראו אור החמה ויחשך לבם אבל דברי אברהם היו מאירין כספירין. וכתיב ויגדל שמי בגוים שהיה מודיע לכל באי עולם שהשם ב"ה הוא עילת כל העילות. ונקדים עוד מה שכתבו הפלסופים שאור החמה איננה בתכלית שלימות זכות אורה אלא יש מעט שחרורית במזגה ודוק ותשכח בנסיון כשהיא במזרח או במערב. ונר'. לאמ"ו ז"ל טעם למה באמת איננה זך בשלימות כדי להפיק רצון המאמינים בחמה שהיא קדמון ואין לה גבול לכך אינה זך בשלימות להורות שיש לה גבול ומחיצה וכל שיש לו גבול אינו קדמון. אמנם קודם שבא אברהם היתה החמה זך בשלימות להפיק אורה והעד שטעו בחמה וכאשר מת אברהם אע"ה הטיל הש"י פגם בחמה כדי שיראו מלפנים

שאינה אלוהות ויחזור לקלקול הראשון מפני שלא היה איש בעל דברים כאברהם לדעת מציאות הבורא וזהו המאמר בגמרא וכשמת תלאה המרגליות בגלגל חמה ר"ל עשה פגם בחמה שלא יאמרו שהוא אלוה ויחזרו לקלקול הראשון ונתברר מציאות הבורא. ונחזור לענינינו דישראל עבדו לגרמיים השמים והיה צריך השם להראות לבני אדם שהמה לא אלהים לזה אמר שומו שמים על זאת ושערו חרבו מאוד וכו' וק"ל:

כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב וכו'. פי' בב' אופנים. הא' עפ"י מ"ד ואבדל אתכם מן העמים היות דכל האומות מושפעים באמצעות המזל וישראל מובדלים בזה מן האומות יען השם ב"ה מאציל עליהם מזיו הודו וכבודו עפ"י שכליים הנפרדים ואין צריכין כלל למזל וכי הם למעלה מן המזל. והואיל אנו עסוקים באותו ענין אשכילך ואורך אשר התיעצו הוברי שמים לבנות מגדל וראשו בשמים לסתום ארובות השמים ולקטר לגרמיים ויש בזה סוד עמוס וכמוס. ואמ"ו פי' לפי הפשוט דידוע לכל באי עולם כי מי המבול מחו כל חי מעל פני האדמה ואמרינן בגמ' שנטל הקב"ה שני כוכבים מכימה ונפתחו ארובות השמים וירדו מי המבול. ונראה לתת טעם לשבח דאי' מרוב השפע שהשפיע להם הקב"ה מרדו בו כמש"ה שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל ישלחו כצאן עוליהם וכו' יבלו בטוב ימיהם ולא יוכלו המזלות שאת השפע ויתרופף חוג הגלגל העליון ונקבעו ארובות השמים וזהו דאמרו חז"ל שנטל הקב"ה ב' כוכבים מכימה והוריד מבול לעולם דהיינו שנתפרקו ממקום חיבורם מאיכות רוב השפע ולפני שבר גאון ומתו כולם בימי המבול. ואנשי דור הפלגה בקשו לעשות עצה ולקנות תחבולה למנוע זאת השיבה ואמרו לאל סור מנו ודעת דרכיך לא חפצנו ואמרו הבה נבנה לנו מגדל ר"ל זה ע"ז וראשו בשמים ר"ל עילת כל העילות שהוא הראש לכל היצורים יהא בשמים לפי שאין השכינה שורה בד' אמות של ע"ז וממילא יסתלק השכינה ולא יקבלו שום הפסד כלל מהמזלות ויתנועו כפי סדר הילוכן. אבל הש"י הפיר מחשבותם ובטל עצתם ובלל לשונם ועל שאמרו וראשו בשמים לכן כתיב וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל. ונחזור לענינינו שישראל רצו שיאציל הקב"ה את רוחו עליהם ועבדו לגרמיים השמים כדי להוריד שפע מן המזלות והוכיח אותם הנביא על זה ואמר כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים ר"ל שלא בקשו השפע ממש ועוד עשו לחצוב להם בארו' נשברים אשר לא יכילו שאת השפע כימי המבול וק"ל:

אופן ב' נבאר ע"פ מ"ד בסנחרב מלך אשור שבלבל כל האומות והרס כל מבצריהם וכבש כל העולם עד שבא לירושלים ינופף ידו על הר בת ציון והקב"ה היה מסעף פארה במערצה ורמי הקומה השפיל ובלילה אחת נהרג כל מחנהו ונשארו לו מתי מספר והלך

לביתו בבוז ובקלון וסגד לע"ז שלו ויוצאי חלציו הרגוהו כידוע. ואי' אין השם נפרע מאומה עד שנפרע מאלהיה תחלה וסנחרב כבש כל העמים וביטל אלהי העמים. והעד כאשר גבה לבבו ושלח את רבשקה לירושלים לאמר כדברים האלה מי בכל אלהי העמים אשר הציל את ארצם מידי וזהו היה בימי יחזקיהו מלך יהודה ואפ"ה עבדו ישראל אלהי העמים בימי ישעיהו וע"ז אמר כי שתים רעות עשו עמי אותי עזבו וכו' ועוד מעשה רע לחצוב להם בארת נשברים אשר לא יכילו ושבחרו במזל אשר כבר בטל כחו בימי סנחרב וק"ל:

העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז. י"ל עפ"י מ"ד בגמ' שבי קשה מכולן דכתיב אשר לחרב וכו' אשר לרעב אשר לשבי וכו' מנה הכתוב שבי באחרונה שקשה מכולם. ולפ"ז צריך להבין מאמר אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי איך בחרה אותה צדקת בשבי שקשה מכולם. ולהבין זאת נקדים ענין אברהם דכאשר ייעד לו הש"י שיתן לזרעו ארץ כנען אמר במה אדע כי אירשנה והשיב לו הקב"ה כי גר יהיה זרעך ועבדום וכו' ואח"כ יצאו ברכוש גדול והאמין בה' וכו' וצריך להבין בתחלה נסתפק אם ירשו בניו את הארץ וכאשר אמר לו השם שבניו יהיו עבדים במצרים והאמין בה'. אלא הענין כך הוא דאברהם ראה במזל הארץ ארץ כנען שעבדים יירשו את הארץ והרהורין על רעיונו סליקו שהעבדים יהיו מאליעזר וע"ז אמר הן לי לא נתת זרע והנה בן משק ביתי יורש אותי. והודיעו הש"י רזא דנא שזרעו יהיו עבדים במצרים ונסתלק הספק מלבו והאמין. ויובן גם מאמר אסתר ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי לפי שאסתר בקשה רחמים על ישראל שישובו לארצם ואי אפשר שישובו אא"כ יהיו בתואר עבדים כנ"ל ושפיר אמרה אלו לעבדים וכו' נמכרנו החרשתי דלא היה חמת המציק כ"כ גדול דיכול להיות שישובו לארצם. ונחזור לענינינו דישראל עבדו למזלות והנביא הודיע להם שאין מזל לארץ ישראל וישראל אמרו שיש מזל לא"י ומיוחס אל העבדים כנ"ל. ואמר להם הנביא העבד ישראל מדוע היה לבז ר"ל אם אתם בתואר עבדים למה הלכתם בגולה לעבדים ולשפחות הלא בא"י אתם עבדים וק"ל. עליו ישאגו כפירים נתנו קולם ישיתו ארצם לשמה עריו נתצו מבלי יושב. רצונו לומר אם מזל שלהם מגין על העבדים למה עליו ישאגו כפירים וק"ל.

גם בני נוף ותחפנחס ירעוך קדקד פי' לפי שאמרו ישראל שהם בתואר עבדים ובנימוסי מצרים היו כותבים שאין עבד מלך ולכך הרג מלך מצרים ליאשיה המלך וקדקד הוא כינוי למלך כמו שהמלך הוא ראש לכל העם וז"ש גם בני נוף וכו' ירעוך קדקד וק"ל:

הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך המוליכך בדרך. פי' דזה חוזר על המשך הפסוקים דלעיל ור"ל מאין זכה פרעה לגדולה שיתגרה עם המלך ישראל ומפרש הנביא הלא זאת תעשה לך לפי שהשר של מצרים הפך פניו ביום קרב ולא היה לו כח לעמוד במלחמה כלל אמנם כשאמרו ישראל ניתנה ראש ונשובה מצרימה נתנו כח למצרים וז"ש הנביא הלא זאת תעשה לך בדרך וכו'. ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות וכו' פי' היות דכתבו חכמי הרופאים שמי נילוס הם רופאים למי שאין לו כח במזגו לבשל המאכל באצטומכא אם ישתה מי נילוס יתעכל המאכל ומשם יפרד לב' חלקים לכח המושך ולכח הדוחה המותרות. ומי פרת הם יפים לגשם שאינו מוליד. וידוע דשיחור הוא נילוס כי זהו נחל מצרים ומי פרת הוא נהר אשור וז"ש הנביא מה לך לעסוק ברפואות לשתות מי שיאור לעכל המזון הלא אתה תלך בגולה ותהיה חסר לחם. ומה לך לשתות מי פרת לכרות ולרבות בנים ובנות הלא בניך ובנותיך ילכו בשבי וק"ל:

תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך וכו'. פי' דהנה בעת שיולד הנער לפתח חטאת רובץ וישתער עליו מלך הצפון בלב וחיל רב ויבן דיק וישפוך סוללה לכבוש את המלוכה בבית ובחוץ אחר תאות הגשמי. רכו דבריו משמן והמה פתיחות וכאשר הוא מתועב בחטא עולה ומרגז על חטאיו ונוטל רשות ומייסר אותו ביסורין רעים עד יום מותו. אבל ילד מסכן מלט את העיר בחכמתו ולוחם נגד היצה"ר ומתחבר עליו ומגין עליו כתריס. וזהו דאמרי' לצדיקי' נדמה להם כהר שהיה מגין עליהם אמנם היצ"ט אם הוא מתועב בחטא מוכיח אותו על אשר לא עשה לשמור את דרך עץ החיים. וז"ש תיסרך רעתך ר"ל מי שיעץ אותך לרע הוא מיסרך ביסורין כנ"ל. ואשובתיך תוכיחך הוא היצ"ט כנ"ל והטועם כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך וא"ש. או יאמר דהנה הנביא אמר להם שישובו ואם לא ישובו מדרכם הרעה שיגלו ואמרו ישראל עלינו לא תבא הרעה וצריך להבין טענת הכסילים שלא יהיה עליהם רעה איך יתכן שישראל ישיבו זאת לנביא אשר רוח ה' בו. אלא הענין הוא כך דישראל עבדו לי"ב מזלות ולז' כוכבי לכת וכבר בארנו דאין הקב"ה נפרע מאומה עד שנפרע מאלהיה תחלה וא"כ צריך לכלות את כל העולם וזהו אי אפשר וע"ז בטחו ישראל. אמנם הקב"ה נפרע מישראל שלא ע"י המזל וז"ש הנביא תיסרך רעתך ר"ל רעות שעשית זהו מייסרך. וידוע דישראל לא עבדו את ה' אפי' בשיתוף וע"ז אמר ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך ולא פחדתי אליך שאפי' בשיתוף לא כיבדוהו וק"ל. כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרתיך וכו' ר"ל שאמר להם שיחזרו בתשובה והם אמרו כי כבר עברו כל התורה כולה ואמר להם דאפ"ה יקבלם הש"י דהבא

לטהר מסייעין לו ואמר דהלא כמה פעמים נכשלת בחטא ועשית תשובה והש"י היה מקבל אותך וז"ש כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך ר"ל העבירות קשות נתקתי ותאמרי לא אעבוד וא"ש:

כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה. פי' דהנה קרח וסייעתו בהצותם על ה' אמרו כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' והתחברו עמו ר"נ איש במחברת רשע והתעוררו על הכהונה ואמרו שאין דין משכן של מדבר למקדש שיהיה רק כהן א' כי המשכן הוא כמו במה שמותר לזר להקריב קרבן. אמנם משה השיבו שאין דבר זה תלוי בהר ציון דוקא אלא בכל מקום שהשכינה שורה ומה הוא אחד אף כהן אחד. ובני קרח עשו תשובה לבסוף ואמרו מה ידידות משכנותיך ה' צבאות ר"ל שמשה שפיר קאמר דלהמשכן יש דין מקדש ואמרו גם צפור מצאה בית רצונם לחזק דבריהם דידוע דקרבן עוף אין מקריבין בבמה ואלו היה למשכן דין במה לא הקריבו קרבן עוף. ונחזור לענינינו דישראל בקשו ג"כ לשמש בכהונה ועבודה אסורה בזר אבל בבמה אין כהן כלל ואפי' זר מותר להקריב ולזאת הסיבה עשו במות על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן לע"ז וז"ש ותאמרי לא אעבוד לה' והטעם כי על כל גבעה גבוהה כנ"ל וק"ל:

ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת. פי' דידוע תמונת שורק יש לה ג' עיקרים וישראל יש להם ג"כ ג' עיקרים ג' עמודי עולם והם כהנים לוים וישראלים ועוד דמספר ג' הוא כולל לכל מספר ואם תכפיל ג' פעם ג' עולה ט' וזהו מ"ק של אמת חותמו של הקב"ה ואין לך מספר גדול מן ט' כי אם יהיו יותר מן ט' יהיו לאחדים ותוכל לחלק אותם אבל מספר ט' לא תוכל לחלוק בשום פנים ואי אפשר שיהיו לאחדים. וע"ז אמר ואנכי נטעתיך שורק ר"ל בג' יסודות ועיקרים וזהו זרע אמת זרע בירך ה'. ואיך נהפכת לי לסורי הגפן נכריה ר"ל לפי שהגפן הטוב משתמר בסייג אבל גפן נכריה אין משתמר כלל כי לזר נחשב וכן היו ישראל עם ה' שלא היו עושין סייגים וגדרים נשמור את מצות ה' וא"ש. או יאמר דהנה הגאולה העתידה יהיה באשר"ק כמ"ש אשרקה להם ואקבצם ושורק הוא בסדר תשר"ק. אבל שקר הוא שלא כשדר ולכך שיררא לא קאי וז"ש ואנכי נטעתיך שורק כסדר ואיך נהפכת לי ר"ל שנהפך שורק לשקר וק"ל:

כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. פי' דהנה ישראל בימי יאשיהו המלך היו מתודין בפיהם ולבם לא נכון עמם והיו מראין פנים כאלו הם חסידים אמנם הקב"ה הוא בוחן לבבות וע"ז אמר הנביא אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית היינו בפני העולם ואיננו בנפש חפיצה כלל נכתם עונך לפני כי השם הוא רואה ללבב ויובן גם מ"ד בגמ' גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע רק לפעמים הוי גזר דין בלא שבועה. והענין

הוא דאם יש שקר בעולם הקב"ה קופץ ונשבע דשבועה של הקב"ה הוא היפך השקר ואז אינו נקרע. וז"ש כאן אם תכבסי בנתר היינו שמראים עצמם כחסידים ולבם בל עמם וזהו שקר ואז הקב"ה קופץ ונשבע באמת היפך השקר והוי גז"ד שיש עמו שבועה ואז אינו נקרע וז"ש נכתם עונך לפני. ואם תאמר על חנם לקו על לא חמס בכפך כי לא עבדת ע"ז. לזה אמר הנביא איך תאמרי לא נטמאתי ואחרי ע"ז לא הלכתי ראי דרכך בגיא לפי שישראל בדורו של יאשיהו היו עובדין ע"ז בצנעה וביערו כל ע"ז שהיה להם בראש הגג ובראש פינה במקום שרבים מצויין שם אבל במבואות האפלים ובמקומות העמוקות שם היו עובדים והם אמרו לא פעלנו און ולזה אמר להם הנביא ראי דרכך בגיא וק"ל:

פרה למוד מדבר וכו' בחדשה ימצאונה. דהנה כתיב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו שאמרו ישראל בשעת מ"ת מקושטת אני בכ"ד קישוטי כלה אמנם לא האריך השמחה כי אחר חדש ימים עשו העגל וע"ז אמר בחדשה ימצאונה. או יאמר דחדש אב מוכן לפרענות ישראל לפי שבכו בכייה של חנם במרגלים כידוע. וז"ש הנביא פרה למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח דכשיצאו ישראל ממצרים היו כלילת יופי משוש כל הארץ ונמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וכאשר חטאו במרגלים לא נפל פחדם על האו"ה כלל וז"ש כל מבקשיה לא יעפו והטעם בחדשה ימצאונה זהו חודש אב וק"ל:

מנעי רגלך מיחף וכו'. פי' דהנה יחוד האל ית' הוא בלב שלא יעבוד זולתו והדבר מסור ללב ואינו נודע אלא לה' לבדו שהוא בוחן לבבות והגשמים נעצרים על עבודת הלב שאינו כראוי והוי מכ"מ. וחכמי המחקר כתבו שאלולי הגשמים לא היה אפשר להולך יחף על הארץ מרוב חום השמש והעד שיש מדינה אחת באינדיי"א שאין הגשמים יורדין והיא בטבע חם מאוד וא"א לשום אדם לילך יחף. ונחזור לענינינו שירמיה היה מוכיח לישראל שיעבדו את ה' בלבם דאל"כ ועצר את השמים ולא יהיה מטר וזהו מנעי רגליך מיחף מחמת חום השמש וגרונך מצמאה וק"ל. ותאמרי נואש כי אהבתי זרים ר"ל הע"ז שהיא זרה לעובדיה שאינה מושיעם בעת צרה וק"ל:

כבושת גנב כי ימצא כן הובשת וכו'. פי' דידוע דגזלן משוה כבוד עבד לכבוד קונו והגנב עושה עין שלמענה כאלו אי"ו ועושה בצנעה במקום חושך ואופל וישראל שבאותו הדור היו עובדים ע"ז בהצנע ובהסתר כגנב וזהו כבושת גנב כן הובשת וק"ל:

אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו. כבר בארנו שהיו עובדים לחמה וללבנה לחמה היו עושין דמות מן עץ וללבנה היו עושין דמות מן אבן והחמה נקראת בעל שהוא מאציל אור ללבנה והלבנה נקראת אשה שהיא מקבלת מן החמה כאשה המקבלת פרס מבעלה וז"ש האומרים לחמה אבי אתה וללבנה את ילדתנו ות"ל.

וכי פנו אלי עורף ולא פנים. עפ"י מ"ד שאמר משה להקב"ה הראיני נא את כבודיך מ"מ יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו והראהו הקב"ה קשר של תפילין ויובן עפ"י מ"ד ביומא בן קמצר לא רצה ללמוד על מעשה הכתב שהיה כותב שם של ד' בד' קולמסים בבת אחת ויש ליתן טעם למה צריך דוקא לכתוב השם בבת אחת לפי שכאשר השם של ד' יורד מלמעלה למטה לעולם השפל מתחבר בעולם השפל. אבל למעלה הוא כל תיבה חשובה בפני עצמה ולכך זהו מעשה אומן לכתוב בבת אחת כמו שהוא בעולם השפל. ומזה הטעם אין אנו מזכירין את השם של ד' ככתבו שא"א לאדם שיוכל לדבר ד' תנועות בב"א. אבל במקדש היו מזכירין את השם של ד' ככתבו מפני דמקדש היה כעין שלמעלה. וידוע דמשה ביקש לידע מ"מ צדיק וטוב לו וכו' והראהו הקב"ה קשר של תפילין מפני דבקשר של תפילין מתחבר הד' ונמצא השם של שדי שלם וזה רמז לו הש"י דזה לא תוכל לידע ונקדים מ"ד דשם של ד' מקבל י"ב צירופים כידוע לכל יודעי חן ואם צדיק מקבל השם בצירוף כזה י"ה וזהו לשון טוב אז טוב לו ואם צדיק מקבל צירוף כזה ו"י זהו קול יללה אז רע לו. ורמז לו שענין של צדיקים הוא בהצטרף השם כמו הדל"ת שהוא נצטרף אל השם של שדי וזה לא תוכל לידע. ונחזור לענינינו דישראל בקשו להשיג איכות הצדיק לפעמים טוב לו ולפעמים רע לו ולא מצאו מענה ולכך סרו מאחרי ה' ואמרו שרע של הצדיק הוא מאיכות רוע סידור גרמיים השמים וזהו כי פנו אלי עורף ולא פנים ר"ל שבקשו להשיג למה יש צדיק וטוב לו וצדיק ורע לו וסרו מאחרי ה' ואפ"ה בעת רעתם לפי דעתם מצד סידור גרמיים השמים אמרו קומה והושיענו וק"ל.

ואיה אלהיך וכו' כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. י"ל דאלו היו עובדים לע"ז אחת י"ל שאותה ע"ז לא תוכל להצילם אבל ע"ז אחרת יש לה כח להציל משא"כ ישראל היו עובדים לכל ע"ז שבעולם וראו שלכולם אין כח להציל וז"ש ואיה אלהיך אשר עשית יקומו ויושיעוך דהלא מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יש לאחת כח תקום ותושיעך וא"ש:

או יאמר דהנה האבן עזרא כתב דבכל ג' ימים יש שינוי במזל. וכבר ביארנו דישראל היו עובדים י"ב מזלות הפועלים בעולם השפל ופעולת המזל היא למ"ד יום ובכל ג' ימים משתנה נמצא יו"ד פעמים משתנה המזל כל חודש בחדשו וי"ב פעמים יו"ד הוא ק"כ נמצא היה לישראל ק"ך ע"ז ואי' כמה יהיו בעיר ותהא ראויה לסנהדרין ולכל דין עיר ועיר ק"כ בעלי בתים. וז"ש הנביא כי מספר עריך ר"ל במספר הפחות שהיה בעירך היו אלהיך יהודה דהיינו ק"כ ע"ז כנ"ל וק"ל:

הלא מעתה קראתי לי אבי אלוף נעורי אתה. בישר הנביא דלעתיד יהיו ישראל כולם אהובים כולם ברורים כולם יזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ויעבדו את ה' באהבה וביראה ב"ב אמן.

הפטרת דברים

חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים בימי יותם עוזיהו אחז יחזקיהו מלכי יהודה. אי' בגמ' חזון ר"ת חציה זעם וחציה נחמה. ולכאורה יש ליתן טעם לפי דישעיה קפח ד' מלכים שנים היו טובים במעשיהם ושנים היו מקולקלים במעשיהם ואבארם בימי עוזיהו היה רעש בהיכל הקודש שביקש לשמש בכהונה גדולה ואחז היה אוחז בבתי כנסיות ובמ"ד כמבואר בגמ'. ויותם ויחזקיהו היו צדיקים גמורים וזהו היה חציה זעם וחציה נחמה כי כפי מעלת הדור והמלך כן הוא מעלת הנביא שאין מקבל הנבואה אלא בשביל ישראל כדדרשינן במשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו' והמפרשים פירשו על מה שהתנבא על נחמת ציון שיהיה ב"ב וקצת פורענות וצריך להבין הא גם שאר נביאים נבאו על נחמות ופורענות ולמה שינה ישעיה לשונו ופתח בחזון. ונראה להגאון ז"ל טעם ע"פ מ"ד בגמ' דכתיב וארא אני דניאל לבדי את המראה ואנשים אשר היו עמי לא ראו אבל חרדה גדולה נופלת עליהם ואמרינן בגמ' איהו עדיף דאיהו חזי ואינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאים ואיהו לאו נביא ופריך הגמ' וכי מאחר דלא חזו אמאי חרדה נופלת עליהם ומשני אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו ע"כ. ויש לתמוה האיך קאמר אינהי עדיפי מיניה דאינהו נביאים ואי נביאים הם אמאי לא חזו את המראה. ונראה לומר ע"פ מ"ד טעם למה לא גילה הקב"ה את קץ הפלאות ע"י עבדיו הנביאים לפי דאם הנביא מוציא הדבור מכח לפועל על הפורענות שוב אינו חוזר ואם יזכו ישראל בתשובה קול התור נשמע בארצינו קודם זמן הקצוב וכל היום זמנו הוא כי הדבר תלוי בתשובה והיום אם בקולו תשמעו. ואלו היה הש"י מגלה הקץ ע"י עבדיו הנביאים שוב אינו יכול לחזור לכך הסתיר הש"י את הקץ. ולדניאל הראה רק במראה בבחינת הלב מבין דהיינו לא בבחי' דבור ולבא לפומא לא גליא ומי שהוא בתואר נביא אין יכול להתגלות לו את קץ הפלאות כי ענין נביא הוא שהקב"ה מאציל רוחו עליו. ונביא הוא מגזרת ניב שפתים דהיינו דיבור ושומע קול מדבר והנבואה עודד הנביא ואסור לכבוש את נבואתו וא"כ א"א לגלות לו את הקץ בשום פנים כי מאחר שהוציא הדבור מכח לפועל אין הש"י חוזר ממנו כנ"ל. ולפ"ז יובן הגמרא דלדניאל הראה הש"י את קץ הפלאות ואנשים אשר היו עמו הם היו חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים

ולמה באמת לא ראו הלא היו נביאים וכל רז לא אנס להם לזה אמר אינהו עדיפי מיניה שהם היו נביאים ולנביא א"א להשיג המראה הגדול הזה כי הוא צריך לגלות מיד ומראה זה לבא לפומא לא גליא ולכך לא ראו ופריך וכי מאחר דלא ראו אמאי אימה נופלת עליהם ומשני מזלייהו חזי ר"ל דלכך אימה נופלת עליהם על דלא השיגו את המראה מקץ הפלאות והטעם היותו חזות קשה ארוכה מארץ מדה וע"ז נתחלחלו שיהיה המזל רודה בישראל באריכות הגלות המר הזה וזהו במסתרים תבכה נפשי ר"ל הואיל וקץ נסתר ש"מ שהוא זמן ארוך ולכך תבכה נפשי עד שירחם ה' את עמו ונחזור לענינינו דישעיה ראה את קץ הפלאות בדרך חזון שהוא בלב שנודע כי כל חזון בלב כמ"ש הזוהר על פסוק ואתה תחזה וע"ז אמרי' בגמ' שהוא חצי נחמה היות שחזה את הקץ ולא הוציא מכח לפועל וא"כ אין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט והיום אם בקולו תשמעו וכל היום זמנו הוא וזהו חצי נחמה לכך לא נאמר רק חזון שהיא השגה בלב וק"ל:

שמעו שמים והאזיני ארץ כי פי ה' דבר. רבים תמהו על שהפך המאמר שמשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ וישעיה אמר שמעו שמים והאזיני ארץ. ונראה לתרץ ע"פ מ"ד בגמ' דמקשה קראי אהדדי כתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר משמע דהגשמים יורדין מן השמים ודוד אמר הללו את ה' מן הארץ אש וברד שלג וקיטור משמע הגשמים באים מן הארץ ומשני הגמ' בתחלה היו יורדים מן השמים ובא דוד והורידן לארץ וע"ש בתוס'. וחכמי המליצה ביארו שמלת האזינו הוא מהבנין הכבד הנוסף ומורה על חוזק הפעולה כאדם המוסר מפתח לחבירו ומזהירו שיתמיד בהשגחה אמנם שמיעה הוא רק מקרה בעלמא. ולפ"ז א"ש בימי משה היה מפתח של גשמים נמסר עדיין לשמים ושפיר אמר האזינו לשמים. אבל בימי ישעיה כבר היה בא דוד והורידן לארץ והיה מפתח של גשמים נמסר לארץ ולכך אמר האזיני לתרץ וק"ל. או יאמר ע"פ מ"ד ויגבה ה' צבאות במשפט ר"ל כשמדה"ד הוא מחייב ליש' אז הקב"ה מגביה הדין למעלה כדי שיצטנן האש קודם רדתו למטה וכמש"ה אל רם ונשא ר"ל שמדה"ד הוא גבוה ואין הפורענות כ"כ קרוב. ולפ"ז א"ש משה שאמר שירה מפי עצמו האזינו השמים והוא היה על הארץ לכך בחר לו לעד השמים שהם יעשו דין ומשפט לישראל כי יד העדים בראשונה והמדה"ד יהיה רחוק מישראל ויצטנן קודם שיעשה דינם. אבל ישעיה אמר כי פי ה' דבר ואלקים הוא בשמים לכך בחר לו לעד הארץ שיהיה ג"כ מדה"ד רחוק מישראל וא"ש. או יאמר דמלת האזינו הוא לשון שתיקה וכבר נודע דשמים אומרים שירה כמ"ש השמים מספרים כבוד אל וא"כ אם ישתקו השמים נתמעט השירה אמנם האזינו הוא בעצמה שירה שאמר משה תמורת השמים ולכך אמר האזינו השמים אבל ישעיה לא

אמר שירה לכך לא אמר האזינו השמים שלא יתמעט שירתו של הקב"ה ואמר האזיני ארץ דבלא"ה אינה אומרת שירה וק"ל. בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי מוסב אלעיל למה אמר משה האזינו השמים היות לפי דמאז ומקדם היו ישראל במדרגת כוכבי שמים וזהו בנים גדלתי ורוממתי וא"כ שמים עיקר ולכך אמר לשמים. אבל עכשיו הם פשעו בי ונעשו במדריגת עפר ולכך אני אומר האזיני ארץ וא"ש. או יאמר ע"פ מ"ד שישראל עבדו לגרמיים השמים והטעם לפי שבקשו לקבל שפע מגרמיים השמים. אמנם באמת ישראל אין מקבלים השפע באמצעות המזל כלל יען המה למעלה מן המזל כמש"ה ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי וזהו שנתוכח עמם הנביא בנים גדלתי ורוממתי ר"ל למעלה מן המזל והם פשעו בי בי דייקא שעבדו למזלות לקבל שפע מהם ופשעו בי וק"ל. או יאמר דהנה כתיב ורם לבבך ושכחת פי' באיכות רוב כסף וזהב אדם מתגאה ורם לבבו בדמיונו ומתענג בצבי עדיו ומתעלס באהבים ומרווה את גוייתו בנופת צופים ומרוב התענוג הגשם רעיונו אל חוג הגלגל העליון סליקו ופנה אחר הוללות וסכלות ושוכח ביראת ה' הרואה מצפוניו ושם היראה אחר הדלת אמנם אם יתעורר איך שבו העבים אחר הגשם ביום שיזועו אנשי חיל וכבגד יאכלם עש וראה העושר אשר לו זו מתת אלהים היא ושב אל ה' בכל נפשו יכול לתקן את אשר עיוות כי שגגה היא. וא"כ יש לישראל קצת התנצלות בטענת משה אתה גרמת להם אשר השפעת להם רב טוב. אך זהו אלו שכחו השם. מטוב רוממות והיינו שוגג וכמש"ה ורם לבבך ושכחת אבל הם פשעו במזיד. וזהו שנתוכח הנביא עם ישראל בנים גדלתי ורוממתי שהרביתי להם כסף וזהב ורוממתי אותם בעושר והם פשעו בי ר"ל במזיד ולא בשוגג ע"י שכחה וק"ל:

ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו. פי' שהוכיח אותם הנביא על שעבדו לי"ב מזלות ולד' יסודות וחמור זהו כינוי לד' יסודות ואבארם דע כי הארץ הוא מרכז האמצעי והוא יסוד העפר הנקרא חומר והמים מקיפין את הארץ והוא יסוד הימים ואויר מקיף את המים וזהו יסוד רוח ולמעלה מן האויר יסוד אש והוא זך מאוד ואין נראה מאיכות רוב זכותו וסובב ועולה עד תכלית עולם השפל ומה שנראה בזה כמה גוונין במראה אש היינו כשהוא למטה והוא בלול משאר יסודות אבל כשהוא עצם לבד הוא זך. והאחרונים כת אלקימאה מצאו שהוא המחבר ג' יסודות ביחד במחברת מקנה לקנה והוא יסוד אש. ומלה חמור מורה על ד' יסודות והיינו ח' היא חומר יסוד עפר. מ' זה יסוד מים. ר' זה יסוד רוח וי"ו התיכונה הוא הבריח התיכון מבריח מקצה לקצה לחבר מחברת הקודש אחת שלא יתפרדו איש מעל אחיו. ולכך נקרא וי"ו ווי עמודים המחברים הלולאות. וז"ש חז"ל אם לא יזכו ישראל יהיה משיח ה' הנה עני ורוכב על החמור ר"ל שיהיה מוגבל מד'

יסודות אמנם במדריגה יהיה למעלה מד' יסודות כמו שישראל המה למעלה מן המזל ולכך אמר רוכב על החמור וכבר ביארנו דחמור ר"ת ד' יסודות כנ"ל. ונבא אל הביאור שנתוכח הנביא עמם על שעבדו למזלות ובחרו להם שור מפני שראו שור במרכבה וגם עבדו לד' יסודות דהיינו לשר שלהם ואמר ידע שור קונהו ר"ל המזלות הם יודעים קונם והם מקבלין שפע מן השי"ת וחמור אבוס בעליו ר"ל שד' יסודות הם מקבלין שפע מן המזלות ומה שאין המזלות נותנין להם אין להם. וזהו לשון אבוס שנותנין בו מאכל וגם הם יודעים בעליה. אבל ישראל עשאו כאלו לא ידע עמי הם עמא דבר לא התבונן וק"ל:

הוי גוי חוטא עם כבד עון זרע מריעים בנים משחיתים תמה בזוהר איך אמר זרע מריעים הלא האבות היו עמודי עולם ותירץ דכך אמר הנביא זרע מריעים ר"ל שאבות שלהם היו מריעים לבניהם על שלא עבדו את ה' דהיינו גרש את האמה ואת בנה וגם לבני הפלגשים נתן מתנות וישלחם מעל פניו. ולפי הפשוט כך הוא דהנה הטעם למה אנו ישראל בגלות דלים וסחופים מגולה לגולה ואו"ה יושבים שלום ושקטים והטעם הוא מפני שהאו"ה מעשה אבותיהם בידיהם תבל ישראל היה להם לבחור בטוב כי אבותיהם טובים היו ולא היה בהם שמץ פסול לכך המדה"ד מקטרג על ישראל ביותר מעל כל אומה ולשון שהיה להם לבחור בטוב כמו שעשו אבותיהם. וז"ש הנביא הוי גוי חוטא עם כבד עון רק קשה הלא העכו"ם שבזמן ישעיה הנביא ג"כ חוטאין והם יושבים בשלום לזה אמר זרע מריעים וכו' ר"ל דהעכו"ם הללו לא היה להם ממי ללמוד כי הם זרע מריעים ולא עבדו את ה' מעולם אבל ישראל עבדו את ה' מעולם כי ראש צורים היו אבותיהם ואיך עזבו את ה' וכך הוא הפי' עם כבד עון ר"ל שעונם גדול מנשוא מאלו עכו"ם שהם זרע מריעים בנים משחיתים משא"כ ישראל ולכך עונם כבד יותר וק"ל:

נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור. פי' ע"פ מה שיסד הפייטן שתים בראש בניו שכונים ואחת בראש מלכם נתונים וכו אי' במדרש והתקדשתם והייתם קדושים יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם ע"כ המד' והענין הוא דג' קדושות הן וב' קדושות המין הישראלי יכולים להתדמות לבוראם בחייהם קדושה ראשונה היא נקי ואין בו חטא כלל וגם במין הישראלי יש צדיקים שלא חטאו כלל בצאתם מרחם אמם עד שהלכו לעולמם ומתו בעטיו של נחש כגון ישי אבי דוד. וקדושה שניה לעשות ניסים ונפלאות וגם במין הישראלי יש צדיקים שעשו ניסים ונפלאות כגון אליהו הנביא ואלישע תלמידו והעד שאמרה שונמית הנה איש קדוש עובר עלינו תמיד על שהיה מלומד בניסים. וקדושה ג' הוא שהש"י הוא עילת כל העילות ונהר דינור נגיד ונפיק קדמוהי והוא אחד אמיתי בזה נבדל הש"י מכל ברואיו. וז"ש הפייטן שתים בראש בניו

שכונים שיש להם שני קדושות הללו חבל קדושה ג' לה' לבדו והן הלה דברי המדרש והתקדשתם והייתם קדובים ר"ל שני קדושתו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני קדושתי למעלה מקדושתכם. וז"ש נאצו את קדוש ישראל ר"ל שלא הלכו בדרכיו כלל ולא נתדמו לבוראם וא"כ נאצו את קדוש ישראל ר"ל באותן קדושות שהיו מעוטרין בהם ואם כן נזורו אחור מהשנים אשר היו נבדלים מכל האומות וק"ל. או יאמר דאי' וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא ה' ששקד שתי שנים קודם זמנם. והטעם למה שקד הלא אין מדה"ד חורץ עונשו עד שתתמלא סאתו. ונר' דשפיר העניש מדה"ד לפי שהם רצו ושקדו לעבירה ולכך שקד מדה"ד לפרוע מהם קודם זמנם וז"ש נאצו את קדוש ישראל ר"ל שהיו שוקדים לעבירה שהיו מזרזים עצמם ונאצו אותו. נזרו אחור ר"ל שהפכו מלת קדוש לשוקד ששקדו לעבירה ושקד מדה"ד וק"ל:

על מה תוכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי. פי' התרגום יונתן דהנה בעון הדור ת"ח מתים כדי לכפר עליהם וראש ולב איקרי צדיק כי כמו שהראש והלב הם ראשי איברים שבאדם כן הצדיק הוא ראש שבדור ולבם וז"ש על מה תוכו ר"ל שהצדיקים נאספין בעון הדור עוד תוסיפו סרה כי ליצני הדור אומרים מצא ב"ח לגבות את חובו ושלום יהיה לנו ובשרירות לבנו נלך וק"ל. או יאמר דהנה ב' מיני יסורים הם יסורין של אהבה ויסורין של פורענות יסורים של אהבה אין מבטלין תורה ותפלה ויסורים של פורענות מבטלין תורה ותפלה. והענין הוא לפי דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. אמנם כוונתו של הצדיק היה לעבוד את בוראו ואם נכשל בעבירה שגיאה היא מאיכות מזגו דגבר נפש הצומחת על נפש החיונית ונכשל אבל כוונתו הוא לטוב וא"כ אם יתיסר ביסורין כמו כן הגוף מתיסר אבל השכל אין מתיסר כלל כי לא חטא ויראת ה' תמיד חקוקה על לוח לבו ועל חוג הגלגל העליון ואם יסורין באין עליו אין מטריף דעתו ודעתו צלולה לעבוד את בוראו בלב ונפש והן הן יסורין של אהבה כי ראשו זך בשכלו ויוכל ללמוד תורה וגם לבו שלם ביראתו ויוכל להתפלל כי לא איקרי תפלה וא"כ אין מבטל מעבודת ה' כלל וסובר עונשו ולכך הם יסורין של אהבה אבל הרשע אם עובר עבירה מתכוין למרוד ועובר בלב ונפש לכך אם מדה"ד מעניש אותו מעניש הנפש עם הגוף כפי אשר חטא בנפש כך נענש ואם בקש לעבוד את בוראו לא יוכל כי הנפש מגורה בלב וראש ושניהם נידונין על פשעם והם נקראין יסורין של פורענות וזהו שאמר על מה תוכו עוד תוסיפו סרה ר"ל יסורין שהם יסורין של פורענות והן הן המבטלין לעביד את הבורא יתב' בתורה ובתפלה וזהו כי כל ראש לחלי וכל לבב דוי וא"כ א"ת לעבוד הבורא יתב' בשום ענין וק"ל. או יאמר דאי' בגמ' ויאמר ה' אל אליפז חרה אפי בך ובריעיך וכו"

מכאן שאין אדם נתפס על צערו דאיוב מרוב צערו הטיח דברים כלפי מעלה. רק עדיין קשה דאין תירץ זה מספיק על אשר חרה אף ה' ברעי איוב הא שפיר הוכיחוהו כי איוב כפר בגמול ועונש וחשב שהעולם נמסר לגרמיים השמים שאמר יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירעני שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני ר"ל שאין הקב"ה משגיח בשפלים. ומי חכם ישמע ולא יענה כסיל באולתו. רק הענין הוא דכתב הפילוסוף אם חכם לב ישמע קול משוגע ושיכור מדברת לשון גדולות על המלך אל יענה את הכסיל כי ברוב דברים עוד יוסיף לדבר ושתיקתו יפה וע"ז חרה אף ה' באליפז על שענה נאיוב כי דעתו של איוב נטרפה כמו שהעיד הכתוב כי לא בדעת ידבר איוב ודבריו לא בהשכל ורעי איוב ענו אותו ויותר שדברו אותו עוד יוסיף להחריף יותר ולכך חרה אף ה'. וזהו כוונת הגמ' מכאן שאין אדם נתפס על צערו וא"כ לא היה להם לענות אותו כי עי"ז גרמו יותר חירוף וגידוף וע"ז חרה אף ה' בהם. וזהו מאמר הנביא על מה תוכו עוד תוסיפו סרה ר"ל שאתם מוכים בחולי המטריף דעת האדם ובזה תוסיפו סרה לפעור פיכם לבלי חוק וזהו כי כל ראש לחלי וכל לבב דוי וק"ל:

מכף רגל ועד ראש אין בו מתום פצע וחבורה ומכה טריה וכו'. פי' דיש ג' מדריגות במין האדם הא' נבזים ושפלים אשר שכבו בראש כל חוצות כהוא והב' הם בינונים. והג' הם ראשי ומנהיגי עם ומדריגה ראשונה הם בזויי עם אשר אין להם בושה לעבור עבירה בפרהסיא וקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמס בין שיחים ינהקו ותחת הכול יספחו ולהם כינה הנביא בשם רגל כי רגליהם אסירי עוני. ולמעלה מזאת המדריגה הם בינונים אשר יש להם פחד ובושה ולכך במחשך מעשיהם ובמסתרים יהרוג נקי כארי יושב בסוכה במארב חצרים עיניו לחלכה יצפונו ידכה ישוח ונפל בעצמיו חלכאים ואויל שפתים ילבט ואומר זך לקחי בבר ידי ונקיון כפי עשיתי זאת ורעיונו מלאה נכלה וערמומית מלא תשואות וזהו מדריגת בינונים. ומדריגה השלישית הם ראשי עם וזו היא טומאה רצוצה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת ואין מי מוחה בתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ ואין להם בושה מבני אדם כי ברוממת רוחו מתהולל ומוליך יועצים בולל. וההבדל בין כת הפוחזים לכת הג' הוא כי כת הפוחזים אין מחטיאים אחרים כי מי ילך בעקבותם. אבל כת שלישית מחטיאין אחרים כי לומדים הרע מאתם ואלה השלשה היו באנשי ירושלים ואמר הנביא מכף רגל ועד ראש ר"ל מן בזויי עם ועד ראשי עם אין בו מתום פצע זו מכת חרב מלוטש שהוא גלוי לעין כל וכמו כן חטאת בזויי עם שחטאו בגלוי. וחבורה הוא אינו נראה רק בתוך הגוף וזו היא טומאת זב שמטמאת בעליה ועושין משכב ומושב וטמא טמא יקרא. וביאר הנביא שלא עשו שום רפואה

למכות האלה והיינו לא זורו קאי על פצע ולא חובשו זו רפואת חבורה ולא רככה בשמן זו היא רפואת מכה טריה וק"ל.

ארציכם שממה עריכם שרופות אש. דהנה יש לפרש מלת שממה שהיא שממה מאין יושב ויש לפרש מלת שממה מישראל דוקא אבל או"ה יהיו בעריהם לזה מפרש הנביא ארציכם שממה והיינו שרופות אש שלא תטעה לומר מישראל לבד. ואמר אדמתכם לנגדיכם זרים אוכלים אותם ושממה כמהפכת זרים ר"ל סדום שלא יתיישב כלל וק"ל:

ונותרה בת ציון כסוכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה. פי' דאיתא בשיר שלמה מי זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים פי' אע"פ שגלו ישראל מעל אדמתן לא נסתלקה שכינה מן כותל מערבי ומשגיח על עמו ישראל בגלותם וזהו ונותרה בת ציון. בהשראת השכינה כסוכה בכרם העשויה להשגיח כן השכינה מציץ מן החרכים. אך הסוכה בכרם השומר רואה ונראה ואנו אין רואין. לזה אמר כמלונה במקשה שגם השומר אינו נראה לפי שהי' מיוחדת לשמירה בלילה. אך במלונה יכולים לילך לשומר אם ירצו ואנו אין יכולין לילך לזה אמר כעיר נצורה שאין יוצא ואין בא כך אין אנו יכולין להתדבק ברוה"ק ושכינת ה' בעו"ה וק"ל:

לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום הייני לעמורה דמינו. פי' דאיתא בגמ' על מה אבדה הארץ דבר זה שאלו לחכמים ולא ידעו לנביאים ולא ידעו עד שאמר הקב"ה על עזבם את תורתי. וצריך להבין איך נסתפקו על מה אבדה הארץ הא נתפרש בנביאים כל רוע מעלליהם ונראה דאיתא וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא ומתחלה נבאר ענין השקדה במה שאמר המשורר שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג וצריך להבין המאמר הזה ונראה דהנה איתא האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו מפני דמצות של הש"י הם גזירות ולא רחמנות. ומבואר בזוהר רחמנות של צפור הוא מפני שאם מתנודד לכאן ולכאן ומבכה על במה כי איננם ובא מלאך לפני הקב"ה ואמר כך הצפור מצטער מיד השכינה מבכה על בניה על אשר הלכו שבי לפני צר ומקוננת ואומרת קלני מראשי על בניה כי איננם על היכל המלך אשר היתה כלילת יופי משוש כל הארץ איך היא חרבה ושוממה מבלי בנים והקב"ה מתמלא רחמים. אמנם קיי"ל אם הגוזלות מפריחים מותר ליטול האם על הבנים מפני שאינה מצטערת עליהם. אמנם השי"ת ברחמיו שקד הפורענות קודם שתתמלא סאתם וזהו מאמר המשורר שקדתי כדי שאהיה כצפור בודד על גג זהו רחמנות של הקב"ה. עוד אמרו ששקד השי"ת לפי דבגלות יכניה הגלה נבוכדנצר החרש והמסגר לבבל וכל גדולי ישראל כמעט שכחו התורה בארץ ישראל והגלה הש"י לבבל שלא תשכח תורה מפי זרעו ואלו המתין הש"י עוד שתי שנים כבר בא

הזמן של החרש והמסגר לילך לעולמם לחזות בנועם ה' ולזאת הסיבה נשתכחה תורה מישראל חלילה לכך שקד הש"י. וזהו מה שתמהו הנביאים על מה אבדה הארץ דודאי אלו גלו ישראל בזמנם לא היה תמי' כלל כי גלו בחטאם אכן הם תמהו על ב' שנים קודם זמנם למה אבדה הארץ. ולזה השיב הקב"ה על עזבם את תורתי לכך שקד הש"י קודם זמנם וזהו השקידה היתה שלא תשכח תורה בישראל ואלו היה תורה בישראל בלי דור יכניה לא הי' הקב"ה שוקד לגלותם קודם זמנם וכן להיפוך אלו ח"ו אף דורו של יכניה לא למדו תורה לא היה הקב"ה שוקד והיה מדה"ד מכלה רעים וטובים דכיון שנותן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע והואיל וגלו שני שנים קודם לא היה רשות למשחית לחבל כ"כ. וזהו כוונת הנביא לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד ר"ל שנשתייר התורה והיינו ביד החרש והמסגר ואלו לא הותיר לנו שריד שלא היה תורה כלל בישראל לא שקד השי"ת ומדה"ד היה מכלה רעים וטובים כמעט כסדום היינו ר"ל שאפי' היו בנו אנשים צדיקים כמו בסדום שהיה לוט אעפ"כ לעמורה דמינו היינו נדונין כאלו כולנו רשעים דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין וכו' וק"ל:

או יאמר דהנה אי' בגמ' אע"פ שחרבה ירושלים לא פסקו אנשי אמנה ופה"ג הא אמרי' לא חרבה אלא על שלא היו בה אנשי אמנה דכתיב ואנשי רכיל היו בך ומשני ל"ק כאן במילי דשמיא כאן במילי דעלמא ר"ל במילי דשמיא לא פסקו במילי דעלמא פסקו וזהו מאמר הנביא לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד ר"ל אנשי אמנה כמעט כסדום היינו ולזה חזר ואמר שמעו דבר ה' קציני סדום לפי דבמילי דשמיא לא פסקו אנשי אמנה וזהו קציני סדום שהיה לוט ועם עמורה היינו המוני עם וק"ל:

למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' וכו'. פי' דאיתא בגמ' בבא בן בוטא הקריב כל יום חטאת אע"פ שלא חטא והטעם שאם הוא לא חטא א"א שלא יחטא אחד מישראל וכל ישראל ערבים זה לזה. ואולם זהו דוקא אם ישראל הם באהבה ואחוה דינם כאלו הם גוף אחד ומכפר הקרבן על חבירו אבל אם שנאה ותחרות ביניהם אין הקרבן לרצון ובאנשי ירושלים היה קנאה ושנאה ביניהם כמבואר וזהו שנתווכח הנביא למה לי רוב זבחיכם ר"ל מה שאתם מקריבים על אחיכם בני ישראל אינו מתקבל כי אין לבבכם שלם. ודם פרים ועתודים לא חפצתי פי' עפ"י מ"ד בפסוק וסמך ידו ונרצה לו שסמיכות יד מכפר והטעם לפי שהסמיכה היה צריך להיות בכל כחו והזכיר כל עונות אשר עשה במרד ובמעל ומתודה ומתחרט על עונותיו ועוזב חטאו רשע ופשע אשר עשה והתערב נפשו בנפש הקרבן ותיכף שוחטין וזורקין הדם ודם הוא הנפש והוי כאלו הקריב דמו על המזבח וזהו דוקא אם מתחרט בעת הסמיכה אבל אם אין מתחרט אין מועיל הקרבן

כלל דנפש הבהמה אינו מכפר וז"ש הנביא ודם פרים ר"ל דם פרים לבד שלא נתערב בו נפש אדם כי עדיין עומדים במרדם לא חפצתי וק"ל:

כי תבאו לראות פני מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי. פי' דאית' בגמ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. ר' יוחנן אמר ראייה ממש ר"ל אמר ראיית קרבן ונראה דלא פליגי דהענין ראיה הוא שיהנה מזיו השכינה להשרות עליו רה"ק ואולם אם אין ראוי לכך ס"ל לר"י שחייב להראת בקרבן ואם ראוי ס"ל לר"ל בחייב להראות ממש ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי וז"ש הנביא כי תבאו לראות פני מי ביקש זאת מידכם לפי דבאותו פרק לא היו ישראל צדיקים ולא היו ראוים לקבל פני שכינה ולכך אמר רמוס חצרי ודי שתשלחו לקרבן וק"ל:

לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטורת תועבה היא לי. פי' דיש מין בני אדם שנתן להם אלהים עושר ונכסים וכבוד ולא הראה נפשו בטוב בתענוג מהונו ועשרו והולך בדרכי עוני לקמוץ את ידו ופתחו שלא יהיו עניים מרודים וטרודים לבוא לביתו ואם מביא קרבן על חטאו מביא מנחת עני כי ההרגל נעשה טבע שני וגם אינו רוצה שיחזיקוהו בעושר וזה מנחת שוא מפני שהוא עשיר. ואולם אם זאת המדה הגרועה יש בכהן והוא המקטיר קטורת והקטורת היה מעשיר. וגם אם הם עושין עבירות בסוד הנסתרות לה' אלהינו והקטורת מכפר דבר שבחשאי וכל אדם לא יהיה באהל מועד. אבל הם עושין פומבי וא"כ קטורת אינו פועל והוא רק תועבה וגם הכהן המקטיר קטורת וקטורת היה מעשיר ואיך ישלח אביונים מאתו ומטיל מום בקדשים ואומר שלא התעשר מהקטורת או שאמר שחסר אחת מסממנים ולא נתקבל לרעוא ועושה הקטורת לתועבה וא"ש:

או יאמר דאי' בגמ' בימי ר"י בן זכאי הפסיק מי המאררי' מפני שחטאו בגלוי והמים אין בודקין. ואם היה נותן מי המרים לאשה היה צריך להקריב מנחת קנאות ואולם אם היה בגלות הוי מנחת שוא וז"ש לא תוסיפו הביא מנחת שוא. קטורת תועבה היא לי נראה הטעם למה דוקא הקטורת מעציר המגפה מפני דאם ישראל הם באגודה אחת בדיבור וקישור אין שום משחית שולט בהן וקטורת הוא בלשון ארמי קטרי והוא קשר. וכשישראל הם מחוברין המגפה נעצר וגם החלבנה היה בקטרת כדי שיהיה הכל באהבה ואחוה ושלום. ואולם אם אין שלום בישראל בין איש לרעהו אין הקטרת מתקבל לרעות וז"ש על שהיה חרב בין איש לרעהו הקטורת תועבה היא לי שאינו מתקבל לרעוא וק"ל חודש ושבת קרוא מקרא לא אוכל און ועצרה. פי' מפני דחז"ל תקנו שיהיו קורין בתורה בשבת והטעם כדי לבטל כל הרהורי דעבירה לפי שאינו עוסק במלאכה משא"כ בחול הוא עוסק בעניני עולם ואולם אדם שאין עוסק בעניני עולם בחול צריך לעסוק תדיר

בתורה כדי לבטל הרהורי דעבירה ולהתחרט בעינים זולגות את אשר עיוות ושלא יכשל עוד בחטא אמנם יש מין בני אדם שהם עוסקים בתורה להתפאר בהם ולומר כי גם אני מבין חידות ושבע תועבות בלבם ואין זה לרצון כי מחשבתם פיגול. וז"ש הנביא חודש ושבת קרוא מקרא לפי ראות עיני הבריות הוא כדי לבטל הרהורין בישין לא אוכל און ועצרה כי מחשבתם פיגול וק"ל:

חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח. פי' ע"פ הפסוק ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' וצריך להבין הא מלא כל הארץ כבודו אלא הענין הוא על שביקשו להשטין על ישראל שינה הכתוב כאלו התיצבו על ה' מה שאין הפה יוכל לדבר כי בכל צרתם לו צר. ובזה יובן הגמ' דהנה בקרבן ר"ח כתיב חטאת לה'. אמר הקב"ה הביאו קרבן עלי על שמעטתי את הירח ונראה דכבר ביארנו שהשכינה מצטערת על חטא ישראל וע"י חטא ישראל נתמעטה הלבנה דלעתיד כתיב והיה אור הלבנה כאור החמה. וא"כ יש קטרוג על ישראל כי בעונותם גורמין מיעוט הלבנה וז"ש הקב"ה הביאו קרבן עלי עלי דייקא עבור חטאם כנ"ל כי הוא נוגע לה'. ונבא אל הביאור חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי ר"ל מה שתקריבו קרבן ר"ח עלי על שמיעטתי את הירח הוא לי לטורח כי זהו עבור חטאם כנ"ל ומה אתם מקריבין קרבן הלא אינו לרצון וא"ש. נלאיתי נשוא ידוע אם יחטא אדם בורא משחית לחבל ואין אדם יוכל לעקור זדון מן הארץ עד שקיבל עונשו על אשר עיוות ומתקן את החטא ומעביר טומאה מן הארץ אמנם השי"ת הוא בעל הרחמים ועובר על פשע. וא"כ הרשעה משוטטות בעולם ומי שמחיה כל העולם הוא מחיה אותם וז"ש הנביא נלאיתי נשוא המשחיתים הנבראים בחטאתיכם ולא אוכל עוד לכבוש כל עונותיכם כי רב הוא וק"ל:

ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. פי' דיש מין בני אדם שנותנין צדקה להשתבח בהם ולהתפאר בהם ולבם בל עמם ואולם הש"י הוא בוחן לבבות אבל המלאכים אינן יודעין מה בלבו של אדם ולהם היא לרצון וז"ש ובפרשכם כפיכם ר"ל שתתנו מסת ידכם לעני בכפיכם לבד בלא לב אעלים עיני מכם וזו היא טובה שידונו אותם המלאכים ובטוב העולם נדון. גם כי תרבו תפלה איננו שומע דהנה כתב האר"י זלה"ה דטוב ליתן צדקה קודם שיתפלל כדי שתהיה תפלתו לרצון ואולם הצדקה היא בלא לב כנ"ל ואיך שייך רצון וז"ש גם כי תרבו תפלה איננו שומע שאעלים עיני מכם וידונו אתכם המלאכים וק"ל:

רחצו הזכו הסירו רוע וכו'. פי' שישובו בכל לב ולא לצפצף כעגור בפה כי הש"י בוחן לבבות וז"ש מנגד עיני. למדו היטב דרשו משפט דאי' בגמ' לא חרבה ירושלים אלא על

שדנו בה דין תורה ולא עשו לפנים משורת הדין ויש באמת לחלק דלפנים משוה"ד היינו שודא דדייני א"כ יוכל לזכות לעני אבל אם הדין מחייב לעני הא קיי"ל אין מרחמים בדין וזהו מסור לדיין שהוא יודע פשרה אם הוא דין או לפנים משוה"ד לכך אמר הנביא למדו היטב שתהיו יודעין לברר הדין כסולת מנופה ואח"כ דרשו משפט שפטו יתום ריבו אלמנה ר"ל שלא תאמרו יתום הוא וארחם עליו בדין ולא אשפוט אותו לכך הזהיר שישפטו אותו דקיי"ל יתמא דאכלי דלאו דידהו ליזלו בתר אבהון וריבו אלמנה וק"ל:

אשרו חמוץ. יובן ע"פ מאמר הוידוי על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר ולכאורה מלת יצה"ר יתירה דאי לאו יצה"ר לא חטא כלל ונ"ל דהענין יצה"ר בעת צאת האדם מרחם אמו לפתח חטאת רובץ וישתער עליו מלך הצפון בלבו ויפתה אותו בדברים ואומר לו לך ותרוה בטוב גויותיך ושמח בחור בילדותיך כי זהו חלקך מכל עמלך והתענג בתענוגי עולם ואם הנער חסר לב וילך אחר הגשם בכל יום ויום היצה"ר מתגבר עליו ולא יראה אור הצפון. ואולם אם הנער אמץ לבו ולא ילך אחרי הבל הרי היצה"ר מתהפך אליו למליץ טוב ומדריכהו לחזוק במעוזו לעשות הטוב והישר וז"ש הנביא אשרו חמוץ ר"ל זה היצה"ר שחמץ האדם שלא תלכו בעצתו ויתהפך לכם לאוהב ולכך אנו אומרים ע"ח שחטאנו לפניך ביצה"ר כי דבר זה תלוי באדם ויוכל להפוך היצה"ר לטוב ולאוהב והוא לא עשה כן אלא שומע לעצתו ולכך אנו מתודין על זה וק"ל:

לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים וכו' ואם יאדימו כתולע וכו'. נר' לפרש דהנה יש ב' מדריגות במין האדם הא' תאות הגשם שהוא תאות המשגל או חטא הכעס וכדומה שמתחמם ומאדים פניו ואלה תולדות חום. והב' דהיינו מסית ומדיח אחרים או נכנס בו דעת המינות ואומר אין תורה מן השמים וקץ בדברי חכמים וזה החטא אינו ניכר בו אלא צפון בלב ואין מתאדם כלל מחמת זה החטא. וז"ש אם יהיו חטאיכם כשנים דהיינו בתאות הגשם שמתאד' פניו והוא אדום הנראה לעינים והוא מתאדם עצמו לבד ואינו מסית אחרים כתלג ילבינו אם ישוב מדרכו הרעה ילבין כשלג בתכלת הלובן ואם יאדימו כתולע ר"ל שתולע אין בו אדמומיות כלל לפי הנראה אבל תוכו הוא אדום והיינו שמסית ומדיח אחרים או נוטה למינו' שצובע הוא לאחרים אם ישוב מדרכו הרעה ויטהר רעיונו כצמר יהיה ולא בתכלית הלובן כשלג וא"ש. או יאמר בפנים אחר ומתחלה נדקדק במה שפתח בויכוח לכו נא ונוכחה וסיים ברצון אם יהיו וכו' רק י"ל דהנה יצר לב האדם רע ומפתה אותו בכל יום עד שעושה מן העבירה מצו' ואומר כי זה רצון ואדם צדיק בעיניו ועושה כל תועבת ה' ואומר בנקיון כפי עשיתי זאת ואולם אם אדם נתוכח עם עצמו ומבין את אשר הרשע ישוב אל לבו ויעשה תשובה וז"ש

הנביא לכו נא ונוכחה יאמר ה' והטעם שנתוכח עמכם הוא לפי שאם יהיו חטאיכם כשנים אתם אומרים שאין זה עבירה וכשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע אתם אומרים כצמר יהיו ואדם צדיק בעיניו ולכך נתוכח עמכם כדי שתדעו את אשר עשיתם ובזה תוכלו לבוא אל גינת ביתן המלך וק"ל:

אם תאבו ושמעתם .פי' לנביאים ותשובו מדרכיכם הרעים אז טוב הארץ תאכלו ואולם אם תמאנו ומריתם הש"י מעמיד להם מלך כהמן המחזירם למוטב וזהו חרב תאכלו כי פי ה' דבר וא"ש:

איכה היתה לזונה קריה נאמנה .הנה יש מין עניים ששונאין את העשירים ולא יתנחמו עד שיהא כל העולם ממש עניים מרודים וטרודין ואינם מתאוי' לעושר ושררה כי אם שיהיו כולם כערכו והטעם דגם לי גם לך לא יהיה. ויש מין אדם שפג לבם אם הדיין מחייב אותו ומזכה לחבירו ואלו חסירי לב וריקי מוח לא שמו פניהם אל הכהן המורה אם אומר כנגע נראה לי בבית לחלץ את האבנים להשליכם חוצה ולא חשו כלל להרהר אחריו והיינו אם גוזר לבער מן העולם אין חוששין לזה כלל אבל אם הדיין מזכה חבירו ומחייב אותו על זה השוטה הזה מרגיז והטעם דגם לי גם לך לא יהיה אמנם מאין הוחצב להם זה דגם לי גם לך לא יהיה הלא מן השתי זונות כמבואר במלכים גבי שלמה ע"ש. וז"ש איכה היתה לזונה ר"ל שחשדו את הדיין כנ"ל וא"ש:

מלאתי משפט צדק ילין בה. פי' אם יקרה להם דבר צדקה אומרים לינו פה הלילה ועוצו עצה איך ומה עד למחר עד שנפסל בלינה אבל אם יקרה להם דבר רציחה הם ממהרי' לשפוך דם וזהו ועתה מרצחים וק"ל:

כספך היה לסיגים ידוע דכשגלו ישראל ובא צר ואויב להיכל הקודש ולקחו את כסף הקדש ונתערב בכספם ובקשו חכמים לאסור כל כסף וזהב אמנם התירו דכתיב ובאו בה פריצים וחללוה שיצאו לחולין ולא היה חל עליהם קדושה וז"ש כספך היה לסיגים דבאו פריצים וחללוה. סבאך מהול במים ידוע דביהודה לא היה היין מחמיץ לפי שהביאו ממנו לנסכים אבל כאשר הוסרו התמידים החמיץ היין והיה מותר למזגו משא"כ בתחלה היה אסור למזגו שהמזוג פסול לנסכים וז"ש סבאך מהול במים דבטל הקדושה וק"ל:

שריך סוררים. פי' דנעשה להם מכ"מ דהם עסקו בכישוף למלאות בתיהם שלל והעד נשים שאננו' והיו מחליפין הסמ"ך של כסף לשי"ן ועסקו בכישוף לכך נחלפה השי"ן של שריך לסמ"ך ונעשו סוררים וא"ש:

כלו אוהב שוחד ורודפי שלמוני' פי' דאי' ת"ח מרבים שלום ונראה טעם לשבח דהנה עם הארץ שווא לת"ח ככלב אמנם מה יוכל לעשות לו רק י"ל דאם אין לע"ה עזר נגד

הת"ח רואה איש כערכו אף שהוא שונא לו מתמול שלשום ועושה שלום עמו כדי להיות לו לעזר וזהו שמרבים שלום בשבילו. וזהו היה כמו כן בירושלים שאומרים לת"ח סורו מני ואל תגע בי כי שלם וקדוש אתה ורדפו אחר שלום הנזכר וזהו ורודפי שלמוני' וא"ש: **יתום לא ישפוטו וכו'** היינו תרתי לגריעותא שיתום לא ישפוטו מחמת רחמנות ואפ"ה ריב אלמנה לא יבא להם. או יאמר דאית' נצור בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך פי' דאב מקרי תורה שבכתב ואם מקרי תורה שבעל פה וזהו שקונן ירמי' יתומים היינו ואין אב ר"ל מן תורה שבכתב אמותינו כאלמנות מן תורה שבע"פ וז"ש ישעיה יתום היינו יתום מאב לא ישפוטו ר"ל שלא השגיחו אחר תורה שבכתב וריב אלמנה ר"ל שבעל פה לא זכרו כלל וזהו לא יבא אליהם וק"ל:

לכן וכו' הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי ידוע דמכר. חשך שהיה במצרים ג' ימי אפילה היתה משום רשעי ישראל שמתו שם וכן אי' בגמ' אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל וזהו הוי אנחם מצרי ר"ל שאבער רשעי ישראל ואגב גררא אנקמה מאויבי וק"ל: **ואצרוף כבור סוגיך**. ר"ל שאבער קוצים מן הכרם ואשיבה שופטיך כבראשונה דאי' בתחלה ביקש הקב"ה לברוא את העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתפו במדה"ר ואולם בעת שיבא גואלנו יעביר זדון מן הארץ ויסיר לב האבן מבשרנו ולא יהיה יצה"ר כלל ושפיר יוכל להתקיים במדה"ד וזהו ואשיבה שופטיך כבראשונה ר"ל מדה"ד ואח"כ יקרא לך עיר הצדק דאי' בקרבך קדוש לא אבוא בעיר ופה"ג משום דבקרבך קדוש לא אבא בעיר רק י"ל דהנה הר המוריה הוא מקום מיוחד להשראת שכינה שממנה הושתת העולם וזהו דוקא אם אין הדור ראוי לכך אבל אם הדור ראוי לכך משרה שכינתו ביניהם וז"ש משום דבקרבך קדוש לכך לא אבא בעיר ולעתיד יעביר זדון מן הארץ ורוח הטומאה יבוער מן העולם ויהיו כולם אהובים כולם ברורים כולם יזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וז"ש ואח"כ יקרא לך עיר הצדק לך דייקא שהשכינה תשרה עליהם וביניהם כמש"ה והתהלכתי בתוככם וא"ש:

ציון במשפט תפדה. כי לה משפט הגאולה כי יען אשר היתה ראש לכל הגוים ועתה היא ללעג ולקלס בין העמים וראויה מצד הדין והמשפט לגאולה אבל ושביה היינו ישראל בצדקה לבד ילכו מן הגולה במהרה בימינו אמן:

הפטרת ואתחנן

נחמו נחמו עמי. אמ"ו פירשו דודאי אם יבא הגואל צדק ב"ב אין צריך להתנחם לישראל כי הם מתנחמים בביאת הגואל. ואולם זו הנחמה האמורה. נאמרה על הגלות המר

הזה שינחמו ישראל בגלותם. והינו עפ"י מ"ד החכם שאין אדם ניכר בשלימותו אא"כ הוא בצרה גדולה ואעפ"כ אינו עובד זולתו כי יש מין האדם שאם יקרה להם מקרה חושבים בלבו שהמקרה הוא מאיכות רוע סידור גרמיים השמים והוא צדיק בעיניו ואולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו ואין זה נקרא שלם. כי האדם צריך להיות שלם בכל עניניו ודעתו תהיה צלולה ולא יהיה כמתעתע וזהו נחמות ישראל בגלותם דאף שהצרות מתרגשות ובאות בכל יום וכצאן לטבח יובלו ואפ"ה המה מתנתמים שהם עם ה' ועובדים להש"י כראוי. וז"ש נחמו נחמו הרצון שיתנחמו בגלות ובמה יהיה הנחמה לזה אמר עמי והכיונה שנקראין עם ה' וזהו נחמתם בעת צרה וק"ל. יאמר אלהיכם פי' דאי' במדרש שלא רצו ישראל לקבל תנחומין מהנביאים עד שאמר הקב"ה אנכי אנכי הוא מנחמכם והכונה לתת טעם למה לא קבלו תנחומים מן הנביאים. דהענין נחמה הוא שיבא הגואל צדק ב"ב ויתבטל עול שיעבוד מעלינו ויבואו חכמי ויועצי ארץ לדרוש שלומינו כמ"ש והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך ובחוצן יביאו בניך מרחוק. ואולם מי פתי יסור הנה להיות אסור בזיקים ובאסורי עוני ולאסור בכבלי ברזל ולענות בקושי כדי להתענג בעת זקנותו בטוב. ונפש אדם קץ באלו התענוגים כי לא הן ולא שכרן ואנחנו בני ישראל הולכין מגולה לגולה מפלך לפלך למצוא מרגוע לנפשינו ובכל זאת במקומות רבים עוד לא שקטה יד אויב מעלינו והאויבים מכלים אותנו אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ואיך יתנחמו שיתענגו בטוב עולם הזה. אמנם מקוה ישראל בעת צרה הוא שיזכו לחזות בנועם ה' ויתעדן נפשו מזיו השכינה כמו שייעד אב הנביאים והתהלכתי בתוככם וזהו סופו של תכלית השלם. ואי' בגמ' כל הנביאים לא נתנבאו אלא על ימות המשית אבל לעתיד לבא עין לא ראתה אלהים זולתך. ולזאת הסיבה לא קבלו ישראל תנחומים מהנביאים כי הם לא נתנבאו אלא על עולם הזה. אבל השי"ת ייעד להם על עולם הצפון וזאת הנחמה קבלו מהשי"ת שאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם וזהו מאמר הנביא נחמו נחמו עמי אמנם ישראל לא יקבלו הנחמה מן הנביאים כנ"ל ולכך מבאר במליצת דבריו יאמר אלהיכם ר"ל שהשי"ת ייעד זאת הנחמה והיינו לעולם הצפון וק"ל. ואולם צריך להבין למה כפל הלשון נחמו נחמו ונראה עפ"י מ"ד אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי פי' דקול היוצא מפי השם ב"ה קודם שיגיע לעולם השפל נולד ממנו עוד קול וזהו שנקרא בפי חז"ל בת קול והוא בת קול החוזר. מפני שמאמר השי"ת עושה פעולה מיד והתפעלות הש"י הוא דבר רוחני ועושה נקודה וזאת הנקודה היא יו"ד ויו"ד רמז כי ממנו יוצא בת קול כי נקודת י' הוא עשר ו' ד' הוא ג"כ עשר וזהו שהנולד הוא כתואר הראשון וז"ש הפסוק אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי והוא התולדה.

וכן מצינו שאמר הקב"ה אנכי והתולדה הוא לא יהיה לך והם בדבור אחד נאמרו וזהו אחת דבר אלהים וכו' כנ"ל ומבואר גם מה דכתיב ויען ה' את איוב מן הסערה שנית הכוונה שאחת דבר אלהים והמענה השנית קודם שירד לעולם השפל נולד ממנו תולדה ורמז לזה במה שאמר מן הסערה שנית וסערה היינו מזלות וא"כ היה התולדה וז"ש שנית. וכן מבואר במה דכתיב כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה כן לא ישוב דברי ריקם ר"ל שעושה נולד. ולכך כפל כאן מלת נחמו מפני שהנביא שמע בת קול החוזר דהיינו התולדה ואמר נחמו נחמו והיינו הקול והבת קול. וביאר הטעם על מה שכפל במה שאמר יאמר אלהיכם הכוונה שהשי"ת אמר דבר זה ונולד ממנו תולדה וא"ש וק"ל. באופן אחר יש ליישב על שכפל מלת נחמו ונבאר תחלה מ"ד במד' חטאו בכפלים ולקו בכפלים ומתנחמים בכפלים ותמוה הלא עברו על כל התורה ואיך אמר שחטאו בכפלים. וי"ל עפ"י מ"ד בגמ' דברכות שנים שנכנסו להתפלל ויצא א' מהן טורפין לו תפלתו בפניו ולכאורה תמוה למה טורפין לו תפלתו בפניו. אמנם נראה דהענין תפלה הוא שצריך לייחד הלב בעת הדבור כדי שיתפלל בכוונת הלב ומוציא מכח לפועל בדבור ופיו ולבו שוים. ואם מתפלל בפיו ובכוונת הלב מקבלים המלאכים תפלתו ואם מתפלל בפיו לבד בלי הלב אינו מועיל לו תפלתו ונמסרת לחיצונים. וזהו כוונת הגמ' שנים שנכנסו להתפלל היינו שנים בנושא א' הפה והלב וקדם א' מהן ויצא היינו הלב יצא וסילק את תפלתו ומצפצף כעגור בפה בלא לב טורפין לו תפלתו בפניו כי אינו מתקבל לרעוא ונמסרת לחיצונים. ובאלו השנים חטאו בני ישראל דהיינו בהרהורא דלבא ובעשיית איברים ובו נכללו כל עבירות שבעולם. וגם במעשה חטאו בבית ראשון ובמחשבה בבית שני כי שנאת חנם הוא במחשבה נראין כאוהבין בפה ולבו בל עמו. ואמרי' בגמ' ראשונים שנתגלה עונם הכוונה שחטאו בעשיית איברים לכך נתגלה קיצם לפי מלאת לבבל ע' שנים אפקוד עליכם וכו'. אחרונים שלא נתגלו עונם הכוונה שחטאו בשנאת חנם בלב ובמחשבה לכך לא נתגלה קיצם. וא"ש המדרש חטאו בשנים דהיינו במחשבה ובמעשה ולקו בשנים בגלות ראשון ושני גלות המר הזה לעומת זה אם ישובו ישראל יתנחמו בשנים. וז"ש כאן נחמו נחמו עמי שני תנחומים נגד שני גליות ושני חטאים. ולכך אמר דברו על לב ירושלים נגד המחשבה שהיה בבית שני כנ"ל וק"ל:

באופן אחר יש ליישב על שכפל מלת נחמו. דצריך להבין למה באמת צריכים להתנחם הלא ילכו מן הגולה מהללים ומזמרים בקול רנה ותודה. וי"ל דכתיב בפסוק בימים ההם ישבו בירושלים משפחות משפחות וספדו וכו' ואמרינן בגמ' שיספדו על משיח בן יוסף

שנהרג ועל יצה"ר שנשחט. ונבאר תחלה ענין משיח בן יוסף למה יהרג. דאי' טעם למה צריך להיות מבני רחל מלך תחלה. מפני שיעקב נתן הבכורה לבני רחל שהיתה עקרת הבית ולכך צריך להיות מבני רחל מלך תחלה. ואולם יעקב עקב לעשו פעמים והקב"ה אינו מוותר לצדיקים אפי' כחוט השערה. ולזאת הסיבה נדקר שאול בחרב כי זהו חרב של עשו שנתן לו אביו ועל חרבך תחיה. ועל שעקב אותי פעמים לכך גם משיח בן יוסף נהרג. היוצא מזה דמלך ראשון שיעמוד לישראל ידקר בחרב שהוא מבני רחל. ויובן גם מה שסיפר יוסף החלום לאביו ולאחיו ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו וצריך להבין הא באמת חלם לו כאשר סיפר להם ולמה שנאוהו. ועוד למה אמרו המלוך תמלוך עלינו וכו' ואח"כ אמרו לכו ונהרגהו ונשליכהו וכו' איך יתכן ששבטי ישורון יהיו חשודין על רציחה. על שסיפר חלומו. ועוד שאמר לו אביו להפיק רצונו הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה ואביו שמר את הדבר ואם באמת הוא שימלוך על אחיו למה לא צוה שיהיה מלך עליהם. ונר' דאי' בזוהר דמשיח בן דוד ימלוך על אומה ישראלית לבד והוא ישב על כסא ה' אבל משיח בן יוסף אינו מולך כלל בישראל כי אם באו"ה. וידוע דאו"ה יושבים בצל המזל ומקבלים שפע מן המזל. אבל ישראל הם עם סגולה ובם בחר ה' לשום שמו עליהם ואין להם עסק במזל כלל. ויוסף ראה שמש וירח וי"א כוכבים משתחוים לו וביקש להיות מלך עליהם וע"ז אמרו המלוך תמולך עלינו דייקא אם מלך תמלוך באמת תמלוך על האומות היושבים תחת צל המזלות המכונים בשם שמש וירח וכוכבים והם יאתיו לעבדך. אבל עלינו לא תמלוך. וכבר ביארנו דהמלך ראשון שיעמוד לישראל מבני רחל ידקר בחרב עבור הבכורה ולכך בקשו להרוג אותו לקבל עונשו כנ"ל. וז"ש יעקב הבא נבוא אני וכו' רמז שאין מולך על ישראל אבל הוא מולך על האו"ה שהם יושבים תחת המזל. ואולם יעקב היה יודע שעדיין אין זמן ושמר את הדבר עד שיבא איש אשר לו המשפט. וזהו שספדו ישראל על שיהרג משיח בן יוסף בני פעמים דהיינו שאול המלך ומשיח בן יוסף השני ולכך אמר ב' פעמים מלת נחמו על שני הספדים הנ"ל וק"ל. ועתה נבאר ענין היצה"ר. דיש ליתן טעם למה יבכו על היצה"ר שנשחט הא באבוד רשעים רנה וכן יאבדו כל אויביך ה' וכלה רשע וחסם פשע ונאבד המשחית מן הארץ. ונראה דהענין יצה"ר הוא שהצדיקים משלימין על ידו עבודת הבורא בחייהם ומקבלין שכר על זה על שמכריחין היצה"ר ולעומת זה הרשע מקבל עונש אם שומע לו כי עץ הדעת טוב ורע. ואולם לעתיד יעביר זדון מן הארץ ויתבטל זוהמת נחש בריח ולכך יספדו הצדיקים הספד גדול כי בטל סיבת שכרם. ונר' לתת טעם למה ירים הש"י מכשול מדרך עמו ישראל כדי שימלא כל הארץ דעה את ה' ויעבדו לבוראם כראוי ותחזור העטרה

ליושנה. וזהו דוקא אם יש מופלא בדור להורות במה יקדמו את ה' ובמה אכף לאלהי מרום. אבל אם אין צדיק בדור להורות לא איכפת לישראל אם יתבטל היצה"ר כי לא ידעו איך יוכלו לבוא אל גינת ביתן המלך ולהעביר הבגדים הצואים מעליהם אשר עברו במים הזדונים. ואולם אם כבר נטהרו מעונם מעול שעבוד גליות ולא יהיה בהם שמץ פסול כלל שפיר יכולין לעבוד לבורא אף שאין בהם צדיקים להורות כי הם כתלג חיוור ודרך רע נאבד מן העולם ונער דבש יאכל לדעתו והראשונות לא תזכרנה עוד. ויובן גם מה שקונן ציון על שנהרגו בזדון חסידי עליון דאי' אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה פי' דאם יעשו ישראל תשובה והם כולו זכאי כל היום זמנו הוא והיינו שיש צדיק בדור להורות איך יעשו ישראל תשובה אבל אנו בגלות המר הזה בעו"ה נאבדו חכמינו ומפאת קוצר דעתנו ומיעוט שכלנו אין דורש ואין מבקש ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים עד שירחם ה' את שבות עמו וירחץ בנות ציון אף שיהיה כולו חייב וזהו בעתה כי עול שעבוד הגלות מכפר על חטאתינו. ועל זה ציון במר תבכה אשר נהרגו בזדון חסידי עליון ואין מי להורות איך יתעוררו ישראל בתשובה ולכך היא שוממה מבלי בנים עד עת קץ. ונחזור לענייננו דלימות המשיח נכרת היצה"ר מהעולם ויעשו ישראל הספד כי לא ידעו איך לשחר את פני ה' והצדיק אבד ואיך נוכל לצחצח כתמים הראשונים ולכך יעשו הספד וע"ז מתנחמים מהש"י וק"ל:

דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה. ר"ל שהגיע עת דודים וקול דודי הנה זה בא. ואולם אומרת בת השובבה איך אנחם הלא בגדי צואים ובישר לה הנביא כי נרצה עונך ר"ל שתמו עונך מעול שעבוד הגליות אע"פ שאין לך צדיקים מיתת צדיקים מכפרת וכבר נתבטל היצה"ר ולבוש רקמה תלבש כי לא תחטא עוד והראשונות לא תזכרנה עוד כי לקחה מיד ה' כפלים ככל חטאתיה וק"ל:

קול קורא במדבר פנו דרך ה' וכו'. פי' דכתב הזוהר שסיבת אורך גלותנו הוא על תורת ה' שנמסרה ביד מינים הכופרים וכן אי' כשנעתקה התורה על ידי ע"ב זקנים לתלמי מלך מצרים היה חשך ג' ימים כי זהו היתה העתקה ראשונה. ונראה הטעם למה נמסרת ביד המינים דידוע מ"ש המפרשים ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ויאתיו כל לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה. איך יתכן שאויל משריש יעזוב אלילי כספו ואלילי זהבו וילכו לחסות תחת כנפי השכינה ואולם זהו הסיבה הוא כי כמו שעינינו רואות שמתקרבים אחת לאחת להאמין במציאות הבורא ולהאמין בתורה ולהאמין בחידושי עולם אבל אם מסופקים אם כבר בא הגואל אם לאו והמה כמתעתע ואין בהם איש נבון וחכם היודע פשר לברר להם כל ספקותם וטעותם. ואם יבא הגואל ב"ב ידעו למפרע שתוהו המה

ואחרי ההבל הלכו ומתברר להם בראיות מופתיות שהשקר אתם ויבאו כולם לעבוד את ה' ביראה וידעו התועים בינה ולכך התורה נמסר להם כדי להפיק ספק מלבם. ואי' בגמ' בכל יום ויום ב"ק יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה פי' על התורה שנמסרת ביד מינים ומהר חורב דוקא דשם נתנה תורה לישראל והמה לא רצו לקבלה ולכך אין ראוים שיתעסקו בתורת ה'. ואולם באמת למה נמסרת להם כדי שיתברר להם מציאת הבורא. ונבוא אל הביאור קול קורא במדבר רצה לומר קול זו בת קול קורא על התורה הנמסרת למדבר כי הכופרים הם מדבר ממש שאין מגדל בו צמח טוב ואמר למה נמסר להם פנו דרך ה' ר"ל כדי שיטו שכמם לעבוד את ה'. ישרו בערבה פי' דערבה הם המינים שהם כערבה עלי מים ותארן כארזים ואפ"ה אינם מגדלים פרי והבל הוא ואין בם מועיל ואמר על שהתורה נמסרת להם טעם כדי שיסולו המסילה לאלהינו. ואמר כל גיא ינשא פי' דהם שהיו נעדרים מן השכל ינשאו וידעו ויבינו איך השתבשו בכסילות ובפתיות כל ימיהם ולא באו בסוד ה'. וכל הר וגבעה ישפלו פי' המינים שהם מתגאין כהר ישפלו מעצמם כדי להבין אמרי יושר וק"ל. או יאמר וכל הר וגבעה ישפלו דאי' בגמ' דע"ז ודוד היה עולה במעלה אל ראש ההר אשר שם משתחוה לאלהים אמרו שביקש דוד לעבוד ע"ז משום שנאמר לאלהים. ולכאורה אינו מובן וכי נחשד דוד מלך ישראל על כפירה באלהים ח"ו. וכי אין במשמעות אלהים קודש. אמנם י"ל דתוס' כתבו בשם הירושלמי למה לא בנו את המקדש בראש ההר רק בשיפוע ההר משום דאין לך הר וגבעה בא"י שלא עבדו שם ע"ז בראש ההר ולכך לא בנו שם המקדש ששם היה ע"ז. ושפיר אמרו חז"ל ודוד עלה אל ראש ההר ושם ע"ז וכתיב משתחוה לאלהים ש"מ שביקש דוד לעבוד ע"ז. וז"ש וכל הר וגבעה ישפלו כי שם היה ע"ז וידעו הכל שה' הוא אחד ושמו אחד וק"ל. או יאמר עפ"י מ"ד גם אלה תשכחנה היינו אלה אלהיך ישראל ושמא תאמר אנכי ה' אלהיך ישכח לזה אמר ואנכי לא אשכחך ותמוה האיך שייך זה לזה ונר' דאי' בגמ' גדולה תשובה שזדונות נעשו להם כזכיות דהיינו אם מתחמם לדבר עבירה ואם יתעורר ויעזוב רוע מעלליו נעשו כזכיות כאלו התחמם לדבר מצוה וכן ההיקש בכל החטאים וא"כ החטא אשר עשו בני ישראל שאמרו אלה אלהיך על ע"ז וכאשר ישובו אל ה' בכל לבבם נעשה כאלו כוונו לשמים וזהו כוונת המדרש שייעד להם השי"ת שישכח החטא שאמרו אלה אלהיך על ע"ז ולא די שיבוער החטא לגמרי שאין רשומו ניכר אלא אפי' נעשה כזכיות והוי כאלו אמרו לשם אלה אלהיך וזהו ואנכי לא אשכחך. וזהו נחמת ציון שילכו ישראל מן הגולה וישובו אל ה' בכל לבבם ועבירות אשר עשו נעשה להם כזכיות. וז"ש כאן קול קורא במדבר פי'

על שחטאו במדבר עבור המרגלים ולא בקשו לילך לא"י יי עד להם כאלו שאמרו פנו דרך ה'. ישרו בערבה זה חטא ערבות מואב יהיה כאלו אמרו מסילה לאלהינו. כל גיא זהו חטא שהוכיחן ירמיהו ראי דרכך בגיא וגם עבדו ע"ז ינשא והוי כאלו עבדו להשי"ת וכל הר וגבעה זהו כנ"ל שהיו שם ע"ז זהו החטא ישפל וישח עד לארץ. והיה העקוב פי' החטא על אשר הלכו בדרך עקלתון יהיה למישור כאלו הלכו בדרך הישר. והרכסים פי' דהרכסים זהו הר גבוה יהיה לבקעה. והטעם שיהיה לבקעה דוקא ולא למישור דידוע מ"ש חז"ל והובא ברש"י בחומש פ' עקב ארץ הרים ובקעות משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בבית כור ממנו זורע חמשת כורין ד' מד' שפועיו ואחד מראשו ולעומת זה יש בבקעה ג"כ מעלה זו שיכול לזרוע כמו בהר חמשת כורין כדי שלא יהא נעדר חלילה שום דבר וז"ש והרכסים לבקעה ר"ל לעומת העבירות כן יהיה הזכיות ומפרש הטעם שיהיה כך מפני דיתלבנו כל צחצוחי זיבה וטומאה ויטו שכם אחד לעבדו באהבה ובחיבה וביראה ולא ישמע עוד קול נואש ושבתה מדהבה ויהיו כולם אהובים כולם ברורים כולם יזכו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וכולו אומר כבוד וימלא כל הארץ דעה את ה' וישיגו כולם לאפרון אשר עשה המלך שלמה וזהו שייעד הנביא ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר וא"ש וק"ל:

קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה וכו' עד ודבר אלהינו יקום לעולם פי' עפ"י מ"ד בפסוק אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדו. נראה ליתן טעם למה בחורים וזקנים יחדו והיינו לפי דיש עבירות שזקן קץ בהם ואין שייכים אלא לבחור בבחרותו ויש עבירות שאין שייכים אלא בזקנותו. דע כי כאשר יגדל גשם הצומח באדם סובב והולך לראות בטוב העולם ליפת לבו ולהתענג בטוב העולם ולמסוך כיין את בשרו ומרווה את נפשו בדשן כדי להבהיק זוהר פניו וקווצותיו סדורות ותלתליו שחורות ומשמח בחור בילדותו לשמוע קול נגן השירים וילך אחר תולדות חום המשגל וזהו דרך גבר בבחרותו. ואולם בגאוה ובשררה לא יוכל להתגאה כי טעם זקנים לא לקח ונער חסר לב הוא ולא נאה לכסיל כבוד ואולם בזקנותו קץ בתענוגי עולם הבחרות כי יזיעו שומרי הבית והתעותו אנשי חיל ובטלו הטוחנות כי מעטו וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הטחנה וינאץ השקד ויסתבל החגב וחפר האביונה. ואולם רוח כביר מצאה ידו ברוממות רוחו ומתגאה בשירו לאמר לי נאה כבוד כי זקנתי ושבתי ומתהולל בדעתו. ואלו חטאי בני אדם אשר כל החטאים כלולים בו. וידוע דלעתיד יתבטל היצה"ר ולא יהיה חטא כלל ויבערו וינערו כל החטאים מן העולם. וז"ש אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדו דהינו במושב אחד מפני בבטל היצה"ר כי

באלו השנים נעשו כל החטאים ואפ"ה נמנעו מן החטא וע"ז שמחו. וידוע דאם ישראל שרוין בחבורה אחת בנקל יוכלו לכשול בחטא ע"י שמתגנות זו בזו והעד בבית שני שנחרבת על זה. אבל אם כל אחד בפני עצמו לא יוכלו לכשול כ"כ בחטא ואולם בזמן הבית היו צריכין לקבל פני שכינה בכל רגל ולכך היו צריכין לדור כולם בא"י סביבות המקדש. אולם לעתיד ימלא כל הארץ דעה את ה' וא"כ למה ידורו כולם בא"י הלא בנקל יכולים להכשל בחטא אם הם בחבורה אחת. ולכך אמר הנביא דיפסוק היצה"ר מבחורים וזקנים ולא יהיה שנאה וקנאה ותחרות ביניהם כ"א אהבה ואחוה ושלום. וז"ש קול אומר קרא ר"ל שיקרא אותם שיהיו כולם בחבורה אחת. ואולם הלא יותר טוב אם יהיה כל אחד בפני עצמו כנ"ל לזה תמה הנביא ואמר מה אקרא הלא כל הבשר חציר ר"ל הזקנים וכל חסדו כציץ השדה הם ימי בחרות ואינם נוחים זה לזה בחבורה אחת. לזה השיב הש"י ואמר יבש חציר נבל ציץ ר"ל שהזקן הולך לבית עולמו והילד כזקן כי רוח ה' נשבה בו עד זמן הקציר ודבר אלהינו יקום לעולם היינו שיפסוק היצה"ר מהם ולא ילכו אחר ההבל כמו בראשונה וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד בגמ' דמקשה תנן אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני ה"ז צדיק גמור ומשני ל"ק כאן בישראל כאן בעו"ג פי' בישראל מותר לומר סלע זו לצדקה מפני שאינו תוהא על הראשונות אבל העו"ג הם תוהין על הראשונות להם אסור לעבוד ע"מ לקבל פרס וכן אמרינן דישראל סובלין בגלות הזה עול קושי השיעבוד כדי שיזכו לרב טוב הצפון וזה הוי עבודה ע"מ לקבל פרס ואולם י"ל דישראל מותר לעבוד כנ"ל וא"ש. וז"ש קול אומר קרא ר"ל שיקרא לישראל שילכו מן הגולה ואמר מה אקרא הלא זו עבודה ע"מ לקבל פרס כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה ר"ל שהצדקה שהעו"ג עושין הם עושין לתשלום גמול. השיב לו הש"י יבש חציר נבל ציץ דהעו"ג תוהין על הראשונות אבל ישראל אינן תוהין על הראשונות כי דבר אלהינו יקום לעולם אף שאין מקבלים שכר עובדים לבורא ומה שלא נשתלם גמולם הוא סיבת החטא המונע הטובה והשינוי הוא מפאת המקבל ובשכר האמונה קורא אותם שילכו מגלותם וק"ל:

על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון. וכו' פירש"י כאן כתיב מבשרת לשון נקיבה ולהלן כתיב רגלי מבשר לשון זכר לומר אם זכו קל כזכר לא זכו תש כנקיבה וכו' ע"ש ויובן גם מה דכתיב השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ותחפץ הוא כינוי לנקיבה בתי"ו המשמשת כנודע וזהו פירושו דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד

קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צווחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו ואחרון קשה מן הראשון ולכך ביקשה שלא ילכו עד שתחפץ ר"ל עד שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה ומשם והלאה הבטיח עילת כל העילות שלא יהיה נעדר מן האומה ישראלי' כלום וזה הזמן האמיתי שיבא במהרה בימינו ולכך אמר הנביא מבשרת לשון נקיבה ומכאן ואילך הרימי אל תיראי ח"ו עוד פעם כי אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם יבא בעצמו ויגאלם וק"ל:

באופן אחר נרא' דאי' בגמ' לעתיד כשיבא עת האסף המשחית והמחבל שישחט היצה"ר הללו בוכים והללו בוכים צדיקים אומרים איך יכלנו לכבוש את ההר הגדול הזה ונדמה להם כהר. ולרשעים נדמה להם כחוט השערה ואף הקב"ה אמר האיך יכולתם לכבוש את ההר הזה ולכאורה לאו מובן הוא למה צדיקים יבכו על שכבשו את ההר הזה ומאי איכפת להו בכך ומאי דהוי הוי ונראה דהנה יש שני מדריגות באדם שיזכה בדרכו תכלית הקודש. א' שהם מלובשים בנשמה קדושה ורוחני מרחם יבא. וב' שבוחר במעללי אל. ומי שיזכה למדריגה ראשונה בנקל יבא בתכלית השלימות אבל אין שכרן מרובה כמדריגה שניה שבעצמיותו אין בו תוכניות קדושה אך שבחר בדרכי החיים והטוב ותמיד יצה"ר שוכן עליו לחבל אותו אך אגב עוצם בחירותו בטוב הבא לטהר מסייעין אותו ולזו שכרו מרובה אבל במי שאינו צריך לכבוש את המתעתע בהיות שהתמיד הענין אצלו אין לו שכרו מרובה כ"כ. וא"כ לעתיד כשישחט היצה"ר ויבוער שאור שבעיסה וא"כ אין במציאות אותה המדריגה שניה הנ"ל לכך יספדו עליו כי אין שכר ואין עונש ולכן צדיקים יבכו איך יכלנו לכבוש את ההר הזה ועתה שהוא מבוער מן העולם א"כ אין לנו שכר ולכן יבכו. ובזה יובן דלכאורה תמוה יותר מ"ש שאף הקב"ה יתמה להם באומרו האיך יכולתם לכבוש את ההר הזה איך שייך תמיה לפני עילת כל העילות. אכן באמת אין זה כי אם לנחם לצדיקים דאיתא ג"כ לעתיד בעת שיזכו לחזות בנועם ה' בעת הסעודה יאמרו הצדיקים הנה אלהינו זה קוינו לו ותמוה ולהנ"ל א"ש דהנה לא די שיספדו למכאן והלאה שאין להם שכר. אף גם זאת יספדו על שלפניו כי היצה"ר נדמה להם כהר גדול מאוד ותמוה איך היתה ביכלתם לכבוש אותו ועל כרחך שהיתה בעזר השם וכמאמרם ז"ל אלמלי הקדוש ב"ה עוזרו אינו יכול לו והבא לטהר מסייעין לו א"כ אפי' שלפניו אין להם שכר ולזה נחמם הש"י כמתמיה ואומר האיך יכולתם לבד לכבוש אותו להראותם שהם מכת השנייה שהעצמות קדושה מתגבר בהם ובכל זאת אין

להם שכר רק אשר לפניו. אבל מכאן והלאה אין להם אכן בזכות ראשונות יגיעו לרוות וליהנות מזיו השכינה ולכך יאמרו הנה אלהינו זה שקוינו לו על שלפניו כנ"ל. והנה ידוע במה יש יכולת באדם להתגבר על היצה"ר הוא אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ ואם לא אזיל יקרא ק"ש ולמה דוקא ק"ש רק דדוד המע"ה אמר כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם ופי' הוא דהנה על כל עבירות שבעולם יש הנאה לחומר הגשמיות ולכך אינו נידון רק על המעשה ולא על המחשבה. אבל ע"ז אין הנאה לחומר הגשמי ולכך נידון גם על המחשבה לזה אמר כמוהם יהיו עושיהם ר"ל כמו שבע"ז אין בה ממש והבל וריק הוא כך יהיו עושיהם גם כן נידונים על המחשבה שהיא ג"כ אין בה ממש וריק ונעדר היא ולכך אמר כל אשר בוטח בהם והיינו המחשבה ולעומת זה תקנו ק"ש שהוא יחוד הבורא יתברך ובו יתנכרו שה' אחד באחדות וזהו מאמר הנביא על הר גבוה זה יצה"ר שהוא כהר גבוה עלי לך וחדל אותו מקרבך ובמה יחדל אותו ואמר הרימי בכח קולך זה שילמדו תורת ה' אבל עמא דבר תמה ערומים שאין יכולין ללמוד תורה מאי תקנתם. ולזאת אמר אמרי נערי יהודה הנה אלהיכם ר"ל שיקרא ק"ש ולייחד הבורא יתברך אפי' באחדות כנ"ל ולזה אמר עד עתה הנה ה' זו מדה"ר אלהים זו מדה"ד אבל לעתיד בחוזק יבא ר"ל במדה"ד לבד וא"כ אין לעולם קיום רק בהתבערות רוע המחבל מעלינו ולזאת יש לנו תקות נצחי אך הצדיקים יבכו כהנ"ל אכן דהנה אלהינו זה קוינו לו מקודם היות ממדריגה העצמיות כנ"ל. ולכן אמר הנה שכרו אתו דידוע דמרע"ה אמר להקב"ה הראיני נא את כבודך למה יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו. והשיב לו השם וראית את אחורי ופני לא יראו והכוונה בזה דהנה יש שני מדריגות בנשמות א' הקדושות הנאצלות ממחיצתו של הקב"ה אותן הנשמות אין להם שר ושופט ואין מזל שולט בהם אלא ניזונין מהזן מקרני ראמים וכו' ולא ממזלות אבל הנאצלות חוץ למחיצתו של הקב"ה אותן יושבים בצל המזל ונקראים נהמא דכיסופא דיש להם גבול וזהו ההפרש בין צדיק וטוב לו ובין צדיק ורע לו וזה שכתב הקב"ה וראית את אחורי דייקא ר"ל אותן שיש להם מאחורי מחיצה הם יושבין בצל המזל ולכן לפעמים יקרה להם רוע גרמי המזל. אבל ופני לא יראו והבן זה. והנה לעתיד שהצדיקים יזכו לחזות בנועם ה' ובזיו שכינתו בתוך הסעודה לפני' ממחיצתו לכך אמר הנה שכרו אתו ולא בצל המזל למה יזכו לכך הוא שהנה אלהינו הוא זה שקוינו לו בהיות היצה"ר המשטין אותנו ולזאת יקבלו שכרם דעכשיו אין מן הראוי להם שכר כנ"ל ולכך אמר ופעולתו לפניו ר"ל מקודם כנ"ל. ושמא תאמר למה לעתיד בחוזק יבוא במדת הדין לבד ולא במדה"ר ולמה עד עתה בא במדה"ד ואח"כ בא במדה"ר לזה אמר שח"ו לא היתה תקומה לישראל בהיות היצר הרע קיים

דמשום כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים לפי שאותם יכול לנהל בהליכה ובחיקו ישא עלות ינהל לפי שהם אייו יכול לנהל אפי' לאט בהליכה לכן בחיקו ישא כן הדבר הזה תחלה היה במדה"ד ובראותו שאין יכולין לעמוד בו בא במדה"ר כנ"ל וק"ל. רק לכאורה קשה קושיא עצומה למה ברא הקב"ה את העולם במדה"ד ולמה לא במדה"ר היותו ודאי עולם קיים. אך תשובתו בצדו דזה ידוע מדתו של הקב"ה אין סוף וחקר ואם ברא הקב"ה העולם רק במדה"ר א"כ לא היה סוף לעולם השפל ולכן ברא הקב"ה במדה"ד ובו יש לעולם סוף וזהו שדי שאמר לעולמו די וזאת יתכן למדה"ד ולא למדה"ר ולכך ברא הקב"ה העולם באלהים שהוא רק מדה"ד וזהו אמרו מי מדד בשעלו מים ר"ל שעלו זו פיסת יד וארבע אצבעות הוא מ"ם ולכך מ"ם פתוחה נגד מים העליונים ומ"ם סתומה נגד מים התחתונים והוא מ"ם מאלהים ולכך זה צריך להיות בגבול וזה מדה"ד. ושמים בזרת הכן זרת זה אצבע אחד והיינו עשר וזהו יו"ד מאלהים וכל בשליש עפר ארץ היינו הה"א שליש מלגו דהיינו שליש מט"ו הרי ה"א מאלהים ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים זו הלמ"ד שהיא במשקל בין האותיות מחציתו מלבר ומחציתו מלגו כן הרים וגבעות וזו הלמ"ד מאלהים:

מי תכן את רוח ה' זו ל"ב נתיבות כנודע במה שכתוב ורוח אלהים מרחפת וכו' דהיינו האל"ף מאלהים שאם יחלקוה כזה **א** הרי הוא י"ו ו"י וזהו ל"ב. וזו היא שברא העולם במדה"ד כנ"ל ולכן ואיש עצתו יודיענו בתמי':

את מי נועץ ויבינהו וכו'. יובן במה שנאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו יש ב" פירושים רש"י כתב שנמלך הקב"ה בפמליא של מעלה. והרמב"ם כתב נעשה אדם יורה על שברא הקב"ה את עולמו במדה"ר ולא כפירש"י דקאי על ההמלכה. וע"ז את מי נועץ ויבינהו וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו ר"ל עם מי המליך כשברא העולם. א"ו שלכך אמר נעשה על מדה"ר ושמא תאמר דהעו"ג כמו כן נבראו במדה"ר כמו ישראל לזה אמר הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו ולכן נבראו במדה"ד וק"ל:

ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה. ירצה בזה דידוע דקרבן הבא על השוגג הוא הטעם דבעת שאדם חוטא מיד קופץ המדה"ד לפני הקב"ה רבש"ע הנפש החוטאת היא תמות ולכך מוכרח האדם להביא קרבן על נפשו כדי שיהי' למדה"ד דבר מה לחול עליו וזהו כמנהגנו בעיו"כ כפרות וזהו אמרו כאן דלכאורה קשה הלא אמרנו שהעו"ג במדה"ד לבד נבראו והטעם משום הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו ולפ"ז אם כלא יחשבו למה נבראו כלל. רק י"ל באם שישראל יחטאו יחול המדה"ד עליהם וכנ"ל רק קשה הלא אם יחטאו יוכלו להביא קרבן לזה אמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה שאין

אנו מספיקין בכל החי שבעולם ולכן נבראו העו"ג לחול עליהם עליהם מדה"ד וק"ל. או יאמר מי מדד בשעלו מים דהנה הרמב"ם כתב על הארבע יסודות באם שהמה תמיד במזג השוה כל אחד לפי מדרגתו יכולין הדברים לקיים לאלף ואלפים דורות כמו שמים וארץ ואין לך דבר בעולם זולת הד' יסודות ממוזגים בטבעם ובאם שהמה באדם שוים בפלס ובמשקל כחוט השערה יזכה לחיי דורי דורות ועיקר ההעדר הוא שיסוד אש ומים מתגברים באדם ולכן מוכרח למות. וזהו אמרו מי מדד בשעלו מים היינו שהקב"ה ברא העולם בד' יסודות והכל בפלס לא חד יתיר ולא חד חסיר וזהו יסוד מים ושמים בזרת תכן זה יסוד אש ובל בשליש עפר הארץ זה יסוד עפר מי תכן את רוח ה' זה יסוד רוח. וזה יוסב על הן גוים כמר מדלי והיינו דלכאורה קשה לפי מה שידוע דלעתיד יבער היצה"ר מן הארץ וא"כ מן העו"ג נמי יבואר דאין סברא שיהא נעדר מן ישראל ולא מן העו"ג. ולמה אמר הן גוים כמר מדלי. אמנם לפי הנ"ל יובן דידוע דכמה וכמה עבירות נעשים מן הד' יסודות יען שאינם שוים במזג הטבעי ובאם יתגבר יסוד אש ילך אחר תולדות חם המשגל וכדומה וכן בכל היסודות ובאם שהמה שוים אין שום אדם יחטא בטבע אם לא מן המחבל והמשחית המתעתע את האדם בדרך רע. ולעתיד יבוער היצה"ר מן הארץ אכן טבע המזג עדיין נשאר וא"כ יש במציאות האדם לחטוא. אמנם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו דיבוער כל דרך רע מישראל ולא ישאר רק טוב אבל העו"ג יהיו נשארים ברוע טבע המזג מד' יסודות הנשאר אצלם והם מוכנים לחטוא לזה אמר הן גוים כמר מדלי וכו':

ואל מי תדמיון אל וכו' עיין בפסוק. וזאת מוסב על האדם והנה כל הבשר חציר שהוא מד' יסודות טבעיות. אמנם הפילסופים אמרו שהאדם הוא מעין גשם החמישי כמו גרמי השמיימים ונברא כמוהם לזאת אמר ואל מי תדמיון אל וכו' כל דבריכם שאמרתם שאדם הוא כעין גרמי השמיימים יוכיח להם הפסל נסך חרש וצורף בזהב וכו' ועץ חרש חכם יבחר להכין פסל לא ימוט וכל זאת למה שבשביל שהם עובדים למזלות עושים הדמות מה שהם יותר קיימים כדי שיקבלו יותר שפע מהמזלות וזאת עושין שוה במזגיהם כדי שהם חזקים לא ימוט ובאם שהאדם הוא מעין גשם החמישי לא ימוט בקוצר ימים ויש לאדם לחיות דורי דורות באם שנברא מתולדה החמישית. א"ו כמו שפסיל הם הבל גם זה הבל. אך יש פילוסופים אומרים שהאדם הוא בפ"ע והראש הוא הנותן שפע לכל גופו ולכל אבר היותר נמוך מחבירו יותר חסר שכלו ולא היה רק הלב הוא הבוחן ולא למטה ממנו. לזה אמר הלא תדעו הלא תשמעו וכו' הלא הבינותם מוסדות הארץ כמו שמוסדות הארץ מקבלין שפע מן אבן שתי' זו א"י הלב מכל הארצות כך האדם מקבלין שפע מתוכו

דהיינו הלב וז"ש היושב על חוג הארץ ויושביו כחגבים ונקט חגבים שנעדרים מכל ניצוצי טומאה שאין צריכין שחיטה כך א"י ויש לאדם לקבל שפע מאמצעיתו במרכז כמו מרכז הארץ וזהו הנוטה כדור. שמים וימתחם כאוהל לשבת סביביו כך היא לאדם לקבל שפע לכל גופו וק"ל:

הנותן רוזנים לאין וכו' אף בל נטעו וכו' ואל מי תדמיוני וכו'. זה מוסב אלמעלה לומר שנעשה אדם בצלמנו מוסב על מדה"ר ואין סברא לומר דקאי על ההמלכה בפמליא של מעלה דהנה בגמ' מקשה פעם א' משמע שבשני נבראו המלאכים וכתיב ויכל אלהים ביום הששי משמע שבששי נבראו וכתב האר"י ז"ל שבשני נברא החומר שלהם הגשם החמישי ובששי נתן השי"ת צורה למלאכים ולפ"ז איך תאמר נעשה אדם קאי על המלאכים הא עדיין לא נגמרו עד יום ו'. וזהו כתב הרמב"ם שהחומר יכונה בשם עצם תוהו. וזהו מאמר הנביא הנותן רוזנים לאין שופטי ארץ כתוהו עשה ר"ל שהם עדיין כאין נחשבו וכתוהו הוא חומר הראשון הגשם החמישי אף בל זורעו אף בל שרשו בארץ גזעם וא"כ עדיין לא ניתן להם צורה עד אחר יצירת האדם א"ו מוסב על מדה"ר כנ"ל כי ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וק"ל:

שאו מרום עיניכם וראו וכו'. פי' להוציא מלבן של הפוקרים שאומרים העולם השפל הזה הוא זולת השגחה פרטית אך שנותן השם ברכה בפעם אחת וע"ז אמר דזאת יתכן בדרך האדם באם שנותן רוב בפעם אחת אינו יודע מספרם כי הוא נותן כסומא בארובה. ובאם שהאל יתברך נותן השפע בפעם אחת בהעדר השגחה פרטית א"כ הוי זולת מספר לזה אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה הנותן במספר צבאם ר"ל שהוא סופר בהשגחה. ועוד באם שהוא זולת מספר השגחה אך כנותן רוב בפעם אחת א"כ וכי שייך שלא ימשך א' מהמה ויפול ארצה ובאמת לא חסר מהם כלום וגם איך שייך לקרוא שמות לכל או"א וזהו אמרו לכולם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר ומוכח דהוא ע"י השגחה פרטית ודוק היטב:

הפטרת עקב

ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני. יובן עפ"י מ"ד בגמ' דברכות היינו עזובה היינו שכוחה ומשני אמרה כ"י לפני הקב"ה אדם נושא אשה על אשתו הראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני ע"כ. והכוונה בזה דודאי אם גירש אדם את אשתו בספר תירוכין ויכולה להנשא לאיש אחר נשכחת מבעלה הראשון. אבל אם לא גירש אותה בגט רק הלך למדינת הים והיא מתענגת כל ימיה איננה נשכרת מבעלה וזו נקראת

עזובה אבל שכוחה היא בגט וז"ש ותאמר ציון עזבני ה' הרצון שלא גירש אותי בספר כריתות דאיה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה אלא כאדם שנושא אשה על אשתו ואינה גורשה וזו נקראת עזובה ולא שכוחה ואפ"ה וה' שכחני כמאמר הגמ' אתה עזבתני ושכחתני. או יאמר דאי' בגמ' מזמור לדוד בברחו קינה לדוד מבעי ליה ומשני דסבר דוד שמא עבד או ממזר הוא דלא חס עליה. כיון שראה שבנו הוא שמח דסתם ברא חס על אבא. ולכאורה הא חזינן דלא היה חס ורצה להרוג את אביו. ונראה דהענין הוא דאם אדם חטא סר ממנו השגחת השם ונעזב למקריים ומקבל צרכו ע"י מערכת השמים וזהו סילוק השגחה ואיננו כפרת עונותיו. ואולם אם רעה בא עליו שלא כדרך הטבע זהו עונש על חטאיו מן השם ב"ה ובזה יצחצחו עונותיו. וזהו ששר דוד בברחו מפני אבשלום דמקודם לזה כאשר בא נתן הנביא ואמר אליו הנני מקים רעה מתוך ביתך סבר שהא עבד או ממזר הוא ויהיה מאיכות סילוק השגחה וזהו בדרך הטבע ואיננו עונש על חטאו לא היה שר. אבל כשראה שבנו הוא וזהו כנגד הטבע ומוכח שזהו עונש על חטאיו ולכך שר השירה הזאת כי יתלבנו עונותיו. וז"ש ציון עזבני ה' ר"ל שהשגחתו סר ממני ואני נעזב ונמסר תחת גרמי השמיימים וה' שסחני וכל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו ואין אני מקבל עונש זו על חטאי וכנ"ל וק"ל:

התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה וכו'. יובן עפ"י מ"ד בגמ' לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו יאמר אברהם ימחו על קידוש שמך וגם יעקב יאמר ימחו על קידוש שמך. וצריך להבין לכאורה איך יאמרו אבות העולם ימחה מין הישראלי רק באמת בזה הם מלמדין סנגוריא לומר אף שחטאו המה פושטין צווארם ונהרגין על קידוש השם ולכן אין בדין שיקבלו עונש על חטאם. וזהו בכח המאמר ימחו על קידוש שמך. וידוע מה שהורה אברהם אהבתו הזכה באלהים בענין יצחק עת שנאמר לו קח נא את בנך וזה היה מופלא בכל הנסיונות וע"ז כרת הקב"ה עמו הברית כי לא תשכח מפי זרעו. וצריך להבין הלא אנחנו מוסרין נפשותינו על קדושת השם בכל יום ומאי רבותיה דאברהם אמנם באמת ידוע ע"פ דכתב החכם דנוח לו לאדם ליתן נפשו להריגה מתת נפש אחד מבניו להריגה כי נפשו עגומה עליו על בניו אשר טפח וגידל אותם. ובאמת אלו נסה הקב"ה את אברהם ליתן נפשו להריגה לא היה הנסיון גדול כל כך. ואולם כאשר נלכדה ירושלים נשחטו הבנים על חיק אמותם על קדושת השם ונפש אבותיהם עגומות עליהם ולזה אמר הנביא לציון שאמרה עזבני ה'. התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ואפ"ה גם אלה תשכחנה ומסרת את בניך להריגה על קדושת השם יתעלה ובזכות זה אשיבך לציון כבתחילה וזהו ואנכי לא אשכחך וק"ל או יאמר דהזוהר תמה איך יתכן שהשכינה תשרה

על בעל תשובה הא כל ימיו צריך להיות בעצבון על חטאיו אשר חטא ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה עיין שם וז"ש ציון עזבני ה' ר"ל איך אוכל לשחר את פני ה' התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ר"ל הצרות אשר עברו עלי והם נגדי תמיד ואיך אבא אל המלך והשיב לה הקב"ה גם אלה תשכחנה פי' שתשכח הצרות ולכך ואנכי לא אשכחך שתוכל לחזות בנועם ה' וא"ש וק"ל:

הן על כפים חקותיך. פי' עפ"י הפסוק ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ונר' ליתן טעם למה ילכו ישראל מן הגולה בצדקה דוקא לפי שכל המצות אשר צוה ה' לעשות צריכין להיות בכוונת הלב והאברים מוציאין אותו מכח לפועל ואם הם אינן בכוונה כלא הם נחשבין וזהו ואורך גלותינו ואולם אם אדם נותן צדקה אף שאין לבו עמו מתקבל ברעוא מפני שהעני מתפרנס ממנו ובזכות צדקה ישראל נגאלין ולכך אמר ושביה בצדקה. וזהו דברי ציון עזבני ה' ר"ל איך אנחם שאלך מן הגולה באיזה מצוה אלך כי כולם נעשין בלא לב. השיב לה הקב"ה הן על כפים חקותיך ר"ל בזכות אשר פרשת כפיך למול עני ואביון בזו תלך מן הגולה וק"ל באופן אחר נראה לומר דאי' בפסוק ביחזקאל וידי אדם מתחת כנפיהם ואמרי' בגמ' דאלו הידים הם לקבל שבים ונראה ליתן טעם למה הם מתחת כנפיהם דאיתא בפסוק בשתים יכסה רגליו ואמרי' בגמ' מפני שכף רגליהם ככף רגל עגל ושלא להזכיר עון עגל לכן מכסין רגליהם ונראה דהן הן הידים אשר תחת כנפיהם לקבל שבים יען אמרו חז"ל לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה אלא להורות תשובה ולזה אין קטרוג כלל. ואולם עדיין לא יצאנו ידי חובת ביאור למה מכוסין באמת. היות דהתשובה היא בשני מדריגות. מדריגה ראשונה השב לאל בכל כחו ובכל לבו זו היא תשובה מעולה שבכולן ותשובה כזו מתקבלת לרצון והיא למעלה מאותן הידים כנ"ל. ומדריגה שני' הוא השב לאל ואינו כל כך בנפש חפיצה והיא למטה ממדריגה הראשונה והקב"ה מקבל זאת התשובה והן הן אותן הידים הנ"ל המקבלין ולכך מכסין בכנפיהם כי אינה מתקבלת לרצון כ"כ. וז"ש ציון עזבני ה' הרצון שאין תשובתי מעולה כ"כ שאיננה למעלה מאותן הידים ולכך בישר לה השם הן על כפים תקותיך הכוונה שתשובתך היא למעלה מאותן הידים וק"ל:

חומותיך נגדי תמיד. פי' עפ"י מ"ד במדרש על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו ומלאכי השרת אומרים עד מתי לא תרחם ציון ע"כ ותמוה דמאי נפקא מן החומות וכן אמר שלמה אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף וכו' מאי חומה זו. ונר' לומר דאי' בגמ' השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' השביע הקב"ה לכנסת ישראל שלא יעלו כחומה ויובן עפ"י מאמר רב יוסף מיום שחרב בהמ"ק דין

הוא שנגזר על עצמינו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אלא באין גוזרין גזירה על הצבור וכו' וצריך להבין מאי קמ"ל רב יוסף שאין גוזרין פשיטא דאין החוש מוחש סובל לגזור גזירה כדי שיכלה מן הישראלי ח"ו אלא דבאמת אם ישראל מתאבלין על הבית יותר מדאי קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות דאי אפשר לאחר הגאולה דא"כ כלה ח"ו זרע ישראל וצריך למהר הגאולה. וחומה הוא לשון סיג וגדר וזהו שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו כחומה כהאי דרב יוסף הנ"ל וז"ש שלמה אם חומה היא ר"ל אם ישראל משמרין התורה והמצות בסיג וגדר כמו שתקנו אנשי כנסת הגדולה והבאין אחריהן כגון שניות לעריות וכדומה וא"כ אינו פוגע בערוה והמצוה משתמרת וזהו טירת כסף שהיא קיימת לעד אבל אם דלת היא ר"ל ולא סייג היא לוח ארז שאינו מתקיי' כל כך שבקל יוכל לכשול במצוה עצמה. היוצא מזה אם ישראל משמרין את המצות בסיג וגדר הגאולה ממהרת לבוא וזהו כונת המדרש על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכו' ר"ל סייגים וגדרות שלא יעברו על המצות ולכך מלאכי השרת אומרים עד מתי לא תרחם ציון. וזהו קול מבשר לציון מפני שציון תאמר עזבני ה' ר"ל שאין לי במה להגאל לכך אמר חומותיך נגדי תמיד כדאי הם חומותיך שתגאלי בהם וא"ש וק"ל:

מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. פירושו דכתיב השבעתי אתכם וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ כנסת ישראל מפני שכנסת ישראל אינה רוצה לצאת מגלותם ואומרת שמא ח"ו אכשל עוד בחטא וצריך אני עוד פעם לגלות ממקומי והפוכי מטרתא למה לי וז"ש ציון עזבני ה' כי איך אוכל לשוב שמא החטא יבוא בי לכך ייעד לה השם ב"ה שיבוער היצה"ר מן הארץ וקול מבשר ואומר מהרו בניך ואם תאמר הנה דוב שכול בדרך לזה אמר מהרסיך ומחריביך ממך יצאו היינו שיבוער היצה"ר מן הארץ ושוב אלי ואל תחת מהריסה והחורבן וק"ל:

שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך וכו'. פירושו ע"פ מ"ד ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב שנתפרקו שני כתרים שהיה להם בשעת מ"ת דכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש דהיינו כתר כהונה וכתר מלכות. כתר מלכות שהיו חירות מן השיעבוד והיה כל אחד מלך בפני עצמו וגם חירות מן מלאך המות וזהו כתר כהונה מפני דבמקום שמלאך המות שולט שם הוא טומאה וכהן אסור לטמא ובשעת מ"ת לא היה להם טומאה כלל והיו כולם ראוים לכהונה וכאשר חטאו פרחו שני כתרים האלה ולעתיד יהיו כמו כן בני חורין משיעבוד וממלאך המות וילבשו את עדים אשר התנצלו בהר חורב וז"ש כי כולם כעדי תלבשי ר"ל כעדי של הר חורב הנ"ל וק"ל:

ותקשרם ככלה. יובן עפ"י מ"ד בשיר השירים אני חומה ושדי כמגדלות וכו' איתא במדרש אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות זו בתי כנסיות וב"מ. אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה וצריך להבין מאי נ"מ אם הכלה היא בבית חמיה ונראה עפ"י מ"ד על כל פשעים תכסה אהבה אהבת התורה מכסה קלון אף שיש כתם מעט בכנף מעילו התורה מכסה אותו. ואיתא בגמ' היו בה מומין ועודה בבית אביה הבעל יוכל לחזור אבל אם נמצאו בה מומין בבית חמיה אין יוכל לחזור בו וזהו כוונת המד' אני חומה זו תורה אף שיש כתם מעט התורה מכסה מומין שבסתר וזהו ככלה בבית חמיה אף שיש בה מומין אינו יכול לחזור. ואולם לעתיד יבער הקב"ה היצה"ר מן הארץ ולא יהיה מום כלל בישראל ויהיו ככלה בבית אביה ויתאו המלך יפיך שלא יהיה בה מום כלל וז"ש ותקשרם ככלה סתם כנ"ל וק"ל:

כי חרבותיך ושוממתיך וארץ הרסותך וכו'. פי' עפ"י מ"ד בפסוק גפרית ומלך שריפה כל ארצה וכו' ואמרו הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וכו' דבאמת האו"ה תמהין ושיילין אם ישראל חטאו הארץ מה חטאה ועל מה עשה ה' לארץ הזאת דייקא. רק י"ל דבאמת לפי דארץ ישראל היא מקודשת מכל הארצות ובזמן שישראל שרוין בה היא מתברכת אבל כאשר גלו ישראל מעל אדמתם וארץ ישראל אינו סובל טומאה כלל לכך גפרית ומלח שריפה כל ארצה וכתב הרמב"ן כל המקודש יותר הוא חרב ביותר דארץ יהודה היה יותר מקודשת מגליל לכך היא יותר נחרבת וירושלים היא יותר נחרבת לפי שהיא מקודשת ביותר וז"ש הנביא כי חרבותיך וארץ הרסותך לפי ערך הקדושה יש ערך החריבה והשממה וההריסה אשר עכשיו בגולה אכן כי עתה תצרי מיושב רוב היושבין בה יהיה צר עוד יאמרו באזניך צר לי המקום מרוב עם השבים מהגולה וק"ל. או יאמר דלעתיד כשיגיע עת דודים יגזור מלכות גזירות על ישראל ויתנדבו לבם לילך ולדור בארץ ישראל ובעת ההיא נהיתה עת צרה ליעקב וישמע ה' את צעקתם וירחם עליהם וישלח לפניהם משיחו הולך תמים וישיב את שבות ציון כבתחלה. וזהו כי חרבותיך וכו' ר"ל בגלות בימי החורבן כי עתה תצרי מיושב ר"ל יהיה לך צר מהאומות כנ"ל עוד יאמרו באזניך צר לי המקום ואולם אח"כ יבא הגואל צדק ויתענגו בטוב ימיהם וק"ל:

גשה לי ואשבה. יובן עפ"י מ"ד עומדים צפופים ומשתחוים רוחים כשהשתחוו היה קרקע העזרה מתרחבת. ונראה ליתן טעם על התרחבת העזרה דאי' מציון מכלל יופי משוש כל הארץ דמציון הוסד העולם ומשם התחיל להתפשט עד כי הלך וגדול והיתה מדת הארץ מתרחבת יותר מגבול אשר היא לעת עתה מפני שבקשה להשיג הבורא יתב'. אבל כאשר הגיע שבת ויכולו השמים והארץ לפי דביום השבת ירדה שכינה למטה

ועמדו כל מעשה בראשית במאמר שדי וזהו שדי שאמר לעולמו די והיינו כנ"ל דהארץ היתה מתפשטת והולך וכאשר ירדה השכינה למטה היתה חוזרת לאיתנה לקבל פני שכינה ולכך עמדה וכן איתא ויכולו א"ת ויכולו אלא ויכלאו שבאותו פעם נגמר יצירתן במדה נמצא שהעולם צר אם השכינה למטה לפי שתקבל פני שכינה. ואי' בגמ' לעולם לא ירדה שכינה למטה מיו"ד טפחים ולכך במקדש אם היו עומדין היו למעלה מיו"ד טפחים והיו דוחקים זה את זה מפני שהעולם היה צר כנ"ל אבל אם היו משתחוים והשתחויה שהיתה במקדש היתה בפישוט ידים ורגלים וא"כ הי' למטה מעשרה והיתה הארץ מתרחבת ולכך עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וזהו רמז לך עוד יאמרו באזניך צר לי המקום לפי שיהא מלא כל הארץ כבודו וכל ארץ ישראל יהיה קדוש כמו העזרה וא"כ יהיה צר לכך אמר גשה לי ואשבה שאם אדם יושב הוא למטה מעשרה כנ"ל וק"ל:

ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה וכו' תחילה נבאר מאמר בני קרח ואחר נבוא אל הביאור דכתיב ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון ה' יספור בכתוב עמים זה יולד שם סלה לבאר זאת אציע לפניך מה ששלח הרא"ש לבני ארץ ישראל מענין שאילת הגשמים בימי הקיץ דאי' בגמ' דתענית שואלין הגשמים בשבעה במרחשון ומניסן ואילך אין שואלין הגשמים וכ' הרא"ש דכל זה הוא לבני א"י דאין צריכין גשמים אלא בימות החורף אבל אנו בחוצה לארץ שצריכים גשמים בימי הקיץ יוכל לשאול על הגשמים אפי' בתקופת תמוז והורה בכל פרווינצע לשאול על הגשמים בימי הקיץ ולא עלתה להם שנתם כל אשר הורה הלכה למעשה ונראה ליתן טעם על שאנו מזכירין גשמים בימי החורף כבני א"י אע"פ שאין אנו צריכין לגשמים. דאיתא בגמ' דר"ה בפסח על התבואה דהיינו שנידונים אם יהיה שובע או רעב ח"ו. ולכאורה צריך להבין איך יסדו בתפלת מוסף ר"ה ועל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע משמע דבר"ה נידון העולם על התבואה. ונראה עפ"י מה דידוע דהוברי שמים והחרטומים פתרו החלום פרעה שראה שבע שבלים מלאות ושדופות היינו דיכבוש שבעה אומות וכדומה וצריך להבין מה זה בדרך עקלתון לפתור החלום על מלחמה היה להם לפתור על השובע ורעב שהוא מעניני שבלים כאשר פתר יוסף לו באמת. ונראה דבזה טעו האצטגנינין דודאי היו יודעין את כל אשר עשה אלהים הראה אותו לפרעה ואותו יום היה א' בתשרי כמבואר בגמ' דבר"ה יצא יוסף מבית האסורין. ופתרו החלום מענינו של יום דהיינו מלחמה דנגזר בר"ה. אבל על שובע ורעב אין זמנו היום כלל כי אם בפסח ובאמת טעו כאשר נבאר. ואולם יוסף פתר מיד על השובע מפני דהענין הוא דא"י בלבד נידון בפסח על התבואה ולכך אמרה תורה שיביאו בני ישראל את העומר כדי

לרצות הדין ושיהיה שנה טובה. ואולם חוצה לארץ נידון בר"ה על הכל ואף על השובע ולכך פתר יוסף על השובע במצרים שהיה חוצה לארץ ומצא מין את מינו מעין השבלים ושפיר יסדו בתפלתנו ועל המדינות בו יאמר איזו לרעב ואיזו לשובע פי' על מדינות חוצה לארץ ואולם מין הישראלי הם נדונין כאלו הם בא"י אע"פ שהם מפוזרים בקצה השמים נידונין כבני א"י. ולכך יסדו בתפלתינו כאלו אנו בארץ ישראל ולזאת הסיבה אנו שואלין הגשמים בימות החורף כבני א"י שלא כדעת הרא"ש. ונבא אל הביאור ולציון יאמר איש ואיש יילד בה ר"ל דמקור ישראל הוא מציון ה' יספור בכתוב עמים ר"ל כשהקב"ה דן את העמים אינו דן את ישראל ביניהם וזה יולד שם סלה הכונה שבני ישראל נידונין כאלו הם בא"י. ונחזור לענינינו מפני שציון אמריה תאמר עזבני ה' פי' שאני שכולה וגלמודה וזהו שניחם הקב"ה אותם מי ילד לי את אלה פי' אע"פ שאתה גולה וסורה מבלי בנים הם נדונין כאלו הם בארץ ישראל וק"ל:

ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי ואלה איפה הם. פי' עפ"י מ"ד בגמ' וחד מינן אי אזיל לארעא דישראל עדיף כתרי מינייהו והטעם הוא מפני דאוירא דא"י מחכים כידוע וא"כ מי שהוא דר בא"י כיון שמשיג מעט מחכמה כיון דנבט נבט. ואולם בחוצה לארץ צריך הכנה גדולה להשיג גדר החכמה ואם הוא כבר תלמיד חכם ובא לא"י ומקבל אוירא דא"י הוא מחכים ביותר ומוסיף חכמה על חכמתו והוא עדיף כתרי מינייהו. וז"ש ציון ואלה מי גדל הכוונה שהם גדולים בחכמה יותר ממני הן אני נשארתי לבדי ר"ל שלא הוספתי חכמה ואלה איפה הם שנוספה חכמתן וק"ל:

כה אמר ה' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחוצן. פי' עפ"י נג"ד לעתיד יביאו האו"ה שי למשיח ה' את היהודים אשר המירו (בעת האינקוויזיציע בהישפניא) באונס וכתיב וגם מהם אקח לכהנים וללוים אע"פ שהם נטמעו בין האומות. ואולם צריך להבין איך יודעין הגוים אם הוא מזרע ישראל או לאו ונר' דאיתא ונתתי מופתים בשמים ובארץ שעשר מכותן יהיו משמים וארץ כמו שהיה במצרים כמבואר ואולם לאותן האונסים לא יקרה להם שום מקרה מהיו"ד מכות האלה ולזאת הסיבה ידעו מי שהוא מזרע ישראל וז"ש הנה אשא אל גוים ידי הכוונה המכות הנ"ל וזה מכונה בשם יד כמש"ה הנה יד ה' הויה ואל עמים ארים נסי ולאונסין אשר מבני ישראל המה לא יקרה שום מקרה וידעו שהם מזרע ישראל ולכך והביאו בניך בחוצן שיובילו שי למורא וא"ש וק"ל:

ובנותיך על כתף תנשאנה. נראה למה בנות ישראל יביאו על הכתף והבנים בחוצן מפני שא"י תהיה לעתיד מקודשת כ"כ שלא יגור בה אלא מי שראוי לכהונה והיינו המיוחסים

המשיאים בנותיהם לכהונה ואי' דהגיורת והשבוי' שנשבית יתירות על בת ג' שנים ויום אחד אסורין לכהונה אבל אם נשבו פחותות מבת ג' שנים ויום אחד מותרין לכהונה וז"ש ובנותיך על כתף תנשאנה דהיינו שיהיו הבנות קטנות כ"כ דמותרין לכהונה מפני דגדולה אסורה לכהונה וק"ל. והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך. פי' עפ"י מ"ד במדרש לא נגאלו ישראל אלא בסוף ברכת אבותינו ונר' לפרש מפני דסוף ברכת יצחק היה וישתחוו לך בני אמך. ואולם זה היה עשו ולא אומה אחרת ולכך אמר ושרותיהם מניקותיך שיהיו שררות אחרים זולת אמו מניקותיך. וא"כ שפיר ישתחוו לך כל האומו' וז"ש ושרותיהם מניקותיך והטעם לפי שאפים ארץ ישתחוו לך וא"ש:

ועפר רגליך ילחכו. פי' מפני דלעתיד יהיו ישראל במדריגה כמו שהיה אברהם ובאברהם כתיב יתן כעפר חרבו בכל מקום שהיה אברהם הולך נעשה העפר כחרב על צוואר האויב וזה היה כלי זיין של אברהם וכן יהיה לעתיד בישראל וז"ש ועפר רגליך ילחכו וא"ש וק"ל:

וידעתם כי אני ה' מושיעך לא יבושו קויך. דלכאורה צריך להבין איך אמר כאן ושרותיהם מניקיתיך הא לא יהיו צריכים כלל למניקות. דאי' בגמ' דלימות המשיח עתידה אשה שתלד בכל יום וגם לא יהיה להם צער לידה דלעתיד ישתנה הטבע לישראל וזרעם יהיה נכון לפניהם וצאצאיהם לעיניהם ובתיהם יהיה שלום מפחד וישלחו כצאן עוליהם וילדיהן ירקדון ויבלו בטוב ימיהם ולכאורה זהו נגד מאמר הנביא ואולם תי' שם בגמ' שמואל אמר אין בין ביאת הגואל לגלות המר הזה אלא קיבוץ גליות ושעביד ונראה דאלו ואלו דברי אלהים חיים דדברי חז"ל קיימים דלצדיקים יהיה כל טוב הנ"ל והצדיקים באמת לא יצטרכו למניקות כלל אבל לרשעים יהיה כדעת שמואל הנ"ל שלא יהיה הפרש אלא שיעבוד גליות ואולם מאין יזכו הרשעים לזו הטובה הלא חלק אדם רשע ישאהו סופה ונראה דודאי דרשעים גמורים יהיו דראון לכל בשר. אמנם הרשעים שיאמינו שיבא הגואל צדק ולא היו צדיקים בתכלית השלימות אלו יזכה לזאת הטובה בשכר האמונה אשר האמינו בה' אבל הצדיקים יזכו לרב טוב הצפון. וז"ש הנביא והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך ואולם צדיקים לא יצטרכו למניקות כלל כנ"ל. ולכך מפרש וידעתם כי אני ה' מושיעך אשר לא יבושו קוי זה השכר הוא לאותן האנשים שהאמינו בו והיו מקום לגאולה אבל צדיקים עין לא ראתה וק"ל:

היוקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט. פי' עפ"י מ"ד בזוהר על פסוק ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו שבציון נשפט עשו דהיינו שיתחבר עשו עם ישמעאל במחברת רשע להלחם על ישראל וישתער עליהם מלך גוג מארץ מגוג וישם גם הוא

פניו לילך לא"י לבוז בז ויתחברו כולם במועצת רשע לילך אל הר ציון אל יער כרמילו והיה ביום ההוא יעמוד ה' על הר הזתים וישפוט אותם בדבר ובחרב ושם נפלה אדום ולא תוסיף קום וזש"ה בהר ציון לשפוט את הר עשו וגוג נקרא גבור ויאמר גוג היוקח מגבור מלקוח וישמעאל נקרא צדיק כי הוא מתענג בעולם עתה בגלות מפני ששימש את אברהם ויש לו שכר על זה בדין. ולכך נקרא צדיק ויאמר אם שבי צדיק ימלט בלשון תימה. והשיב הקב"ה כה אמר ה' גם שבי גבור יוקח ומלקוח עריץ ימלט על גוג אמר שבי גבור יוקח ועל ישמעאל שסובר שהוא צדיק ועריץ בדינו בישר לו הקב"ה גם מלקוח עריץ ימלט וק"ל:

והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון. פי' דבתחלה יסכסכו האומות באומות עד שבדמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וכו' פי' עפ"י מ"ד בגמר' דמגילה עתידה פרס שתפול ביד אדום ופריך בונים ביד מחריבים ומשני אין גזירת המלך היא ולכאורה תמוה. ונראה דכך פירושו דהמלך פרס שלח לאשתכלל שורייהו דבית מקדשא ואמר די יהשנא פתגמא דנא ביתיה כולו יתעביד וכו' ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא וכו' קללה בלשון ארמית למאן דיחרב בית מקדשא וזה שאמר אין גזירת המלך היא הכוונה דקאי על פרס שקילל כל מאן דיחרב בהמ"ק ואם יהיה מפלת אדום תחלה יאמרו האו"ה דקללת מלך פרס חלה על אדום ואין זה מן זכות ישראל לכך יפול פרס ביד אדום תחלה שלא יהא פתחון פה לאו"ה ואח"כ יהיה מפלת אדום. וז"פ בתחלה יסכסכו המלכים דהיינו שתפול פרס ביד אדום ולמה באמת כך ומפרש וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב שלא יאמרו האו"ה שקללת מלך פרס חלה על אדום כנ"ל וק"ל:

כה אמר ה' איזו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי כו' הן בעונותיכם וכו'. ויש לדקדק חדא הא באמת כתיב בירמיה ואתן לה ספר כריתות ושלחתיה ועוד דאמר או מי מנושי המאמר הזה אין לו הבנה כלל. ונראה עפ"י מ"ד במד' איכה ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה שדנתני כבן סורר ומורה ותמוה ונרא' דאי' וישקוד ה' על הרעה כי צדיק הוא נר' ליתן טעם על ענין השקידה שתי שנים קודם זמנם מפני דהנביא נתוכח עמם שהקב"ה יתן לה גט כריתות ושלחה מביתו וצריך להבין מאי נ"מ אם נתן לה גט כריתות הא קי"ל דאם הבעל גירש את אשתו ועדיין לא נשאת לאיש אחר יכול בעלה הראשון ליקח לה עדיין ואם כן אנחנו בגולה לא מרדנו בבעל הראשון ולא נלקחנו לאל אחר. ונר' דהענין כך הוא דקי"ל המוציא את אשתו בגט משום ערוה אין יכולה לחזור לו אע"פ שלא נשאת לאיש אחר. ואולם אם גרשה הבעל קודם שמצא

בה דבר ערוה אע"פ שזנתה אח"כ שפיר יכולה לחזור לו לאשה כי לא זנתה תחתיו וז"ש הנביא כי גרש איש את אשתו דהיינו משום דבר ערוה לא יוכל לקחתה. ועתה נבאר ענין השקידה אלו המתין הקב"ה עד שתתמלא סאתן של ישראל דהיינו כמנין ונושנתה לא היה ח"ו תקנה לישראל כי אז היה הספר כריתות משום ערוה דאין לך ערוה גדול מזה החטא אשר חטאו ישראל וקיי"ל המוציא את אשתו משום דבר ערוה אינו רשאי לחזור לו אבל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו שקד לגרש את ישראל קודם שמצא בהם דבר ערוה כדי שיוכל לחזור להם לאשה וזהו שגירש הקב"ה את ישראל על שם סופם כי הכל גלוי לפניו ואי' בגמרא דסנהדרין בן סורר ומורה נידון על שם סופו. ויובן המדרש ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה כבן סורר ומורה שנידון על שם סופו כך נידונין ישראל שגירשם הקב"ה על שם סופם. ואי' בגמ' ה' ה' אני ה' קודם שיחטא ר"ל רחמים דזה השם מורה על רחמים ואני ה' לאחר החטא והקשה הרא"ש קודם שיחטא אין צריך לרחמים. ונר' דע"פ הנ"ל מיושב שפיר דזה היה רחמים שגירש את ישראל קודם החטא דאלו גרשם לאחר החטא לא היה ח"ו תקנה לישראל וזה היה רחמים וז"ש ותאמר ציון עזבני פי' שעזב אותי קודם החטא דהיינו ברחמים וזהו ה'. ולפ"ז מתורץ קו' הנ"ל דודאי הקדוש ב"ה נתן לה ספר כריתות והיינו קודם שמצא בה דבר ערוה ואז יוכל לחזור לה לאשה. ונחזור לענייננו דציון אמריה תאמר עזבני ה' הינו שם רחמים כנ"ל וז"ש הנביא כה אמר ה' איה ספר כריתות אמכם הכוונה איה ספר כריתות שנתן לך הקב"ה מה הוא משום ערוה או לאו וקא מפרש שנתן לה גט קודם שמצא בה דבר ערוה דהיינו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה הכוונה ששלח האם מעל הבנים קודם שמרדו בה בניה לפי דקיי"ל בשילוח הקן דחייב לשלוח האם מעל הבנים דוקא כשהם קטנים דהאם מבכה על בניה כי איננו. אבל אם הם גדולים אין חייב לשלוח כי כבר מרדו בה בניה ואין האם מצטערת עליהם וז"ש אמכם אשר שלחתי' ששלחתי האם מעל הבנים קודם שמרדו בניה וא"כ מה לך ציון כי תבכי כי ה' ישיב את שבותך כבראשונה כי לא גרשך על דבר ערוה ושפיר יכול לחזור לך לו לאשה:

מי מנושי אשר מכרתי אתכם. פי' עפ"י מ"ד מלוה ה' חונן דל פי' אם אדם נותן צדקה לעני אף שאינו בנפש חפיצה מתקבלת לרעוא מפני שהעני נהנה והוי כמלוה ה'. וזהו דוקא בצדקה אבל בשאר מצות אם עושה ולבו בל עמו אינו מתקבל כלל ואיתא בגמ' חסד לאומים חטאת חסד שעושין ר"ל הצדקה נחשב להם לחטאת לפי שאין עושין אלא להתגדל בהם ואי' עוד שם חסד לאומים חטאת לישראל לפי שהם עושין חסד וישראל אינם עושים. וז"ש ציון עזבני ה' ר"ל איך אבא אל המלך הלא הגוים עושין חסד ואני איני

עושה ואמר לה הקב"ה או מי מנושי ר"ל מי הלוה לי כלום שאהיה חונן לו כמ"ש מלוה ה' חונן דל הלא הצדקה שהאו"ה עושין נחשב להם לחטאת. ואולם הצדקה שאתם עושים היא מתקבלת אף שאינה בנפש חפיצה דלא כשארי המצות שאינם מתקבלים כשלבם בל עמם וזהו ושביה בצדקה וז"ש הנביא הן בעונותיכם נמכרתם בשאר עונותיכם ובפשעכם שלחה אמכם כנ"ל וק"ל:

מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. פי' עפ"י מ"ד אלו עלו ישראל מן הגולה בימי עזרא הסופר היה באותו פעם ימות המשיח וכן כתב האברבנאל דלכך יצא הקצף מעם ה' על מדינות ספרד להיות נדונין באבדן והרג על שלא עלו מן הגולה בימי עזרא. היוצא מזה אלו עלו ישראל היו מקרבין הגאולה. וז"ש הנביא מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הכוונה שקראתי אתכם מן הגולה ואין מי שהתנדב לעלות הקצור קצרה ידי מפדות וק"ל:

הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות למדבר תבאש דגתם מאין מים ותמות בצמא. פירוש שנתוכח עמם הנביא על שלא עלו מן הגולה בימי עזרא ואם תאמרו עדיין לא היה זמן לגאול כאשר נבאר אין זה טענה. ועתה אחל לבאר מ"ד בגמרא אין בן דוד בא עד שיבוקש דג לחולה ולא ימצא ותמוה ונראה עפ"י מ"ד אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף ומפרש האר"י לוריא זצלה"ה דהענין הוא שכאשר נברא אדה"ר היה קומתו מן הארץ עד לשמים והוא היה מגובל מן כל הנשמות שבעולם בקרן בן שמן. וכאשר חטא נתמעט ונשאר מאה אמה מן קומתו והשאר נפל ממנו איברים איברים ומה שנפל ממנו היו נשמות ונתערבו אותן ניצוצין בבעלי חיים בעופות ובבהמה ובדגים ואין בן דוד בא עד שיתוקנו כל אותן ניצוצין בסוד העיבור וזהו עד שיכלו כל הנשמות שבגוף אדה"ר כנ"ל. ואולם יש מדריגות באותן ניצוצים דהפחותים שבהם נתערבו בבהמות והמעולים בבהם נתערבו בדגי הים והפחותים שבהם נתקנו ראשון ולכך ראשונים תקנתן בשחיטה ולכן עברו על הראשונים כמה גזירות ושמדות וכצאן לטבח יובל. אבל המעולים שבהם דהיינו מה שנתערבו בדגי הים תקנתם עתה מעט עד שיבא הגואל צדק. ויובן גם מה דכתיב והדגה אשר ביאור מתה לפי דכתיב וינצלו את מצרים שעשאוה כמצולה שאין בה דגים דהיינו שלח היו בה ניצוצי קדושה כלל. ולכך צותה התורה שלא ישובו עוד בדרך מצרים מפני שכל ניצוצין קדושה נטלו עמם בעת צאתם ממצרים וא"כ לא היו שם ניצוצין כלל ביאור ובדגים ולכך מתה הדגה אשר ביאור כי כל הנשמות נוטלין ישראל עמם ואולם מתעבר אדם מאותן ניצוצין אם היא מן הדגים היא נשמה מעולה מזדכך שכלו ורעיונו ומנהיגו בדרך ישרה וזהו שהתרעמו ישראל במדבר זכרנו את הדגה אשר

נאכל במצרים כי במדבר לא נתעברו כלל בסוד העיבור כי אם אל המן עיניהם וז"ש אין בן דוד בא עד שיבוקש דג לחולה הכוונה לחולה הנפש שכל מגמתו לתקן נפשו באותה הנשמה המעולה שבדג ולא ימצא עוד שכבר נתקנו כל הנשמות והן הנה דברי חז"ל עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. וע"ז אמר הקב"ה הקצור קצרה ידי מפדות בשעה חדא יוכלו לתקן כל הניצוצין. הן בנערתי אחריב ים אשים נהרות למדבר כנ"ל תבאש דגתם מאין מים ותמות בצמא הכוונה שלא יהיה בהם ניצוצין קדושה כלל שיתוקנו כל הנשמות וא"ש וק"ל:

אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. הרצון בזה דאם אמור יאמרו שעדיין אין זמן מאיכות גרמי השמים שסידור שלהם רע ומורה שצריכין להיות עוד בגולה וע"ז אמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם זהו נרתיקה לחמה וק"ל:

אדני ה' פתח לי לשון לימודים. פי' עפ"י מ"ד שאמר משה להקב"ה כי כבד פה וכבד לשון אנכי דהענין הוא דלפי מעלת הדור כך הוא מעלת הנביא והעד בשעת מתן תורה כתיב משה ידבר והיו כל ישראל שומעין קולו דבאותו פעם היו ישראל במדרגה עליונה ואולם אם ישראל הם בגולה אינם במדריגה כל כך. וגם אין הנביא גדול במדריגה. ואולם אם יזכו ישראל לגאולה מתגדל מדריגת הנביא כדאי' בספרי כשאמר משה צאו מתוך מצרים היה קולו נשמע בכל ארץ מצרים. וזהו שאמר משה להקב"ה כי כבד פה וכבד לשון אנכי ועדיין אין זמן לגאול. ולזאת הסיבה אמר הנביא ה' פתח לי לשון למודים שלא יאמרו ישראל שעדיין אין זמן לגאול לכך אמר הנביא שלשוני לשון למודים וא"כ מדוע לא עליתם מן הגולה וק"ל:

לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אוזן וכו'. פי' דאם מעלת הנביא גדולה הנבואה עורר הנביא לזמן קבוע בכל יום אבל אם אין מעלת הנביא גדולה הנבואה באה עליו במקרה וזיווהו משתנין וקטרי חרצין דא לדא נקשן ובטלו ממנו כל החושים. וזהו שאמר הנביא שאם יאמרו ישראל שעדיין אין זמן לגאול דאין מעלת הנביא גדולה כל כך לכך מביא ראיה שהיה מעלתו שהשכינה מדברת עמו כאשר ידבר איש אל רעהו ולא משתנה פניו כלל מפני הנבואה וזהו שאמר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אוזן וכו' כנ"ל וא"ש:

וה' פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי. פי' עפ"י מ"ד במדרש וכל העם רואים את הקולות דמלאך הי' יורד והיה מלחש לכל א' מישראל באוזן ואמר כך וכך נצטוית בהר סיני מפני שישראל באותו מעמד היו במדריגה עליונה ושמעו קול ה' הנכנס באזנם וז"ש הנביא

דאם עדיין אין זמן לגאול לכך אמר שהוא במדריגה כ"כ במה שאמר ה' פתח לי אוזן וכו' אחור לא נסוגותי. פי' שלא הרתיע לאחוריו מחמת הנבואה אם באה עליו וא"ש וק"ל:

גוי נתתי למכים ולחיי למורטים. פי' שנתווכח הנביא עמם למה לא עלו מן הגולה כמו עזרא וסייעתו וסבלו צרות מן הכותים כמבואר בעזרא והיה לנו הלילה למשמר והיום למלאכה ואפ"ה בנו הבהמ"ק ועשו והצליחו וזהו רמז באומרו גוי נתתי למכים ולמה לא עליתם מן הגולה וא"ש. פני לא הסתרתי מכלימות ורוק. פי' עפ"י מ"ד בזוהר אם איש ישראל בועל ארמית הצלם אשר ממערכת אלהים על פניו נגזרה סר ממנו. ובתשובה יוכל להחזיר פניו וניישב גם מה שאמר יעקב ליוסף ראות פניך לא פללתי והנה הראה ה' לי גם את זרעך ונראה לפרש עפ"י מ"ד בגמ' ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו חד אמר לעשות צרכיו נכנס וראה דמות דיוקנו של אביו וגם נאמר לו רצונך שאחיך יעמדו על החושן ושמך ימחק וזרעך יתבייש מיד פי' מפני ב' דברים הללו וזוהר פניו לא סר ממנו וז"ש יעקב ראות פניך לא פללתי הכוונה שחשבתי שמא הכשלת בחטא ארמית וצלם אלהים סרה מפניך והנה הראה לי ה' הכוונה דמות דיוקני וגם את זרעך ר"ל בעבור זרעך שלא יתביישו פירשת מן העבירה ועתה פניך יזהירו כזוהר הרקיע. ונחזור לענינינו דאלו השבים מן הגולה בימי עזרא היו נושאין נשים נכריות ואולם עשאו תשובה במה שאמרו אנחנו מעלנו במעל הגדול הזה ומתביישין מן החטא לפני קהל עדת ישראל ואין לך תשובה גדולה מהמתבייש על החטא לעיני כל ולכך לא סר צלם אלהים מעל פניהם וז"ש פני לא הסתרתי אודות בנשאו נשים נכריות כי היה בדין שיסיר פניהם מהם לכך אמר פני לא הסתרתי והטעם לזה אמר מכלימות ורוק שנתביישו עליה כנ"ל וק"ל:

וה' יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש. פי' שהקב"ה היה בעזר לאותן שהלכו עם עזרא וסיעתו מן הגולה אע"פ שנשאו נשים נכריות כי הבא לטהר מסייעין אותו וא"ש וק"ל.

קרוב מצדיקי מי יריב אתי וכו' הן ה' יעזר לי מי הוא ירשיעני. פי' ע"פ מ"ד בגמרא לעתיד יבאו האו"ה ויבטאו בפיהם ישראל שקבלו את התורה מי מעיד בהם שקיימוהו יאמר הקב"ה אני מעיד בהם ויאמרו האו"ה כלום יש אב מעיד על בנו ונראה לפרש טענת האו"ה דבודאי עם הקב"ה לא יתווכחו על המעשה דבאמת עשו כל המצות ואולם האו"ה יאמרו שמחשבת ישראל היה רע ועל זה מי מעיד אכן אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה וא"כ אין להאו"ה טענה. אמנם הכסילים ההם בשפתים ילבטו מי מעיד בהם שלא היה להם מחשבת ע"ז כ"א מחשבתו פיגול בע"ז הוא עובד זולתו והקב"ה מצרף מחשבה למעשה בע"ז. ואולם עבירה זו יכול הקב"ה להעיד דלפי אם כפרו בו אינו נקרא

אב לישראל והאומר זה בנו נאמן וא"כ אין להם טענה כלל. וז"ש הנביא קרוב מצדיקי ר"ל שהקב"ה הוא קרוב אלי שהוא אב לנו ומוכח שלא עבדו ישראל ע"ז אפי' במחשבה וא"כ מי יריב אתי על שאר עבירות שאין הקב"ה דן על המחשבה מי בעל משפטי יגש אלי וק"ל:

הן ה' יעזר לי מי הוא ירשיעני. פי' דאי' שיאמר הקב"ה שמים וארץ יעידו בישראל ויאמרו האו"ה שמים וארץ נוגעין בעדותן הן דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וא"כ לכבודם יאמרו שישראל קיימו את התורה ולזה אמר הנביא דשפיר שמים יוכלו להעיד במה שאמר הן כולם כבגד יבלו ר"ל שהשמים כעשן נמלחו וא"כ אין לומר דנוגעין בעדותן הם וירא שונאינו ויבושו וא"ש וק"ל:

מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו וכו'. פי' עפ"י מ"ד בגמ' גם אלה תשכחנה אמרה כנסת ישראל שמא גם אנכי ישכח לכך אמר ואנכי לא אשכחך ותמוה איך שייך זה לזה ונראה עפ"י מ"ד דשאל המלך כוזרי להחבר שאלה יש לי לשאול על ישראל ששמעו קול ה' מדבר מתוך האש איך מלאה לבם לעשות עגל זהב עד שהמלך במסבו. השיב החבר כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לעיר שלא יהיה בה אנשים רקים ופוחזים. ומחנה ישראל היה כשש מאות אלף רגלי הגברים ולא חטאו מהם רק כשלשת אלפי איש והעד שהרגום בני לוי והם התאספו על אהרן והם הכריחו כל בית ישראל בחרב ובחנית לעבוד לעגל ובאמת היה לבם תמים עם ה' וזה הי' הכרחית ואי' ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו שקבלו התורה בלא לב ולפ"ז א"ש הגמ' גם אלה תשכחנה הרצון אלה אלהיך ישראל והמעשה רע אשר עשו בעגל לא יזכור ה' מפני שלבם היה שלם וה' בוחן לבבות ולכך אמרה כנסת ישראל שמא גם אנכי ישכח כי קבלת הדברות היו ג"כ בלא לב ולכך ייעד הקב"ה ואנכי לא אשכחך. ואולם אם נאמר שהקב"ה מרחם על בריותיו על המעשה רע אשר עשו בעגל לפי שהיה בלא לב לפום סניגור יש קטיגור על די סגדין לצלמא די דהבא די הקמית יתי' נבוכדנצר בבקעת דורא וז"ש ציון עזבני ה' על שהשתחויתי לצלם וע"ז אמר הנביא ומנחם אותה אל תירא כי שלום יהיה לך וז"ש מי בכם ירא ה' שהיו יראים את ה' ושומעים בקול עבדו נבוכדנצר דנקרא עבדו כמבואר בנביאים אשר הלך חשכים ואין נוגה לו ר"ל שהשתחוו לצלם בעל כרחן ואין מי שיעזור לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו ר"ל שאל ייירא מפני זה כי מחשבתו ניכרת וק"ל:

הן כולכם קודחי אש מאזרי זיקות לכו באור אשכם וכו'. פי' עפ"י מ"ד והוא אסור בזיקים כביכול משתתף עם ישראל בגלותם והענין הוא כדאיתא במשה שראה הסנה בוער באש ושם היה השכינה והענין הוא דאם ישראל הם בגלות בח"ל השכינה מתלבשת באותו

שר המיוחד לאותה אומה ואולם השר ההוא מלא גלולים וטומאה ואיך יתלבש בו אור אלהים אמנם אש שלמעלה אוכלת אש ושורף הטומאה ושר של מצרים היה מלא גלולים כידוע לכך היה התלבשות השכינה בסנה וסנה הוא אבי אבות הטומאה כידוע ואולם הסנה בוער באש הכוונה שהטומאה נשרף ממנו והסנה איננו אוכל דאש של הקב"ה אוכלת אש ואינה מכלה וזהו ענין אסור בזיקים שהוא בשר של אש וזיקים הוא מלשון זקוקין דנורא. וזה היה טענת ישראל שלא בקשו לעלות מן הגולה שאמרו שהשכינה עדיין מתלבש בשר של אש וז"ש על שאתם אומרים הן כולכם קודחי אש מאזרי וזיקות וא"כ איך נלך. ואמר הנביא לכו באור אשכם ובזיקות בערתם כי עדיין אתם בגולה ולכך אי אפשר בענין אחר והטעם שהוא כך מידי היתה זאת למעצבה תשכבון ר"ל כל זמן שאתם בעצבון היינו בגלות אי אפשר בענין אחר וק"ל:

שמעו אלי רודפי צדק וכו'. עיין כל הפסוק פי' מפני דאמרו ישראל איך נעלה אל בית ה' אלהינו הלא חסרנו ה' דברים בבית שני כדאי' בגמ' וא"כ חסרנו ה' אחרונה משם של ד'. וע"ז אמר הנביא שמעו אלי רודפי צדק הביטו אל צור חוצבתם הכוונה צור זה אברהם ואמר להם צאו וראו אשר נעשה בימי קדם כי בתחלה היה אברהם עקר ונקרא שמו אברם וכאשר הלך בדרכי השם ניתוסף לו ה' ונקרא אברהם וא"כ למה תעצלו שובו אלי וגם יתוסף לכם ה'. ואל שרה תחוללכם הכוונה שגם שרי בתחלה היתה עקרה ואח"כ ניתוספה לה ה"א והיה שמה שרה וגם אתם בני ישראל שמעו אלי וכנ"ל וק"ל:

כי אחד קראתיו ואברכהו וכו'. פי' בתחלה היה אחד לפי שאינו מוליד ואחר זמן ואברכהו וארבהו וק"ל. באופן אחר נראה מפני דהאו"ה שרקו בפיהם ויאמרו אלו חפץ ה' בכם לא היה מאחר הגאולה כל כך דהלא זה הוא תיקון העולם דהיינו העבודה שהיא אחת מעמודי עולם. ועוד הלא ברא הקב"ה את עולמו שיעשו צדיקים רצונו ובגלות הזה אין ביכלתכם להגיע עד תכלית השלימות ולמה הקב"ה מאריך אתכם בגלות כל כך. ואולם הנביא מבאר תשובה לאו"ה ואמר שמעו אלי וכו' הביטו אל צור חוצבתם הכוונה זהו אדה"ר שנקרא צור שממנו הוסד העולם והביטו אליו כי בימיו היה ראוי ליתן התורה אבל הוא חטא והיה העולם תוהו שני אלפים שנה עד שבא אברהם וכל כך היה הקב"ה מאריך אף לרשעים וא"כ אף בנדון דידן וזהו שאמר הביטו אל צור חוצבתם וכו' כי אחד קראתיו הכוונה שבימי אדה"ר רמז על אברהם באומרו הן האדם היה כאחד ממנו ואי' במדרש כאחד זה אברהם וכאשר בא אברהם לעולם אברכהו וארבהו כך יהיה נחמת ציון וק"ל:

כי נחם ה' ציון וכו'. פי' דאי' דעדן שם הוא קול דממה דקה ועין לא ראתה אלהים זולתך. ובגן שם היו יושבים המלאכים ומקלסים ואומרים שירה לשם ה' וז"ש כאן ששון ושמחה רמז לעדן ששם הוא ששון ושמחה לבד וקול לא ישמע בו. תודה וקול זמרה וזהו בגן ה' דהיינו שירה מן המלאכים. ולעתיד יתענגו הצדיקים בזה הטוב הצפון ויעלו אבר כנשרים ב"ב אמן סלה "

הפטרת ראה

עניה סוערה לא נחמה הנה אנכי וכו'. יובן כוונתו עפ"י מ"ד בגמ' דישראל לא בקשו לקבל תנחומי' מכל הנביאים לכך כתיב לא נוחמה. ונראה לתת טעם דבת השובבה אומרת איך אשוב אל ה' בקול רנה שמא אכשל ח"ו בחטא וחייב אני לגלות והפוכי מטרתא למה לי'. ולזאת הטענה לא מצאו כל הנביאים להשיב כי צדיק ורשע לא קאמר ולכך לא קבלו תנחומים מהנביאים אבל הקב"ה מנחם אותם ומודיע אותם שלא יכשלו בחטא כלל היינו שיבער הדברים המסייעין לחטא ומפרש הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך והיינו כי פוך הוא אבן טוב הנקרא נופך. ואבניך הוא כינוי לת"ח כמה דאיתמר כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה נמצא שת"ח מכונים בשם אבניך. והנופך הים מיוחד לשבט יהודה והיה קבוע בחושן. והוראתו הים על שיהודה היה עניו והודה ולא בוש ואמר צדקה ממני ומה טוב ומה נעים אם הת"ח קנה מדת ענוה זו כי תורתו משתמרת בקרבו. וז"ש שיהיו אבניך מורבצים בגופך דהיינו מדת ענוה וזה יהיה מניעה לבלתי תכשל בחטא. ויסדתיך בשפירים דהספיר היה מיוחד לשבט ישששכר וישששכר הטה שכמו לסבול עול תורה וכן יהיו לעתיד יסודות ישראל שהם עמא דבר ויהיו אהובים לתורה וזה יהיה סיבה שיהיה מין הישראלי נשמר מכל חטא וק"ל:

ושמתי כדכד שמשותיך. פי' ע"פ מ"ד בגמרא פליגי בה תרין אמוראי בארעא ותרין מלאכי ברקיע חד אמר מן שוהם וחד אמר מן ישפה ומנו מיכאל וגבריאל והקב"ה אמר ליהוי כדין וכדין ונראה לתת טעם על זה המחלוקת בין מלאכי עליון. דאיתא שוהם הוא מיוחד לשבט יוסף. ויוסף הצדיק הכריח את יצרו במעשה פוטיפר ולא נתאוה להיות עמה והוראת שוהם על זה. וישפה הוא אבן טוב מיוחד לשבט בנימין ובין כתפיו שכן השכינה וממנו תצא תורה לכך נקרא ישפה יש פה ללמוד. ואי' מלאך גבריאל הוא ממונה על התאוה ומיכאל שר התורה. וזהו המחלוקת שביניהם ה"א מן שורש הכוונה שיהיו ישראל מסוגלים באבן שוהם שהוא מונע התאוה כן יהיו ישראל לעתיד

וזהו אמר גבריאל הממונה על התאוה וח"א ישפה דהיינו שיהיו ישראל בעלי תריסין וזהו מאמר מיכאל כנ"ל. ואמר הקב"ה ליהוי כדין וכדין כוונת שניהם הנ"ל וז"ש ושמתי כדכד שמשותיך כדין וכדין וק"ל:

וכל שעריך לאבני אקדח. פי' שכל צדיק יהיה לו מדור בפני עצמו ולפי מעלתו יהיה גדולתו יותר משל חבירו וכל אחד נכוה בשל חבירו ולכך אמר וכל גבולך לאבני חפץ שיהיה לכל אחד חפצו ולא יקנאו אחד בשביל חבירו כי יהיה לו די בשלו וא"ש וק"ל:

וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. פי' עפ"י מ"ד במדרש אמרות ה' אמרות טהורות וכי אמרות ה' טהורות ואמרות בשר ודם לאו טהורות אלא שהוא חי וקים ותמוה ונראה דהענין הוא דידוע דסיבת וגרמת השכחה על שאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה באה שכחה לעולם. והטעם דאלו שמעו הדברות מפי הקב"ה שהוא חי וקים לעולם כן הדיבור היוצא ממנו הוא קיים לעולם ולא היה נשתכח. וכמו כן אמירתו של אדם נשתכח מפני שהוא אינו קיים וכשאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה באה שכחה לעולם כנ"ל והן הנה דברי המד' אמרות ה' אמרות טהורות ולא של ב"ו מפני שהוא חי וקים וידוע דמאיכות השכחה נפלה מחלוקת בישראל אלו מטהרין ואלו מטמאין מפני דהקבלה נשתכח. וז"ש לעתיד וכל בניך לימודי ה' הכוונה שיהיו שומעים אמרות ה' וא"כ לא יהיה שכחה ויהיה שלום בין חכמי ישראל ולכך ורב שלום בניך וק"ל. או יאמר דאי' ורודף שלום זה שעושה לפנים משורת הדין דאם אדם עושה לפנים משוה"ד אין לו מחלוקת כלל ושלום יאמר לו וזהו כוונת הנביא וכל בניך לימודי ה' ר"ל שהם למודים לעשות לפנים משוה"ד כי זה השם מורה על רחמים והוא לפנים משוה"ד וא"כ ורב שלום בניך וק"ל:

בצדקה תכונני רחקי מעושק כי לא תיראי וכו'. יובן עפ"י מ"ד בגמרא מיתה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם שכל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם ופריך הגמ' מאן נינהו רשעים א"ר יוסף גנבי ע"כ ולכאורה תמוה מאי פריך מאן רשעים פוק חזי רשעי ארץ ועוד מאי משני הגמ' גנבי למה תפס גנב דוקא. ונר' דהענין הוא עפ"י מ"ד מתן בסתר יכפה אף מפני דהנותן צדקה בסתר ואינו מגלה לשום אדם בלתי לה' לבדו הוא מעולה שבצדקה. אינו נותן להתגאות בכך. ואולם אם הנגב נותן בסתר אין לו תקנה דידוע מ"ש חז"ל מ"מ החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן מפני שהגזלן משוה כבוד עבד לכבוד קונו וגנב עושה עין שלמעלה כאילו אינו רואה ולכך אין לו תקנה אפי' בצדקה בסתר. וא"ש הגמ' כל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם ופריך מאן נינהו רשעים הא יוכלו לתקן את אשר עיוותו בצדקה בסתר אשר יכפה אף לכך א"ר יוסף גנבי דלהם

אין תקנה בצדקה בסתר. וז"ש בצדקה תכונני הכוונה שבצדקה יוכל לכפות האף והיינו בתנאי כי רחקי מעושק ר"ל מגניבה ואם זאת תעשה כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך. הן גור יגור הכוונה גור הוא מגזרת ויגר מואב ר"ל מי שגר מן האנשים ולא מעין שלמעלה וזהו אפס מאותי לזה אין תיקון בצדקה אבל מי שגר אתך דהיינו שירא את ה' כמו את האנשים עליך יפול יהיה כאחד ממך וא"ש וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד דיש שני מיני צדקות אשר האדם נותן. הא' אדם נותן צדקה כדי שלא יבא פורענות עליו ויש מין שנותנים צדקה כדי לקבל פרס דהיינו שיהיה לו בן זכר וכדומה. ואולם הצדקה הנכונה הוא באם אדם נותן צדקה מאהבת השם ב"ה אשר צוה לנו הלא פרוס לרעב לחמך. וז"ש בצדקה תכונני והיינו אם רחקי מעושק ר"ל שיתרחק מליתן ע"מ לקבל פרס והיינו מעושק וגם אל יתן צדקה בשביל המחיתה שלא יקרב אליך רק שיתן מאהבת השם ב"ה. ואמר על צדקה זו שנותן בשביל פורענות הן גור יגור היינו שיגור מצרות המתרגשות בעולם והוא אפס מאותי דהיינו שגר רק מהמקרים ולא מן השם ב"ה אבל מי שגר אתך היינו שגר מעצמו ולא מהמקרים עליך יפול כנ"ל וק"ל. באופן אחר נר' עפ"י מ"ד דלעתיד לא יהיו עניים כלל רק גרים אשר יגיירו את עצמם המה יהיו עניים ואביונים בקרב הארץ ולהם יתנו הצדקה. וידוע דאין מקבלין גרים לימות המשיח מפני שעושה מיראה וז"ש הן גור יגור דהיינו מי שבא להתגייר לימות המשיח אין מקבלין אותו לפי שאינו מתגייר מאהבה השם ב"ה והוא רק אפס מאותי אבל מי שגר אתך דהיינו מי שנתגייר בגלות יראה לעתיד אור כאחד מבני ישראל כדאי' בזוהר ויהא חלקו בחיים וז"ש מי גר אתך עליך יפול וק"ל:

הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו וכו'. עיין הפסוק ופירושו הוא דידוע דיש שני יועצים במין האדם המסיתין אותו ומוליכין אותו בדרך עקלתון. אחד הוא מלאך המשחית הרע והוא ארי אורב במסתרים ומושבו בלב ומקלקל בחיצים עד שישרש אותו מארץ החיים ויהיה כנפל אשת בל חזו שמש ונטמן בחובו. והמסית השני הוא רוע מזג האדם אשר משתוקק לבלות ימיו בהבלי עולם ואולם מזג האדם אינו עושה מיד אלא בעזר היצה"ר המשחית וטבע אדם מוכן לקבל והיצה"ר מוציא מכח לפועל באדם כי בקל יוכל לראות מחשבתו כי העצים יבישים ברמץ טמונים ובא אחד ומלבה אותו ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית וז"ש הנביא הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם דהיינו טבע האדם שהוא מוכן ועומד לכך ואנכי בראתי משחית לחבל והיינו מלאך המשחית הנ"ל ומפרש שהקב"ה יבער שניהם והיינו כל כלי יוצר עליך לא יצלח זהו כלי המשחית אשר ברא אותו יוצר הכל לא יצלח וכל לשון תקום אתך

למשפט היינו היצה"ר שהוא אתך במזגך תרשיעי אותו ולא יגבר הגוף על הנפש וזאת היא נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה' וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד לא תניף עליהם ברזל כי חרבך הנפת עליה ותחלליה פי' שאסור ליקח ברזל למזבח ויש לדקדק בתחלה אמר לא תבנה אתהן גזית ומסיים כי חרבך הנפת עליה וכו' מה ענין זה לחרב ועוד הא באמת הפריש דוד המלך ע"ה ברזל לרוב לבנין הבית כמבואר בד"ה. ונר' עפ"י מ"ד עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות וכו' ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה ויש ליתן טעם למה נברא צבת בין השמשות הא היה צורך גדול לבראו קודם לכן כי ממנה יעשו כל מעשה בני אדם. ונר' דהענין הוא לפי דמין האדם הוא מוגבל מן ארבע יסודות ולכך יוכל לסבול כל ד' סיבות אדם כגון הקור והחום והרעב והצמא. והדין נותן דאין אדם ימות במים או באש כי מצא מין את מינו ואינו מזיק. ואולם ביום ברוא אלהים בני רשף על פני הארץ ולכל מזיק יש לו כלי אומנות לחבל אשר הם ממונים על כך יש מהם שממונים על המים או על האש או על הדומם והיינו ברזל וכדומה רבים שאין להם מספר והם מזיקין לאדם כגון חרב מלוטש באמת אינו יכול להזיק את האדם אולם המזיק אשר הוא ממונה עליה הוא מזיק לאדם ומיניה תקיש על שאר מחבלים. ולכן נברא צבת בע"ש בין השמשות דקודם לכן לא היה צורך לצבת כי האש לא היה מזיקו דעדיין לא חטא אדה"ר ואולם בין השמשות כבר נכשל בחטא ונבראו המזיקים כמבואר שם דנבראו בין השמשות ולכך היה צריך לברוא צבת וזהו כוונת הפסוק כי חרבך הנפת עליה זהו להט החרב המתהפכת חרב חוה ותחלליה כי זהו חרב חוה אשר הונף ואשר הורם מאיברים ופדרים שפקעו מן המזבח הקודש וקדשים שנטמאו אין מעלין אותן על גבי המזבח ולכן אסור ליקח ברזל לבנין הבית ואולם דוד ביקש לתקן חטא חוה כדאיתא ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית אלא שאכל פגה פי' דבר שלא נתבשל כל צורכו והיה מפריש ברזל כי עדיין לא חטא וז"ש הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו הכוונה דמבאר דזהו היה קודם חטא שלא היה צריך כלל כלי למעשה של בני אדם כי היה נותן גולם באש וברצותו מרחיב וברצותו מקצר ולא היה צריך כלל כלי ואולם אחר החטא נכווה בגחלת לפי שאנכי בראתי משחית לחבל והיינו לאחר החטא כנ"ל. ואולם לעתיד יבער הקב"ה מזיק מן הארץ וזהו כל כלי יוצר עליך לא יצלח הכוונה צבת אשר ברא יוצר הכל בחכמה לא יהיה צורך בה והטעם כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך וכל לשון תקום אתך למשפט זהו חרב חוה חרב מלוטש עושה רמיה בלשון תרשיעי ויבוער המזיק מן הארץ וזה יהיה לך נחלה מאת ה' וק"ל:

הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. פי' עפ"י מ"ד אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ אי אזיל מוטב וכו' ואי לא אזיל יזכיר לו יום המיתה. ויש ליתן טעם למה אם מזכיר לו יום המיתה יועיל יותר מלימוד התורה דהענין הוא דאם אדם אשר הלך בתומו מיום הולדו וקנה לו מצות ומעשים טובים והחמיץ אחר כך ועודנו היצה"ר מתגבר יוכל לגרש אותו בתורה מפני שכבר הוא למוד בכך והמצות אשר עשה מסייעין אותו מן התורה לבטל הרהורין בישין ואולם איש אשר הוא נולד רש וערום הוא מבלי לבוש ואין לו מצות כלל ועל זה אמר המשורר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי אע"פ שלומד תורה אינו מועיל לו כי הוא מלוכלך בטיט ובצואה ובגדיו צואים ויותר היצה"ר מתגבר עליו כי טמא הוא והלך ממנו הקדושה וטומאתו עליו ונכרתה ואם ירצה לגרש את היצה"ר צריך להעביר מעליו הבגדים הצואים ויפרוש מדרכו הרעה אשר הוכשר לקבל טומאה וישא כאוב מארץ קולו ויזכיר לו יום המיתה כי זהו משברת גופו של אדם וזהו מונע התאוה ובזה ימלט את העיר ולא יכול לבוא בו צר ואויב וזהו דאמרינן בגמ' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ היינו באיש שהלך בתומו כנ"ל. ואם לאו שאינו בעל תורה והיא המדריגה שניה הנ"ל יזכיר לו יום המיתה. וז"ש הנביא הוי כל צמא לכו למים מפני דהשגגות אשר אדם נכשל בו נחשב לו כאלו היה שיכור כי לא בדעת עשה וכמשחז"ל אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ונתבלבלה דעתו. ואולם אם אדם חטא במזיד הוא צמא לכך ואינו שיכור וע"ז אמר הוי כל צמא דהיינו שיצרו מתגבר עליו לכו למים ואין מים אלא תורה כידוע וזהו משכהו לבה"מ ואשר אין לו כסף דהיינו שאין לו תורה ואז אינו מועיל לו כלל כנ"ל. לזה אמר לכו שברו הכוונה שיזכיר לו יום המיתה המשברת את תאותו בהזכיר הפרדת נפשו מגווייתו וזהו דוקא בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב ר"ל שאין לו יינה של תורה והמצות כלל וא"ש וק"ל:

למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה. פי' מפני דהחלק המתעורר באדם מבקש זהב וכסף כל ימי היותו על האדמה וכמ"ש שלמה אוהב כסף לא ישבע כסף וכבר בארנו דכסף זו היא התורה והמצות ואמר הנביא למה תשקלו כסף בלא לחם דהיינו שישראל אמרו איך נלמוד ודחיקא לן ואולם אם חונן ה' להם בעושר אינם שבעי' וע"ז אמר ויגיעכם בלא לשבע' וק"ל:

הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים. פירושו עפ"י מ"ד דכרת הקב"ה ברית עם דוד כמ"ש נשבעתי לדוד עבדי וכו' ובריתי לעולם יהיה וכו' ולעתיד כמו כן יהיה ברית של ישראל וז"ש ואכרתה להם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים וק"ל:

הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאומים. פירוש ושמא תאמר דוד נכשל אולם אי' בגמ' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה וז"ש הן עד לאומים נתתיו שהוא יעיד על התשובה וק"ל.

הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו. פירושו דיותר יהיה מעלת ברית ישראל ממעלת ברית דוד דמעלת ברית דוד היה על כתר מלוכה והאומות הרחוקים ממנו עמדו על עמדם ולא באו לשחר פניו עד ששלח עליהם וזהו הן גוי לא תדע תקרא היינו אצל דוד אבל אצל ישראל גוי לא ידעוך אליך ירוצו לגייר את עצמם וק"ל. באופן אחר נר' מפני דישראל בגלותם לא תואר להם ולא הדר וחדל אישים המה ונבזים ושפלים. בין האומות והאומות אומרים אמת שישראל היו חכמי קדם אבל עכשיו לא באו בסוד ה' ולא בינת אדם להם אף לעתיד וז"ש הן גוי לא תדע תקרא. ולעומת זה אשר ישראל מקבלים חירוף וגידוף וקווין לישועת השם ישלם משכורתם שלימה וככולה ויהיו למעלה למעלה וגוי לא ידעוך אליך ירוצו ויאתיו כל לעבדו באהבה וביראה למען ה' אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך ב"ב ובא לציון גואל אמן:

הפטרת שופטים

אנכי אנכי הוא מנחמכם. אמר אמ"ו הגאון זצלה"ה פי' דאי' בילקוט שמעוני שאמר הקב"ה לאברהם שינחם את ישראל ולא יאבו ישראל לקבל תנחומים ממנו מפני שקרא למקדש הר ואמר הקב"ה ליצחק שינחם את ישראל וגם לא יקבלו תנחומים ממנו מפני שקרא למקדש שדה ואמר הקב"ה ליעקב שינחם את ישראל וגם לא יקבלו תנחומים ממנו מפני שאמר אין זה כי אם בית אלהים עשאו כאלו אינו עד שינחם הקב"ה בעצמו שנא' אנכי אנכי הוא מנחמכם. ולהבין המד' נבאר ענין הנחמה דהא באמת אינם צריכין לנחמה כלל כי בנין בהמ"ק זהו נחמתם. והענין הוא שאמרו ישראל האיך אנחם בבנין מפואר כזה שמא יגרום החטא ח"ו ויחרב כבראשונה ועל זה יתנחמו מהקב"ה דלא יגלו עוד ולזאת הסיבה לא רצו ישראל לקבל תנחומים מן האבות דאברהם קראו הר דכתיב בהר ה' יראה והוראות ההר שצריכין ישראל להיות בתכלית השלימות דווקא אם יבקשנו לבנות בהר כמ"ש המשורר מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וכו' ואם אלו התנאים אינם לא יוכלו לעלות בהר ולכך לא קבלו תנחומים מן אברהם. וגם מיצחק לא קבלו דאי' בתפלת שלמה וגם הנכרי אשר יבא אליך מדרך רחוקה להתפלל אליך תשמע צעקתו והטעם הוא מפני שגם האו"ה היו מסייעין לבנין בהמ"ק כמבואר שם ולזאת הסיבה שלטה בו יד אויב. אמנם לעתיד אל יתערב זר בשמחתנו ולא יסייעו

בו האו"ה בבנין בהמ"ק. ואולם יצחק קראו שדה והיינו שיהיה הפקר כשדה שדשין בו הכל ולכך לא קבלו ממנו תנחומים. וגם מיעקב לא קבלו תנחומים. דהנה יעקב הורה ג"כ שצריכין ישראל להיות צדיקים לבנין הבית ואין הצדיק ניכר אלא מתוך ענותנותו. צא ולמד מאב הנביאים שהעיד עליו הכתוב שהיה עניו גדול. והכניעה היא באדם אם הוא גדול בחכמה והכניע את עצמו כאלו אינו זהו עניו. ולכך לא קבלו ממנו תנחומים דאמר אין זה עשאו כאלו אינו והורה בזה מי שיעלה אל בית ה' צריך להיות עניו כנ"ל ויוכל ח"ו לגרום החטא ולכך לא קבלו ממנו תנחומים עד שינחמם הקב"ה בעצמו שנא' אנכי אנכי הוא מנחמכם וק"ל:

באופן אחר נר' עפ"י מ"ד גדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן הראשון ונראה לתת טעם דאי' בגמ' למה לא כתוב דלוחות הראשונות למען ייטב לך כמו בלוחות האחרונות ומשני גלוי וידוע היה שהלוחות הראשונות ישתברו שמא ח"ו יפסוק טובה מישראל לכך לא כתיב בהם למען ייטב לך ואולם בלוחות האחרונות כתוב בהם למען ייטב לך שלא יפסוק טובה מישראל והבית הראשון היה מכוון נגד לוחות הראשונות וכמו כן נחרב הבית בראשונה. אבל בית שני היה נגד לוחות האחרונות ולכך אמרו גדול יהיה כבוד בית האחרון יותר מן הראשון שלא יפסוק טובה מישראל וזהו שניחם הקב"ה את ישראל ואמר אנכי אנכי הוא מנחמכם הכוונה רמז על לוחות הראשונות אשר נשתברו וכמו כן נחרב הבית הראשון ורמז אל הלוחות האחרונות שכתוב בהם למען ייטב לך וכמו כן יהיה הבית האחרון שלא יפסוק טובה מישראל לעולם זהו נחמתם וק"ל. באופן אחר נר' עפ"י מ"ד דישראל נקראין אנכי משום דישראל סבא אמר אנכי עשו בכורך והפירוש הוא אנכי יעקב ועשו הוא בכורך והקב"ה פתח ג"כ באנכי. והענין הוא דידוע דתורה שבע"פ לא ניתן לכתוב ונמסרת לכנסת ישראל ועמוס וכמוס מכל אדם כי אם לחכמי הדור אבל תורה שבכתב גלוי לעין כל ולזה נתייחס חורה שבכתב להקב"ה ותורה שבע"פ לכנסת ישראל ותורה שבע"פ הוא תולדה מן תורה שבכתב וגם אנכי ר"ת אמירה נעימה כתיבה יהיבה זו מורה על תורה שבע"פ ורצונו לומר אמירה נעימה זו נמשך מן יהיבה כתיבה זו תורה שבכתב וכמו כן כנסת ישראל המה נאצלין ולזה נקראין אנכי כנ"ל נמצא תורה שבכתב ותורה שבע"פ כל אחת נקראת אנכי וז"ש אנכי אנכי הכוונה בשתי תורות אנחם אתכם וק"ל:

באופן אחר נראה עפ"י מ"ד בגמרא דברכות מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל ואעפ"כ סמכן דוד ברה"ק דכתיב סומך ה' לכל הנופלים ע"כ. ותמוה דהא בכל אלפא ביא יש לומר

בפנים שונות נפילה וקימה ולמה נשמט הנון דוקא. ונראה ליישב בטוב טעם ודעת דאי' כי ביה ה' צור עולמים דשמים נבראת ביו"ד והארץ נבראת בה"א ואם ישראל עושים רצונו הה"א ומחוברת ביו"ד ויו"ד פעם ה' היא נון והן נ' שערי בינה שישראל משיגים והם במדריגה עליונה אבל אם אין עושין רצונו ח"ו תחסר הנו"ן ונשאר ה' לבד בלי יו"ד ואולם אם יחזרו ישראל בתשובה יתחברו יחד בוי"ו המחובר וי"ו פעם יו"ד הוא סמ"ך. וזהו כוונת הגמ' דדוד לא אמר נו"ן לפי שיש בה מפלתן של שונאי ישראל הכוונה באם אין עושין רצונו תחסר הנו"ן וישאר ה' לבד כנ"ל וזהו מפלתן של שונאי ישראל ואעפ"כ סמכן דוד ברה"ק רמז אם יחזרו ישראל בתשובה יוכל להתחבר אהבת דודים בוי"ו שהיא במספר גדול סמ"ך וזהו שסמכן ברה"ק בסמ"ך ויוכלו להתחבר שמים וארץ. היוצא מזה דאם ישראל הם במדריגה עליונה תתחלף ה"א לנו"ן כנ"ל. ואי' ג' אמרו איכה משה אמר איכה אשא לבדי וישעיה אמר איכה היתה לזונה וירמיה אמר איכה ישבה בדד ומלת איכה מורה על קול יללה ולכך ה"א אחרונה לבדה בלי חיבור כי זהו מורה על חסרון ואולם איכה דכתיב אצל ישעיה וירמיה הוא ל' קינה ומורה על חסרון ישראל וישאר ה"א לבדה בלי חיבור ואולם איכה דכתיב אצל משה לא היה לשון קינה כלל כי הוא מדבר עלקושי הטורח אשר לו ואין זה מדבר על חסרון ישראל ועל זה הקב"ה מנחם אותם דהיינו על שני איכה שיתחבר אהבת דודים ויתחלף ה' לנו"ן נמצא מלת איכה הוא מלת אנכי וי"ו החיבור נסתר באמצע. וישראל לקו בשני איכה ולכך יתנחמו בשני פעמים אנכי מהקב"ה וז"ש אנכי אנכי הוא מנחמכם וא"ש וק"ל:

מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן. פי' עפ"י מ"ד בגמ' דמשיח בן דוד כאשר יראה משיח בן יוסף מוטל מת לפניו יתיירא שמא ימות גם הוא ויאמר לו הקב"ה אל תירא חיים וחסד עשיתי עמך. וצריך להבין הגמ' דמשיח בן דוד יתיירא מן המות איך יתכן מי שהוא כלול מחכמה עליונה יירא ממיתה טבעית החומר ונר' דהענין כך הוא דאי' טבעו בארץ שעריה הטעם הוא לפי שדוד המע"ה יסד השערים ולא היה רשות לשום אויב להחריב מעשי ידי דוד. ונר' ליתן טעם למה לא שלטה יד אויב במעשי ידי דוד דאי' בשמואל הנביא שאמר להקב"ה שקלתני כמשה ואהרן מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהן בחייהם אף אני לא יתבטלו מעשה ידי בחיי לכך קפצה עליו זקנה ומת נמצא כ"ז שהצדיק חי אין מעשה ידיו מתבטלים. וידוע דדוד מלך ישראל חי וקים א"כ אין מעשה ידיו מתבטלים לעולם ולכך טבעו בארץ שעריה וזהו ענין משיח בן דוד שמתיירא על שראה משיח בן יוסף מוטל מת לפניו דכל נחמות ישראל הוא שלא יגלו עוד פעם שלישית ואם מלך המשיח אשר יסד הבית חי וקים בטוחים ישראל שאין הבית

מקבל הפסד כלל בימיו ואולם אם ימות ח"ו משיח יוכל לגרום החטא ועל זה הבטיחו הקב"ה חיים וחסד עשיתי עמך אל תירא ממיתתו שלמשיח בן יוסף. ואולם הטעם למה באמת ימות משיח בן יוסף צדיק מה פעל ותירץ הזוהר דהוא יתקן חטא קין אשר הרג הבל אחיו ויוסף לקח ג"כ הבכורה ומשיח בן יוסף לקח במלוכה הבכורה לכך יהרג לתקן חטא זה והגרם בניזקין בחטא זה היה על שהביא קין מפרי האדמה קרבן ולא נענה ועל זה נתעבר קין והרג להבל אחיו ויתגולל חטא זה על משיח בן יוסף וז"ש מי את ותיראי מאנוש ימות הכוונה שמשיח בן דוד יתיירא שלא יארע לו כאשר אירע למשיח ב"י ואמר הנביא שלא ייירא מאנוש ימות שזהו סיבה ומבן אדם חציר ינתן ר"ל מן קין שהקריב קרבנו מחציר וחטא כנ"ל ומאיכות זה החטא ימות אבל אתה אל תירא כי שלום יהיה לך וא"ש וק"ל:

ותשכח ה' עושך וכו' נוטה שמים ויוסד ארץ וכו' עיין הפסוק. פי' דהנביא מדבר על לב ירושלים להתנחם לישראל שלא יאמרו איך נלך אל בית ה' ושמא ח"ו נכשל בחטא כי ארי אורב הוא לי במסתרים וטומן פחים ללכדני. ועל זה מבאר הנביא שיבער הקב"ה את היצה"ר מן העולם והענין הוא דע כי שני יצרים יש באדם מין א' הוא המלאך המשחית המסית ומדיח את האדם בתחבולותיו והיצה"ר הזה יכרת מן העולם לעתיד. ומין השני הוא המביא את האדם במצודה רעה והוא מזג האדם אשר איננו שוה בו. דע למשל אם יגבר באדם תולדות אש יהיה בעל חימה ואף וזה באה לו ממרה האדומה. וגם לפעמים מקבל מקרה ממערכת המשרתים שיהיה רוצח או זנאי וכיוצא בזה. ואולם לנפש הצדיק לא יגיע שום מקרה מהכוכבים ונבאר דאי' כשאמר יהושע לחמה שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון אמרה חמה אני קודם ממך בבריאה וצריך להבין מאי נ"מ אם הוא קודם או לא הא יתוש קדמה לאדם וא"כ תהיה יותר במעלה על שקדמה בבריאה. ונראה דהענין כך דאם החמה קדמה לאדם א"כ כבר משלה החמה באדם ואין בדין שינצח האדם את החמה אבל אם האדם קודם לחמה א"כ בשעת הווייתו לא קיבל פעולה מהחמה כלל ושפיר יוכל לנצח את החמה. ואי' דהנשמות קדושות נבראו ביום ראשון ולכך נפש הצדיק היא למעלה מהמזל כי לא שלטה החמה בעת יצירתו ולכך העמיד יהושע את החמה. וידוע דספק נפלה בין חכמי המחקר אם היצה"ר בא לאדם בעת יצירתו או בעת לידתו ויש ליתן טעם להבין הספק דאם נאמר שהיצה"ר נדבק לאדם בשעת הריון וידוע דהנשמה באה לאדם כשישולם יצירתו דהיינו עד אחר מ' יום ואז כבר היצה"ר אדוק בו והחומר הוא רק ונעדר מכל והוא עלול לחטוא ומצא מין את מינו ונשתרש בו היצה"ר. אבל אם נאמר בו שבשעת הלידה בא היצה"ר ונדבק בו וכבר הנשמה אדוקה בו וכולה

שלה. וזהו ספק שנפלה ביניהם ולא יוכלו לברר מי שזכה תחלה בו. וזהו היה שאלת אנטונינוס לרבינו הקדוש שמים נבראו תחלה או ארץ נבראת תחלה פירוש דאדם מוגבל מן שמים וארץ והיינו הנשמה אשר בו זהו חלק מחלקי שמים ממעל והחומר הוא נגזר מן הארץ וזהו היה שאלתו אם הנשמה זוכה תחלה או החומר והיינו היצה"ר כנ"ל. ואולם לעתיד יבער הקב"ה את המלאך המשחית ויזכה הנשמה בגוף תחילה וידריכהו בדרך ישרה וגם אינו מקבל מקרה מגרמיים השמים כי נשמות הצדיקים קודם למערכת המשרתים כנ"ל וזהו שניחם הקב"ה את ציון שלא יגרו מהשני יצרים אשר באדם וז"ש וה' עושך הכוונה שיצירת הנשמה היה ביום ראשון ויוכל לנצח מערכת הכוכבים ונאבד היצה"ר האחד. ועוד נוטה שמים ויוסד ארץ הכוונה שהנשמה יזכה בגוף תחלה ויעביר זדון מן הארץ ומפרש הנביא ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק אשר כונן להשחית זה היצה"ר שמוכן לפורענות ואיה חמת המציק הא כבר נאבד מן העולם וק"ל:

מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו. פי' ע"פ מ"ד במד' מי יתן והיה לבבם זה כל הימים כפויי טובה הם דהיה להם לומר תן אתה המן ע"כ ותמוה א"כ יעבדו בהכרח מבלי בחירה ולא יהיה גמול ועונש. ונראה דאי' כשהיו ישראל מרננים על המן ואמרו בלתי אל המן עינינו ונפשנו יבשה אין כל והנה העם בוכה למשפחותיו ואי' בגמ' על עסקי משפחות של עריות שנאסרה להם ולכאורה תמוה איך שייך זה לזה ונראה דכולא בחדא מחתא מחתינהו עפ"י מ"ד בפסוק הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע פן ישלח ידו ולקח מעץ החיים ואכל וחי לעולם ופירשו המפרשים דענין עץ החיים הוא מין צמח שיוכל האדם האוכלו לחיות לעולם מפני שכל מרעין בישין באין לאדם מן המאכלים. ונבאר דע כאשר האדם מדקדק המאכל בין שיניו ומשם יורד המאכל לאצטומכא ותואר מאכל מתהפך לכמות לבן ומשם לקיבה והאוכל מתבשל שם מן הכבד ושם יזדקק ויתפרד לארבעה ראשים והיינו ד' מרות אשר תולין בכבד וכח המעכל מהתך את האוכל ועושה אותו דם וכלי לקבלת דם היא הכבד כי שם כל הגידין נמשכין ומושלבות. וכח המושך מושך הדם מן הכבד לכל שאר איברי הגוף כל אחד לפי חלקו והפסולת אשר נשאר כח הדוחה מדחה אותה לדקין ומשם יורד לבית החיצון. ואולם אי אפשר לכח המעכל להתיך האוכל לדם בלי תערובות פסולת מעט כלל. כמו כן כח המושך מושך לכל חלקי הגוף ולזאת הסיבה אין אדם שלם במזגו ופעם זה יגבר ופעם זה יגבר פעם יגבר תולדות החום ויגבר תאות המשגל וכדומה ופעם יפול לחולה רע אשר ימות בו כי הדם אשר מן פסולת המאכל גורם עיפוש וכשל עוזר ונפל עוזר וזהו פרי עץ הדעת טוב ורע ואולם פרי עץ החיים האוכל מזוקק כנופת צופים ואין בו פסולת כלל

והוא משמר לאדם מתכונתו ואין כושל באבריו וזהו ענין עץ החיים אשר יוכל האדם לחיות לעולם על ידו לכך גירש הקב"ה את האדם וזהו ענין מן שאכלו ישראל במדבר שלא היה בו פסולת כלל ולכך היה נבלע באיברים כי כח הדוחה לא היה יכול לדחות את הפסולת מאחר שלא היה בו פסולת כלל. ונקדים עוד דקשה דהקב"ה אסר לן עריות ואחותו בכלל ובאיסור זה אשתכללו כולי עלמא ורש"י פי' שזה היה חסד מן הקב"ה דכתיב עולם חסד יבנה. ועם כל זה צ"ל למה לא ברא הקב"ה אשה לקין ולשת מן הצלע כמו לאדם. ונר' ממה דכתב הרמב"ם ז"ל הטעם למה אסר לנו הקב"ה עריות. והוא כיון דבני ביתו של אדם הם לא היה סוף וגדר למשגל כי בראש כל פינה היתה זונה אתו והוא תאוה הנמשך מעץ הדעת כאשר יש שקוראין אותו עץ התאוה ואם האדם שלם במזגו ואין לו תאוה כלל ולא תלה נפשו בעץ הדעת צריך להתעורר התאוה לעת הצורך ולא היה אוסר לנו הקב"ה עריות אלא מפני טעם הנ"ל. ויובן פירש"י דודאי קודם שחטא אדם בעץ הדעת היה אחותו מותר ולא היה צריך לברוא ברי' חדשה אבל לאחר החטא היה אסור וזהו היה חסד מן הקב"ה לקין בהתיר לו אחותו כי בסבת חטאו היתה אסורה כנ"ל. ויובן ג"כ תלונות ישראל אשר בכו למשפחותיו כי המן היה מזוקק ולא היה בו שום פסולת כלל ולכך נבלע באיברים. וכבר בארנו דאם אין פסולת במאכל אדם הוא שלם במזגו ואין התאוה מתעורר' בו כמו האוכל מפרי עץ החיים וזהו שצווחו ישראל אם המן הוא מזגו מפרי עץ החיים יתיר לנו עריות כפי הטעם שכתב הרמב"ם ז"ל. ובאמת היה המן הזה כפרי עץ החיים שהקב"ה עושה גדולות עד אין חקר וכדי להשביע נפשם השוקקה שיוכלו ישראל לקבל התורה בטהרה ולא היה להם תאוה כלל. וכן אמרינן בגמרא לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. ונבא אל ביאור המדרש מי יתן והיה לבבם זה כל הימים מאמר זה של משה לבני ישראל היה אחר מ' שנה ולאחר הזמן לא ירד המן. וע"ז אמר להם שהם כפויי טובה שהיה להם לומר תן אתה המן ויהיה לבבינו שלם לעבדך ונוכל לבחור הטוב מן הרע ולא שיבטל היצה"ר לגמרי דא"כ גם הגמול והעונש בטל וזהו מאמר הנביא מהר צועה להפתח הכוונה דלעתיד יתבטל היצה"ר אשר הוא במזגו של אדם ויהיה במתכונת האדם השלם והיינו שלא יהיה פסולת באוכל ולא יהיה בו צועה כלל. וז"ש מהר צועה להפתח הכוונה שיפתח המקום אשר בו הצואה ולא יהיה בו פסולת כלל וע"ז שמר ולא ימות לשחת כנ"ל דזהו פרי עץ החיים ולא יחסר לחמו פי' מפני דבמקום אשר הפסולת מונחת הוא חסרון אוכל אבל אם לא יהיה בו פסולת כלל לא יחסר לחמו וא"ש וק"ל:

ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו. פי' עפ"י מ"ד בגמ' דב"ב אמר רבב"ח אשתעי לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינתא ואתחזי ביה ניצוצי דנורא חיוורא ברישא מחינן ליה באלותא דחקיק עליה אהיה אשר אהיה יה יה ה' צבאות ונייח ע"כ המאמר הזה תמוה מאוד. ונראה דאיתא בזוהר ויקם יונה לברוח תרשישה וימצא אניה. יונה דא היא נשמתא דבר נש דנגזרת ממערכת אלהים חיים במאמר עירין ובפתגמין קדישין לשוט על פני תבל וימצא אניה דא הוא גוף החומר והים הולך וסוער דא הוא היצה"ר שחושב לשבר האניה בתחבולותיו ועצות רעות ואומר לו אתה בן אדם מה לך נרדם קום והתענג בדשן נפשיך ורווה בטוב גוייתיך כי הוא מתת אלהים וישתער עליו מלך הצפון להדיחו עד שאול תחתית לעבור כל העבירות וממתיק לו כל העבירות למצות ואם צדיק בעיניו וזך פעלו וכמה לא חלי ולא מרגיש גברא ואולם בגמ' נאמר תקנתא לרמאי אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם חוזר בו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש וכתבו המפרשים הטעם דק"ש שפיר מהני מפני דהיצר הרע גם הוא חייב בכבוד ה' ואם קורא ק"ש מייחד המעשה להקב"ה שהוא מושל בכל וברא הכל ויאמר להיצה"ר איך נניח את אלהינו שבשמים מיד מפריש ממנו ולכך כתיב בתריה ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני לבבות ביצ"ט וביצה"ר כי היצה"ר נהפך לו לאוהב בזכרו את השם ב"ה שמושל בכל. וגם הכעס למה נקרא השם ב"ה צבאות דאי' בגמ' כשברא הקב"ה את האדם נמלך בפמליא שלמעלה הנקראים צבאות והטעם כדי שלא יקטרגו על האדם כשיחטא לאמר מה אנוש כי תזכרנו כיון שגם המה הסכימו לברוא אותו וזהו שרמז רבה במתק לשונו האי גלא דמטבע לספינתא הכוונה שהיצה"ר הולך וסוער על האדם כדי להדיחו מן ארץ החיים ואתחזי בצוציתא דנורא ברישיה ר"ל שהיצה"ר המתיק לו העבירות למצות ואמר לו לך חטא ושוב אח"כ ויהי שכרך גדול דאם יהיו חטאך כשנים כשלג ילבינו וזהו נורא חיוורתא וזהו שאחז"ל דלא ישמע אליו. והתקנה לגרש אותו מחינן ליה באלותא דחקיק עליה יה ה' צבאות ר"ל שיאמר שה' הוא צבאות וגם הוא חייב בכבודו ואז יפרשו ממנו בני רשף כנ"ל וז"ש הנביא ואנכי רוגע הים ויהמו גליו ר"ל שכנסת ישראל מפחד תמיד מפני חמת המציק. וע"ז אמר הקב"ה שלא ייירא כי אף אם יהא רוגע הים ויהמו גליו ר"ל היצה"ר מבקש תמיד לטורדו מן העולם תקנתו ה' צבאות שמו ר"ל שיקרא ק"ש כנ"ל ויפריש ממנו היצה"ר וק"ל:

ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך וכו'. ע"ש פי' עפ"י מ"ד במדרש ויקרא משה באזני העם את ספר הברית זהו ספר בראשית וע"ז ענו כל ישראל נעשה ונשמע. ויש ליתן טעם למה קרא לפניהם ספר בראשית דוקא. מפני דאין התורה נקנית אלא בשפל רוח ולכך

נתן הקב"ה התורה על הר סיני מפני שהוא נמוך מכל ההרים להודיע שבמקום שהוא גדולת התורה שם היא ענותנותה. גם מזה אנו למידין עדת ענוה מן הקב"ה שאמר נעשה אדם ונמלך בפמליא של מעלה לימד על גדול שבדיינין שלא יפסוק הדינין עד שנמלך בקטנים ולזאת הסיבה קרא משה לפניהם מעשה בראשית להורותם מדת ענוה ושפיר אמרו ישראל על זה כל אשר דיבר ה' נעשה ר"ל מדת ענוה ונשמע ר"ל התורה ושפיר אמרו ונשמע בוי"ו ואיתא ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם אתם מקבלין התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. ולכאורה תמוה דאין הקב"ה מכריח כל בריה לעשות רצונו. ונראה עפ"י מ"ד כאשר שמעו ישראל קול ה' מדבר מתוך האש פרחה נשמתן כי מושב הנשמה עליונה היא במוח האדם ומן קול ה' מזדעזע הנשמה ממושבה ומרחפת לחוץ המוח והנשמה נקרא' הר כמ"ש המשורר נודי הרכם צפור פי' הר שלכם שאמרתם שאין יכול לסבול הרה"ק והנשמה מתנודדת ממושבה ומתרחפת על קינה וזהו הר שכפה עליהם כגיגית דהנשמה היה מרחפת מחוץ למוח מקול ה' כנ"ל ולא הכריח הקב"ה אותם רק אמר אם תקבלו התורה מוטב ואחזיר נשמותיכם למוח ואם לאו ישארו נשמתם מבחוץ כי הנשמה חיותה לקבל התורה וע"י אמרו פרחה נשמתן ולא מתו ממש אלא כנ"ל. ואולם צריך להבין למה כפה עליהם ההר כגיגית הא ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע ואם תאמר כנ"ל אזה היה מאיכות הברה מן קול ה' הא יכול הקב"ה לחזק להם לסבול הקול. ונראה דהענין הוא דמן הדין היה ראוי ליתן התורה בציון כדכתיב כי מציון תצא תורה זה המקום מיוחד לתורה כי מציון מכלל ופי משוש כל הארץ והקב"ה נתן התורה בסיני שלא לאחר טובתו והיה כעין הכרחי כדי לייחס התורה לציון. ואי' בתוס' בע"ז על הא דאמרי' מלמד שכפה עליהם וא"ת אלו היי אומרים ישראל שלא יקבלו האיך מתקיימים שמים וארץ ותי' דשמים וארץ קיימים על הקבלה דהיינו במה שאמרו נעשה ונשמע וז"ש הנביא ואשים דברי בפיך הכוונה דבר ה' אשר אמר נעשה אדם וכאשר שמעו זאת קבלו התורה ואמרו נשמע. ובצל ידי כסיתיך הכוונה שכפה עליהם הר כגיגית ר"ל הנשמה היא מרחפת סביבותיו והנשמה נקראת צל שדי כי היא נאצלת מן יו"ד ויו"ד היא צל שדי כנודע לי"ח וזהו שכסה הנשמה את המוח. ואולם הא כבר קבלו לכך מפרש לנטוע שמים וליסוד ארץ היו צריכין לקבל כמבואר בתוס' הנ"ל ורק כעין הכרחי היה בהר סיני לכך מפרש לאמר לציון עמי אתה היינו כדי לייחס לציון וא"ש וק"ל:

התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתית מיד ה' וכו'. פי' עפ"י מ"ד במד' השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ השביע הקב"ה

לכנסת ישראל שלא יעלו כחומה פי' שלא יתוספו ישראל להלחם בחזקה וגם שלא ירבו בתפלה יותר מדאי כדאי' בגמ' דב"מ שאלי' הנביא ז"ל אמר אלו אוקמינהו לאבות בהדי הדדי הוי מייתי למשיח בלא זמניה והטעם הוא דהשביע הקב"ה מפני דהגאולה השלישית תהיה גאולה שלימה ולא יוסיפו עוד בני עולה לענותו וכ"ז שיש שורש פורה ראש ולענה אין ישראל נגאלין עד שיתלבנו כל הכתמים וישראל בגולה צריכין לתקן חטא חוה. והטעם דדוקא בגולה צריכין לתקן מפני דמגלגלין חובה על ידי חייב ובגולה בלא"ה צריכין לתקן את אשר כבר עיותו בימים קדמונים לכן מגלגלין עי"ז חטא חוה שסחטה ענבים ושתה שמרים ועיקר החטא היה על אשר מצתה את השמרים כידוע לי"ח. וז"ש הנביא התעוררי התעוררי שני פעמים על שהשביעם הקב"ה בשני דברים הנ"ל שלא יעלו כחומה ולא ירבו בתפלה וכו' אבל עתה קול קורא קומי ירושלים דאין רושם ניכר מחטא חוה ושלמו ימי אבלך אשר שתית מיד ה' את קובעת כוס התרעלה שתית מצית כבר מתוקן חטא זה ולא תוסיף לשתותה עוד וק"ל:

אין מנהל לה וכו' ואין מחזיק בידה וכו'. כי מפרש השני דברים אשר השביעם הקב"ה לכנסת ישראל שתשמור את עצמה ומבאר אין מנהל לה מכל בנים ילדה הכוונה בנים אשר ילדה לא עלו כחומה להלחם נגד אויב ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה הכוונה הבנים אשר הם גדולים לא הרבו בתפלה ולא החזיקו בכח עד שאמר להם הקב"ה צאו וק"ל:

שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השוד וכו'. פי' דשני מיני עבירות הם א' מרוב העושר אדם מתגאה והולך אחר ההבל והוללות וסכלות למלאות תאות נפשו וזה לא שייך באיש עני. ואולם יש מין אחר לעני שהרהורין על רעיונו סליקו שהעולם נפעל מגרמיים השמים ואין הקב"ה משגיח בשפלים וזהו סיבה לכפירה גמורה ולכך עובד זולתו. וזהו דאמרי' בגמ' לא היו ישראל ראוין לאותו מעשה הכוונה דישראל היו עשירים כמ"ש וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל ועבירה זאת לא שייך בעושר אלא בעני. ולא היה דוד ראוי לאותו מעשה כי חטאו של דוד היה בבת שבע כדי למלאות תאותו והוא כינה את עצמו בעני ואביון וזאת אינו ראוי רק לעשיר כנ"ל. ואולם בנושא אחד אינו שייך השני מיני עבירות כי זה לעומת זה וישראל בבית ראשון עשו שניהם דהיינו ג"ע וע"ז ועל זה אמר שתים הנה קראתיך ולכך לקו בשוד ושבר וכו' ומי אנחמך על זה וק"ל:

בניך עולפו בראש כל חוצות כתוא מכמר. פי' זהו מכת חרב ורעב מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימת רעב וזהו בניך עולפו בראש כל חוצות זהו חרב וכתוא מכמר היינו שנתונים ברעב כמו במכמר וק"ל:

המלאים חמת ה' גערת אלהיך. פי' ע"פ מ"ד בישעיה אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דיבר ולכאורה יש להבין מה דקאמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו משמע מכלל הן דאם תמאנו ומריתם יהיה רעב. ולמה מהפך וקאמר חרב. וגם יש ליתן טעם במאי דקאמר כי פי' ה' דיבר מה בעי בזה הלא ידענו שפיר דמעצמו לא יאמר כלום. ונראה דהענין הוא דהקב"ה מרחם על בריותיו בני בריתו ומדה טובה מרובה ממדת פורענות. וידוע דרעב קשה מחרב כמ"ש טובים היו חללי חרב מחללי רעב ואולם מדה"ד משלם מדה כנגד מדה וז"ש ישעיה אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי מן הדין היה להיות רעב לכך אמר כי פי ה' דבר וזהו השם מורה על מדת הרחמים ולכך נדדונין בחרב נמצא שמדה"ד משלם ברעב וישראל לקו בחרב וברעב בכפלים וז"ש המלאים חמת ה' גערת אלהיך ר"ל חמת ה' זו מדה"ר דהיינו בחרב. גערת אלהיך זו מדה"ד והיינו ברעב וק"ל:

לכן שמעי נא זאת עניה וכו'. פי' שכנסת ישראל המה שכורים מבלבולי הדעת בגלות המר הזה מרוב צרות המתגרשות ואולם כבר נשלם חטא חוה שסחטא ענבים ואמר ושכורת ולא מיין חוה וק"ל:

כה אמר ה' וכו'. פי' עפ"י מ"ד דלעתיד יעביר הקב"ה את מין הישראלי מעם וינהג אותם ברחמים ולא ישלוט בהם מדה"ד כלל. ואולם אם ישגוג אדם בחטא המדה"ד צריך למצוא מקום לגבות את חובו. ונראה דמה"ד חולל על ראש רשעים ומהם יפרע ולהם מדה"ד מוכן. וז"ש הנביא אדוניך ה' הוא ברחמים ואולם על עו"ג יחול המה"ד ולזה אמר הנה אלהיך יריב עמו דהיינו עו"ג וא"ש וק"ל:

הנה לקחתי מידך וכו'. פי' עפ"י מ"ד בגמ' ויברא אלהים את התנינים הגדולים זהו שבראם הקב"ה זכר ונקבה סירס את הזכר והרג את הנקיבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ותמוה ונרא' דהענין הוא של תנינים כמבואר בישעיה ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה את התנין הגדול אשר בים וקראם בשם נחש כמ"ש נחש בריח ונחש עקלתון. ונר' דזהו ענין היצה"ר והוא בשני אופנים שמסית האדם בזנות וע"ג ולפי פעולתו כך נקרא שמו דאם מדיח את האדם לע"ג הוא נקרא נחש עקלתון שמוליך האדם בדרך עקלתון ועובד זולתו ואם מסית האדם לעריות נקרא נחש בריח כי הבריח התיכון אשר מבריח מן הקצה אל הקצה והוא חבל הכסף כי שם הוא תולדות הזרע לכך נקרא בריח כי ע"י מתעורר התאוה בזכר ועו"ג קראו חז"ל יצרא דעריות תנין הזכר ויצרא דע"ג הוא תנין הנקיבה דבכל משלי שלמה נקרא ע"ג אשה מורדת אשה נכרית וזהו כוונת הגמר' סירס הזכר ר"ל שאנשי כנה"ג נקרו עין אחד מיצרא דעריות דלא ליגרי בקרוביה וזהו ענין

סירס והרג את הנקיבה ר"ל יצרא דע"ג הרגו ממש כמבואר בגמ'. ואולם יש לתמוה אם הרגו יצרא דע"ג ממש הא בעינינו רואים שהעו"ג טועין אחר החמה והכוכבים ומי פתי יסור הנה לעבדם הלא הבל הם אם לא שהיצה"ר לוכד אוחם בערמתו ועושה העקוב למישור בעיניהם. ונר' דהענין הוא עפ"י מ"ד המפרשים דדוקא מן מין הישראלי בטלו אנשי כנה"ג היצה"ר דע"ג אבל לא מן העו"ג. והטעם הוא דאם לא יטעו העו"ג אחר ההבל לא יזכו ישראל ח"ו לגאולה שלימה מפני דזכות ישראל אשר ילכו מן הגולה על שמסרו נפשותם להריגה על קידוש השם ואם לא יהיה היצה"ר לא יהיו הצדיקים מקבלין שכר ע"ז ומרוב אהבתם לא הרגו יצה"ר דע"ג מן העו"ג וז"ש חז"ל הרג הנקיבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ר"ל כדי שיהיה להם שכר לעתיד. וז"ש הנביא הנה לקחתי מידך את כוח התרעלה ר"ל יצה"ר דע"ג שהוא מטמטם כח ולב ומוח של אדם ואת כוס חמתי ר"ל יצה"ר דעריות הוא נקרא כוס חמתי שהוא מחמם את האדם ואולם לא יתבטל יצה"ר דע"ג מן העולם לגמרי כי ביד העו"ג ישאר לאות לבני מרי וז"ש ושמתי ביד מוניך את בשרם הם העו"ג אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוך הכוונה שעינו אותך בעינוים קשים בזכות זה תעלה לציון ב"ב וק"ל:

עורי עורי לבשי עוזך ציון. פי' ע"פ מ"ד בישעיה סי' ג' כי יתפוש איש באחיו לאמר שמלה לך קצין תהיה לנו ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש ובביתי אין לחם ואין שמלה וכו' וצריך להבין התשובה שישבע שאינו מבין בתורה ואח"כ אמר לא אהיה חובש משמע שמבין רק שלא רצה להיות חובש ונראה ע"פ מ"ד בגמ' דמקשה קראי אהדדי כתיב יפוצו מעינותיך חוצה וכתיב קרא אחרינא שילך בסתר ויכניס התורה ותי' אם אנשי הדור כשירים יפוצו חוצה ואם לאו בהם לצים וא"כ שמא ח"ו יצא חוץ לדת שלא יכול להשיבם יסגור הדלת בעדו וילמוד בסתר ואולם אם הוא מופלג בדור ויוכל לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים יכול לשלוח מים ע"פ חוצות כי בסברתו מפרק הרים אע"פ שבני דורו הם לצים יקבלו ממנו נועם אמרותיו אשר הם מזוקקים וידוע שהשמלה הוא שם תואר על בני עליה שיודעים לברר הלכה כשמלה ומדריגה פחותה ממנו נקרא בגד דלפעמים הוא בוגד שאינו יכול לברר טעמו של דבר כשמלה זהו בסוד הנסתרות לה' אלהינו וזהו שיאמרו לו שמלה לך קצין תהיה לנו ר"ל אתה ידעת טעמו של דבר לברר כשמלה והוא ישיב להם בביתי אין לחם ואין שמלה ר"ל שאינו מן אשר בארץ אנשי השם ואולם הוא ממדריגה קטנה הנ"ל אבל לא אהיה חובש ואי' במד' למנצח על השמינית כשראה דוד עצמו ערום בבית המרחץ אמר אוי לי שאני עומד בלא מצוה כיון שהציץ בברית קודש שמח ושר למנצח על השמינית על המילה שנתנה בשמיני ותמוה

וי"ל דאי' בזוהר מי שבועל ארמית ומקלקל ברית קודש נמשך ערלתו. ועוד אי' בזוהר מי שבועל ארמית מאבד כל המצות אשר לו שמעטרין אותו כבגד מזרם וממטר וכן כתיב ביוסף ויבא יוסף הביתה לעשות מלאכתו כמ"ד לעשות צרכיו נכנס וינח בגדו אצלה כמעט היה אבד בגדי קודש וזהו כוונת הגמ' שאמר דוד אוי לי שאני ערום וכו' ר"ל מפני שלקח יפת תואר וסובר שהוא כבועל ארמית וא"כ הוא ערום כנ"ל אולם כשהציץ בברית קודש וראה שבריתו אתו וא"כ לא היה כבועל ארמית וע"ז שמח ושר למנצח על השמינית וזש"ה עורי עורי לבשי עוזך ציון ר"ל ציון הם תלמידי חכמים המצויינין בהלכה ומכוסין כשמלה חדשה היינו שיכולין לברר ולהפיק מילין שלא שמעו אוזן מעולם ולזה אמר שילבשו וכו' לבשי בגדי תפארתך ירושלים ר"ל שעמא דבר להם יש לבד בגדים דהיינו מצות לבד ולפעמים נקרא בוגד שאם יכשל בחטא כנ"ל ואולם הברית קדש מעיר. לאדם שלא חטא וז"ש כי לא יוסיף עוד יבא בך ערל וטמא ערל דייקא ולכך כעדי תלבשי וק"ל:

התנערי מעפר וכו' עיין הפסוק. פי' עפ"י מ"ד צדיקים במיתתן קרוים חיים והענין הוא דהצדיק אינו מת כלל ואולם לעולם זה לא יוכל לבא כי יש לו מוטות על צוארו שלא יוכל לבוא וכן איתא בזוהר מעשה דאמר חסיד אחד יכולני לבא לזה העולם אם לא שצוארי מונח תחת המוסרות ואולם בעת התחיי' יסיר הקב"ה סולם מעל צוואריהם וקול קורא עליהם קומו ויקומו. אבל עמא דבר להם יצטרך הכונה גדולה להחיותם כי בעפר יסודם וזהו מאמר הנביא התנערי מעפר קומי שבי ירושלים הם עמא דבר דלהם יצטרך הכנה גדולה לקרוץ אותם מעפר לזה אמר התנערי מעפר. התפתחי מוסרי צווארך שבי בת ציון המה גדולי הדור שלהם יפתח לבד מוסרי צווארים ויחיו וק"ל:

כי כה אמר ה' חנם וכו' פי' עפ"י מ"ד דלעת התחיי' יחי' הקב"ה את הצדיקים בזכות מעשיהם דכתיב כה אמר ה' בפתחי את קברותיכם וכו' בכה רב יוסף ועמא דבר בזכות מה יחיו ומסיק שם הגמ' דע"י זכות הצדיקים יחיו עמא דבר דהיינו לפי מה שמהנין ת"ח מנכסיהם אבל צדיק בזכותו יחיה וז"ש הנביא לנחם ציון במ"ש התפתחי מוסרי צווארך הם הזקנים יושבי שער ואמר להם שלא בכסף תגאלו ר"ל כמו עמא דבר שנגאלין בשביל כסף שמהנין לצדיקים ואתה תקום בזכותך וק"ל:

באופן אחר נר' עפ"י מ"ד שאמר הקב"ה לאברהם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול ותמוה דלמה הבטיח הקב"ה שיצאו בניו ברכוש גדול הלא נפש משכלת ממאס ברוב עושר כי צדיק אוכל לשובע נפשו ולא יותר. ונראה דהענין דמדה"ד אינו פורע לאדם רק כשנתמלא סאתו ושורת הדין הוא דהמשתעבד בישראל

הוא במיתה וא"כ היו המצריים חייבים מיתה ואולם מדה"ד לא יכול לדון אותם דלא נתמלא סאתם דהקב"ה מיהר הגאולה לרד"ו שנים ולא היה עדיין זמן למדה"ד לעשות להם כלום והם שעבדו בישראל ולכך צוה ה' ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב וכו' והיו עניים ועני חשוב כמת וא"כ לא היה לבעל דין מקום ושפיר יכול להוציאם לרד"ו שנים. וזהו שהודיע הש"י לאברהם שיצאו בניו קודם זמן המוגבל בזאת התחבולה ואולם זאת היה במצרים אבל בגלות המר הזה אין מין הישראלי רוצה לצאת כי ארץ אל תכסה דם ההרוגים ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו ומבקשים נקמת ה' צבאות אשר נהרגו בזדון חסידי עליון וזהו סיבה לאורך גלותנו וז"ש הנביא ולא בכסף תגאלו כמו שהיה במצרים כי אם נקמת ה' באויבים וק"ל:

ועתה מה לי פה וכו' לכן ידע עמי שמי וכו' כי אני וכו'. פי' ע"פ מ"ד כל מכבדיה הזילוה וכו' כשנכנסו עמונים לבהמ"ק והיו הכרובים מעורים זכר ונקיבה אמרו ראו אומה שאומרים וכו' ע"ש ומקשה הריטב"א מאי קאמר שם ופניהם איש אל אחיו הא אי' בגמ' דזה בזמן שישראל עושין רצונו ואז בוודאי לא היו עושין רצונו. ונ"ל דהענין דמה דאמרי' חילוק בין עושין לאין עושין היינו דוקא בזמן שישראל שרוים על אדמתם. אבל בגלות הוי עושין רצונו דהיינו עמו אנכי בצרה. ויובן גם מה שיחזקאל היה מפרש מעשה מרכבה יותר מכולם משום שאמר ואני בתוך הגולה להודיע שהשי"ת שורה בתוכנו ולפ"ז א"ש קו' הריטב"א דבזמן החורבן היה זמן גלות והיו כעושים רצונו ושפיר היו פניהם איש אל אחיו. ואי' דבגולה אין אנו יכולין להזכיר השם ככתבו אלא בכינוי מפני דכתיב כי יד על כס יה שאין שמו וכסאו שלם בגולה עד שירחם ה' את עמו. ונראה ליתן טעם דכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד דבגולה אין אנו יכולים להזכיר השם ככתבו והשם של ד' יהיה בחילוף יו"ד בוי"ו שכתבו כל המדקדקים דיו"ד בוי"ו מתחלפים כמו חוה היא מגזרת אם כל חי ואולם על ישראל סגר המדבר כי ה' הוא המדבר ואומר אהיה זו מדבר בעדו וישראל מזכירין נסתר יהיה. וכבר הקדמנו דבגולה אין אנו מזכירין את השם והמדבר הוא הש"י לכך אינו שמו שלם דהוא אומר אהיה ולעתיד כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד וכו' שאנו יכולים להזכיר השם ומפרש הטעם על שלא ידוע מקודם בגולה לכן ביום ההוא בגולה לא ידעו כי אני המדבר אבל עתה הנני ושפיר יוכלו להזכיר וק"ל:

מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וכו'. פי' עפ"י מ"ד אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. ואיתא אם הגאולה היא בעתה יהיה צרה כמבכירה וכיולדה אפעה וחרב לה' צבאות מלאה דם אבל אם יזכו ישראל קול שלום נשמע בארצנו ואין שטן ופגע רע.

ואיתא אם ישראל יגאלו בעתה כל הר וגבעה ישפלו והטעם משום שלא היה הר וגבעה שלא עבדו שם ע"ז כי אין קטיגור נעשה סניגור ואולם אם זכו ישראל שיעשה תשובה וגדולה תשובה וכו'. לא ישפילו ההרים כי יהיה להם לעזר ולהועיל וז"ש מה נאוו על ההרים רגלי מבשר הטעם דאם יתקיימו ההרים ישראל המה צדיקים כנ"ל. משמיע שלום דיזכו ישראל בתשובה והעד דקול מבשר משמיע על ההרים כנ"ל וק"ל:

קול צופיך וכו'. נרא' דאיתא קודם ביאת המשיח יראו הוברי שמים שינוי גדול בכוכבים ויפתרו שיבא משיח וישאו קול יחדיו בית יעקב לכו ונלכה אל בית ה' וז"ש קול צופיך הם מביטי כוכבים נשאו קול וכו' וק"ל:

פצחו רננו יחדיו חרבות ירושלים והענין הוא דמה יהיה נחמת חומות ירושלים השוממה הא לעתיד פרזות תשב ירושלים רק דיעשו חומה כדי להבדיל בין קודש לחול דהטמאים ישתלחו חוץ לירושלים וזהו יהי' הנחמה וז"ש פצחו וכו' חרבות ירושלים כי ניחם ה' את ציון ובמה יהיה הנחמה לז"א סורו משם טמא וכו' וק"ל:

כי לא בחפזון תלכו. דאי' טעם למה יצאו ישראל ממצרים בחפזון מפני הערב רב שנספחו להם והן הנה היו לבני ישראל לאבן נגף במדבר לכך יצאו בחפזון ולעתיד לא יתקבלו גרים ולא יצטרכו לילך בחפזון. וז"ש כי לא בחפזון תלכו וכו' ב"ב אמן:

הפטרת תצא

רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'. פירוש ע"פ מ"ד בגמ' דברכות דף י"א ע"א א"ל ההוא צדוקי לברוריה כתיב רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני א"ל שטיא שפיל לסיפיה דקרא כי רבים בני שוממה וכו' אלא מאי רני עקרה רני כנ"י שדומה לעקרה שלא ילדה בנים לגיהנם. וי"ל למה ל"א רני שלא גדלה בנים רשעים ולמה תלי' בעקרה. ונר' עפ"י מ"ד בפסוק ותאמר א"כ למה למה זה אנכי פירש"י א"כ גדול צער העיבור למה זה אנכי מתאווה ומתפללת על הריון. ותלך לדרוש את ה' ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך וכו' ורב יעבוד צעיר. ויש לתמוה על מה שאמרה למה זה אנכי מתאוה וכו' ואלו לא היתה מתאוה וכו' והיה לה צער הריון היתה מוכרחת לסבול ועם מי נתוכחה. ועוד מה השיב לה הקב"ה שני גוים בבטנך איך שייך תשובה זו על השאלה. ונר' דהענין הוא ע"פ מה דאי' באיוב דפתח פומיה ואמר יוצר הכל בחכמה ועושה עש כסיל וכימה למה ברא מרגיזי אל ונותן חיים למרי נפש החיוני הלא אין דבר נסתר מנגד עיניך ואולם באמת אין זה טענה דהקב"ה ברא העולם ונתן רוח להולכים בה ועולם כמנהגו נוהג והבחירה נתן לבני אדם לענות בו ואיש כל

הישר בעיניו יעשה. ואולם כל זה דווקא אם העולם נוהג בטבע אבל אם הקב"ה עושה נס נגד הטבע כה"ג בוודאי לא יברא רשע. וזהו שאמרה רבקה מפני דצער הריון שלה היה כשעוברת על פתח בית המדרש יעקב מפרכס לצאת וכשעוברת על פתח ע"ז עשו מפרכס לצאת ולכך אמרה למה זה אנכי דהקב"ה חונן אותה להיות לה ולד שלא כדרך הטבע דהיא היתה עקרה ולמה ברא רשע ושפיר אמרה למה זה אנכי כנ"ל והשיב לה הקב"ה שני גוים בבטנך ורב יעבוד צעיר שיעקב שהוא רב יעבוד לעשו שהוא הגלות המר הזה ועי"ז יתוקנו בני יעקב מכל צחצוחי טומאה. וא"כ לתיקון ההוא נברא עשו הרשע וא"כ אין לך להרהר ע"ז. וז"ש ברוריה רני עקרה ר"ל דמפני כך יתרון עקרה על שהיא עקרה ואם הקב"ה פקד את רחמה אינה מולדת רשעים כוותייכו כי זהו שלא בדרך הטבע כנ"ל. ואולם רבקה היתה עקרה ונתעברה ואעפ"כ מולדת את עשו לכך אמר כי רבים בני שוממה שהמה רבים ויעבדו לצעיר לתקן חטאם אבל ציון כל בניך לימודי ה' וק"ל:

באופן אחר נרא' ע"פ מ"ד במדרש ושרי עקרה אין לה ולד ופריך פשיטא אם היא עקרה אין לה ולד אלא עיקר מתרין לא היה לה פי' דלא היה לה רחם כלל דניטל האם שלה. ולפ"ז יש לפרש כאן נמי רני עקרה לא ילדה דלא היה לציון אם כלל ואם של ציון הוא השכינה דבבית שני לא היה השכינה שורה שם. ואי' גדול יהיה כבוד בית האחרון יותר מן הראשון שהיו גדולים במנין עם שהריבוי עם היה יותר מן הראשון דאיתא פ"א צוה ינאי המלך ליקח כוליא א' מכל פסח והיו מונין הכליות והיו כפלים כיוצאי מצרים והרבה אנשים נמנין על פסח אחד בחבורה אחת. וי"ל הטעם על שהיו יותר במנין מן בית ראשון עפ"י מ"ד ראיתי בני עליה והמה מעוטים פי' דהאנשים אשר הרה"ק שורה עליהם המה מעוטים. וכמו שהיה שבט קהת מעוטים במספר מכל השבטים מפני דנשאו הארון הקודש והיה מכלה בהם ולכך בני עליה המה מעוטים ולזאת הסיבה לא היו ישראל כ"כ גדול במנין בבית ראשון מפני דהשכינה היה שורה בבית ראשון ואולם בשני לא הי' השכינה שורה ולכך היו מרובים במנין וז"ש כי רבים בני שוממה מבני בעולה ר"ל דבבית שני היו שוממים מהשראת שכינה והיו מרובים מבית ראשון במנין כנ"ל וק"ל:

באופן אחר נרא' עפ"י מ"ד בזמן שהיו ישראל שרוים על אדמתם היו מקבלים שפע מן הקב"ה בלי אמצעית השרים כלל. וכן אותן הניצוצין קדישין הנאצלין מן הקודש פנימה היו ישראל מקבלים והן היו נביאים וחכמים ומישראל היה מקור החכמה ואולם כאשר תקפו עלינו צרות והלכו ישראל מגולה לגולה וממדינה למדינה נאבדה חכמת חכמי' ובינת נבוניו תסתתר. והטעם הוא מפני דאותן ניצוצין נמסרין לשם המיוחד לאותה

אומה שישראל שרוין בו בגולה והשר ההוא המיר קדשים בחולין בעלי מומים וירעו עד שיסתאבו והן רשעי ישראל אשר יצאו מהדת ונטמעו והשר ברר לו מנה יפה מאותן ניצוצין קודש ונתנה לבני עמו ולכך מצינו חכמי או"ה וחכמה זו גנובה מישראל ולפעמים יתגיירו עצמם. ואולם הקב"ה מעציר אותן ניצוצין ואין כלל לישראל מפני תיקון חליפין וכנ"י היא עקרה וז"ש הנביא רני עקרה דמפני שהיא עקרה תרון על שלא נתערבו ענפוהי באילן סרק ומפרש הטעם לפי שרבים בני שוממה וכו' ר"ל בזה שרבים נתערבו באומות העולם מבני שוממה כנ"ל ואולם לעתיד לבא יחזירם ה' וק"ל:

הרחיבי מקום אהלך וכו' האריכי מתריך וכו' כי ימין ושמאל תפרוצי וכו'. פי' על כמה אופנים דאי' לעתיד ירחיב הקב"ה את מקום מקדשנו וזהו הרחיבי מקום אהלך. וידוע דהמקדש שלמטה הוא מכוון נגד מקדש שלמעלה ואם יתרחב המקדש למטה גם מקדש שלמעלה יקבל תוספת. ומקדש שלמעלה הוא בעצם השמים ואם יתרחב המקדש גם השמים יתפשטו על כל גדותיו דהיינו הכדור שמים יתרחב ובמים נקראים יריעה כמ"ש נוטה שמים כיריעה וז"ש ויריעות משכנותיך יטו דהיינו השמים למשכן שלמעלה כנ"ל. ואיתא טעם למה יתרחב מקדש שלמטה מפני דהמקדש היא מרכז מארץ ישראל. ולעתיד ינחיל הקב"ה לישראל עוד שלוש ערים והם קני וקניזי וקדמוני וחמשה ערי סדום דלעתיד יתישבו ערים נשמות והמקדש צריך להיות במרכז האמצעי וזה המקום מיוחד ג"כ לשכינה לכך יתרחב המקדש וז"ש הנביא העעם למה יתרחב ומפרש כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים יירש הם שלש מדינות הנ"ל וערים נשמות יושיבו הם סדום ועמורה אשר היו שוממים יהיו בנוים על תלפיות וק"ל. באופן אחר נראה דאיתא דמקדש שלמטה היה עושה שני פעולות א' שממנו נאצל רה"ק על חכמי הדור כאשר עלו בני ישראל לראות ברגל. ועוד השפע מדברים ההויים בעולם כגון זהב וכסף כי צפים היו קירות הבית בזהב. וידוע דרה"ק אין לה גבול כלל מפני דזהו מעין עה"ב ועה"ב הוא נחלה בלי מצרים וכן אי' כל השומר שבת כהלכתו נותנין לו נחלה בלי מצרים דשבת הוא דוגמא מעין עה"ב ולכך זוכה לנחלה בלי מצרים ואולם דברים ההוויים יש להם קץ וגבול והן כסף וזהב ולכך יש גבול למקדש שמורה על דברים גשמיים אשר יש להם קץ ולזאת הסיבה היה קטן משכן שעשה משה כי מעלת ישראל היה אז גדול וכולם היה זוכים לחזות בנועם ה' והגשמי היה מעט ולכך היה המשכן קטן כי זהו מורה על גשמי וממשה ואילך היה הולך וגדל כי נתרבו דברים ההווים. ואולם לעתיד יהיה מעלת ישראל גדול בשני ענינים שממנה מעין נובע ממקור רוח הקודש וגם יתענגו בטוב עוה"ז ברוב עושר כמו שייעדו הנביאים ולרה"ק לא יהיה גבול כלל רק לדברים הגשמיים

יתרחב המקדש וז"ש הרחיבי מקום אהלך וכו' ואי' בזוהר שהמשכן שעשה משה נגנז עתה אבל לעתיד יקימו אותה במדבר והמדבר הוא עכשיו ארץ מלחה מקום נחש שרף ועקרב. אבל לעתיד יהיה כגן רטוב ושם יקימו את המשכן ויעלו עולות לה' ויזבחו זבחים וז"ש ויריעות משכנותיך יטו וכו' וידוע דבימי משה לפעמים מפרקין המשכן בנסוע העם ולפעמים מקימין המשכן והטעם על שהיו מפרקין המשכן דאי' במדרש דמנהג המלך הוא לצאת בראש העם למלחמה ולא לישב בביתו ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ולכך היה מפרקין המשכן וז"ש ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך וזה היה במדבר דלפעמים גייסות ממשמשין ובאין אבל לעתיד יאבד חרב וחנית ויהיה שלום בארץ ואין מחריד וא"כ לא יפרקו את המשכן. וז"ש ויתדותיך חזקי. וכבר בארנו דהמקדש יהיה לעתיד מעולה בשתי מעלות שיהיה מעין עה"ב דהיינו רה"ק וזה אין לו גבול ועה"ב נקרא ימין דכתיב אורך ימים בימינה ואריכת ימים המיועד הוא לעולם שכולו ארוך וגם יהיה בו מעלה מדברי הגשמי כגון ריבוי זהב כנ"ל וזהו נקרא שמאל כמ"ש ובשמאלה עושר וכבוד וז"ש כאן כי ימין ושמאל תפרוצי ר"ל כוונה הנזכרת וזהו הרחיבי מקום אהלך כנ"ל. וערים נשמות יושיבו הם המדבריות אשר היו מעון תנים יתישבו וז"ש ויריעות משכנותיך יטו דבמדבר יהיה מקום למשכן משה כנ"ל וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד בגמ' דב"ב דבבית שני היה פרוכת מבדיל בין הקדש לקדשי קדשים ושתי פרכת היו שם אחת מבפנים ואחת מבחוץ ואמה אחת היה ריוח ביניהם מפני דבבית ראשון היה בנין של אבנים אבל בית שני היה גדול מבנין בית ראשון ולא היה מקבל בנין של אבנים ולכך עשאו פרוכת והניחו אמה פנוי וזה אמה טרקסין. ולעתיד ירחיב ה' את גבולנו ואמה זו יתוסף להיכל הקדש פנימה. והענין מפני דבבית ראשון ושני לא היה אמת בשלימות מפני דקדשי קדשים היה עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ואם תכפול כ' פעם כ' יהיה ת' מכוון וזהו היה בבהמ"ק דלפעמים ת' תחיה והיינו כשהכהנים גדולים היו כשרים ולפעמים ת' תמות כדאי' בגמ' פעם אחת נכנס כה"ג אחד והיה מחשבתו זר ומת שם וזהו סיבה משום דלא היה אמת כלל בשלימות רק ת' לבד ונשאר א' מ' וז"ש הושע אם על הבנים רוטשה ואולם לעתיד יהיה אמת בשלימות שיתוסף אמה טרקסין מבפנים וכמו כן מב' צדדים חצי אמה והוי כ"א על כ"א וזהו תמ"א והיינו אמת וז"ש הנביא הרחיבי מקום אהלך הכוונה שיתרחב היכל הקודש דהיינו אמה הנ"ל כדי שיהיה אמת בשלימות ויריעות משכנותיך יטו ר"ל שיסיר הפרוכת אשר הבדיל בין הקודש הנ"ל. ויתדותיך חזקי ר"ל מפני דבבית שני לא היה היסוד יכול לקבל בנין של אבנים ולעתיד יהיה מחיצות של אבנים חוץ לאותו אמה

ויתרחב המקדש כנ"ל ויהיו היסודות חזקים. כי ימין ושמאל תפרוצי הכוונה שיתרחב גם מן צפון ודרום חצי אמה מזה ומזה כי דרום נקרא ימין וצפון נקרא שמאל. וערים נשמות יושיבו פי' ע"פ מ"ד בתהלים אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ארצנו תתן יבולה דבזמן שהאמת הוא בארץ כל העולם מתברך ואין מדבר כלל בעולם וז"ש וערים נשמות יושיבו כנ"ל דיהיה אמת בארץ וא"ש וק"ל:

אל תיראי כי לא תבושי ולא תכלמי כי לא תחפירי וכו'. פי' עפ"י מ"ד ויאריכו הבדים וירא שכל זמן היו ישראל רואין אהבת השכינה דהיינו מעשה הכרובים ופה"ג והכתיב ולא יראו כבלע את הקדש ומתו ומשני במדבר היה לישראל דין כלה בבית אביה וכלה בבית אביה היא בושה מלהסתכל וכך היו ישראל במדבר ופה"ג א"כ בבית שני למה היה אסור להסתכל דתנן מעשה בכהן אחד שראה הרצפה משונה מחברותיה ובא ואמר לחבירו ולא הספיק לגמור הדבר עד שמת וידעו בבירור ששם הארון נגנז. ומשני גרושה שאני דבבית שני היה לישראל דין גרושה. היוצא מזה בשני זמנים הללו אסור להציץ בכבוד השכינה דהיינו אם היא כלה משום בושת והמחזיר גרושתו משום חרפה שנשאה אחר שגרשה ולעתיד יזכו לחזות בנועם ה' וישראל בשם כלה יכונה כמש"ה כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך וא"כ יתביישו ישראל מלהציץ כמו במדבר ואם נאמר שהיא גרושה האיך יסיר חרפת גרושיה וע"ז בישר הנביא אל תיראי כי לא תבושי דהיינו כבושת כלה ואל תכלמי כי לא תחפירי ר"ל חרפת גרושיה. כי בושת עולמיך תשכחי היינו ימי נערותיך וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד היינו חרפת גרושיה ותוכל לחזות בנועם ה' וא"ש וק"ל:

כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו וכו'. פי' עפ"י מ"ד דהלוחות הראשונות נשתברו על שנתנו בקולות וברקים ונתקנאו בו מלאכי עליון על זה וגם במעשה משכן נתקנאו שכבוד ה' יהא חונה במשכן. והקנאה גרמה שנחרב בית ראשון ושני ואולם במין האדם ג"כ נתקנאו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו לכן אמר הקב"ה למלאכים נעשה אדם כי הוא עושה שלום במרומיו ושאל למלאכי עליון כדי שיתרצו ביצירת אדם ואיתא השבעתי אתכם בנות ישראל בצבאות או באילות השדה פי' שהקב"ה השביע לכנסת ישראל שלא יעלו קודם זמנם והשביעם בצבאות דהיינו במלאכים והטעם הוא דאם יצאו ישראל מן הגולה שלא יתקנאו בהם המלאכים ויסכימו לעלות אל בית ה'. וזה שאמר הנביא כי בועליך הכוונה כמש"ה כי כאשר יבעול בחור בתולה כן יבעלוך אלהיך דהיינו לעתיד ואמר שזה יהיה בריצוי המלאכים כמו שהיה בתחלת עשיית האדם שאמר נעשה כדי לרצותן כנ"ל וז"ש כי בועליך עושיך דהיינו יהיה כעושיך ומפרש הטעם שיהיה בריצוי המלאכים כי

ה' צבאות שמו כנ"ל. אלהי כל הארץ יקרא מפרש דשמא יאמרו ישראל שעדיין לא נצא מקנאת השרים אשר המה מקטרגים עלינו ומפרש דלא יהיה לעתיד שום מושל כי אם ה' לבד וז"ש אלהי כל הארץ יקרא שלא יבא שפע לח"ל באמצעות השר כלל כי אם מן השם לבד וק"ל:

כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה' וכו'. פי' עפ"י מ"ד בגמ' גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה דהמוציא את אשתו משום דבר ערוה אסור לחזור לו וישראל נתגרשו על שעבדו ע"ג ואין לך דבר ערוה גדול מזה וכתיב אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' ומשם יקחך ואולם הקושיא מפורסמת איך יתכן דתשובה דוחה את לא תעשה ונראה דהענין הוא עפ"י מ"ד בגמ' גדולה תשובה שזדונות נעשה לו כשגגות דהיינו שנידון כאלו הוא שוגג. וענין שוגג הוא שנתקל באבן דהיינו ביצה"ר בלא מתכוין כגון שהיה שכור ונתבלבלה דעתו כך נדונין ישראל. ואי' אם זינתה אשתו תחתיו בענין שהיהה שכורה אינו צריך לגרשה כי אונס רחמנא פטריה ומותרת לבעלה ולזה כיוונו בגמ' באומרם גדולה תשובה וכו' דודאי דכולה אינו דוחה אלא מאיכות התשובה נידון כשכור כנ"ל. ואי' אשת נעורים אסור לגרש אם לא על דבר ערוה אבל זיווג שני מותר לגרש אפי' הקדיחה תבשילו וזהו שניחם הקב"ה לכנסת ישראל כי כאשה עזובה קראך ה' וכו' הכוונה כאלו אשה ההוא שכורה וזינתה באונס וא"צ בעלה לגרשה ואולם יכול הבעל לגרש את אשתו אם לא תמצא חן בעיניו לכך אמר ואשת נעורים כי תמאס דקיי"ל אשת נעורים אסור לגרש אם לא מצא בה דבר ערוה וישראל המה כגן נעול ולא נמצא בהם דבר ערוה כלל וצלולים יעלו אל בית ה' וק"ל:

ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך. פי' עפ"י מ"ד בגמ' דברכות שאמרו ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע א' מה' אלפים וה' מאות וכו' ומסיק שם והיינו דקאמר הנביא לישראל עמי זכר נא וכו' שלא כעס באותן הימים דבלעם היה יודע לכוון רגע שזועם הקב"ה ובאותו רגע היה מקלל ועלתה לו. אבל הקב"ה לא היה כועס באותן הימים וכמה זעמו רגע וכמה רגע רגע כמימרא ע"כ ותמוה הא כבר פריך לעיל וכמה רגע ואי ליתא חד שיעורא הא קסתרי אהדדי ונראה לפרש גם מה שיסד הפייטן והשעות מתחלקת לרגעים ורגעים לרגעים דצריך להבין על מאמר הגמ' שלא כעס באותן הימים הא המשורר אמר ברה"ק ואל זועם בכל יום ואין לומר דלפעמים זועם א"כ בטל מאמר המשורר ונראה מפני דאי' בתוס' להאי לישנא דאמרי' רגע כמימרא א"כ מה היה יכול לומר באותו רגע ומשני דהיה יכול לומר כלם ולכאורה אין הבנה לתוס' הא באמת ביקש לקלל את ישראל קללות נמרצת כאשר הוכיח סופו שנהפכו כל הקללות לברכות

וכוונתו היה לקלל יותר ואיך יתכן לומר שרגע הוא כמימרא ונראה דהענין הוא דודאי אל זועם בכל יום והיינו רגע קטנה והוא רגע כמימרא וזהו הכעס הוא מידי יום ביומו לא נעדר וגם יש רגע אחר שזמנו א' מחמשת אלפים וכו' כנ"ל והוא רגע גדולה ובאותו רגע היה יכול לקלל בלעם כמו שהיה בלבבו וזהו כוונת הפייטן והרגעים מתחלקת לרגעים דהרגע גדולה מתחלקת לרגע קטנה כנ"ל וזהו כוונת הגמ' ואל זועם בכל יום דהיינו רגע גדולה שהיא אחד מה' אלפים כנ"ל וקאמר זהו שאמרהנביא לישראל עמי וכו' שלא כעס באותן הימים הרגע גדולה אבל רגע קטנה כעס וע"ז פריך וכמה זעמו רגע וכמה רגע היינו רגע קטנה שהיה יכול לקלל ואמר כמימרא וא"כ לא היה יכול לומר כלום רק כלם ומיושב קושית התוס'. ואולם מחשבתו הרעה ניכרת מתוך מעשיו שביקש לומר כלם דודאי לא היה יכול לומר יותר והקב"ה הפך את הקללה לברכה ונהפך כלם למלך וז"ש וירם מאגג מלכו וז"ש ואתן להם מלך באפי דבעת הזעם נגזר שיהיה מלך על ישראל ואיתא כל הברכות שבירך בלעם חזרו לקללות וא"כ ברכת מלך שב לאחור וזהו היה כליון גלות שגלו ישראל ושם נתקיים הקללה אשר היה מימי קדם וז"ש הנביא ברגע קטן עזבתיך דהיינו באותו רגע שביקש בלעם לקלל ולהפך ובירך ברכת מלך וזהו היה גרמא לכליון החורבן שחזרו לקללות וזהו היה מאותו רגע שנעזבו ישראל וברחמים גדולים אקבצך וק"ל:

בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך וכו'. פי' עפ"י מ"ד בזוהר דמקשה על הא דאמר המשורר חסד אל כל היום ואמר אל זועם בכל יום זהו רגע ובאתו רגע אי אפשר להיות חסד ונראה דהענין הוא עפ"י מ"ד דאמר המשורר אשר נשבעתי באפי אם יבואין אל מנוחתי וצריך להבין אם הקב"ה נשבע מי יתיר לו השבועה וא"כ איך אנו נגאלין. ונראה דקיי"ל אם נשבע אדם בחמתו כאשר כלה הרוגז אין זה שבועה ובזה אנו נגאלין כי הקב"ה נשבע בחמתו ובאפו ועד שיעבור הזעם יש לנו תקנת השבים מהגולה וז"ש אשר נשבעתי באפי. ומיושב קו' הזוהר דזהו חסד אל דאלו לא היה רגע זעם לא היה ח"ו תקנה לישראל וכיש רגע הזעם נשבע א"כ אין זה שבועה ושפיר ישראל נגאלין וז"ש ובחסד עולם רחמתיך דהיינו באותו חסד הנ"ל וק"ל. באופן אחר נראה עפ"י מ"ד גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה דקיי"ל המוציא את אשתו בגט משום דבר ערוה אסורה לחזור לו וישראל נתגרשו על שעבדו ע"ג ועתיד להחזיר אותנו ב"ב. ואולם באמת נ"ל הא אין משוא פנים בדבר ונרא' דהענין הוא כמ"ד דרחמנא אסר לנו אחותו וביה אשתכללו כולי עלמא דקין נשא אחותו ואולם רש"י מפרש דחסד הוא דלא היה יכול

להיות בענין אחר וכן צריך הקב"ה לרחם על ישראל אם עושין תשובה כי העולם לא נברא אלא בשביל ישראל וזהו תיקון עולם וז"ש ובחסד עולם רחמתיך וק"ל:

באופן אחר נראה ברגע קטן עזבתיך וכו' בשצף קצף וכו' דידוע דבבית ראשון היה שכינה שורה בישראל וכבוד ה' היה חונה בתוך הבית ואין כל אומה ולשון יכול לשלוט בהם וכאשר גברה חטא ישראל השכינה נסע' מהם ובאותו רגע מיד היה נשרף והיו ישראל עזובים כי עזבם ה' ביד אויב. ובבית שני לא היה השכינה שורה בבית רק השגחה היה על ישראל ועל הבית יותר מבגלותנו. אבל השכינה לא היה שורה שם וכאשר סרה השגחה מהאל ית' רגע אחד מיד נשרף הבית. ואי' למה נחרב הבית שני פעמים מפני דשקולה היה שריפת בית אלהינו שהיא מכפרת על כל עונות בית ישראל וא"כ בדין הוא שירחם הקב"ה על עמו והיינו אם לא יחטאו עוד אבל אם חטאו ישראל ומעלו מעל בה' הדין נותן שיגלו ישראל ולכך נחרב הבית שני פעמים שיכפר על העתיד שיהיה בנוי בנין עולם. וז"ש ברגע קטן עזבתיך דהיינו שנשרף הבהמ"ק באותו רגע שהשכינה נסע ממנו והיו ישראל עזובים וזהו עזבתיך ואולם היה לכפרת ישראל שיגאלו וז"ש וברחמים גדולים אקבצך אבל בנין עולם לא היה עדיין וע"ז מפרש בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך דהיינו השגחה ואולם זהו היה כפרה ושיהיה בנוי בנין עולם וז"ש ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה' וא"ש וק"ל:

כי מי נח זאת לי וכו'. פי' ע"פ מ"ד דהמצרים היו מתייעצים כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ומשום דמדה"ד אינו נפרע אלא מכ"מ והקב"ה נשבע שאינו מביא מבול לעולם אמנם לא ידעו שהם יורדים לתוך המים ותהומות יכסיומו. וצריך להבין מאי נפקא מיניה אם הם באים לתוך הים או הים בא עליהם. ועוד אי' דבשעה שדוד המע"ה חפר השיתין היה התהום רוצה לעלות ולהחריב את העולם ויש לתמוה דהקב"ה נשבע שאינו מביא מבול לעולם ואיך בקש התהום לעלות. ונראה דהענין הוא דהמדה"ד נפרע מן האדם על ב' אופנים והיינו אם אדם שלם בתכלית השלימות הקב"ה סך בעדו ומשמר אותו מכל פגע רע ואינו מקבל מקרה ממקרים ההווים בעולם ואולם אם אדם הולך אחר הוללות וסכלות ורשע הקב"ה סר השגחתו ממנו ונמסר לגרמיים השמים ומקבל מהם פעולה כפי שינוי האויר ואינו נמלט ממקרים כי השגחה סר ממנו ולפעמים מדה"ד פורע מאותו האיש דווקא לבד דהיינו שכל העולם שלוים ושקטים והוא מוכה ומעונה באסירי עוני וביסורים קשים ופורענות באים עליו במהירות וזהו כנגד הטבע וכן ענין שבועת הקב"ה שאין מביא מבול לעולם דהיינו דבר שלא כנגד הטבע כמו שהיה בימי נח אבל אם הם באים ויורדים במצולות הים זהו דרך הטבע וזהו אינו בכלל שבועת המבול

וכן דוד היה חופר שיתין והיה זה בדרך הטבע שיעלה התהום לקראתו וגם זהו שאמר הנביא כאן מפני דאמר לעיל פני הסתרתי רגע ממך דהיינו שסר השגחה מישראל והיו מקבלים מקרים מן צרות המתרגשות בעולם בגולה וא"כ יאמרו ישראל איך נשוב אל ארצנו אף אם נשבע הקב"ה שמא יגרום החטא ח"ו ויסיר השגחתו מעלינו כמו שהיה בשני בתי מקדשינו וע"ז אמר כי מי נח וכו' כן נשבעתי מקצוף עליך הכוונה דאמר בזאת השבועה שנשבעתי בזה האופן היה כמי נח כנ"ל אבל בדרך הטבע שהיינו דהתהום יעלה וההרים ימשו והגבעות מוטינה זהו יכול להיות אבל אני נשבעת שחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט בשום אופן אפילו השגחה לא יסיר הקב"ה ממך וקום עלי לך מבשרת ציון וכו' וא"ש. ונראה לתרץ על דלא הזכיר שבועות אבות אשר נשבע ה' להם מפני דשבועות אבות היה בכל ענין והיינו עד זמן מיוחד ולכך לא הזכיר שבועות אבות וז"ש כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה הכוונה כמ"ש וגבעות והו זכות אבות שכבר תמה זכות אבות כדאי' ישראל אכלו זכות אבות בימי המן. ואולם חסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה' ובא לציון גואל בב"א:

הפטרת תבא

קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח כי החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. פי' עפ"י מ"ד במד' דנשאל לחכם אחד מהיכן נברא האור השיב החכם הקב"ה עטף את האור כשלמה כמש"ה עוטה אור כשלמה. וצריך להבין הא אין התירוץ מעין הקושיא כלל ועדיין אנו צריכין לידע מהיכן נברא האור. ונר' מפני דשני מיני מאורות הם המאור הגדול אשר עתיד להאיר לצדיקים והמאור הקטן המאיר על הארץ ולדרים עליה עתה בגלותינו. וענין המאורות הוא כמו שכתב הרמב"ן דכתיב ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור והקשה למה לא כתיב ויהי כן כמו בכל מעשה בראשית דכתיב בהו ויהי כן ואי' מפני דכשברא הקב"ה האור היה אורה מבהיק ואדה"ר היה צופה בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שצפה בדור אנוש גנז אותו אור והענין של האור הטוב הצפון הוא דע"פ אותו האור יוכל אדם להשיג להקב"ה דהיינו שהיה אדה"ר מביט בה מסוף העולם ועד סופו עד שהשיג השכינה ואולם כאשר צפה הקב"ה בדור אנוש וראה שהם רשעים ויטעו יותר לכך מנע מרשעים אורם וזהו שנגנז לצדיקים שיוכלו להשיג מעלת הבורא ומפני הרשעים נברא אור אחר מעין הראשון והיא פחותה ממנו במעלה דכמו מי שעיניו טרוטות באם יראה אש הגדולה ישחיר לו גלגל עינו כך היה דור אנוש שלא יוכלו להשיג אותו האור והיה חושך בעריפה ולזאת הסיבה ברא להם

אור שפחותה ממנו ולכך כתיב ויהי אור דאותו אור היה נאצל מראשון וזהו שאלתו מהיכן נברא האור היינו המאור הקטן והשיב לו עטף האור כשלמה הכוונה דגנז אותו אור והיינו כמי שנתעטף בטליתו כדי שלא יכירו אותו כן הוא גניזת אור הטוב כדי שלא ישיגו מעלתו ומאותו אור נאצל אור הקטן. ואי' בגמ' ר' יוחנן קרי למאני' מכבדותיה מפני שעל הבגדים כבוד אומר כולו וז"ש ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש הכוונה תחת טלית הנ"ל אשר לזאת הסיבה נעלם ממנו וז"ש הנביא קומי אורי כי בא אורך הכוונה דלעתיד יבא אור הגנוז לצדיקים וישיגו כולם מעלת הבורא ית' ולא יהיה אור מעוטף וז"ש וכבוד ה' עליך זרח ואמר כי מתחלה לא יוכלו להשיג אותו אור כי מרוב אשר הפיצה אורה יחשך להם וזהו כי החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ואולם עליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה וק"ל. באופן אחר נראה ע"פ מ"ד במד' ויעש ה' לשרה כאשר דבר הוסיפה על המאורות דכתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים ע"כ ותמוה ונראה ע"פ מ"ד דשאל המלך כוזרי להחבר כתיב ישראל אשר בך אתפאר וכי עילת כל העילות יתפאר בדבר גשמי. הא יוכל להתפאר בצבא השמים אשר אין מספר לגדודיו. והשיבו החבר ואמר יכול הקב"ה להתפאר בחמה א"ל הן מפני דהוד זוהר החמה מאירה לכל העולם והיא גדולה ממרכז הארץ ג' פעמים וסובב והולך בגלגל כ"ד שעות ולערך גדלה הוא דבר נפלא מאוד והיא תפארת לעושיה ואמר החבר וזהו תשובתך אם הקב"ה יתפאר בחמה שהיא פועלת בשפלים ומאירה לעולם ולמי מאירה הלא לנפש הצומחת ולנפש החיונית לא מאירה כלל. ואיך לא יתפאר בישראל שהמה מאירין כספירים לנפש החיונית אשר לא יערכנה זהב וזכוכית ולא תסולה בכתם אופיר ויהל אור בהיכל בת מלך לבא אל גינת ביתן המלך מלכו של עולם ואלו לא היה ישראל היה חושך בעולם עולם תוהו וא"כ למי נאה ולמי יאה להתפאר כי אם בישראל עכ"ל וכמו כן היה אברהם מאיר לנפש החיונית דקודם שבא אברהם היה צר וחושך וימי אפילה אשר נעו עורים בחוצות וסורו סורו טמא קראו למו שהיו טמאין לנפש אדם טומאת דוה דהיינו ע"ז ולא ידעו ולא השיגו את הבורא ית' עד שבא אברהם אבינו וטיהר את הטמאין והאיר ממזרח צדק והודיע להם מעלת הבורא ית'. ואולם יש מין ממיני הפתאים אשר לא האמינו לקול האות הראשון עד שראו נס נפלא בשרה בת תשעים שנה היתה לה עדנה ונתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וילדה בן והניקה בנים שרה וירונו כל העם ויאמרו עתה ידענו כי ה' גדול מכל אלהים. נמצא כאשר ילדה שרה בן היה דעת העולם בהיר לאמונה האמיתית. וזהו כוונת המד' הוסיפה על המאורות שהמאורות אינם מאירים אלא לגוף החומר והיא מאירה לנפש החיונית ואולם ישראל הם ג"כ מאירים לנשמה וביותר הן מאירים בגלות הזה בחושך

ראו אור. והמה מוכים ומעונים והעו"ג מחרפים אותם וזרע הקודש לא ישקרו באמונתן ומי שהוא חכם לב פוקח אור עיניו להבין אמתת האחדות כי רואה שישראל עומדין על משמרתן בעת צרה א"כ בודאי אחדות המוחלט אמת וזהו אור שישראל מאירים בגלותם. וחכמי המליצה ביארו דלפעמים מלת בא משמש בלשון שקוע כמו ובא השמש וטהר. וז"ש הנביא קומי אורי הכוונה דלעתיד יהיה לכל בני ישראל אור במושבותם מאוצר המלך והטעם כי בא אורך ר"ל ששקעה אורך שהיה לישראל אור בגלותם ומפרש מה היה האור בגלותם כי החושך יכסה ארץ וערפל לאומים זהו כובד הגלות ואעפ"כ עליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה בגלות וק"ל:

באופן אחר נראה במה שאמר המשורר שיר המעלות בשוב ה' שיבת ציון היינו כחולמים אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים. פי' דאי' במד' ועוד ידו נטויה דבגלות רוח נבואה שורה על ישראל בחלום בנפול תרדמה על אנשים. והענין הוא דודאי ישראל בגולה הן ראוין לנבואה ואולם הקב"ה אין משפיע לישראל בגולה כי אם על ידי שר של עו"ג אשר ישראל שרויין באותו אומה והוא מטיב עם בני עמו ומשפיע להם רוח נבואה ולהם אין השגה כלל בהקיץ לנבואה כי אם בחזיון לילה ובפחד ורתת ולכך בגולה בחלום ידבר ישראל ובחלום אינו משפיע ע"י שר וזהו מאמר המשורר בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים והיינו בגלות היינו בחלום מענין פחד בלילה ואולם לעתיד אז ימלא שחוק פינו שיחזיר עטרה ליושנה ואז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אלו השרה הרוח נבואה על ישראל בגלות הגדיל ה' ג"כ לעשות עמנו מפני דשר שלהם היה משפיע הנבואה לנו והיינו שמחים וא"ש. ועי"ל מפני דעו"ג אין הקב"ה מיחד הדבור עמם אלא בסעיפים בחזיונות וגם זהו אחד מאלף וישראל ג"כ השתמשו בחלום וז"ש הנביא קומי אורי כי בא אורך הכוונה האור הטוב דהיינו הנבואה שלימה וכבוד ה' עליך זרח שיקבלו אצילות רוח נבואה מן השם בלא אמצעות השר ואולם בגולה לא יוכלו להשיג הנבואה ומפרש הטעם כי הנה החשך יכסה ארץ דהיינו הגלות וערפל לאומים היינו השרים היו מסבכים ישראל והיה בלתי אפשר והנבואה הנכונה יהיה עליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה יראה עליך דייקא ואין לזרים חלק בך וא"ש וק"ל:

באופן אחר נראה ע"פ מ"ד מיום שחרב בהמ"ק נתנה נבואה לשוטים ולתינוקות ויש ליתן טעם מפני דהנביא בשעה שביקש להשיג המראה היה צריך להיות דעתו צלולה מכל עניני העולם וכל החושים עומדים בו ולכך אמר שאול קחו לי מנגן כדי שיתבטלו מחשבות זרים והשיג במעשה מרכבה עד ששמע קול ה' מדבר אליו. ואולם בגלות אין

דעתינו צלולה והלב חושב מחשבות ולכך לא יוכל להשיג מראה הנבואה. ואולם קיי"ל השוטה והקטן אין להם מחשבה ולכך באם יהיה הנבואה לבני ישראל בגולה יוכל להיות בשוטה כנ"ל ואולם החכמים לא יוכלו להשיג מראה הנבואה כנ"ל וזהו מאמר הנביא קומי אורי כי בא אורך דהיינו שישיגו החכמים למראה הנבואה ואולם קודם לכן לא היתה ביד חכמים והטעם כי החושך יכסה ארץ ולא היה דעתינו צלולה ולעתיד עליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה וק"ל:

והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך. פי' ע"פ מ"ד ויחכם שלמה מכל האדם וידבר על העצים וכו' שהיה יודע מקור הטבעיים מצומח ומדומם והיה מבין בכל חכמה החיצונית ואולם באמת צריך להבין למה היה צריך להיות בקי באלו החכמות הא יקרה תורת ה' מפנינים ודי אם היה בקי בחכמה אמיתית. ותי' הרמב"ן דלכך היה עוסק בחכמה החיצונית וכדומה מפני דעו"ג היו באים לשמוע חכמתו וינסו בחידות ובמשלים ועמהם לא יוכל להשתעשע בפרדס המלך ולכך עסק בזו החכמות. ולעתיד תאין ומתכנשין האומות ויאחזו בכנף מעילי ישראל לשמוע חכמה ומודיעים להם חכמות החיצונות וכמו שהיה בשלמה וז"ש והלכו גוים לאורך לאורך דייקא דהיינו בזה החכמה ומלכים לנגה זרחך דלהם לא יוכל להודיע חכמה עליונה וא"ש וק"ל:

שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך וכו'. פי' ע"פ מ"ד בגמ' דסנהדרין אחר הדברים האלה מאי אחר אחר שתפס הקב"ה לירבעם ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע אמר ומי בראש א"ל בן ישי בראש אמר אי הכי לא בעינא. וצריך להבין איך מתגאה עד שהורד שאול גאונו דמאי נ"מ אם יהיה בראש ואי לאו. ונראה דהענין הוא דאם האדם זכה השכינה הולכת לפניו דכתיב אחר ה' תלכו אבל אם לא זכה השכינה הולכת אחריו כמ"ד ואותי השלכת אחרי גויך וזהו היה שאלת ירבעם ומי בראש מפני דהקב"ה א"ל אני ואתה ובן ישי וכו' קסבר שיהיה כך השכינה תהיה בראש ואח"כ ירבעם ואח"כ דוד ותהיה השכינה לפניו אמנם הש"י השיב לו בן ישי בראש ואני אבוא אחריך אמר אי הכי לא מהני לי תשובתי דאפ"ה תהיה השכינה אחרי לא בעינא. ובריאת אדם הראשון היה דו פרצופים דהיינו זכר ונקיבה בראם והטעם שתהיה השכינה מכל צד לפניו ולא לאחריו וכאשר חטא חסר פרצוף אחד ואולם לעתיד יתוקן זה החטא ותהיה השכינה מכל צד ופינה וז"ש שאי סביב עיניך וראי והטעם כי כולם נקבצו באו לך שכבר עלית מן הגולה וא"ש. בניך מרחוק יבואו ובנותיך על צד תאמנה פי' ע"פ מ"ד בגמ' דברכות הני נשי במאי זכיין באקרוי בנייהו לבי כנישתא ודנטרין לגברייהו עד דאתו מבי רב ותמוה מה הפרש בין איש לאשה הא לכל עונשין שבתורה השוה אשה לאיש חוץ במ"ע

שהזמן גרמא שהן פטורות והמה מועטין במספר. ונר' דהענין הוא דאם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ ואם עוסק בתורה נתבטל ממנו כל התאוה. ואולם נשים איך ינצחו את היצה"ר אם בא להם האורח ושם נעשה שב גם ישיש ובתורה לא יוכלו לגרש איתו כי אינם מצווים עליה. וזה שאלת הגמ' נשים במאי זכיין ר"ל במה ינצחו את היצה"ר כי זכיין הוא מלשון ניצוח כמו ולא זכיתי שתאמר וכו' וע"ז משני בדנטרין לגברייהו עד דאתו מבי רב מפני דאשה מאיש לוקחה והיינו מהצלע. ואם הבעל עוסק בתורה יכולה היא לנצח את היצה"ר כי מבשר אחד המה. וזהו מאמר הנביא בניך מרחוק יבאו הכוונה הן עם בני ישראל אשר נטמעו בין האומות יחזרו בתשובה דאי' שלום לרחוק ולקרוב אלו בעלי תשובה שהיו רחוקים ונתקרבו. וזהו הענין כאן שיבואו בניך מרחוק ואולם בנותיך על צד ר"ל איך ינצחו ואמר על צד תאמנה מפני דבלשון ארמי קראו לצלע צד וזהו בדנטרין לגברייהו הוא הצלע אשר ממנו לוקחה ובזה יבואו אל המלך וק"ל:

אז תיראי ונהרת ופחד ורחב לבבך. פי' עפ"י מ"ד וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו אבל חרדה גדולה נפלה עליהם מאן נינהו אלו אנשים חגי זכריה ומלאכי ופריך וכי מאחר דלא חזו אמאי חרדה נופלת עליהם ומשני אע"ג דאינהו לא חזי מזלייהו חזי ויש ליתן טעם על דלא השיגו את המראה מפני דבגולה אין הדיבור מגיע אל אוזן הנביאים ע"י אישים כי אם ע"י שרים של עו"ג ולהם לא נאה לתת דבר המלוכה. וזה המראה היה מענין הגלות ולכך לא השיגו אבל אימה נופלת עליהם דהרגישו שזה מענין הגלות ולבם ראה קורות נוראות והמון תלאות מן קץ הפלאות וזהו שתירץ הגמרא מזלייהו חזי ר"ל מזל שהוא חוצץ בינם לבינו למראה דלזאת הסיבה לא יוכלו לראות. והענין הוא דנביאי ישראל היו משתמשין בדבור ביום ונביאי או"ה היו בחלום לילה ופחד וחיל ורעדה אחזום. וי"ל דהענין הוא דאיתא באיוב המשל ופחד עמו פי' דבמחיצתו של הקב"ה הוא פחד וקול דממה דקה ובמחיצתו של מלאכי השרת הוא קול תודה ורנה ובאם הנבואה שורה על עו"ג מלאכי השרת מקטרגים מה אלה המה אשר ישיגו רה"ק עליהם מאיזה טעם עמוס וכמוס משפיע להם בהחבא שהמלאכים לא ידעו מזה שלא יקטרגו עליהם והם אינם מקבלים הנבואה באמצעות המלאך כלל כי הקב"ה מאציל אותו ממחיצתו והוא מענין פחד ולכך באם רוח הנבואה תהיה עורר הנביא עו"ג זיווהי משתנין ופלצות יאחזון ונביאי ישראל המה מקבלים הנבואה באמצעות המלאכים גלוי לעיני כל בקול רנה וזהו בזמן שישראל שרוין על אדמתן היו מתקבלים הנבואה באמצעות המלאכי' ואולם בגולה צריכין לקבל באמצעות השרים ולהם אינו נמסר הנבואה ולכך גם הנבואה באה להם ממחיצתו של הקב"ה בגניבה כמו שהיה בעו"ג

ברעדה וביראה. וז"ש המשורר ועתה מלכים השכילו וכו' עבדו את ה' ביראה שלא באה להם הנבואה בענין אחר וכן לישראל בגולה וזהו שחרדה גדולה נופלת עליהם. ואולם לעתיד תהיה מעלת ישראל במדריגה עליונה ויקבלו שפע הנבואה ממחיצתו של הקב"ה והיינו לפי גדול מעלתם יהיה זאת שלא יקבלו באמצעות המלאך כלל וז"ש הנביא אז תיראי ונהרת הכוונה שיקבלו שפע הנבואה מן הקודש פנימה והוא מענין פחד הנ"ל וזהו אמר אז תיראי ונהרת ולא יהיה כמו היראה בגולה ופחד ורחב לבבך והטעם חיל גוים יבאו לך במה שהגוים היה משתמשין בגניבה יבא לך בפרהסיא וק"ל:

כי יהפך עליך המון ים וכו'. יובן עפ"י מ"ד במדרש איכה כי גדול כים שברך מי ירפא לך מי שירפא שבר של ים הוא ירפא שברך ותמוה ונראה דיש להבין במה שאמר שבר של ים איה מקום אשר נשבר הים וצי אדיר לא יוכל לעבור בו. ונראה מפני דיוצר הכל בחכמה ברא את הכל בגביל וקץ שם למרכז הארץ וקץ שם למים ע"כ מים ע"כ עפר ואינן מתערבין זה עם זה כל אחד בלחודוהי יתקיים. ואם יתחדש בים אי אחד אשר כמוהו לא היה לעולם כאשר הוסד העולם הרי הים הולך וחסר במקום האי וזהו שבר של ים ואי' בשעה שנשא שלמה את בת פרעה נעץ גבריאל קנה בים ונעשה אי ועליו נבנה רומי במהרה יחרב ואי' אין ירושלים נבנה עד שיחרב רומי והיינו שיחרב כל האי וא"כ יתרפא שבר של ים ולשבר של ישראל תעלה ארוכה וזהו כוונת המדרש מי שירפא שבר של ים הוא ירפא שברך וז"ש הנביא כי יהפוך עליך המון ים שהמון אשר בים יתהפך כחומר ארצה וגפרית ומלח שריפה כל ארצה ויחרב רומי וירושלים תבנה ב"ב וק"ל:

שפעת גמלים תכסך. פ' ע"פ מ"ד הגמלנים רובם כשירים מפני שהמה הולכים בארץ חריבה ושוחה והם קרובין לנזק ותמיד עינם לשמים ואליו ישטחו כפים לכך הם כשרים וז"ש שפעת גמלים תכסך שיהיו כולם כשירים והגונים וק"ל:

כולם משבא יבואו זהב ולבונה ישאו ותהלות ה' יבשרו. פי' אמ"ו ע"פ מ"ד בגמ' איוב משל היה ונראה דהנמשל היה ישראל אשר היו שרוין על אדמתן ומקנהו היה פרוץ בארץ והקריבו קרבן מדי יום ביומו ויבא השטן להשטין עליהם וניתן לו רבות והחריב בית תפארתנו והגלה אותנו אל ארץ נכרים גולה וסורה ויבאו ריעי איוב דהיינו הנביאים אשר היו ריעי ישראל לנוד להם ולנחמם על שברם ועניה סוערה לא נוחמה מן הנביאים והיה איוב מתאונן עד שבא אליהו אשר יבשר לנו בשורות טובות ונחמות וממנו יקבלו ישראל תנחומין וינחם את ישראל ואח"כ ויען ה' את איוב מן הסערה כמו שכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול והלך בסערות תימן ומהר פארן הופיע וינקום את נקמת דם עבדיו השפוך ועשו חרוב יחרב וישראל בלולים יעלו את בית ה'. והסיפור אשר בו

מענין ותפול שבא ותקחם זהו אשר שמעה מלכות שבא את שמע שלמה ותבוא אליו לנסותו בחידות וכושר אמריה החליקה הכשילו שלמה ומן זה הזרע נולד נבוכדנצר אשר שם לשמה בית קדשינו זהו ותפול שבא ותקחם שלקחה כל מחמדי עין ומטמונים וע"כ ישב איוב לארץ וספד. ואולם מאין שרשיו הוטבעו על זה החטא מאשר אמרה אשריך ואשרי אנשיך העומדים תמיד לשמוע חכמתך ושמע ושתק ולא אמר ולמי אתה משבח ומהלל לבן אדם ולמי נאה ולמי יאה לשבח ולתהלה היוצר הכל בחכמה אשר נפח בו רוח ינתן נשמה בקרבו והיא כלולה מחכמת אל. ושלמה היה כמחריש ועבירה גוררת עבירה ונכשל וזהו היה סיבה אשר החריב את משכנותינו וזהו שאמר הנביא כולם משבא יבאו כאשר שהיה מתחלה אשר לקחה שבא את כל מחמדינו ועתה הקב"ה מנחם אותנו ויהיה אחריתנו כפלים מראשיתנו. ותהלות ה' יבשרו וזהו מפני שהחטא היה על דברת בני אדם אשר שברו אותו ועל אלהא שמיא וארעא השכחת אבל עתה תהלות ה' יבשרו וק"ל:

כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתנוך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר. אי' במדרש יעלו על רצון מזבחי כתיבת נח ותמוה ונר' דאי' בגמ' אין לוקחין בהמה מן העו"ג מפני דחשודין על הרביעה. ותי' שנים שנים באו אל נח אל התיבה דכל מי שלא שמרו את מינם לא היה התיבה קולטת וכל מי ששמרו את מינם היה התיבה קולטת וכמו כן היה רובע ונרבע פסולין ע"ג המזבח ולא היו ליקחין אותן מסתם ואולם לעתיד יהא מותר ליקח בהמות מסתם ולא חיישינן מפני דמזבח לא יקלוט כל דבר רע דהיינו שנעבדה בה עבירה ומבאר המד' יעלו על רצון מזבחי דהיינו שהמזבח יקלוט אותן ויהיו לרצון ואי הוי דבר רע לא היה המזבח קולט וזהו נתיבת נח. וזהו מאמר הנביא כל צאן קדר יקבצו לך ואולם צ"ל הא אין לוקחין בהמה מן קדר כהנ"נ וע"ז מפרש יעלו על רצון מזבחי דאם יהיה בהם דבר רע לא יקלוט אותן המזבח וא"כ מותר להביא מ"מ וזהו ובית תפארתי אפאר וק"ל:

מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם. איתא בפסוק' דמפ' זה המאמר על עו"ג ותמוה. ונר' דאי' דשני שלישים מן הרשעים ילכו לאבדון ושליש א' מהן יתקיים לגרים ותושבים. ואי' בגמ' דב"ב כמה הוי עובי דעיבא תלתא פרסי ע"ש. ותוס' בבבא בתרא פירשו דיונה מדדה וחזר לקינה בין הכרמים עד שלשים ריס ושלשים ריס הם ד' מילין ותלתא פרסי הם י"ב מילין נמצא ד' מילין הם שליש מן י"ב וז"ש מי אלה הכוונה הרשעים כעב למשל כעב אשר הוא תלתא פרסי ונשארו מהם כיונים אל ארובותיהם דהיינו שליש כהנ"ל כן ישארו מן הרשעים שליש כהנ"ל. ואולם כל המפרשים פירשי

דקאי על ישראל. והענין הוא דישראל יעלו בכל יום לבית המקדש להראות פנים כמו שעלו לרגל שלש פעמים בשנה כך יעלו הם בכל יום ולערב יעופו לביתם ולא יגעו ללכת יום מחר אלא בכל יום. ונר' ליתן טעם במה שאמר לעיל כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתנוך דהיינו שיבואו העו"ג להקריב לשם ה' עולות וזבחים מפני דמפרש כאן שישראל יעופו בלילה לביתם וקיי"ל דהמקריב קרבן טעון לינה וא"כ איך יוכלו לשוב לבתיהם בלילה ולכך אמר שעו"ג יקריבו את הקרבנות וישראל יבאו לראות בכל יום ובלילה יעופו לביתם כיונים אל ארובותיהם וק"ל:

כי לי איים יקוו. פי' מפני דאיים היושבים בלב ים הם אינם מחוברים למרכז הארץ בראיות ברורות דלפעמים מתנועעין שלא היו שם בתחלת היצירה וא"כ במקום אי הוא שבר בים וכבר בארנו דהקב"ה ירפא את שבר הים ואם כן יתנועעו האיים ליבשה ויספרו בני איים את צדקתו אשר עשה וז"ש כי לי איים יקוו:

ואניות תרשיש כבראשונה. פי' ע"פ מ"ד בירושלמי ויקם יונה לברוח תרשישה אמר אבייי הדא דכתיב משיב חכמים אחור ודעתם יסכל כי מן ה' הוא בורח וכו' ע"כ ואולם הא כן כתיב ביונה כי מן ה' הוא בורח ומפרש התרגום מפני דאין השכינה שורה על הנביאים בח"ל לכך גמר בלבו לצאת מא"י. ואולם אם ביקש לברוח מהרה"ק היה לו ללך לצד מזרח כי הוא ארץ יבשה מן הרה"ק והוא הלך לצד מערב מקום ששם השכינה שורה כדאי' בב"ב ותרשיש היא במערב וע"ז אמר משיב חכמים אחור כי מלפני ה' הוא בורח והלך לצד מערב. וקול התור אשר יקבץ גליותינו יהיה בארץ תרשיש בראשונה וז"ש ואניות תרשיש בראשונה:

להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם וכו'. פירוש דאי' אין מקבלין גרים לימות המשיח והטעם דלא יתגיירו לעבוד את ה' אלא משום שלחן מלכים וכן היה בימי דוד ושלמה ואולם מהאי טעמא מותר לקבל מלך או עושר כי הוא בוודאי נתגייר לעבוד את ה' וז"ש דיבאו האניות להביא בניך מרחוק דהיינו שיעשו תשובה אותן שהיו רחוקין מן הש"י ומותר לקבלם כי כספם וזהבם יהיו אתה ולא יתגיירו משום שולחן מלכים וע"ז מפרש לשם ה' אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך דלכך יתגיירו וק"ל:

ובנו בני נכר חומותיך. פי' דוודאי ישראל לא יצטרכו לבנות חומות כי יהיה שלום בארץ ואין מחריד ואולם לתקון אחר יבנו החומות שיהיה לערים דין בתי ערי חומה. ולישראל לא יהא נפקותא כלל אם בתי ערי חומה נוהג או לאו כי הבית לא יהיה חלוט בה כי לא יצטרכו ללות זה מזה כלל. והרמב"ם כתב שגר תושב אין נוהג אלא בזמן שבתי ערי

חומה נוהג ולזאת הסיבה צריכין לתקן החומות וז"ש ובנו בני נכר חומותיך היינו הגרים התושבים אשר לא מבני ישראל המה וצריך לעזור לו וק"ל:

ומלכים ישרתנוך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך. פי' מפני דהקב"ה משלם מכ"מ הן לטובה או לרעה ח"ו וכתיב ובניך אשר יצאו מחלציך יהיו סריסים בהיכל מלך בבל. וא"כ כשיהפוך הקב"ה את הצרות לששון ולשמחה ישרתו מלכים אחרים את בני ישראל וז"ש ומלכים ישרתונך. והטעם כי בקצפי הכיתיך ומדה כנגד מדה וברצוני רחמתיך וק"ל:

באופן אחר נרא' עפ"י מ"ד ויהי כקרוא יהודה שלוש דלתות ויהי כשמוע המלך ויקח את המגילה ויעבירה בתער הסופר וישרוף אותה על האש אשר על האח ואמרי' בגמ' דהיו קורין לפניו בכה תבכה אמר אנא מלכא. גלתה יהודה אמר אנא מלכא. דרכי ציון אמר אנא מלכא. היו צריה לראש מיד שרפה. ותמוה למה נטר עד כאן דאם יגלה יהודה והבהמ"ק יהיה חרוב על מי ימלוך ומי יסור אל משמעתו. ונר' דהענין הוא דסבר דעדיין יש עוד תקנה כיון שהגיע להיו צריה לראש אמר עתה אין תקנה. מפני דאיתא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדון והטעם מקמי דליפוש חרון אף במלך תחלה וכאשר שמע יהויקים שישראל יגלה סבר שעדיין יש תקנה כי אנא מלכא והוא יקבל חרון אף בעד עם ישראל אבל כאשר קרא היו צריה לראש וא"כ אין תקנה לישראל וצוה לשרוף את המגילה וז"ש ומלכים ישרתנוך ומפרש כי בקצפי היינו ביום חרון אף ה' הכיתיך שלא יהיה מלך מן ישראל ונעשה בחרון אף ואולם עתה היא עת רצון רחמתיך ולא תפחד מן חרון אף וק"ל:

ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים וכו'. פי' ע"פ מ"ד דעיר שהשערים נסגרין בלילה יש לה דין רשות הרבים וחייבין על הוצאה סקילה ואולם אם נפתחין השערים בלילה אין להעיר דין רשות הרבים כלל וז"ש שיהיו שערים נפתחין ביום ובלילה. ואולם למה יצטרכו לשערים כלל הלא המה כעב תעופינה וע"ז מפרש להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים וק"ל:

באופן אחר נראה דהענין הוא דהשערים נפתחין בלילה להביא חיל גוים ומלכיהם נהוגים שלא יהא גלוי לעין כל ביום כדי שלא ישמחו ישראל יותר מדאי בפיד שונאיהם לכך יביאום בלילה בעת שכלה רגל מן השוק וק"ל:

כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרוב יחרבו. רבים תמהו א"כ יעבדו בהכרח מבלי בחירה וה' נתן הבחירה לעולם ונר' דוודאי יכולין להיות גר תושב דהיינו

השבע מצות יצטרכו לשמור ולא כל התרי"ג וזהו אם לא ישמרו שבע מצות חרוב יחרבו אבל כל התרי"ג לא יצטרכו לשמור וע"ז יהיה הבחירה וק"ל:

כבוד הלבנון אליך יבא. פי' דאי' והלבנון באדיר יפול שלא יוכל להרוס בית יער הלבנון אלא מלך שנקרא אדיר והטעם הוא מפני כבוד הלבנון דאין זה כבוד הבית אם יחרב ביד נבזה ושפל אישים וזהו כבוד הבית אם נהרס מן מלך אדיר וז"ש כבוד הלבנון דהיינו מלך אדיר אליך יבוא אתה תכבוש אותו וא"ש:

בראש תדהר ותאשור יחדיו לפאר מקום מקדשי וכו'. פי' ע"פ מ"ד בגמ' דר"ה ד"ז דכורש מלך פרס החמיץ לבסוף דכתיב נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת למה ליה למעבד הכי סבר אי מרדו בי יהודאי איקלייהו בנורא ומקשה הגמ' והא שלמה נמי עביד הכי ומשני שלמה עביד וכו' וצריך להבין דקאמר אי מרדו בי יהודאי איקלייהו בנורא ומאי אהני ליה אם ישרוף שור חד הא תלתא קיימי. ועוד מאי משני הגמרא שלמה עביד מלמעלה מאי נ"מ אם הוא מלמעלה או מלמטה ונר' דהענין הוא דכותל רביעי זהו כותל מערבי דשכינה לא אסתלק מן כותל מערבי בגלותנו כמו שכתוב בשיר שלמה מי זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות דבגלות הקב"ה משגיח מן כותל מערבי ואולם מעט צריך להתקיים וזהו הכותל ושפיר אמרי' דאחמיץ דצוה לעשות כותל רביעי מן אע כדי שיוכל לשרוף אותו ולא ישאר בו שום שורש וענף באם מרדו ביה יהודאי וע"ז גם שפיר משני הגמ' שלמה עביד מן זוית אחר ולא מן מערבי דהיינו מלמעלה וכותל מערבי עשה מן שיש אבל כורש עביד מלמטה דהיינו כותל מערבי וזהו הוכר' דהחמיץ. ואולם הורדוס שינה ועשאו של אבנים וז"ש בראש תדהר ותאשור יחדיו לפאר מקום מקדשי דהיינו מלמעלה כמו שעשה שלמה ולא כותל מערבי ומקום רגלי אכבד הכוונה מקום החניית השכינה אכבד שיעשה בנין של אבנים וק"ל:

והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר ה' ציון קדוש ישראל פי' דאיתא בגמ' למה נקרא שמם צופים שמשם היו רואין את ירושלים וכמה חלוקי דינים דהוי ביה כדאיתא שם ופי' הר"י לוריא זצ"ל דענין צופים הוא שמשם היה יכול לקבל רוח הקודש וזהו ענין צופים. ואולם לעתיד יהיה מין הישראלי במדריגה כמו שהיה ציון דהיינו שזוהר פניהם יזהירו כזוהר הרקיע מאיכות זכות הנשמה אשר היא תהיה מוכנת לקבל כח עליונה דהיינו השכינה כמו שבית מעונה של שכינה היא בציון כך יהיה במין הישראלי וגם מעלה זו יהיה במין הישראלי דכל הרואה אותן יוכל לקבל שפע הרה"ק כמו שהיה בצופים כהנ"ל וז"ש והלכו אליך שחוח בני מעניך הכוונה דבני מעניך לא ישיגו לראות זוהר פניך ולא יוכלו לגשת אל הקודש ולא יבאו אליך

בעינים רמות כי יראו כבלע את הקודש ומתו לכך שחוח ילכו בני מעניך וק"ל. והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך פירוש דכמו כן יהיה קדושה בכף רגליהם ונוצצים כעין נחושת קלל שלא יוכלו לראות ברגליהם וזהו והשתחוו על כפות רגליהם ומפרש הטעם וקראו לך עיר ה' ציון קדוש ישראל שהשכינה תשרה בך כהנ"ל וק"ל:

ובאופן אחר דבני מעניך זהו גלות בבל אשר היו מענין את ישראל ובני ישראל היו מוכין ויעבידו אותם בפרך ואולם על אלהא דשמיא די אתבריאו עלמא לא שמי' טעם ושבחו להן וכן אמרו אלהא רברבא די בירושלים הא עביד ניסין תקיפין והודו שישראל הם בניו. ואולם חטאו לו וישלחם ביד פשעם. ומנאציך הם הגלות המר הזה דכל היום שמו מנואץ ופומיה ממלל רברבן ואמר אי אלהימו צור חסיו בו ושלף אויב חרבו ונכנס להיכל וגידף שם ועוד בגלותינו הם מחרפין ומגדפין אותו ואנו ללעג ולקלס ביניהם ויאמרו שהשם מאס בהם וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה והארץ היא חרובה ושוממה וכך הם תמיד מנאצים אותנו. וז"ש הנביא דלעתיד ישלם הקב"ה מדה כנגד מדה דהאנשים אשר היו מענין את ישראל ילכו שחוח לפניהם וישראל יעבידו אותן. ומנאציך ישתחוו על כפות רגליך הכוונה שהם היו מחרפין אותנו עתה יתנו כבוד לאלהי ישראל לעמו ואפים ארץ ישתחוו לו ועפר רגליהם ילחכו וק"ל:

תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר. הכוונה עתה מפרש למה פך ועל מה עשה ה' ככה בעבור שסבלו שיעבוד גליות פעמים דהיינו עזובה זהו גלות בבל ושנואה זהו גלות אדום אשר שונאין אותנו וק"ל:

ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור. פי' דאי' בימי חזקיה המלך היו שני משיח וזהו הדור היה ראוי לכך ואולם לא היה כל הטוב ממש דחסר מהם מעט ובימי רבינו הקדוש גם הדור היה ראוי למשיח והיה שני משיח וג"כ היה חסר מעט ואולם לעתיד לא יחסר כלל מן כל הטוב היעודה לנו ויהיה מלא שבע רצון וז"ש משוש דור ודור שני דורות הנ"ל וק"ל:

וינקת חלב גוים ושוד מלכים תנקי וידעת כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב. פי' דאיתא במדרש בראש השנה בא שטן לפני הקב"ה ומביא עונות ישראל נוטל הקב"ה עונות ישראל ומניחן על שרו של עשו אמר השר מה כחי כי אסבול כל העונות וכו' ע"כ והוא תמוה ונראה דהענין הוא דישראל מתנצלין על העבירות אשר בידם כי זהו הסיבה מן התערובות אשר נתערבו ומקבלין טעם לפגם כמש"ה ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהן המעוקלין והמה פרא למד מדבר באות נפשה שאפה רוח. ואולם זהו הטענה מספקת על העבירות אשר האומות עושין ג"כ במרד ובמעל אבל העבירות אשר ישראל

עושין שהאומות הן נזהרין כגון מושכלות ראשונות והוא כיבוד אב ואם להדר פני זקן ולשמוע אל השופט ואם ישראל ח"ו אין נזהרין בזה נותנין ביד השטן להט החרב המתהפכת ע"י תשובה וצריכין להתעורר ולחפש בבית הסתרים בעינים זולגות מפני דהתערובות אינה בטילה כי זהו בריה בפני עצמה ובריה ממואס בידים תחפש והיא בהיכלי בני אדם לא אבו שמוע בקול הורים ומתעבר והרה און וילד שקרו ולהפוך לטובה וזהו כוונת המדרש דהשטן מביא עבירות ומניחן הקב"ה על שרו של עשו הכוונה כי הוא גרם בניזקין והם לא עשו כלום כי מאיכות שהתערבו למדו ממעשיהן וע"ז אמר השר מה כחי כי אסבול כל העונות הכוונה אותן העבירות אשר לא למדו מן האומות כנ"ל. וז"ש הנביא וינקת חלב גוים ושוד מלכים תינקי הכוונה דשוד מלכים אשר שללו ישראל ושבו אותן והוליכן במאסר אל ארציהן זה יינק ישראל כי בזכות זה יזכו בדין שהקב"ה מניח את העבירות על שרו של עשו. וז"ש וידעת כי אני ה' מושיעך וק"ל:

באופן אחר גם מזהו הענין דאי' משפטי ה' אמת צדקו יחדיו פירוש אם שניהם עומדין בדין זהו משפט ישראל אמת. מפני דע"פ האו"ה ישראל זכין בדין מטעם התערובות אשר התערבו בהן ולמדו דרך לא טוב ועבירות ישראל גם הם צבורין ומונחין על או"ה מטעם הנ"ל. וא"כ באם שהן עומדין בדין ישראל נוצחין ואו"ה מנוצחין ומקבלין הפסד ע"ז וישראל הם זכין כשלג ויצדקו דברי ישראל. ואי' דחלב אשה אשר התינוק יונק מתחלה בעת הפרדה מן הכבד היא דם ואולם אח"כ מזוקק שבעתים בגידין ונעשה ממנה חלב שתינוק יונק ממנה וזהו דכתיב מי יתן טהור מטמא לא אחד שמן דם טמא יוציא חלב טהור וז"ש הנביא וינקת חלב גוים כמו שחלב הוא מטמא בנושא ואח"כ באם יונק ממנה נעשה טהור כך עבירות שהאו"ה מתטמאין בהם וישראל מטהרין בהם כהנ"ל צדקו יחדיו זהו החלב שיינק ישראל מפני דלכך זכו ישראל בדין וז"ש וידעת כי אני ה' מושיעך דייקא שהקב"ה מושיע את ישראל ומחייב את האו"ה כנ"ל וגואלך אביר יעקב וק"ל:

תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחושת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה. פי' דאם אמור יאמרו ישראל עדיין אין זמן כפי מערכת המשרתים אשר אין להם כח עדיין וזהו מענה הנביא דע כי שבעה המשרתים במרוצתם הם פועלים בעולם השפל ומהפעולה ההיא נעשית שבעה מיני מתכות לכל אחד מינו ולא אוכל להאריך עתה. ודע כי הזהב הוא נעשה מחום השמש ובחון זאת במדינת מזרח או דרום ובמקום שהוא גבוה במעלת החמה שם תמצא זהב לרוב מעורב בחול הדק וחום הטבעי הוא מזקק את המתכות עד שנעשה זהב ובהתגברות

חום שם הוא יותר מצוי הזהב וז"ש הנביא שהקב"ה יתן כח במערכת המשרתים עד מהנחושת יעשה זהב ומברזל נעשה כסף וא"כ מה לך ישראל כי תאמרו שעדיין אין זמן וק"ל. באופן אחר נר' עפ"י מ"ד דיותר טוב עבירה בכוונה ממצוה שלא בכוונה דכתיב תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מאן נשים הן אמהות דכוונתה היה שאמרה לו אלי תביא ובין רגליה נפל שדוד והרגתו אע"פ שכיוונה לעבירה היא תבורך מנשים באוהל שהיה מצוה שלא בכוונה ואיתא לעולם ילמוד אדם תורה אע"פ שלא לשמו שמתוך שלא לשמו בא לשמו מפני דההרגל נעשה טבע ב' ועוזב טבע אשר למד שלא לשמו וילמוד לשם ה' וזהו מאמר הנביא תחת הנחושת אביא זהב הכוונה תחת מצות שלא לשמו שהיא כמו נחשת שאם יזדקק הנחשת נעשה ממנה זהב כך תחת הנחשת מצות שלא לשמו אביא זהב דהיינו מצות הנכונה וזהו זהב סגור דהיינו לשמו ותחת הברזל אביא כסף הכוונה תחת מצות שלא בכוונה דהיינו ברזל דברזל נוטריקון בלהה רחל זלפה לאה דהן אמהות אשר עשו מצוה שלא לשמו ואחליף אותו בכסף וכו' ותחת העצים נחשת דהיינו העצים יבישים אשר אין בהם שום לחלוחית כלל כך בזה העסק אשר אין בו לחלוחית אביא נחשת. ותחת האבנים ברזל תחת עבירות שלא לשמו אביא מצות שלא לשמו ושמתי פקודתך שלום וק"ל:

לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר בגבוליך וכו' טעם כי יהיה זהב לרוב וכסף לרוב כאבנים ומי יסיר לבו לגזול וק"ל:

וקראת ישועה חומותיך ושעריך תהלה פי' עפ"י מ"ד דקודם שבנה שלמה את בית זבול למכון השמים היו הבמות מותרין אבל אח"כ נאסרו הבמות וצריך להבין הא מיגרע גרע דבתחלה היה מותר בכל ארץ ישראל ואת"כ לא היה מותר להקריב כי אם בעזרה ונראה דהענין הוא דאם השפע מתפשט בכל ארץ ישראל אין עושה פעולה כל כך באם היא במקום אחד ולהבין זאת נבאר ענין הנביא כגון החמה אשר משפיע חום בכל ד' איקלימים ואין עושה פעולה לשרוף דבר מיסוד אם לא בעזר דבר אחר כגון שמוציאין אש ממים בעזר הזכוכית מזוקק והזכוכית מקבץ החום למקום אחד ועושה פעולה ומוציא את האש מיד כן הדבר הזה. ולזאת הסיבה בנה שלמה את בית המקדש וכן אמר בתפלתו רעב כי יהיה בארץ ובאו והתפללו בבית הזה תשמע צעקתם כי שם הוא מוכן לקבל אנקת אביונים כי הוא מכוון כנגד מקדש שלמעלה וגם משם תצא השפע לכל העולם ועושה פעולה יותר משאר מקומות. ואי' בגמ' דברכות האי דנחית ואמר האל הגדול הגבור והנורא העיזוז וכו' א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך מפני דאין רשאי להרבות בשבח כל כך דמי יוכל לספר בשבחו וכו'. ואולם קיי"ל מקצת שבחו אמרינן

בפניו ובהמ"ק נקרא פני אור אלהים וא"כ שם מותר להודות ולהלל לשם ה' כי מקצתו מותר לומר בפניו כנ"ל וזהו מאמר הנביא וקראת ישועה חומותיך ושעריך תהלה הכוונה דשם מותר להתפלל ומפרש דלכך צוה לעשות את בהמ"ק כדי שיוכלו להלל לשם ה' וזהו אמר ושעריך תהלה וק"ל:

לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלהיך לתפארתך. פי' ע"פ מ"ד בקידוש לבנה מדי חודש בחדשו שהם עטרת תפארת לעמוסי בטן בהם עתידים להתחדש כמותם ולפאר ליוצרם וכו' והענין הוא של חידוש לבנה ומיעוטה היא מפאת עין לא ראתה מפני דהלבנה מקבלת אור מהחמה ובכל כ"ט י"ב תשצ"ג היא מקפת את מרכז הארץ ולעולם הלבנה מקבלת אור עד חצי עגולה ולא יותר ואם היא בגלגל תחת החמה אין אנו רואין כלום מאורה וזהו מולד הלבנה מפני דחצי המאיר דהיינו אשר החמה מתנוצצת עליה היא נגד החמה וחצי השני הוא נגד מרכז הארץ ולאותו חצי אין אור כלל ואם מרחקת מן החמה יותר היא נראה לבני עולם השפל מעט מעט עד שהיא בשלימותה ומוסיף והולך ואח"כ פוחת והולך ואולם אורה נשאר בשלימותה כהנ"ל וזהו דאמרינן שהם עתידים להתחדש כמותה דהיינו הם בשלימותם ואולם עונות המבדילים זהו סיבת גלותינו ואולם אם יתרחקו מעט מן העונות יפיצו אורם וזהו שהה מתחדשים כמו הלבנה וזהו עטרת תפארת לעמוסי בטן דהיינו לישראל וכל זהו בגולה אבל לעתיד כשיתחדש כנשר נעוריכי יהיה אור ה' תמיד על ראשינו ולא יהיה מסך המבדיל כלל. וז"ש והיה לך ה' לאור עולם ונוגה הירח לא יאיר לך כמו שהיה כי אלהיך יהיה לתפארתך שהקב"ה יהיה תפארת לעמוסי בטן ולא הלבנה כי אורם יאיר בהיר כאור יזרח וכו' וק"ל:

לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך וכו'. פי' ע"פ מ"ד במדרש שבעת ימים קודם שירד מי המבול היה החמה שוקעת במזרח ועולת מהאופק במערב ונראה הטעם מפני דאי' בגמרא דהשכינה במערב והחמה הולכת לקבל פני אבינו שבשמים וקיי"ל אבל כל שבעה אסור להקביל לו שלום ובאותו שבעה ימים נטר הקב"ה מלהביא המבול מים על הארץ מפני אבילות של מתושלח ולכך היה החמה שוקעת במזרח משום דאסור להקביל שלום כהנ"ל וכן היה בימי חורבן הבית אסף החמה נגהה דכמו כן היה אבילות על ישראל כי נפלו בחרב ואולם לעתיד לא יאסף אורה כי לא יהיה אבילות כלל אלא שמחה במעונו וז"ש לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף והטעם כי שלמו ימי אבלך וכו' וק"ל:

ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר. פי' דאי' לעתיד יהיו ישראל מאירין כספירין ויהיה בשר האדם מאיר כאור החמה וכתנות אור ילבישו. ואי' גלגל עקבו של אדה"ר היה משחיר את גלגל החמה וזהו היה תוספת באדה"ר באשר הוא מעשה ידיו יותר ובישראל יהיה כמו כן לעתיד וז"ש ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ וכל הטוב לא נעדר מהם ואולם מעשה ידי להתפאר מעשה ידי היה מעלה אחר' יותר כהנ"ל והטעם שהוא מעשה ידיו וק"ל:

הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה. פי' דאי' טעם למה יצאו ישראל ממצרים קודם זמן המוגבל דהיינו ד' מאות שנה מפני דהיה נגזר שיהיו משועבדים לשר של אותה אומה כך וכך אנשים לכך וכך שנים ואם כפלים יעבדו עבודה קשה הדין נותן שיצאי בחצי זמן וכן הוי. וכן לשאר גליות שישראל משועבדים בין האומות וז"ש הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום דהיינו שיתרבה מין הישראלי וא"כ אני ה' בעתה אחישנה וק"ל. באופן אחר מפרש הר"י לוריא זצ"ל דאי' אין בא דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. ומפרש הר"י דכאשר חטא אדה"ר נתמעט עד מאה אמה ונפלו ממנו איברים והוא היה בלול מנשמות ואותן נשמות נפלו ממנו ואין בן דוד בא עד שיתוקנו כל אותן נשמות והיינו עד שיכלו כל הנשמות שבגוף אדה"ר וז"ש הקטן יהיה לאלף דהיונו שיתעבר מנשמות בסוד עיבור מאותו הגוף הנ"ל. והצעיר לגוי עצום וא"כ אני ה' בעתה אחישנה ויבא הכהן המורה לנו את מבואות חצר המלך במהרה בימינו אמן סלה:

הפטרת נצבים

שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. פי' דאי' שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים וכו' היינו שמחים וכו' ונר' לפרש מפני דאם נעשה נס נפלא לעו"ג הם משמחין במשתה היין לקבל אלפא חמרא שתי ומראה גבורתו למסוך בין רעל לבו ומתענג בתענוגי עולם בהוללות וסכלות ואל אלהא די עביד ליה ניסין בתדירא שוכח וזהו שמחת הרשעים ואולם אם נעשו ניסים לישראל משבחין בקול רנה ותודה למי שעשה לנו כל הניסים והנפלאות ונוהגין תהלה לאל ית' אשר הרענו והטענו והצילנו להראות גבורתו לשפלים וזהו שמחה של מצוה וזהו מאמר המשורר בשוב ה' את שיבת ציון אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה דהיינו בשמחת הנפש ולא לרוות הגשם על ככה. אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשית עם אלה הכוונה ראוים הם לעשות להם ניסים ולהגדיל אותן דאלו הגדיל ה'

לעשות עמנו היינו שמחין כהנ"ל. וזהו שאמר הנביא שוש אשיש בה' הכוונה שאשמח בה' ולא בהוללות תגל נפשי באלהי ולא בסכלות וא"ש. באופן אחר נראה מפני דמלת אשיש הוא מהבנין הכבד הנוסף ממדבר בעדו ומורה על חוזק הפעולה שאשמח אחרים. והענין הוא דישר' משמחין או"ה והיינו הגרים אשר יבאו לשם ה' ויתנו לו כתר מלוכה להם ישמחו ישראל. ואולם מן הדין אין חלק להם בשמחה במעונו כי לא טרחו כלל לסעודה. ואולם ברחמים ישמחו אותן וז"ש שוש אשיש בה' דהיינו בשם של ד' כי הוא מורה על רחמים ואולם נפשי תגל באלהי שהוא מדת הדין דאל קשה ואעפ"כ נפשי תגל כי לי ראו לשמחה כנ"ל וא"ש. כי הלבישני בגדי ישע דאי' במד' וירח את ריח בגדיו א"ת בגדיו אלא בוגדיו ותמוה ונר' מפני דעור ובשר הוא לבוש של אדם כמ"ש עור ובשר הלבישני ולבוש הוא לבן כתלג חיור וניתן לצבע דהיינו למזל והצבע צובע בו מינים שונות אדומות שרוקות ולכך נקרא בגד שמקבל פעולה מן המזל כמו בא גד וגד הוא מזל וכמו העורכים לגד שולחן והבגד אשר יהיה בו הנגע יוכל להפך הנגע ולהטהר ויוכל לכבס הנגע בענין אם קבל פעולה מניגה הוא להוט אחר המשגל יוכל לסעוד מזגו בהיתר וכמו אם קיבל פעולה ממאדים יוכל להיות חתן דמים למולות ולא רוצח כי תולדות מאדים מורה על דם וכמו כן אמרו חז"ל כל מה דאסר לן רחמנא שרי לן רחמנא אסר לן בגד כלאים דהיינו מינו והופכו הרי לך סדין בציצית דהיינו ע"י מצוה יוכל להלביש הבגדים ולהסיר הכתמים ובכל עת יהיו לבנים ואם מתקן עצמו במה שמותר לו נקראין בגדיו בגדי ישע ואם לאו הם בוגדיו כי מסיתי' אותו לפנות אחר הוללות ואולם מאין באו אלו הבגדים לגרמיים השמים מאיכות חטא אדה"ר דנתלכלך בגדי הקודש ולבש בגדי חול ויצא מחוץ לגן. וישכב בצל עץ הדעת טוב ורע וזאת הסיבה גרמה לפשוט בגדי קודש וכן איתא קודם החטא היה נקרא כתנות אור ואחר חטא הי' כתנות עור והענין הוא דקודם החטא הי' בגן בבגדים נאים ולא שלטה בו כלל מקרים מן המזל ואלף מורה על אחדות האל ית'. ואחר החטא נמסר לעין שרים והיה כתנות עיר בעין. וכמו כן אמרי' דכתיב יכרסמנה חזיר מיער אם זכה קרינן באל"ף והיינו יאור דכיון דעולין מן המים מיד מתים ואם לא זכה קרינן מיער והוא כמבואר. וזהו ענין המד' אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו דלפעמים בוגדין בו כהנ"ל. וע"ז אמר יצחק ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' הכוונה דיעקב היה שלם במזגו כמו שהיה אדה"ר קודם חטא בגן וז"ש כריח שדה אשר ברכו ה' היינו כחקל תפוחין ר"ל גן עדן. וז"ש כי הלבישני בגדי ישע הכוונה הם הבגדים אשר אדם מקדש עצמו במותר לו. מעיל צדקה יעטני הם סביבותינו חונים והם המצות וע"ז אמר ואחזו גוים בכנף מעילם וילכו אתם וכו' מפני דבבגדי קדש לא יקרב

איש זר אבל בכנף מעיל יוכלו להאחז. אבל הם יאחזו במצות ציצית כדאי' בגמ' בכנף מעיל בציצית יאחזו הגוים. ונראה טעם למה נקט הגמ' ציצית דוקא מפני דאי' במד' מי הן העו"ג אשר יעלו להר ציון אותן שלא זנו. ואי' בגמ' מעשה באחד ששכר זונה אחת והציעה לו את המטה וכו' וישב לארץ ושאלה הזונה על מה זה והשיב לה מצוה אחת יש לנו וציצית שמה והם באו וטפחו לו על פניו דמצות ציצית הם גדר לערוה וכו' ולכך יאחזו הגוים ציצית דוקא כהנ"ל. והענין דמצות ציצית מגין על האדם שלא יכשל במשגל דמורה על ככה מפני דזרע האדם מקורו הוא במוח הראש ומשם יורד לחוט השדרה וג' פעמים מתפצל החוט קודם שיצא נמצא וי"ו חוטין והבריח התיכון עם סעיפיו הם ז' חוטין לבנים ולזה תקנו ז' חוטין של ציצית לבנים וא' של תכלת. וזאת המצוה משמר לאדם מן חטא זרע. וכתב הזוהר דמי שרוצה לשמור עצמו בלילה ילבש טלית קטן ונצול. והעד שתאות האדם הוא בחוט הלבן דכתבו התיקונים אם אדם רוצה לשמור עצמו בלילה מטומאת קרי ירדד חתיכה של אבר ויניחנה על השדרה ויצמת גופו ותאותו סר ממנו וא"ש. באופן אחר נראה מפני דשני מיני שמחות יש והיינו בשני אופנים שמחה בלב ושמחה בפה מלא. וההפרש אשר ביניהם הוא כי השמחה שבלב יוכל להתקיים שמחתו. ושמחה בפה היא לעין כל ויוכל לשלוט בו עין הרע אם משמח בפומבי. והשמחה אשר בפומבי היא נקראת גילה וז"ש המשורר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה היינו הגילה צריך להיות ברעדה שלא ישלוט בו עין הרע כנ"ל וז"ש שוש אשיש בה' זה יוכל להיות ברחמים היינו בכל לב כי זהו שמחה בלב ואינו יוצא לחוץ. ותגל נפשי באלהי הגילה צריך להיות במדה"ד ברעדה וא"ש. באופן אחר נראה ע"פ מ"ד אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה פירוש אם עושין תשובה. לא זכו בעתה היינו אם אין עושין תשובה אעפ"כ הקב"ה גואל אותנו למענו ולמען שמו הגדול. ואולם גואל אותנו בדין מפני שאין אנו ראוים לכך ולא התעוררנו בתשובה. אבל אם יזכו ישראל לפני המקום יגאלם ברחמים. וז"ש שוש אשיש בה' היינו אם יגאלו ברחמים וזהו באם יעשו תשובה ותגל נפשי באלהי היינו בעתה דאין זכות לישראל ויהיו נגאלין בדין. כי הלבישני בגדי ישע אם נגאלין ברחמים והיינו בזכותן דהמה מלובשין בגדי ישע וכבוד. מעיל צדקה יעטני אם נגאלין בעתה זה יהיה למען דעת צדקות ה' ויהיה עם מעיל צדקה לבד כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה הכוונה דאם יזכו ישראל בתשובה יהיו כחתן יכהן פאר מפני דבגולה נותנין אפר מקלה בראש חתנים כמו לאבילי ציון ופאר ישים להם תחת אפר תחת אשר ציערו את עצמם ואולם אם לא יזכו כי אם בצדקה תכוננו יהיה במדריגה ככלה תעדה כליה וק"ל:

כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' יצמיח צדקה וכו' פי' דמפרש טעם למה ארך עלינו הגלות ובכל יום הולכים ודלים מפני דההעדר הוא קודם לכל נברא כמו והארץ היתה תוהו ובוהו ויאמר יהי אור ויהי אור דההעדר היה קודם וכן בזרע הארץ כי אין זרע הארץ צומח עד שהעלה רקבון ועולה באשה תחילה ואח"כ צומח צמח האוכל. כן הוא ענין גלותינו קודם ביאת הגואל יתערון כל מלכי אדמה ויגזרו גזירות על ישראל ויהיה עת צרה ליעקב ובחשן ואפילה יבא הגואל והיינו אם לא יזכו ישראל וז"ש כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' יצמיח צדקה ובצדקה לבד. ותהלה נגד כל הגוים פי' נגד הגוים יהיה תהלה כי הם לא ידעו שישראל לא זכו ולנגדם יהיה תהלה וק"ל:

למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה וישועתה כלפיד יבער. פי' ע"פ מ"ד דאמר משה להקב"ה והן בני ישראל לא יאמינו לי וכו' ויאמר ה' מה זה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו ולכאורה אין הבנה למאמר הזה ונראה דהענין הוא אם אין ישראל מתעוררין מעצמם בתשובה הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן שגוזר גזירה על ישראל עד שיחזרו בתשובה ויזכו לביאת הגואל וז"ש משה והן לא יאמינו לי כי אין להם זכות ורמז להם הקב"ה שיעמיד להם מלך כהמן וזהו סוד נחש. וכאשר ראה זאת משה נס מפני הנחש אמר ח"ו שמא לא יוכלו לעמוד באלו הגזירות אמר לו הקב"ה אחוז בזנבו הכוונה שאתה תנצח את הנחש הזה כן הוא ענין אם לא יזכו ישראל לפני המקום בתשובה ועת דודים הגיעה וישראל ערום ועריה מבלי כסות ושלמה הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן. ואולם צריך להבין אם כן הוא הענין הא בכל שעה זמנו הוא ויוכל להעמיד מלך כהמן ולמה אנו בגלותינו זמן רב כזה ואין לאל ידינו לעבוד את השם. ונראה דהענין הוא מפני דצריך לקום על ישראל מלך מן בית דוד והוא יושב על כסא ה' וישראל לא יוכלו לזכות לזאת המלכות עד שיצחצחו כל עונות אשר עשו במרד ובמעל ולא ישאר שום רושם כלל זהו לא יוכל להיות כי אם לקץ הימין או שיתעוררו את עצמן בתשובה שלימה א"כ מפני מלכות בית דוד לא יוכל למהר הגאולה והיינו עד שיעלה עמוד השחר. כי השחר עולה מעצמו כפי סיבת תנועות המשרתים כן צריכין ישראל להתעורר מעצמם ולשחר פני ה' שישיב את שבותם. ואיתא דנגזר על חורבות ירושלים זמן מה שיהיה חורבה ושוממה ואם יאחר הקב"ה מזמן המיועד צעקתה לפני המלך באה ומיללת על חורבותיה. ולזאת הסיבה צריך הקב"ה לגאול אותם. וז"ש הנביא למען ציון לא אחשה הכוונה ציון היא מלכות בית דוד לא יוכל למהר הגאולה. ולמען ירושלים לא אשקוט

הכוונה מפני חורבות ירושלים לא יוכל להאריך הגלות כי קולה למרום עולה כנ"ל וק"ל. עד יצא כנוגה צדקה הכוונה דמלכות בית דוד לא יוכל לישב על כסא ה' עד שיצא עמוד השחר דהיינו שיתעוררו ישראל מעצמם בתשובה ועמוד השחר הוא כוכב נוגה כמו שביאר האבן עזרא בספרו. וישועתה כלפיד יבער הכוונה ישועת ירושלים צריך הקב"ה למהר הגאולה ומעמיד להם מלך כהמן ויבער כלפיד אש וק"ל:

וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך. פי' דכבר ביארנו לעיל דמעיל צדקה אשר סביבות ישראל חונה הן המצות ובזה יאחזו גוים לעלות להר ה' ולא בבגדי ישע עצמם ואולם המלכים יהיו אומניך ומניקותיך הם יתקברו יותר אל הקודש והמה יראו בגדיך יותר משאר או"ה ובגדים הם נקראים כבוד דר' יוחנן קרא למאני' מכבדותא וז"ש וראו גוים צדקך דהיינו מעיל צדקה לבד ולא יותר והמלכים יראו כבודך בגדי קודש אשר עליך וק"ל:

וקרא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו. פי' עפ"י מ"ד לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו יאמר אברהם ימחו על קידוש שמך. יאמר הקב"ה ליצחק בניך חטאו יאמר יצחק וכי בני הם והלא הם בניך ע"כ ולכאורה תשובת יצחק תמוה דאין סניגורין בדברים אלו כלל. ונר' דהענין יצה"ר הוא בשני אופנים א' הוא רוע מזג האדם שמורה על ככה והשני הוא מלאך המשחית אשר יושב בטוחות לבו וכאשר יולד הנער לפתח חטאת רובץ ומסית ומדיח אותו עד שבו אל עפר ואם היצה"ר הוא בזה האופן דהיינו מלאך המשחית הדין נותן שלא יענש על חטא שחטא לפניו ביצה"ר כי הקב"ה סך דרכו בסירים ובסד שם רגלו ולא יוכל לנטות ימין ושמאל כי היצה"ר אונסו ומה יעשה הבן שלא יחטא אשר משוקץ שוכב בחיקו ואולם אם היצה"ר הוא מן מזג האדם יוכל להפך מזגו ופעמים יקרה למזגו מקרה טוב ויהיה איש צדיק וע"ז אם יחטא יענש כי החיים והמות בידו. וזהו ההפרש בבני אדם דהיינו שהיצה"ר בא לו מן אדם או מן השמים וז"ש יצחק וכי בני הם והלא הם בניך ואתה נותן להם היצה"ר וא"כ אין להם עונש כלל על חטאם ואין במזגי שום גרם לחטוא כי כבר בטל היצה"ר בשעת עקידה ואח"כ נולד יעקב וא"כ בניך הם זהו סניגורין שילמוד יצחק על בני ישראל. נמצא אם הם נקראין בני ה' אינן חוטאין כי הקב"ה משגיח עליהם וז"ש הושע בן בארי והי' ביום ההוא יקראו להם בני אל חי כי לעתיד לא יהיה יצה"ר כלל ויהיו כולם אהובים למקום ויקראו להם בני אל חי וא"ש. באופן אחר נר' מפני דהצדיקים מתדמין לבורא ואם אדם צדיק נקרא על שמו וז"ש וקרא לך שם חדש אשר פי' ה' יקבנו היינו שיהיו כולם צדיקים כולם יזכו לחזות בנועם ה' וק"ל. ואגב נתרץ המד' והגמ' דלעתיד יאמר הקב"ה ליצחק בניך חטאו יחשב יצחק כמה

שנים אשר חטאו מפני דשנותיו של אדם היא ע' שנה צא מהם כ' דלאו בר עונשין הוא אשתייר חמשים צא מהן כ"ה דלילות אשתייר כ"ה שנה ובזכותו יהיו ניצולין י"ג שנה והשאר אתה תמחול להם ותמוה ונר' דהנה לא יוכל לומר יותר מי"ג שנה שיהיו ניצולין בזכותו דהוא לא כבש היצה"ר יותר מפני דאי' דמשעת עקידה ואילך לא הי' בו יצה"ר דהיה כבריה חדשה. ותוס' בזבחים פירושו דרבקה היתה בת י"ד שנה כשנישאת ואחר עקידת יצחק נולדה רבקה כמבואר בתורה נמצא הי' יצחק בשעת עקידה כ"ו שנה ועד י"ג שנה אין יצה"ר באדם דכל מה שעושה הוא מעשה נערות ומי"ג שנה עד כ"ו שנה הוא י"ג שנה דכבש יצחק היצה"ר לכך אמר י"ג יהיו ניצולין בזכותו וא"ש המדרש ודוק:

והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך. פי' ע"פ מ"ד דלעתיד יהיה ביד ישראל כתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה הוא הנקרא תפארת דכתיב בבגדי אהרן לכבוד ולתפארת וכתר מלכות הוא הנקרא צניף הטהור על ראשו הוא כתר מלכות. ואולם מלך במשפט יעמיד ארץ כי שרביט המלך הוא הדין וכתר כהונה הוא רחמים כי הכהן מכפר ומבקש רחמים. וז"ש והיית עטרת תפארת היינו הכתר כהונה ביד ה' זהו רחמים כי זה השם מורה על רחמים כמבואר וצניף מלוכה בכף אלהיך שמלך הוא בקו המשפט וק"ל:

לא יאמר לך עוד עזובה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך יקרא בעולה פי' עפ"י דכתב הזוהר טעם למה ארץ ישראל היא שוממה עתה בגלות מפני דארץ ישראל היא ארץ קדושה ואם יחטיאו ישראל שם בארץ יהיה עונשן גדול מפני טימאם את ארצו ולא יהיה תקנה לישראל ח"ו לכך היא שוממה מאין יושב גם מאו"ה שלא יבאו ישראל לגור שם ואולם לעתיד יתישבו ערים נשמות וז"ש הנביא לא יאמר לך עוד עזובה הכוונה שם עזובין בחטא ולכך הם בארץ העמים לא יאמר להם עוד כזאת. ולארצך לא יאמר עוד שמה כי תהיה מיושבת ולך יקרא חפצי בה כי יתבער היצה"ר מן הארץ ולארצך בעולה וק"ל:

כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך. פי' ע"פ מ"ד פירוש על פי מאן דאמר רני עקרה בשביל שהיא עקרה ולא ילדה בנים לכך רני שלא ילדה בנים לגיהנם וז"ש כי יבעל בחור בתולה מפני דבית ראשון היה אהבת נעורים ובית שני לא היה כי אם פקידה לבד. וידוע דאין אשה נתעברה מביאה ראשונה ולכך היא עקרה ולא ילדה. או יאמר דאי' בגמ' חד אמר דהמצות בטילות לעתיד ובודאי אפי' מצוה קלה מן המצות לא יבטל ח"ו כי כל מצוה יש לה שורש למעלה רק דהנה העוסק במצוה פטור מן המצוה ומי שעוסק בתורה פטור מן כל המצות והיינו דוקא מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וכדומה אבל

שאר בני אדם אינם פטורים כי עוסקין בענייני העולם. ואולם לעתיד יטפו ההרים עסיס ולא נצטרכו לעסוק בענייני עולם ויהיה התורה אומנות כולם ויהיו פטורים מכל המצות זהו כוונת הגמ' מצות בטילות לעתיד בזה הענין. וידוע דחתן פטור בלילה הראשון מכל המצות מטעם שהוא עוסק במצוה וז"ש הנביא כי כאשר יבעל בחור בתולה שהוא פטור מכל המצות כן יהיו בני ישראל לעתיד וא"ש:

כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. נר' לפרש הענין דכמו שהכלה קודם הכנסת לחופה סופרת שבעה נקיים ולובשת לבנים ומעבירה כל הכתמים כן ישראל בגלות המר הזה קודם שיבאו לארץ ילבישו לבנים וזה היה כאשר יצאו ישראל ממצרים ספרו שבעה שבועות עד שעמדו על הר סיני ואותן ז' שבועות הם ימי נקיון וימי תקון ועת צרה הוא שמתו כמה ת"ח ותלמידי ר' עקיבא מתו כי הם ימי תיקון. וזהו כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך וק"ל:

על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו וכו'. פירוש עפ"י מ"ד בגמ' דרמי קראי אהדדי כתיב אין מספר לגדודיו וכתיב אלף אלפים ישמשוני' ומשני כאן קודם חורבן הבית אין מספר וכאן לאחר חורבן. ונראה ליתן טעם למה קודם חורבן אין מספר ולאחר חורבן יש מספר דאי' כשחרב בהמ"ק אמר הקב"ה למלאכי השרת שעו מני אמרר בבכי וכו' מה שהאבל עושה אני עושה על בני האבל צריך להתעטף אף אני אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. מה אבל יושב ודומם אף אני אשב ואדום. נמצא משעת חורבן הבית אין קול נשמע למעלה. ואי' כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה עושה פעולה ונברא מיד מלאך. וא"כ קודם חורבן בכל יום נברא מלאך ואין מספר לגדודיו. ואולם אחר חורבן הקב"ה יושב ודומם כביכול ואינו נברא מלאך ויש מספר לגדודיו. ואולם כ"ז דוקא במקום המלאכים אבל בבתי גוואי אין הקב"ה דומם ומשם נאצל כל בגלותינו. ובתי גוואי הוא קודש קדשים כמו שהיה למטה במקדשנו. ומקדש שלמעלה מכוון כנגד מקדש שלמטה וכמו כן הוא ירושלים למעלה כמו שהוא למטה וזהו בחי' אבראי. ואי' חשמל למה נקרא חשמל עתים חשות עתים ממללות והענין הוא אם הדבור יוצא מפי הגבורה המלאכים דוממים ואם הקב"ה דומם הם ממללים. ואי' דהמלאכים אשר היו בשעת יצירת האדם אינן מקטריגין על האדם. ואולם אותם שבכל יום נבראים הם מקטריגים על האדם כמאמרם מה אנוש כי תזכרנו. ואולם אותן שנבראו בבתי גוואי דהיינו מן הקודש פנימה הם אין מקטריגין על האדם. וז"ש על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים הכוונה בבתי בראי הם תמיד לא יחשו מפני דאם הקב"ה דומם הם ממללין ובבתי בראי אין קול נשמע

משעת חורבן. ואולם המזכירים את ה' היינו הם אשר בקודש פנימה שמותר להזכיר את השם ככתבו אל דמי לכם כי עתים חשות ועתים ממללות ואל תתנו דמי לו שהם אינן דוממין ושכינה אינה דוממת וק"ל:

נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו אם אתן עוד את דגנך מאכל לאויביך וכו'. פי' עפ"י מ"ד דלעתיד לא יהיה מעשר עני כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגם מעשר ראשון לא יהיה כי בני לוי יטלו חלק בארץ ואין צורך במעשרות וכל מעשר הארץ יהיה מעשר שני שבעלים אוכלין אותו בקדושת מעשר. ואי' רעב של מהומה בא לעולם על שאין מעשרין כראוי באים אויבים ואוכלים אותו מפני גזל מתנות עניים. וז"ש הנביא נשבע ה' בימינו אם אתן עוד את דגנך מאכל לאויביך דהטעם הוא דאין בעלים אוכלין אותו מפני שאין מעשרין כראוי ולעתיד לא יהיה מעשר כ"א מעשר שני לבד ובזה לא יכשלו ויאכלו אותו בירושלים וז"ש כי מאספיו יאכלוהו והללו את ה' בירושלים ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי כדין מעשר שני וק"ל:

באופן אחר נראה ע"פ מ"ד בגמ' דברכות מנין שהקב"ה מניח תפילין שנא' נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו ימינו זו תורה דכתיב מימינו אש דת למו. ובזרוע עוזו אלו תפילין דכתיב וכו'. ומאי כתיב בהו את ה' האמרת היום וה' האמירך היום להיות לו לעם ומי כעמך ישראל גוי אחד בחד ביתא כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו בכל קראנו אליו בחד ביתא או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי בחד ביתא ולתתך עליון על כל הגוים וכו' למען דעת כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך בחד ביתא וכו' ותמוה ונראה דהענין של תפילין הוא דלמה דווקא אלו ד' פרשיות ולא עשרת הדברות אשר שמעו כל ישראל בהר סיני ולמה דווקא בראש ובזרוע. ונראה דהקב"ה בחר בישראל מכל העמים אשר על פני האדמה ונתן להם תורה ומצות חוקים ומשפטים ישרים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בעלמא דאתי והקב"ה יעזרם ויחזקם ויאמצם וקווי ה' יחליפו כח לעשות את כל המצות האלה והקב"ה צוה אותנו להניח תפילין בכל יום כדי לחזק רוע מזג האדם. דע כי האדם מוגבל מן ד' יסודות והן אש ומים רוח ועפר. וכנגדן הן ד' מרות מרה אדומה ומכה ירוקה מרה לבינה ומרה שחורה. ואם יגבר קצתן על קצתן יש לו מניע ח"ו לעבוד הבורא לכך צוה הקב"ה להניח ד' פרשיות של תפילין עדי עד להתגבר על תולדתו. ואולם ילוד אשה לא יוכל להתגבר על תולדתו להפך יסודתו לכך הקב"ה מסייע אותו ותומכו בימינו. וזהו ענין שהקב"ה מניח תפילין כמו דבר נש מניח תפילין להפך יסודו וכן הקב"ה משגיח עליו מלמעלה לעזור אותו. ועתה אחל לבאר באם אדם יסודו מעפר דהיינו שגברה עליו מרה שחורה והוא בטבע קר ויבש

והתולדה הזאת אם מתגבר באדם הוא הולך ערירי ואין מתחבר עם אנשים ואין מאמין בדבר מופלג כ"א מה שנראה בחוש וכל מגמתו לאסוף ולקבץ הון רב ולחפש מטמונים בעפר עד שיבו אל עפר וידו קמוצה ומדכא אביון בשער. וזאת תולדות עפר. ולזה צוה הקב"ה להניח תפילין לבטל יסוד המעולל בעפר והיינו פרשה ראשונה שמע ישראל ה' אלהינו זו מורה אל האחד האמיתי שיאמין בעילת כל העילות ושיאהב את ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו שלא יהיה כילוי יותר מדאי ולא שוע יותר מדאי כדאי' בגמ'. ואולם האדם לא יוכל לבטל מזגו אם לא בעזר האל יתב' זהו הן תפילין אשר הקב"ה מניח אותן והוא עוזר אותו והפרשה ראשונה של תפילין דהקב"ה היא את ה' האמרת היום להיות לו לעם סגולה שהקב"ה בתר בנו לעם וזאת היא לעזר לאדם לבטל כל הרהורין בישין ולהאמין בו עד שנשמתו יוצאת ולפזר ממונו לעניים ובזאת יבא אל הקודש וזהו סיוע לבטל טבע ראשונה. וכפי ענין אתערותא דבר נש לתתא כן הוא ענין אתערותא דלעילא וזהו מדריגה ראשונה. מדריגה שניה היא יסוד המים באם גברה על אדם מרה לבנה והוא קר ולח בטבע ותולדתו מורה להיות עצל וטומן ידו בצלחת ושפל בדעת וריק מכל חכמה כי תולדתו לח. ולעומת זה צותה תורתנו שיבטל זאת המניע דהיינו שיניח תפילין וזהו פרשה שנייה דכתיב ביה ואספת דגנך ותירושך שלא יהיה עצל ושננתם שישנן התורה בכל עת שלא יבא לידי שכחה וגם שילמוד ויעיין בחכמת תורת אלהינו תמיד למנוע סיבת המבטל אותו. ואולם האדם לבד אין לו כח לעמוד בימי המבול האלה אשר שחתו את יבול הארץ לזה הקב"ה בעזרו וזהו ענין פרשה שנייה של תפילין דקב"ה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו ואין לך חכמה גדולה מזו אם יוכל להשיג אל יתב' שהוא קרוב אצלו וזהו צריך זריזות ומהירות יותר וזהו סיוע מאל יתב' לאדם ומדריגה שלישית הוא יסוד הרוח וזהו מרה ירוקה באם גברה ותולדתו הוא חם ולח ואומר הרבה ואפי' מעט אינו עושה ודבריו דברי הבאי ורוח. אל מקום שיוליך הרוח את הגשם שם הוא. וגם יצרו מתגבר עליו בענין רמות רוח וגאוה מפני הגדול ממנו ותקנתו לילך שחוח. וזהו ענין פרשה ג' של תפילין דכתיב בהו קדש לי כל בכור שיאמר ויעשה ולא לצפצף כעגור בפיו וגם שבעת ימים תאכל מצות לחם עוני לבטל ממנו הגאוה. ואולם רוח סערה גדולה באה עליו מפרק סלעים ואין יכול לעמוד בכחו ולכך הקב"ה בעזרו וזהו ענין פרשה ג' של תפילין דהקב"ה או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי מפני שנשבע לאברהם בברית בין הבתרים ולכך ילמוד אדם ממנו וגם וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים הוא ענין שלא יתגאה. מדריגה ד' הוא יסוד אש והיא מרה אדומה ותולדתו חם ויבש והוא בעל אף וממהר לשפוך דם נקי וקץ בדברים הקודם

לו וזהו ענין פרשה ד' של תפילין שיאמין ביציאת מצרים וגם בכורי אדם הוא תמורת בכורי מצרים אשר נהרגו בלילה אחת והם קודש. ואולם האש בוער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית לכך הקב"ה בעזרו וזהו ענין פרשה ד' דקב"ה למען דעת כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך אשר הוציאך מארץ מצרים וזהו עזר מן הקב"ה לאדם. ואי' בזוהר דמפרש דכל הקללות יתהפכו לברכות אם אדם הולך בתום לבבו לפני ה' ומפרש אם יאכלו בני נכר את יבול הארץ גם זה טובה דלפעמים יש ניצוצין בתבואה והן למודין בדרכיהם המעוקל ואם יאכל אדם מתעבר ואף נשקה בו והניצוצין מסיתין אותו לדרך רע וכתב דכן היה ענין יוחנן כה"ג שיצא למינות אחר פ' שנה ששמש בכהונה גדולה מפני שאכל ממין צומח ובו היה גלגול מהנשמות אשר שחתו דרכיהם לכך באין האויבין ואוכלין זאת התבואה שלא יכשילו בהם ישראל. וזהו מאמר הנביא נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו שהקב"ה הבטיח לישראל שיהיה להם לעזר ולהועיל שיוכלו לעבוד את ה' והיינו תפילין דקב"ה כנ"ל. ואולם עדיין לא יצאנו מחובת ביאור לגמרי שמא יתעברו מאותן ניצוצין רעות הנ"ל ע"ז אמר שלא אתן עוד את דגנך מאכל לאויביך שלא יתגלגלו בצומח כלל ניצוצין כ"א מאספיו יאכלוהו והללו את ה' ולא יטעו אחר ההבל ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי ודוק:

הנה ה' השמיע אל קצה הארץ אמרו לבת ציון הנה ישעך בא. פי' ע"פ מ"ד במדרש כל יום רביעי בני קרח אומרים מתי תעלנו מבור שאון. ונראה דאמר המשורר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק ותמוה איה מקום כנף הארץ. ונראה דאיתא דגאולה אחרונה יהיה כמו שהיה גאולת מצרים וגאולת מצרים היה ביום ה' מפני דאמרי' בגמ' דכ"ע בא' בשבת באו ישראל למדבר סיני וכולי עלמא בר"ח באו לשם וא"כ היה ר"ח אייר ביום וי"ו וזי"ן ור"ח ניסן היה ביום ה' וכמו כן היה ט"ו בניסן בה' נמצא יצאו ישראל ממצרים ביום ה' וכן הגאולה יהיה לעתיד ביום ה' ולפני בוא יום ה' הגדול והנורא יבא אליהו ז"ל המבשר והוא יעלה בני קרח וא"כ כל יום ד' הם מצפין ומקוין לישועת ה' וחכמי המזלות ביארו דקצה בכדור הוא המרכז האמצעי והארץ היא כדורית ובמרכז אמצעי שם הוא הגיהנם וזהו מכנף הארץ זמירות שמענו דהיינו מן גיהנם והם בני קרח אשר המה אסורין שם עד עת קץ וזהו מאמר הנביא הנה ה' השמיע אל קצה הארץ דהיינו ע"י המבשר אליהו ז"ל אמרו לציון הנה ישעך בא וק"ל:

וקראו להם עם הקודש גאולי ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה. פי' ע"פ מ"ד דגיהנם עתיד לומר לא אחפוץ צדיקים וגן עדן אומרת לא אחפוץ רשעים ותמוה וכי מה בא להשמיענו ומי פתי יסור הנה. ונראה דהענין הוא מפני דצדיק גמור מדור מיוחד לו

בגן עדן ואולם מי שפנה כל ימיו אחר הבל ושכח ביראת ה' וכאשר ראה כי בא קיצו לשוב אל העפר והרהר בתשובה הם נידונין בגיהנם איש איש כפי חטאו אשר עשה ולעתיד יתוקנו ויבאו בגן עדן. והענין הוא דלעתיד יהיה הגיהנם עליון לגן עדן והם יבאו בו ויתענגו שם והמדבר יהיה כגן רוה וזה יהיה אמצעי בין גיהנם התחתון ובין גן עדן. וזהו כוונת המדרש דגיהנם עתיד לומר לא אחפוץ צדיקים הכוונה אלו צדיקים אשר היו תושבים בגיהנם יהיו שם באמת אבל צדיקים גמורים לא יחפוץ הגיהנם וגם גן עדן אומר לא אחפוץ רשעים הכוונה רשעים גמורים לא יחפוץ כי מקומם במדור התחתון אבל אלו צדיקים הנ"ל יהיו שם וא"ש המדרש וזהו מאמר הנביא וקראו להם עם הקודש דהיינו הצדיקים גמורים יקראו להם גאולי ה' שגאל אותו ה' מן גיהנם. ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה הכוונה ירושלים יקרא דרושה מפני דאי' דגיהנם רחוק מן ירושלים כמבואר בירמיה ואולם עתה תהיה דרושה עיר לא נעזבה דהיינו שיהיה הגיהנם לגן עדן וק"ל:

מי זה בא מאדום וכו' מדוע אדום ללבושך וכו'. עיין בפסוק פי' דתמה הנביא מפני דהענין הוא עמו אנכי בצרה דשכינה גם היא בגלות וענין גלות השכינה הוא כמבואר דמשה ראה הסנה בוער באש מפני דהתלבשות השכינה הית בשר המיוחד לאומה אשר ישראל אסורין שם והשר של מצרים היה אב הטומאה ובו היה התלבשות וזהו שתמה משה מדוע לא יבער הסנה וכוכב המיוחד לאדום הוא מאדים שהוא ממונה על רציחה וזהו אומנתו של עשו וא"כ בגלות אדום ההתלבשות הוא אדום ובאומה אחרת ההתלבשות הוא בענין אחר וזהו שתמה הנביא מי זה בא מאדום דהיינו שבא כבר מאדום והוא חמוץ בגדים ומדוע אדום ללבושך וכי'. ואי' ברש"י בפ' בשלח דמפרש דבשעת מתן תורה נראה הקב"ה כזקן ויושב בישיבה ובמלחמת ים סוף היה נראה כגבור וראתה שפחה על הים יותר ממה שראה יחזקאל וכאשר הקטנים ראו את המראה הזה אמרו זה אלי ואנוהו נמצא דבעת נצחון הקב"ה לובש בגדי גבור וז"ש הנביא ואם נאמר שהלביש לבוש נצחון מפרש זה הדור בלבושו דהיינו במה שאמרה ישראל זה היה הדור בלבושו שהיה נראה כגבור נוצח וע"ז רה"ק משיב אני מדבר בצדקה ורב להושיע הכוונה דישראל אין ראויין לגאולה וזמן גאולה באה הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן כדי שיתעוררו את עצמן בתשובה וזהו אני מדבר בצדקה. פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי וכל מלבושי אגאלתי כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה זהו תשובה על בגדי אדומים כי יום נקם הוא וביום נקם הוא לבוש אדום והיינו בעת גאולה וזהו שיסד הפייטן מלך בגדי נקם לבש ביום נקם לצריו ישיב אל חיקם וק"ל:

פתח הנביא לשבח ולהודות לה' על כל הניסים והנפלאות אשר עשה לנו ה'. חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם וכו' מפני דאם הם נגאלין בעתה הן אין ראוין לגאול אלא הקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו גואל אותנו מגלותנו לכן נשבח ונהלל. ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע פי' דאם ישראל אין מתעוררין מעצמן בתשובה הקב"ה מעמיד להם מלך קשה וגוזר גזירות על ישראל ובאין המלאכים ויאמרו חוסה ה' על עמך ומלמדין סניגורין עליהם ויאמרו איך סבלו ישראל את כל גזירות המלך האכזר. ואולם הקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו הושיעם ונתן להם לסבול עול הקשה מן המקום שאין המלאכים רשאין ללכת שמה ויאמר למלאכים אך עמי המה ובנים לא ישקרו ואיך לא אחוס על עם ישראל כדי שיסכימו המלאכים ואולם הוא להם למושיע וזהו מאמר הנביא ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע וק"ל:

בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם. פי' דחוזר לעיל דהקב"ה מושיעם מן מקום שאין רשות למלאכים ללכת שמה ואומר למלאכים בכל צרתם לא צר להם והם מקבלין באהבה ומלאך פניו הושיעם. ואולם יש חילוף בקרי וכתיב דכתיב לו ואנן קרינן לא וזהו ענין דלישראל אין צר כי הקב"ה מושיעם וגואלם ואולם לו צר דהיינו לשכינה ובאהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם והוא מציץ מבין החרכים ומשגיח עלינו בגלותנו עד יחדש אהבת נעורים וקול דודי מדלג על ההרים במהרה בימינו אמן סלה:

הפטרת יום א' דראש השנה

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו'. יובן עפ"י מאמר המדרש וז"ל כי יצר לב האדם רע מנעוריו עלובה עיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רע'. ויש אומרים עלובה שאור שבעל הבית מעיד עליה וכו' ויש אומרים עלובה נטיעה שהבעל גינה מעיד עליה וכו' ע"כ. ויש להבין הנמשל והענין הוא דיצר לב האדם הוא בשלשה פנים שונות בדיעות מחולקות דיש אומרים דיצר לב האדם הוא מאיכות רוע מזג האדם כפי התפעלות משבעה משרתים דאם מקבל פעולה מכוכב שבתאי הוא גבר לא יצלח בימיו כי במעשה שבתאי אין רואה סימן ברכה. ואם מקבל פעולה מצדק הוא צדיק כי כן תולדותיו לקבל כל אדם בסבר פנים יפות חונן דל ויתום. ואם מקבל פעולה ממאדים מהר לשפוך דם נקי חנם כי כן תולדות אדום. ואם מקבל פעולה מנוגה להוט אחר תאות המשגל לחבק אשה זרה ונכריה וזאת תולדות נגע צרעת וילפת שמלפפת

והולכת עד יום מותו ועבוד בשפחה חרופה אחר הריחים ואם מקבל פעולה מחמה תולדותיו למהר שלל חש בז שלא במשפט כי חמה מניעה אור כל הקרוב אצלה ממערכת המשרתים. ואם מקבל פעולה מכוכב קושר לשון של זהורית בסלע המחלוקת להעיד עד שקר באחיו. ואם מקבל פעולה מן לבנה חומד את כל בעיניו כי כן תולדות לבנה. ועל כולם יוכל לנצח המזל אם ילך בדרכי ה' כי ישרים דרכי ה' ויש אומרים דיצר הרע יושב בחדרי משכיתו ומסית ומדיח אותו מדרך החיים ובמתג ורסן מוליך אותו אל מקום צר וחושך וגם זה יוכל לנצח בתום דרכו. ויש אומרים דזהו סיבה לאדם המסית אותו אם דר באוהל רשעי ארץ ורואה שמים גנובים ימתקו וחיך אוכל יטעם לו ולומד ממעשיהם המעוקלים ואומר גם אני כמותרת וכמות נבל ימות. וזהו כוונת המדרש עלובה עיסה הכונה מדריגה ראשונה הנ"ל זו רוע מזגו אשר מעולל בעפר קרנו זהו יצרו. וי"א עלובה שאור הכוונה שאין היצה"ר כעיסה דעיסה מוגבל ממעשה רוקח ואולם השאור אשר בו מחמץ ומחמם אותו ואלה תולדות חם אשר גלה ערות אביו וזהו מדריגה שניה הנ"ל. וי"א עלובה נטיעה דכמו אם עץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו ועליהו רענן ואם הוא בארץ מלוחה יבש האילן ויסתאף פארה במערצה וישרוף במו אש. כן האדם עץ השדה בכל מקום שהוא וזהו מוריד גאון עוזו לשאול תחתית. וזו היא מדריגה שלישית הנ"ל. ומבאר לן המדרש איך יפרוש האדם מאדם רשע בכל עניניו. ויש ליתן טעם על מה שהתיר לנו האל יתב' לישא שתי נשים ויותר כפי חפצו דריקי מוח המה כמתעתע בזה לפי דאם אדם להוט אחר תאות המשגל הוא יותר רעב וזהו לא נאה לאומה ישראלית וביותר תמוה לכהני ישראל אשר בחר בם ה' לשרת מכל שבטי ישראל והכה"ג הנכנס אל הקודש פנימה הדין נותן שיהא יותר פרוש מכל תאות עולם ובלשכת פרהדרין מפרישין לו אשה אחרת שלא יהא פנוי בלא אשה באם תמות אשתו רגע א'. והענין הוא היות נאמר כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם דהתורה הקדושה הגיעה לסוף דעתו של אדם דיכל להכשל בהרהורי עבירה בזרע לבטלה וילד און. ולכך נתן לו חלקו שלא יתן עינו בכוס אחר ובאם ח"ו יתחמץ לבבו באם אשתו פירסה נדה ומופרשת מביתה יוכל ליקח אשה אחרת הכל לפי מה שהוא אדם וישרים ילכו בם והחכם עיניו בראשו. והנה כאן כתיב ויהי וי"ו מוסיף על ענין ראשון ותחלת שמואל קאי על ספר שופטים כי שמואל היה סוף השופטים ובסיום ספר שופטים ביאר שהיה איש א' לוי ולקח שתי נשים דהיינו פלגשו ותזנה פלגשו עליו והוא היה מהר אפרים אשר המקום מזומן לכך וזה היה ענין פלגש בגבעה ונפלו עי"ז כמה רבבות מישראל ומפרש לן כאן שמא תאמר דלא יוכל אדם לנצח את מזגו באשר הוא שם הביא לנו ראיה שהיה איש א'

מהר אפרים ולו שתי נשים והיה צדיק ורה"ק שרתה עליו וגם לוי היה שלא תאמר שלא נאה לכהן שיהיו לו שתי נשים וע"ז מפרש דהיה צדיק וחסיד וישר וא"ש:

ולו שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה אי' בגמ' פנינה לשם שמים נתכוונה ויש ליתן טעם מנ"ל זאת דהנה ידוע דהצדיקים שמם קודמים להם כמו ושמו אלקנה והרשעים הם קודמים לשמם כמו נבל שמו וכאן מייחס הנביא לפנינה במעמד הצדיקים במה שאמר ושם השנית פנינה וע"ז אומרים דלש"ש נתכונה וק"ל:

ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים י"ל למה לת כתיב וחנה עקרה. אך י"ל דהנה כאשר ראה רחל שהיא עקרה נתנה שפחתה ליעקב וילדה בן ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקולי ויתן לי בן לפי דבזכותה נולד והוי כאלו היא ילדה אותו גבי אלקנה בוודאי לא נשא שניהם כאחת אלא בזה אחר זה וי"ל דנשא חנה בראשונה ואח"כ פנינה ולשון המקרא מוכחת דכתיב שם האחת חנה ושם השנית פנינה וזהו אך למותר דהיה די באומרו ולו שתי נשים חנה ופנינה אלא להורות ע"ז דחנה נשא ראשונה וכשראתה שהיא עקרה נתנה פנינה שפחתה לו לאשה על דרך אולי אבנה גם אנכי ממנה ואולם פנינה כפויה טובה היתה ולא כן עשתה וכיונה להכעיס את חנה וכאלו לא ילדה כלל בזכותה ולא נקראו בניה על שמה של חנה וזהו רמז באומרו ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים וקל להבין:

ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה וכו' ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה' נראה ליישב המשך הפסוק במה שאמר ועלה האיש ההוא וכו' ושם שני בני עלי. והוא דלפי פשוטו של מקרא יש משמעות מימים ימימה בכל שנה עלה פעם א' כלשון מימים ימימה בפ' קדש לי כל בכור ואצל בת יפתח שהוא כמו מדי שנה בשנה. וא"כ ק' למה לא עלה לרגל ג"פ בשנה כאשר צותה תורתנו ונראה דאי' בגמ' דמי שאין לו קרקע פטור מלעלות לרגל ולוים לא נטלו חלק בארץ ואלקנה היה לוי לכך היה פטור מלעלות לרגל אך למה עלה פעם א' בשנה י"ל דזה היה עושה לאחזוקי נפשיה בלוי כדמצינו בגמ' דרב כהנא לא שקיל מתנות כולי שתא משום ושונא מתנות יחיה חוץ מיום א' בשנה נטל מתנות וקאמר שם הטעם כדי לאחזוקי נפשי בכהני. וזה היה טעמו של אלקנה ג"כ ולכך עלה פ"א בשנה ושימש שם במשכן כי הוא היה מן השוערים כי היכי דלידעו אינשי שהוא לוי. ואולם למה הטריח את עצמו לעלות מהאי טעמא הלא היה יכול ליקח מעשרות בעירו לזה אמר ושם שני בני עלי חפני ופנחס שהיו מהדרין אחר המתנות ותבעו חלקם בפה כידוע ואיתא בגמרא אם ראית מהדרין אחר מתנות משוך ידך ולכך היה צדיק זה משך ידו ואין לו שום צד להורות שהוא לוי כי אם בעלותו לעמוד ולשרת

עם אחיו ולכך עלה פ"א בשנה וא"ש. או יאמר דהנה הוא עלה בר"ה והעד דעלה בר"ה דחנה נפקדה בר"ה וצריך להבין למה לא עלה בא' מן הרגלים ממש כמו שצותה התורה ונראה דהנה המפרשים הקשו למה היו צריכין לפרוש הכה"ג ז' ימים קודם יוה"כ משום טומאת קרי הלא הוא א' מעשרה ניסים שנעשו לאבותינו בבהמ"ק שלא אירע קרי לכה"ג ומתרצים דזה היה בבית ראשין שהיו הכה"ג צדיקים ומגינים על דורם. אך בבית שני שמלכו מעצמם ע"י שררה אף שאינם ראוים לכך ולא היו ראוים לנס לכך היו צריכים לפרוש הכה"ג. והנה י"ל כי אלקנה היה ירא שמא ברגלים שהוא חיוב מן התורה לעלות וכל ישראל עולים לרגל ויהיה צר לו המקום כי יהיה דוחק בעזרה לכך עלה בר"ה שלא היו כל ישראל עולים לשם ולא יהיה המקום צר ודחוק. אמנם הלא זה היה א' מיו"ד ניסים עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום. ע"ז מפרש דשם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה' ולא היו נוהגים כשורה ולא היו ראוים לנס בעזרה כנ"ל ולכך לא רצה לדחוק עצמו ועלה בר"ה מידי שנה בשנה וק"ל:

ויזבח אלקנה ויתן לפנינה אשתו ולכל בניה מנות. פי' שהיה זובח שלמים ומצוה לשמוח אשתו בחג בבשר שלמים. ולחנה יתן מנה אחת אפים פי' בירר מנה אחת יפה לחנה אשתו. כי את חנה אהב וה' סגר רחמה פי' דמפרש לן הנביא שלא תטעה לומר שאלקנה לקח ב' נשים כמנהג דור המבול אחת לקיום המין ואחת למשגל ואותה שהיתה מיוחדת למשגל היה משקה כוס עיקרין שלא תתעבר ותכחיש יופיה וע"ז מפרש כי ה' סגר רחמה שלא יחשדוהו לאותו צדיק שהשקה לה כוס עיקרין כי היתה עקרה מן ה'. או יאמר דידוע דשני מיני עקרות הן הא' עקרה מצדה ומטבעה והב' שהיא עקרה מצד השגחה שהקב"ה מתאוה לתפלתה כדמצינו ברבקה שלא היתה עקרה מצד מערכת המשרתים אלא כדי שתתפלל ואין זה כ"א בצדקניות ולכך כצדיקים ההם היו מחבבים את נשותיהם כמ"ש גבי יצחק ויאהבה וכתיב ויאהב יעקב את רחל. וז"ש כי את חנה אהב והטעם כי ה' סגר רחמה מפאת שמתאוה לתפלתה ומוכח שהיא צדקת ולכך אוהבה וק"ל:

וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה כי ה' סגר רחמה. אי' בגמרא שטן ופנינה לש"ש נתכוונו וצריך להבין מאמר הגמ' שטן לש"ש נתכוין הא לא ישקיט אם לא ירשיע ויום ליום יביע ופועד פיו לבלי חוק וליש אובד מבלי טרף וכן הוא מרגלא בפומי דאנשי בליעל אשר ידיחו את יושבי עירם בלשון של זהורית אשר קשור בראש שעיר המשתלח לעזאזל ואומר דלש"ש נתכוין ואמר הגאון מוהר"ר נתן נטע שעשועים ז"ל מנוחתו כבוד אבי הגאון מוהר"ר יהונתן ז"ל דהענין הוא דאי' בזוהר ע"פ כי השמים כעשן נמלחו

מבואר כל מה שיש בקדושה יש בטומאה את זה לעומת זה עשה אלהים ולשטן יש לו ג"כ שמים וזהו השמים כעשן נמלחו כשיעביר זדון מן הארץ. וזהו ענין דשטן לש"ש נתכוין. והגאון אמ"ו מהורר"י זצ"ל פי' באופן אחר במ"ד בגמ' שטן לש"ש נתכוין אמר שמא ח"ו נשתכח הימנותא דאברהם ואמר שטתי בכל העולם ולא מצאתי נאמן כאברהם ותמוה הא זהו צבי עדיו להשתכח חסידתו ובכל יום ויום יועץ תחבולות להשטין על ישראל. ונראה דהענין הוא דכתיב ה' מסיני בא הופיע מהר פארן וכו' מלמד שהקב"ה החזיר התורה לאדום וישמעאל שיקבלו ולא רצו לכך יענשו עליהם ומקש' תוס' הא באמת יענשו כל האומות על שלא קבלו את התורה ולמה נקט אדום וישמעאל ותירצו דאדום וישמעאל המה ראשית גוים והם אשר התפשטו בכל העולם. והן הנה בית מלונו של שטן ומשמר אותו מכל פגע רע כי שומעים לעצתו ואי' איוב היה מגין על אנשי דורו והיה בארץ עוץ ועוץ הוא אדום כמש"ה שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וא"כ המגין לאדום הוא איוב והמגין לישמעאל הוא אברהם. ולזאת הסיבה אחזו רעדה לשטן שמא ישתכח צדקת אברהם ויאבדו בני עמו אנשי מלחמתו לכך אמר לא מצאתי נאמן כאברהם. ונחזור לעניננו דפנינה לש"ש נתכוונה ומצערה לחנה כדי שתתפלל רחמים עד שתלד. וצריך להבין אם לכך נתכוונה מתחלה אין לך שם שמים גדול מזה ולמה נענשה ע"ז שמתו בניה. ונראה דהענין הוא דהרהורין על תוג רעיונה סליקו שתתפלל חנה ותפלתה תהיה על דרך זו אם ראה מוטב ואם לאו תראה שתסתתר עצמי ואי אתה עושה תורתך פלסתר וכתב הרמב"ם ז"ל דמנהג פרושים הוא שלא למחוק השם הקדוש על המים ונותן לה ספר כריתות קודם שישקנה למען שמו הגדול. וידוע דאלקנה צדיק היה וא"כ ודאי היה עושה כשאר צדיקי ישראל וזהו היה ערמת פנינה שתסתיר עצמה ויתן לה ספר כריתות ותשאר היא ובניה לבדם וע"ז נענשה וא"ש. או יאמר דכוונת פנינה היה שלא יהא לה זרע קיימא דהענין הוא דודאי אלו לא התפללה חנה היה אלקנה מתפלל עליה כמו שהתפלל יצחק על רבקה ואולם פנינה כיונה שהיא תמהר להתפלל ולכך היתה מצערת אותה ואם היא תתפלל יהיה הולד מסטרא דנוקבא מסטרא דמותא והעד כשאמרו המלאכים לשרה כעת חיה ולשרה בן לכך נעקד יצחק ופרחה נשמתו ממנו בשעת עקידה ונעשה ברי' חדשה וכן חבקוק מת מפני שהיה בן השונמית מסטרא דמותא וזהו היה כוונת פנינה שהיא תתפלל. ואמר וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה לפי שהיתה אומרת לחנה כי ה' סגר רחמה ולא ממקרי' ההוויי' בעולם וא"כ אין לך כי אם לזעוק אל המלך וה' הפיר מחשבתה ונתן לחנה זרע של קיימא זרע בירך ה' וא"ש וק"ל:

ויאמר לה אלקנה אישה הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים. יובן במ"ד בגמ' דפנינה כעסתה במה שאמרה לה הוליך בניך לבי רב וצריך להבין על אשת חיל כחנה תתקנא בדברי הבלי אשה כהנה. רק י"ל דהנה אי' בגמר' נשים במאי זכיין ומשני באקרויי בנייהו לבי רב ובדנטרין לגברייהו עד דאתו מבי רב לפי דנשים אין מצווין על התורה וז"ש פנינה דאין לך זכות כלל במה שאין לך בנים להביאם לבהמ"ד וציערה אותה בזה. ואולם אלקנה אישה ניחם אותה וז"ש הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים הרצון לומר דגם בדנטרין לגברייהו יש זכות. ואמר עשרה בנים נגד עשרה בנים של פנינה וק"ל:

והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה. יובן במ"ד בפסוק באיוב ויהי היום ויבאו בני האלהים ויתיצבו על ה' והרצון הוא כמו לפני ה'. ונראה לפרש עפ"י מ"ד בגמרא לא ליצלי אינש בריש שתא בג' שעי קמייתא תפלת מוסף ביחיד דמדה"ד שולט בו ופה"ג והא אמרת ג' שעי קמייתא קא עסיק באוריי' וכו' וצריך להבין הגמרא דמשמע דאורייתא הוא רחמים והיינו לפנים משורת הדין והא אורייתא כתיב ביה אמת ואמת הוא דין. ונר' דהענין הוא דהתורה נתנה בכ"ב אותיות ומנצפ"ך צופים אמרו. ואם התורה בשלימותה בכ"ב היא מלאה רחמים וזהו חסד אל כל היום דהיינו מלא רחמים וכן היה קודם החטא היה בכ"ב. ואולם אחר החטא נחסר אות אחת ונשאר כ"א וזהו אך ורק מיעוטין הן דנתמעט האור מאור עליון על בני אדם ולכך מתחיל התורה בב' בראשית חסר א' להודיענו דבסיבת חטא אדה"ר חסר אחת וזהו מדה"ד שמשוטט בעולם דעץ הדעת טוב ורע דקודם החטא היה עץ הדעת כולו טוב כולו רחמים ואח"כ נתהפך ונעשה טוב ורע דהיינו דין. ודע דאותיות הקודמים לשם הגדול והקדוש הוי"ה ב"ה הם אלו לפני יו"ד טי"ת ולפני וי"ו ה"א ולפני ה"א דל"ת ואם תצרפם יחד אותיות מדה"ד במספר יעלו בידך כ"ב וזהו רמז על התורה שהיא לפני ה' וזה הוא התורה הרמוזה על מדה"ד זה תורת אמת והגמ' דמקשה לעיל מן התורה הכוונה תורת חסד שהוא רחמים. וכן כתיב אצל יונה כי מלפני ה' הוא בורח דהענין הוא דיונה ברח שאמר שמא יחזרו אנשי נינוה בתשובה וישראל לא יחזרו בתשובה והדין מחייב אותם וזהו מלפני ה' ממה"ד. וזהו ענין שהתפללה חנה על ה' דאמרה אם תתן לי זרע מוטב ואם לאו אסתתר ואי אתה עושה תורתך פלסתר ותורה היא לפני ה' זה תורת אמת וזהו ותתפלל על ה' וא"ש.

או יאמר דרך פשוט דהנה יש ב' טעמים למה האדם מבקש שיהי' לו זרע הא' כמ"ד בגמרא בעינא חוטרא לידה ומרה לקבורה והיינו לטובת הגשמי. והב' לעבוד את ה' ויביא להוריו לעוה"ב. וחנה התכוונה שיהיה רק לה' לבדו ומתוך מעשיה ניכרת מחשבתה וז"ש ותתפלל על ה' דהיינו שיהיה רק לה' לבדו וק"ל:

ותדור נדר ותאמר. כפל הלשון ותדור נדר לפי דקיי"ל האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואולם אם הבעל מקיים את נדרה יכולה להדיר את בנה. וחנה אמרה ומורה לא יעלה על ראשו והדירה אותו בנזיר ואסרה הנאת תשמיש על בעלה אם לא יקיים את נדרה. וזהו שכפל הלשון ותדור נדר בתחלה נדרה על בעלה ואח"כ הדירה את בנה וק"ל:

אם ראה תראה כפל הלשון אם ראה תראה נראה לפרש דאי' בגמ' דאמרה אם תתן לי זרע מוטב ואם לאו אסתתר עצמי וכו' וכתיב ונקתה ונזרעה זרע ואי אתה עושה תורתך פלסתר ויש להבין איך סיכנה בעצמה שתלד בן זכר דלמא תלד נקבה דהא לא נתפרש בתורה מה תלד אם זכר אם נקבה. ונראה דשפיר אמרה שאסתתר ואם אלד נקבה אסתתר עוד פעם ואי' בגמ' אם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים וזהו כפל אם ראה תראה ב' פעמים וק"ל:

וזכרתני ולא תשכח. כפל הלשון יובן במ"ד בתפלת מוסף דר"ה כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם ואין שכחה לכני כסא כבודך ולכאורה אין לו הבנה כלל איך שייך זכירה אם אין שכחה. רק י"ל דהנה הגמ' מקשה דאמרי' גדולה תשובה שזדונות נעשין לו כשגגות והא אמרי' שנעשים לו כזכיות ומשני כאן מאהבה כאן מיראה והענין הוא דאם אדם מושרש בחטא והולך אחר זדון לבו אין שב מיד מאהבה רק מתחלה מיראה כאשר רואה הפורענות ממהרת לבא שב בתשובה ואולם אח"כ כאשר הורגל ללילך בדרך טוב שב מאהבה. וא"כ בתחלה כאשר שב מיראה עבירות נמחקין לגמרי ולא היה להם זכר כלל והיו נשכחין ואולם אח"כ כאשר שב מאהבה הם נעשין זכיות ונזכרם העבירות אשר היו שכוחין שזכיות נעשין ממנו. וידוע מאמר הגמ' תשובה מיראה מגעת עד כסא הכבוד ומאהבה מגעת למעלה מכסא הכבוד. וזהו מה שכוונו אנשי כנה"ג בתפלה כי זוכר כל הנשכחות הכוונה למי ששב מאהבה זוכר כל הנשכחות לעשותם זכיות ואין שכחה למי ששב מיראה שתשובתו מגעת לפני כסא כבודך וז"ש חנה וזכרתני ולא תשכח ר"ל שתקבל תשובתי ותעשם זכיות וק"ל:

או יאמר וזכרתני וכו' ותתן לי זרע אנשים דאיתא בתפלת מוסף דר"ה כי תביא חוק זכרון להפקד כל רוח ונפש. והענין הוא דבהדין יומא תתפקדו כל נצוצין דבר נש בסוד הגלגולים כמה יעברון וכמה יבראון לגלגול וזהו ביום א' דר"ה וביום ב' תביא חוק זכרון להפקד גופות של אדם מי יחיה ומי ימות. ואם נגזר על איזה נשמה שתתגלגל בגוף אחר בהכרח צריך הגוף ראשון למות דא"א בענין אחר. ואם הוא מת נקרא שכוח כמ"ש נשכחתי כמת מלב וברי"ה יפקדו הכל וזהו ענין כי זוכר כל הנשכחות דהיינו הניצוצין

אשר נשכחו נזכרין בר"ה והנה היא התפללה ותתן לאמתך זרע אנשים ומפרשי' בגמ' זרע ששקול כשני אנשים משה ואהרן. ויש להבין א"כ כולי עלמא לימרו הכי רק י"ל דהנה חנה היתה גלגול צפורה אשת משה ואולם משה פירש ממנה לכך זכתה חנה ויצאה ממנה בן שהיה שקול כמשה. ואלקנה בעלה הי' ניצוץ מאהרן הכהן וע"ז התפללה שיהא בן הנולד כמשה ואהרן בזכות שניהם חנה ואלקנה. וזהו ולא תשכח מפני שהיא היתה כבר שכוחה כשמתה צפורה ולכך אמרה ותתן לי זרע אנשים וק"ל:

או יאמר ותתן לי זרע אנשים דודאי לא היה יותר במעלה ממשה דלא קם כמשה. ואולם משה שפט את ישראל ואהרן היה רודף שלום בין איש לחבירו ושני המעלות היו בשמואל דהיה שופט ורודף שלום בין איש לרעהו כידוע וזהו ששקול כמשה ואהרן וק"ל:

ונתתיו לה' כל ימי חייו. למה אמרה דוקא כל ימי חייו דהיא יראה שמא ימות משום דבא מכח תפלתה שהיא מסטרא דמותא לכך נתנה לה' כל ימי חייו ואין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שנא' אדם כי ימות באוהל וזה יכפר עליו שלא ימות דבזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה וא"ש:

ומורה לא יעלה על ראשו דהנה חנה ראתה ברה"ק שיענישו עלי על שהורה הלכה בפני רבו דקיי"ל שהוא חייב מיתה והטעם הוא לפי שאין עליו אימתא דרביה ולזה אמרה חנה ומורה לא יעלה על ראשו דהיינו מורא של בשר ודם וק"ל:

והיה כי הרבתה להתפלל ועלי שומר את פיה. פי' דתמה עלי על שהרבתה להתפלל דקיי"ל דאין רשאי להאריך בתפלה. ואולם שירות ותשבחות מותר לומר אחר התפלה אמנם שירות ותשבחות צריך לומר בכל כחו כמש"ה כל עצמותי תאמרנה וכו' והיא התפללה בלחש רק שפתיה נעות וזהו שתמה עלי על שתאריך בתפלה כ"כ וזהו ועלי שומר את פיה וא"ש:

ויחשבה עלי לשיכורה. נרא' טעם למה חשבה עלי דוקא לשיכורה מפני דאי' כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולכך נסמכה פ' נזיר לפ' סוטה לפי דיין הוא סרסור לעבירה ואי' דאמרה חנה לעלי לא אדון אתה בדבר זה כלומר שאין עליך רה"ק בשלימות כי לפעמים השיג דבר מועט ולא כולו ועלי השיג דאמרה חנה ומורה לא יעלה על ראשו הכוונה שנדרה בנה בנזיר וחשב ששכורה היא ולכך הדירה את בנה בנזיר ולכך ויחשבה עלי לשיכורה וק"ל:

ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו. פי' מפני דחנה התפללה שיתן לה ה' זרע צדיק והקב"ה אינו גוזר להיות צדיק או רשע כי הרשות

נתונה לבני אדם ואין זה שאלה מן הקב"ה דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואולם שאלתה היתה כהוגן שיתן לה השם בן וז"ש יתן ה' את שאלתך אשר שאלת מעמו מעמו דייקא מה שהוא נותן לבני אדם זולת הבחירה וק"ל:

ותאמר אמצא שפחתך חן בעיניך. רצה לומר אמצא חן בעיניך גם לדבר הזה שיהיה לי זרע הגון. וצריך להבין למה אמרה כאן שפחתך ולעיל אמרה אמתך ונקדים מ"ד בגמ' רבי חלש בעו רבנן רחמי עליה דליתסי אמתא דבי רבי כד חזיא צעריה דרבי אמרה יה"ר שינצחו עליונים את התחתונים מיד נח נפשיה דרבי ותמוה וכי בדידה תליא מלתא ונר' דהענין הוא דמלאכי מעלה מבקשין את הנשמה הקדושה אשר נאצלת ממערכת אלהים חיים שיתפרד מן הגוף ותהיה נפש הצדיק צרורה בצרור החיים. והתתחתונים מבקשין רחמים שיתקיים נפש הצדיק למטה בשפלים מפני שהוא מגין עליהם כתריס ונשמת הצדיק גם היא מסכמת שיחיה הצדיק ויתקיים למטה ואולם בעת פרידתה מעל גווייתה הקב"ה מדכא את הגוף ביסורין עד שתתרצה לעלות למעלה אל מקומה. ואי' בזוהר כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כו' איש זה הקב"ה כמש"ה ה' איש מלחמה בתו דא היא נשמתא דבר נש לאמה לגוף שהיא משועבדת לו. וזהו ענין אמתיה דרבי זו היא נשמתו כד חזיא צערה דרבי אמרה יה"ר שינצחו עליונים את התחתונים דעליונים חפיצים שתהיה הנשמה למעלה וגם היא הסכימה לעלות למעלה מיד נח נפשיה דרבי וא"ש. ולכן חנה כאשר התפללה לה' אמרה אמתך הכוונה על הנשמה אבל כאן שאמרה אל עלי אמרה שפחתך וק"ל:

ותלך וכו' ופניה לא היו לה עוד. פי' דצפה על ברה"ק שיהיה לה בן וז"ש יתן ה' את שאלתך אשר שאלת מעמו וידוע דיש להכיר בשרטוטי מצח אם יש כח בחלציים להולד בן ובא הכתוב להודיענו דפניה לא היה לה עוד על זאת ואפ"ה אמר עלי יתן ה' וכו' שתלד בן הגון וק"ל:

ויהי לתקופות הימים ותהר חנה ותלד בן. נראה לפרש דהנה ק' הלא שמואל מת בעשי"ת כדאמרינן בגמ' ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל ואמרינן שהמתין הקב"ה עד שעברו ימי אבלו של שמואל ובצדיקים כתיב את מספר ימיך אמלא שהקב"ה ממלא בנותיהם של צדיקים והאיך אמרי' שנולד שמואל בב' תקופות וב' ימים אך י"ל פי' הפסוק כך ויהי אחר כלות תקופות הימים היינו ב' תקופות מן ר"ה אז ותהר חנה ותלד בן לב' תקופות וב' ימים כמאמר הגמ' וא"כ נולד ביו"ד ימי תשובה ובהם ג"כ מת כר"ל וא"ש.

ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו. נר' ליתן טעם למה קראתו שמואל ה"ל לקרותו שאול. ונראה דידוע דצדיק נקרא אל כמש"ה גבי יעקב ויקרא לו אל אלהי ישראל וכמו

כן שמואל היה צדיק גמור והיתה קראתו ברה"ק שמואל וא"ש. או יאמר דהנה חנה התפללה שיתן לה זרע הגון וכשר וכל שנותיו של שמואל היו נ"ב שנים ועד י"ב שנה אין כח ביצה"ר להסית אותו כי נער הוא ואין לו בחירה. ואולם אח"כ יש לו בחירה כפי אות נפשו וע"ז שאלה חנה שיהיה צדיק מ"ם שנה דכל שנותיו היו נ"ב וזה שקראה אותו שמואל ר"ל מ"ם שאול הינו ארבעים שנה שאלה שיהיה צדיק וז"ש כי מה' שאלתיו וק"ל:

ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך אך יקים ה' את דברו. פי' לפי דהיא אמרה בתפלתה ונתתיו לה' כל ימי חייו משמע מעת הולדו יהיה הנער צדיק ואולם היא בקשה להמתין עד שיגמל הנער וע"ז אמר לה אלקנה שמא ח"ו לא יתקיים בו מאמרך שיהיה זרע אנשים כי חזרת באחת וזהו עשי הטוב בעיניך והלואי יקים ה' את דברו ואולם האמת יעשה דרכו כי אלו ב' שנים לא נחשבו לכלום וק"ל:

וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי ותאמר בי אדוני חי נפשך וכו' אל הנער הזה התפללתי וכו' אי' בגמ' דהורה הלכה בפני רבו היה דאמר דזר מותר לשחוט ומקבלה ואילך מצות כהונה וביקש עלי להענישו ואמר לחנה שתתפלל על זרע אחר וע"ז אמרה אל הנער הזה התפללתי ע"ש ולכאורה הגמר' תמוה אם היה דינו למיתה איך שתק עלי הא אין מרחמים בדין ונראה מפני דקיי"ל תלמיד בפני רבו אסור להורות אבל לאפרושי מאיסורא שפיר דמי דאין חולקין כבוד לרב במקום שיש חילול השם. ואי' בזוהר כהן אסור לשחוט מפני דזהו דין דאתעביד בבהמה וכהן הוא מסטרא דחסד והוא רחמים ואסור לו לעבוד דין בבהמה שלא להתעורר הדין ומייתי שם א"כ איך משקה הכהן את הסוטה המי המאררים הא אתעביד דין באשה אם נטמאה דכתיב וצבתה בטנה ונפלה יריכה ותירץ שם דאם לא נטמאה היא טובה גדולה לה דאם היתה עקרה יולדת בנין זכאין ואם נטמאה לאו איהו עביד דינא אלא הקב"ה עביד דכתיב בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה ולאו איהו עביד כלום אבל שחיטה בבהמה אתעביד דינא ואין נאה לו לעבוד דין. וזהו שאמרה חנה דשפיר עבד דהורה דזר מותר לשחוט דלאפרושי מאיסורא שאני וא"כ אין חייב מיתה וא"ת א"כ דכהן אסור לשחוט איך משקה את הסוטה הא אתעביד דין באשה. אין זה קושיא דיכול להיות טובה גדולה דהיינו אם היא עקרה תלד בנים. והעד אל הנער הזה התפללתי דאמרה אם ראה מוטב ואם לאו תראה אסתתר עצמי וכנ"ל ולפ"ז יוכל הכהן להשקות את הסוטה דיש בזה צד טובה גדולה אבל שחיטה אתעביד דין בבהמה וזהו ודאי אסור וא"כ שפיר הורה דלאפרושי מאיסורא הוא ואין לו עונש וק"ל. או יאמר דהנה הב"י כתב טעם דאסור לתלמיד להורות בפני רבו מפני דאימת רבו עליו ואין נזהר משגיאה מאימה יתירה אשר עליו ואולם באיש אשר אין לו

אימה מבשר ודם יוכל שפיר להורות וז"ש חנה אל הנער הזה התפללתי ומורא של ב"ו לא יעלה על ראשו וא"כ לית ליה אימתא דרביה ויוכל שפיר להורות דאינו בא לכלל טעות וק"ל:

ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' רמה קרני בה'. פי' עפ"י מ"ד תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. נר' לפרש ענין חוק ומשפט הוא דהנה הטעם שאנו תוקעין שופר בר"ה כדי לערבב השטן והיינו שלא יוכל לקטרג עלינו והקב"ה דן אותנו ברחמים ולכך צריכין אנו לתקוע. ואולם אם יש צדיקים שיוכלו לעמוד בדין ומזכים בדין אין צריכין לתקוע לערבב השטן כי חסום פי השטן מלהשטין ואולם באמת להם הוא חוק לתקוע ובלי טעם כי אין צריכין לערבב כנ"ל ואולם למי שלא יוכל לעמוד בדין הוא משפט לתקוע כי איך יעלה לגרדום לידון והוא מלא חטאים וגויו לקבר יובל ונפשו בתוך כף הקלע תנתן לזה הוא משפט לתקוע כדי שיעורר את הרחמים. ואי' בתחלה ביקש הקב"ה לברוא את העולם במדה"ד דהיינו שיהיו כולם צדיקים ולא יהפכו פניהם ביום קרב ויוכלו לעמוד בדין. ואולם אח"כ כשראה שאין העולם מתקיים בדין שתפו ברחמים ולהם הוא משפט לתקוע בשופר. וידוע דהצדיקים בשם ישראל יכונה והבינונים בשם יעקב כי עקוב יעקב ואנוש הוא. וזש"ה כי חוק לישראל הוא היינו לצדיקים אשר בשם ישראל יכונה הוא חוק בלי טעם כי לערבב אין צריכין. ומשפט הוא לאלהי יעקב כי הם צריכין לתקוע. והטעם שהשופר מעורר רחמים כתב ר' סעדיה גאון ז"ל דכן המנהג ביום שהמלך מקבל כתר מלוכה בו ביום תוקעין בשופר ולכך יסדו בתפלתינו המלך הקדוש המלך המשפט כאלו היום התחלת מלוכה שלו. והענין הוא מפני דמנהג הוא בעת שימלוך המלך נותן חירות לכל עבדי המלך בו ביום ואינו דן אותו כך אנו מבקשין מהקב"ה שינטה עלינו קו של חסד בו ביום. וזהו שהתפללה חנה עלץ לבי בה' כי ידעתי שלא הרשעתי כלום ורמה קרני בה' הכוונה שירים את קול קרני כי אני אין צריך כי אצלי הוא חוק ואיני צריך לערבב השטן ורחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך וק"ל:

אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו. פי' ע"פ מ"ד ג' מפתחות אין נמסרין לשליח ואלו הן של יולדת ושל תחית המתים ושל גשמים. והענין של שליח הוא דאי' בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא והן הנה אלו ג' מפתחות בני הוא מפתח של רחם וחיי הוא מפתח של תחיית המתים ומזוני הוא מפתח של גשמים ואלו השלשה הם נפעלין ממערכת המשרתים במרוצתם יקבלו בני עולם השפל דבר והופכו על ידן ואין זכות אבות מהני למי שקיבל הופכו. ואולם ישראל עם ה' ואם אדם משמר המצות

כראוי לא ידע דבר רע כי כל המצות בנוים על תלפיות לשמור מזג האדם ממקרים ההוים בעולם ואלה הג' הנ"ל הם נמסרים דוקא ביד ה' ולא בענין אחר כי אם יסיר מאחרי ה' מיד מקבל הופכו וכן כל עקרות אשר הלכו בתום לבבם לפני ה' בפקדו להודיענו כי בענין אחר ילאו למצוא הפתח אם לא שיעבדו את ה' ומאת ה' מקבל צורה וחומר וכמו כן הגשם עושה צורה בחומר הארץ והרוה והצמיחה וכן הנשמה הנאצלת מן הקודש עושה צורה בגשם האדם וכמו כן תחיית המתים. וזהו ענין מפתחות הנ"ל. וז"ש חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך הכוונה דאם ילך בדרכיו הוא מוציא מן המזל ואין מי פוצה פה ומצפצף כי אין בלתו ואין צור כאלהינו ולזה כוונו חז"ל אין צייר כאלהינו ר"ל הצורה אשר צר בחומר כנ"ל וק"ל:

אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם. נראה לפרש עפ"י מ"ד דשונמית באה לפני אלישע ואמר לה היש לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת. ופי הזוהר דאותו יום היה ר"ה ואמר לה אלישע היש לך לדבר אל המלך מלכו של עולם והשיבה בתוך עמי אנכי יושבת הכוונה דבר"ה כולן נסקרין בסקירה אחת דאין היחיד נידון ואמרה לא אפרוש מן הצבור כי בתוך עמי אנכי נידון. ומזה הטעם יכול להתפלל בקול רם דבכל השנה אדם נידון בפני עצמו וכל אחד מתפלל על עצמו לכך אסור להתפלל בקול רם מפני השגיאה שלא יטעה ואולם בר"ה נידונים בשוה ותפלתם שוה ולא חיישינן לטעות ואולם אעפ"כ אסור להרים קולו יותר מדאי מפני הערבוב וזש"ה חנה אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה דחיישינן לטעות אלא יצא עתק מפיכם שיתפלל בערב לשונו בעינים זולגות ובכוונת הלב ובוידו פה וק"ל:

קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל וכו' עד להושיב נדיבים ע"ש. ונר' ע"פ מה דיסד הפייטן היום הרת עולם והענין הוא דבאותו יום מקבלין המזלות שפע מהאל ית' וזהו ענין היום הרת עולם. ואולם הפעולה אשר יתייחס אליהם בכל השנה דהיינו בני חיי ומזוני באותו יום כשל כחם ואינם פועלים וכל שהוא נגד התפעלות אשר להם נפעל בו ביום כגון עקרות דלפי המזל אין יכולין להוליד ובאותו יום נפקדה כדאיתא בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה בר"ה בטלה עבודת אבותינו במצרים מפני דע"פ המזל היה דישראל ישתעבדו עוד במצרים ובר"ה לא היה פעולה כלל למזל. ובר"ה יצא יוסף מבית האסורים מפני דלפי כוכב מצרים היה שעבד לא יוכל למלוך ובר"ה קראו לפניו אברך כי נצח את המזל בו ביום. ונר' ליתן טעם על שבלילה אחת דהיינו בליל ר"ה למד כל השבעים לשונות מפני דהקב"ה בלל את הגוים ללשונותם בארצותם ולכל אומה כוכב מיוחד וכפי פעולת הכוכב אשר יפעל בחמשה כלי המבטא באותו אומה יתקן המבטא

אשר יבטא בהן ויש מהן מאותיות קלים ויש מהן מאותיות כבדים כפי אשר יאות להם וזהו ענין שבעים לשונות אשר בלל ה' את שפתם וכבר בארנו דבר"ה מקבלין הכוכבים שפע ולפי אותו שפע יתבררו הלשונות היטב כנ"ל ויוסף היה בר"ה למעלה מן המזל ובעת אשר קבלו המזלות השפע השיג את כל הלשונות בשעה חדא היה מכוין את כולן כנ"ל. וז"ש המשורר עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים והיינו ביום ר"ה שפת לא ידעתי אשמע כנ"ל. ובר"ה כל התפעלות אשר נפעל הוא נגד המזל. וזהו שמבאר חנה קשת גבורים חתים אותן שהיו גבורים עפ"י המזל חתים ואותן שהיו נכשלים ע"פ המזל אזרו חיל. שבעים היינו מזוני בלחם נשכרו שגבר עליהם עניות ולרעבים היה להיפוך שחדלה רעבתם מהן. עד עקרה ילדה שבעה היינו בנים אותן שהיו עקרות ע"פ המזל ילדו ורבת בנים אומללה. ה' ממית ומחיה היינו חיי הנ"ל שהקב"ה מחיה מתים והיינו בר"ה וק"ל:

מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיב עם נדיבים וכו'. ע"ש פי' מפני דצריך להבין. למה הקב"ה מדכא עני תחת רגליו תחלה ואח"כ מעשיר אותו הא יכול להעשיר אותו מיד. ואולם באמת י"ל מפני דהעדר צריך להיות קודם להויה כמבואר והארץ היתה תהו ובהו ויאמר אלהים יהי אור ההעדר היה קודם לנברא וכמו כן בעני לא יוכל להתקיים בו הכבוד עד שהיה העדר תחלה וז"ש מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון והטעם להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם והוכרח להיות כך והעד כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ההעדר היה קודם כנ"ל וק"ל:

ה' יחתו מריביו עליו בשמים ירעם ה' ידין אפסי ארץ ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. פי' ע"פ מאמר המשורר למה רגשו גוים וכו' יתיצבו מלכי ארץ וכו' ננתקה את מוסרותימו וכו' נר' דזה הענין הוא ביום הדין דהיינו בר"ה באין כל שרי הע"ג ורוגשין ורועשין להפר ברית אשר כרת ה' עם בני ישראל ובחר בנו מכל העמים אשר על פני האדמה ומלשינין הע"ג ואומרים ישראל עמך חטאו ונטמעו בין הגוים ובקשו להפר ברית וז"ש יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד להלשין על ישראל ויתיצבו על ה' ועל משיחו ויתנכלו בכל יום ואומרים ננתקה את מוסרותימו דהיינו זכות אבות ונשליכה ממנו עבותימו היינו הברית ואולם יושב בשמים יש חק ה' ילעג למו ומלמד סניגורין על ישראל ואע"פ שחטאו בניי הם ועתידים לחזור בתשובה לפני אז ידבר אלימו באפו ובחרונו וכו' ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי הכוונה למעני ולמען דוד עבדי אפדם ולא אפיר ברית כי אני ה' אלהיהם. אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך הכוונה שהקב"ה משיב להם שישראל הם בני אל חי ונהרגין ונשחטין ונחנקין על קידוש שמו הגדול למען לא

יחלל שמו בין הגוים ומכבדין כבוד אב בכל נפשם ולזאת אני אמחול להם בפעם הזאת וכאשר שומעים זאת האו"ה חלו ורעדו מן הדין וז"ש חנה ה' יחתו מריביו עליו בשמים ירעם הכוונה השרים של או"ה אשר המה מריבין על ישראל ה' יחתה אותם כנ"ל:

ה' ידין אפסי ארץ היינו לע"ג ויתן עוז למלכו דהיינו לדוד כנ"ל וירם קרן משיחו בזכות משיחו והיינו שישראל נוצחין בדין ויזכו למשיח ויתנשא ויתרומם ויתגדל שמו של משיח בין האומות ויאמרו מי האמין להם ואשר סבלו עול גלות ולא המירו כבודם ולזאת ילכו מן הגולה ברנה במהרה בימינו אמן:

הפטרת שבת שובה

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' עתה מבאר הנביא איך יחזרו בתשובה דהענין הוא דמעת לידת האדם ישתער עליו מלך הצפון בלב בחיל רב לכבוש את העיר ויהפוך סוללה ויעשה חור בחומות העיר ויבא שם ויעשה פתח גדול לבא שם עם כל חיילותיו. וזהו ענין עבירה גוררת עבירה דאם שומע אל היצה"ר פעם אחת ישמע לו שנית. נמצא כל חטאי בני אדם הם מאיכות עבירה ראשונה במרד ובמעל. וז"ש שובה ישראל עד ה"א כי כשלת בעונך ר"ל דנכשלת בשאר עבירות ע"י שוגג דעבירה ראשונה הנעשית במזיד. וצריך לשוב על עבירה ראשונה ואולם באם תתודו תתודו על כולם ווהו ענין קחו עמכים דברים וכו' אמרו אליו כל תשא עון ר"ל שימחו כל עון ת וקח טוב ר"ל המעשים טובים וק"ל. או יאמר דהענין הוא דאם חטא אדם ונתחרט מוחלין לו. ואולם אים הוא מתועב בחטא ובכל יום ויום הוא מוסיף חטא על פשע ולא שם אל לבו יראת הבורא וניכר מתוך מעשיו שהוא כופר בעיקר ומכתו אנושה לא רוככה בשמן ותמרוקי מעשים טובים ותקנתו אל אל יתבר' לייחד הבורא באחדות המוחלט שהוא רואה במצפוניו ומגלה מסתוריו ואין דבר נסתר ממנו ואנה יברח מפניו כי בכל מקום הוא מוכן לקבל נזק וזהו ענין שובה ישראל עד ה' אלקיך והטעם כי כשלת בעונך הכוונה שהרבה פעמים באת לאותה מצודה וק"ל:

אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. פי' דאי' במד' ויאמר קין גדול עוני מנשוא עולם ומלואו שלך ואתה נושא ולי אי אתה נושא ותמוה ונראה דהענין הוא דאם אדם פוגם בחטא נברא משחית ואלה תולדות חום העבירה. ופרנסת המשחית הוא באם מגיע נזק לאדם ומזה יחיה. ואולם אם ישוב האדם נסתלק המשחית מן האדם ושט בעולם וחי כשאר כוחות הטומאה ואין לו עסק באדם כלל. וזהו ענין שהקב"ה נושא עון ר"ל שמחיה את המשחית הנולד מן האדם באם שב אליו וז"ש קין עולם ומלואו אתה נושא ר"ל אתה

מחיה אותם ולי אי אתה נושא היינו המשחית הנולד ממנו וז"ש אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ר"ל שישא עונותיהם והמשחיתים הנ"ל וימחול להם וק"ל:

ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו. פי' דהיצה"ר ישתדל לפתות את האדם בכמה ענינים שונים ובאם לא יוכל לו אומר לו שמע נא לעצתי וחיה ועשה עבירה פלונית ואח"כ תן כופר נפשך כי ירצך אלקיך בזה ואולם זהו דעת הפתיות לבנות על כותל רעוע וז"ש ולא נאמר עוד אלקינו למעשה ידינו זהו הצדקה שיאמר שהוא מגין עליו וק"ל:

ארפא. משובתם אוהבם נדבה אולם אם ישובו מחטאתם ירצה השם את הצדקה וז"ש ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו וק"ל:

אהיה כטל לישראל וכו'. פירוש מפני דענין גשם הוא שמתעוררין אידים מן הארץ ויתקשרו למעלה ויריקו המים. ואולם הטל בא לעולם בלי התעוררת כלל כידוע וזהו ענין דהקב"ה יעביר רוח על הארץ ויתעוררו כל דיירי ארעא לשוב בתשובה שלימה ויוכלו לשאוף צל רה"ק וכפי ענין התעוררת דלתתא כן הוא ענין התעוררת דלעילא וז"ש אהי' כטל לישראל:

יפרח כשושנה. היינו דתואר ישראל בגלותה כשושנה כמ"ד בשה"ש כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות דהיינו ישראל בין האומות וזהו יפרח כבושנה. ויך שרשיו כלבנון ר"ל דשמא תאמר דלשושנה אין לה שרשים כן יהי' לבני ישראל וע"ז אמר ויך שרשיו כלבנון שיהיה להם שרשים עד בלי די וק"ל. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון יובן עפ"י מ"ד בגמ' כל תענית שאינו עמהם פושעי ישראל אינו תענית ותמוה הלא מבערים קוצי' מן הכרם ונראה דהענין תענית הוא לתקן את כל המעוות מי שהוא ממואס דהיינו פושעי ישראל באם שהוא יכול לתקן אותם שיחזרו בתשובה אין לך תקנה גדולה מזו. וז"ש כל תענית שאין עמהם פושעי ישראל הכוונה שלא תקנו פושעי ישראל בתעניתם כדי להצטרפם בבני ישראל אינו תענית והן היה ענין הקטורת שהיה שם חלבנה ואולם גם החלבנה היה קולט ריח טוב משאר סממנים וכמו כן קבלו פושעי ישראל ריח מגדולי הדור זית רענן יפה פרי תואר וז"ש וריח לו כלבנון פי' שיקבלו ריח כמו קטורת בבהמ"ק המכונה לבנון וק"ל. ישובו יושבי בצלו וכו' אלו גרים שיתגיירו וישובו בצל ישראל יחיו דגן ויפריחו. זכרו כיין לבנון פי' דאי' שהגרים יבואו לחסות תחת כנפי השכינה וישירו שיר לה' צבאות ואי' במקדש היו אומרים שיר על היין כמ"ד משחרב בהמ"ק בטל השיר מבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין וזהו ענין שיר שהיו אומרים במקדש וז"ש זכרו הכוונה זכר הגרים יהיה בשיר כיין לבנון וכבר אמרנו דלבנון זהו בית המקדש וק"ל:

אפרים מה לי עוד לעצבים וכו' מי חכם וישמר אלה וכו'. פי' דהפולסופים תמהו איך הלכו הראשונים בחושך וקטרו למלאכת השמים ולהוריד השפע כי זהו הבל דלא יתכן שיקבל שום כוכב שפע לפעולה בעולם השפל כי הוא מוגבל עצמו מגשם החמישי ולא יקבל מין אחר ואם יאמר האומר שהחמה פועל בשפלים איננו אמת כי החמה עוברת ביסוד אש וממנו מקבלת החום וזהו חום השמש. וגם דעת הרמב"ם נוטה לזה וחשב מי שמייחס שום פעולה אל כוכב שהוא כפירה גמורה כי לא קצרה יד הבורא מלפעול בשפלים. וז"ש הנביא אפרים מה לי עוד לעצבים שמקטירין למלאכת השמים אני עניתי ואשורנו הכוונה אני משגיח בשפלים אני כברוש רענן ממני פריך נמצא דהכל מאתו תצא ואולם האמת שהאדם מקבל מקרה מגרמים השמים ממקרים ההויים בעולם וכי הקצור קצרה כפי הסיבה הראשונה המאציל אמיתי לפעול בשפלים בזה הענין ועל זה אמר כי ישרים דרכי ה' הכוונה דכבר נודע שאל יתברך נתן הבחירה לבני אדם ואלו לא הי' ע"י אמצעי יהי' כולם צדיקי' כי מאתו לא תצא רעה ולכך נשתלשל במדריגות ממדריגה למדריג' עד שהרשות נתונה לבני אדם וזהו ענין כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם וא"ש וק"ל. באופן אחר נראה דאי' בגמ' שאל האי מינא אם אין הקב"ה חפץ בעוברי עבירה דין הוא שאם באים על הערוה שלא יתעברו א"ל עולם כמנהגו נוהג. ואי' עוד שם דכל כך היה השטן מרקד ביניהם ובאם שהיה שם חולה ונכנס לע"ז מיד נתרפא. ולהבין נראה כמ"ש באיוב משגיא לגוים ויאבדם ואין זה הכרח כי בדרך שאדם רוצה לילך וכו' והבא לטמא פותחין לו. וז"ש הנביא אפרים מה לי עוד לעצבים הוכיח אותם על עבודה זרה. ואפרים השיב איך לא אמון בם כי המה מראים גבורתם והיינו אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא. וע"ז אמר הנביא מי חכם ויבן אלה וכו' צדיקים וכו' ר"ל הבא לטהר מסייעין לו והבא לטמא פותחין לו מפני דהלך אחר ההבל לכך ימות בהבל. ואולם אוהביו כצאת השמש בגבורתו ספיר גזרתם ונוצצים כעין נחשת קלל ושומרי' את עצמם בטהרה בימי אפילה עד שיבא המלך המשיח ויוציאנו מאפילה לאורה בעגלא ובזמן קרוב אמן:

הפטרת האזינו

הפטרת האזינו תמצא בהפטרת שביעי של פסח

הפטרת יום א' של סוכות

הנה יום בא לה' וחלק **שללך בקרבך**. אי' במדרש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה איני יודע במי נשמחה אי בהקב"ה אי ביום כשהוא אומר נשמחה בו הוי אומר בהקב"ה ולא ביום. ויש להבין מה ענין שמחה ביום ונראה דאי' אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. והענין הוא דאם זכו ישראל בכל יום זמנו הוא ואין לו יום המוגבל כי הדבר תלוי בתשובה ומע"ט. ואולם אם לא זכו ח"ו הוא ביום המוגבל שיגאלו ישראל שלא יהיו עוד ללעג ולקלס בין העמים. או י"ל דאם לא זכו ח"ו כמ"ד אין בן דוד בא עד שיהא הדור כולו זכאי או כולו חייב ואם ישראל המה כולו חייב חלילה צריך הקב"ה למהר הגאולה שלא נשתקע עוד יותר בטומאה ולא יהא ח"ו תקנה ישראל וכבר נשבע לנו שיגאל אותנו וכן היה בגאולת מצרים שאלו היו ישראל עוד רגע אחת במצרים היו באין לנו"ן שערי טומאה וקול דודי היה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות למהר לגאלנו ממצרים ובחפזון יצאו בני ישראל ממצרים וכן הוא הענין לעתיד ולהיפך אם יזכו ישראל הוא בזמן המוגבל ועת המיוחד שילכו מן הגולה. ונר' להבין גם המדרש ביוה"כ בא השטן ומלמד זכות על ישראל ואומר מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וכולם כמלאכים מהללים ומזמרים לבורא ית' ומענים נפשותם בה' עינויים ואין פרץ ואין צוחה ברחובותיהם. ויש להבין על השטן איך נהפך לאוהב הא לא ישקיט אם לא ירשיע ויום ליום יביע ואיך מלמד כאן זכות על ישראל אלא הענין הוא במה שהקדמנו דאם ישראל המה כולו חייב הקב"ה ממהר הגאולה ואז יבוער המשחית מן הארץ. ואם השטן משטין ביוה"כ יבוער מן הארץ ולכך עומד על נפשו ומלמד זכות על ישראל שעם קדוש הם בארץ שלא יתחייבו כלייה בדין ויהיו כולם חייבים. ונחזור לענינינו דאם ישראל זכו לגאולה מאיכות תשובתם הם יוצאין בקול רנה ותודה ודיצה וחדוה אבל אם נגאלין בזמן שהם כולו חייב אינם שמחים כי לא זכו לכך רק מפאת רוע מעלליהם הם נגאלין. וזהו כוונת המדרש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה איני יודע במי נשמח מפני די"ל בפנים שונות דיום המוגבל הוא אם זכו ישראל ושפיר נשמחה בו וי"ל דיום המוגבל הוא אם לא זכו ישראל וא"כ אין כאן שמחה ביום כלל לזה אמר כשהוא אומר נשמחה בו הוי אומר בהקב"ה ולא ביום הכוונה דיום המוגבל הוא כשלא זכו ישראל וא"כ אין שמחה ביום כלל. אבל אם זכו כל היום זמנו הוא שילכו מן הגולה ויעטרוך זר תפארה בקול רנה ותודה על כל הניסים שעשה לנו ובו אנו שמחים. ואולם אם הגאולה תהיה בעתה הקב"ה מעמיד מלך כהמן כדי שיתבערו כל פירורי חמץ אשר בהם ויהיה אז עת צרה ליעקב ואח"כ יהיה שאנן ושקט. וז"ש הנביא הנה יום בא לה' הכוונה יום המוגבל יבא

והיינו בעתה וחולק שללך שיהיה עת צרה וק"ל. באופן אחר נראה דזהו היום ההוא באם יזכו ישראל ויבוזו את בוזיהם ויביאו את כל המלקוח בירושלים ושם יתחלקו את כל השלל. והענין הוא במ"ש הנביא וחלק שללך בקרבך דאי' בגמ' כשבא סנחרב לירושלים למלחמה בלילה זו נגף ה' את כל המונו ושאלו ישראל לחזקיהו המלך אם יחלקו כל השלל או שיבוזו איש לו ואמר המלך כל אחד יבוז לעצמו ונרא' ליתן טעם על משפט המלך שלא כדרך ישראל והנהגותיהם כי הם היו מחלקים בכל המלחמות. לפי דסנחרב הגלה יו"ד השבטים ושלל יו"ד שבטים הביאו כאן בתוך הבאים על ירושלים אולם כבר היתה שלל יו"ד שבטים ביד מלך אשור אבל מדת חסידות הוא שלא ליקח מהם דהיסוד היה מן היהודים ויש בהן מעות מעשר והקדש לכן צוה המלך שיבוז כל איש לעצמו וכל דפריש מרובא פריש וזהו היתר גמור ואולם לעתיד יהיה השלל של גוים וזהו יכולים לחלקו וז"ש וחולק שללך בקרבך וק"ל. או י"ל טעם על משפט המלך משום שחשב שמא ימעול הגזבר ויתן מנה יפה לאוהבו לכן צוה שיהיה כל אחד גזבר לעצמו ולא יבא לידי מחלוקת. ואולם לעתיד יהיו גזברים נאמנים ולא יהיה להם חשש ולכך אמר וחולק שללך בקרבך וק"ל:

ואספתי כל הגוים אל ירושלים למלחמה. פי' דאיתא בזוהר דמפלת אדום צריכה להיות דוקא בארץ מפני דיצחק נתן לעשו ובניו את הר שעיר לרשת אותו וחרב נתן לו כדכתיב ועל חרבך תחיה ואין ליעקב עסק בזה הירושה וזהו שאמר הקב"ה למשה וקרבת אל ארץ אדום אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה וכאשר שלח משה למלך אדום אעברה נא בארצך השיב לו פן בחרב אצא לקראתך כי זהו ירושה לו ולכך לא יוכלו ישראל להלחם באדום. וז"ש המשורר מי ינחני עד אדום מי יובילני עיר מצור מפני דירושה היא לו ואמר הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו כי השכינה אינה הולכת לשם לגודל טומאתם רק הם יפלו בהכרח בא"י וכמש"ה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו דלעתיד יעלה עשו לעזור את ישמעאל ושם תהיה קבורתו והיתה לה' המלוכה ואולם בר דרומא נמי אמר הכי ונענש ועיין בהפטרת בלק ישוב נכון על קו' מהרש"א. ונר' גם להבין מאמר סבי דבי אתונא לר' יהושע משרא דסכינא במאי שדיא פי' שדה מלאה סכינים במאי נקצר אמר להו בקרנא דחרמא ותמוה ונר' דהענין הוא דישראל לא יוכלו להלחם באדום כנ"ל ואולם לעתיד יתגאה עד לשמים ויצא נחש עקלתון ממעונתו להלחם עם ישראל ולעזור את ישמעאל כי ברכת ישמעאל קודם לברכתו ושם יפול אדום. וז"ש סבי דבי אתונא משרא דסכינא וכו' ר"ל דאין תקוה לישראל ח"ו כי ארץ אדום נקרא שדה אדום וזהו משרא דסכינא הכוונה שדה אדום אשר יש לו ברכה ועל חרבך תחיה במאי שדיא

איך תנצחו אותם. והשיב להם ר"י בקרנא דחמרא הכוונה שיפול אדום בארץ ישמעאל ובסיבתו כנ"ל וישמעאל נקרא חמור דכתיב שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ושם יפלו שניהם כאחד. וז"ש ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה דכל הגוים יבאו אל ירושלים למלחמה כאשר נלחם טיטוס לכך שם יסופו כולם וק"ל. ונלכדה העיר ונשסו הבתים מפני דבתים אלו בנו האומות אשר היו שם קודם באו ישראל לשם ולעתיד יבנה ירושלים בקדושה לכך כל הבתים יהרסו כי לא יהיה לטומאה אחיזה כלל בישראל וא"ש:

והנשים תשכבנה. פי' מפני דאיתא ראוין היו ישראל לעלות בימי עזרא מהגולה כמו לימות המשיח וזמן גאולה היה אלא שגרם החטא והחטא היה שלקחו נשים נכריות אשדודיות והואיל ועכבו הגאולה באותו פעם מפני חטא נשים לכך נפרעין כאן והנשים תשכבנה. או י"ל דגם נשים חטאו והיינו נשים שאננות וק"ל:

ויצא חצי העיר בגולה. פי' ע"פ מ"ד שני חומות היו בירושלים הפנימית היתה מקודשת והחיצונה לא היתה מקודשת וקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל וא"כ החיצונה צריכה להרוס כי נבנית בטומאה ולכך יכבשוה אויבינו אבל הפנימית לא. וז"ש ויצא חצי העיר בגולה. או יאמר דאי' בפסוק ויחץ יעקב את הילדים ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה וכו' ואת יוסף ואת רחל אחרונים ואי' במדרש יוסף אינו מן המנין ונר' דהענין הוא דיעקב הציג שני מחנות כי עשו לא ביקש אלא מחנה אחת מפני דעשו ערער על הבכורה של יעקב וחמשה בנים היו לעשו וכנגדן היה ליעקב עשרה בנים וזהו חלק הבכורה ויוסף אינו מן המנין וזהו כוונת המד' הנ"ל דיוסף אינו מן המנין כי הוא שטנו של עשו דבית יוסף להבה וא"כ לא היו במנין אלא עשרה ועשו ביקש ליקח חמשה כדי שיהיה לו חלק בכורה לכך הציג יעקב שני מחנות ובאמת באותו פעם לא לקח המחנה אלא רמז לו יעקב דלקץ הימין יבא עשו אל המחנה האחת והכהו וזהו ויצא חצי העיר בגולה וק"ל:

ויצא ה' ונלחה בגוים ההם כמו הלחמו ביום קרב. אי' דהגוים אשר באו אל ירושלים בתחלה יהיה המגפה בארצותם ולא ישאר מהם שריד ופליט ואח"כ יפול העם בא"י כמו שהיה במצרים שאמר פרעה אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים פירש"י שהיה מגפה במצרים כך יהיה משפט הגוים אשר יבאו אל ירושלים וז"ש ויצא ה' ונלחם בגוים הכוונה בארצותם ילחם אתם כיום הלחמו ביום קרב ר"ל כמו שהיה במצרים וק"ל:

ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים. פי' ע"פ מ"ד יוסף בן גוריון הכהן בספרו דטיטוס תקע אהלו בהר הזיתים ובנה דיק ושפך סוללה על ירושלים משם כי משם היה נוח

לכבשה ולכך תהיה שם נקמת ה' צבאות באדום. או יאמר דנר' טעם למה נקרא הר הזתים מפני דידוע דאם האדם אוכל זית נעכר שכלו ואולם השמן היוצא ממנו מזקק השכל ויפה כח הבן מכח האב ולכך נשרף שם פרה אדומה כי פרה עצמה הנוגע בה יטמא ואפר היוצא ממנה מטהרת וזה ההר נקרא הר המשחה ששם הכהן השורף את הפרה עומד ומכוין כנגד פתחו של היכל. וכן התשיבה היא מטהרת הטמאים לנפש אדם ואם עושין תשובה הקב"ה מקבלו והוא דהחטא הוא מאוס ומגינה והתשובה היוצאת ממנו הוא יפה ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון דשמן היוצא ממנו הוא שמן למנחת העני במעשים טובים ונתקרב אח"כ. וז"ש ועמדו רגליו וכו' הכוונה על השבים מן הגולה ושבים אל ה' בכל לב וק"ל. או יאמר דאי' בפסוק כה אמר ה' כאשר השמים והארץ לא ימוטו כן לא יתמוטטו שני המשפחות האלה העומדים לפניך והן משפחת כהונה ומלכות כי בזכותם ישראל נגאלים כמש"ה למען ציון לא אחשה ומפני דנגזר על חורבות ציון שיהיו חרב כך וכך שנים עד זמן המוגבל ואם יהיה חרבה יותר גדלה צעקתה עד למרום ואבן מקיר תזעק ואומר ציון במשפט תפדה כי לה משפט הגאולה וכן היא ב' המשפחות הנ"ל ובנבואת זכריה כתיב ויראני וכו' עומד לפני שני הזתים ושני זתים הן כהונה ומלכות וז"ש ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים כנ"ל וק"ל. ונבקע הר הזתים מחציו מזרחה מימה וכו' פי' דאי' בגמ' ודוד היה עולה במעלה ההר אשר שם משתחוה לאלהים ביקש דוד לעבוד ע"ג אמר לו נתן הנביא וכו' ויש להבין איך הוכיח הגמ' דדוד ביקש לעבוד ע"ג הא אלהים קודש הוא. ונראה דהענין הוא דז' אומות לא הניחו הר וגבעה שלא עבדו עליו ע"ג בראשו. ואולם לעתיד כל הר וגבעה ישפלו מפני שימלא הארץ דעה את ה' והנה כאן כתיב ודוד היה עולה במעלה ההר ובראש ההר הלא היה שם מקום טומאה וע"ג ואיך אמר אשר שם משתחוה לאלהים אלא ביקש לעבוד ע"ג והוכיח הגמ' שפיר. ונר' גם ליישב הירושלמי דמקשה איך בנו בני ישראל את המקדש בראש ההר הוי מקום ע"ז דשבעה אומות עבדו שם וא"ל דכבר התיר להם דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם הני מילי להדיוט אבל לגבוה אסור ותירץ שם דעל פי נביא נבנה שם. ואולם יש להבין דאין תי' זה מספיק הא באמת לגבוה אסור. ונר' דהנה הטעם הוא דמחובר לא נאסר מפני דא"י היא מוחזקת מאברהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ולכך לא נאסר מחובר אולם לגבוה אסור דשמא עבדו הגוים באלו ההרים קודם שהיה אברהם בעולם ובהקדש חיישינן למיעוטא. ואי' במד' בהר ה' יראה בקעה היתה ומפני גדולתו של אברהם נעשה הר וא"כ לא היה הר זה קודם שבא אברהם ואע"פ שעבדו אח"כ לא נאסר מטעם דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ושפיר בנו שם בהמ"ק ומיושב הירושלמי

ואולם בשאר הרים עבדו ע"ג בראש ההר וזהו מקום טומאה ולא ישכון עליו אור פני אלהים חיים וז"ש ונבקע הר הזתים וכו' וק"ל:

ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה. נראה טעם דבזה הצד יבקע מפני דשם היה מקום טומאה דהכנענים עבדו ע"ג בראש ההר ולצד צפון מפני דשם הבדיל הקב"ה לכל כוחות הטומאה ושלחם לצד צפונה אל המדבר להיות שם ולכך מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ שמזה הצד קנאוהו בלא אל וזה היה ע"ג של פרעה שהבטיח עליה והיינו בעל צפון וכן אמר הנביא ואת הצפוני ארחיק מעליכם. וחציו מזרחה מפני דגם לצד מזרח היה ע"ג שלהם כמ"ד שישראל עבדו ע"ג בהיכל והיה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה וגם אברהם מסר שמות הטומאה לבני הפלגשים וישלחם ארצה בני קדם ומשם נבעו כל כוחות הטומאה ושוטטין וגם חציו נגבה לצד זה שם היו כוחות הטומאה וכולן עבדו הכנעניים בהר לכך ימוש ההר לצד זה וק"ל:

ונסתם גי הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש. פי' מפני דישראל שכונים בהר ולא היה להם מקום לברוח וכאשר יבקע ההר יברחו דרך גיא אל אצל דיש מפרשים שם מקום הוא אצל. ונראה באופן אחר מפני דכל הגוים יבאו אל ירושלים להלחם במעשה כישוף אשר בידם כדאי' בגמ' דגוג מגוג יאמר אלחם עם אלהיהן של אלו ומלחמה עם ה' זהו כשפים שמכחישין פמליא של מעלה ואולם סביבות ירושלים מקום שהיו אוכלים שם קדשים קלים הי' מקודש ואין מקבליך שם כישופים ומחיצה היה בין הקודש ובין החול וזהו ענין אצל שנאצל מקום זה מזה ועד אותו מקום יכולין לעסוק בכישוף ומכאן ואילך לצד ירושלים תשש כחן בהשבעת הטומאה ולכך שם יברחו ישראל ואמר שיגיעו גיא הרים אל אצל:

כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו וכו' ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. ידוע מאמר הגמרא דהאי תנא סגי נהור עמד במקום העבר המלך שמע קול רעש אמר עדיין לא בא המלך וכו' עד ששמע קול דממה אמר עתה יבא המלך אמרו ליה מנא ידעית אמר דכתיב ואשמע קול רעש לא ברעש ה' ואשמע קול דממה דקה וקול ה' מדבר וכו' ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דבמקום שהשכינה שורה הוא קול דממה דקה ואי' וכל אדם לא יהיה באוהל מועד אפי' המלאכים שהם נקראים אדם לא יהיו שם כי אם השכינה לבד ואולם זהו דוקא בכה"ג המקטיר קטורת. אבל כאן ביקש עוזיהו לשמש בכהונה גדולה והוא היה זר והיו שם מלאכים וזהו היה רעש גדול דבמקום המלאכים שם רעש וז"ש ישעיה ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וכו' שרפים עומדים ממעל לו דהוא התנבא בעת שנכנס עוזיהו להיכל ואותו פעם היה רעש גדול מן המלאכים וזהו

שרפים עומדים ממעל לו וז"ש ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו ובאותו זמן ובא ה' אלהי כל קדושים עמך והיה רעש כן יהיה לעתיד כשישפוט האומות ישפוט אותן ע"י המלאכים ויהיה רעש מפני דכל קדושים עמו וק"ל:.

והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון. פי' דאי' כל הנביאים ראו באספקלריא שאינה מאירה ומשה ראה באספקלריא המאירה. והענין הוא דאור בהיר מהחמה כאשר תגיע אל עין האדם מניעה ראות האדם ויחשיך לו סביבותיו כאלו הוא חשך ואפילה מפני שאין יוכל להשיג בראייה ויסור ממנו חוש הראייה וכן הוא בשכל האדם דאין יוכל להשיג האור הגדול אור עליון וידמה לו האור כחושך לילה וכאלו ענן עב סביבותיו חונה וזהו אספקלריא שאינה מאירה ויחשך לו. אבל משה השיג יותר מכל הנביאים והוא ראה באספקלריא המאירה ואולם אנו משיגין הבת קול והוא דכמו שאור הלבנה היא מקבלת אור מהחמה ואנו משיגים הלבנה כן הוא הבת קול נאצל מאור הגדול וזה היה ענין מלאך ה' ההולך לפני מחנה ישראל בצאתם ממצרים ולא יכלו להשיג את האור כי עדיין היו מקטני אמנה ועיניהם היו כהות ויחשיך להם האור ולכך ויסע מלאך ה' ההולך לפניהם וילך מאחריהם ואעפ"כ השיגו האור החוזר וזהו ויאר את הלילה ולמחנה מצרים היה חושך ואפלה מאיכות האור הגדול וזהו ויהם את מחנה מצרים. ואולם כאשר עברו ישראל בים והאמינו בה' שם השיגו את האור ואמרו זה אלי ואנוהו ולעתיד לא יהיה חושך כלל ועיני עורים תפקחנה וימלא כל הארץ דעה את ה' וז"ש והי' ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון ר"ל דבגלות היה האור הגדול לחושך ולעתיד ישיגו את האור וק"ל:

והיה יום אחד וכו'. פי' מפני דבעולם המלאכים לא יודע אימת יום ואימת לילה. דבעולם השפל החמה מבדיל בין אור לחושך ולמעלה אין הבדל בין אור לחושך ואולם בין יום ללילה יש היכר בזה דביום אומרים המלאכים שירה משא"כ בלילה וסימן זה יש בין יום ללילה. ואי' ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכים לומר שירה לפני הקב"ה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה נמצא דאם נעשה דין בעולם אין אומרים המלאכים שירה ולעתיד יעשה הקב"ה דין באותן הגוים אשר יבאו על ירושלים למלחמה ואז לא יאמרו המלאכים שירה ולא יודע חילוק בין יום ללילה וז"ש הכתוב ביום ההוא יודע לה' לא יום ולא לילה וא"ש. באופן אחר י"ל דאי' והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים שהקב"ה דן את האומות בלילה כשהם ישינים על מטתם ואינם עושים עבירות ולעתיד ידין הקב"ה את כל האומות ואותו שר שעבדו לו ויש מהן שעבדו לחמה וצריך הקב"ה לדונם בלילה בשעה שאין החמה זורחת ויש מהן שהיו עובדין

ללבנה וצריך הקב"ה לדונם ביום ואלו השנים יבאו על ירושלים למלחמה ושם נדונין לכך לא יהיה לא יום ולא לילה ויכולים לידון שניהם וק"ל. או יאמר דאי' במדרש אותו לילה שיצאו ישראל ממצרים היתה מאירה כתקופת תמוז ותמוה ונראה דאי' ויהי בחצי הלילה כל חצות הלילה היו ישראל נדונים אם ראוין לגאול או לא דמה נשתנו אלו מאלו דכתיב מקוצר רוח זהו ע"ז ואולם בחצות הלילה זכו בדין ויצאו ביד רמה ממצרים ואי' דישראל אינם נדונים אלא ביום ולכך היה אותו לילה מאירה כתקופת תמוז כדי שיוכלו לעמוד בדין וכן לעתיד ידונו ישראל אם ראוין הם לעשות להם נס היות שיהיה מגפה בגוים הבאים על ירושלים ויהיה עת צרה ליעקב ועל אותו הזמן אמר רב חכמייהו והוא דניאל בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול וילמד זכות על ישראל וא"כ ידונו ישראל בעת ההיא. וז"ש הנביא והי' יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה מפני שיהיה יום הדין ולעת ערב יהיה אור ויגמר הדין שהגוים חרוב יחרבו וק"ל:

והיה ביום ההוא יצאו מים וכו'. מתחלה נפרש ענין הים הקדמוני דיש להבין דהקב"ה אמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה משמע דהים במקום אחד הא אי' בגמ' דשבעה ימים יש ובחוש אנו רואים דהימים חלוקין זה מזה לצד מזרח ולמערב והגדולה שבהם היא ים אוקיינוס אבל יש ימים אחרים אשר לא נזכרו בתחלת יצירה. ונראה דודאי בתחלה היה ים אחד וזהו ים אוקיינוס שמקיף את כל העולם אבל בימי דור אנוש עלה הים אוקיינוס והציף שליש העולם כמבואר במדרש ובגמרא ונעשו ימים רבים במקומות ידועים וים המלח נתמלא בימי אברהם. וזהו ענין הים הקדמוני שהוא ים אוקיינוס שהיה במקום אחד וים האחרון הם שאר ימים אשר נבעו אחרי כן וא"ש. ואי' במדרש כי גדול כים שברך מי ירפא לך מי שירפא שבר של ים הוא ירפא שברך ותמוה ונראה מפני דידוע לי"ח שאין דבר נברא שאין בו רוח חיים מעיל ואולם יש מדריגות בזה דצומח יש בו מעט ורמז לה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. וחי יש בו יותר רוח חיים ולדגים יש עוד יותר כי אינם צריכין שום תיקון דבאסיפה בעלמא סגי להו ונרא' לבאר גם מאמר הגמ' אין בן דוד בא עד שיבוקש דג לחולה ולא ימצא ותמוה ונראה מפני דדג יש בו יותר רוח חיים מכל בעלי חיים ואם אדם אוכל מזדקק שכלו ורעיונו כי מצא מין את מינו וכאשר יצאו ישראל ממצרים עשאוה כמצולה שאין בו דגים הכוונה שכל ניצוצי קדושה יטלו עמהן בעת צאתם ממצרים. ואם רוח חיוני ילך מנושא אזי ימות אותו חי ולא יהיה רוח חיים כלל. וזש"ה והדגה אשר ביאור מתה כי הניצוצי קדושה אשר היה בהם נטלו עמם ולעתיד לא ישאר שום שורש וענף בסוד העיבור בדגים כי איך בן דוד בא עד שיכלו כל הניצוצין הקדושים

אשר נתערבו בבעלי חיים וזהו כוונת הגמ' אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ר"ל ניצוצי קדושים. ורוב ניצוצין קדושים נתערבו בדגים כמ"ד בכתבי האר"י ז"ל וז"ש הגמ' אין בן דוד בא עד שיבוקש דג לחולה היינו לחולי הנפש ולא ימצא דלא יוכל לזקק שכלו ורעיונו בדגים כי לא ימצא בהם רוח חיים כי יבאשו ומתו כולם. וזהו שבר של ים אם הדגים שבה מתים וז"ש כי גדול כים שברך וכו' ואולם הקב"ה ישלח רוח ממרום להחיות את המתים וזהו כוונתו מי שירפא שבר של ים הוא ירפא שברך דזהו יהיה ליום מועד שיבא הגואל צדק ובאותו פעם ירפא שבר של ישראל. וז"ש הנביא ביום ההוא יצאו מים חיים אל ירושלים חצים אל הים הקדמוני וא"ש. באופן אחר נראה ליישב המדרש עפ"י מ"ד בגמ' וגם במדרש כשברא הקב"ה את עולמו אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית. אמר לפניו רבש"ע די שאעמוד בשלי התחיל לבכות בעט בו והרגו ואלמלא המים מכסין אותו לא הי' ברי' יכול לעמוד וזהו מים סרוחין. ויש להבין איך יתכן דבחוש הגשמי ירגיש סרחון הרוחני ואם השר היה גשמי איה מקומו. ונרא' מפני דחכמי הטבעיות ביארו הטעם על מי הימים שהם מלוחין מפני דאם הגשמי עומד זמן רב מעלה סרחון והימים עומדין במקום א' מימות אשר הוסד העולם ולכך מעלין סרחון ואולם מי המעינות אשר רצין ושבין הם מתוקים וכל הנחלים הולכים אל הים ומשם הם שבין ללכת וכו'. ואולם נראה טעם אחר היות מי הימים מלוחין בכוונת הגמ' הנ"ל דידוע לכל נברא יש חומר וצורה. וחומר הוא טבוע להפסד ולסרוח והצורה משמר אותו. ובאם יפסיד הצורה מעל החומר החומר נפסד ונסרח כאשר אנו מרגישין בחומר האדם אם תתפרד הנשמה מעל גווייתה נסרח מיד ונבאש. והצורה היא הרוחני היוצא מעדן ומשם יפרד לד' ראשין והם צומח חי מדבר לכל אחד כפי מעלתו וזהו ענין שר של ים דלכל נברא יש רוחני וזהו שמשמר אותו. וז"ש הקב"ה לשר של ים שיבלע כל מימי בראשית הכוונה שיהיו מקובצין למקום אחד אמר השר די שאעמוד בשלי כי לימים אני נבאש מפני דאם דבר גשמי עומד במקום אחד מעלה סרחון וא"כ איך אבלע כל מימי בראשית ויהיה הבאשה יותר. ואולם דבריו לא בהשכל כי יוצר הכל בחכמה נתן צורה לכל שלא יפסוד ולכך בעט בו הקב"ה וזהו הסיבה שמי הים הם מלוחין שנפסדה צורתן ואלמלא המים מכסין אותו היינו המי מעיינות אשר רצין ושבין וקבל מהם מעט צור' לא היה העולם יוכל לעמוד מן הסרחון וזהו שבר של ים וע"ז אמר כי גדול כים שברך. ואולם לעתיד ירפא הקב"ה שבר של ים ויקבלו צורתן וז"ש מי שירפא שבר של ים הוא ירפא שברך וזהו והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים ומים חיים הם מתוקים

אשר יש בהם צורה. ולכך צוה הקב"ה ליקח מיים חיים לטהר הטמאים אשר סר צלם מעליהם ויזרקו עליהם מים טהורים ויטהרו וק"ל:

באופן אחר נראה לומר דהנה הקב"ה ייעד ע"י יואל הנביא ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וסופו אל הים האחרון. והענין הוא עפ"י מ"ד בגמ' דברא הקב"ה שני תנינים גדולים והן נחש ברית ונחש עקלתון סירס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ותמוה ונראה דהנה שני יצרים יש אשר יושבין בחדרי משכיתו של אדם הא' מסית ומדיח אותו למעול מעל בה' דבטבע נברא העולם ואין הקב"ה פועל כלום בעולם. והשני מדיח אותו לחבק אשה זרה ונכריה אשת רעהו. ואולם יצה"ר דע"ז תשש כחו כנקבה כי הרגו אותו אנשי כנסת הגדולה וזהו התנין הגדול אשר בים נהרג והיצה"ר דעריות סרסוהו ונקרו את עיניו בקרובים וזהו כוונת הגמ' הרג את הנקבה היינו יצה"ר דע"ז וסירס את הזכר היינו יצה"ר דעריות כנ"ל ואולם למה ברא הקב"ה משחית לחבל וע"ז מפרש ומלחה לצדיקים לע"ל כדי שיקבלו שכר ע"ז. וז"ש הנביא ואת הצפוני ארחיק מעליכם ר"ל שיבער השני יצרים מן העולם את פניו אל הים הקדמוני הכוונה יצה"ר דע"ג דמסית שהעולם קדמון יבוער וסופו אל הים האחרון זהו יצה"ר דעריות גם זה יבוער. וזהו מאמר הנביא ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים דהיינו רוחי אשלח בכם ויבוער זדון מן הארץ וזהו חצים אל הים הקדמוני זהו ענין ע"ג כנ"ל וחצים אל הים האחרון זהו מענין העריות כנ"ל והמים חיים יטהרו הטמאים בקיץ ובחורף יהיה ר"ל שיהיה לעולמי עד וק"ל:

והיה ה' למלך על כל הארץ. פי' דאיתא בגמ' דהאי עגלא דהוי מטי לשחיטה והוי בכיא קמיה דרבי אמר זיל כי לכך נוצרת ונענש רבי על כך ורבים תמהו למה נענש על ככה הא זהו שלימות החי אם יתוקן בשחיטה ויאכל בשרו ויעלה ממדרגת חי למדבר. ונראה דאי' אין הנבואה שורה אלא על גבור שכובש את יצרו ועשיר ששמח בחלקו וחכם ונבון ופרוש מדרכי העולם. ויש לתמוה הלא אין לך מדה מגונה משופך דם וקין הרג את הבל ואפ"ה השיג הנבואה הנכונה דכתיב ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך מיד בעוד שהיו ידיו נגאלים בדם. ונראה דהענין הוא דנאסר בשר תאוה לאדם והעד שהיה צריך להתיר לבני נח דכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל והטעם הוא דנאסר לאדם מפני שהבהמות היו אז בעלי חכמה והעד והנחש הי' ערום מכל חית השדה ואין תואר חכם גדול אלא בין החכמים דכסיל לא יבין את זאת והבהמות היו חכמים וכל ההורג את הבהמות הוי כאלו שופך דם האדם ולזאת הסיבה הקריב קין מפרי האדמה קרבן לה' כי חשב שאסור לשפוך דם חי. ואולם הבל הבין כי לגבוה מותר להקריב מבעלי חיים ואין איסור בזה

כלל. וכאשר ראה קין שאל מנחתו לא שעה וקרבן הבל נתקבל חשב קין שהיותר מובחר יותר מתקבל לרעוא ועלה בלבו להקריב נפש האדם והרג את הבל לזרוק את דמו. ואולם הופר מחשבתו ופצתה האדמה את פיה ובלעה את דמו וזה היה ענין קין שהרג נפש בשגגה ולכך נחרץ עונשו שיהיה נע ונד בארץ והיינו גלות וא"כ בעת היצירה לא הותרו הבהמות לשחיטה וע"ז נענש רבי שאמר זיל כי לכך נוצרת דהיצירה לא היתה לכך. והרמב"ם כתב בספרו מורה נבוכים דהשגחה הפרטי הוא על מין האדם לבד אבל על הבהמות הוא השגחה כללית מפני שאין בהם דעת. ואי' לעתיד ימלא כל הארץ דעה והבהמות יהיו במדרגה ראשונה כאשר היו בעת היצירה ויתחייב מזה שיהיה השגחה פרטית גם על הבהמות וז"ש והיה ה' למלך על כל הארץ הכוונה שההשגחה הפרטית יהיה על כל מין ומין כמלך שמשגיח על עמו בפרטות וק"ל:

או יאמר דאיתא ביקש הקב"ה לברא את העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים בדין שתפו ברחמים. מפני דאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ומדה"ד הוא פורע קו לקו ולכך שתפו ברחמים. ואולם לע"ל יבוער רשע ופשע מן הארץ ושפיר יוכל להתקיים בדין. וידוע דמלך במשפט יעמיד ארץ והיינו כולו דין ומשפט וז"ש והיה ה' למלך על כל הארץ דיתקיים העולם בדין וא"ש. ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. פי' דהענין הוא דשם של ד' הוא למעלה בעולם הגלגלים כזה י"ה מורה על אחדות דקמי שמיא ליכא ספיקא ועשר הוא אחד והוא יו"ד וגם מורה על יו"ד שפלים הנפרדים ויו"ד פעם ה' עולה חמישים וזהו סוד הלוחות כי כל לוח היה ה"א דברות ושני לוחות הם מעשה אלהים ואלה השנים הם אחד כנ"ל וזהו סוד נ' שערי בינה והה"א מורה גם על אחדות כי ב' פעם ה' עולה יו"ד והוא אחד והיינו נקודה אמצעי בה"א זהו יו"ד וזהו סוד שנים מי יודע שני לוחות הברית והן מורות על א' אלהינו שבשמים ובארץ. ואולם בעולם השפל הם סופי אותיות מן שם של ד' וזהו ו"ה כי וי"ו מורה על פירוד בעולם כי אם תכפול וי"ו עולה י"ב ג' וג' לא יתאחדו לעולם בשום ענין ומורה על מאמיני שונות בשפלים יש עובד לחמה ויש עובד ללבנה וכו' וזהו כוונת התוס' דהביאו בברכות בשם מחזור ויטרי אמן יהא שמיה רבא דלעתיד יתגדל שמו והיינו יהא שם י"ה רבא ע"ש והענין הוא דלעתיד ימלא כל הארץ דעת את ה' ולא יהיה ספק בשפלים כלל ויתגדל שמיה דהיינו שהוי"ו יתחלף ביו"ד כמו למעלה וז"ש הנביא והיה ה' למלך וכו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד יהיה דייקא דשמו יורה על אחדות גמור ויודע שמו בכל הגוים וק"ל:

יסוב כל הארץ וכו'. יובן עפ"י מאמר המשורר ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו וכו' ופי' הוא ע"פ מ"ד מעשר שני היה נאכל בכל הרואה והיינו עד צופים והענין צופים הוא מפרש האר"י ז"ל דעד אותו מקום היה יכול לשאוב ולהשיג הרה"ק וצופים הוא מלשון צופה מענין נבואה אבל כאשר עבר צופים שוב לא היה יכול לשאוב הרה"ק דלא ראה עוד ירושלים משם. וידוע דחוש הראות באדם במישור הארץ יוכל להשיג מרחוק באם אין הר עולה בנתים. וז"ש המשורר ירושלים הרים סביב לה והטעם וה' סביב לעמו ויוכל לשאוב רה"ק מרחוק ואין הדור ראוי לכך ולכן הרים סביב לה ואולם לעתיד יהיו כולם אהובים כולם ברורים ויזכו לחזות בנועם ה' ולא יהיה הר מפסיק בנתים וז"ש הנביא יסוב כל הארץ כערבה הכוונה שיהיה מישור סביב לירושלים ואותו המישור יהיה מגבע לרמון נגב ירושלים דבאותו מקום הי' ק"ק ושכינתו שם ויותר מוכשר לשאוב רה"ק משם וא"ש:

וראמה וישבה וכו'. פי' ע"פ מ"ד בגמ' עתידה ירושלים שתהא גבוה שלש פרסאות שנאמר מי אלה כעב תעופינה וכמה היא עב תלתא פרסי ותמוה ונרא' דאי' אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים אי' במדרש חד אמר י"ב מילין וחד אמר י"ח מילין ותמוה הא איתא בש"ס דמהלך ה' מאות שנה הוא מהארץ עד לשמים. ונראה דחכמי המחקר כתבו דחומר הארץ היא סיבה למעט שכל האדם ותולדה היוצא ממנה הוא האיד גם הוא כמוהו ולכן אותן השוכנים במעלה התחתונה בחומר הארץ הם מקבלים אידים מן כל העולם וכמקרה כסיל כן יקרה אותם ולהיפך אוירה דא"י מחכים כי היא במעלה עליונה. ויותר מיוחדת לחכמה היא ירושלים כי היא היתה גבוה מכל וידוע דאותם האידים העולין מן הארץ הם שואבים מלחלוחית האויר ומתקשרין והן העבים ומגשמים למטה והעד כתיב ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה. וכבר בארנו דאויר הארץ מניעה השכל וקשה להשיג האור העליון. וזהו מחלוקת הנ"ל חד אמר י"ב מילין הכוונה דכל כך גבוה עולה אויר הארץ ועד כאן היא מניעת השגת האל יתברך ואולם למעלה הוא שער השמים ויוכל להשיג הבורא. וח"א י"ח מילין עולה אד הארץ ולמעלה הוא שער שמים. וידוע די"ב מילין הם תלתא פרסאות וזהו כוונת הגמ' דלעתיד ימלא כל הארץ דעה וירושלים תהיה במדרגה עליונה וזהו עתיד הקב"ה להגביה ירושלים ג' פרסאות שנאמר מי אלה כעב תעופינה ועובי דעיבא הוא ג' פרסאות וז"ש הנשיא וראמה וישבה תחתיה הכוונה שתהיה גבוה מעל גבוה שהיה מתחלה והעם אשר בה יהיו חכמי ארץ וק"ל:

ממגדל חננאל עד יקבי המלך. פי' עד כאן יוכל לשאוב רה"ק והענין הוא דאי' כי טובים דודיך מיין עתידין ישראל שיהיו כולם נזירים ולא ישתו יין ויאמרו כי טובים דודיך מיין מפני דיין הוא מניעה לרה"ק דשתוי יין היה אסור לכנוס למקדש וז"ש עד יקבי המלך יגיע צל הקדושה וק"ל:

וישבו בה וכו'. פי' ע"פ מ"ד סתם חרמים שביהודה לבדק הבית ואולם לעתיד לא יצטרכו לחזק את הבית כי יהיה בנין עולם מאת ה' ולכך וחרם לא יהיה עוד וק"ל:

וזאת תהיה המגפה וכו' פי' ע"פ מ"ד דכשיצאו ישראל ממצרים ביקש השטן להשטין ונתן הקב"ה לשטן את איוב ותמוה הא עיניו לא השביע ומה בכך אם נתן לו איוב הא נפשו חפץ גם בישראל ונר' דהענין הוא דמה שנתן הקב"ה את איוב ביד השטן היה צער להשטן וקץ מלהשטין. דאי' רק את נפשו שמור קשה צערו של שטן יותר משל איוב משל לרב שאמר לעבדו שבור החבית ושמור את יינו כך היה ענין זה דזה היה בלבול הדעת להשטן עד שלא היה לו פנאי להשטין. וכן לעתיד ישפוט הקב"ה את ישראל ויבא גם השטן להשטין לכך יתן להם הקב"ה העכו"ם לצערו שימוק בשרם והם עומדים על רגליהם וק"ל. או יאמר דאי' וה' הכה כל בכור בארץ מצרים דא היא דאין הקב"ה עושה דין במיתה אלא שהכה אותם והיו מפרפרין עו אור היום ואח"כ הרג אותם המשחית ולכן כתיב וה' הכה ביסורין לבד ולא במיתה. וכן הוא כאן דכתיב המגפה אשר יגוף ה' בעצמו ובכבודו וא"כ לא ימיתם ממש אלא יכם ביסורין דהיינו המק בשרו והוא עומד על רגליו וא"ש:

ועיניו תמקנה בחוריהן וכו'. הטעם שעיניו תמקנה דכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים מאיכות רב האורה ימקו עיניהם. ולשונו תמק בפיהם ומפני שהם יתעסקו במעשה כישוף כנזכר לעיל ולכך ולשונו תמק בפיהם וא"ש:

באופן אחר נרא' ליתן טעם על ראשי איברים הללו שימקו. דאית' ברש"י פ' משפטים ורצע אדוניו את אזנו במרצע פירש"י כל מקום שנאמר אוזן אינו אלא ימין דאתי' אוזן אוזן לג"ש. ומה ראה אוזן לירצע וכו' ורבים תמהו ל"ל פריך רש"י בל"ז מה ראה אוזן לירצע וכו' ונראה דאי' בספר יצירה שבעה אותיות הן בג"ד כפר"ת שהם נגד ז' נקבים שבראשו של אדם וזהו הסדר בי"ת נגד הפה. גימ"ל נגד עין ימין. ד' נגד נקב החוטם ימין. כ"ף נגד עין שמאל. פ' נגד נקב החוטם שמאל. רי"ש נגד אוזן ימין. ת' נגד אוזן שמאל. ותוס' כתבו הטעם על הרצעת העבד מפני דמן הדין היה שישתעבדו ישראל במצרים ארבע מאות שנה והקב"ה גאל אותם קודם זמנם מפני כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו לכך ירצע במרצע ומרצע עולה כמנין ת'.

ולפ"ז א"ש דודאי בל"ז לא יכול רש"י לפרוך מה ראה אוזן לירצע דה"א שהוא אוזן שמאל והיא מכוונת נגד ת' כנ"ל לכך נרצע וככוונת התוס' לכך מפרש רש"י דאין אוזן אלא ימין ונמצא אינו שייך טעם זה ולכן פריך שפיר מה ראה אוזן לירצע וכו' וא"ש. היוצא מזה דהפה הוא נגד הב' וב' עינים הם נגד כ' ג' והן עולין במנין כ"ה וכך היו מעשיהם קורץ בעיניו ומולל בשפתיו ואלו הרשעים בקשו לחסר אות אחת מן שם של ד' ונשאר כ"ה וז"ש בלעם הרשע ואנכי אקרה כ"ה וגם פרעה לקה בכה ולזאת הסיבה ילקו כאן בכ"ה אלו הגוים הבאים לצבא על ירושלים וזהו ועיניו תמקנה וכו' ולשונו תמק וכו' וק"ל:

והיה ביום ההוא תהיה מהומת ה' וכו' יובן עפ"י מ"ד ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ונתיעצו לבנות מגדל לעשות מלחמה עם אדון כל הארץ ויאמר ה' נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמע איש את שפת רעהו. ויש להבין מי שבידו נפש כל חי היה צריך לבלבל שפתם הלא היה יכול להפיץ אותם אף כשיהי' להם שפה א'. ונר' דהנה כתיב הנני מסב את כלי מלחמה אשר בידכם פי' בגמ' דהיו משביעין שרים שלמעלה והקב"ה הי' ממנה שר של אש על מים וכן כולם. וצריך להבין דישראל השביעו את השרים ולא באו כלל אעפ"כ היה להם לביא את אשר בידם כגון שר של אש שנתמנה על המים והם השביעוהו היה לו לבוא עם הרים וכן כולם. ונרא' דהענין הוא דכל שר יש לו לשון מיוחד ובאותו לשון היו משביעין אותו ואלו לא הי' יודע לכוין הלשון של אותו שר לא הי' בא לעזרו. וזהו שיסדו אנשי כנה"ג ורוממתנו מכל הלשונות מפני דישראל המה למעלה מן השרים. ובזה הענין הסב הקב"ה כלי מלחמה מאנשי ירושלים שלא היו יודעין לכוין הלשון של השרים. וכן היה ענין דור הפלגה שבלל ה' את שפתם ולא יכלו להשביע את השרים והיו נהרגין זה מזה שהיה מבקש עזר ולא בא. וכן היה ענין הגוים הבאים על ירושלים שיהיה עונשם דלשונם תמק בפיהם וז"ש תהיה מהומת ה' רבה בהם שיחזיקו איש ביד רעהו שיבא לעזור לו ועלתה ידו על יד רעהו שיהרוג איש את אחיו מפני דבלל לשונם ולא ידעו לכוין כהוגן ועלתה בידם שלא כהוגן ויהיה חרב איש באחיו וק"ל:

וגם יהודה וכו' ואסף חיל וכו' זהב וכן תהיה מגפת הסוס וכו' ע"ש יובן במ"ד דשמואל הנביא צוה לשאול שיהרוג כל הבהמה אבל זהב וכסף ישלול ויהושע נתן חרם אף על זהב וכסף והטעם הוא דיהושע עשה סיג כדי שיתקים מצות ה' ושאול נכשל באמת לפי שלא עשה סיג לדבר וסבר שגם הבהמות מותרים לשלול. וז"ש הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים וישראל ישללום רק למה לא יעשה סיג לדבר דלמא

יכשלו בבהמות כמו שאול לזה אמר וכן תהיה מגפת הסוס וכל הבהמות ולא ישאר שריד ופליט ולא יכשלו וק"ל:

והיה כל הנותר וכו' והיה אשר לא יעלה וכו' ואם משפחת מצרים וכו'. ע"ש יובן עפ"י מאמר הגמרא דסוכה כי בסוכות הושבתי את בני ישראל חד אמר ענני כבוד היו וח"א סוכות ממש ונראה דאלו ואלו דברי אלהים חיים ושניהם היו דענין סוכה מורה שמשגיח האל יתב' בשפלים שהסוכה צריך להיות כוכבים נראין מתוכה וזהו מורה על צנורות וכוי דרקיע שהשפע יורד בהם והיינו מים טהורים ממים עליונים וזהו ענין דאמרינן בחג נדונין על המים שמורה על השפע ואולם האומות אשר כופרין בהשגחה ועובדים לגרמי השמים לזה אמר הנביא העושין כתבנית האדם לשבת בית וזהו ענין כפירת השגחה כמו שהבית מקורה. ויש עוד טעם על מצות סוכה לפי דאותו זמן הוא עת אסיפת התבואה ויאמר האדם אלך ואתענג נפשי בטוב בזה העולם וישכח בהקב"ה לכך נתן לו סוכה כדי שיזכור יום המיתה שילך מן ביתו אל בתי חומר וכל הון לא יועיל ביום עברה. וזהו ענין יונה שישב בסוכה כדי להראות כי אם מעט ובא הרוח ויבקשהו ולא נמצא ולכך יש לאדם לחפש ולשוב על כל אשר עשה כי אם ימות פתאום ימות בלא תשובה וזהו כוונת הגמ' סוכה שהיה במדבר היו ענני כבוד המורידים גשם על הארץ ממים עליונים והרוה את הארץ והולידה והצמיחה ואולם השפע היורד על הארץ היא על בני האדם אבל לא על העבדים לפי דעבד אוכל על שולחן רבו ואין לעבד כלום מצד עצמו. ובני חם היו עבדים ועד היום אין הגשם יורד לארץ מצרים מפני שהם בני חם ואינם מקבלים שפע ממים עליונים. וידוע דערב רב עלו עם בני ישראל ולהם לא היה תקנה כלל בסוכת ענני כבוד הנ"ל ולכך עשו להם סוכות ממש לזכור לו יום המיתה. וזהו כוונת הגמ' ח"א ענני כבוד היו וח"א סוכות ממש ומא"ח ומא"ח ולא פליגי. וז"ש הנביא שכל הגוים יבאו לחוג את חג הסוכות דלא ילכו עוד אחר ההבל כמו שהיה בראשונה שהיו כופרין בהשגחה בשפלים ומבאר עונשם דאם לא יעלו שלא עליהם יהיה הגשם יען דהם כופרין בהשגחה ולכך לא עליהם יהיה הגשם ממים עליונים דהיינו השפע. ואם משפחת מצרים לא יעלו ואין עונשם במניעת הגשם דאין עליהם השגחה כלל כנ"ל יהיה המגפה אשר יגוף ה' וא"ש. ואיתא בגמרא אלו ידעו האומות מה שהחריבו וכו' פי' מפני דבחג היו מקריבים ע' פרים נגד ע' אומות להגן עליהם והענין הוא עפ"י מ"ד ויגדל שמי בגוים מלמד שהיו קורין אותו אלהא דאלהא ולכך בחג הסוכות שהי' יורד השפע היו ג"כ מקבלים שכר ע"ז ולכך היו מקריבין ע' פרים וביום הראשון היו מקריבין י"ג פרים נגד י"ג משפחות חם מפני דח"י משפחות היו לחם ושלשה נהרגו בא"י והגרגשי הלך אל ארץ אחרת והגבעוני'

גיירו את עצמם בערמה כידוע ואשתיירו מבני חם י"ג משפחות וכנגדן הקריבו ישראל י"ג פרים. וכבר בארנו דאין עבד מקבל שפע ממים טהורים מלמעלה לכך לא היה ניסוך המים ביום הראשון. ואי' בזוהר דלעתיד יבוזו ישראל את הרשעים ואולם כולם לא יבוזו אלא יש מהן שישללו ויש מהן רכושם חרם וזהו רמז כאן בניסוך המים ביום הב' מים וביום וי"ו מים וביום ז' מים ר"ת בו"ז ר"ל בוז יבוזו ישראל ממונם ושאר הימים הם חמישי רביעי ששי ר"ת חרש שהם כחרסי אדמה לא יצלח לכל דבר כמו חרס וק"ל:

ביום ההוא יהיה מצילות הסוס קדש לה'. פי' דאי' לסוסתי ברכבי פרעה כביכול נדמה לסוס נקבה והלך הזכר אליה אל תוך הים דשר של מצרים הוא סוס דכתיב כי בא סוס פרעה בים ושם נטבע ואולם לעתיד יבער הקש"ה הטומאה מן הארץ ויהיו כל השרים בקדושה ויהיו סוסים במרכבת המשנה וז"ש שיהיה מצילות הסוס קדש לה' וק"ל:

והיו הסירות כמזרקים. פי' דאי' אכילת קדשים הי' מכפר כדם הנזרק על גבי המזבח והיינו שלא יהיה כוונתו אלא לשם שמים כמו בזריקה. ואולם יצר לב האדם רע ומחשבות עשתונותיו משתנות ומתאוה תאוה לאכול בשר ולכן לא הוי מרוצה כדם הנזרק ולעתיד יבער הקב"ה היצה"ר והתאוה מן הארץ וכוונת אכילתו יהיה לש"ש וע"ז אמר שיהיו הסירות כזרקים על מה שזה מכפר זה מכפר וק"ל:

והיה כל הסיר קודש לה' צבאות. פי' דאי' דבמדבר לא אכלו ישראל בשר תאוה כי המן היה מבטל תאות אכילה וכן כתיב כי תבוא אל הארץ ואמרת אוכלה בשר כי תאוה נפשך לאכול בשר והיינו בא"י אבל לא במדבר כי לא היה תאוה על אכילה כנ"ל וכבר אמרנו דלעתיד יבער הקב"ה תאות אכילה ולא יאכלו ישראל אלא בשר שלמים וז"ש והיה כל הסיר קודש לה' צבאות וק"ל:

ולא יהיה עוד כנעני בבית ה'. פי' ע"פ מ"ד מציון מכלל יופי משוש כל הארץ דמציון אשתכלל כולי עלמא ומשם יצאו גידים לאינדייא והיו צומחין עצי אלמוגים ולמדינות אחרות מקום שמגדל זהב וכסף לרוב ומיני מגדים ועצי הקטף ואולם מרוב עונינו חשכו עינינו ולא היו בקיאין בגידי הארץ והבשמים שהיו צריכין לי"א סמני קטורת היו לוקחין מאשר הלכו באניות סוחר. ואולם שהמע"ה היה בקי בגידי הארץ כמבואר בקהלת שאמר עשיתי לי יער צומח עצים נטעתי בהם כל עץ פרי. ולעתיד יחזיר הקב"ה עטרה ליושנה ויהיו בקיאין בגידי הארץ ולא יצטרכו לארצות אחרות ואי' אין כנעני אלא תגר וז"ש לא יהיה עוד כנעני בבית ה' כי בהר ציון יהיו כל מחמדי עין במהרה בימינו אמן.

הפטרת יום א' של פסח

בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול את בני ישראל שנית. אמר אמ"ו הגאון זצ"ל למה דוקא בעת ההיא דכתיב גבי בני יעקב כשבאו על שכם ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים מחמת המילה וא"כ מהרצוי היה כאן שלא למול משום חולשא דלבא ואפ"ה אמר הקב"ה שימולו כי אל יתהלל גבור בגבורתו כי הכל הוא מאת ה' ב"ה ואין לה' מעצר להושיע. או יאמר דהנה איתא פלוגתא אי בניסן נברא העולם או בתשרי והנה אנן פסקינן כמ"ד בתשרי נברא העולם דהיינו בכ"ה באלול ולכך יוה"כ ביו"ד בתשרי לפי דביום ו' שהוא ר"ה שנברא אדה"ר בו ביום סרח ואכל מעץ הדעת ובשבת לא קיבל נזיפה עליו אלא ביום א' קיבל נזיפה ז' ימים כדכתיב ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה יו"ד ימים אלא דיו וכו' וביום ח' עשה תשובה וזה הוי עשירי לחדש ולכן הוקבע יום זה לסליחה ואי אמרינן בניסן נברא העולם צריך ג"כ יום יו"ד בחדש לקדושה הזאת. ואי' כשחטא אדה"ר היה משוך בערלתו ולכן אמר הקב"ה בעת ההיא דהיינו יו"ד בניסן שוב מול את בני ישראל שנית לתקן חטא אדה"ר או יאמר דאי' בפסוק ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וקשה אמאי לא לחם משה מלחמת ה'. ונר' דאי' מכתם לדוד וכו' בהצותו את ארם וכו' וישב יואב ויך את אדום וכו' פרש"י מכתם שהיה מכתו חמה שנולד כשהוא מהול. וקשה מה המשך ושייכות הדברים הללו להדדי. אלא נר' לומר דהנה יצחק אמר לעשו על חרבך תחיה שעשו היה במזל מאדים וזה מורה על חרב אך מזל מאדים מורה ג"כ על מילה כדאי' בגר' וזה שיש בידו מצות מילה שנקרא ג"כ חרב פיפיות מבטל כח החרב של עשו. ואי' במד' משה נולד כשהיה מהול וא"כ לכך לא יכול להלחם בעמלק שבא מעשו ולכן אמר ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. והנה כאן נמי קשה מאי דכתיב וישב יואב ויך את אדום אמאי לא הכה אותם דוד ולזה פרש"י מכתם שהיה מכתו חמה שנולד מהול וא"כ לא היה יכול להלחם באדום. ואי' שמהלך החמה הוא כ"ח יום בשלימות ושצ"ם חנכ"ל משמשים בזמן הנ"ל וא"כ מזל א' משמש ד' ימים וא"כ מזל שבתאי הוא משמש ד' ימים ראשונים של חודש וצדק ד' ימים שניים ומאדים ד' ימים שלישיים וא"כ ביו"ד לחדש משמש מזל מאדים דזהו כחו של עשו כנ"ל. ולבטל כחו של עשו לכן אמר הקב"ה בעת ההיא שוב מול את בנ"י שנית דהיינו ביו"ד לחדש. או יאמר טעם על שאמר משה ליהושע צא הלחם בעמלק דאי' בגמ' אין עמלק נופל אלא ביד בניה של רחל והטעם נר' דהנה על חרבך תחיה הוא הברכה של להט החרב המתהפכת שמסר לו יצחק וכל הכישופים הם באים מכח הלהט החרב המתהפכת דמכח זה יכולין

להפכם סדר הדברים ע"י כישוף ולכן היה עמלק מכשף גדול שבא מעשו ולכן כתיב ויעשו גם חרטומי מצרים בלהטיהם כן לשון להט החרב. אבל רחל תקנה זאת שהפכה עצמה והפכה הדברים ומסרה סימנים ללאה ולכן אין עמלק נופל אלא ביד בניה של רחל ולזה יהושע למטה אפרים בן יוסף בניה של רחל הוצרך להלחם בעמלק וא"ש.
או יאמר דהנה אי' בפסוק אדם ובהמה תושיע ה' הרצון בזה דהנה יש באדם שני מיני נשמות הא' נשמה הבהמיות וא' נשמה השכליות וא"כ כשחוטא האדם חוטא בב' מיני נשמות הללו ומדה כנ"מ צריך להביא קרבן נגד נפש הבהמיות. ונגד נפש השכליות מילה מכפרת ולכן ישראל שהיו חוטאים במצרים בב' מיני נשמות והיו צריכין להביא קרבן פסח ומילה שמלו במצרים. ולכן כן אמר השם שוב מול את בני ישראל שנית קודם בואם לארץ להקריב קרבן דתרווייהו צריכו. ולפי שהיו מקודשים בקדושה כשהיו נכנסים לארץ וכתיב לא תניף עליהן ברזל לכן א"ל עשה לך חרבות צורים ולא של ברזל.
או יאמר דהנה איתא בגמרא מ"ט לא מלו משום דלא נשבה רוח צפונית ומקשה שם במדרש חלילה שהיה הקב"ה מייחד דבור לערלים וגם תוס' מקשה האיך קרבו קרבן במדבר הא ערלים היו. ואמ"ו טעם דבאמת חלילה שהיו ערלים רק דהקב"ה עשה נס שנולדו כולם מהולים אלא דגמ' פריך מ"ט לא מלו ר"ל למה אתעביד נס ומשני משום דלא נשבה רוח צפונית. אך קשה מ"ט צוה למולם שנית וי"ל דאי' בפסוק ויהי כי החל העם לזנות בבנות מואב וידוע מאמר הגמ' ישראל הבא על הנכרית נמשכה ערלתו ולכך היו צריכין למול שנית ועפ"ז יתורץ קושי' עצומה מה שהקשה הרשב"א על מה דאי' בגמ' ערל אינו מקבל הזאה ומקשה הגמ' האיך עשו פסח בימי יהושע הא ערלים היו בשעת הזאה ומקשה הרשב"א אמאי לא מקשה הגמ' מפסוק הקודם במלחמת מדין שהרגו אנשים ונשים וטף וכתיב בפסוק שהזו עליהם ג' וז' הא ערלים היו ולפי הנ"ל לק"מ דאז לא היו ערלים שנולדו כשהם מהולים ושמא תאמר נמשכה ערלתם הא כתיב לא נפרד ממנו איש שלא נכשלו בחטא לפי שי"ב אלף שצבאו על מדין לא זנו בבנות מואב ולא נמשכה ערלתם ולכך לא פריך ממדין משא"כ כאן גבי פסח יהושע שהי' אחר שחטאו ומקש' הגמ' שפיר וק"ל:
היום גלותי את חרפת מצרים. דהנה אין מזל לישראל והיינו דוקא אחר מילה אין מזל אבל קודם המילה יש מזל לישראל כמו לגוים וז"ש היום גלותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם ועכשיו אין מזל שולט בכם. לכן קרא שמו גלגל לשון גלגלים שהמזלות קבועים בהם או יאמר דהנה מה טעם אמר יוסף למצרים שימולו את עצמם משום שראה במזל שהעם הנימולים עליהם מורה הדם והמזל צריך עכ"פ

קיום במקצת כמו חלום ולכן צוה שימולו המצריים ויחול עליהם המזל. ואם כן אמרו המצריים מה אתם מאנשאים לאמור אתם מבני היכלא דמלכא הלא לנו יש ג"כ גושפנקא דמלכא דהיינו המילה ולכן צוה הקב"ה על הפריעה ושוב מול את בנ"י שנית ובזה הם ניכרים יותר וזהו היום גלותי את חרפת מצרים וק"ל:

ויעשו את הפסח בערב וכו'. יובן עפ"י מ"ד בקרבן פסח בין הערבים תעשו אותו והטעם היותו בין הערבים נראה לפי שאם היו עושים בלילה היו המצריים אומרי' ביום לא היו יכולין לעשות משום שהם עובדין לשמש ולהיפוך אם היו עושין ביום היו אומרים בלילה לא יכלו לעשות מפני שהם עובדין לירח ולכן צוה הקב"ה שיעשו בין הערבים ואם כן שניהם שולטים השמש והירח ואעפ"כ היו זובחים יראתם לעיניהם. ולכן כתיב כאן ויעשו את הפסח בערב להוראה הנ"ל. וא"כ זה הי' עיקר הנס של לקיחת פסח. ולכן אוכלין על מצות ומרורים וירקות דכתיב ממגד תבואת שמש שהתבואה גדלה מהשמש וירקות גדילים מהלבנה ולכן אנו אוכלין שניהם לזכור נסים ונפלאות שעשה הקב"ה במצרים וק"ל:

ויאכלו מעבור הארץ מצות וקלוי. דאי' בגמ' פלוגתא עץ שאכל אדה"ר ח"א חטה הי' וח"א גפן הי'. וחטא אדה"ר נתקן מכח התורה כדכתיב על חרבך תחי' זהו להט החרב המתהפכת ואת אחיך תעבוד והי' כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך. ולכן אני מקדשין על הכוס ומזכירין וקדשתנו במצותיך שעי"ז נתקן חטא אדה"ר. ולכן אי' פלוגתא בגמ' ח"א מקדש על היין וח"א מקדש על הפת דהני תנאי כהני תנאי אי גפן הי' אי חטה הי'. ועץ הדעת הוא טוב ורע ולכן אנו פורסין המצה לשנים להורות ע"ז שחציה טוב וחציה רע וחלק טוב נקבל. ובשבועות שהוא זמן מתן תורתנו ונתקן חטא אדה"ר ומהפכין מדת הרע לטוב ולכן היו באין שתי הלחם בעצרת להורות ששניהם טובים ושלימים. וכן נמי אי' בגמרא לא איברי יין אלא לנחם אבילים וקשה הא בשעה שנברא העולם עדיין לא היה מיתה בעולם. רק י"ל דבאמת קודם החטא לא היו סוחטין הענבים להשקות יין אלא היו אוכלים הענבים כמו שהן והיו טועמין בהם טעם יין אלא אחר החטא נתקלקל זה. ואי' בגמ' שחוה סחטה ענבים ונתנה לו לאדם להפיס דעתו. וזהו שלא איברי יין אלא לנחם אבילים. ולכן אנו מברכין בפה"ג ולא על היין משום דתחילת הבריאה לא נברא שיהיה יין אלא גפן כמות שהוא וא"ש. והנה אם אין האנשים חוטאים אזי הארץ מוציאה זרעים טובים אבל כשח"ו ב"א מקולקלים במעשיהם ומזנים זה עם זה אזי כתיב אז תזנה הארץ ומוציאה קוצים ודרדרים וזרעים אשר לא טובים ולכן כשבא נחש על חוה כתיב וקוץ ודרדר תצמיח לך וכתיב ואיבה אשית בינך וכו' והפריש הקב"ה לנחש

למקום מיוחד זה המדבר ולכן נקרא המדבר ארץ נחש שרף וכו' ולכן במדבר לא היה לישראל תבואה לאכול ולכך הוצרך הקב"ה להוריד מן ולכן קבלו התורה במדבר לבטל כח הנחש ולכן היה נראה הקב"ה למשה מתוך הסנה זהו קוץ ודרדר הכל מכח חטא הנ"ל ולכן הקריבו עומר תחלה והדר אכלו הכל לבטל כח הנ"ל שתהיה הארץ מוציאה זרעים טובים וזהו ויאכלו מעבור הארץ דבא"י לא היה כח הנחש הנ"ל והיו יכולין לאכול מעבור הארץ וק"ל:

ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. אי' בגמ' על מה באת אם על ביטול תורה או קרבנות ופירוש תוס' היכי רמיזי בקרא זה ודוחקים לומר בתורה כתיב תורה צוה לנו וכו' ע"ש ונראה לומר בד"א דהנה ידוע דהתורה מגינה על ישראל לבד אבל הקרבנות יש ג"כ חלק לסטרא אחרא דהיינו עשן הקרבנות וזהו הלנו אתה זו תורה שהיא לנו לבד או לצרינו זו קרבן שהיא ג"כ לצרינו וק"ל:

ויאמר כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויאמר מה אדני מדבר אל עבדו ויאמר של נעלך וכו'. יובן במ"ד ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך ואמ"ו הטעם דהנה מצרים היה בטומאה גדולה ואפי' מלאך לא היה יכול להנצל מחטא ולכן עבר הקב"ה בעצמו ובכבודו. ויריחו היה מקום טומאה גדולה ג"כ לפי שהיו עובדין ללבנה ולכן נקרא שמה יריחו. וא"כ היה סובר יהושע שמלאך ג"כ א"א לעבור בתוך יריחו כמו בארץ מצרים ולכן כאשר אמר לו המלאך כי אני שר צבא ה' אמר יהושע מה אדני מדבר אל עבדו ולכן השיב לו כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש היא לא כארץ מצרים ואפשר לי לעבור כאן ודוק:

הפטרת יום ב' של פסח

וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלים. עיין בפסוקים. ואמ"ו וזצלה"ה מה ששלח המלך היינו על דבר הספר התורה אשר מצא חלקיהו הכהן ושלח המלך אל חולדה הנביאה לדרוש ממנה כי נבהלו על הדבר כדאי' בגמ'. והנה לכאורה תמוה מה היה החרדה הזאת איך אפשר שעד עתה לא ידעו מה שכתוב בס"ת עד אשר מצאה חלקיהו הכהן. אכן הפ' הוא כדא' שמצאו ס"ת של משה שכתבה משה רע"ה עצמו שהיתה מונחת בצד הארון כדכתיב לקוח את ספר התורה הזה ושמתם בארון ועתה בימי יאשיהו שנגנז הארון מצאו הס"ת הזה. אך עדיין לא נחה דעתינו בזה כי מה היה כתוב בס"ת הזה יותר ממה שכתוב בס"ת אחרות שנבהלו עתה כאשר מצאו אותה. ונראה טעם בהקדים פי' על המשך הפסוקים בפרשת נצבים והיה בשמעו את דברי האלה

הזאת וכו' שלום יהיה לי וכו' לא יאבה ה' סלוח לו וכו' ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. לכאורה יפלא מי פתי יסור הנה שאף בשמעו את דברי האלה הגדולה הזאת להתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי ומה גם שמסיים הקרא ורבצה בו וכו' מה תוכחת מוסר הוא זה לאיש אשר אלה לו להתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לו כי אם לא ייראה מפני התוכחות והאלות האלה לא ייראה גם ממה שמתרה בו הכתוב ורבצה וכו'. ואמ"ו ז"ל הפי' עפ"י הקדמת הזוהר ר"ש כי מטא להאי קרא בכי גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר יעלם ה' עליך עד השמדך וח"ו אין להם תקומה וכי הש"י ב"ה יעלה עליהם עוד כל מכה אשר לא כתובה עד השמד' לגמרי. שלח ר"ש יונה לאליהו הנביא לפרוש לו האי קרא ושלח לו אליהו ה"פ יעלם עליך אינו לשון עלייה רק לשון העלמ' שיעלים המכות מהם לא יביאם עליהם עד השמדם כי לא ישמידם לגמרי רק יחוס עליהם ברחמיו ורוב חסדיו ע"כ. והנה לפ"ז יש להסתפק אם קאי זה ג"כ על כל האלות האלה הכתובה או לא קאי רק על מכה אשר לא כתובה משא"כ בכתובה והנה זהו פי' המשך הפסוקיס הנ"ל לאמר שלום יהיה לי כי ילמוד דקא אף על האלות הכתובות שיעלם מלהביא עליהם והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וכו' לזה אמר ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה הכתובה דייקא כי לא קאי על הכתובה בספר רק על מכה אשר לא כתובה לכן ורבצה בו וא"ש. ובד"א י"ל דאי' משנה תורה משה מפי עצמו כתבה משא"כ בארבעה ראשונים שמשה מפי הגבורה כתבם והנה בזה נרמז לנו תורה שבע"פ דכמו שמשנה תורה מפ"ע כתבה מה שנאמר לו מפי הגבורה בע"פ. כן רמז לנו התורה שבע"פ ע"י התגין שבה. וכן אי' נמי שהתוכחה בבת"כ היא לעונש על ביטול תורה שבכתב ושבמשנה תורה היא לעונש על ביטול תורה שבע"פ ומה"ט נמי נקראת משנה תורה. וזהו נמי שאמר משה לישראל לקוח את ס"ת הזה פי' שיקבלו משנה תורה שעל ידה מרומז תורה שבע"פ דהיינו ע"י התגין שבתורה וצוה להם לקבל תורה שבע"פ וזש"ה בשמעו וכו' והתברך וכי' שלום יהיה לי ר"ל שיאמר שח"ו אין עונש על ביטול תורה שבע"פ לזה משיב לא יאבה ה' סלוח לו ורבצה בו כל האלה הכתובה בס"ת הזה פי' שבמשנה תורה שהיא עונש על ביטול תורה שבע"פ וא"ש. והנה גם בימי יאשיהו לא נזהרו בתורה שבע"פ כבתורה שבכתב כי סברתם הרעה הי' שרוב המצות אינם תלויות אלא בא"י וכי זה הברית שכרת ה' עמם על התורה היה כדרך הולכים שכורתים ברית שלום זה עם זה כמו שזה נותן לזה כן זה נותן לזה וכן היה הברית עם ישראל ששכר שיקבלו התורה והמצוה נתן להם א"י כמ"ש למען הקים את השבועה וכו'. אך עתה בימי יאשיהו שנתנבאו הנביאים כבר על הגלות רצו לפרוק עול שקיבלו ומזה הטעם

רצו נמי לפרוק עול בימי יחזקאל כדאי' בגמ'. ולכן כרת יאשיהו עמם ברית בהמצאו הס"ת שכתבה מרע"ה בעצמה בכל התגין שבה כי בה היתה קדושה יתירה לצרף ע"י אור וקדושה שבה שנכתבה ע"י משה בעצמו מן הצירוף תגין שבה כל התורה שבע"פ. ועל דבר זה נבהל יאשיהו מאוד לשלוח על דבר הס"ת הזה אצל חולדה הנביאה ולאסוף אליו כל זקני יהודה וירושלים כי עתה התבונן מזה שביטלו תורה שבע"פ שנרמז לנו ע"י התורה שמצא והעונש על הביטול שלה היא האלות שבמשנה תורה ולכן כרת יאשיהו ברית על התורה שבע"פ ולהודיע כי רוב המצות אינם תלוים בארץ שאף אם ילכו בגולה לא יפרקו עול ח"ו והיא שתעמוד להם בכל דור ודור. ועוד י"ל טעם שכרת עמם ברית חדשה עתה עפ"י מ"ד שמצא יאשיהו כתוב בתוכחה יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' לעם אחר. והנה רצה לקיים זאת בדרך טוב להתהפך הדבר מרע לטוב ע"י זה לכן כרת עמם ברית חדשה ללכת אחר ה' ויחשבו עי"ז עם אחר כי נתהפכו מרע לטוב מאשר היו בראשונה עע"ג ועכשיו קרבם לעבודת המקום ב"ה וחשב כי אולי יהיה מסתייע בזה יולך ה' אותך וכו' לעם אחר כנ"ל:

כל זקני יהודה וירושלים. הא דמקדים יהודה לירושלים איך שייך זה יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. אך כוונת יאשיהו היה ליראם ולבהלם על דבר התוכחה שאם לא ישובו בכל לבבם יקויים בם ח"ו כל מה שכתוב בתוכחה ובתוכחה כתיב הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה וזה הוא שרמז להם בזה שהקדים זקני יהודה לירושלים שהמה כגרים נגד תושבי ירושלים ולהם יהיה קדימה וממש מקוים בזה הגר אשר בקרבך וכו' ומזה הטעם הקדים בכתוב שאחר זה איש יהודה לכל יושבי ירושלים וכן נמי הקדים הכהנים לנביאים ולכל העם כי אין לכהנים חלק ונחלה בארץ רק המה נחשבים כגרים נגד יושבי הארץ וכן הקדים למקטן ועד גדול שזה הוא ממש יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא לרמז להם כנ"ל וק"ל. או י"ל בד"א על שנבהלו כאשר מצאו ס"ת של משה ומאי נ"מ אם היא ס"ת של משה או של אחר ונ' דהנ' הנביאים שבאותו הדור היו מתנבאים רעה על ישראל שיגלו מעל אדמתם וישראל לא היו מאמינים ואומרים לא תבא עלינו הרעה הזאת ואומרים שהקב"ה רחמן הוא וינחם על הרעה. אך אי' פלוגתא בגמ' אי אחר גז"ד הקב"ה יכול לחזור או לא ולפ"ז י"ל דהא בהא תליא אם משה היה כותב התורה בעצמו וכתב בה וימת משה או יהושע כתבה. א"א דהקב"ה יכול לחזור א"כ איך כתב משה בעצמו וימת שמא יחזור בו א"ו מוכח דאחר גז"ד אינו חוזר. וזהו כוונת הגמ' שמצאו ס"ת שכתב משה וראו בה שכתב

בעצמו וימת משה ומוכח ע"כ דאחר גז"ד אינו חוזר ולכן וישלח המלך ויאסוף לחזור בתשובה וק"ל:

ויעמוד המלך על העמוד. העמוד בה"א הידיעה לרמז שעמד על העמוד הימיני כמו התם גבי ירך דכתיב הירך המיומנת שבירך. ושם העמוד הימיני יכין שמו כדכתיב שם האחד יכין ושם השני בועז והטעם שעמד על יכין הוא מטעם זה דהנה יכין נקרא על שם יכין רשע וצדיק ילבש והנה בבנין בהמ"ק היה ההיפוך עד הנה כי שלמה הכינו שהיה צדיק והמלכים שאחריו רובן היו רשעים. אך עכשיו שבא יאשיהו שהי' צדיק גמור ונתקיים שפיר יכין רשע פי' מנשה המלך ושאר מלכים שלפניו שהיו רשעים שהכינו ויאשיהו הצדיק ילבש וק"ל:

ולשמור מצותיו ואת עדותיו ואת חקותיו. הנה עדות יקרא להמצות שהם לעדות כגון אכילת מצה שהיא לעדות כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. וגם זהו הפי' בההגדה חכם מהו אומ' מה העדות והחקים והמשפטים וכו' אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן פי' מה העדות קאי על אכילת מצה שהיא לעדות כנ"ל. והחקים הוא הפסח שנאמר בו זאת חקת הפסח והמשפטים הוא המרור שנקרא משפט כי הוא זכר למשפט שעשו המצריים בישראל שנא' וימררו את חייהם והנה קושייתו למה לנו ג' זכירות בלילה הזה כי היה די לנו בא' מהן. והמפרשים פירשו הטעם למה אין מפטרין אחר הפסח אפיקומן כדי שהטעם של הקרבן פסח ישאר בפיו כל הלילה עד הבקר. וכמו כן נמי מטעם זה אנו צריכין לעשות ג' זכרונות שלא ישכח תיכף אחר אכילתו רק לזכרו כדאיתא דתלתא מילתא דתמיהי מדכר דכירי אינשי ולכן אנו צריכין לעשות תלתא מילתא דתמיהי. ובד"א נר' דהנה כתיב בקרא זכרתי לך חסד נעוריך וכו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה כי הג' מצות שקיימו ישראל בליל יציאתם ממצרים המה מורים על גודל בטחונם בהקב"ה כי לא זו בלבד שצידה לא עשו להם ללכת במדבר בארץ לא זרועה כי אף הלחם שהוציאו ממצרים לא הכינו כראוי לפת רק בטחו בהקב"ה. וכן נמי אכילת מרור כי דרכו של מרור לעכל המזון ואפ"ה אכלו מרור ואף שירעיבו מהר. וכן נמי אכילת קרבן פסח היה צלי כדרך שהמלכים אוכלין כי דרכו של צלי להתעכל מהרה ולכן גם אנחנו עושין כל אלה לזכור לפניו חסד נעורינו. אך אם היו ישראל יודעין שיפול להם מן משמים לא היה זה הוראה כ"כ על הבטחון. וזהו סברת החכם ששואל מה העדות והחקים והמשפטים כי סברתו שידעו וסמכו על הנס שיפול להם המן במדבר וא"כ מה העדו' והחקי' והמשפטי' כי בשלש אלה לא יעשה לה הוראה על הבטחון לפי סברתו זו. וע"ז משיבין לו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כדאי' בגמ' אפיק מן הכי משיבין לו

אין מפטירין אחר הפסח אפיק מן פי' שלא ידעו ישראל מזה שיהא להם אחר הפסח פי' בבואם היום או מחר למדבר מן לאכול ולכך המה הוראה גדולה על הבטחון הגדול וק"ל. ועוד נראה פי' על עדותיו שגם שבת נקרא עדות וגם הוא עדות על הבטחון עפ"י מ"ד בגמ' כל האוכל ג' סעודות בשבת ניצול ממלחמת גוג ומגוג. ולכאורה קשה איך תליא זב"ז. אך אי' בזוהר כשיבא משיח ב"ב ילכו ישראל אחריו וירוצו אחריו אפי' במדבר. וזהו מורה על הבטחון הגדול בהקב"ה ללכת אחריו במדבר. וכן נמי שבת הוא עדות גדול על הבטחון של ישראל כי דרך הטבע כשיש לאדם הרוחה מפזר הרבה לאכול. וכשאין מרויח הוא מצמצם יציאותיו כי לפום גמלא שיחנא וסדר הוצאה. והנה בשבת שאין אחד בישראל מרויח ממון ואעפ"כ הוא מפזר לאכול סעודה ג' יותר מבימי' החול שמרוויח ע"י עשיית מלאכתו וזהו ע"י הבטחון הגדול בהקב"ה שאמר לוו עלי ואני פורע וז"ש כל האוכל ג' סעודות בשבת בוודאי הוא בעל בטחון גדול ומטעם זה ניצול ממלחמת גוג ומגוג כי גם בימי המשיח יבטח בהקב"ה לילך אחריו ובזה ינצל וק"ל:

ויעמדו כל העם בברית. פי' שקבלו התורה שבע"פ לקיים עליהם ועל זרעם ולא ימושו וגו':

להוציא מהיכל ה' את כל הכלים וכו' ולכל צבא השמים וכו'. לכאורה יפלא איך ולמה הכניסו כל הגילולים האלה כולם להיכל. ואמ"ו דה"פ כי יאשיהו המלך עשה זאת בכיון להכניס עתה כל הגילולים להיכל כדי להיות תשובה שלימה עפ"י מ"ד ה"ד בעל תשובה באותו מעשה ובאותו מקום לכן הכניסם להיכל כדי למאוס ברע ולבחור בטוב למאוס בשיקוציהם האלה וק"ל:

ונשא עפרם בית אל הטעם הוא עפ"י מ"ד במדרש הכל נברא מן העפר אפי' גלגל חמה נברא מן העפר דהיינו ממקום המקדש שהיא אבן שתיה שממנה הושתת העולם וזהו הפי' בכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו פי' כי הכסא כבוד הוא מרום ונשא מן גלגל חמה שנברא ממקום המקדש וגם זה פי' הכתוב סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה פי' מוצב ארצה מקום המקדש וראשו מגיע השמימה שנבראו ממנו השמים וגלגל חמה והסולם הזה עומד בבית אל. לכן ונשא את עפרם בית אל להראות טעותם שהם עובדים לצבא השמים שגם המה עפר וק"ל:

והשבית את הכמרים. פי' שלקחו להם כומרי עכו"ם כי סברי שעו"ג אינו מצווה על ע"ז לכן והשבית את הכמרים את העכו"ם האלה.

וישלך את עפרה על קבר בני העם. ידוע מאמר הגמר' מה קבר בני העם וכו'. ועל דרך פשוט יתבאר כמ"ש למעלה שכוונת יאשיהו הי' לבהלם ולהראות להם שהתוכחה

תקוים ובה כתיב ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם לכן וישלך את עפרה על קבר בני העם שיראו וישובו וק"ל:

ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית ה'. י"ל טעם על שנתנו בתי הקדשים שלהם בבית ה' כי טעו בזה שראו גם המה הכרובים בבית ה' כמער איש ולויות ולכן טעו בזה ונתנו בתי הקדשים בבית ה' ולכן ויתץ וכו' וק"ל:

ונתץ את במות השערים. פי' כי המה עבדו לצבא השמים לכל הע' שרים לע' אומות וזהו ונתץ את במות השערים אותיות ע' שרים. והנה נגד הע' שרים הפנימים נגדם ע' שרים חיצוניים והמה נקראים ע' שדים כי מן ר"ש נעשה דל"ת והמלאך המות כשממית האדם מקבל כח מן ע' שרים ולכן מברין לאבל עדשים שהוא אותיות ע' שדים. אך כשהיו הסנהדרין בלשכת הגזית שהמה ע' זקנים בטלו בזה כח הקליפה של ע' שרים ונסתלק העי"ן ונשאר שרים וזהו ושרים כחוללים וזהו שנרמז בגמ' משמתו הסנהדרין בטל השיר וק"ל:

אשר פתח שער יהושע. הטעם על שער יהושע כי רמז בזה שיהושע גרם לזאת כדאי' בגמ' שהיה לו ליהושע לבער כבר הע"ז מתוכם ולכן אמר כאן אשר פתח שער יהושע:

כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם. הטעם שאמר אכלו מצות כי הואיל שנשתקעו בטומאה והיה קשה להם לפרוש ממנה אם היו אוכלין חמץ שהוא היצה"ר שאור שבעיסה ולכן אכלו מצות וק"ל:

כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים רבים מקשים הלא בוודאי בימי דוד ושלמה ויחזקיהו עשו ג"כ פסח ולענין מה לא נעשה כפסח הזה. אך י"ל דהנה ידוע דע"י הפסח טלה ששחטו ישראל במצרים הכניעו בזה מזל טלה שהמצריים עבדו לטלה ולכן תועבת מצרים כל רועי צאן. אך לאחר זאת לא היו צריכים להכניע מזל טלה. כי כבר היה נכנע ע"י הפסח ששחטו ישראל במצרים ולכן עד עכשיו לא נעשה כפסח הזה כי לא היו צריכין לו כ"כ. משא"כ עתה בימי יאשיהו שהרבו לעבוד לכל צבא השמים וחזר מזל טלה לכחו הראשון. וכן נמי מהאי טעמא הרג פרעה נכה ליאשיהו כי בימיו חזר מזל טלה לכחו ולכן היה לו לפרעה מלך מצרים יכולת להרוג ליאשיהו. ולכן עתה הוצרכו לעשות הפסח כמו במצרים וזהו לא נעשה כפסח הזה בד"א יובן עפ"י הכתוב נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם הטעם כי הרבה מישראל לא חשבו זה לנס גמור כי מה הועיל בזה הלא יחזרו לגלות כמ"ש אהיה אשר אהיה. ולכן צותה התורה מטעם זה שכשיאכלו הפסח יהיו כמזומנים לצאת לדרך לרמז הבטחתן בה' שאע"פ שיחזירו לגלות אע"פ עושים הפסח כי בוטחים בה' שיעשה להם כמו במצרים. והנה עד עכשיו בכל ימי בית

ראשון לא זכרו שיגלו אך עתה בימי יאשיהו שכבר נתנבאו הנביאים על הגלות ואפ"ה עשו הפסח ולא נעשה כפסח הזה בבטחון גדול. ובדרך הג' קרוב לזה כי הנה הטעם הפסח הוא אשר פסח וכו' ואת בתינו הציל שהוציאנו מעבדות לחרות. והנה עד עכשיו בימי בית ראשון היו ממש בני חורין לא הבינו הנס הגמור ולכן אין טעם כ"כ לפסח. משא"כ עתה בימי יאשיהו שחזרו עשרת השבטים בימיו ונגאלו מעבדות לחרות וחזר לטעם הראשון ולכן לא נעשה כפסח הזה וק"ל:

וכמוהו לא היה מלך אשר שב לה' בכל לבבו ובכל נפשו. הטעם כי יש תשובה שאדם עושה מכח שהוא בצרה גדולה וזאת התשובה אינה גמורה כ"כ כמו תשובה שאדם עושה מעצמו ע"י לבו הטהור כמש"ה תחת געֲרה במבין מהכות כסיל מאה. והנה חולדה השיבה ליאשיהו כי בימיו לא תהיה רעה רק בימי בניו. והנה אף שידע יאשיהו כי שלום יהיה בימיו אעפ"כ שב אל ה' זו היא תשובה גמורה בכל לבבו ובכל נפשו דהיינו ע"י לבו הטהור לעבודת השם ב"ה. ואחריו לא קם כמוהו כי גבי יאשיהו היה חידוש גדול שרוב עבדיו היו רשעים ולא למד ממעשיהם והתעורר מעצמו לשוב אל ה' וז"ש ואחריו לא קם כמוהו וק"ל:

היתה עלי יד ה' וכו'. הנה לפי פעולת הנביא כן הוא הנביאות. דהיינו כשהוא פועל בדיבור שמוכיח לישראל בדבר ה' כתיב היה דבר ה' אליו. וכל מה שהוא כועל במעשה כגון הכא שהחיה את המתים כתיב היתה עלי יד ה' לשון מעשה. או יאמר עפ"י מ"ד בגמ' מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהן ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ע"כ ולכאורה יפלא מאי מקשה ומה שירה אמרו מאי נ"מ בזה איזו שירה אמרו ונראה דאי' בכתבי האר"י זלה"ה מפני מה אמרה חנה שירה לפי שחנה היתה גלגול צפורה וצפורה לא היתה בשעה שאמרו ישראל שירה על הים כדכתיב וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא שמע קריעת ים סוף וכו' וצפורה היתה אצלו כדכתיב אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך וכו' וא"כ לא אמרה שירת הים לכן הוצרכה חנה לומר שירה אח"כ וידוע דהמתים שהחיה יחזקאל לפי שיטת הגמ' המה היו משבט אפרים שיצאו ממצרים קודם זמן הקץ וא"כ לא אמרו שירת הים כי נהרגו שם מאנשי גת ולכך הוצרכו לומר כאן שירה. וידוע דהתחייה היתה בר"ה ואי' מפני מה אין אומרים הלל בר"ה מפני שספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וזהו קו' הגמ' ומה שירה אמרו הלא בר"ה א"א שירה. ומשני זו היא כבודו דאמרו ה' ממית ומחיה וכו' ור"ה הוא יומא דדינא. לכן כתיב היתה עלי יד ה' לשון צרה כמו הנה יד ה' הויה במקנך וכו' וא"ש:

ויוציאני ה' אל הבקעה כו'. דהנה בזמן הזה הושלכו חמו"ע לכבשן האש וקידשו שמו ברבים ואלו היה יחזקאל שם היה ג"כ מקדש השם והפיל עצמו לתוך הכבשן. ועיקר התחיי' היתה ע"י לכן אמר ויוציאני ה' אל הבקעה שלא אהיה שם בשעת מעשה:

והיא מלאה עצמות. ידוע מ"ד בזוהר שיוסף איקרי חי מפני שלא פגם בברית כמש"ה ויאמר יעקב רב עוד יוסף בני חי. אלא שמצד אם אין לבניו תחיי' לפי שנשא גיורת. וידוע דג' שותפין הם באדם וחלק האב הם העצמות וחלק האם הוא הבשר לכן נאמר והנה מלאה עצמות שהם מצד אב והם נשארו בחיותם ובשלימותם. אבל הבשר נרקב שהוא חלק האם ואין להם תחיי' וק"ל:

ויאמר אלי בן אדם וכו' התחיינה העצמות האלה. דהנה יחזקאל היה כהן ואיך טימא עצמו לעצמות הללו דעצם כשעורה מטמא. רק נרא' דתוס' מקש' איך טימא אליהו לבן הצרפית הא כהן היה ותירץ שהיה יודע שיחיה והוי פיקוח נפש וזהו נמי מאמרו בכאן ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות האלה על ידך אשר לזאת מותר אתה לטמא להם ויאמר ה' אלהים אתה ידעת ואי' בגמרא חד הוי ביניהם שלא היה חי לפי שלקח רבית כידוע ולזה אמר למעלה והעבירני עליהם סביב סביב מפני טומאה וא"ש:

או יאמר דאי' בגמ' שאל האי מינא מנ"ל דהקב"ה מחיה מתים ויודע עתידות א"ל כתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם א"ל דלמא וקם העם הזה וזנה א"ל נקוט מיהא פלגא בידך דעכ"פ מוכח דיודע עתידות. והקשה אמ"ו ז"ל וכי זו היא הדרך שהוא שואל אותו על שני דברים ולא עלה בידו אלא אחת ונ"ל דהאיך שייכות ודביקות להדדי ב' שאלות הללו אלא דהנה יש להבין אמאי שאל לו דוקא ע"ז אלא הענין כך הוא דהנה כתיב וינחם ה' על אשר עשה את האדם בארץ וא"כ לפ"ז מן הראוי הוא שלא להחיותו שנית דשמא שוב יחטא. אמנם באמת אחר התחייה שוב אינו חוטא האדם כי יבוער זדון מן הארץ אכן כ"ז הוא א"א הקב"ה יודע עתידות דשוב לא יחטא אבל אי לאו אין מן הראוי להחיותו שנית וזהו היה שאלת המין מנ"ל שהקב"ה מחיה מתים דהרי אין מן הראוי להחיות את האדם כיון שניחם ה' על אשר עשה את האדם בראשונה ושמא תאמר דלאחר התחייה שוב אינו חוטא לכן שאל לו ומנ"ל דיודע עתידות וא"כ כשהשיב לו נקוט מיהא פלגא בידך שיודע עתידות שוב לא היה מן הצורך למלאות דבריו על שאלה הראשונה כיון שיודע עתידות לכן מחיה מתים שיודע שלא יחטא. וזהו מאמרם בכאן התחיינה העצמות האלה כיון שכבר נחמתי ושמא הן עתידין לחטוא ואין מן הראוי להחיותם ויאמר אתה ידעת שאין חוטאים עוד שאתה יודע עתידות לכן החי' אותם וק"ל:

הנה אני מביא בכם רוח וחייתם ולהלן כתיב ויתתי בכם רוח וחייתם ומפני מה שינה לשונו. ונר' דהנה באמת אם הנשמה הראשונה חוזרת באדם היה חוטא כמקדם אלא שהקב"ה מוסיף לו עוד רוח משלו ומזה אינו חוטא שוב ולפ"ז יובן הגמ' חד הוי בינהם שלא חי לפי שהלווה בריבית וק' מה מדה כ"מ הוא ולפי הנ"ל ניחא שהתוספת שהקב"ה נותן לו הוא כעין ריבית שמתחלה לא היה לו כהנה. וזה הלוה בריבית בחייו א"כ אין הקב"ה נותן לו התוספות ולכן לא חיה דבנשמה הראשונה שהיה לו כבר אפשר לו לחטוא. לכן כתיב מתחלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם היא נשמה הראשונה ואח"כ כתיב ונתתי בכם זו התוספת משלי ושייך בה לשון נתינה וק"ל:

והנה רעש. נרא' לומר דכשהנשמה חוזרת אליו ממונה עליה המלאך וכשהמלאכים ביחד הוא רעש כדכתיב לא ברעש ה' וק"ל:

מד' רוחות באי הרוח. אי' בגמ' רוח צפונית הוא פתוח וכו' ע"ש ואמ"ו ז"ל דהנה הקב"ה משמר את האדם מן החטא ולולי כן חלילה שלא היה תקוה לאדם אלא שהקב"ה משמרו מג' רוחות לבד אבל רוח צפונית פתוח אין הקב"ה משמרו ויש ביד הס"א אחיזה לשלוט בו. וזהו כי בצלם אלהים עשה את האדם שעיקר יצירה באדם הוא במ"ם לכן מ' יום הוי יצירת הולד ומתחלה הוא כצל לבד ועכשיו הוא כמ"ם פתוחה שהקב"ה אינו משמרו אלא מג' רוחות אבל לעתיד יהיה מ"ם סתומה שהקב"ה ישמרהו מכל ד' רוחות וזהו מד' רוחות באי הרוח והבן:

ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה וכו' עיין בפסוק. וכן איתא בגמ' דתחיית המתים אמת היה אבל למשל היה ונר' לפרש דאי' בגמ' השבעתי אתכם בנות ירושלים שלא תדחקו את הקץ. ויובן עפ"י מ"ד אין בן דוד בא עד שיהא הדור כולו זכאי או כולו חייב. וזהו הפי' שמא יאמרו ישראל נהיה אנחנו כולנו רעים וחטאים כדי שיבא הגואל וזהו השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ. ועפ"ז יובן על שישראל השתחוו לצלם בימי נ"נ וח"ו לא עבדו ע"ז אלא כוונתם היה לטוב שיהיו כולו חייב ויבא הגואל ואח"כ בשומם על לבם זאת שעברו על השבועה אמרו אבדה תקותנו. לכן היה תחיי' זו למשל להם שלא יתיאשו מחמת זה שהרי המתים הללו הם היו שבט אפרים שדחקו את הקץ ויצאו קודם זמנם ואעפ"כ החי' אותם הקב"ה ואף אתם אל תתיאשו וחזרו בתשובה שלימה ותקובל לרצון לפני אלהיכם וא"ש וק"ל:

הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי. אי' בגמ' מתי ח"ל יהיה להם צער גלגול מחילות לפי שעיקר התחי' היא בטל הבא מאת ה' ובח"ל אין יורד טל של ברכה כדכתיב כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה. ולכן הוצרכו

לגלגול מחילות לא"י ובני א"י הם נקראין עמי וזהו בפתחי את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי דהיינו לא"י וזהו והבאתי אתכם אל אדמת ישראל במהרה בימינו אמן:

הפטרת שביעי של פסח

והיא הפטרת האזינו

וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול. נר' ליתן טעם על חלופי נוסחאות אשר ישנם בין השירה הכתובה בשמואל להכתובה בתהלים סימן ח"י כמבואר במס' סופרים. והטעם הוא ע"פ מה דיסד הפייטן בתפלת מוסף דר"ה היום הרת עולם וכו' אם כבנים אם כעבדים אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים וכו' והענין הוא דאם ברא חטא אבוה לקייה ומנהג עמו בחסד כרחם אב על בנים. ואם עבדא דמריד נפיק בקולר הרי עונשו חמור מן בנו. ואולם יש מעלה יתירה בעבד שהאדון מראה לו כל שכיות החמדה אשר במסתריו כדאי' במדרש וימת משה עבד ה' מלמד שהראהו אדון הכל למשה את כל גנזי אוצרות החכמה. וזהו ההפרש בין נביא לרה"ק. כי הנביא מוציא מכח לפועל הדבור ואולם אינו משיג יותר מן הקול. אבל ברה"ק משיג את כל סוד עמוס וכמוס אבל אינו מוציא מכח לפועל. וזה דאמרינן בגמר' במ"ש דניאל וראיתי אני דניאל לבדי את המראה ואנשים אשר עמי לא ראו ואמרי' שם איהו עדיף מינייהו דאיהו חזי ואינהו לא חזו דהיינו שרה"ק שורה עליו ואינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאים ר"ל שהם היו בתואר נביאים כנ"ל. ואולם הרה"ק קודם במעלה מנביא כי הוא משיג כל גנזי אוצרות החכמה ולכך יסדו אנשי כנה"ג בתפלת מוסף דר"ה במלכיות זכרונות ושופרות תלתא פסוקי מן התורה ומן הכתבי קודש ואח"כ מן הנביאים. ולכך נקראין כתבי הקודש שנכתבו בעט סופר מהיר מה שהשיג ברה"ק. ודוד המע"ה פעמים היה משתמש ברה"ק ולפעמים היה במדרגת נביא. והשירה דשמואל היה במדרגת נביא דכתיב וידבר דוד. ושירה שבתהלים שר ברה"ק דכתיב לעבד ה' לדוד ולא נאמרו בפרק אחד לכך יש חילופי גרסאות ביניהם והבן:

ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לי. פי' מפני דהכופרים בדת ילעגו בפיהם לישראל על הניסים אשר נעשו להם שהמה בדרך הטבע ואומרים שהמה מקריים ההווים בעולם בלתי השגחה כמו שאנו רואין דלפעמים יסער רוח גדול בים על צי אדיר וישבר אותו ונצולו המלחים אשר עליה בתחבולה והם זרע מרעים האמור יאמר שלהם נעשה נס. ואולם זהו אם הפורענות ג"כ בדרך מקרה אז יש לומר שלא היה המופת בהשגחה. אבל אם הפורענות הוא נגד מקרי העולם כגון איש אחד ירדוף אלף לו חכמו ישכילו זאת שגם

הנס הנעשה הוא בהשגחה פרטית. וז"ש דוד ה' סלעי ומצודתי הכוונה שהקב"ה פירש מצודתו עלי שלא כדרך המקרה שבן יקום על אביו להרגו ובתוך הצרה הוא מציל אותי במופת גדול וזהו ומפלטי לי וא"ש:

אלהי צורי אחסה בו. פי' מפני דאדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז איך יזכה עם אל ואיך יצדק בדין. ואולם בזה הענין יוכל להפיל תחנתו לפני האל ית' כמ"ש איוב התמאס יגיע כפיך שהקב"ה ירחם על מעשה ידיו וז"ש דוד אלהי צורי הכוונה שאתה יצרתני לכך אחסה בו בזה אחסה וק"ל.

באופן אחר נרא' עפ"י מ"ד בגמ' ואעשך לגוי גדול זהו שאומרי' אלהי אברהם ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זהו שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמים בכולם תלמוד לומר והיה ברכה בך חותמים ולא בכולם ע"כ הגמרא. וענין הוא מה שהבטיח הקב"ה לאברהם מפני דזכות אברהם היא מעולה שבכולן דא היא מסטרא דחסד ועולם חסד יבנה ויצחק הוה דין דקיבל דין דכתיב ותכהינה עיניו על שהוליד עשו ויעקב הוא רחמים אבל לא כמדרגת אברהם. ובגולה היה לנו כל השלש והיינו חסד דין ורחמים. ואולם הגאולה השלימה תהיה בזכות אברהם והיינו חסד וזהו דאמרי' בגמרא יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ר"ל הגאולה העתידה ולא בהם דבחסד עולם ירחם אותנו. ואברהם נקרא צור דכתיב הביטו אל צור חוצבתם וז"ש דוד על הגאולה אלהי צורי אחסה בו הכוונה אלהי אברהם יהיה לי למגן ולמחסה בעת צאת ישראל מן הגאולה וא"ש:

וקרן ישעי משגבי ומנוסי. פי' ע"פ מ"ד במד' וקרן ישעי על שאני נמשח בקרן ויש ליתן טעם דאי' בגמ' דאמרה חנה בתפלתה רמה קרני בה' קרני ולא פחי שאול נמשח בפח לא נמשכה מלכותו דוד שנמשך בקרן משכה מלכותו ודוד מלך לעולם. והענין הוא דפך היא כלי חרס וכיון שנטמא אין לו טהרה אלא בשבירה ולכך כיון שחטא שאול פעם אחת נקרע מלכותו. אבל קרן הוא כלי עצם ויש לו טהרה וזהו דאמרי' בגמר' דוד בשתים ועלתה לו שאול באחת ולא עלתה לו. וז"ש וקרן ישעי על שאני נמשחתי בקרן זו היא ישעי משגבי ומנוסי וא"ש:

באופן אחר נר' ע"פ מ"ד בגמ' דחולין שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היה לו במצחו ותמוה ונראה דאי' בגמ' דנדה כל שיש לו קרנים יש לו טלפים הכוונה דבהמות טהורות יש להם קרנים ואשר איננה טהורה אין לה קרנים. והענין הוא דקרן נבט ועולה למעלה ומורה על עילה עליונה שהוא מושל בכל. ולכך טהורות יש להם קרן וטמאות הולכין שחוח ומעולל בעפר קרנם. ואי' כל השופרות כשירים חוץ משל פרה והטעם הוא מפני

דכל הקרנים הם עצם אחד ומורין על אחדות האל ית' ולכך יש לתקוע בשופר לרצות אחד באחד ושאנו מאמינים באחד. אבל שופר של פרה הוא מחובר מעצמים רבים ואינם אחד ומורה על פירוד עולם הגלגלים ולכך פסול לתקוע בו וז"ש יונים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל כי קרן השור מורה על פירוד הנ"ל. וזהו כוונת הגמ' שור שהקריב אדה"ר קרן אחת היה לו במצחו הכוונה שהיה עצם אחד ולא היה מורה על פירוד כנ"ל. וז"ש דוד וקרן ישעי' ר"ל כמו שהקרבן הוא אחד הוא ישעי משגבי ומנוסי שלא עלה בלבי אלא אחד וא"ש.

מושיעי מחמס תושיעני. פי' דאי' בגמ' דסנהדרין כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו דהיינו שמותר ליקח שדות מן בני עמו והק' תוספ' א"כ למה נענש אחאב על כרם נבות הא מותר לו וא"כ הוי נבות מורד במלכות וחייב מיתה ותיר' תוס' הא דאמרי' דמותר היינו מלכי בית דוד כי להם משפט המלוכה אבל מלך ישראל אסור. ועי"ל דוקא בלא דמים מותר לו ליקח שדה אבל אם נותן דמים אסור ואחאב ביקש לקנות ממנו לכך נענש. ולהלכה למעשה קיי"ל כשני התירוצים של התוס'. ואי' גזלן לא יהיב דמי חמסן יהיב דמי. ומלכי ב"ד הם מותרין ליקח בלא דמים אבל בדמים אסורים ולא שייך בהם דין חמסן וז"ש דוד מושיעי מחמס תושיעי על שזכיתי להיות מלך וק"ל:

מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע. פי' דאי' בגמ' דתענית שמואל הקטן גזר תענית התפללו וירדו גשמים אמר דזו אין שבח של צבור. ומסיק שם דמשבחת היא אם נענים מיד קודם שסיימים תפלתם כמו ר' חייא ובניו. וז"ש דוד מהולל אקרא ה' הכוונה כל זמן שאני מהלל לה' ומיד אויבי אושע ולא הוצרכתי להמתין עד שסיימתי תפלתי וק"ל:

כי אפפוני משברי מות ונחלי בליעל יבעתוני. פי' דיש שני מיני רשעים. יש רשעי ארץ שאומרים איתיו יין נקחה ונסבאה שכר ויתענגו בתענוגי עולם כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולעולם יחיו ושוכחין יום המות אשר פתאום לקבר יובל. ויש שאומרים שחוט בקר הרוג צאן ונדרכה קשת לירות במו אופל לישרי לב כי מחר נמות וזהו חלקנו מכל עמלינו ועליהם אמר איוב המחכים למות וכו' ישישו כי ימצאו קבר. וז"ש דוד כי אפפוני משברי מות המחכים למות. משברי כמו מסברי מגזרת סבר ותוחלת דאותיות זסשר"ץ מתחלפין דהם ממוצא אחד. ונחלי בליעל הם הרשעים גמורים יבעתוני. ובליעל הם הרשעים כדאי' בגמ' כל שהוא שכור כאלו עע"ז כתיב הכא יצאו אנשי בליעל וידיחו וכתיב אל תתן את אמתך לפני בת בליעל לפי שחשבה עלי לשכורה. ונ"ל טעם מפני דביארו חכמי ההגיון דמלת בליעל היא מלה מורכבת וענינו בלי עול דהוא כמו פורק עול שמים מעליו. וכן הוא ענין שכור אשר מסך נפשו ביין ויצהלו פניו ושמחה ותאוה

במעונו והוד נחרו אימה ולא זכר אל הונו ולבו לא שם אל קלונו. ברעם וברעש יגוע ארץ ולא יחרד מקול צוחה ופרץ כי דעתו נטרפה ודבריו לא בהשכל ואין לו עול מכל וזהו בלי עול וז"ש כאלו עע"ז והיינו בליעל וק"ל:

חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות. פי' ע"פ מ"ד במד' אמר משה פרשת נגעים למי א"ל הקב"ה לרשעים ותמוה ונר' מפני דידוע דאין בעל הדין פוגע בנפשות תחלה כי ההולך רכיל בתחלה באין עליו נגעי בתים לא חזר באין עליו נגעי בגדים לא חזר באין עליו נגעי אדם. והיסורין הללו הם יסורין של אהבה כי אינו מביא מיד על גופו כדי שיהרהר את אשר עיוות ויתקן ויהיה כבראשונה. ואולם אם נגעים באין על גופו מיד אין לו תקנה בזה היסורין כי ה' חפץ לדכאו מפני שהוא רשע גמור. ופרשת נגעים אם תעיין בהם תמצא תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי בתים וע"ז תמה משה ואמר הללו למי א"ל הקב"ה הללו לרשעים דלהם אין חקנה ונענשין מיד בנגעין בישין על עצמם. וידוע דמצורע חשוב כמת וז"ש דוד חבלי שאול סבבוני הכוונה שיהיה שאול חלקי והטעם לפי שקדמוני מוקשי מות שנצטרע מיד על גופו כי ו' חדשים נצטרע כדאי' בגמ' וא"ש:

באופן אחר נראה דהנה אי' בגמ' דאמרה אביגיל לדוד אל נא תהי זאת למכשול בישרה לו שיכשל באשת איש ואמרה יהא רעוא שלא יכשל בי וגם דוד בירך השם על שלא נכשל בה. וצריך להבין הא באמת אמרי' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה וכבר נגזרה גזירה מן השמים וא"כ מה לי אביגיל מה לי בת שבע. ונר' דהענין הוא דהוראתו בתשובה היה היות שהיה מלך גדול וצדיק וישר וירא חטא ואין בדין שינתן לו לכך הורה דאפ"ה תשובתו מקובלת וילמדו כל העולם ממנו לעשות תשובה. אמנם אלו לא גדלה מעלתו היו אומרים שתשובת הגדול במעלה לא מהני ואין מזור למכתו כי מה בכך אם נמחל לדוד כי הוא לאו גדול כ"כ במעלה ולגדול עונשו חמור. וא"כ לא היה ח"ו תקנה לדור שלא הורה תשובה. ובעת הזאת של אביגיל לא יצא שמו בכל הארץ וע"ז בירך דוד ואביגיל שלא נכשל אז בחטא וז"ש דוד חבלי שאול סבבוני הכוונה שהיצה"ר היה מסית אותו להוליכו אל שאול תחתית וביקש לקדם לו מוקשי מות והיינו שיקדם לחטוא באביגיל ואולם השם שמר אותו מכל פגע רע וק"ל:

בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע וישמע מהיכלו קולי וכו'. פי' עפ"י מ"ד בתהלים דאמר המשורר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם ה' ברצונך העמדת להררי עוז הסתרת פניך הייתי נבהל. והענין הוא דיצר לב האדם רע מנעוריו ואין איש יכול לעמוד ביצרו כי מלך גדול בונה דייק וישפוך סוללה על עיר קטנה ואנשים בה מעט ואלולי הקב"ה עוזר

לו לא יוכל לעמוד בו והוא הנותן ליעף כח ללחום את מושל העיר. ויצה"ר נקרא הר כדאי' לצדיקים נדמה להם כהר. וז"ש אני אמרתי בשלוי כשהיה לי שלום מן היצה"ר בל אמוט לעולם כסבור אני שכבשתי את יצרי ואולם ה' ברצונך העמדת להררי עוז הכוונה שאתה גערת ביצה"ר שנקרא הר. ואני בער ולא אבין את זאת ואמרתי נסני נא ובמקום גדולה אעמוד שאוכל לעמוד בנסיון כאברהם. וכאשר הסתרת פניך הייתי נבהל ושגיתי בחטא. וז"ש דוד בצר לי אקרא ה' ר"ל בעת שצר לי הצורר צר לי מאוד אקרא ה' ואל אלהי אקרא וישמע וכו' וק"ל:

ויתגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו וכו'. פירו' ע"פ מ"ד בראשית ברא אלהים את השמים וכו' והארץ היתה תוהו ובוהו ואי' בזוהר תוהו ובוהו זהו העכו"ם אשר תוהו המה וביקש הקב"ה לחרוב את העולם וכיון שצפה במשיח ב"ד ויאמר אלהים יהי אור זהו אורו של משיח. וזהו דאמרינן בגמ' היכא יתיב משיח בשערי דרומי הכוונה דמפני מלכות רומי היה העולם מוכן להחריב ואולם אורו של משיח יתיב בצדו. ואויבי דוד בקשו לגרש אותו מהסתפח בנחלת ה' ונשמת דוד היא נשמת משיח והם ביקשו לגרש אותו וז"ש ויתגעש ותרעש הארץ כי העולם אינו עומד אלא בזכות דוד ולכך מוסדות השמים ירגזו וכו' וק"ל. ואיתא בגמ' רעישת הארץ מנין ומסיק שם כשהקב"ה מכה כף אל כף. ונראה לפרש הענין לפי דבדרך הטבע תרעש הארץ באם יתרבה יסוד הרוח והמים בארץ הארץ מתנועע הנה והנה כי יסוד עפר בטל בהן. ויסודות נקראין כף של הקב"ה וזהו כוונת הגמרא כשהקב"ה מכה כף אל כף היינו שהיסודות יפגשו זה בזה וא"ש:

ועוד אי' בגמ' רעשת הארץ היא כשהקב"ה נוטה שמים ירגז הארץ ותמוה. ונראה מפני דשאל המלך כוזר להחבר איך תולה הארץ על בלימה א"ל החבר דע כי שמים וארץ מאומרא' נבראו ומין מוצא את מינו והשמים מקיפין את מרכז הארץ ככדור ומושכין אותה מכל צד וא"כ הארץ עומד באמצע' וזהו כוונת הגמ' כשהקב"ה נוטה שמים אז ירגזו הארץ לעמוד באמצע. ואית' שקבלה היתה ביד הקדמונים אם תרעש הארץ אז יש חרון אף בעולם וידוע דמלך תחילה לדין וז"ש דוד ששמחו אויביו כשתרעש הארץ לפי שאמרו כי חרה לו ויש חרון אף בעולם וחל על המלך תחלה. ואולם הקב"ה ברחמיו וחסדיו מחל לי וכבה מדה"ד וזהו עלה עשן באפו דהיינו שכבה האש וק"ל:

עלה עשן באפו. פי' דהיה אש של מדה"ד מתלקחת ונכבה מיד דאם כבה האש עולה העשן. ואי' במתן תורה והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו וכו' ויחרד כל העם אשר במחנה לפי דבשעת מ"ת היה קצף גדול דהקב"ה החזיר התורה על

כל אומה ולשון ולא רצו לקבלה וגם ישראל עמדו בתחתית ההר דאם לא יקבלו ישראל התורה תהא שם קבורתם והיה אש של מדה"ד גדול מאד וע"ז חרדו ישראל. ואולם עלה עשן באפו הכוונה דכבה מדת הדין ובעת הקצף היה רחמים מיד וזהו אמר עלה עשן באפו וק"ל:

ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו. פי' דאי' דמשה ראה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל ותמה אב הנביאים מדוע לא יבער הסנה ואולם הקב"ה השיב לו דאש שלמעלה אוכלת אש ואינו מכלה וז"ש ואש מפיו תאכל שהיא אוכלת אש של מעלה ואין מכלה וגחלים בערו ממנו וק"ל:

ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. פי' ע"פ מ"ד ויגבה ה' צבאות במשפט מרחם על בריותיו ומרחק מדה"ד ואולם אם הדין יורד בשפלים הוא יורד ואולם במעונו הוא שמחה וחדוה ודיצה ורנה ואין דין כלל במעונו. וז"ש ויט שמים וירד המדה"ד וזהו וערפל זו חשכת הדין תחת רגליו וק"ל:

וירכב על כרוב ויעוף. פי' מפני דרחמי האב על בנו הקטן הוא יותר מאם הוא גדול. וכמו כן הוא ענין ישראל אצל אביהם שבשמים. דאמר הנביא כי נער ישראל ואהבהו וכן אמר המשורר בני אתה אני היום ילדתך הכוונה כאלו הוא נער ורחמי אב הם ביותר. וידוע דבמרכבה הוא אפי רברבי והוא פני אדם לארבעתן וכרוב הוא אפי זוטרי והוא נער. וז"ש דוד דאף בשעת הדין וברוגז רחם תזכור וירכב על כרוב ויעף כאלו ישראל הם נער ורחמיו יותר. וזהו שיסד הפייטן היום הרת עולם הכוונה כאלו היום נברא העולם ורחמי האב יותר ויזכו עי"ז במשפט וק"ל.

וישת חושך סביבותיו סוכת חשרת מים עבי שחקים. פי' ע"פ מ"ד בבית שני היו משתמשין בבת קול החוזר. והענין הוא של ב"ק נצייר אותו בדבר גשמי ומיניה תבין על הרוחני. דע כי חוש הראות יש לו שתי מניעות. אם האור היותו בריר ביום ומגיע אל עינו מונע הקוים היוצאים מן העין וישאר בלא חוש והוא מנחי עין הפעל ומניעה השנית היא החושך לילה כאשר הגיעה אל עינו ג"כ מונעת הקוים כי נופל ממש אל עינו. ואולם בריחוק מקום באם לא יוכל האור המתנוצץ להגיע אל עינו יוכל לראות. ואולם אם הקוין היוצאין מן העין נופלים על דבר חלק כגון על המים או מתכות מלוטש ואותו דמות אשר היה מונע סיבת הראיה כגון החמה זורחת כנגדה באספקלריא יוכל לראות. וכן הוא ענין הבת קול כי מקוצר השגת דעתינו אין אנו יכולין להשיג הרה"ק האור הגדול ונדמה לנו כחושך. ואעפ"כ מקצתו היו משיגין דהיינו הב"ק. ואולם אב הנביאים השיג יותר מכל הנביאים והוא ראה באספקלריא המאירה ושארי הנביאים ראו באספקלריא

שאינה מאירה. וידוע דהקשת ביום הענן הוא באם העבים ימלאו מים וניצוצי החמה זורחות עליהם ולמולם יזריחו זו היא הקשת. וז"ש יחזקאל שראה בתוך הגולה כמראה הקשת ביום הענן דלא השיג בשלימות אור הבהיר אלא החוזר כקשת הנ"ל ובבית ראשון היה להם השגה אולם אח"כ היה פוחת והולך עד עתה שאין לנו קול וריח. וז"ש דוד על בית שני וישת חשך סביבותיו שהיה לנו כחושך מפאת מיעוט שכלינו. ואולם עוד זאת היה סוכת חשרת מים דהיינו ב"ק היו משיגים כמו הרואה במים כנ"ל ועבי שחקים היינו כמראה הקשת ביום הענן כך היו משיגים הב"ק וא"ש:

מנגה נגדו בערו גחלי אש. פי' דאי' בזוהר בקדרותא דצפרא יבא לנו הגואל צדק. והרצון בזה דידוע קודם שהבריק השחר נעשה חושך גדול אשר כמוה לא נהיתה כל הלילה ומתוך החשך העב ההיא עולה עמוד השחר. וככה יהיה הגאולה העתידה דבתחלה יהיה צרה גדולה לישראל ומתוך צרה ימציאם פדות. ואין הקב"ה שופט לישראל במדה"ד אם לא בעת שחרית דהיינו שהשחר נגדו ואז יהיה אור. ואין כל פקידה וגזירה על ישראל כ"א ימות המשיח. ואלו היו ישראל זכאין יבא לנו המשיח היום אם בקולו תשמעו. וידוע דכוכב נוגה הוא עמוד השחר וז"ש דוד מנגה נגדו הכוונה הוא לימות המשיח דהיינו בעת צאת השחר זהו מנגה נגדו ואז מדה"ד שולט על ישראל וזהו בערו גחלי אש וק"ל:

ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו. פי' עפ"י מ"ד דהקב"ה נשבע שאינו מביא מבול על כל העולם אבל על אומה אחת מביא כמו שהביא על מצרים. והענין הוא מפני דהפורענות הבאה לעולם בדרך הטבע לא יוכל להיות על כל העולם בפעם אחת. לפי דאם הוא בדרך הטבע נמסר הפורענות לגרמיים השמים והגלגל הראשון הוא הגלגל היומי חוזר בכל כ"ד שעות וכאשר מקבל הדין על בני עולם השפל מיד מוציא מרשותו בכ"מ שהוא. וא"כ לא יוכל להיות הפורענות בדרך הטבע על כל העולם בפעם אחת. והמבול שבימי נח לא היו ע"י המזלות כי ארובות השמים נפתחו כדאית' במדרש שעמדו המזלות בימות המבול וז"ש דוד אעפ"י שעושה דין בשפלים הוא מרחם על בריותיו והיינו באם שולח הפורענות ירעם מן השמים הכוונה ע"י גרמיים השמים וא"כ אין בכל העולם כנ"ל ועליון יתן קולו היינו פוקד למזלות וק"ל:

וישלח חצים ויפיצם ברק ויהומם. פי' דגם זהו לטובת השפלים באם שולח הפורענות עליהם אינו שולח על האומה כשהן מחוברין אלא ישלח חציו ויפרידם תחלה ויפיצם זה מזה ואח"כ ברק ויהומם. וז"ש בלעם אל מואב אוי לך מואב אבדת עם כמוש כי עליך נגזר הפורענות והטעם לפי שכבר נתן בניו פליטים והם חצי ה' הבאים בתחלת הפורענות וא"כ יבא לך ברק ויהם אותך וק"ל:

ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל. פי' ע"פ מ"ד בגמר' דטיטוס שחיק טמיא הלך לרומי באניה והים הולך וסוער אמר כמדומה לי שאין כחו של אלהיהם של אלו אלא בים בא פרעה טבעו בים בא סיסרא טבעו בים אם אלהים הוא ילך עמי ליבשה יצאה ב"ק ואמרה רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע בריה קלה יש לי בעולמי ויתוש שמה והיא תנצח אותך ואמאי קרי לה בריה קלה דמעלינא אית לה ומפקינא לית לה. ויש להבין מאי היה עונשו של זה בזה על חירופיו וגדופיו. ועוד איך נפל בספק זה דבים יש לו כח וביבשה אין לו כח. ואם הוא כבש ישראל זהו היה עבור חטאם שלחם ה' ביד פשעם. ונרא' דהענין הוא דקהלת אמר כל הנחלים הולכים אל הים אל מקום שהנחלים הולכים משם הם שבין ללכת. ואלו לא הודיענו ראש כל החכמים דבר זה לא היינו יודעים דמקור הנחלים הם מן הים. דבחוש אין אנו משיגים זאת כי אנו רואין שהנחלים הולכין אל הים ואין שבין. ואולם שלמה המלך עליו השלום חקר בעוצם חכמתו ראשית ותכלית כל דבר נחקר שיש גידי הים מתחת לארץ שמקורן מן הים ונובעין מתחת לארץ והם הולכין אל הים. וטיטוס היה בקי במעשה כישוף שהשביע שידין ורוחין ואולם לאלו הרוחות אין כח לעשות דבר בים כי אם ביבשה וטיטוס היה מן הכופרים הסיבה ראשונה וסבר כי להם נתנה הארץ ר"ל לשדין מפני דלפעמים הם משנין דבר הטבע ולכך סבר שאין אלוה בארץ. ואולם בים לא היה יכול לעסוק בכישופיו ולכך אמר שיש אל אחר בים ואין כחו אלא בים דאלולי היה כחו גם ביבשה לא היה יכול לעסוק במעשה כישוף ואולם אין החוש המוחש סובל להיות מושל אחד בים ולא ביבשה א"כ איך הנהרות הם שבין ללכת מן הים ליבשה ואולם באמת בזה כפר שהנהרות הם שבין מן הים אלא סבר דמעלינא אית להו הכוונה שהם הולכים אל הים ומפקינא לית להו דאין שבין ללכת מן הים ליבשה. וע"ז נענש מכ"מ ביתוש דמעלינא אית לה ומפקינא לית לה וכן יאבדו וכו'. ואולם הטעם הוא למה אין מעשה כישוף שולט בים מפני דהימים הם מקבלין שפע מן הלבנה ולבנה אין מקבלת שום כישוף. והטעם הוא לפי דעו"ג מונין לחמה וישראל מונין ללבנה כי לבנה ניתנה לישראל לאותות ולמועדים ולימים ושנים ולא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וישראל שפע ימים יינקו ולהם יתייחס הימים ואולם כאשר חטאו ישראל נפגמה הים כדאי' כשנשא שלמה את בת פרעה נעץ גבריאל קנה בים ועליו נבנה רומי וזהו גורלו של עשו שנטל חלקו מן יעקב אחיו עבור חטאו ואולם לעתיד והחרים ה' את לשון ים והר שעיר יחרב וירושלים תבנה. וז"ש דוד ויראו אפיקי ים ויגלו מוסדות תבל הכוונה שנבנה כרך גדול על הים עבור חטא ישראל. וז"ש מגערת ה' מנשמת רוח אפו וק"ל:

ישלח ממרום יקחני. פי' ע"פ מ"ד דתמר ישבה בפתח עינים ויהודה הלך שם וביקש לפנות ממנה רמז הקב"ה למלאך הממונה על התאוה שיזדמן תאוה ליהודה ויצא ממנו שלשלת היוחסין מלכות ב"ד וז"ש דוד ישלח ממרום יקחני ע"י מלאך כנ"ל וק"ל:

ימשני ממים רבים. יובן ע"פ מ"ד דזכה נחשון להיות ראשון בדגלים מפני שקפץ ראשון לים ומסר עצמו על קידוש השם וי"ל טעם להבין עומק סוד זה דלכאורה הוי מאבד עצמו לדעת. לפי דכתיב ויאמר ראובן לא נכנו נפש לכו ונשליכהו באחד הבורות וכתיב והבור רק אין בו מים ואמרי' אבל נחשים ועקרבים יש בו. ויש להבין מאי הצלה הוא זה שהציל אותו לבור אשר בו נחש מעופף ואם היה בטוח שזכות אבות יעמוד לו א"כ למה טרח עצמו להשליכו לבור מלא' נחשים ועקרבים ה"ל להשליכו לבור מים. ונראה דהענין הוא דדבר זה היה מסורת ביד שבטי ישורון דעתידין ישראל לכשול במים והיה בידם כחלום בלא פתרון שלא היו יודעין באיזה מים יהיה וזהו היה הקנה אשר נעץ גבריאל בים והם מי מריבה. ואולם השבטים לא היו יודעין ולכך שמר ראובן את יוסף מלהפילו לבור מים כסבור שמא ח"ו עתה יהיה הפורעניות הזה ואיהו גרם בנזקין. וזהו ענין דישראל כאשר באו לים קסברי עתה יגבה ב"ח את חובו ולא רצו לילך לים ומסר נחשון עצמו על קידוש השם ואמר אם נגזר הפורענות עתה יתקיים בי חטאת הקהל הזה ולכך זכה לגדולה. ואי' כאשר קפץ נחשון לים ביקש השר להטביעו אמר הקב"ה א"כ איך יצא דוד וזהו ימשני ממים רבים וק"ל:

יצילני מאויבי עז משנאי כי אמצו ממני. פי' מפני דשני אנשים היה קמים עליו והם דואג ואחיתופל דואג אמר שטעה בדבר הלכה במה שאמר שהבהמ"ק יהיה באמצע ההר ודומיהן. ובאמת הוא טעה ברוחב לבבו והורד שאול גאונו. ואולם אחיתופל היה גדול ממנו שקרא אותו אלופי ומיודעי ולבסוף נטרד כמבואר ועליהם אמר דוד יצילני מאויבי עז הכוונה אויב שהוא עז פנים לחצוף גבר על הוראתו באין מבין ומאיליו יתכבד עצמו וביקש להרבות כבודו. וירד אל שאול הודו. כי לא נתן תודה והוא מעזי פנים הנ"ל ומשנאי כי אמצו ממני זהו אחיתופל שהיה גדול ממנו ולבו היה חורש און וחציו לדולקים יפעל וק"ל:

יקדמוני ביום אידי ויהי ה' משען לי. יובן עפ"י מ"ד מעביר ראשון ראשון לחטאים והענין הוא דאם אדם חטא ולא עסק בתחלה בתורה ואח"כ הוא עוסק בתורה אין התורה מגין עליו כי זהו ענין ולרשע אמר אלהי' מה לך לספר חקי. אבל אם עוסק בתחלה בתורה ונכשל בחטא התורה מגינה עליו וזהו דאמרי' אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ ואולם הקב"ה מרחם על בריותיו ומעביר החטאים אשר המה ראשון קודם שעסק בתורה כי

היכא דתגין התורה עליו על השאר אשר עשה ויוציא לצדק דיננו. וז"ש דוד יקדמוני ביום אידי הכוונה שהעבירות הם קודמין לתורה וזהו יום איד שלו ואולם הקב"ה מעביר אותן וז"ש והיה ה' למשען לי וק"ל:

ויוצא למרחב אותי יחלצני כי חפץ בי. פי' מפני דכאשר רדף אבשלום לדוד עבר את הירדן אל ארץ סיחון ועוג וסיבה מאת ה' היה שלא רדף אחריו יותר כדי שלא ילך דוד לח"ל כי ארץ ראובן גד שם היה ויוכל עוד לשאוב רה"ק אבל בח"ל חשכו הרואות בארובות השמים וארץ סיחון ועוג נקרא ארץ רחבת ידים כמבואר וז"ש דוד ויוצא למרחב אותי הכוונה לארץ סיחון ועוג והטעם יחלצני כי חפץ בי וק"ל:

כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי. פי' ע"פ מ"ד דאשכח אליהו ז"ל להההוא מרבנן א"ל מאי טעמא לא אתא משיחא וכו' א"ל חזי כמה בתולות נבעלו בנהרדעא א"ל והקב"ה מאי אמר א"ל לפתח חטאת רובץ א"ל והשטן מאי אמר א"ל שטן לית ליה רשותא לאשטוני ביוה"כ דהש"טן עולה שס"ד והשנה היא שס"ה ימים בההוא יומא לית ליה רשותא. ויש להבין הענין דאמרינן דהקב"ה אמר לפתח חטאת רובץ א"כ יהיה חסד אל כל השנה ולא ידין אותנו כלל מטעם שהיצה"ר אונסו. ועוד למה באמת בהאי יומא לית ליה רשותא דלמא ביומא אחרינא ונראה דהענין הוא דאם אדם הולך בדרכי ה' כראוי ופתאום בא אליו רב החובל ומבקש לאבד אניה קטנה ובמתג ורסן מוליך אותו לשמוע אליו כה"ג וודאי יצה"ר אונסו ורחמנא פטריה ואולם אם בני אדם הולכין אחר ההוללת וסכלות וילפת אורחות דרך תוהו ובוהו לא דרך בה בן משכיל וחור קרא לגנב נפשות מישראל והתעמר בהן ומכרו לשר בית הסוהר אשר אסירי המלך אסורים שם בבור תחתית וע"ז הענין הם נידונין. וזהו שיסדו אנשי כנה"ג על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר כי הוא מעורר את היצה"ר. וז"ש אליהו ז"ל ביוה"כ ישראל פרושים מדרך עולם ואם יכשלו בחטא הוא באונס וע"ז אמר לפתח חטאת רובץ וגם לשטן לית ליה רשותא מפני דנעשה באונס. אבל בכל השנה אין זה טענה. וז"ש דוד כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי כי שגיתי בחטא דרך מקרה באונס והלכתי בדרך ה' וק"ל:

ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני. פי' ע"פ מ"ד דבא נתן הנביא אל דוד ואמר אליו עשיר ועני היו ונטל העשיר את הכבש אשר לעני וכו' ויש להבין למה סתר את חטאו בדרך משל הא עונשו חרוץ בתורה לא תנאף ונר' דהענין הוא דודאי דוד לא חטא באשת איש כלל מפני דכל היוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו ואולם פורץ גדר עולם היה דמנהג עולם היה שלא יארסנו אחר ולכך אמר לו משל שהוא ג"כ נגד מנהג עולם כגון ולרש אין כל וכו' וז"ש דוד ואהיה תמים לו הכוונה דנגד הקב"ה לא חטא כלל כי אם נגד

מנהג עולם ולו אני תמים. וגם ז"ש וישב ה' לי כצדקתי כבורי לנגד עיניו הכוונה לנגד הקב"ה וק"ל:

עם חסיד תתחסד עם גבור כו' עם נבר כו'. פי' דהודיע לנו דוד למה זה ועל מה זה שאול באחת ועלתה לו ודוד בשתים ולא עלתה לו. היות דשאול לא עשה לפנים משוה"ד הכוונה שלא מחל לאדם כלל אבל דוד מחל לכל אויביו כשבאין בידו לכך זכה לזאת ומפרש דהקב"ה משלם מדה כנ"מ וזהו עם חסיד דמי שהוא חסיד ועושה לפנים משוה"ד גם אתה תתחסד עמו עם גבור תמים הכוונה שהוא תמים אבל לא עשה לפנים משוה"ד גם אתה תתמם וק"ל:

ואת עם עני תושיע. דידוע דדוד חטא כדי להורות תשובה ליחיד וזהו ואת עם עני מן המצות תושיע וק"ל:

כי בך ארוץ גדוד באלהי אדלג שור. פי' מפני דהמלכות הנכונה היא שיהיה מלך מן יוסף תחלה ואולם דוד קיבל על עצמו יסורין ונס לפני אויביו כדי למרק נפשו ויהי' הוא מלך וז"ש באלהי אדלג שור הכוונה במדה"ד שנקרא אלהי אדלג מלכות יוסף שנקרא בכור שור וק"ל:

האל תמים דרכו. פי' דאי' במדרש לעתיד מביא הקב"ה כל חיות טמאות ושוחטן לצדיקים ואומר להם תורה חדשה מאתי תצא ותמוה ונר' דאי' ותקח רצפה בת איה ותכסה את בני המלך אשר הוקע אותם דוד שלא ירד הגשם עליהם זש"ה הצור תמים פעלו ונראה דהענין הוא דכל מה דאסר לן רחמנא שרא לן מפני דתמים פעלו ואת זה לעומת זה עשה אלהים וכתיב בתורה לא תלין נבלתו על העץ ובני המלך היו על העץ כל ימי קציר חטים מפני קדוש שמו שיאמרו למה הם תולין והתשובה כי הם בני המלך ואין משא פנים בדבר אעפ"י שהם בני מלך אם חטאו מקבלין עונש וזהו קדוש שמו וכה"ג כל מה דאסר לן שרי לן מפני דתמים פעלו. וזהו כוונת המדרש הצור תמים פעלו להודיענו דכל מה דאסר לן שרי לן. וזהו כוונת המדרש כאן האל תמים דרכו הכוונה שתמים דרכו וכל מה דאסר לן שרי לן וזהו לעתיד הקב"ה מביא כל חיות טמאות ומתירן דכל מה דאסר שרי כה"ג מפני דאמרת ה' צרופה ויובן המשך הפסוק וק"ל. באופן אחר נר' דאי' בפרקי אבות בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר א' יוכל להבראות אלא להפרע מן הרשעים וכו' וליתן שכר טוב לצדיקים ורבים נתקשו בזה דפתח התנא ומה ת"ל משמע דהבריאה הוצרך להיות כך רק דקשה מה ת"ל. והדר קאמר והלא במאמר א' וכו' ומאי קא משני דהקו' במ"ע למה כתבן עשר מאמרות ונראה דאי' בגמ' עולם נברא בה"א כדי ליתן שכר טוב לצדיקים והגמ' תמוה ונרא' דאיתא בשעה

שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב נעשה אדם א"ל למה אתה נותן פ"פ למינים א"ל הקב"ה כל הרוצה לטעות יטעה וצריך להבין הא הקב"ה לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחי ומרחם הוא על בריותיו ואיך יתן מקום לטעות. ונרא' דיוצר את הכל בחכמה המציא תרופה לרשעים לזכות אותן בדין כי שגגה היא. ואלו כתיב אעשה אדם לא היה מקום לטעות וגלוי וידוע הי' לפניו דאפ"ה יטעו אחר ההבל ובתועבת יכעיסוהו ולא היה מקום לזכותן בדין לכך אמר למשה כתוב וכל הרוצה לטעות יטעה ויש להם על מה שיסמוכו על מה עשו ככה כדי שלא יכלה אותן מדה"ד ואולם בז' עולמות אין ספק בידם שהקב"ה אחד וכל יכול ויודעין רבונם ומהללין ומקלסין ומזמרים למי שבראם. ואולם בשפלים נפלו כמה ספקות בהבלי העכו"ם זה אומר בכה וזה אומר בכה. וזהו כוונת הגמ' דהעולם השפל נברא בה"א ר"ל ה"א השאלה השמים שמים לה' ונפלה טעות בדפוס גולם האדם והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ולא היה רוח אחרת עמם וכפלים יקחו שכר טוב ולכך נברא עולם בה"א כדי להתענג בטוב נפשם בעולם התחייה ולרשעים נתן מקום לטעות לזכותם בדין וזהו כוונת התנא בעשרה מאמרות נברא העולם ומה ת"ל פי' למה כתב ככה ונתן מקום לטעות לומר ח"ו עשר רשויות הן כנגד עשרה ויאמר ומפרש דלכך נכתבו כדי ליתן שכר טוב לצדיקים שלא עלתה ספק בלבם ולפרוע מן הרשעים דאי לא כתיב עשרה מאמרות לא היה להם תקומה כלל ומיושב קו' המפרשים וז"ש דוד אמרת ה' צרופה הכוונה שנתן מקום לטעות והטעם על מה עשה ככה ומפרש מגן הוא לכל החוסים בו שיהיה למגן להם כי מי אל מבלעדי ה' ומי צור זולתי אלהינו וק"ל:

האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכו. פי' דכבר בארנו לעיל דהקב"ה הוא עוזר לצדיקים להלחם נגד היצה"ר וז"ש דוד האל מעוזי חיל באלהי בעזרי ואם הסתיר פני ממני הייתי נבהל ויתר תמים דרכי ויתר מגזרת ראה ויתר גוים ק"ל:

משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני. פי' דאי' למנצח על אילת השחר זו היא אסתר דמה אילה רחמה צר והקב"ה מזמן לה נחש להכישה ברחמה כך ישראל היו טבועין בחטא והקב"ה מזמן להם מלך כהמן שיחזרו בתשובה והנחה למדינות עשה וכן היה בדוד דכל ימיו היה בצער כדי שיכון מלכותו לו ולזרעו עד עולם וז"ש משוה רגלי כאילות שרחמה צר והקב"ה מזמן לה נחש כך הייתי שרוי בצער כדי על במותי יעמידני שתתקיים מלכותי וק"ל:

מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרועותי. פי' ע"פ מ"ד בגמ' דאמר מפיבושת לדוד לא עליך אני כועס אלא על מי שהביאך בשלום ר"ל על הקב"ה ונר' לפרש הגמ' דאי'

דורו של שאול היו צדיקים גמורים ועל שהיו מקבלין לה"ר היו נופלין במלחמה מפני דמלשינות הוי אומנתו של נחש ונחש הביאה להט החרב המתהפכת לעולם ועונש לשון הרע הוא שנופל בחרב כי החרב מתהפך ולכך דורו של שאול היו נופלין במלחמה ודוד חלק שדה מפיבושת לפי שדברו עליו סרה וז"ש מפיבושת לא עליך אני כועס כי אתה צדיק בעיניך שלא קבלת לה"ר והעד שבאת בשלום ואלו קבל לה"ר לא בא בשלום. אבל אני כועס על מי שהביאך בשלום כי הוא יודע כל תעלומות ואין נסתר מנגד עיניו והוא יודע שהי' לה"ר ולמה הביאך בשלום. וז"ש דוד מלמד ידי למלחמה ר"ל שאני מתגבר במלחמה והטעם ונחת קשת נחושה זרועותי ר"ל כי בכחי שברתי קשת של נחש דהיינו לה"ר ולכן אני מתגבר וק"ל:

ותתן לי מגן ישעך. פי' ע"פ מ"ד והמה בוכים פתח אהל מועד פי' בתרגום יונתן ואינון בכיין וקריין שמע ר"ל שקראו ק"ש לפי דק"ש מבטל כל הרהורין בישין וזהו ויקח רמ"ח בידו. והענין של שמע הוא שמייחד את השם בלבבו באמרו ה' אחד כי אחד רומז על סיבה ראשונה שמושל בכל וזהו סיבת מניעה לקדמוי העולם לפי דבעולם השפל אין דבר נברא אלא בד' יסודות גשמי ולעומת זה הן למעלה ד' יסודות רוחני וזהו סוד חי"ת דהיינו ד' יסודות למטה וד' יסודות למעלה. ודל"ת מורה על ד' ריחות העולם והאלף שבתחלה זהו סיבה ראשונה שמושל בכל ומילא את כל. וזהו כוונת הגמ' באמרם שאדה"ר אחר החטא משתעי בלשון ארמית דמבואר דאדה"ר כאשר חטא כפר באחדות ואחד בלשון ארמיא הוא חד חסר אל"ף והוא כפר באחדות ולכך היה משתעי בלשון ארמי. וזהו מבואר דאין כל חדש תחת השמש בשפלים שהוא מחובר מן ד' יסודות וכל מחובר יש לו ג' קטורים ור"ל אורך ורוחב וגובה והן שש קצוות מזה ומזה וזהו ענין מגן דוד כי מגן יש לו שש קצות ורמז למלכות בית דוד שיש לו שני כסאות כסא למטה בשפלים וכסא למעלה. וזהו דכתיב וישב שלמה על כסא ה' מלמד שמלך בעליונים ובתחתונים ר"ל על ד' יסודות למעלה ולמטה. וז"ש ותתן לי מגן ישעך וק"ל:

וענותך תרבני פי' דאי' במדרש דישראל המה גדולים מהמלאכים דכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך מי הוא גדול השומר או הנשמר והקשו רבים א"כ דוד המלך היה שומר הצאן האמר יאמר שהצאן היו גדולים במעלה ממנו. ואולם נחתו דרגא למטה ה"ל לשאול הלא הקב"ה הוא שומר ישראל ואיך יתכן זה. אלא הענין הוא דלפי גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו ולכך הקב"ה הוא שומר ישראל. ולכן היה דוד רועה צאן כדי שיהיה למוד בענוה שהיה הנשמר שפל ממנו וזהו מאמר המשורר מאחר עלות הביאו

לרעות ביעקב עמו לפי שהיה למוד במדת ענוה זכה לרעות צאן קדשים וז"ש דוד וענותך תרבני וק"ל:

תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסולי. פי' דהנה צריך להבין על ראשי עם כגון אבנר בן נר שהיו ישינים סביבות שאול במחנה איך עלתה על דעתם לשכוב ולישן ולא לשמור את משיח ה'. ואולם באמת הם שכבו סביבות שאול זה בצד זה שלא הי' יכול לבא שם צר ואויב בשום אופן כי סבבו את שאול ואולם הקב"ה הרחיב צעדי דוד ויבא אל תוך המעגל ולא הרגיש שום אדם כלל ובזה הביאה הי' קונה עוה"ב כי אויביו היו בידו ועמד על נפשו ולא עשה להם כלום וז"ש תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי כאשר הלכתי אל תוך המעגל וק"ל:

ארדפה אויבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם. פי' מפני דשאול נכשל בחטא שהחיה לאגג ולכן נקרע מלכותו ממנו אבל דוד קבל על עצמו שלא ישוב עד כלותם בהרג ואבדן גמור אך הא קיי"ל שבי קשה מכולם ואיך אמר שיהרוג אותם הא יותר טוב שיאסרם בכבל ויענם. לזה אמר ואכלם ואמחצם ר"ל שלא יהרוג אותם מיד אלא יצער אותן בתחלה וזהו ויפלו תחת רגלי וק"ל:

ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני. פי' דאי' דההעדר צריך להיות קודם לכל נברא. וא"כ אלו הי' דוד מולך מיד מלכותו היתה נפסדת ולכך מלך בתחלה שאול כדי שיכון מלכותו וז"ש ותזרני חיל למלחמה הכוונה שהי' צריך להלחם עם שאול עבור מלכותו והטעם הוא תכריע קמי זהו שאול שקם עלי תחתני והוא הי' ההעדר הקודם וק"ל:

ואויבי תתה לי עורף משנאי ואצמיתם. פי' מפני דשני מיני אויבים היו לדוד יש מהן שהיו דורכים קשת לירות להפיל ישרי לב בגלוי לעיני כל ולהם הי' דוד רודף כולם עד גמירא ואולם מין השני הי' שהיו זכו דבריהם משמן ואון ותוך תחת לשונם ואוכלי לחמו הגדילו עליו עקב ולהם הי' צריך לחזק ולבערם כי לא הי' ניכר האון. וז"ש ואויבי ר"ל אויבי הידועים לי תתה לי עורף וארדוף ואריק חרבי אחריהם אבל משנאי ואצמיתם כי הם ידעו כל מבואיו וצאתיו וצריך להצמיתם כדי לכלם וק"ל:

ישועו ואין מושיע על ה' ולא ענם. פי' מפני דאיש בליעל הולך על דרך שיחו ובעצו ישאל ומקלו יגיד לו ומקלה ומשגה עור בדרך וזהו אשר הוכשר לקבל טומאה רצוצה בוקעת ועולה וקבר פתוח גרונם ולשונם יחליקו ויצר אותו בחרט ויתארהו בשרד ובמחוגה יעשהו וכפלו ברסן אסור להוליך עמו עניים בדעת וכאשר נודעה חטאו ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות ונוהם בקול מר צורח אל קו המשפט היושר ואומר אל ה' משפטי. וז"ש יבושו ואין מושיע על ה' היינו מוסר דין לשמים ולא ענם וק"ל:

ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות ארקם. פי' מפני דיש מעלה בטיט שיש בו לחלוחית אבל אין עושין ממנו גל למחסה. ויש מעלה בעפר ארץ שעושין ממנו גל אבל אין בו לחלוחית וז"ש ואשחקם וכו' שיהפכו מן שניהם כעפר ארץ וכטיט חוצות ארקם וק"ל:
ותפלטני מריבי עם תשמרני לראש גוים. פי' מפני שהיו דנין בבהמ"ד אי דוד מותר לבא בקהל או לא ואמרו עמוני ולא עמונית וזהו ותפלטני מריבי עם. ואולם צ"ל למה בא כלל מן מואב והטעם הוא דמיניה וביה אבא ליזל ביה נרגא דלא הי' דוד יוכל לרדות באומות עד שבא מהן וזהו תשימני לראש גוים וק"ל:
עם לא ידעתי יעבדוני. פי' מפני דאין מקבלין גרים בימי דוד ושלמה מפני שולחן מלכים. ואולם גוי אשר לא שמע את שמע דוד מותר לקבלו כי באו לשם ה' וז"ש עם לא ידעתי יעבדוני ואולם הקצוצי פאה מא"י היו באים להתגייר וכחשו ואמרו מארץ רחוקה באנו וז"ש בני נכר יכחשו לי ואומרים מארץ רחוקה באנו כמו שעשו הגבעונים בימי יהושע וזהו לשמע אוזן ישמעו לי וק"ל:
חי ה' וברוך צורי וירום אלהי צור ישעי. דהנה מדה"ד הוא גבוה מן האדם לבל יקרב אליו וזהו וירום אלהי זו מדה"ד וזהו צור ישעי. ומוציאי מאויבי ומקמי תרוממני כבר בארנו דדוד הוכרח לבא מן מואב דמיניה וביה וכו' וז"ש ומוציאי מאויבי והטעם לפי שמקמי תרוממני להנקם מהם וק"ל:
ע"כ אודך בגוים ה' ולשמך אזמר. פי' דהנה אי' א"א הלל בר"ה דספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וצריך להבין הא אי' דישראל לאלתר נכתבין לחיים וא"כ אמאי ל"א הלל ואם דנעשה דין בעו"ג הא כל שירת ישראל הי' על דנעשה דין בעו"ג. ונר' דודאי אלו נגמר הדין בר"ה ודאי אמרינן הלל אבל הגמר דין הוא ביו"כ וא"כ עדין לא נגמר הדין ולהכי מדייק בלישנא ספרי חיים וס"מ פתוחין לפניו דעדיין הם פתוחים ואין נגמר הדין. ואולם אם נעשה דין באויבינו יש לנו להודות ולהלל וז"ש דוד ע"כ אודך בגוים ה' אם נעשה דין בגוים ולכך ולשמך אזמר וק"ל:
מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם פי' מפני דעו"ג מצפצפין ואומרים אל עם ישראל עד מתי תענון את נפשותיכם במאכלות אסורות לכו ואכלו עמנו והיינו לעם אחד הלא צמתם ולא ראיתם עניתם את נפשותיכם ולא תמצאו ואיה מלככם ואיה משיחכם אם קרוב הוא ימהר יחיש מעשהו ונדעה הלא לשוא שמרתם ועם קשה עורף אתם למה תהיו כאיש נדהם. וע"ז אמר המשורר למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו ואומרי' לישראל ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו ואומרים עד מתי תשכבון בין שפתים בין תנור

וכירים פקחו עיניכם. ואומרים אי אלהימו צור חסיו בו יקומו ויעזרכם. ולכן שמעו לנו ותפר את התורה אשר אתכם כי איך לא ירחם האב על הבן זמן רב כזה. והתשובה בצדו כי דוד מלך ישראל א"ל הקב"ה ע"י שמואל הנביא בני אתה אני היום ילדתיך וזמן רב הי' מטולטל בין האומות ולא מצא מרגוע לנפשו עד לבסוף בא הכבוד אליו כך בני ישראל עם קדוש ברוכי אל אשר בך בחר אל אל תערצו מקול צווחות כי ה' אלהיכם אתכם וע"ז אמר אספרה אל חוק ה' אמר אלי ע"י שמואל הנביא בני אתה אני היום ילדתיך שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ ואעפ"כ לא הי' הייעוד הזה מיד כך הי' גאולת ישראל. וז"ש מגדיל ישועות מלכו שהגדיל ה' עם דוד כשהי' מלך דהיינו כאשר ישב על כסאו ועושה חסד למשיחו עשה חסד עמו כשהי' משוח ועדיין לא ישב על כסא. לדוד ולזרעו ועוד עשה חסד לדוד קודם שהי' מלך ועשה חסד לזרעו עד עולם ובענני שמיא יבא לנו ב"ב אמן:

הפטרת אחרון של פסח

עוד היום בנוב לעמוד. אמרו בגמ' דאצטגניני אמרו לסנחרב אם תעמוד היום בנוב דעוד החטא קיים תוכל לכבוש אותם ואם לאו אל תכבוש. להבין למה דוקא היום גורם לכבוש. ונראה דהנה בסדר עולם הובא בעת שבא סנחרב על ירושלים חלה חזקיה למות. והנה מצינו שהקב"ה פוקד עון אבות על בנים הבאים מכחו. וזה החטא הריגת נוב עיר הכהנים שבא בסיבת דוד המע"ה נתייחס ושמור לדורות לזרעו אחריו למלכי ב"ד. רק זהו במספר שנים הקצובים לו כמה יחיה בהם יש לבן אחיזה בחטא אביו לענוש אותועליו ובאמת חזקיה חלה למות עד שאמר לו הקב"ה הנני מוסיף על ימיך ט"ו שנים ובאותן ימים אין ראוי לענוש בחטא אבותיו באשר שאין להם יחוס כלל לימי אבותיו. וידוע דבערב פסח בא סנחרב על ירושלים ובלילה היה מפלתו. לכך אמרו אצטגניניו דוקא לבא היום לנוב דעודנו רושם החטא קיים לחזקיה וריע מזלו. אבל למחר הוא התחלת ימים הנוספים לו ובזה אין לו לענוש על חטא נוב עה"כ ולא תוכל לו כי הוא צדיק בעצמותו וק"ל. באופן אחר נראה דהנה ענין אכילת מצה וקרבן פסח הוא לתקן חטא קין דהביא מפרי האדמה דוגמת מצה. והבל הביא קרבנו מבכורות צאנו דוגמת קרבן פסח ובהריגת הבל נגמר הדין על בכורי ישראל לעשות בהם שפטים לכך צוה המקום להזות דם פסח דפסח ה' וכו' והנה בהשפך דם נוב עיר הכהנים נתעורר דם הבל לכך אמרו היום דוקא דאז החטא קיים דבלילה יעשו פסח זכר לפסח מצרים דבזה נתכפר חטא קין וק"ל:

ינופף ידו על הר בת ציון. פי' בקסמים כמה דאת אמר וקסמים בידם והנה רש"י בחומש פירוש וירא בלק בן צפור מה ראה ראה שעמדה החמה למשה. וק' הלא הרבה ניסים נעשו למשה קריעת ים סוף וכהנה רבות. והנה ההפרש יש בין קסם למכשף הוא כך דקסם מחשב שבעה כוכבי לכת ומקטר להם ואז נתרצה להם וכישוף הוא לי"ב מזלות. רק אופן פעולתם וסיבתם הוא ביודעם באיזה מעלה החמה או הלבנה אז יעשו סגולה הנודעת להם אבל בעמדה החמה או הלבנה במשמרתם לא יוכלו לעשות סגולה ההיא. והנה בלק כל מעשיו היה בקסמים וכמ"ש וקסמים בידם. וכאשר ראה שעמדה החמה וילאו למצוא הפתח לעשות סגולה לכך שלח לבלעם לעשות כישוף. וזהו ינופף ידו בקסמים וידוע דעמדה חמה לחזקיה ט"ו מעלות. וזהו אמרם היום דוקא דאז תתבונן ותדע לעשות סגולה בקטורת לחמה אבל למחר דאז עמדה החמה ותלאו למצוא פתח הקטרת וק"ל:

ונקף סבכי יער בברזל והלבנון באדיר יפול. פי' דאי' בגמ' עתידה פרסיים ליפול ביד רומיים ופה"ג בנייהו ביד מחריבייהו ומשני אין גזירת המלך היא ותמוה האיך יתורץ בזה דקאמר גזירת המלך היא הלא שאלתו היה למה באמת גזירת המלך היא דזהו נגד השכל. ונראה דאי' בגמ' פן תדבר עם יעקב מטוב ועד רע בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא ומשני דלמא מדכר ליה שם ע"ג. ויש להבין מה איכפת ליה ליעקב אי מדכר ליה הלא צדיק באמונתו יחיה ונראה דאיתא בגמרא למה היו אמותינו עקרות שלא יאמרו האומות ברכתינו גרמה זאת שנאמר אחותינו את היי לאלפי רבבה. וידוע דכל ברכותיו של בלעם נתהפכו לקללות חוץ ברכת מה טובו לפי שאם נתקיימו הברכות אמר ע"ג שלו גרם ומדכר שמא דע"ג אבל מה טובו אהליך זהו אין שייך כלל לע"ג שלהם דכולו קודש הם בתי כנסיות ובתי מדרשות ולכך נתקיימו וזהו פי' הגמ' דלמא אדכר ליה וכו' פי' אם נתקיימו הברכות יאמר ברכותיו גרמו וישתבח שם ע"ג וא"ש. וידוע דכורש קילל ואמר אלהא ימגר כל מלך וכל עם די ישלח ידיה לחבלא בית אלהא וכו' ואם יבא הפורענות על רומיים בני עשו על דבר החריבם הבית יאמרו הפרסיים אלהינו עשה זאת לכך נפלו הפרסיים ביד רומיים וזהו המשך הגמ' בנייהו ביד מחריבייהו בתמיה ומשני אין גזירת המלך היא הרצון גזירת המלך כורש דקילל אלהא ימגר וכו' ויאמר הוא גרם זאת לכך יפלו ביד רומיים וא"ש. או יאמר דכתיב כה אמר ה' למשיחו לכורש קובל אני עליך כורש אני אמרתי הוא יבנה בית לשמי והוא אמר מי בכל עמי ויעל. ולהבין מאי איכפת ליה להקב"ה אם הוא בונה בעצמו או ע"י זולתו ונראה דזה היה חטא כורש דאלו הוא היה בונה הבהמ"ק בעצמו ובהמ"ק אינו נופל אלא ביד מלך כדכתיב והלבנון באדיר

יפול ואין אדיר אלא מלך ולא הי' מלך חשוב יותר מכורש. וסתירת בהמ"ק לעולם צריך ביד מלך החשוב יותר מהמלך הבונה וא"כ לא הי' אפשר שיחרב הבהמ"ק כי מי גדול מכורש. אמנם הוא אמר מי בכל עמו ויעל א"כ אפשר ליחרב ע"י מלך שאינו חשוב וז"ש קובל אני עליך כורש וא"ש. וזהו המשך הגמ' בנייהו ביד מחריבייהו בתמיה מה פשעם ומה חטאתם ומשני אין גזירת המלך היא ר"ל היות גזירת המלך היה מי בכל עמו ויעל לבנות הבית ולא בנה הוא בעצמו לכך יפול ביד רומיים. וע' ע"ג נקראים סבכי יער כי שר שלהם הוא חזיר מיער. ועשו נקרא ברזל כדכתיב על חרבך תחיה וזהו ונקף סבכי יער ר"ל הפרסיים בברזל עתידים ליפול ביד בני עשו והטעם הוא לפי שהלבנון באדיר יפול והיא היא סיבת גרמת כורש כנזכר לכך יפול בידם וק"ל:

ויצא חוטר מגזע ישי. דע דביום שנחרב הבית נולד משיח ואי' במד' אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים טומאתה בשוליה ותמוה. ונראה דאי' במד' כשבא אברהם וראה שבה"ק חרב אמר בניי היכן הם א"ל הקב"ה הפרו ברית בבשר שלא מלו את עצמם והיינו דבאמת ראוים היו תיכף כשנחרב הבהמ"ק להיות נגאלים מיד שנתכפרו עונותיהם בחורבן בהמ"ק אלא מפני שלא היו נימולים לא היו זוכין לזה. וזהו פי' המד' אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם דיום זה היה מכפר על ישראל ועכשיו שלא זכיתם אתם קוראים טומאתה בשוליה מפני שלא נימולו. אבל עכ"פ בו ביום נולד משיח וז"ש והלבנון באדיר יפול ובאותו היום ויצא חוטר מגזע ישי שנולד משיח צדקנו וק"ל. ואמר מגזע ישי היות דישי מת בעטיו של נחש בלא חטא ומשיח יהיה טהור בלא חטא לכך קאמר מגזע ישי. ונצר משרשיו יפרה היינו כמ"ש הרמב"ם דהמשיח יהיה לו בנים וזהו ונצר דהמה הבנים ממנו יצאו. ויהיה תמים במעלות ומדות ומושל בארבע רוחות העולם וזהו אמרו ונחה עליו רוח ה' זהו מתחלה יבא הרוח ממערב וזהו רוח ה' שהשכינה במערב. רוח חכמה ובינה זו דרום כי הרוצה להחכים ידרים. רוח עצה וגבורה הוא מזרח דבשעה שהחמה זורחת הקב"ה כועס על העובדין ודן אותם. רוח דעת הוא צפון דלפעמים רוח צפון מרפא ונפעמים מצפון תפתח הרעה זהו עץ הדעת טוב ורע שהוא בצד צפון העולם וזהו רוח דעת. אבל לעתיד יתוקן חטא אדה"ר ויהיה החלק רע ג"כ טוב וזהו רוח דעת ויראת ה' שיהי' כולו טוב וא"ש:

והריחו ביראת ה'. זהו ענן הקטורת דבעץ הדעת כתיב נחמד למראה וטוב למאכל ואמרו בגמ' זהו אתרוג ולכאורה קשה ומה קחשיב המראה והמאכל ולא קחשיב נמי הריח הלא הוא מושלם במעלת הריח יותר מכל הפירות. וכן שלמה בחכמתו אמר כתפוח בעצי

יער וכו' בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי ולא קחשיב נמי הריח. אלא דהענין הוא דאחר חטא אדה"ר נטלו הקליפות הריח. וזהו ענין שאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' דקודם חטא אדה"ר היו בגדיו מריחין כריח הקטורת ואחר החטא בא נמרוד ונטלום בא עשו ונטלום זהו רמז לקליפות ולסטרא דמסאבא. וכשהריח יצחק את ריח בגדיו אמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' קודם החטא. ובקטורת הובא הריח בקדושה וזהו שאמרו א"ת בגדיו אלא בוגדיו דריח הקטרת בא לכפר עון הרשעים. ולפ"ז א"ש דלכך לא קחשיב שלמה הריח דזה אמר על גלות ישראל ואז הריח פרח מאצלינו. ולכן לא קחשיב גבי אתרוג ג"כ הריח דאחר חטא אדה"ר נטלו הקליפות הריח. וקרוב לזה כתב האר"י ז"ל בקטרת אלו היה נותן בה קורטוב של דבש לא היה אדם יכול לעמוד מפני ריחה. פי' אדם הוא הקליפה ועצם ריח הדבש הוא גדול למאוד והיה משבר הקליפה ואין הקב"ה רוצה לבער הקליפה עד שיבא משיח ואז יעביר זדון מן הארץ ויהיה הריח בקדושה. ולכן אי' במד' הדודאים נתנו ריח אלו פושעי ישראל כי הם קבלו הריח מהקליפות. וז"ש והריחו ביראת ה' דבעת הזאת יעביר זדון מן הארץ ויהיה הריח בקדושה ויהי' משיח מורח ודאין ביראת ה' וק"ל:

ולא למראה עיניו ישפוט וכו'. הנה צריך להבין הלא משיח ה' יהיה גדול במעלה כמו משה וגבי משה כתיב ואתה תחזה ופי' הזוהר הא דכתיב לשון תחזה הרצון בזה לומר אתה תחזה ותבין בחכמת הפרצוף ולמה לא יהיה משיח ה' במעלה ההיא עד שצריך למורח ודאין. וי"ל דכתיב חכמת אדם תאיר פניו וזהו אם יש לאדם נשמה קדושה אז באפשר להאיר אל עבר פניו ויוכל לראות הדין עם מי. אבל אם אין לו נשמה קדושה הוא בלתי אפשר להבין חכמת הפרצוף. וז"ש דוקא והריחו ולא למראה עיניו ישפוט ר"ל בחכמת הפרצוף והטעם הוא במה שאמר ושפט בצדק דלים ר"ל דלים מנשמה הקדושה ולהם צריך בהכרח להיות מורח ודאין דוקא. ועוד נתן טעם היותו מורח ודאין במה שאמר והוכיח במישור לענוי ארץ. דהנה מצינו תלמידים ראשונים הענוים ביותר היו מכסים פניהם והלכו שחוח לבל יסתכלו פניהם בפני רבם והנה לענוים כמותם א"א להסתכל בפרצופם ולדון אותם בחכמת הפרצוף. וז"ש והוכיח במישור לענוי ארץ המכסים פניהם בהביטם אל רבם ולכך הוכרח להיות מורח ודאין. והנה במי מריבה כתיב יען לא האמנתם בי להקדישני דכל חטאו של משה היה שלא דבר אל הסלע כדאי' בגמ' דאלו דבר אל הסלע נשאו ישראל ק"ו בעצמם ומה סלע וכו' אנו עאכו"כ וז"ש והכה ארץ בשבט פיו ר"ל במאמר פיו שהארץ תשמח לגזרתו אף בדבור לחוד וממילא ברוח שפתיו ימית רשע דה"ל לדון ק"ו מארץ וק"ל. והנה אי' בגמ' אדה"ר קודם

החטא היה מסוף העולם ועד סופו ר"ל דהי' בשלימות דכל הנשמות נאחזים בו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ומשיח יהיה כאדם הראשון קודם החטא. ולפי דעת האבן עזרא דצדק הוא תחלה לז' כוכבי לכת דמצינו מקומו למעלה משבתאי. וז"ש ע"ד משל והיה צדק ר"ל דיה משיח כ"כ במעלה שיהיה צדק הגדול והגבוה למעלה מכוכבי לכת יגיע לאזור מתניו והאמונה הם שאר המזלות המכונה בשם אמונה כמ"ש תשורי מראש אמנה. הם יגיעו לאזור חלציו לגודל מעלתו כי יהיה במדריגת אדה"ר קודם החטא למעלה מן המזל וק"ל:

וגר זאב עם כבש וכו' ונער קטן נוהג בם. דהנה מצינו לפעמים במרכבה שור ולפעמים כרוב ואמרו לעתיד יהיה תחת השור כרוב ואמרי' בגמ' מאי כרוב אפי זוטרי וזהו לעתיד במרכבה ונער קטן נוהג בם וא"ש:

ופרה ודוב תרענה יחדיו. אי' גבי אלישע שהמית מב' ילדים אי' בגמ' לא דובים ולא יער וכו'. והטעם הוא לפי שהם היו כופרים בתורת משה והיו מחזיקים במחלוקת של קרח וזהו שאמרו לו עלה קרח עלה קרח. ודובים הוא לשון דיבור כמ"ש דובב שפתי ישינים לכן היה מכ"מ לא דובים ולא יער ונעשה נס וכו' וחטא ישראל במדבר היה חטא עגל וחטא מתלוננים על משה ואהרן ולעתיד לא יהיה קנאה ותחרות ולשה"ר ולא יזכרו ולא יפקדו אלו החטאים האלה בנפשותם וזהו ופרה ודוב תרעינה יחדיו. וארי' כבקר יאכל תבן. דהנה מצינו ארי' במרכבה טהורה דבאמת הארי' הוא טהור בעצמותו אלא לפי שאוכל דברים טמאים ומתפטם באיסור מחיות ובהמות טמאות לזה הוא טמא. אבל לעתיד ואריה כבקר יאכל תבן ומתפטם בהיתר וישאר טהור:

ושעשע יונק על חור פתן. פי' דהנה אי' ברמב"ם לעתיד בימי משיח יתבטל הגשמי לא כמו שסובר ההמון עם שיתענגו לעה"ב במאכל ומשתה יין ושכר אלא הצדיקים יתענגו מזיו השכינה וישיגו שלימות המצות ויחודם ובאמת צריך להבין דהרבה כתובים מייעדים דלעתיד יהי' הממשלה בישראל על עו"ג וכדומה לזה. אלא הענין הוא כך דודאי קודם שנבא לשלימות המצות ישפיע הקב"ה לנו עושר וכבוד ונהי' בני חורין מכל וכל דזה הוא הכשר גדול היותם פנויה לבא אל המנוחה לעה"ב ועניני עה"ז הלא המה מעשה תעתועים מעשה יצה"ר הנקרא נחש וז"ש ושעשע יונק ר"ל בעודם יונק על חור פתן חור לשון חירות ושררה דמתחלה יהיו שרים ויחשבו על ענייני עוה"ז ואפ"ה לא ירעו ולא ישחיתו ואדרבה מכח זה הם משיגים יותר כי מלאה הארץ דעה וק"ל:

כמים לים מכסים. יובן עפ"י מאמר הגמ' משה אמר כי לא יראני וכו' וישעי' אמר וארא. ומשני משה ראה באספקלריא המאירה וישעיה באספקלריא שאינה מאירה והענין הוא

דמשה השיג וראה כ"כ מעלת הבורא והשיג שאין יוכל להשיג הבורא ית' אבל ישעיה שלא השיג כ"כ דימה בעצמו שהשיג הבורא ית'. אבל לע"ל תמלא כל הארץ דעה וידעו שלא קם כמשה וידעו שלא יוכל שום אדם להשיג הבורא יתברך וזהו כמים לים מכסים שהנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא כך א"א להשיג הבורא ית' וק"ל:

באופן אחר נר' דהנה דוד אמר האזינו כל יושבי תלד ופירש"י כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מתולדה ולכך נקראת ארץ חלד ע"כ. ולהבין למה אמר דוד בכאן בלשון חידה הל"ל יושבי יבשה ועוד למה באמת לא נברא תולדה בים ג"כ. ונר' דהנה מ"ט פנים טומאה יש ולעומת זה עשה אלהים מ"ט פנים בקדושה וזהו מט"ט שר התורה דמ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא. ולעתיד יטהרו הטמאים על דרך איזו מחלוקת שסופה להתקיים זו מחלוקת הלל ושמאי דבזוהר אי' לעתיד יפסקו הלכה כב"ש דאלו ואלו דברי אלהים חיים ובכל מחלוקת הדין עם א' וצדיק א' בריבו זולתי מחלוקת הלל ושמאי שניהם צדקו והראיה דלעתיד יפסקו הלכה כב"ש וזהו מאמרם איזו מחלוקת שסופה להתקיים דלעתיד יפסקו כמותם. ומ"ט שערי טומאה נחלקו לז' שערים ז' פעמים ז' עולה מ"ט ואלו ז' שערים מתהפכים מלהט החרב המתהפכת. אבל שער הח' הוא שער הנו"ן א"א להתהפך כי הוא בטומאתו וטמא טמא יקרא מחוץ למחנה קדושה מושבו וידוע מה שיש ביבשה טמא בים טהור וחולדה הוא אחת משמונה שרצים האמורים בפרשה צא מהם א' הם ז' שביעיות הוא מ"ט פנים טמא וטהור דכל שיבשה טמא בים טהור אבל השער הנו"ן אין לה טהרה וחולדה היא השמינית שבשמונה שרצים והיא נגד השער החמישים שבשערי טומאה לכן לא תמצא בים שאין לה טהרה. ולעתיד יהי' מ"ט פנים טהור לבד והי' הכל טהור אף החולדה וזהו כי מלאה הארץ דעה את ה' דיעבור זדון מן הארץ וזהו כמים לים מכסים דכל מה שמכסה הים טהור וק"ל:

והיה ביום ההוא שורש ישי וכו' אליו גוים ידרושו הנה בגמ' משמע שהמשיח הוא מלך דוד בעצמו ובפסוק כתיב שורש ישי אליו גוים ידרושו. והנה דוד בהתפללו תשימני לראש גוים י"ל דהענין הוא כך דמשיח ימלוך על ישראל אבל דוד יהיה מלך על עו"ג לכך אמר שורש ישי דהוא דוד אליו גוים ידרושו למלוך עליה ולמעלה אמר ויצא חוטר מגזע ישע דהוא המשיח למלוך על ישראל וק"ל:

או יאמר דהנה רב הלל אמר אין משיח לישראל דכבר אכלוהו בימי חזקיהו. והיינו דודאי ישראל לא יצטרכו למלך כי ה' הוא מלכם רק עו"ג יבא וימלוך עליהם ויגייר אותם לעבודת המקום ב"ה וזהו טענה ישראל באמרם תנה לנו מלך ככל הגוים כי להם יתייחס המלך וז"ש כאן אליו גוים ידרושו וק"ל:

וסרה קנאת אפרים. דהנה אפרים מתקנא תמיד ביהודה לאמר לי נאה למלוך דמן הדין הי' ליוסף כי הבכורה ניטלה מראובן שהי' לו תחלה יתר שאת ויתר עוז זו מלכות וניתנה ליוסף ולכך מתקנא בו. אמנם כל קנאתו הי' להיות מלך על ישראל אבל לענין למלוך על העו"ג זהו בכלל וראוי לבוא לאחר מיתת אביהם ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק. ולפי שאמר למעלה שורש ישי אליו גוים ידרושו שיהי' מלך לעו"ג לכך וסרה קנאת אפרים וק"ל:

או יאמר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו דאי' בגמ' דגיטין לא היו סיקריקון ביהודא. ופי' התוס' מעולם שונא עשו ליהודה דקבלה בידם שיהודה הרג לעשו לכך בא עשו תמיד להלחם עם יהודה. וידוע דאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל לכך אמר אפרים לי נאה המלוכה דאם יבא עשו במלחמה עמך צריך אני לעוזרך ולעתיד יתבטל כח עשו וא"כ סרה קנאת אפרים והטעם משום וצוררי יהודה יכרתו ולכך אפרים לא יקנא את יהודה וק"ל:

ועפו בכתף פלשתים ימה. דהנה לעתיד יטלו הכהנים ארון ה' ויעבירו בתוך ארץ ישראל לקדש אותה כמו בהמ"ק שהי' מקום מקודש כן יהי' בכל הארץ קודש. וידוע דארץ פלשתים היא א"י. וז"ש ועפו ר"ל יעופו וירוצו בכתף הוא הארון הקודש שנושאין בכתף ירוצו לארץ פלשתים ויקדשו אותה ג"כ כמו שאר א"י וא"ש.

יחדיו יבוזו את בני קדם. הם בני קטורה ששלחם אברהם לארץ קדם ויתן להם מתנות פירש"י שמות הטומאה מסר להם. ולע"ל יבוזו את בני קדם שלא יהא להם שליטה בשמות הטומאה כלל ובמד' אי' ויתן להם מתנות מה היו המתנות לעשות צדקה ומשפט והנה יהודה יהי' לעתיד מלך ומלך במשפט יעמיד ארץ וכמש"ה לבית דוד דינו לבקר משפט. ויוסף כלכל את אביו ואת אחיו במצרים ועשה צדקה לזה אמר יחדיו ר"ל יהודה ואפרים יבוזו את בני קדם שהי' להם מעלות הללו וק"ל. אדום ומואב משלוח ידם. ר"ל ישראל ישלחו יד בהם להרוג אותם מכ"מ הם דימו להרוג ישראל אדום פן בחרב אצא לקראתך ומואב ע"ד ששכר בלעם עליך לקללך. אבל עמון שלא עשה כלום רק הי' בשב ואל תעשה ע"ד אשר לא קדמוך בלחם ומים לכך לא יהרגום רק יהיו נכנעים תחת יד ישראל וזהו ועמן משמעתם וק"ל:

והחרים ה' את לשון מצרים. זהו נילוס והניף ידו על הנהר זו נהר פרת והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים הנה העקב הוא הגורם לחימוד ולכך נאמר למשה של נעליך מעל רגליך למעט החימוד והתאוה ולכך הכהנים הולכים יחפים שלא יראו קרי וזהו והי' עקב תשמעון מצות שאדם דש בעקביו וזהו ענין חליצה לחלוץ נעלו על שלא אבה

לייבם אותה ומיעט בתאוה ואי' בגמ' למה נקרא פרת שמימיו פרין ורבין ולעתיד יתבטל החימוד והיצה"ר ולכך והדריך בנעלים וק"ל:

ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. דהנה כתיב ותרה אף ה' בכם דהוא מדה"ר דהיינו המדה"ד מקטרג שיאבדו ישראל לכך מקדים רחמים לרוגז ואז אין כ"כ משפט חרוץ וזהו טובה גדולה לישראל אם המדה"ר יחרה בהם וז"ש אודך ה' זו מדה"ר כי אנפת בי וממילא ישוב אפך זו מדה"ד ותנחמני וק"ל.

או יאמר דהנה ידוע מ"ד אשר נשבעתי באפי באפי נשבעתי והדרנא בי ולפ"ז זו היא טובה גדולה כשיש גז"ד על ידי כעס דיוכל לחזור בו וז"ש אודך ה' כי אנפת בי ולכך ישוב אפך וכו'. ואמר הנה אל ישועתי ר"ל אל זועם בכל יום וזהו ישועתי דע"י הזעם יוכל לחזור אפי' בשבועה וזהו חסד אל כל היום וק"ל:

ואמרתם ביום ההוא וכו'. דאי' לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. אמנם אנחנו בגלות המר הזה אין לבבנו פנוי לסדר תחלה שבחו של מקום רק אנו כעומד בראש האילן או בראש הנדבך כי עליך הורגנו כל היום ואין אנו יכולין להתפלל אלא תפלה קצרה. וזהו פי' הפסוק תפלה לעני כי יעטוף הוא מלשון והיו העטופים ללבן מלשון איחור בזמן ור"ל תפלה לעני כי בא בעיטוף ואיחור הזמן ואין לו פנאי להתפלל הרבה ולסדר שבחו של מקום תחלה ויתפלל מיד בקשתו וזהו ולפני ה' ישפוך שיחו יבא תיכף בשפך תפלתו. אמנם לעתיד יהיה לנו לב פנוי וזמן מרווחת להתפלל וז"ש ואמרתם ביום ההוא הודו לה' בשבח תחלה ואח"כ קראו בשמו בתפלה ואחר התפלה הודיעו בעמים עלילותיו אשר הראה לנו וק"ל:

או יאמר דהנה לעתיד יקראו הצדיקים בשם ה'. ולפ"ז במה יודע איפוא אם בא להזכיר שמו של הקב"ה דיטעו לומר דכוונתו על הצדיק. אכן אי' בספר ברית מנוחה דיהי' שינוי בניקוד השם ובו יודע מי שסובר וז"ש ואמרתם ביום ההוא הודו לה' רק על זה יש מקום לטעות הואיל וגם הצדיקים נקראו בשם ה' וזהו קראו בשמו לזה אמר הזכירו כי נשגב שמו בנקודותיו ובו יודע את אשר מתפלל למקום ב"ה וק"ל:

צהלי ורוני יושבת ציון. רוני זו תורה וכמ"ש לשמוע אל הרנה ואל התפלה וזהו אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה זו תורה. דהנה ההבדל שיש בין ישראל לעו"ג בשמרם חגם ושבתם הכל הוא בשמחת מצוה משא"כ העו"ג אוכלין ומשתכרין וממלאים בטנם ואחרי שרירות לבם הלכו. וזהו דעו"ג מצדיקים עליהם את הדין דהשמחה ראוי לישראל ולא לזולתם וזהו אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה זו תורה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות

עם אלה כדין דאלו הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים בשמחה של שטות וז"ש צהלי ורוני יושבת ציון בתורה והטעם כי גדול בקרבך קדוש ישראל ועינינו תחזינה ב"ב אמן:

הפטרת יום ב' של שבועות

תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. דהנה חבקוק היה קורא תגר על מדה"ד והתפלל כאן על עצמו ויובן ע"פ מ"ד בגמ' גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות והא אמרי' דנעשו לו כשגגות ומשני ל"ק הא מאהבה הא מיראה דמיראה נעשו שגגות. וזהו תפלה לחבקוק הנביא שהתפלל ועשה תשובה ונשארו שגיונות. וע"ז קשה למה לא נעשו כזכיות לזה אמר ה' שמעתי שמעך יראתי מחמת יראה. או יאמר דהנה צ"ל למה התפלל חבקוק דוקא על השגגות ולא נביא אחר זולתו דהנה במדרש אי' והייתי בעיניו כמתעתע שוגג והשיבה רבקה עלי קללתך בני בי יתלה הקללה וק' למה יתלה הקללה והשגגה בה. דהנה האדם הוא עלול לחטוא באשר בעת הריון יבא היצה"ר וזהו מאמר ובחטא יחמתני אמי דמחמת חימוד התשמיש יבא היצה"ר. רק זהו בשאר אדם תינוק הנולד הוא עלול לחטא מפאת אביו ואמו אשר הולידו. אכן יצחק דבעת עקידה פרחה נשמתו ויצרו פרח ממנו והוי כבריה חדשה ואין לו יצה"ר לכך השיבה בי יתלה הקללה והשוגג דבא מכח דבחטא יחמתני אמי. והנה חבקוק היה בן השונמית אשר החיה אלישע ואין לו כלל התנצלות על השוגג דבחטא יחמתני אמי ולכך התפלל חבקוק דוקא על השגיונות משא"כ אדם אחר יש לו תירוץ. או יאמר דשגיונות הוא מלשון שגיון לדוד אשר שר וכו' דהנה בהמשח הנביא את יהוא בן נמשי שאל מה דבר אליך המשוגע הזה ופירש"י דקראו לנביא משוגע. וצ"ל למה קראו לנביא משוגע דהנה הרמב"ם כתב בבוא ריח נבואה לנביא השם נתבטלו חושיו וכאיו זולתי לנביא השלם כמשה אדון הנביאים כתיב ביה ודבר ה' אל משה פנים בפנים בהקיץ בלי שום שינוי. ומפני זה יש לו לפעמים קצת שגעון להיות כי דעתו אז מעורבבת. והנה באמת לרב חשק הנביא שהשיג הנבואה מתקשר רוחו ברוח ממעל וממש אשר הוא כמת רק באשר שרוחו ונשמתו מקושר בנפשו אינו יוצא ממנו לגמרי. אמנם כל זה הוא בשאר בן אדם אבל אם כבר פעם אחד יצאה נשמתו היא עלולה לצאת כאשר יבוא על אותו הנביא הנבואה שנתקשר רוח ברוח ממעל וישאר מת לגודל החשק הנבואה. והנה הנביא שמשח ליהוא להיות מלך הוא יונה בן אמיתי והוא היה בן הצרפת שהחיה אליהו ובקל כאשר יבוא עליו הנבואה בקל הוא לצאת ממנו הנשמה לכך קראו משוגע. וזהו ג"כ כוונת חבקוק על שגיונות מלשון שגעון לפי שמת פעם אחד והחיה אותו אלישע לפ"ז נשמתו עלולה לצאת ממנו ביותר מבשאר נביא לכך אמר ה' שמעתי

שמעך יראתי ר"ל שיראתי אם יבא קולך ודבורך עלי שאמות שיתקשר רוחי ברוח ממעל מפני שעלולה היא לצאת ממני. או יאמר דהנה אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך עצבות וזהו ג"כ ענין הנ"ל כי בהיות בוא הנבואה לנביא כמעט ימות. רק כאשר ירגיש ביאת הנבואה הוא שמח בשמחה של מצוה ומתוך כך נאחז הנשמה בגוף מבלי התפרד איש מעל אחיו מהגוף כאבר היתה הנשמה באמנה אתו מילדותו ועד עתה. לכך בשאול כתיב ביה ותהי עליו רוח רעה על שאול והוא מתנבא בתוך הבית דשאול היה תמיד בעצבות כאשר פרשנו לכך היה עליו רוח רעה אבל ותהי כנגן המנגן ויהי עליו רוח ה' דאז מיושבת דעתו עליו. והנה כאשר ראה דוד שמת שאול היה בצער גדול ואין דעתו מיושבת לכך כתיב שגיון לדוד אשר שר לה' ע"ד כוש בן ימיני דהוא שאול:

והנה חבקיק ראה גלות ישראל והיה בצער ואין דעתו מיושבת עליו לכך אמר ה' שמעתי שמעך ר"ל שמעתי הגלות ואז אין דעתי צלולה ומוכשר לקבל הנבואה לכך יראתי. או יאמר בהקדים להבין הפסוקים בואתחנן היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות אם יוספים אנחנו לשמוע ומתנו. והוא קשה הבנה דאדרבה למה ימותו באם יוספים לשמוע הלא ראו את אלהים ואפ"ה חיו. והנה בגמ' וכי מאחר דבדבור ראשון מתו דבר שני היכן הלך ומשני החיים בטל של תחייה ומקשים העולם דל"ל פריך עדיפא מיניה וכי מאחר דמתו היכן אנו קיימים וחיים עכשיו. והנה במדרש אי' דאותו דבור עצמו החיה להם. רק זהו אם היו שומעים הדבור שלם באפשר לחיות אותם. לפ"ז לק"מ די"ל דדבור החיה אותם וע"ז אנו חיים. רק דקושייתו האיך באפשר לשמוע דבור שני דהתחיל להחיות אותם ואיך שמעו תחלת הדבור וע"ז משני הגמ' החיים בטל של תחייה. ולפ"ז א"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי היות שקבלנו החזרת נשמתינו ע"י טל של תחייה וא"כ אין נשמתנו קשורה כ"כ בגוף כשאר בני אדם ועתה למה נמות אם יוספים אנחנו לשמוע עוד ומתנו דבקל תפרד נשמתנו ממנו קודם כלות הדבור וא"ש. או יאמר דהנה יקר בעיני ה' המותה לחסידיו דצדיקים מתאוים למות לחזות כנועם ה' כי לא יראני האדם וחי כי אם במותם וזהו גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם היות דזוכים לחזות וליהנות מזיו השכינה. אכן אם באפשר להשיג בחיים אין מתאוים למות זולתי אם ישיגו מעלה יתירה במותם מבחייהם וזהו היום ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי והשגנו לראות אף בחיים ועתה למה נמות אמנם אם יוספים אנחנו לשמוע עוד ולהשיג מעלה יתירה אז ומתנו וזהו פי' אמת בפסוק. וזהו מאמר חבקוק ה' שמעתי שמעך והייתי משיג אותך ואין לי תועלת נמשך ממות לכן יראתי שמא אמות לכן אני מתפלל ה' פעלך שהוא הנשמה נשמת אלוה ממעל חייהו:

בקרב שנים חייהו. ר"ל בקרב שנים דהנה שלשה שותפים יש באדם הקב"ה ואביו ואמו ומבקש הנביא שישאר הנשמה בקרבו וזהו ה' פעלך זו הנשמה בקרב שנים ר"ל בקרב חלקי אביו ואמו זו הגוף חייהו הנשמה בתוך הגוף. בקרב שנים תודיע יובן עפ"י מ"ד במדרש אם יהיו חטאיכם כשנים כשנים הסדורות משמת ימי בראשית. והיינו לפי שיש עוד התנצלות לאדם קצת על חטאיו שלפעמים מזל יום גורם או מזל שעה וכמו שמצינו בגמ' האי מאן דבמאדים וכו' וז"ש אם יהיו חטאיכם כשנים הסדורות משמת ימי בראשית דהיינו ע"י מהלך המזלות אז יתכפרו וז"ש בקרב שנים תודיע פי' אם לא אוכל לתלות השגגה בחטא יחמתני אמי כנ"ל מ"מ אתלה אותם במזל השנים ברוגז ר"ל אם אתה ברוגז עלי לעשות לי משפט כתוב רחם תזכור וק"ל:

אלוה מתימן יבא. ובמד' מתימן יבא מעשו לקבל התורה אמר מה כתיב ביה לא תרצת היינו ברכתו של אבא על חרבך תחיה וקדוש מהר פארן סלה מישמעאל לקבל התורה אמר מה כתיב ביה לא תנאף איה ברכתו של אבא פרה ורבה. והקושיא מפורסמת הא בן נח מצווה ג"כ בכל ז' מצות על רציחה וניאוף. וגם צריך להבין איה ברכתו של אבא דוודאי לא ברכו יצחק לשפוך דם ולהרוג נקי חנם זולתי אם יבא במלחמה על חרבך תחיה או כאשר תריד ופרקת עולו. וי"ל דהנה אי' בגמ' אלו לא חטאו לא הוו מייתי ופריך הכתיב פ' נחלות ופ' יבמין. ולכאורה ל"מ הגמ' מידי די"ל פרשות נחלות כתיב אם ירצח איש את רעהו דהיינו במזיד וכן פ' יבמין. וצ"ל דאלו לא חטאו לא הוו מייתי פי' כלל אפי' ע"י רציחה ולפ"ז מתורץ דודאי על ז' מצות י"ל כנ"ל ע"י מלחמה אבל במתן תורה אלו לא חטאו לא הוו מייתי כלל אפי' ע"י מלחמה ושפיר אמר היכן ברכתו של אבא דבטל לגמרי. והנה כמו כן צ"ל אלמלא לא חטאו לא היה כלל חימוד אצלם אפי' לאשתם בטבע זולתי ע"י תפלה כמו ויעתר יצחק. הנה יחיל קושית ישמעאל איה ברכת אבא דבהכרח צ"ל דברכתו היה לישא נשים הרבה וזהו פרה ורבה. והנה הרמב"ן כתב קדושים תהיו שלא תאמר אקח נשים הרבה שאינו אסור מן התורה לכך אמר קדושים תהיו קדש עצמך במותר לך לפ"ז קודם מתן תורה יש לחול ברכת אביו על נשים רבות אבל לאחר מ"ת לא היה כלל חימוד אצלם כנ"ל לכך קאמר היכן ברכת אבא דבטל לגמרי. והנה עשו הוא ההיפוך מימין התורה דבימינה אורך ימים ועשו על חרבך תחיה דמקצר ימים. וישמעאל הוא ההיפוך משמאל התורה דבשמאלה עושר וכבוד אלו בנים כשירים והגונים וישמעאל שטוף בזימה רק על עשו המדה"ד מקטרג עליו עבור שפכו דם אדם אבל על ישמעאל אינו מקטרג. וזהו אלהי דהוא מדה"ד מתימן דהוא עשו יבא עליו. וקדוש מהר פארן ר"ל דישמעאל אינו עובר כל כך רק כמ"ש הרמב"ן קדש עצמך

במותר לך וזהו וקדוש וכו' בזה יבא עליו. וגם מזה יבא לרחם עלינו אם יבוא המסטין לקטרג עלינו שלא קבלנו מרצון רק באשר כפה עלינו ההר כגיגית יאמר המקום ב"ה הלא ישמעאל ועשו לא קבלו אפי' אם נכפה עליהם ההר:

כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ. דהנה התורה נתנה בחשאי שלא ידעו המלאכים וכמו כן אמר דהמע"ה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר הנה הודך על השמים והנה משה השיב להם מה כתיב ביה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלום למצרים ירדתם והנה ע"ז יש לתמוה דאפ"ה יוכלו לקבל התורה אנכי ה' אלהיך אף שלא יצאו ממצרים. אמנם בכבד את אביך בזה קושייתו חזקה כלום אב ואם יש לכם. והנה כל זמן שלא נאמר כבד אמרו האומות לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד מיד הודו. וזהו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר גם האומות מקלסים אותך מפני שאמרת כבד דאל"ה אשר תנה הודך על השמים. וזהו כסה שמים הודו ר"ל שמכסה מהמלאכים הודו ונתנה תורה לישראל לכך תהלתו מלאה הארץ כי אלולי כן שנתנה למלאכים לא היה אומר כבד כקושיית כלום אב ואם והיו אומרים לכבוד עצמו דורש. אבל עכשיו כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ וק"ל. או יאמר דהנה על כל פרשת משפטים תחול הקושי' איך היה דעת המלאכים בזה להנתן להם וכי שור יש להם או שפחה או עבד. אמנם הנה התורה כמו שאנו מבינים אותה זהו מלבוש לתורה. אבל הפנימיות וסודות התורה בזה שייך ג"כ למלאכים. ואם נתן לנו הפנימיות לבד בזה יש להמלאכים טענה עלינו כראי מוצקת רק ברוב רחמיו שעשה לה מלבוש בזה זכינו לה. וזהו כסה שמים הודו שעשה לה מלבוש וזהו ותהלתו מלאה הארץ וק"ל:

ונוגה כאור תהיה. הנה בגמ' דפסחים אמר רבא ונוגה כאור תהיה וקרנים מידו לו למה הצדיקים דומין בפני השכינה כנר בפני אבוקה ואמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר דהנה באם ישראל כולם צדיקים הקדוש ברוך הוא משפיע להם בעצמם אבל כשאין עושים רצונו הקדוש ב"ה משפיע לצדיק ומן הצדיק יבא השפע לישראל. זולתי בשבת הקב"ה משפיע להם ואף שאינם עושים רצונו וזהו דתנן המשרה את אשתו ע"י שליש ר"ל ע"י הצדיק אוכלת עמו משבת לשבת. רק כ"ז בשבת אבל בי"ט השפע בא מצדיק לכך חייב לקבל פני רבו ברגל. והנה זהו בזכרים דמקבלים השפע בשבת מהקב"ה בעצמו אבל הנקבות מקבלים גם בשבת מהצדיק וזהו מאמר הגמ' חייב אדם לקבל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת היום מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל לה דייקא ר"ל הנקיבות היות דהמה מקבלים שפע מהצדיק אף בשבת לכך חייבת לקבל פניו אפי' בשבת ומיניה דזכר אינו מחויב לקבל בשבת כנ"ל

לכן אוכלת עמו מלבד בי"ט דשפע בא ע"י צדיק גם לזכר וחייב הוא ג"כ לקבל פניו ונכון. וזהו למה הצדיקים דומים כנר בפני אבוקה ר"ל דאבוקה אורו רב וא"א להסתכל בו בטוב כמו בנר כמו כן באם השפע בא ע"י צדיק איננה כל כך כמו ע"י המקום ב"ה לכך בשבת דמיון אבוקה דאז השפע ע"י הקב"ה לכך אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר והנה התורה הוא נר ואבוקה דתורה נגלה הוא אור כנר אבל הנסתר הוא אבוקה ואורה רב. והנה כתיב כתנות אור בעי"ן ובאל"ף כי עי"ן הוא מורה על ע' פנים וזהו ר"מ היה דורש מ"ט פנים טמא ומראה לו פנים מ"ט פנים טהור ומראה לו פנים ודייקא בר"מ כי בתורתו של ר"ע כתוב כתנות אור באלף כי לו נגלו כל תעלומות וכל רז לא אניס ליה והיו לאחדים בידו וזהו מי יתן טהור מטמא לא א' ר"ל דאחד עושה טהור טמא וכן להיפוך וזהו ענין כי קרן עור פני משה ר"ל כי הכל נגלה אליו ונקרן ע' דעור ונעשה אל"ף דמורה על נסתר ונגלה כאחד ונסתר אין כל אחד משיג לכך ויירא מגשת אליו וישת על פניו מסוה וזהו כוונת הפסוק ונוגה דהנה האבן עזרא כתב דאילת השחר הוא כוכב נוגה דאינה כל כך מאיר זהו הנגלה אבל קרנים מידו לו דהוא אור גדול ולמה ושם חביון עוזו ר"ל נסתר וזהו מידו לו וא"ש:

לפניו ילך דבר. דהנה אי' בגמ' עיר אחת היה שלא מתו יושביה על שלא דברו בה שקר לפי דאמת במס"ק ט' והוא חי דגם הוא במ"ק ט'. והנה אדם ג"כ במס"ק ט' וכאשר אדם ידבר שקר יפול מאמת האל"ף ארצה וישאר מת. ואי' בגמ' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם אף מ"ה מסר לו רז זה דהיינו הקטורת לעצור המגפה ולהבין נר' איך מוכח מזה דנתן לו קטרת וגם באמת למה ויתר מ"ה נגד משה שנתן לו מתנה. דהנה משה הרג לחימה ונשאר אף והיה אף מתייירא שמא יהרגו משה ג"כ לכך נתן לו מתנה. והנה מלת באד"ם הוא במ"ק י"א ואותיות רי"ח במ"ק י"א וזהו ריח הקטורת ולכך י"א סממנים בקטרת וזהו לקחת מתנות באדם דהם במ"ק ריח ולמד מזה שפיר דמ"ה מסר לו רז זה. ויעמוד בין המתים ובין החיים. וזהו לפניו דהוא מדת האמת ילך דבר דאמת חי וקים ויצא רשף לרגליו דאי' הני ברכי דשלהי מינייהו דקליפות שורים על הברכיים ולהכי אמרי' שדרה של אדם נעשה נחש והוא מאן דלא כרע במודים דבכריעת מודים נכנעו הקליפות וכמ"ד בגמ' דשד א' היה בבהמ"ד שהיה לו ז' ראשים ובכל כריעה דכרע רב אחא היה מפיל לו ראש אחד לכך מאן דלא כרע במודים ואינו מכניע הקליפות שדרתו נעשה נחש וקליפה וידוע דוחקא דכלה מינייהו וזהו עומדים צפופים היות דמזיקים עושים זאת דדוחקא מינייהו מפני שאין יכולין. לסבול דבר קדושה אבל כשמשתחוים וכורעים מכניעין הקליפות היו עומדין רואים. והנה משה עמד בהר מ' יום וממילא

הקליפה נוכנע וזהו ויצא רשף לרגליו אשר היה שורה לרגליו יצא ממנו. וגם כוונת הגמ' דרש רבא שטן ופנינה לש"ש נתכוונו אתא שטן ונשקיה לכרעיה כי שם מנוחתו:

עמד וימודד ארץ. דהנה אי' בשעת בריאה רצתה הארץ להתרחב עד שאמר הקב"ה לעולמו די וצריך להבין למה בקשה הארץ להרחיב א"ע ולא השמים וזולתה. דהנה האדם נקרא על שם האדמה אשר לוקח ממנו. ובתחלה גם הארץ נקראת אדם ואדם במ"ק ט' כמלת אמת ואות ד' בלא"ה מתחלף בת' באותיות דטלנ"ת ולכך בקשה להתרחב והולך מבלי סוף כי אמת יעשה דרכו ולעולם יקום עד שהוסיף לה אות אחת והטיל ה' בסופה ונקראת אדמה והוא במס"ק ד"י וזהו עד שאמר לעולמו די. ולכך נקראת הארץ בל' נקבה מפני ה"א הנוספת לה. וזהו עמד וימודד ארץ שנתן להארץ מדה שלא תוכל להרחיב יותר מדאי:

ראה ויתר גוים. דהנה אי' בגמ' ראה שאינם מקיימים ז' מצות התיר ממונם או ראה והתיר אותם. ויובן במה דאי' ברש"י בחומש אר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית וכו' שאם יאמרו העו"ג לסטים אתם וכו' וצריך להבין דבמה יודע איפא דארצות ז' עממים נתייחד להם ולא לישראל עד שיאמרו לסטים אתם והרי גם הם גזלו תחלה מאומה אחרת. רק דטענתם בזה דכ"מ שישראל יושבים ונטלו מדינה אחת היא גזולה דאין להם חלק כלל בזה העולם דיעקב ועשו חלקו העולם ומה להם בעה"ז. רק ידוע למה נקראת א"י ארץ צבי מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו אף א"י כן. לפ"ז המדה שנתרחבה א"י באם שישראל המה בתוכם בזה אין טענתם כלום דמה גזילה שייך בזה וזהו עמד וימודד ארץ שהמדה רחבה מאז ומקדם כנ"ל ארץ צבי וכו' ובזה ראה והתיר אותם דמה גזל שייך בזה ונכון. רק באמת במה נתרחבה מדתה. דהנה אי' שהיה עמוד הענן משוה הדרך והרים לבקעה כמו במדבר והנה ודאי אין מקום ההרים היו במדה וא"א לחשוב אותם בחשבון המדה ובזה נתרחבה מדתה שהיו דרים גם במקום העמק ובמקום ההר כי העקוב היתה למישור והרכסים לבקעה ולכן גדלה ביותר וזהו ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם ובזה התיר אותם כנ"ל וק"ל או יאמר דהנה כתיב ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ובגמ' לאמר לך אמור לאבות שבועה שנשבעתי כבר קיימתיה. ונ"ל מה קיים בראייה זו של משה. אכן ידוע דהכנעני לקחה משם וא"כ היתה אז כנכסי הפקר דכנעני איננה שלהם וישראל איננה ברשותם. וקי"ל הבטה בנכסי הפקר קונה וזהו ויראהו ה' את הארץ ובזה הוי כאלו היה שם בא"י וקנה אותה בהבטה לכן בזה שאמר הראיתיך בעיניך אמר שפיר שבועה שנשבעתי כבר קיימתיה. רק צריך להבין איך אמר ויראהו ה' את הארץ בעמדו

על הר נבו הא אי' במדרש למה תרצדון הרים גבנונים דתבור וכרמל היו אומרים מ"מ לא ינתן התורה עלינו דאנו גבוהים יותר מהר סיני. וידוע דהם היו בא"י והיו מפסיקים המדינה ואם כן איך אפשר בעמדו על הר נבו לראות כל הארץ מה שאחרי הרי כרמל ותבור. אכן דבאמת נעשו נמוכים והיה יכול לראות כל הארץ כאחת. והנה משה עשה גבולים בא"י כמש"ה זאת הארץ לגבולותיה וז"ש עמד משה וימודד ארץ במדה וגבולים לכל שבט ושבט. ראה הארץ כמ"ש ויראהו ה' את הארץ ובזה קנה אותה כנכסי הפקר ולכך אמר ויתר גוים בזה הראיה קנה ארצם. רק במה קנה מה שאחר תבור וכרמל הרים הגבוהים. לז"א ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם דנעשו נמוכים. ושחוח ויכול להסתכל. וידוע דכ"מ שנתן משה גבול נתחייב במעשר וזהו הליכות עולם א"ת הליכות אלא הלכות דע"י הגבולים נודעו הלכות מעשר וזהו אמרו לו דקאי על משה וק"ל:

תחת און ראיתי אהלי כושן. דידוע מ"ד דמה"ד קטרג על משה על דבר שביטל את ישראל מפריה ורביה והוסיף יום א' מדעתו אף דהסכים הקב"ה על ידו ונענש שהוצרך לפרוש מן אשתו. והנה מדין היה תמיד לבו בטוח שלא יבא עליו צרה כי אשת משה היה ממדין וזהו תחת און ר"ל לאחר החטא בהוסיף יום א' מדעתו ראיתי אהלי כושן שפירש מאשתו שנקראת כושית כאמרו על דבר האשה הכושית אשר לקח ובזה ירגזון יריעות מדין בשמעם את זאת לבם יחיל בקרבם כי תבוא עליהם מלחמה אחרי שפי' משה מאשתו המדינית. או יאמר דהנה אי' בגמ' ומה מדינים שלא הלכו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים וכו' לכך אמר השם אל תצר את מואב מפני ב' פרידות טובות שעתידו' לצאת ממנה. והנה הא דעמוני ולא עמונית פריך הגמ' ה"ל לקדם נשים לקראת נשים ומשני כל כבודה בת מלך פנימה. רק זהו אם עדיין לא חטאו בזה בתערובות נשים הוי להם התנצלות כתי' הגמ' כל כבודה וכו' אבל המדינים היה חטאם בזה שמחטיאים את ישראל. וזהו תחת און ר"ל לאחר החטא ויחל העם לזנות בשטים ראיתי אהלי כושן דקאי על מואב דמותרים לבוא בקהל לפי שיש להם תשובה דכל כבודה כנ"ל דסופם הוכיח על תחלתם. וע"ז יהיה קשה למדינים למה נגרע אנחנו ואדרבה אנו לא באנו כ"א לעזור רק באמת לפי שהם חטאו וזהו ירגזון יריעות מדין וק"ל:

והנה בים סוף חטאו בפסל מיכה ואפ"ה ישראל נושע בה' ועברו בתוך הים בחרבה. וגם בנהרים חטאו אצל השיטים בזנות רק בזה יש להם תי' דהמים גורמים החימוד כידוע. אכן א"א להתנצל בזה כי האיך יברא ה' דבר המזיק ומחטיא לרבים ויתן מכשול לפניהם וזהו הבנהרים חרה אפך ואף אם תאמר כן ותוכל להתנצל מ"מ אם בים עברתך ר"ל בים סוף כשחטאו בפסל מיכה ואפ"ה נעשה להם נס גדול וע"כ ברוגז רחם תזכר וזהו חיזוק

לדבריו. והנה בגמ' כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה אלא שזהו כבן כפר וזהו כבן כרך והיינו דבימי ישעיה עדיין היה בהמ"ק בבנינו והיו ישראל עושים רצונו של מקום לכך ראה השכינה בגלוי משא"כ בימי יחזקאל שניבא על החורבן דאז לא היו עושים רצונו לכך לא ראה רק המרכבה חיות ואופנים וזולתם. ובזמן שעושים רצונו הקב"ה בעצמו משפיע וכשאין עושין רצונו הקב"ה נותן השפע באופנים והם נותנין על הארץ. והנה אי' בגמ' ראתה שפחה בים מה שראה יחזקאל ואלו ישעיה לא קאמר ש"מ דראו המרכבה וקשה הלא אז היו עושים רצונו של מקום ונרא' דאם הקב"ה עושה בעצמו נקמות בעו"ג לא ישאר להם שריד כאמרו ויצא ה' ונלחם בגוים לכך היה ע"י המרכבה. וזהו כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה בים וק' למה לא בעצמו ובכבודו וע"ז אמר שהוא ישועה להשאיר שריד ופליט למצרים למען ספר שמי וכו' וזהו ג"כ ברוגז רחם תזכור וק"ל:

והנה בגמרא איתא רבא ב"ב חנה שמע בת קול אומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מאן מיפר לי ופריך ה"ל לומר מופר לך ומשני פן יתיר ג"כ שבועות המבול וזהו עריה תעור והראת לעולם בגלוי קשתך והוא אות ברית את קשתי נתתי בענן שלא יחרב העולם וממילא שבועות מטות אשר נשבע לשבטים כדקאי קאי ואין להם הפרה לכך אומר סלה ונכון. והנה משה דימה בעצמו שהותר הנדר מאחר דבא לארץ סיחון ובאמת זה היה מרוב רחמיו וחסד אל כל היום דארץ ישראל מכפר העונות כדכתיב וכפר אדמתו עמו ובאם לא יבאו ח"ו לארץ אין להם כפרה ותרופה לכך באו לארץ סיחון דהוי כא"י ובזה נתכפרו וזהו שבועות מטות אומר סלה כנ"ל אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי. רק לא יהיה להם כפרה ח"ו ובזה אמר שאין יתרון לא"י מארץ סיחון רק שהנהר היה מפסיק בינם וזהו נהרות תבקע ארץ:

ראוך יחילו הרים. דהנה כתיב ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ונשען לגבול מואב דהנה האמוריים נהרגו בשני הרים גדולים שנעקרו ממקומן. וזהו ונשען לגבול מואב ודם הרוגים היה שותת למים והבארה של מרים מגלה לכל ישראל הרוגי האמוריים וזהו ומשם בארה לכך אמרו שירה עלי באר. והנה גבי יעקב כתיב ויקח מאבני המקום ואי' שנטל אבן שתי' ונתנו על התהום ותמוה ונר' דהנה ההרים נתנו על התהום דלולי ההרים יעלה התהום וישטוף את העולם כמש"ה על ההרים יעמדו מים דההרים מכסים התהום. והנה אז גבי יעקב נעקר הר המוריה ממקומו ובקל שיעלו המים לשטוף העולם לכך נטל אבן שתיה ונתן על התהום. והנה גבי האמוריים נעקרו ההרים ממקומם וזהו ראוך יחילו הרים ממקומם וכזרם מים עבר הדם בתוכה ובזה נתן תהום קולו לעלות הואיל שנעקרו הרים רק ברוב רחמיו ב"ה רום ידיהו נשא בכחו נשא שלא יעלה התהום:

שמש ירח עמד זבולה ליהושע והטעם למה שלא יחשדוהו שעשה כישוף בקטרו להם כי השמש מראיה אדום דמורה על שפיכת דם והירח הוא בתחלת תולדתה כחץ שהיא חצי לבנה לכן עמדו השמש והירח וז"ש שמש ירח עמד זבולה ועי"ז ידעו הכל כי לאור חציך ר"ל חצו של הקב"ה יהלכו ויצליחו ולנוגה ברק חניתך דלה' התשועה ואין עוד מלבדו: **בזעם תצעד ארץ**. כדכתיב במצרים ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והטעם דכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע והנה הקב"ה רוצה להעמיד פרעה בחיים כאומרו ולמען ספר שמי בכל הארץ לכן בא הקב"ה בעצמו ובכבודו וזהו בזעם תצעד ארץ בעצמך ולא ע"י שליח. ובגמ' איתי' למה גלו ישראל כדי שיתוספו עליהם גרים כי בהיות ישראל צדיקים אינו משגיח בנשמות ונצוצות הקדושות אשר המה תחת האומות. מלבד באם חטאו הקב"ה בורר הנשמות קדושות מהעו"ג להביאם בתוך ישראל ע"י גירותם לעבודתו. וז"ש אף ר"ל בעת האף חובב עמים וזהו כדי שיתוספו עליהם גרים. וזהו תדוש כמו הדש לוקח אוכל ומניח הפסולת כמו כן אתה עושה בעת האף לוקח נשמות קדושות אשר מפוזרים בין האומות וזהו תדוש גוים. והנה ראשית גוים עמלק עבור דלקח עמו וחיילותיו מע' אומות כי לא ידע איזה שר מע' השרים גובר וע' במ"ק ז' ולכך אגג היה מלך עמלק דגם אגג במספר ז' וזהו ראשית גוים עמלק ראשית ותחלת אות עמלק דהוא ע' רומז על הע' אומות. ולכן כתיב וירם מאגג מלכו דהוא דוד א' וי"ו הם ז' ד' וג' הראשונים ד' וג' השניים הם ז' ור"ל אם א' מאגג למטה הוי"ו מדוד למעלה ובצירוף ז' ולכך לקח דוד בת שבע. והנה שאול הרג אגג והלך ראשית עמלק ונשאר אותיות מלק והוא קלים היו רודפינו והוא אותיות מלק מלשון מליקה דהוא מצואר וזהו בימי דוד ידך בעורף אויביך. וזהו יצאת לישע עמך לישע את משיחך דזהו שאול שנמשח למלך רק במה הושעתנו ואמר מחצת ראש מבית רשע לקחת ראשית גוים דהוא ע' במ"ק ז' והוא אגג ואח"כ נשאר אותיות מלק ובא דוד ערות יסוד עד צואר סלה שידו בעורף אויביו ואחריתו עדי אובד. וידוע דדוד בא לגלית עם מקלו שבידו וזהו נקבת במטיו ראש פרזיו זהו גלית. דהנה הגבורים אשר מעולם ישבו בערי פרזות דאין להם ממי לפחד וגלית היה גבור חיל וראש לגבורים וזהו ראש פרזיו. והנה כתיב לא תאכלו על הדם ודרשוהו חז"ל שלא ליתן צדקה לעני בפני רבים לפי שדמו נשפך מפני בושה. ודעתם של פלשתים היה בזה שלא לערוך מלחמה עם ישראל רק גלית יעשה מלחמה עם איש א' מישראל וכוונתם היה שלא ישפוך דם נקי חנם וזהו יסערו הפלשתים להפיצני עליצותם ר"ל שמחתם היתה כמו לאכול עני במסתר שלא לשפוך דם וכן היה כוונתם כנזכר. והנה השר של ים הוא סוס וזהו לסיסתי ברכבי פרעה. והנה הים בעצם המים טובים הם רק השר ההוא של ים

מכלה ומעכיר אותם ולכן צריכים אח"כ להתמתק ע"י מטר בעבים. והשר של מטר הוא עגל והוא ממתקם. ולכך הים של שלמה שעשה לקח שנים עשר בקר למתקם וזהו דרכת בים סוסיך וחמר מים שעשה שלמה ממתקם. והנה הכוזרי שאל את החבר למה אין לכם מלך ולא מדינה ומה תקותכם והשיב דלמה לנו זאת כי זהו הבני עולם והתכלית הוא לעבד את ה' והוא מלכנו ואחריתנו ישגה מאוד והנה הנביא מתנבא לעתיד והיו מלכים אומניך. ואמר חבקוק בזה שמעתי שמחרפין אותי בגלות שאין לי מלך ולא כהן רק אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יגודנו ולהיות לראש ולמלך. ומה בכך דאע"פ שאין לי עכשיו כלום כי תאנה לא תפרח וכו' ואפ"ה ואני בה' אעלוזה וכו'. והנה בגמ' צדיקים אין להם מנוחה כי ילכו מחיל אל חיל ממעלה למעלה וזהו ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה דהמלאכים אין הולכים ממעלה למעלה לכן נקראו עומדים. ולעתיד ילכו ישראל ממעלה למעלה במרוצה ובמהירות וזהו וישם רגלי כאילות דהמה קלים במרוצה אילה שלוחה. וידוע דהחמה והמזלות בסיבובם אומרים שירה ולע"ל וחפרה הלבנה ובושה החמה וישראל יאמר שירה. וזהו ועל במותי ידרכני למעלה מבמות עולו ישימני ואהיה אני מנצח ומזמר וזהו למנצח בנגינות במהרה בימינו אמן